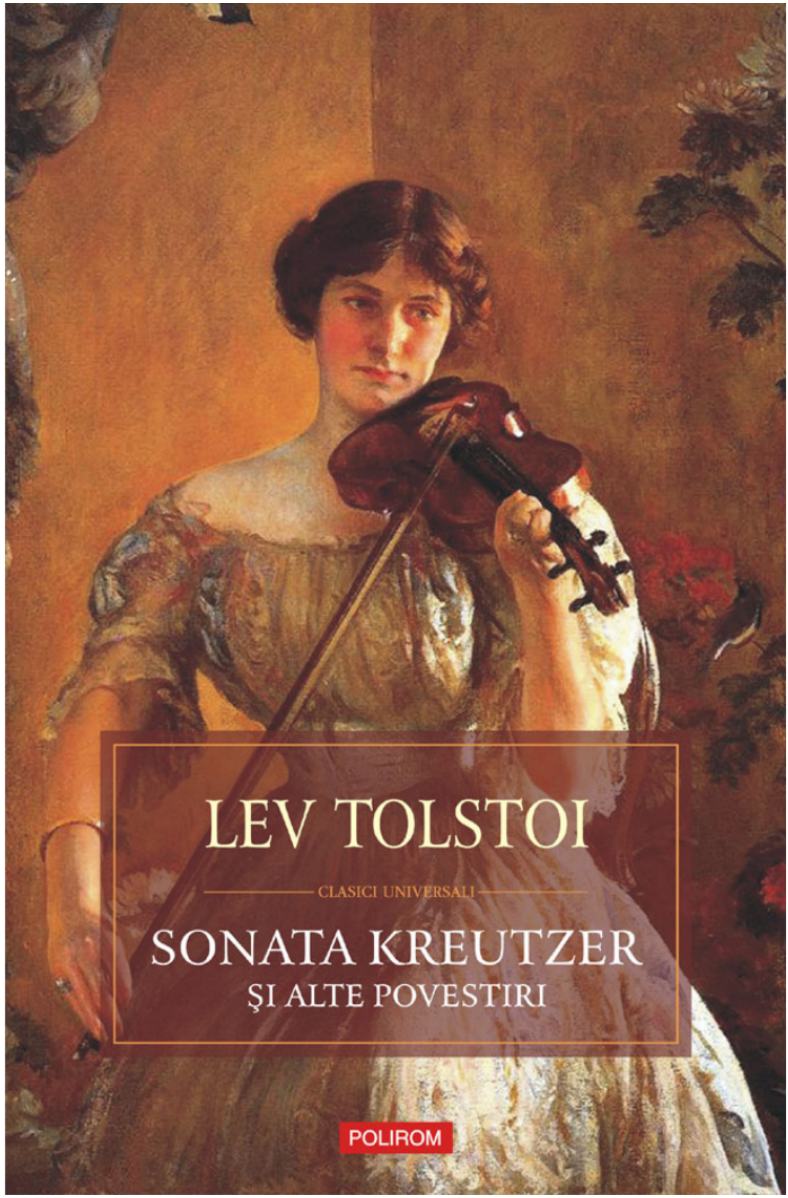
LEV TOLSTOI
CLASICI UNIVERSALI
SONATA KREUTZER
ŞI ALTE POVESTIRI
POLIROM

Lev Tolstoi

Sonata Kreutzer
şi alte povestiri

Traducere din limba rusă şi note
de Ana-Maria Brezuleanu, Magda Achim,
Marina Vraciu, Leonte Ivanov

Volum îngrijit de Ana-Maria Brezuleanu
şi Magda Achim

POLIROM
2012

© 2012 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

ISBN ePub: 978-973-46-2868-1
ISBN PDF: 978-973-46-2869-8
ISBN print: 978-973-46-2455-3

Coperta: Laurenţiu Midvichi
Pe copertă: Joseph DeCamp (1858-1923), Sonata Kreutzer, 1912-1914

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată în colaborare cu elefant.ro

LEV NIKOLAEVICI TOLSTOI (1828-1910) este autorul unei opere în care individualul şi naţionalul capătă dimensiuni universale. Începînd cu trilogia autobiografică scrisă în perioada 1852-1857 şi alcătuită din romanele *Copilăria*, *Adolescenţa* şi *Tinereţea*, sondarea „fluidităţii“ universului interior şi a temeiurilor morale ale omului a devenit principala temă a operelor sale. În nuvela *Cazacii*, eroul, un tînăr aristocrat, redescoperă bucuria comunicării cu natura, viaţa firească şi integră a omului simplu. Capodopera *Război şi pace* zugrăveşte viaţa întregii societăţi ruse în perioada războaielor napoleoniene; evenimentele istorice şi interesele personale, căile de autodefinire a personalităţii şi spontaneitatea vieţii populare sînt prezentate drept componente echivalente ale existenţei natural-istorice. La sfîrşitul anilor 1870, scriitorul trece printr-o criză spirituală amplificată ulterior de ideea desăvîrşirii morale şi a „simplificării“ (care a dat naştere doctrinei şi mişcării „tolstoismului“) şi întreprinde în operele sale o critică din ce în ce mai accentuată a instituţiilor birocratice, a statului, a bisericii (în 1901 a fost excomunicat din Biserica Ortodoxă Rusă), a civilizaţiei şi culturii, a întregului mod de viaţă specific „claselor cultivate“: romanul *Învierea*, nuvela *Sonata Kreutzer*, dramele *Puterea întunericului* şi *Cadavrul viu*. Din opera marelui scriitor, la Editura Polirom au mai fost publicate romanele *Anna Karenina* (2003, 2007) şi *Învierea* (2010).

Volumul *Sonata Kreutzer şi alte povestiri* reuneşte textele care dezvoltă, de-a lungul unei perioade de peste cincizeci de ani, teme tolstoiene celebre. *Sonata Kreutzer*, povestea unei gelozii care duce la crimă, interzisă la vremea publicării, face parte dintr-un ciclu de scrieri critice. Interesul autorului se îndreaptă spre temele morţii, păcatului, căinţei şi renaşterii morale, în jurul cărora sînt construite nuvelele *Moartea lui Ivan Ilici*, *Părintele Serghie* şi *Hagi-Murat*. Alături de acestea, colecţia de faţă include povestirile: *Doi husari*, *Cele trei morţi*, *Însemnările unui nebun*, *Trei pustnici*, *După bal*, *Cuponul fals*, *Kornei Vasiliev.*

Doi husari

Nuvelă

Contesei M.N. Tolstaia[1]

… Jomini şi iar Jomini,
Despre vodcă – nici o vorbă…

D. Davîdov[2]

În jurul anului 1800, pe vremea cînd nu existau încă nici căi ferate şi şosele, nici lumină cu gaz şi lumînări cu stearină, nici divane joase cu arcuri, nici mobilă nelăcuită, nici tineri dezamăgiţi purtînd monoclu, nici filosofi liberali, nici gingaşe dame cu camelii, care s-au înmulţit într-atît în zilele noastre, în acele vremuri idilice, cînd de la Moscova la Petersburg se călătorea cu o căruţă cu coviltir sau cu trăsura, încărcată cu o groază de merinde pregătite în casă, şi se mergea timp de opt zile pe un drum desfundat, plin de praf sau de noroi, cînd lumea credea în chiftelele Pojarski[3], în clopoţeii din Valdai[4] şi în covrigi, cînd în serile lungi de toamnă lumînările de seu ardeau pînă la capăt, luminînd petreceri de familie unde se adunau douăzeci-treizeci de persoane, iar la baluri se puneau în candelabre lumînări de ceară şi din spermanţet, cînd mobila se aşeza simetric, cînd taţii noştri erau încă tineri nu numai fiindcă nu aveau riduri şi părul cărunt, ci şi pentru că, de dragul femeilor, se înfruntau în dueluri şi se aruncau din celălalt colţ al camerei să ridice o batistă scăpată din greşeală sau voit, iar mamele noastre purtau rochii cu talia înaltă şi mîneci imense şi rezolvau cu bileţele treburile de familie, cînd fermecătoare dame cu camelii se ascundeau de lumina zilei, în vremurile idilice ale lojilor masonice, ale martiniştilor[5], ale *Tugendbund*-ului[6], în timpul Miloradovicilor[7], a lui Davîdov, a lui Puşkin – în orăşelul de gubernie K. se întrunise o adunare a

moşierilor şi se încheiau alegerile pentru consiliul nobilimii.

I

— Ei bine, tot una-i, fie şi în salon, spuse intrînd în cel mai bun hotel din oraşul K. un tînăr ofiţer într-o haină de blană şi cu chipiu de husar, abia coborît din sania de călătorie.

— E o adunare, mare-mare de tot, tătucule, Luminăţia Voastră, zise feciorul care apucase să afle de la ordonanţă că numele husarului era contele Turbin şi de aceea i se adresa cu „Luminăţia Voastră“. Moşiereasa din Afremovo împreună cu fetele ei au promis că pleacă mai pe seară. Aşa că să binevoiţi să ocupaţi, îndată ce se eliberează, odaia numărul unsprezece, adăugă el, păşind uşor înaintea contelui pe coridor şi uitîndu-se mereu în urmă.

În salon, la o măsuţă aşezată lîngă portretul în mărime naturală al împăratului Alexandru, stăteau la o sticlă de şampanie cîteva persoane – nobili din partea locului, se pare, iar undeva mai într-o parte, nişte negustori în şube albastre aflaţi în trecere pe acolo.

Contele intră şi-l strigă pe Blücher, un imens mastif[8] cenuşiu pe care-l luase cu el, îşi scoase mantaua cu urme de promoroacă pe guler, ceru o vodcă şi, rămas numai într-o haină pe talie din atlas albastru-închis, se aşeză la masă. Intră repede în vorbă cu domnii de la o masă vecină, care, cuceriţi pe loc de înfăţişarea plăcută şi deschisă a nou-venitului, îi oferiră o cupă de şampanie. Contele bău mai întîi un păhărel de vodcă, apoi mai ceru şi el o sticlă de şampanie pentru a face o trataţie noilor cunoştinţe. Intră vizitiul ca să ceară bani de o vodcă.

— Saşka, strigă contele, dă-i ceva bani!

Vizitiul ieşi împreună cu Saşka, dar se întoarse ţinînd banii în mînă.

— Păi cum aşa, tătucule luminăţie, m-am străduit ca să mă învrednicesc de mila dumitale! Ai zis că-mi dai o jumate de rublă, iar dumnealui a binevoit să-mi dea doar 25 de copeici.

— Saşka! Dă-i o rublă!

Saşka lăsă ochii în jos, uitîndu-se la picioarele birjarului.

— Treacă de la el, răspunse el cu voce de bas, mai multe n-am.

Contele scoase din portofel singurele două bancnote albastre[9] pe care le

mai avea, îi dădu una birjarului, care îi sărută mîna şi plecă.

— Şi cu asta gata! zise contele. Astea-s ultimele cinci ruble.

— Ca la husari, conte, spuse zîmbind unul dintre nobilii de faţă, fără îndoială un cavalerist în rezervă, judecînd după mustăţi, după glas şi ţinuta dezinvoltă şi energică a picioarelor. Intenţionaţi să rămîneţi mai mult timp pe aici, conte?

— Trebuie să fac rost de nişte bani; altfel n-aş rămîne. N-au nici măcar camere libere. Naiba să-i ia, cu cîrciuma lor blestemată…

— Dacă-mi permiteţi, conte, îl întrerupse cavaleristul, n-aţi vrea să vă instalaţi la mine? Stau aici, la camera şapte. Dacă nu vă e cu supărare, puteţi înnopta la mine. Rămîneţi vreo trei zile. Astăzi este bal la mareşalul nobilimii. Ce s-ar mai bucura!

— Chiar aşa, conte, rămîneţi în vizită, interveni un alt interlocutor, un tînăr chipeş. De ce să vă grăbiţi? Alegerile au loc doar o dată la trei ani. Le-aţi vedea şi pe domnişoarele noastre, conte!

— Saşka! Dă-mi lenjeria, o să fac o baie deocamdată, zise contele, ridicîndu-se. Iar pe urmă, mai vedem, poate că chiar o să trec pe la mareşalul nobilimii.

După aceasta îl chemă pe fecior şi spuse ceva, iar feciorul, zîmbind, îi răspunse ironic că „toate de mîna omului îs făcute“ şi ieşi.

— Atunci, amice, am să dau poruncă să-mi mute valiza în camera dumitale, strigă contele din uşă.

— Poftiţi, îmi faceţi o mare bucurie, răspunse cavaleristul venind spre uşă. Camera şapte! Să nu uitaţi.

După ce se stinse zgomotul paşilor, cavaleristul se întoarse la locul lui şi, aşezîndu-se mai aproape de funcţionar şi privindu-l drept în faţă cu ochi surîzători, zise:

— E chiar el.

— Ce tot spui?

— Îţi spun eu că e chiar husarul acela, Turbin, duelistul. M-a recunoscut, pun rămăşag că m-a recunoscut. Cum altfel, că doar am chefuit împreună trei săptămîni în şir, fără să ne trezim din beţie, cînd am fost cu remonta la Lebedian… Atunci am făcut-o lată împreună, dar pentru el se pare că n-a fost mare lucru. Un tip de ispravă, nu-i aşa?

— Foarte. Şi ce om plăcut şi manierat! Nu se vede nimic din cele ce spui,

răspunse tînărul cel chipeş. Şi ce prietenos e… N-are mai mult de vreo douăzeci şi cinci de ani, nu-i aşa?

— Aşa pare, dar are mai mult. Trebuie să ajungi să-l cunoşti. Cine crezi că a răpit-o pe Migunova? El. Pe Sablin tot el l-a ucis, el este cel care l-a aruncat pe Matniov pe fereastră, el i-a luat prinţului Nesterov trei sute de mii la cărţi. Un bărbat tare curajos, e lucru ştiut. O fi el cartofor, duelist, mare crai, însă are suflet de husar, de husar adevărat. Se spun multe despre noi, dar de s-ar găsi măcar unul care să ştie ce înseamnă un husar adevărat. O, vremuri apuse!

Şi cavaleristul îi povesti interlocutorului său despre cheful fabulos cu contele la Lebedian, care nu numai că nu avusese loc, dar nici n-avea cum să aibă. Nu avusese loc, în primul rînd, fiindcă nu-l întîlnise pe conte pînă atunci, căci trecuse în rezervă cu doi ani înainte de intrarea contelui în serviciul militar, iar în al doilea rînd, fiindcă cavaleristul nu fusese niciodată în cavalerie, ci slujise timp de patru ani doar ca modest iuncher în regimentul Belevski, trecînd în rezervă îndată ce primise titlul de praporcic10. Însă cu zece ani în urmă, după ce se alesese cu o moştenire, se dusese într-adevăr la Lebedian, unde aruncase în vînt, împreună cu ofiţerii de la remontă, şapte sute de ruble, ba chiar era cît pe ce să-şi facă un mundir cu revere portocalii, ca să intre în corpul de ulani. Dorinţa de a intra în cavalerie şi cele trei săptămîni petrecute la Lebedian cu ofiţerii de la remontă rămăseseră cea mai luminoasă şi mai fericită perioadă din viaţa lui, astfel încît dorinţa asta a transformat-o mai întîi în realitate, apoi în amintire, ajungînd pînă şi el să creadă cu tărie în trecutul său de cavalerist, ceea ce nu-l împiedica să fie un om vrednic de toată lauda pentru cinstea şi inima lui bună.

— Da, cine n-a fost în cavalerie n-o să-i înţeleagă niciodată pe cei ca noi. Se aşează călare pe scaun şi avîntîndu-şi înainte maxilarul inferior, începu să povestească cu voce groasă. Se întîmpla să mergi înaintea escadronului, călare nu pe cal, ci pe diavolul în persoană care face ca toţi dracii. În şa, devii şi tu un diavol. Iată că vine comandantul de escadron în inspecţie. „Locotenente, zice, fără dumneata nu ne descurcăm; defilează cu escadronul în pas de paradă.“ „Da, să trăiţi!“, zici tu, îţi întorci privirea spre mustăcioşii tăi şi dai comanda. Oh, la naiba, ce vremuri erau!

Contele, roşu tot şi cu părul ud, ieşi de la baie şi intră direct în camera numărul şapte, unde cavaleristul, în halat şi cu pipa în gură, se gîndea cu plăcere şi cu oarecare teamă la norocul ce picase peste el, să stea în aceeaşi

cameră cu faimosul Turbin. „Ei bine, îi trecu prin minte, dacă o să se apuce să mă dezbrace şi să mă scoată gol puşcă în afara oraşului şi apoi mă lasă în zăpadă, sau… o să mă ungă cu catran, sau pur şi simplu… nu, n-o să facă una ca asta, e un bun camarad…“, se linişti el.

— Dă-i de mîncare lui Blücher, Saşka! strigă contele.

Saşka îşi făcu apariţia. Proaspăt venit de la drum, băuse un pahar de vodcă şi se cam abţiguise.

— N-ai mai putut răbda, te-ai îmbătat, canalie!… Să fie hrănit Blücher!

— N-o să crape dintr-atît, ia uitaţi-vă ce rotofei e! zise Saşka, mîngîind cîinele.

— Ei, gata cu vorba! Marş şi dă-i să mănînce.

— Vă pasă numai de cîine, să fie sătul, dar dacă bea şi omul un păhărel, pe loc îl certaţi.

— Vezi să n-o încasezi! strigă contele atît de tare, încît geamurile zăngăniră, iar pe cavalerist îl trecu un fior de teamă.

— Mai bine aţi întreba dacă azi Saşka a pus ceva în gură. Foarte bine, loviţi-mă, dacă vă e mai drag cîinele decît un om, rosti Saşka.

Însă primi pe dată o asemenea lovitură de pumn în faţă, încît căzu, lovindu-se cu capul de perete şi, cu mîna pe nas, ieşi în fugă pe uşă şi se prăbuşi pe cufărul de pe coridor.

— Mi-a spart dinţii, bombănea Saşka, ştergîndu-şi cu o mînă nasul plin de sînge, iar cu cealaltă frecîndu-i spatele lui Blücher, care se lingea, mi-a spart dinţii, Bliuşka, da’ tot îi contele meu şi intru şi-n foc pentru el – zău aşa! Pentru că-i contele meu, înţelegi, Bliuşka? Vrei să mănînci?

După ce mai zăbovi puţin, se ridică, îi dădu de mîncare cîinelui şi, aproape treaz, se duse să-i servească ceaiul contelui.

— Pur şi simplu m-aţi jignit, spunea timid cavaleristul, stînd în picioare în faţa contelui care, cu picioarele proptite în perete, stătea lungit pe patul lui. Sînt şi eu ostaş bătrîn şi camarad de arme, cum s-ar zice. Decît să vă împrumutaţi de la altcineva, aş fi bucuros să vă fiu de folos cu vreo 200 de ruble. Acum nu le am toate, ci doar o sută, dar pot face rost chiar astăzi. Pur şi simplu, m-aţi jignit, conte!

— Mulţumesc, frăţioare, zise contele, ghicind pe loc ce fel de relaţie ar trebui stabilită între ei şi bătîndu-l pe umăr. Mulţumesc. Ei, dacă-i aşa, mergem şi la bal. Şi acum ce facem? Ia spune-mi, ce-i prin oraşul vostru: ce femei

frumoase sînt pe-aici? Cine face zaiafeturi? Cine joacă cărţi?

Cavaleristul îl lămuri că la bal vor veni multe femei frumoase, că ispravnicul Kolkov, reales de curînd, este cel care dă petreceri cel mai des, numai că acesta n-are cutezanţa unui husar adevărat, ci e doar aşa, un băiat de treabă. În plus, corul de ţigani al lui Iliuşka se află aici de la începutul alegerilor, Stioşka este solista, şi chiar astăzi, după balul de la mareşalul nobilimii, se adună acolo *toată lumea*.

— Şi se joacă cărţi, nu glumă, adăugă cavaleristul. Luhnov, un tip în trecere pe aici, joacă pe bani, iar Ilin, un cornet de ulani, care stă la camera opt, pierde şi el mult la cărţi. Acolo, la el în cameră, au şi început să joace. Se joacă în fiecare seară şi vă asigur, conte, că Ilin ăsta e un tînăr de ispravă: nu-i deloc strîns la pungă, îşi dă şi cămaşa de pe el.

— Atunci, să mergem la el. Să vedem ce fel de oameni sînt pe acolo, zise contele.

— Să mergem, să mergem! Vor fi teribil de bucuroşi.

II

Cornetul de ulani Ilin se trezise de puţin timp. Cu o seară înainte se aşezase la masa de joc la opt seara şi pierduse cincisprezece ore la rînd, pînă la unsprezece dimineaţa. Pierduse destul de mult, însă cît anume nu ştia, fiindcă avusese la el vreo trei mii de ruble ale lui şi încă cincisprezece mii ale regimentului, pe care de mult timp le amestecase cu banii săi şi pe care se temea să le socotească, ca să nu constate ceea ce simţea de altfel, că lipsea ceva din ele. Adormise spre amiază şi căzuse într-un somn greu, fără vise, cum doarme numai un om foarte tînăr după o pagubă mare. Se trezise la şase seara, tocmai cînd contele Turbin venise la hotel, şi, văzînd în jurul lui cărţi de joc şi bucăţi de cretă aruncate pe jos şi mesele murdare rămase în mijlocul camerei, îşi aminti îngrozit de jocul din seara precedentă şi de ultima carte – un valet care îi fusese tăiat pe cinci sute de ruble. Cum nu-i venea să creadă că aşa se întîmplaseră lucrurile în realitate, scoase de sub pernă banii şi începu să-i numere. Recunoscu cîteva bilete de bancă ale căror colţuri arătau că trecuseră prin mai multe mîini şi îşi aduse aminte de mersul jocului. Cele trei mii de ruble, banii lui, nu le mai avea, iar din banii regimentului lipseau două mii cinci

sute.

Ulanul jucase patru nopţi la rînd.

Venise de la Moscova, unde primise banii de la vistierie. În oraşul K. fusese oprit de căpitanul de poştă, sub pretextul că nu avea cai de schimb, dar în realitate acesta convenise de mai multă vreme cu proprietarul hanului să oprească cel puţin o zi pe oricine trecea pe acolo. Ulanul, un băiat tînăr şi vesel, care la Moscova tocmai primise de la părinţi trei mii ca să se echipeze pentru serviciul militar în regiment, era bucuros să rămînă în timpul alegerilor cîteva zile în oraşul K., în speranţa că aici o să se distreze pe cinste. Cunoştea un moşier din partea locului, care stătea cu familia, şi se pregătea să plece la acesta să le facă curte fetelor lui, cînd apăru cavaleristul cu gîndul să se cunoască. În aceeaşi seară, fără nici un fel de gînduri ascunse, cavaleristul îl prezentase lui Luhnov şi altor jucători, în salonul mare. Din seara cu pricina, ulanul se aşezase la jocul de cărţi şi nu numai că nu se mai dusese în vizită la cunoscutul său, moşierul, dar nici măcar nu mai ceruse cai şi patru zile nu mai ieşi din salon.

După ce se îmbrăcă şi bău ceai pe săturate, se apropie de fereastră. Vru să facă o plimbare, ca să-şi alunge amintirile legate de jocul de cărţi care nu-i dădeau pace. Îşi puse mantaua şi ieşi. Soarele se ascunsese în spatele caselor albe cu acoperişuri roşii. Se înnsera. Era destul de cald pentru o zi de iarnă. Pe străzile murdare ningea domol, cu fulgi mari şi umezi. Deodată îl cuprinse o tristeţe insuportabilă la gîndul că dormise toată ziua care acum era pe sfîrşite.

„Ziua care trece n-o mai poţi întoarce niciodată“, se gîndi el.

„Mi-am distrus tinereţea“, îşi zise el deodată, nicidecum pentru că s-ar fi gîndit cu adevărat că îşi irosise tinereţea, nu era în firea lui, ci doar aşa, pentru că îi trecuse prin cap fraza asta.

„Ce să fac acum? se întreba el. Să împrumut de la cineva nişte bani şi să plec.“ O doamnă trecu pe trotuar. „Ia te uită ce proastă e, îşi zise el. N-am de la cine să împrumut. Mi-am distrus tinereţea.“ Se apropie de un şir de prăvălii. În uşa uneia dintre ele stătea un negustor într-o şubă de vulpe, poftind clienţii. „Dacă n-aş fi tras optarul, mi-aş fi luat revanşa.“ O cerşetoare bătrînă se văicărea ţinîndu-se după el. „N-am de la cine să împrumut.“ Trecu un domn într-o şubă din blană de urs, un poliţist stătea în post. „Ce lucru neobişnuit aş putea să fac? Să trag în ei? Nu se poate. Ce plictiseală! Mi-am distrus tinereţea. Ia te uită, ce garnituri grozave de gîtare atîrnă acolo în cui! Ah, dacă aş pleca cu o troică… Ei, căluţilor, drăguţii mei! Trebuie să mă întorc. În curînd vine

Luhnov şi începem să jucăm.“ Se întoarse în camera de hotel şi îşi mai socoti o dată banii. Nu, nu greşise prima dată: din nou îi ieşeau lipsă 2500 de ruble din banii regimentului. „Am să mizez 25 de ruble la primul joc, la al doilea sporesc miza de şapte ori, de cincisprezece, de treizeci, de şaizeci – în total 3000 de ruble. Pe urmă cumpăr gîtarele şi plec. N-o să mă lase, ticălosul! Mi-am distrus tinereţea!“ Iată ce gînduri îi umblau prin minte ulanului în timp ce Luhnov intră la el în cameră.

— Te-ai sculat de mult, Mihailo Vasilici? întrebă Luhnov, scoţîndu-şi încet de pe nasul uscăţiv ochelarii cu ramă de aur şi ştergîndu-i pe îndelete cu o batistă roşie de mătase.

— Nu, tocmai m-am trezit. Am dormit minunat.

— A venit nu ştiu ce husar, stă cu Zavalşevski… n-ai auzit?

— Nu, n-am auzit… Dar n-a apărut nimeni pînă acum?

— Cred că au intrat la Priahin. Or să vină repede.

Într-adevăr, la scurt timp în camera de hotel intrară un ofiţer din garnizoană, care îl însoţea întotdeauna pe Luhnov, un negustor grec, cu un nas uriaş, coroiat şi cam întunecat la culoare, cu ochii negri, adînciţi în orbite, şi un moşier gras şi puhav, proprietarul unei distilerii, care, nopţi întregi, juca doar „simple“ pe cîte o jumătate de rublă. Toţi voiau să înceapă jocul cît mai curînd, dar principalii jucători nu făceau nici o aluzie la asta, mai ales Luhnov, care povestea cît se poate de liniştit despre o tîlhărie petrecută la Moscova.

— Închipuiţi-vă, zicea el, la Moscova, capitală istorică, în cel mai mare oraş, noaptea tîlharii umblă cu gheare, deghizaţi în draci, speriind prostimea şi tîlhărindu-i pe trecători, zău aşa. Şi poliţia ce păzeşte? E de necrezut.

Ulanul asculta atent relatarea despre tîlhari, însă spre sfîrşit se ridică şi propuse timid să se împartă cărţile. Moşierul cel gras vorbi primul.

— Chiar aşa, domnilor, n-are rost să pierdem un timp atît de preţios! Dac-am venit c-o treabă, hai la treabă!

— Păi vă convine, aţi plecat ieri cu un vraf de hîrtii de jumătate de rublă, zise grecul.

— Ba chiar ar fi timpul să începem, întări şi ofiţerul de garnizoană.

Ilin se uită la Luhnov. Acesta continua să povestească liniştit, privindu-l în ochi, întîmplarea cu tîlharii deghizaţi în draci cu gheare.

— Le împarţi dumneata? întrebă ulanul.

— Nu-i prea devreme?

— Belov! strigă ulanul, înroşindu-se nu se ştie de ce, adu-mi ceva de mîncare… n-am luat încă nimic în gură, domnilor… Adu o sticlă de şampanie şi cărţile.

Între timp, în camera de hotel intrară contele şi Zavalşevski. Constatară că Turbin şi Ilin erau din aceeaşi divizie. Se împrieteniră pe dată, ciocniră, băură şampanie şi peste cinci minute deja se tutuiau. Se pare că Ilin îi plăcu foarte mult contelui, care zîmbea mereu privindu-l şi glumea pe seama tinereţii lui.

— Ce mîndreţe de ulan! spunea. Şi ce mustăţi, ce mustăţi!

Ilin n-avea decît un pufuşor aproape alb deasupra buzei.

— Nu cumva vă pregătiţi să jucaţi? întrebă contele. Păi atunci îţi doresc noroc, Ilin! Cred că eşti un maestru! adăugă el, zîmbind.

— Da, uite că se pregătesc, răspunse Luhnov, desfăcînd un pachet de cărţi de joc. Dar dumneata, conte, n-ai vrea să joci?

— Nu, azi nu. Altfel v-aş curăţa pe toţi. Cînd îmi dau eu drumul, banca începe să trosnească! N-am cu ce. Am pierdut tot la staţia de poştă de la Volociok. Am dat acolo de un pedestraş cu ghiuluri, probabil un escroc, care m-a lăsat fără un sfanţ.

— Ai zăbovit atît de mult la staţia de poştă? întrebă Ilin.

— Douăzeci şi două de ore am stat. N-am să uit staţia asta, blestemata! Da' nici căpitanul de poştă n-o să mă uite prea uşor.

— Cum aşa?

— Ei bine, cînd am sosit, căpitanul mi-a sărit în faţă, avea o mutră de tîlhar, de mare şmecher. „Nu-s cai“, zice. Eu însă, trebuie să-ţi spun, am o regulă: dacă nu-s cai, nu-mi scot şuba şi intru direct în odaia căpitanului de poştă, nu în birou, ci în odaia lui personală, şi poruncesc să se deschidă larg toate uşile şi ferestrele, de parcă ar fi plină de fum. Ei bine, şi acolo am făcut la fel. Şi ce geruri au mai fost luna trecută, dacă mai ţii minte. Să fi fost vreo douăzeci de grade în minus. Căpitanul încerca să zică una-alta, dar eu i-am tras una în falcă. Atunci o babă, niscaiva fetişcane şi muieri s-au pornit să ţipe, au înşfăcat nişte oale şi au dat să fugă în sat… Eu însă m-am proptit în uşă, zicînd: Dă-mi caii şi plec, altminteri vă ţin aici, o să îngheţaţi cu toţii!

— Grozavă regulă! zise moşierul cel puhav, rîzînd în hohote. Aşa trebuie să faci ca să îngheţe gîndacii!

— Numai că nu i-am păzit bine, am ieşit o clipă şi căpitanul de poştă împreună cu toate muierile au şters-o. Mi-a rămas zălog doar o bătrînă, care

strănuta întruna pe cuptor şi se ruga la Dumnezeu. Pe urmă am început tratativele. Căpitanul se apropia şi tot încerca să mă convingă de la distanţă să-i dau drumul babei, iar eu îl asmuţeam pe Blücher împotriva lui – Blücher se pricepe de minune să-i atace pe căpitanii ăştia de poştă. Însă nemernicul tot nu mi-a dat cai de schimb pînă a doua zi dimineaţa. Taman atunci a venit şi pedestraşul acela. Ne-am dus într-o altă cameră şi am început să jucăm cărţi. L-aţi văzut pe Blücher?… Blücher!…

Şi contele scoase un fluierat. Blücher intră în fugă. Jucătorii, îngăduitori, îi dădură ceva atenţie cîinelui, deşi era limpede că voiau să se ocupe de cu totul altceva.

— Dar de ce nu jucaţi, domnilor? Vă rog, n-aş vrea să vă deranjez. Flecăresc prea mult de felul meu, zise Turbin. Îţi place sau nu, jocul e treabă serioasă.

III

Luhnov îşi trase mai aproape două lumînări, scoase un portofel cafeniu uriaş, doldora de bancnote, şi tacticos, de parcă ar fi săvîrşit un ritual secret, îl deschise pe masă, apoi scoase din el două bancnote de o sută de ruble şi le puse sub cărţi.

— Ca şi ieri, două sute în bancă, zise el, potrivindu-şi ochelarii şi desfăcînd pachetul de cărţi.

— Foarte bine, spuse şi Ilin, fără să-l privească, în timp ce vorbea cu Turbin.

Jocul începu. Luhnov împărţea cărţile cu precizie, ca o maşină, se oprea din cînd în cînd, notînd ceva fără grabă sau uitîndu-se sever pe deasupra ochelarilor la ceilalţi, şi rostea cu glasul stins: „Jucaţi!“. Moşierul cel gras vorbea cel mai tare, făcînd tot felul de socoteli cu voce tare, şi-şi umezea degetele durdulii, îndoind cărţile. Ofiţerul din garnizoană îşi nota cu grijă şi în tăcere mizele pe dosul cîte unei cărţi şi, sub masă, îndoia colţurile altor cărţi. Grecul stătea lîngă bancher, urmărind atent jocul cu ochii lui negri, adînciţi în orbite, parcă aştepta ceva. Zavalşevski, în picioare lîngă masă, începu deodată să se agite, scoţînd din buzunarul de la pantaloni cînd o bancnotă roşie, cînd alta albastră, şi, acoperind-o cu cîte o carte, o bătea cu palma spunînd: „Salvează-mă,

şeptarule!“. Îşi muşca mustăţile, se muta de pe un picior pe altul, se înroşea şi se tot zbuciuma pînă îi ieşea cartea dorită. Ilin mînca din friptura de viţel cu castraveţi, pusă alături pe canapeaua umplută cu păr de cal şi, după ce-şi ştergea grăbit mîinile de haină, punea carte după carte. Turbin, care la început stătuse pe canapea, observă imediat cum stau lucrurile. Luhnov nu se uita deloc la ulan şi nu-i spunea nimic, doar din cînd în cînd ochelarii lui se îndreptau pentru o clipă spre mîinile ulanului, dar cele mai multe din cărţile lui pierdeau.

— De-aş bate cartea asta, zise Luhnov ţintind cartea moşierului cel gras, care juca pe cîte o jumătate de rublă.

— Mai bine aţi bate-o pe-a lui Ilin, lăsaţi-mă pe mine deoparte, replică moşierul. Într-adevăr, cărţile lui Ilin pierdeau mai des decît ale celorlalţi. Acesta rupea nervos pe sub masă cartea care pierduse şi alegea alta, cu mîini tremurînde. Turbin se ridică de pe sofa şi îl rugă pe grec să-i cedeze locul de lîngă bancher. Grecul se mută în altă parte, iar contele, aşezîndu-se pe scaunul lui, începu să se uite insistent la mîinile lui Luhnov, fără să-l scape din ochi.

— Ilin! strigă el deodată cu vocea lui obişnuită, care, fără voia lui, le acoperea pe toate celelalte, de ce joci mereu aceeaşi carte? Nu ştii să joci!

— Oricum aş juca, totuna-i.

— Aşa ai să pierzi cu siguranţă. Lasă-mă să joc în locul tău.

— Iartă-mă, te rog, dar întotdeauna joc singur. Joacă pentru tine, dacă vrei.

— Am mai spus că n-am să joc, vreau să joc pentru tine. Mi-e ciudă că pierzi.

— Se pare că asta mi-e soarta!

Contele tăcu şi, sprijinindu-se în cot, începu din nou să privească insistent la mîinile bancherului.

— Oribil! exclamă el deodată, tare şi tărăgănat.

Luhnov îi aruncă o privire.

— Oribil, oribil! spuse Turbin şi mai tare, uitîndu-se drept în ochii lui Luhnov. Jocul continua.

— Nu-i bine! zise din nou contele chiar în clipa în care Luhnov bătuse o carte mare a lui Ilin.

— Ce nu vă convine, conte? întrebă, politicos şi indiferent, bancherul.

— Faptul că îi cedezi lui Ilin „simplele“ şi baţi dublele. Iată ce e oribil.

Luhnov ridică uşor din umeri şi din sprîncene, dînd a înţelege că trebuie să te supui întru totul soartei şi să joci mai departe.

— Blücher! Aici! strigă contele, ridicîndu-se, şo pe el! adăugă el iute.

Lovindu-se din grabă cu spatele de canapeaua de sub care ieşise şi gata-gata să-l răstoarne pe ofiţerul de garnizoană, Blücher o zbughi spre stăpînul său şi, uitîndu-se în jur şi dînd din coadă, începu să mîrîie, de parcă ar fi întrebat: „Cine spune grosolănii aici? Ia zi!“.

Luhnov puse cărţile de joc pe masă şi se feri într-o parte, cu scaun cu tot.

— Aşa nu se poate juca, zise el. Detest cîinii. Ce fel de joc e ăsta, cu o haită de cîini adusă aici?

— Mai ales cîini de felul ăstora. Li se spune lipitori, dacă nu mă înşel, îi ţinu isonul ofiţerul de garnizoană.

— Ce facem, jucăm sau nu, Mihailo Vasilievici? spuse Luhnov gazdei.

— Nu ne deranja, conte, te rog! i se adresă Ilin lui Turbin.

— Vino puţin încoace, zise Turbin, luîndu-l pe Ilin de braţ şi mergînd cu el în spatele unui paravan.

De acolo se auzeau perfect cuvintele contelui, care vorbea cu vocea lui obişnuită. Glasul lui însă se auzea întotdeauna şi de la trei camere distanţă.

— Ce-i cu tine, ţi-ai pierdut minţile? Nu vezi că domnul acesta cu ochelari este un trişor de prima clasă?

— Încetează! Ce vorbe sînt astea?

— Nici un „încetează“. Îţi spun să renunţi. Nu că mi-ar păsa, altă dată te-aş fi jecmănit eu însumi. Acum însă îmi pare rău că te laşi jefuit. Nu cumva ai la tine şi bani de la Trezorerie?

— Nici vorbă! De unde ai scos-o şi pe asta?

— Am bătut şi eu drumul ăsta, frăţioare, aşa că ştiu bine toate şmecheriile trişorilor. Îţi spun că tipul cu ochelari e trişor. Las-o baltă, te rog. Te rog ca pe un prieten.

— Bine, mai fac un tur şi ies din joc.

— Ştiu eu ce înseamnă „doar un tur“. Dar hai să vedem.

Cei doi se întoarseră la masa de joc. Toate cărţile jucate de Ilin fură bătute, astfel că în final pierdu foarte mult.

Turbin îşi puse mîinile în mijlocul mesei.

— Şi cu asta basta! Să mergem.

— Nu, încă nu pot, lasă-mă, te rog, zise cu ciudă Ilin, amestecînd cărţile îndoite şi fără să se uite la Turbin.

— Atunci, naiba să te ia! N-ai decît să pierzi, dacă aşa îţi place, eu trebuie

să plec. Zavalşevski! Să mergem la mareşalul nobilimii.

Cei doi ieşiră. Toată lumea tăcea, iar Luhnov începu să împartă cărţile numai după ce zgomotul paşilor celor doi şi al ghearelor lui Blücher se stinse pe coridor.

— Aprig om! zise moşierul rîzînd.

— De acum n-o să ne mai deranjeze, se grăbi să mormăie ofiţerul de garnizoană.

Şi jocul continuă.

IV

Orchestra, alcătuită din iobagii mareşalului nobilimii, stînd în picioare în cămara golită anume pentru bal, cu mînecile surtucelor suflecate, începu să cînte, la un semnal, vechea poloneză, *Aleksander, Elisaveta*. În lumina vie şi plăcută a lumînărilor de ceară, pe parchetul salonului, perechile prinseseră să alunece în paşi de dans, în diverse combinaţii şi permutări: erau acolo un general-guvernator din vremea Ecaterinei a II-a, cu o stea la piept, la braţ cu soţia uscăţivă a mareşalului nobilimii, mareşalul nobilimii la braţ cu soţia guvernatorului şi alte persoane de vază din partea locului şi partenerele lor, cînd în salon intră Zavalşevski, într-un frac albastru, cu guler înalt şi mîneci bufante la umeri, purtînd jambiere şi pantofi, răspîndind în jur aroma parfumului de iasomie cu care îşi stropise din abundenţă mustăţile, reverele şi batista, însoţit de un husar chipeş în pantaloni de călărie albaştri mulaţi pe picior şi cu o scurtă roşie aruncată peste umăr, brodată cu fir de aur, pe care atîrnau crucea Sfîntului Vladimir şi o medalie de la 1812. Contele nu era prea înalt, însă avea o statură bine şi armonios proporţionată. Ochii de un albastru deschis şi foarte strălucitori şi părul castaniu, destul de lung şi buclat, dădeau un aer aparte frumuseţii lui. Venirea contelui la bal era aşteptată: tînărul cel chipeş care îl văzuse la hotel îl înştiinţase pe mareşalul nobilimii. Impresia produsă de această veste a fost diferită, dar, în mare, nu tocmai binevoitoare. „O să ne ia în rîs băietanul ăsta“, erau de părere bătrînele şi bărbaţii. „Dacă o să mă răpească?“, se îngrijorau mai mult sau mai puţin tinerele doamne şi domnişoare.

Îndată ce se termină poloneza şi perechile îşi terminară reverenţele

reciproce, despărţindu-se din nou în şiruri de femei şi bărbaţi, Zavalşevski, fericit şi mîndru, îl conduse pe conte la stăpîna casei. Pe soţia mareşalului nobilimii o trecu un fior la gîndul că husarul ar putea s-o expună vreunui scandal public. Întorcîndu-se trufaşă şi dispreţuitoare spre el, spuse: „Foarte încîntată! Sper că veţi dansa“ şi îl privi cu neîncredere, cu o expresie care parcă spunea: „Dacă ai să jigneşti vreo femeie, eşti un ticălos“. Însă contele îi birui în aşa măsură temerile prin amabilitatea, politeţea, frumuseţea şi veselia sa, încît peste cinci minute expresia de pe faţa soţiei mareşalului nobilimii parcă le spunea tuturor celor din jur: „Mă pricep eu să manevrez domni de felul lui. Acum a înţeles cu cine are de-a face şi o să fie curtenitor cu mine toată seara“. Însă tocmai atunci de conte se apropie guvernatorul care îl cunoştea pe tatăl lui. Acesta îl luă deoparte cu un aer binevoitor şi începu să-i vorbească, ceea ce linişti şi mai mult înalta societate a guberniei, ridicîndu-l pe conte în ochii ei. Apoi Zavalşevski îl prezentă surorii sale, o văduvă tînără şi plinuţă, care-l fixa pe conte cu ochii ei negri şi mari încă de la intrarea lui în salon. Contele o invită pe văduvă la valsul pe care muzicanţii abia începuseră să-l cînte şi prin măiestria sa în ale dansului învinse complet părerile preconcepute ale tuturor.

— E un maestru la dans! zise o moşiereasă corpolentă, urmărind picioarele în pantaloni albaştri de călărie care apăreau fulgerător ici şi colo prin salon şi numărînd în gînd: un-doi-trei, un-doi-trei… – un adevărat maestru!

— Cum îşi mişcă picioarele, parcă ar trage tighele, zise o altă musafiră, în trecere prin oraş, considerată o persoană de prost gust de societatea din gubernie. Cum de nu-i atinge pe ceilalţi cu pintenii? Uluitor, cîtă agilitate!

Contele îi eclipsase prin măiestria dansului său pe trei dintre cei mai buni dansatori din gubernie: pe aghiotantul guvernatorului, un ins înalt cu părul blond spălăcit, care se remarca prin rapiditatea cu care dansa şi prin cît de aproape îşi ţinea partenera, pe cavaleristul care se legăna graţios în timpul dansului şi bătea des, dar uşurel din tocuri şi pe un civil despre care toată lumea spunea că, deşi nu-l prea duce capul, este un dansator excelent şi sufletul tuturor balurilor. Într-adevăr, de la începutul balului şi pînă la sfîrşit, civilul acesta le-a invitat pe toate doamnele la rînd, după cum stăteau aşezate pe scaune şi a dansat tot timpul. Se oprea doar cînd şi cînd ca să-şi şteargă faţa leoarcă de sudoare, dar veselă, cu o batistă fină. Contele îi eclipsă pe toţi şi dansă cu toate cele trei doamne mai importante: una trupeşă, bogată, frumoasă şi proastă, alta de statură mijlocie – uscăţivă, nu prea frumoasă, însă elegant

îmbrăcată, şi una mărunţică – o doamnă urîtă, însă foarte inteligentă. Dansă şi cu altele, cu toate cele frumuşele, şi nu erau puţine. Cel mai mult însă îi plăcu văduva, sora lui Zavalşevski, cu care dansă şi cadrilul, şi ecoseza şi mazurca. În timpul cadrilului, cînd se plecară unul în faţa celuilalt, îi făcu o mulţime de complimente, comparînd-o cu Venus şi cu Diana, cu un trandafir şi cu încă nu ştiu ce floare. Însă la toate aceste amabilităţi, micuţa văduvă nu făcea decît să-şi încline gîtul alb, să-şi plece ochii privindu-şi rochia albă de muselină sau mutîndu-şi evantaiul dintr-o mînă într-alta. Iar cînd spunea: „Vai, conte, glumiţi“ etc., în vocea ei uşor guturală suna atîta simplitate plină de candoare şi atîta prostie delicioasă, încît privind-o chiar îţi trecea prin minte că nu este o femeie, ci o floare, şi nu un trandafir, ci o floare necunoscută, sălbatică, alb-trandafirie, învoaltă şi fără miros, care se ivise singuratică dintr-un troian de zăpadă imaculată, undeva într-un ţinut foarte îndepărtat.

Amestecul de naivitate cu lipsa oricărui convenţionalism şi cu frumuseţea ei proaspătă îl tulburară pe conte într-un chip atît de ciudat, încît de cîteva ori, în pauzele din timpul conversaţiei, cînd el privea tăcut în ochii ei sau îi admira liniile minunate ale mîinilor şi ale gîtului, îl năpădi o dorinţă năvalnică s-o cuprindă în braţe şi s-o acopere cu sărutări, pornire pe care şi-o stăpîni cu greu. Văduvioara observa cu plăcere impresia pe care o producea, însă ceva începea să o neliniştească şi să o sperie în purtarea contelui, deşi tînărul husar, cu amabilităţile sale servile, arăta un respect care în zilele noastre ar fi putut părea excesiv de dulceag. Acesta alergă să-i aducă lapte cu migdale, îi ridică batista, smulse scaunul din mîinile unui tînăr moşier scrofulos, care se învîrtea şi el în jurul ei, ca să i-l ofere mai repede şi tot aşa.

Văzînd că manierele de salon, la modă în vremea aceea, n-o impresionau prea mult pe doamnă, încercă s-o amuze povestindu-i anecdote nostime. O asigură că la porunca ei ar fi gata să stea în cap, să cînte ca un cocoş, să sară pe fereastră sau să se arunce într-o copcă tăiată în gheaţă. Stratagema asta îi reuşi de minune: văduva se înveseli, izbucni în hohote de rîs, dezvelindu-şi minunaţii dinţi albi, şi se arătă încîntată de cavalerul ei. Cu fiecare clipă, contele o plăcea tot mai mult, astfel încît spre sfîrşitul cadrilului ajunse sincer îndrăgostit.

Cînd, după cadril, de văduvă se apropie vechiul ei admirator, fiul de optsprezece ani, fără nici o ocupaţie, al celui mai bogat moşier, tînărul scrofulos din mîinile căruia Turbin smulsese scaunul, ea îl primi destul de rece, fără să-i arate nici măcar a zecea parte din sfiala care o încercase în prezenţa contelui.

— Frumos vă şade, îi spuse ea uitîndu-se între timp la spinarea lui Turbin şi încercînd să-şi dea seama cam de cîţi arşini de şnur de aur fusese nevoie pentru toată tunica lui, tare frumos: mi-aţi promis că o să treceţi pe la mine şi o să-mi aduceţi bomboane.

— Păi am trecut, Anna Feodorovna, însă eraţi plecată. V-am lăsat cele mai bune bomboane, zise tînărul care, în pofida staturii sale înalte, avea un glas piţigăiat.

— Mereu găsiţi o scuză! N-am nevoie de bomboanele dumneavoastră. Vă rog să nu vă gîndiţi că…

— Văd, Anna Feodorovna, că v-aţi schimbat atitudinea faţă de mine şi ştiu şi de ce. Numai că nu e bine aşa, adăugă el, însă nu-şi termină discursul, pesemne din pricina emoţiei puternice care făcea ca buzele să-i tremure într-un chip ciudat.

Anna Feodorovna nu-l asculta, urmărindu-l cu privirea pe Turbin.

Mareşalul nobilimii, stăpînul casei, un bătrîn impunător, solid şi ştirb, se apropie de conte şi, luîndu-l de braţ, îl invită în cabinet să fumeze şi să bea ceva. De cum ieşi Turbin, Anna Feodorovna simţi că nu mai avea nici un motiv să rămînă în salon, aşa că, luîndu-şi de braţ prietena, o domnişoară bătrînă şi uscăţivă, se duse cu ea în camera de toaletă.

— Ce părere ai? E drăguţ? întrebă domnişoara.

— Da, numai că se ţine scai de mine, răspunse Anna Feodorovna, apropiindu-se de oglindă ca să vadă cum arată.

Faţa ei strălucea, ochii îi rîdeau, ba chiar se îmbujorase. Deodată, imitînd balerinele pe care le văzuse la ultimele alegeri, se învîrti pe un picior, apoi începu să rîdă cu rîsul ei gutural, dar plăcut, şi execută cîteva sărituri cu genunchii îndoiţi.

— Ce fel de om e? Mi-a cerut un suvenir, îi spuse ea prietenei, numai că n-o să capete ni-i-mic, cîntă ea ultimul cuvînt, ridicînd unul din degetele mîinii în mănuşă din piele de căprioară, lungă pînă la cot…

În cabinetul unde mareşalul nobilimii îl adusese pe Turbin, se aflau cîteva feluri de vodcă, lichioruri, gustări şi şampanie. În fumul de ţigară ce plutea peste tot, nobilii discutau despre alegeri, stînd jos sau plimbîndu-se prin odaie.

— Odată ce distinsa nobilime din judeţul nostru l-a onorat alegîndu-l, zise ispravnicul proaspăt ales care se cam cherchelise, n-ar fi trebuit să lipsească societatea de prezenţa lui, nicidecum n-ar fi trebuit să…

Venirea contelui întrerupse conversaţia. Toţi se ridicară pentru prezentări, iar ispravnicul îi strînse deosebit de călduros mîna cu amîndouă mîinile şi îl rugă de cîteva ori să nu-l refuze şi să meargă cu toţii, după bal, la o cîrciumă nouă, unde el va oferi o masă şi unde vor cînta ţiganii. Contele promise să vină negreşit şi bău împreună cu el cîteva pahare de şampanie.

— De ce nu dansaţi, domnilor? întrebă el înainte de a ieşi din cameră.

— Nu sîntem dansatori, răspunse ispravnicul rîzînd, ne atrage mai mult vinul, conte… De altfel, conte, toate domnişoarele astea au crescut sub ochii mei! Mai dansez şi eu uneori o ecoseză… încă mai pot, conte…

— Atunci să mergem să dansăm, zise Turbin, să ne distrăm înainte de a ne duce la ţigani.

— De acord, să mergem, domnilor! Să-l înveselim pe stăpînul casei.

Şi vreo trei nobili cu feţele roşii, care băuseră de la începutul balului în cabinet, îşi puseră mănuşile negre sau pe cele croşetate din mătase, pregătindu-se să meargă împreună cu contele în salon. Chiar în clipa aceea fură reţinuţi de tînărul scrofulos, palid ca varul şi abia ţinîndu-şi lacrimile, care se apropie de Turbin.

— Credeţi că dacă sînteţi conte aveţi dreptul să mă împingeţi aşa, ca la piaţă, zise el pe nerăsuflate. Nu e politicos…

Buzele care începuseră să-i tremure fără voia lui îi opriră din nou şuvoiul de vorbe.

— Ce-ai spus? strigă Turbin încruntîndu-se brusc. Ce-ai spus? Mucosule! urlă el apucîndu-l de mînă şi strîngîndu-l pînă cînd tînărului îi năvăli sîngele în faţă, nu atît de ciudă, cît de frică. Ce, vrei să te baţi în duel? Sînt la dispoziţia dumitale.

Abia apucă Turbin să dea drumul mîinilor pe care le strînsese atît de tare, că doi nobili îl şi prinseră pe tînăr de subsuori, trăgîndu-l spre uşa din spate.

— Ce, ai înnebunit? Pesemne că te-ai îmbătat. O să te spunem lui taică-tu. Ce te-a apucat? îl bombăneau ei.

— Nu m-am îmbătat, el se împinge şi nu-şi cere scuze. E un porc! Asta e! protesta cu glas piţigăiat tînărul, care acum plîngea de-a binelea.

Dar nu-l ascultă nimeni şi îl duseră acasă.

— Nu-l luaţi în seamă, conte! căutau să-l convingă pe Turbin şeful de poliţie şi Zavalşevski. E un copil care încă o mai încasează acasă, are şaisprezece ani. Nu ştiu ce l-a apucat. Iar tatăl lui e un om atît de respectabil, e

candidatul nostru.

— Ei bine, naiba să-l ia, dacă nu vrea…

Şi contele se întoarse în salon şi, ca mai devreme, dansă vesel ecoseza cu drăgălaşa văduvioară, rîzînd cu poftă şi urmărind paşii pe care îi executau domnii care ieşiseră cu el din cabinet. Începu să rîdă în hohote, de răsună tot salonul, cînd ispravnicul alunecă şi se întinse cît era de lung în mijlocul dansatorilor.

V

În timp ce contele era în cabinet, Anna Feodorovna se apropie de fratele ei şi gîndindu-se, nu se ştie de ce, că ar trebui să se prefacă că n-o prea interesează contele, începu să-l întrebe: „Ia spune-mi, frate, cine e husarul care a dansat cu mine?“. Cavaleristul îi explică surorii sale cît putu mai bine ce om mare era acest husar, povestindu-i apoi că Turbin rămăsese aici doar pentru că pe drum i se furaseră banii şi că el însuşi îi dăduse cu împrumut o sută de ruble, însă suma era prea mică, aşa că ar fi bine dacă şi ea i-ar mai da vreo două sute. Zavalşevski o rugă să nu vorbească nimănui despre asta, mai ales contelui. Anna Feodorovna făgădui să-i trimită banii chiar azi şi să păstreze secretul, însă în timp ce dansa ecoseza, o copleşi dorinţa de a-i oferi ea însăşi contelui oricîţi bani ar vrea acesta. După ce ezită un timp, se îmbujoră şi, în cele din urmă, făcîndu-şi curaj, trecu la subiect.

— Conte, fratele meu mi-a spus că pe drum aţi avut un necaz şi că acum nu mai aveţi bani. Dacă sînteţi în nevoie, n-aţi vrea să acceptaţi un împrumut de la mine? Aş fi foarte bucuroasă.

Dar rostind aceste cuvinte, Anna Feodorovna se sperie brusc şi roşi. Toată buna dispoziţie pieri pe dată de pe chipul contelui.

— Fratele dumneavoastră e un prost! zise el tăios. Ştiţi că dacă un bărbat e jignit de un alt bărbat, cei doi se bat în duel, dar ştiţi ce face un bărbat cînd e jignit de o femeie?

Bietei Anna Feodorovna i se înroşiră gîtul şi urechile de ruşine. Îşi plecă ochii şi nu răspunse.

— O sărută în văzul tuturor, zise contele încetişor, aplecîndu-se la urechea ei. Daţi-mi voie să vă sărut măcar mînuşiţa, adăugă el încet după o lungă tăcere,

făcîndu-i-se milă de stinghereala doamnei sale.

— Oh, în nici un caz acum, rosti Anna Feodorovna, oftînd din greu.

— Atunci cînd? Mîine plec devreme… Iar dumneavoastră îmi sînteţi datoare.

— Se pare că e cu neputinţă, spuse Anna Feodorovna, zîmbind.

— E de ajuns să-mi îngăduiţi să găsesc un prilej de a vă întîlni azi, ca să vă sărut mînuşiţa. Îl găsesc eu.

— Cum o să-l găsiţi?

— Nu vă priveşte. Ca să vă pot vedea, orice e cu putinţă pentru mine… E bine aşa?

— E bine.

Ecoseza se termină, mai dansară o mazurcă la care contele făcu minuni, prinzînd batiste, aşezîndu-se într-un genunchi şi lovind din pinteni într-un chip deosebit, ca la Varşovia, astfel încît toţi bătrînii care jucau boston îşi părăsiră mesele de joc şi veniră în salon să vadă dansul. Pînă şi cavaleristul, cel mai bun dansator, se recunoscu învins. După cină, se mai dansă *Grossvater* şi apoi oaspeţii începură să plece. În tot acest timp, contele nu-şi lua ochii de la văduvioară. Nu se prefăcuse cînd spusese că de dragul ei era gata să se arunce chiar şi într-o copcă. Să fi fost o toană, iubire sau încăpăţînare? Cu siguranţă însă în seara aceea toate forţele lui sufleteşti se concentraseră într-o singură dorinţă – s-o întîlnească şi s-o iubească. Îndată ce observă că Anna Feodorovna îşi ia rămas-bun de la stăpîna casei, contele o porni în fugă spre camera valeţilor, iar de acolo, fără şubă, în curte, spre locul unde aşteptau echipajele.

— Trăsura Annei Feodorovna Zaiţeva! strigă el.

O trăsură înaltă cu felinare, de patru locuri, se urni din loc şi se apropie de intrare.

— Opreşte! îi strigă el vizitiului, alergînd spre trăsură prin zăpada care îi ajungea pînă la genunchi.

— Ce doriţi? întrebă vizitiul.

— Trebuie să intru, răspunse contele, deschizînd din mers uşile trăsurii şi căznindu-se să urce din mers. Stai pe loc, drace! Nerodule!

— Vaska! Stai! strigă vizitiul surugiului călare pe calul înaintaş. Cupeul se opri. De ce intraţi într-o trăsură străină? Este trăsura doamnei Anna Feodorovna, nu a Domniei Voastre.

— Ia mai taci, imbecilule! Uite, ţine o rublă şi dă-te jos să închizi portiera,

zise contele.

Însă cum vizitiul nu se urnea, contele ridică singur scăriţa şi, deschizînd fereastra, închise cu greu portiera. În cupeu, ca în toate trăsurile vechi, mai ales în cele capitonate cu ceapraz galben, mirosea a mucegai şi a păr ars. Contele, care-şi înfundase picioarele pînă la genunchi în zăpada ce acum se topea, şi le simţea îngheţate în cizmele şi în pantalonii subţiri de călărie, iar frigul îi pătrunsese tot corpul. Vizitiul bombănea pe capră şi parcă se pregătea să coboare. Contele însă nu auzea şi nu simţea nimic. Faţa îi ardea şi inima îi bătea cu putere. Se prinse bine de cureaua galbenă, scoase capul pe fereastra laterală şi toată viaţa lui se concentră într-o aşteptare încordată care nu dură prea mult. La intrare cineva strigă „Cupeul doamnei Zaiţeva!“, vizitiul trase de hamuri, trăsura începu să se legene pe arcurile înalte, în timp ce ferestrele luminate ale casei se porniră să alunece repede una după alta prin faţa geamurilor trăsurii.

— Ia seama că, dacă eşti canalie şi-i spui lacheului că mă aflu aici, zise contele, scoţînd capul prin fereastra din faţă, spre vizitiu, te stîlcesc în bătaie, iar dacă nu-i spui, mai capeţi zece ruble.

Abia apucă să lase jos fereastra, că trăsura începu să se legene şi mai tare şi apoi se opri. Contele se ghemuise într-un colţ, ţinîndu-şi respiraţia, ba chiar închise ochii, într-atît se temea că, din cine ştie ce motiv, aşteptarea lui pătimaşă ar putea fi zădărnicită. Uşa trăsurii se deschise, treptele scăriţei se lăsară cu zgomot în jos, una după alta, se auzi un foşnet de rochie şi în aerul închis al trăsurii se răspîndi dintr-odată mireasma parfumului de iasomie. Picioruşe sprintene urcară repede scăriţa şi Anna Feodorovna, atingînd piciorul contelui cu poala mantoului desfăcut, se lăsă în tăcere, dar răsuflînd greu, pe banchetă, lîngă el.

Dacă l-a văzut sau nu, nu poate şti nimeni, nici măcar Anna Feodorovna. Dar cînd el îi luă mîna spunîndu-i, „ei bine, acum am să vă sărut mîna“, ea nu se arătă prea înfricoşată, nu răspunse nimic, însă îi întinse mîna pe care contele o acoperi cu sărutări mult mai sus de marginea mănuşii. Trăsura o porni din loc.

— Spune ceva. Nu te-ai supărat? o întrebă el.

Ea se lipi tăcută de colţul unde stătea, însă deodată începu să plîngă şi-şi lăsă capul pe pieptul lui.

VI

Ispravnicul de curînd ales împreună cu prietenii săi, cavaleristul şi alţi nobili, beau şi ascultau de mult cîntecele ţiganilor, cînd contele, în şuba din blană de urs acoperită cu postav albastru, care îi aparţinuse răposatului soţ al Annei Feodorovna, se alătură grupului lor.

— Tătucule, Luminăţia Voastră, de cînd vă aşteptăm! exclamă un ţigan negricios şi saşiu, dezvelindu-şi dinţii strălucitori, întîmpinîndu-l chiar din uşă şi repezindu-se să-i scoată şuba. Nu ne-am mai văzut din Lebedian… Stioşka s-a uscat de dorul dumneavoastră…

Stioşka, o ţigăncuşă tînără şi zveltă, cu bujori de un roşu cărămiziu pe faţa-i oacheşă, cu ochi negri, strălucitori şi adînci, umbriţi de gene lungi, îi ieşi şi ea în întîmpinare.

— O, conte, drăguţule! Comoara mea! Ce bucurie! rosti ea printre dinţi cu un zîmbet vesel.

Iliuşka îi ieşi şi el în întîmpinare, prefăcîndu-se bucuros nevoie mare. Bătrînele, nevestele şi fetişcanele săriră şi ele de la locurile lor şi-l înconjurară pe oaspete. Unii se socoteau cumetrii lui, alţii – fraţi de cruce.

Pe ţigăncile tinere, Turbin le sărută pe buze, bătrînele şi bărbaţii îi sărutară umărul şi mîna. Şi nobilii se bucurau mult de venirea lui, mai ales că petrecerea, după ce fusese în toi, cam începuse să lîncezească. Fiecare începuse să se simtă ghiftuit. Vinul, după ce le aţîţase simţurile, începea să le cadă greu la stomac. Toţi îşi epuizaseră talentele şi acum se uitau plictisiţi unii la alţii; toate cîntecele fuseseră cîntate şi acum li se învălmăşeau în cap într-un soi de buimăceală zgomotoasă. Orice ispravă, oricît ar fi fost ea de ciudată şi de îndrăzneaţă, nu mai părea nimănui atrăgătoare sau amuzantă. Ispravnicul, lungit pe jos într-o poză jenantă, la poalele rochiei unei bătrîne, începu să dea din picioare şi să strige:

— Şampanie!… A venit contele!… Şampanie!… A sosit!… Ei, să vină şampania!… O să mă scald în şampanie, o să mă scald… Domnilor nobili! Îmi place societatea rafinată a nobililor!

Şi cavaleristul era ameţit, însă o arăta în alt chip. Şedea pe o canapea într-un colţ, lipit de o ţigancă înaltă şi frumoasă, Liubaşa, şi, simţind că ameţeala îi înceţoşează vederea, clipea des din ochi, bătea din palme, dădea din cap. Repeta în şoaptă aceleaşi cuvinte şi încerca s-o înduplece pe ţigancă să fugă cu

el. Liubaşa îl asculta zîmbind, de parcă ceea ce-i spunea el era foarte amuzant şi cumva trist, şi arunca din cînd în cînd cîte o privire bărbatului ei, Saşka cel saşiu, care stătea dincolo de un scaun în faţa ei, iar ca răspuns la declaraţiile de dragoste ale cavaleristului se pleca spre urechea lui, rugîndu-l să-i cumpere pe ascuns, fără ştirea nimănui, parfum şi o panglică.

— Ura! strigă cavaleristul cînd intră contele.

Un tînăr chipeş, cu un aer preocupat, umbla cu paşi apăsaţi încoace şi încolo prin încăpere, fredonînd motive din *Răpirea din serai*. Un bătrîn tată de familie, atras să vină la ţigani de rugăminţile stăruitoare ale nobililor, care îi spuseseră că fără el totul n-ar avea nici un haz şi atunci nu mai mergeau nici ei, stătea lungit pe o canapea, unde se trîntise îndată ce venise, uitat de toată lumea. Un funcţionar, pe care-l găsiseră acolo, îşi scosese fracul, îşi pusese picioarele pe masă şi-şi ciufulea părul, arătînd că chefuieşte pe cinste. Abia intră contele, că îşi descheie gulerul cămăşii şi îşi cocoţă picioarele şi mai sus pe masă. Cu venirea contelui petrecerea se însufleţi.

Ţigăncile, care se împrăştiaseră prin încăpere, se adunară din nou în cerc. Contele o luă pe genunchi pe Stioşka, solista corului, şi porunci să se mai aducă şampanie.

Iliuşka se aşeză cu chitara în faţa cîntăreţei şi începu *pliaska*, adică o suită de cîntece ţigăneşti: *Tot pe drum mergînd…*, *Ei, husarilor…*, *Mă auzi, mă înţelegi…* etc., în ordinea ştiută. Stioşka cînta minunat. Vocea ei de contralto, unduioasă, sonoră, care se revărsa din piept, zîmbetul ei în timp ce cînta, ochii care rîdeau pătimaş şi picioruşul, care bătea de la sine tactul melodiei, chiotul ei plin de disperare înainte de intrarea corului – toate acestea făceau să vibreze o coardă sonoră, rareori atinsă. Se vedea că îşi trăia cu toată fiinţa ei cîntecele. Iliuşka, o acompania la chitară zîmbind, îşi mlădia spatele şi-şi mişca picioarele, arătîndu-şi participarea cu toată făptura lui, se uita ţintă în ochii ei, de parcă ar fi auzit cîntecul pentru prima oară, îşi pleca şi-şi ridica atent capul, pătruns de muzică. Apoi, la ultima notă prelungă a cîntecului, se îndreptă dintr-odată şi, parcă simţindu-se deasupra a tot ce e pe lume, ridică chitara cu piciorul, cu un gest hotărît şi trufaş, o răsuci, bătu din tocuri, îşi scutură pletele şi, încruntîndu-se, îşi îndreptă privirea spre cor. Trupul lui întreg, cu fiece vinişoară, de la gît pînă-n călcîie, începu să joace… Şi în aer se revărsară douăzeci de voci energice, năvalnice, fiecare străduindu-se din răsputeri să preia melodia de la celelalte cît mai straniu şi mai neobişnuit cu putinţă.

Bătrînele săltau pe scaune, fluturîndu-şi batistele şi dezvelindu-şi dinţii, chiuiau în tactul cîntecului, una mai tare decît alta. Başii, plecîndu-şi capetele şi încordîndu-şi gîturile, zumzăiau stînd în picioare în spatele scaunelor.

Cînd Stioşka lua notele de sus, Iliuşka îşi apropia chitara de ea, parcă vrînd s-o ajute, iar tînărul cel chipeş ţipa extaziat că iată, acum, urmau bemolii.

Începură să cînte melodia unui dans şi Duniaşa făcu un tur, scuturîndu-şi umerii şi sînii şi învîrtindu-se prin faţa contelui, apoi plecă plutind mai departe. Turbin sări din locul lui, îşi scoase tunica şi, rămas într-o cămaşă roşie, intră semeţ în joc alături de ţigancă, dansînd în tact cu ea şi executînd cu picioarele nişte figuri atît de uimitoare, încît ţiganii se porniră să schimbe priviri între ei, zîmbind admirativ.

Ispravnicul, aşezat turceşte, se lovea cu pumnul în piept şi striga: „Vivat!“, după care, apucîndu-l pe conte de picior, începu să-i povestească cum că avea două mii de ruble, dar că acum îi mai rămăseseră doar cinci sute şi că poate face tot ce-i trece prin cap, numai să-i permită contele. Bătrînul tată de familie se trezise şi voia să plece, însă nu-l lăsară. Tînărul cel chipeş o implora pe o ţigancă să danseze cu el un vals. Cavaleristul, dorind să se laude cu prietenia contelui, se ridică din colţul lui şi îl îmbrăţişă pe Turbin.

— Ah, dragul meu, zise el, de ce-ai plecat de la noi! Ia zi! Contele tăcea, cu gîndul, pare-se, în altă parte. Pe unde ai umblat? Ei, conte viclean, ştiu eu unde ai fost.

Dintr-un motiv sau altul, lui Turbin nu-i plăcu această familiaritate. Se uită fără să zîmbească drept în ochii cavaleristului şi îi aruncă deodată pe şleau o înjurătură atît de urîtă şi de grosolană, încît cavaleristul se întristă şi multă vreme şovăi dacă să ia în glumă sau în serios o asemenea insultă. În cele din urmă, hotărî că fusese o glumă, zîmbi şi se întoarse la ţiganca lui, asigurînd-o că se va însura neapărat cu ea după Paşte. Începu un alt cîntec, al treilea, mai dansară o dată, se mai cîntă un *Mulţi ani trăiască!* şi toată lumea părea că se distrează. Şampania nu se isprăvise. Contele bea în neştire. Ochii parcă i se umeziseră, dar nu se clătina, dansa mai bine, vorbea mai ferm, ba chiar o acompanie pe Stioşka, împreună cu corul, cînd aceasta cîntă *Al iubirii dulce zbucium*. În toiul dansului, proprietarul cîrciumei veni să-i roage pe oaspeţi să plece pe la casele lor, căci trecuse de ora două.

Contele îl prinse pe patron de guler şi îi porunci să danseze căzăceşte. Patronul se împotrivi. Contele apucă o sticlă de şampanie şi, răsturnîndu-l pe

negustor cu picioarele în sus, porunci să fie ţinut aşa, apoi în hohotele de rîs ale celorlalţi, vărsă încetişor pe el toată sticla.

Se lumina de ziuă. Toţi, în afară de conte, erau palizi şi morţi de oboseală.

— Totuşi a venit timpul să plec la Moscova, zise el deodată, ridicîndu-se. Să mergem cu toţii la mine, băieţi. Mă conduceţi… şi bem un ceai împreună.

Toţi cei de faţă acceptară, cu excepţia moşierului, care adormise şi pe care-l lăsară acolo, se înghesuiră în cele trei sănii de la intrare şi o porniră spre hotel.

VII

— Să fie înhămaţi caii! strigă contele intrînd în salonul hotelului, împreună cu toţi musafirii şi ţiganii.

— Saşka! Nu Saşka ţiganul, ci al meu, spune-i căpitanului de poştă că îl fac una cu pămîntul dacă nu-s buni caii. Şi adu-ne ceai. Zavalşevski! Ocupă-te de ceai, iar eu am să trec pe la Ilin, să văd ce face, adăugă Turbin.

Ieşi în coridor şi se îndreptă spre camera ulanului.

Ilin numai ce terminase o partidă de cărţi, la care pierduse totul pînă la ultima copeică, şi acum zăcea cu faţa în jos pe canapeaua veche umplută cu păr de cal şi smulgea fire de păr prin crăpătura pînzei, le ducea la gură, le rupea cu dinţii şi apoi le scuipa. Cele două lumînări de seu, dintre care una arsese pînă la hîrtia fitilului, aşezate pe masa pe care rămăseseră împrăştiate cărţile de joc, se luptau fără vlagă cu lumina dimineţii ce pătrundea pe fereastră. Mintea ulanului părea golită de gînduri: ceaţa deasă a patimii pentru joc îi întuneca toate posibilităţile spirituale. Nici măcar remuşcări nu avea. Se străduia să se gîndească la ce are de făcut, cum să plece fără un sfanţ, cum să plătească cele cincisprezece mii din banii de la Trezorerie, pierduţi la joc, ce va spune comandantul regimentului, ce va spune mama lui, ce vor spune camarazii săi – dar îl cuprinse o spaimă şi un dezgust faţă de sine însuşi atît de puternice, încît, dorind să uite cumva de toate, se ridică, începu să umble prin cameră, încercînd să păşească numai pe crăpăturile dintre scîndurile duşumelei. Îşi aminti din nou cele mai mărunte amănunte ale jocului abia încheiat: parcă vedea în faţa ochilor că îşi scoate paguba, că trage un nouar, că mizează pe regele de pică două mii de ruble, că la dreapta pică o damă, la stînga un as, la dreapta un rege de caro, şi gata, totul se duce de rîpă. Dar dacă la dreapta ar fi picat un şase, la stînga –

un rege de caro, atunci s-ar fi refăcut, ar fi mizat totul la chit şi ar fi cîştigat vreo cincisprezece mii bani gheaţă, şi-ar fi cumpărat un buiestraş de la comandantul regimentului şi încă o pereche de cai, ba chiar şi un faeton şi-ar fi cumpărat. Şi după aceea? Ei da, ce grozav ar fi fost!

Se întinse din nou pe divan şi începu din nou să roadă fire de păr.

„De ce s-o cînta la numărul şapte? se gîndi el. Pesemne e chef la Turbin. Ce-ar fi să merg acolo şi să beau zdravăn?“

Taman atunci intră contele.

— Cum e, frăţioare? Te-a curăţat de bani? Aşa-i? strigă el.

„Am să mă prefac că dorm, îşi spuse Ilin, altfel va trebui să vorbesc cu el, iar eu aş vrea să dorm.“

Turbin însă se apropie de el şi îl mîngîie pe cap.

— Cum e, prietene, te-a curăţat? Ai pierdut? Hai, vorbeşte.

Ilin nu răspunse.

Contele îl trase de braţ.

— Am pierdut. Da’ ce-ţi pasă ţie? mormăi Ilin cu un glas somnoros, indiferent şi nemulţumit, fără să-şi schimbe poziţia.

— Chiar tot?

— Da. Nu-i nici o nenorocire. Am pierdut tot. Şi ce-ţi pasă dumitale?

— Ascultă, spune-mi adevărul, ca unui prieten, zise contele, predispus la duioşii sub influenţa vinului şi continuînd să-l mîngîie pe păr. La drept vorbind, am prins drag de tine. Spune-mi adevărul: dacă ai pierdut banii regimentului, am să te scot din necaz. Altminteri, va fi prea tîrziu… Erau banii regimentului, nu-i aşa?

Ilin sări de pe sofa.

— Dacă vrei să vorbesc, atunci nu vorbi cu mine, pentru că… şi, te rog, nu vorbi cu mine… Un glonţ în frunte – atît mi-a mai rămas! rosti el sincer disperat, luîndu-şi capul în mîini şi izbucnind în plîns, deşi cu o clipă înainte se gîndise cît se poate de liniştit la buiestraşi.

— Ei, te porţi ca o fată mare! Cui nu i s-a întîmplat aşa ceva! nu-i o nenorocire, dar o mai putem rezolva! Aşteaptă-mă puţin aici.

Contele ieşi din încăpere.

— Unde-i camera lui Luhnov, moşierul? îl întrebă el pe un slujitor la hotel.

Acesta se oferi să-l conducă pe conte. Contele, deşi lacheul îi atrase atenţia că boierul abia venise şi se dezbrăca, intră în cameră. Luhnov stătea, în halat, în

faţa mesei numărînd cîteva teancuri de bancnote aflate în faţa lui. Pe masă era o sticlă cu vin de Rin care îi plăcea foarte mult. După ce cîştiga, îşi îngăduia asemenea plăceri. Luhnov îl privi pe conte sever şi rece, prin lentilele ochelarilor, de parcă nu l-ar fi recunoscut.

— Se pare că nu mă cunoaşteţi? spuse contele, apropiindu-se de masă cu paşi hotărîţi.

Luhnov îl recunoscu pe conte şi întrebă:

— Ce doriţi?

— Aş vrea să joc cu dumneavoastră, zise Turbin, aşezîndu-se pe canapea.

— Acum?

— Da.

— Altă dată, cu plăcere, conte! Acum sînt obosit şi mă pregătesc de culcare. Nu doriţi nişte vin? E un vinişor bun.

— Iar eu vreau să facem o partidă.

— Azi nu mai sînt dispus să joc. Poate alt domn ar vrea să joace, eu însă, nu, conte! Vă rog să mă scuzaţi.

— Deci nu jucaţi?

Luhnov făcu un gest din umeri care exprima regretul că e incapabil să-i facă pe plac.

— Pentru nimic în lume nu jucaţi?

Luhnov răspunse prin acelaşi gest.

— Dar vă rog foarte mult… Ei, poate, totuşi, jucaţi?…

Tăcere.

— Jucaţi? întrebă contele a doua oară. Aveţi grijă!

Aceeaşi tăcere şi o privire fugară pe deasupra ochelarilor spre faţa contelui care începea să se încrunte.

— Jucaţi sau nu? strigă contele cu glas puternic, lovind cu pumnul în masă atît de tare, încît sticla de vin se răsturnă şi se vărsă. N-aţi cîştigat cinstit, ştiţi asta. Jucaţi? Vă întreb a treia oară.

— Am mai spus că nu. Chiar că e ciudat, conte! Şi nu-i deloc politicos să-i pui omului cuţitul la gît, remarcă Luhnov, fără să-şi ridice ochii.

Urmă o tăcere nu prea îndelungată, timp în care faţa contelui devenea tot mai palidă. Deodată o lovitură cumplită în cap îl năuci pe Luhnov. Acesta căzu pe canapea încercînd să apuce banii şi începu să strige cu un glas ascuţit şi disperat, pe care nu te-ai fi aşteptat să-l auzi de la o persoană întotdeauna calmă

şi impunătoare. Turbin adună banii rămaşi pe masă, împinse servitorul care dădea să intre în fugă în ajutorul stăpînului şi ieşi repede din încăpere.

— Dacă doriţi satisfacţie, sînt la dispoziţia dumneavoastră. Mai rămîn în camera mea încă o jumătate de oră, adăugă contele întorcîndu-se la uşa lui Luhnov.

— Escrocule! Tîlharule!… se auzi de acolo. Am să te dau în judecată!

Ilin continua să zacă în camera lui pe canapea, fără să dea importanţă promisiunilor contelui de a-l salva, şi plîngea disperat. Sentimentul acut al realităţii, care, în urma simpatiei pline de duioşie a contelui, ieşise la iveală prin încîlceala stranie de impresii, gînduri şi amintiri ce-i umpleau sufletul, nu-l părăsea. Tinereţea plină de speranţe, onoarea, respectul oamenilor, visurile de iubire şi prietenie – totul era pierdut pentru totdeauna. Izvorul lacrimilor începea să-i sece şi îl cuprindea treptat o stare de disperare, suspect de calmă, iar gîndul la sinucidere nu-i mai trezea repulsie şi groază, ba chiar îl atrăgea tot mai mult. Între timp se auziră paşii apăsaţi ai contelui.

Faţa lui Turbin mai păstra încă urme de mînie, mîinile îi tremurau uşor, însă în ochi îi străluceau o bucurie plină de bunătate şi mulţumirea de sine.

— Uite aici! Am cîştigat! zise el, aruncînd pe masă cîteva teancuri de bancnote. Numără dacă e destul! Şi vino mai repede în salon, pentru că eu o să plec repede, adăugă el, ca şi cum n-ar fi observat emoţia copleşitoare, bucuria şi recunoştinţa de pe faţa ulanului şi, fluierînd un cîntec ţigănesc, ieşi din cameră.

VIII

Saşka, încins cu un brîu, raportă că fuseseră înhămaţi caii, dar ceru voie ca mai întîi să se ducă după mantaua contelui care, spunea el, costase vreo trei sute de ruble cu guler cu tot, şi să înapoieze afurisita de şubă albastră ticălosului care o schimbase cu mantaua husarului, acasă la mareşalul nobilimii. Turbin însă îi spuse că nu-i nevoie să caute mantaua şi plecă în camera lui să se schimbe.

Cavaleristul sughiţa întruna, stînd tăcut lîngă ţiganca lui. Ispravnicul, după ce mai ceru o vodcă, îi invită pe domni să vină chiar atunci la el, ca să ia micul dejun, promiţîndu-le că soţia lui va dansa neapărat cu ţigăncile. Tînărul cel chipeş îi explica cu o mină plină de importanţă lui Iliuşka că pianul poate

scoate note mai de suflet decît alte instrumente şi că la chitară nu poţi lua bemolii. Trist, funcţionarul bea ceai într-un colţ şi părea să se ruşineze de dezmăţul său, acum, la lumina zilei. Ţiganii se ciondăneau în ţigăneşte, insistînd să le mai cînte o dată domnilor *Mulţi ani trăiască*, dar Stioşka se împotrivea, spunînd că *barorai* (în ţigăneşte, conte sau prinţ, ori, mai exact, boier mare) se va mînia. Îndeobşte, în fiecare se stingea ultima scînteie a chefului din timpul nopţii.

— Ei, şi acum încă un cîntec de rămas-bun şi pe urmă mergeţi pe la casele voastre, zise contele, intrînd în salon în haine de călătorie, proaspăt şi vesel, mai frumos ca niciodată.

Ţiganii se aşezară din nou în cerc şi tocmai cînd se pregăteau să cînte, intră Ilin cu un pachet de bancnote în mînă şi îl luă pe conte deoparte.

— La mine am avut doar cincisprezece mii de ruble din banii regimentului, iar tu mi-ai dat şaisprezece mii trei sute, zise el, aşa că diferenţa de ruble e a ta.

— Bună treabă! Dă-le încoace!

Ilin îi dădu banii, privindu-l cu sfială, parcă vrînd să deschidă gura să-i spună ceva, dar numai se înroşi la faţă şi-l podidiră lacrimile, apoi apucă mîna contelui şi i-o strînse îndelung şi cu căldură.

— Şterge-o de aici! Iliuşka!… Ascultă… Uite, ia banii ăştia. Dar să mă conduceţi cu cîntece pînă la barieră.

Şi-i aruncă pe ghitară cele o mie trei sute de ruble pe care i le adusese Ilin. Dar contele uită să-i dea cavaleristului suta de ruble împrumutată de la acesta în ajun.

Se făcuse deja ora zece. Soarele se ridicase deasupra acoperişurilor, lumea forfotea pe străzi, negustorii îşi deschiseseră de mult prăvăliile, nobilii şi funcţionarii treceau în trăsuri, doamnele colindau magazinele, cînd ceata de ţigani, ispravnicul, cavaleristul, tînărul cel chipeş, Ilin şi contele, în şuba albastră căptuşită cu blană de urs, ieşiră în cerdacul hanului. Era o zi însorită şi zăpada se topea. Trei troici de poştă, ai căror cai cu cozile strîns legate lipăiau cu copitele prin noroi, veniră în dreptul cerdacului şi petrecăreţii începură să-şi ocupe locurile. Contele, Ilin, Stioşka, Iliuşka şi ordonanţa Saşka se aşezară în prima sanie. Blücher îşi ieşise din fire şi, dînd din coadă, lătra la calul rotaş. În următoarele două sănii se urcară ceilalţi domni, însoţiţi şi ei de ţigani şi ţigănci. Troicile se aliniară chiar de la han, iar ţiganii se porniră să cînte în cor.

Cu cîntece şi în clinchet de clopoţei, împingînd spre trotuar trăsurile

întîlnite în cale, troicile străbătură tot oraşul pînă la barieră.

Nu mică le era mirarea negustorilor şi trecătorilor, necunoscuţi şi mai ales cunoscuţi, văzîndu-i pe nobilii domni trecînd pe străzi ziua în amiaza mare, însoţiţi de ţigănci şi ţigani beţi.

După ce depăşiră bariera, troicile se opriră şi toată lumea începu să-şi ia rămas-bun de la conte.

Ilin, care băuse destul de mult la despărţire şi tot timpul mînase singur caii, se întristă deodată şi începu să-l roage pe conte să mai rămînă măcar o zi, iar cînd se convinse că aşa ceva era cu neputinţă, se repezi să-l sărute pe noul său prieten, promiţîndu-i că îndată ce va sosi la regiment, va cere să fie transferat la husari, chiar în regimentul lui Turbin. Contele era deosebit de vesel, îl îmbrînci într-un troian de zăpadă pe cavalerist, care de dimineaţă îl tutuia întruna, îl asmuţi pe Blücher împotriva ispravnicului, o luă pe Stioşka în braţe, zicînd c-o duce cu el la Moscova. În cele din urmă, sări în sanie, îl aşeză alături pe Blücher care tot voia cu orice preţ să stea în picioare la mijloc. După ce îl mai rugă o dată pe cavalerist să ia de la *dumnealor* mantaua contelui şi să i-o trimită, Saşka urcă şi el pe capră. Contele strigă „Dă-i drumul!“, îşi scoase chipiul, fluturîndu-l deasupra capului, şi îndemnă caii s-o ia din loc, fluierînd ca un birjar. Troicile se despărţiră.

În depărtare, drept înainte, se vedea cîmpia înzăpezită, monotonă, pe care şerpuia fîşia gălbuie şi murdară a drumului. Soarele strălucitor scînteia, parcă jucîndu-se, pe zăpada ce se topea sub o pojghiţă străvezie de gheaţă şi le încălzea plăcut feţele şi spinările. Caii asudaţi păreau că scot aburi. Se auzea clinchet de clopoţei. Un mujic care conducea un car pe tălpici, gata-gata să se răstoarne pe-o parte sau pe alta, trăgînd din hăţurile de frînghie, se feri grăbit în lături lipăind cu opincile ude prin zloată; o ţărancă grasă, cu obraji rumeni, ţinînd la piept un copilaş sub cojoaca ei din blană de oaie, şedea într-o altă căruţă şi îndemna cu vîrful biciului o mîrţoagă albă cu coada rară. Contele îşi aminti brusc de Anna Feodorovna.

— Întoarce! strigă dînsul.

Vizitiul nu înţelese imediat.

— Întoarce! Înapoi în oraş! Iute!

Troica trecu din nou bariera şi se apropie vertiginos de cerdacul de lemn al casei doamnei Zaiţeva. Contele urcă în fugă scările, străbătu vestibulul, salonaşul şi, găsind-o pe văduvioară încă dormind, o luă în braţe, ridicînd-o din

pat, o sărută pe ochii adormiţi şi ieşi repede. Anna Feodorovna, încă buimacă de somn, îşi linse buzele şi întrebă: „Ce s-a întîmplat?“. Contele sări în sanie, strigă la vizitiu s-o pornească la drum şi, fără să se mai oprească, uitînd cu totul şi de Luhnov, şi de văduvioară, şi de Stioşka, gîndindu-se doar la ceea ce-l aştepta la Moscova, plecă pentru totdeauna din oraşul K.

IX

Trecură douăzeci de ani. Multă apă a curs la vale de atunci, mulţi oameni au murit, mulţi s-au născut, mulţi au crescut şi au îmbătrînit; încă şi mai multe idei s-au născut şi au murit; multe bune şi rele din vremuri vechi au pierit, multe lucruri noi şi frumoase au apărut pe lume, dar încă şi mai multe lucruri noi, fără noimă şi monstruoase, s-au ivit pe pămîntul lăsat de Dumnezeu.

Contele Feodor Turbin fusese demult ucis într-un duel cu un străin pe care-l lovise cu cravaşa pe stradă. Fiul său, care semăna cu el ca două picături de apă, era un tînăr minunat de douăzeci şi trei de ani, care slujea în cavaleria de gardă. Ca fel de a fi însă, tînărul conte Turbin nu semăna deloc cu tatăl său. Nici urmă din acele înclinaţii furtunoase, pătimaşe şi, la drept vorbind, desfrînate din secolul trecut. Pe lîngă inteligenţă, instruire şi o fire înzestrată de la natură, trăsăturile lui distinctive erau dragostea pentru decenţă şi confort, o viziune practică asupra oamenilor şi a împrejurărilor, cumpătarea şi prudenţa. Făcuse o carieră excelentă, la douăzeci şi trei de ani era deja locotenent… La începutul unor operaţiuni militare hotărî că ar fi mai avantajos pentru înaintarea sa în grad dacă ar trece în armata operativă, aşa că se mută într-un regiment de husari, cu gradul de căpitan, unde în scurt timp primi comanda unui escadron.

În luna mai a anului 1848, regimentul de husari S. străbătea în marş gubernia K., iar escadronul comandat de tînărul conte Turbin trebuia să înnopteze în Morozovka, satul Annei Feodorovna. Anna Feodorovna mai trăia încă, însă avea o vîrstă considerabilă, astfel încît nici ea nu se mai socotea tînără, ceea ce înseamnă mult pentru o femeie. Se îngrăşase mult, lucru care, după cum se spune, întinereşte o femeie, dar pe carnea ei albă şi grasă se vedeau zbîrcituri mari şi moi. Nu mai ieşea deloc în oraş, se urca cu greu în trăsură, însă rămăsese binevoitoare şi la fel de prostuţă. Acum, cînd nu te mai cucerea cu frumuseţea ei, putem să spunem adevărul. Locuia împreună cu fiica

ei, Liza – o fată de douăzeci şi trei de ani, crescută la ţară, un model de frumuseţe rusească – şi cu fratele ei, cavaleristul pe care-l cunoaştem, care din prea multă bunătate îşi tocase mica moşie, iar la bătrîneţe se aciuase în casa Annei Feodorovna. Părul îi albise de tot, buza de sus îi cam atîrna, dar mustaţa de deasupra ei era cănită cu grijă. Zbîrciturile îi brăzdau fruntea şi obrajii, ba chiar nasul şi gîtul. Deşi spinarea i se încovoiase, picioarele lui slăbite şi curbate mai trădau deprinderile unui fost cavalerist.

Toată familia Annei Feodorovna şi cei ai casei se adunaseră în salonaşul vechiului conac, cu uşa balconului deschisă şi cu ferestrele dînd spre un parc bătrîn de tei, aranjat în formă de stea. Anna Feodorovna, cu părul încărunţit, îmbrăcată într-o caţaveică liliachie, şedea pe o canapea în faţa unei mese rotunde de mahon şi făcea pasienţe. Bătrînul ei frate, aşezat la fereastră, îmbrăcat în pantaloni albi şi curaţi şi într-o redingotă bleumarin, împletea cu andrele un şnur din bumbac alb, îndeletnicire cu care îl deprinsese nepoata lui şi care îl pasiona, cu atît mai mult cu cît nu mai putea face altceva de cînd vederea îi slăbise prea tare ca să mai poată citi gazetele, ocupaţia sa preferată. Lîngă el, Pimocika, fata de suflet a Annei Feodorovna, îşi repeta lecţia sub îndrumarea Lizei care, în acelaşi timp, împletea cu andrele de lemn nişte ciorapi din păr de capră pentru unchiul ei. Soarele apunea şi, ca întotdeauna în această perioadă a anului, îşi arunca prin teii de pe alee ultimele raze piezişe şi frînte pe alocuri în fereastra cea mai îndepărtată şi în etajera de lîngă ea. În grădină şi în odaie era atîta linişte, încît de dincolo de fereastră răzbătea fîlfîitul aripilor unei rîndunici, iar înăuntru se auzea oftatul uşor al Annei Feodorovna sau cohăitul bătrînului care muta un picior peste celălalt.

— Cum să pun cartea asta? Arată-mi, te rog, Lizanka. Uit de fiecare dată, zise Anna Feodorovna oprindu-se la mijlocul unei pasienţe.

Liza, continuînd să tricoteze, se apropie de mama sa şi se uită la cărţile de joc.

— Ah, le-ai încurcat rău, mămică dragă! zise ea, mutînd cîteva cărţi. Uite cum trebuia să le aşezi. Totuşi, se va împlini ce ţi-ai pus în gînd, adăugă ea, scoţînd pe furiş o carte.

— Ei, mereu mă păcăleşti şi-mi spui că pasienţa iese.

— Nu-i adevărat, chiar o să ţi se împlinească dorinţa. Aşa a ieşit.

— Bine, bine, ştrengăriţo! Da’ n-ar fi timpul să ne luăm ceaiul?

— Am dat deja poruncă să fie pus samovarul. Mă duc îndată. Să-l aduc

aici?… Hai, Pimocika, termină mai repede lecţia, să mergem.

Şi Liza ieşi pe uşă.

— Lizocika! Lizanka! o strigă unchiul uitîndu-se ţintă la andrelele lui. Iar mi-a scăpat un ochi. Prinde-l, te rog, porumbiţo!

— Acuşi, într-o clipă! Numai să le dau să spargă nişte zahăr.

Şi într-adevăr, peste trei minute, reveni în salon, se apropie de unchiul ei şi-l luă de ureche.

— Uite aşa, ca să nu mai scapi ochiurile, zise ea, rîzînd. Nu s-a încheiat lecţia de tricotat pe azi.

— Bine, bine, repară tu, se vedea un noduleţ acolo.

Liza luă andrelele, scoase o agrafă din băsmăluţa ei, ce se înfoia uşurel la adierea vîntului prin fereastră, prinse ochiul cu acul, mai lucră cîteva şi-i înapoie unchiului împletitura.

— Ei, şi acum răsplăteşte-mă cu un sărut, zise ea, întinzîndu-i obrăjorul îmbujorat şi înfigîndu-şi agrafa în băsmăluţă. Bei ceaiul cu rom? Doar e vineri.

Şi se întoarse în odaia unde se bea ceaiul de obicei.

— Unchiule, vino să vezi: vin husarii la noi! se auzi de acolo glăsciorul ei sonor.

Ca să vadă husarii, Anna Feodorovna intră împreună cu fratele ei în sufrageria unde se servea ceaiul şi ale cărei ferestre dădeau spre sat. Din fereastră se zărea foarte puţin, doar o mulţime înaintînd într-un nor de praf.

— Păcat, surioară, îi spuse unchiul Annei Feodorovna, păcat că e atît de strîmt la noi şi că atenansa a rămas neterminată. I-am fi putut invita pe ofiţeri. Ofiţerii de husari sînt nişte tineri tare simpatici şi veseli. Măcar m-aş fi uitat la ei.

— M-aş fi bucurat şi eu din tot sufletul, însă ştii şi tu, frate, că n-avem unde: dormitorul meu, odaia Lizei, salonul şi camera ta – asta-i tot ce avem. Unde să-i instalezi, spune şi tu. Mihailo Matveev le-a pregătit casa starostelui, spune că şi acolo e curat.

— Poate ţi-am fi găsit şi un logodnic printre ei, Lizocika, un husar pe cinste! zise unchiul.

— Nu, nu vreau un husar, vreau un ulan, că şi dumneata ai fost ulan, unchiule, nu-i aşa?… Iar de husari nici nu vreau să ştiu. Se zice că sînt aprigi şi nechibzuiţi.

Şi Liza se îmbujoră uşor şi izbucni din nou într-un rîs cristalin.

— Uite-o pe Ustiuşka venind în goană. Trebuie s-o întrebăm ce-a văzut, mai spuse ea.

Anna Feodorovna porunci să fie chemată Ustiuşka.

— Nu-ţi stă deloc mintea la treabă. Ce nevoie ai să alergi să vezi soldaţii? o mustră Anna Feodorovna. Ia spune, unde s-au instalat ofiţerii?

— La Eriomkini, doamnă. Sînt doi, frumoşi nevoie mare. Unul cică e conte.

— Şi cum îi cheamă?

— Parcă Turbinov şi Kazarov, nu-mi aduc bine aminte, să mă iertaţi.

— Proastă mai eşti, nu te pricepi nici măcar să povesteşti ceva ca lumea. Măcar de-ai fi aflat cum îi cheamă.

— Păi mai dau o fugă acolo.

— Las’ că ştiu eu că la asta nu te întrece nimeni. Nu, mai bine să meargă Danilo. Spune-i, frăţioare, să se ducă şi să întrebe dacă ofiţerii au nevoie de ceva. Trebuie să le arătăm respect, să le spună că doamna a poruncit să fie întrebaţi.

Bătrînii se aşezară din nou în camera unde se servea ceaiul, iar Liza se duse în odaia slujnicelor să pună zahărul sfărîmat într-o zaharniţă. Ustiuşa povestea acolo despre husari.

— Domnişoară, porumbiţa mea, contele acela e frumuşel foc, zise ea, un heruvim cu sprîncene negre, nu alta. Uite aşa un logodnic vă trebuie, aţi fi o pereche grozavă.

Celelalte servitoare din casă zîmbeau aprobator. Bătrîna doică, care împletea un ciorap la fereastră, oftă şi spuse o rugăciune pe nerăsuflate.

— Ia te uită ce mult ţi-au plăcut husarii, zise Liza. Păi, văd că eşti mare meşteră la povestit. Adu-mi, te rog, nişte cvas de fructe, Ustiuşa, să-i ospătăm pe husari cu ceva acrişor.

Şi, rîzînd, Liza ieşi din odaie cu zaharniţa în mînă. „Mi-ar fi plăcut să văd cum arată husarul acela, se gîndi ea, o fi blond sau brun? Cred că şi el ar fi fost bucuros să facem cunoştinţă. Dar o să plece şi n-o să afle că exist şi eu pe aici şi că m-am gîndit la el. Şi cîţi asemenea lui or mai fi trecut pe lîngă mine. Nu mă vede nimeni în afară de unchiul şi Ustiuşa. Oricum mi-aş aranja părul, orice fel de mîneci aş purta, nimeni nu mă admiră, îşi spuse ea oftînd şi privindu-şi braţul alb şi plinuţ. Pesemne e înalt de statură, cu ochi mari şi musai cu mustăcioară neagră. Uite că am trecut de douăzeci şi doi de ani şi nimeni nu s-a îndrăgostit de mine, în afară de Ivan Ipatîci, cel ciupit de vărsat. Acum patru

ani eram mai frumoasă şi uite aşa, fără să aducă nimănui nici o bucurie, a trecut şi tinereţea mea de fată. Oh, ce nefericită sînt, o domnişoară nefericită de la ţară!“

Vocea mamei care o chema să servească ceaiul o scoase pe domnişoara de la ţară din gîndurile ei de o clipă. Îşi scutură căpşorul şi intră în sufragerie.

Cele mai frumoase lucruri apar întotdeauna întîmplător, şi cu cît te străduieşti mai mult, cu atît iese mai rău. La ţară, oamenii încearcă arareori să dea o educaţie copiilor şi, de aceea, de cele mai multe ori, se întîmplă să le dea una minunată. Aşa se petrecuseră lucrurile şi cu Liza. Anna Feodorovna, cu mintea ei cam limitată şi cu o fire mai nepăsătoare, nu-i dăduse Lizei nici un fel de educaţie: n-o învăţase nici muzică, nici limba franceză, atît de utilă, ci, cum soarta făcuse să rămînă de la răposatul soţ cu o copiliţă sănătoasă şi drăgălaşă, o dăduse pe mîinile doicii şi ale dădacei, o hrănise, o îmbrăcase în rochiţe din stambă şi-i pusese în picioare ghetuţe din piele de capră, o trimisese să se plimbe şi să culeagă ciuperci şi poame de pădure, o învăţase alfabetul şi aritmetica cu ajutorul unui seminarist, angajat anume pentru asta, iar peste şaisprezece ani descoperise pe neaşteptate în Liza o prietenă apropiată şi o gospodină mereu veselă, binevoitoare şi inventivă. Bună la inimă, Anna Feodorovna creştea pe lîngă ea în casă fete de iobagi sau abandonate. De la zece ani, Liza începuse să se ocupe de ele: le învăţa, le îmbrăca, le ducea la biserică şi le ţinea în frîu cînd erau prea neastîmpărate. Apoi apăru şi unchiul ei cel bătrîn şi blajin, căruia trebuia să-i poarte de grijă ca unui copil. În plus, la tînăra domnişoară veneau slugile de la curte şi ţăranii cu jalbe şi cu suferinţele lor trupeşti, pe care ea le trata cu soc, mentă şi alcool camforat. Pe urmă gospodăria trecu pe nesimţite în mîinile ei. Mai tîrziu se născu dorinţa nesatisfăcută de iubire, care-şi dădea frîu liber doar în natură şi religie. Şi, uite-aşa, din întîmplare, Liza ajunse o femeie harnică, bună, veselă, independentă, curată sufleteşte şi profund credincioasă. E drept că uneori se simţea un pic rănită în amorul propriu cînd le vedea lîngă ea în biserică pe vecinele sale purtînd pălărioare la modă aduse din oraşul K. Alteori se necăjea pînă la lacrimi din pricina hachiţelor mamei ei bătrîne şi cicălitoare. Mai erau şi visele de iubire ce i se înfăţişau în cele mai ridicole forme, cîteodată chiar grosolane, însă hărnicia ei atît de folositoare, devenită o necesitate, le alunga pe toate, astfel că, la douăzeci şi doi de ani, nici o pată, nici un regret nu umbreau sufletul luminos şi liniştit al fetei care se dezvolta în deplină frumuseţe fizică şi morală. Liza era

de statură mijlocie, mai curînd plinuţă decît slabă. Avea ochi căprui, nu prea mari, uşor încercănaţi sub pleoapa de jos. Îşi împletea părul castaniu deschis într-o coadă lungă. Mergea cu paşi mari, legănîndu-se ca o răţuşcă, cum se spune. Expresia feţei sale, cînd era prinsă cu treburi şi n-o tulbura nimic altceva, părea să le spună celor care o priveau: „Cel care are pe cine iubi şi are conştiinţa curată trăieşte bine şi în bucurie“. Chiar şi în clipele de supărare, de tulburare, de îngrijorare sau tristeţe, în pofida sprîncenei stîngi încruntate şi a buzelor strînse, ieşea la iveală printre lacrimi, parcă fără voia ei, o inimă deschisă şi plină de bunătate, nealterată de raţiune. Ea strălucea în gropiţele obrajilor, în colţurile gurii şi în ochii strălucitori, obişnuiţi să zîmbească şi să se bucure de viaţă.

X

Deşi soarele apusese, în aer se mai simţea încă zăpuşeală, cînd escadronul intră în Morozovka. În faţa soldaţilor, pe uliţa prăfuită a satului, o vacă rătăcită de turmă fugea cu paşi mărunţi, ba privind în urmă, ba oprindu-se uneori cîteva clipe şi mugind, fără să-i treacă nicicum prin minte că ar trebui să se ferească în lături. Ţărani bătrîni, femei, copii şi slugi de la curtea boierească se îngrămădeau pe ambele părţi ale uliţei ca să vadă mai bine husarii. În norul gros de praf, aceştia înaintau pe caii lor negri ca pana corbului, ce-şi muşcau zăbalele tropotind din copite şi fornăind cînd şi cînd. Pe latura dreaptă a escadronului, cu un aer dezinvolt, mergeau călare doi ofiţeri pe nişte cai frumoşi, la fel de negri. Unul era comandantul, contele Turbin, iar celălalt era Polozov, un bărbat foarte tînăr, avansat de curînd ofiţer din rîndul iuncherilor.

Un husar într-o tunică albă ieşi din izba cea mai bună a satului şi, scoţîndu-şi chipiul, se apropie de cei doi ofiţeri.

— Noi unde am fost cartiruiţi? îl întrebă contele.

— Pentru Luminăţia Voastră? răspunse temător ofiţerul însărcinat cu încartiruirea. Aici, la staroste. S-a făcut curat în toată casa. Am cerut găzduire la conac, dar ni s-a zis că nu e loc. Moşiereasa e o femeie rea.

— Bine, spuse contele, coborîndu şi dezmorţindu-şi picioarele în faţa casei starostelui. Trăsura mea a ajuns?

— A ajuns, Luminăţia Voastră! răspunse ofiţerul, arătînd cu chipiul spre

acoperitoarea de piele a trăsurii care se vedea intrînd pe poartă, şi se repezi în tinda izbei unde se adunase toată familia gazdei ca să-i vadă pe ofiţeri.

În graba lui să deschidă cît mai iute uşa izbei proaspăt curăţate şi ferindu-se din calea contelui, ofiţerul cu încartiruirea chiar îmbrînci şi dădu jos o bătrînică.

Izba era destul de mare şi de spaţioasă, însă nu prea curată. Feciorul, un neamţ îmbrăcat ca un domn, era înăuntru. Instalase şi aşternuse un pat de fier, iar acum scotea rufăria dintr-o valiză şi o sorta.

— Pfu, ce locuinţă mizerabilă! exclamă contele cu ciudă. Deadenko! Oare nu s-ar fi putut găsi ceva mai bun pe la vreun moşier?

— Dacă Luminăţia Voastră daţi poruncă, am să-i dau afară pe toţi de la conac, răspunse Deadenko, numai că şi conacul e cam prăpădit…, n-arată mai bine decît izba asta.

— Acum lasă. Du-te.

Şi contele se întinse pe pat, aşezîndu-şi mîinile sub cap.

— Johann! strigă el feciorului, iar ai făcut o ridicătură în mijloc! Nu te pricepi deloc să aranjezi ca lumea un pat.

Johann vru să potrivească mai bine aşternutul.

— Nu, acum nu mai e cazul… Da’ halatul unde-i? continuă el cu o voce nemulţumită.

Servitorul îi oferi halatul. Înainte de a-l îmbrăca, contele îi cercetă poalele.

— Eram sigur: n-ai scos pata. Nu cred să existe un servitor mai prost ca tine! adăugă el, smulgîndu-i halatul din mînă şi îmbrăcîndu-se. Ia spune, o faci dinadins?… Ceaiul e gata?…

— N-am prididdit cu treburile, răspunse Johann.

— Eşti un imbecil!

Apoi contele luă un roman franţuzesc pregătit dinainte şi citi destul de multă vreme în tăcere. Johann ieşi în tindă să înteţească focul la samovar. Contele, după cum se vedea, era prost dispus, poate din pricina oboselii, a prafului ce-i acoperea faţa, a hainelor strîmte şi a stomacului gol.

— Johann! strigă el din nou, dă-mi nota aceea de zece ruble. Ce-ai cumpărat în oraş?

Contele se uită la nota adusă de fecior şi se arătă nemulţumit în legătură cu preţul prea mare al cumpărăturilor.

— Să serveşti rom la ceai.

— N-am cumpărat rom, zise Johann.

— Excelent! De cîte ori ţi-am spus că trebuie să avem rom?

— Nu mi-au ajuns banii.

— De ce n-a cumpărat Polozov? Ai fi putut lua de la ordonanţa lui.

— Cornetul Polozov? Nu ştiu. Dumnealui a cumpărat ceai şi zahăr.

— Dobitocule!… Du-te de-aici!… Nimeni nu mă scoate din răbdări ca tine… Doar ştii că în timpul campaniei beau întotdeauna ceai cu rom.

— Au venit două scrisori pentru dumneavoastră la Statulmajor, zise feciorul.

Lungit în pat, contele desfăcu scrisorile şi începu să le citească. Cornetul, care încartiruise escadronul, intră în odaie cu o faţă veselă.

— Ei, cum e, Turbin? Îmi pare că nu-i rău aici. Da’ tare am mai obosit, recunosc. A fost o căldură…

— Cît se poate de bine! O izbă afurisită şi împuţită, iar mulţumită ţie nici măcar rom nu avem: prostovanul tău n-a cumpărat, iar al meu nici atît. Ai fi putut să-i spui să cumpere.

Şi continuă să citească. Terminînd de citit una dintre scrisori, o mototoli şi o aruncă jos.

Între timp, în tindă, cornetul îşi lua la rost ordonanţa, cu voce scăzută:

— De ce n-ai cumpărat rom, că doar aveai bani?

— Da’ ce, numai noi să cumpărăm de toate? Păi eu ţin toată cheltuiala, iar neamţu’ dumnealui nu face decît să tragă din pipă. Asta e.

A doua scrisoare era, pare-se, pe placul contelui, pentru că acesta zîmbea citind-o.

— De la cine-i? întrebă Polozov, revenind în cameră şi făcîndu-şi culcuş pe nişte scînduri lîngă sobă.

— De la Mina, răspunse contele vesel, întinzîndu-i scrisoarea. Vrei s-o citeşti? Ce minune de femeie!… Zău aşa, mult mai bună decît domnişoarele noastre… Uite aici, cît sentiment şi cîtă minte în această scrisoare!… Un singur lucru e supărător: cere bani.

— Mda, chiar că-i supărător, observă cornetul.

— Ce-i drept, i-am promis, da’ cu toată campania asta şi… De altfel, dacă mai comand încă vreo trei luni escadronul, am să-i trimit. Pe cuvînt, nu-mi pare rău. E şarmantă… Nu-i aşa? zise el zîmbind, urmărind din privire expresia chipului lui Polozov, care citea scrisoarea.

— E agramată rău, însă cîtă drăgălăşenie şi se pare că chiar te iubeşte,

răspunse cornetul.

— Hm! Cum să nu! Numai femeile astea iubesc cu adevărat, cînd iubesc.

— Dar scrisoarea cealaltă de la cine e? întrebă cornetul, dîndu-i-o înapoi pe cea pe care o citise.

— Ei, da… E de la un ins, un mizerabil, căruia îi sînt dator de la cărţi, şi acum îmi aminteşte a treia oară… N-am cum să-i plătesc acum… O scrisoare stupidă! răspunse contele, vizibil indispus de această amintire.

Cei doi ofiţeri tăcură apoi destul de mult timp. Cornetul, care era vădit sub influenţa contelui, îşi bea ceaiul în tăcere, aruncînd uneori cîte o privire la faţa frumoasă înnegurată a lui Turbin, care privea ţintă spre fereastră, şovăind dacă să reia sau nu conversaţia.

— Dar ştii, s-ar putea să iasă excelent, spuse contele, întorcîndu-se deodată spre Polozov şi scuturînd vesel din cap, dacă anul acesta la noi, pe front, o să fie avansări în grad şi ne nimerim şi noi pe acolo, s-ar putea să-i întrec pe căpitanii mei din gardă.

Conversaţia continuă pe aceeaşi temă şi la al doilea pahar de ceai, cînd intră bătrînul Danilo care le transmise porunca Annei Feodorovna.

— Şi mi-a mai poruncit să vă întreb dacă nu cumva sînteţi fiul contelui Feodor Ivanîci Turbin, adăugă Danilo, care recunoscuse numele ofiţerului şi îşi mai amintea de venirea răposatului conte în oraşul K. Stăpîna noastră, Anna Feodorovna, l-a cunoscut foarte bine.

— Da, era tatăl meu. Şi să-i mai spui stăpînei tale că îi sînt foarte recunoscător, nu-mi trebuie nimic, doar să-mi dea, dacă se poate, o cămăruţă ceva mai curată în conac sau în altă parte.

— De ce ai făcut asta? îl întrebă Polozov, după ce Danilo ieşi din încăpere. Oare nu-i totuna să petrecem o singură noapte aici sau acolo? În plus, o să se simtă stingheriţi.

— Asta mai lipsea acum! Cred c-am trecut prin destule izbe afumate!… Se vede că nu eşti un om practic… De ce să nu profităm, dacă ne putem caza ca lumea, fie şi doar pentru o noapte? Iar dumnealor, dimpotrivă, vor fi foarte încîntaţi. Un singur lucru îmi displace: ca această doamnă să-l fi cunoscut într-adevăr pe tata, continuă contele, dezvelindu-şi într-un zîmbet dinţii albi şi strălucitori. Mi-e întotdeauna ruşine cînd mi se aminteşte de răposatul meu tată: e mereu vorba de o istorie scandaloasă sau de vreo datorie. De aceea detest să-i întîlnesc pe aceşti cunoscuţi ai tatei. De altfel, aşa erau vremurile acelea,

adăugă dînsul, de astă dată serios.

— Nu ţi-am povestit, zise Polozov, că l-am întîlnit odată pe comandantul brigăzii de ulani, Ilin. Voia foarte mult să te vadă şi ţinea mult la tatăl tău.

— Se pare că Ilin ăsta e o mare canalie. Şi, ce e mai important, toţi aceşti domni, care mă asigură că l-au cunoscut pe tata ca să mi se bage pe sub piele, îmi povestesc, ca pe nişte chestii amuzante, tot felul de isprăvi de-ale lui de care mi se face ruşine ascultîndu-le. E drept că nu mă las influenţat şi privesc lucrurile cu detaşare: tata a fost un bărbat pătimaş şi uneori făcea nişte trăsnăi nu tocmai lăudabile. De altfel, toate ţin de timpul acela. În vremurile noastre, poate că din el ar fi ieşit un om de nădejde, pentru că era un bărbat energic şi foarte capabil – trebuie să recunosc.

Peste un sfert de oră se întoarse servitorul, care transmise ofiţerilor că moşiereasa îi invită să petreacă noaptea în casa ei.

XI

Aflînd că ofiţerul de husari era fiul contelui Feodor Turbin, Anna Feodorovna începu să se agite.

— Oh, Dumnezeule! Dragul de el!… Danilo! Dă fuga mai repede şi spune-i că-l invită doamna, zise ea, sărind din loc şi îndreptîndu-se cu paşi repezi spre odaia fetelor. – Lizanka! Ustiuşka! Trebuie să pregătim camera ta, Liza. Tu treci în camera unchiului. Iar tu, frăţioare… ai să dormi în salon. O noapte nu-i mare lucru.

— Nu-i nimic, surioară, am să mă culc pe jos.

— Cred că e o mîndreţe de bărbat, dacă seamănă cu tatăl lui. Măcar să-l văd, drăguţul de el… Ai să vezi, Liza! Tatăl lui a fost tare frumos… Unde duci masa? Las-o aici, se frămînta Anna Feodorovna. Să aduci două paturi, unul să-l iei de la vechil. Ia de pe etajeră sfeşnicul de cristal pe care mi l-a dăruit frăţiorul de ziua mea şi pune o lumînare în el.

În cele din urmă, totul era gata. Liza, cu toate intervenţiile mamei sale, aranjase în felul ei odaia pentru cei doi ofiţeri. Scosese un aşternut de pat curat, cu parfum de rezedă şi făcuse paturile. Dăduse poruncă să se pună pe măsuţă o carafă cu apă şi lumînări, să se ardă hîrtie aromată în odaia slujnicelor şi-şi mutase aşternutul în camera unchiului ei. Anna Feodorovna se mai linişti şi se

aşează la locul său, chiar luă cărţile de pasienţe în mînă, însă nu le mai întinse, ci, se sprijini în cotul ei plinuţ şi căzu pe gînduri. „Cum mai zboară timpul, cît de repede! murmură ea. Parc-a fost ieri? Îl văd şi acum în faţa ochilor. Ah, ce ştrengar era! Şi ochii i se umeziră de lacrimi. Acum Lizanka… Ea însă nu-i cum eram eu la anii ei… E o fată drăguţă, dar nu chiar la fel…“

— Lizanka, ar fi bine să-ţi pui rochiţa de muselină diseară.

— Dar o să-i chemi la noi, mămico? Mai bine nu, răspunse Liza, simţind o emoţie copleşitoare la gîndul că-i va vedea pe ofiţeri. Mai bine nu, mămico!

De fapt, nu era vorba de dorinţa de a-i vedea, ci de teama în faţa unei fericiri năvalnice care i se părea că o aşteaptă.

— Poate că vor dori ei înşişi să ne cunoască, Lizocika! spuse Anna Feodorovna, mîngîind-o pe păr şi gîndindu-se în acelaşi timp: „Nu, nu e părul pe care îl aveam eu la anii ei… Nu, Lizocika, cît de mult ţi-aş dori…“. Şi într-adevăr îşi dorea mult ceva anume pentru fiica ei, dar nu putea visa la o căsătorie cu contele, iar o relaţie cum avusese ea cu tatăl lui nu era de dorit, însă tot îi dorea fetei ceva cu totul deosebit. Voia, poate, să mai trăiască o dată în sufletul fiicei sale acele ore petrecute cu răposatul conte.

Şi bătrînul cavalerist era întru cîtva tulburat de venirea contelui. Intră în camera lui şi se încuie acolo, iar după un sfert de oră ieşi îmbrăcat într-o tunică de husar şi în nişte pantaloni albaştri. Pe chip avea acea expresie sfioasă şi mulţumită a fetei care-şi pune pentru prima oară o rochie de bal, şi se îndreptă spre camera pregătită pentru oaspeţi.

— O să văd cum arată husarii în ziua de azi, surioară! Răposatul conte a fost, cu siguranţă, un husar adevărat. Da, o să-i văd neapărat.

Ofiţerii intraseră deja prin uşa din spate în odaia ce le fusese destinată.

— Ei, ce părere ai? zise contele, întinzîndu-se aşa cum era, cu cizmele prăfuite, pe patul proaspăt aşternut. Nu-i mai bine aici decît într-o izbă cu gîndaci?

— E mai bine, nici vorbă, dar rămînem îndatoraţi faţă de gazde…

— Prostii! Trebuie să fii practic în toate. Iar ei pesemne că sînt tare bucuroşi… Băiete! strigă el. Roagă să se pună ceva la fereastra asta, că o să ne tragă la noapte.

Între timp, intră bătrînelul ca să facă cunoştinţă cu ofiţerii. Deşi se cam înroşise la faţă de emoţie, nu rată, fireşte, prilejul să spună că fusese camaradul răposatului conte, că se bucurase de bunăvoinţa acestuia, ba chiar mărturisi că

nu o dată răposatul îi făcuse mult bine. Nu se ştie ce anume înţelegea el prin binele făcut: poate cele o sută de ruble pe care nu i le mai înapoiase, sau gestul de a-l îmbrînci într-un troian de zăpadă, sau faptul că-l înjurase? Bătrînul nu pomeni nimic din toate acestea.

Contele se purtă destul de politicos cu bătrînul cavalerist şi îi mulţumi pentru găzduire.

— Să ne iertaţi că nu e prea mult lux, conte (era cît pe ce să-i spună „Luminăţia Voastră“, într-atît se dezobişnuise să se adreseze persoanelor importante), casa surorii mele este mică. Iar fereastra o s-o acoperim îndată cu ceva şi o să fie bine, adăugă bătrînelul şi, sub pretextul perdelei, dar mai ales ca să-i povestească cît mai repede surorii sale despre ofiţeri, ieşi din odaie tîrşîindu-şi picioarele.

Ustiuşa, o fată frumuşică, intră să pună la fereastră şalul stăpînei casei. Pe deasupra, stăpîna îi mai poruncise să întrebe dacă domnii n-ar dori un ceai.

Încăperea frumoasă avu, pare-se, o influenţă binefăcătoare asupra stării de spirit a contelui: zîmbind vesel, glumi cu Ustiuşa, aşa că în final fata îi spuse că e un ştrengar. O întrebă dacă domnişoara e drăguţă, iar la întrebarea ei dacă nu pofteşte ceai, răspunse că poate să-i aducă, dar cel mai bine ar fi, dacă cina nu era încă gata, să li se dea o vodcă, ceva de îmbucat şi vin de Xeres, dacă au în casă.

Unchiul era extaziat de politeţea contelui şi înălţa laude tinerei generaţii de ofiţeri, spunînd că oamenii de acum sînt cu mult mai rafinaţi decît cei de odinioară.

Anna Feodorovna nu era de acord – nimeni nu era mai bun decît contele Feodor Ivanovici – şi în cele din urmă se supără foarte tare, remarcînd pe un ton sec: „Pentru tine, frăţioare, ultima persoană care te flatează e cea mai bună. Se ştie, fireşte, că acum oamenii sînt mai inteligenţi, totuşi contele Feodor Ivanîci dansa aşa de bine ecoseza şi era atît de amabil, încît pe atunci toate femeile erau nebune după el, cum s-ar zice. Numai că el nu se ocupa decît de mine. Aşa că şi pe vremea aceea erau oameni buni“.

În timpul acesta veni şi vestea că ofiţerii doreau vodcă, ceva gustări şi vin de Xeres.

— Uite cum eşti, frate! Niciodată nu faci ce trebuie. Ar fi trebuit să ceri să se pregătească cina, îl dojeni Anna Feodorovna. Liza, draga mea, ocupă-te tu de asta! Liza dădu fuga în cămară după nişte ciuperci şi unt proaspăt şi îi ceru

bucătarului să facă pîrjoale în aluat.

— Dar Xeres ţi-a mai rămas, frăţioare?

— Nicidecum, surioară! Nici n-am avut.

— Cum adică n-ai? Da’ ce bei la ceai?

— Rom, Anna Feodorovna.

— Păi nu-i totuna? Dă-le rom, e acelaşi lucru. Poate ar fi mai bine să-i invităm aici, ce zici, frăţioare? Tu le ştii pe toate. Nu cred că se vor supăra.

Cavaleristul îi răspunse că n-are nici umbră de îndoială că, în bunătatea lui, contele nu va refuza şi că îi va aduce negreşit pe amîndoi. Anna Feodorovna plecă să-şi pună, nu se ştie de ce aşa, rochia de mătase şi o bonetă nouă, iar Liza era aşa de ocupată, încît nu avu timp să-şi scoată de pe ea rochia roz de pînză cu mîneci largi. În plus, era îngrozitor de tulburată: i se părea că o aşteaptă ceva uluitor, ca şi cum un nor negru i-ar fi apăsat sufletul. Pe husarul acela chipeş, pe conte, îl vedea ca pe o fiinţă absolut nouă pentru ea, de neînţeles, dar minunată. Firea lui, deprinderile, felul de a vorbi – totul trebuia să fie cît se poate de neobişnuit, ceva ce nu mai întîlnise niciodată. Tot ceea ce gîndea şi spunea el trebuia să fie inteligent şi adevărat; tot ceea ce făcea trebuia să fie cinstit; întreaga lui înfăţişare trebuia să fie minunată. Nu se îndoia de asta. Dacă el ar fi cerut nu doar o gustare şi vin de Xeres, ci o baie cu salvie parfumată, ea nu s-ar fi mirat, nu l-ar fi condamnat şi ar fi fost ferm convinsă că aşa trebuie, aşa se cuvine.

Contele acceptă pe loc invitaţia cavaleristului din partea surorii sale, se pieptănă, îşi puse mantaua şi îşi luă tabachera.

— Să mergem, i se adresă el lui Polozov.

— Drept să-ţi spun, mai bine n-am merge, răspunse cornetul, *ils feront des frais pour nous recevoir*11.

— Prostii! asta le va face fericite. De altfel, am cules şi informaţii: acolo e şi o fiică tare drăguţă… Să mergem, zise contele în franţuzeşte.

— *Je vous en prie, messieurs*!12 spuse cavaleristul numai ca să arate că ştia limba franceză şi că înţelesese ce vorbiseră între ei.

XII

Cînd ofiţerii intrară în cameră, Liza se înroşi şi-şi plecă ochii, dînd impresia

că e ocupată să adauge apă în ceainic, numai să nu-i privească. Anna Feodorovna, dimpotrivă, se ridică în grabă de pe locul ei, se înclină şi, fără să-şi ia ochii de la chipul contelui, începu să-i vorbească, ba remarcînd o asemănare izbitoare cu tatăl lui, ba recomandîndu-i-o pe fiica sa, ba oferindu-le ceai, dulceaţă sau peltea preparată după o reţetă locală. Pe cornet, cu înfăţişarea lui modestă, nu-l lua nimeni în seamă, lucru de care era foarte bucuros, pentru că putea, pe cît îi îngăduia buna-cuviinţă, să privească şi să cerceteze amănunţit frumuseţea Lizei care, după cum se vedea, îl luase prin surprindere. Unchiul, ascultînd conversaţia dintre soră şi conte şi avînd pe buze un discurs pregătit dinainte, aştepta un prilej să-şi povestească amintirile de cavalerist. La ceai, contele, care îşi aprinsese o ţigară de foi atît de tare, încît Liza abia îşi stăpînea tusea, a fost foarte vorbăreţ şi amabil. La început, îşi strecura poveştile în scurtele pauze ale turuielii Annei Feodorovna, dar pe urmă acapară toată conversaţia. Un singur lucru le părea cumva ciudat şi îi uimea pe ascultătorii săi: în povestirile sale, el folosea adesea cuvinte care, chiar dacă nu erau socotite drept necuviincioase în societatea lui, aici erau oarecum îndrăzneţe. Anna Feodorovna se cam speriase, iar Liza roşise pînă în vîrful urechilor. Contele însă nu observa nimic şi se purta la fel de firesc şi de amabil ca mai înainte. Liza turna în tăcere ceai în pahare, pe care nu le oferea direct musafirilor, ci le punea cît mai aproape de ei şi, fără să-şi fi revenit încă din emoţie, asculta cu aviditate cuvintele contelui. Povestirile lui destul de banale şi poticnirile în conversaţie o mai liniştiră un pic. Nu-l auzea spunînd acele lucruri extrem de inteligente la care se aştepta, nu vedea acea eleganţă în toate pe care sperase vag să o găsească la el. Chiar de la al treilea pahar de ceai, după ce privirea ei sfioasă o întîlnise pe-a lui pentru prima oară, el nu-şi plecă ochii, ci continuă să se uite la ea, parcă prea liniştit, cu un zîmbet abia vizibil. Liza simţi chiar o oarecare ostilitate împotriva lui, dîndu-şi seama că el nu se deosebea cu nimic de bărbaţii pe care îi văzuse pînă atunci şi că n-avea rost să se teamă. Contele avea unghii lungi şi îngrijite, dar nu se remarca nici măcar printr-o frumuseţe aparte. Şi Liza se linişti dintr-odată, despărţindu-se de visul ei, nu fără o oarecare tristeţe lăuntrică, şi sesiză că o tulbură doar privirea cornetului tăcut, pe care o simţea aţintită asupra ei. „Poate că nu e contele, ci dînsul!“, îşi spuse ea.

XIII

După ceai, Anna Feodorovna îi invită pe musafiri în camera alăturată, unde se aşeză pe locul ei obişnuit.

— Nu vreţi să vă odihniţi puţin, conte? întrebă dînsa. Cum să vă distrăm, dragii noştri oaspeţi? continuă ea după răspunsul lui negativ.

— Jucaţi cărţi, conte? Te-ai putea ocupa de asta, frăţioare, să jucaţi o partidă de…

— Păi şi tu joci preferans, răspunse cavaleristul, aşa că haide să jucăm împreună. Jucaţi, conte? Şi dumneata?

Ofiţerii declarară că sînt gata să facă orice ar fi pe placul amabilelor lor gazde.

Liza aduse din camera ei nişte cărţi de joc vechi, în care ea ghicea cît mai durează abcesul de la măseaua Annei Feodorovna, dacă unchiul se întoarce curînd de la oraş, dacă astăzi vine vecina şi altele. Aceste cărţi de joc pe care le folosea de două luni erau mai curate decît cele în care ghicea Anna Feodorovna.

— Poate că dumneavoastră nu jucaţi pe mize mici, zise unchiul. Anna Feodorovna şi cu mine jucăm pe o jumătate de copeică… Şi întotdeauna ne bate pe toţi.

— Ah, jucăm pe cît doriţi, cu multă plăcere, răspunse contele.

— Bine, atunci pe o copeică de hîrtie! În onoarea unor oaspeţi dragi. Nu-i nimic dacă o să cîştigaţi pe seama mea, pe seama unei bătrîne, spuse Anna Feodorovna, aşezîndu-se comod în fotoliul ei şi potrivindu-şi şalul de dantelă.

„Poate cîştig de la ei o rublă“, se gîndi Anna Feodorovna, pe care la bătrînţe începuse s-o pasioneze jocul de cărţi.

— Doriţi să vă învăţ cum se joacă cu tabele şi *misère*13, întrebă contele! E foarte distractiv.

Toţi fură încîntaţi de noua manieră petersburgheză de joc. Unchiul chiar îi asigura că o ştia dinainte, că semăna cu bostonul, doar c-o mai uitase cu timpul. Anna Feodorovna însă nu înţelegea nimic şi se chinui atît de multă vreme să înţeleagă, încît se văzu nevoită să declare la un moment dat, zîmbind şi dînd aprobator din cap, că a priceput şi totul i pare limpede. S-a rîs însă cu poftă, cînd, în toiul partidei, Anna Feodorovna a anunţat *misère* cu un as şi un singur rege, rămînînd cu un şesar. Derutată şi cu un zîmbet timid pe buze, se grăbi să

spună că încă nu se obişnuise prea bine cu noul stil de joc. Totuşi se nota tot ce pierdea, şi pierdea mult, cu atît mai mult cu cît contele, deprins să joace atent şi pe bani mulţi, calcula cu precizie şi nu pricepea deloc nici semnele pe care cornetul i le făcea cu piciorul pe sub masă, nici greşelile grosolane ale acestuia din timpul jocului.

Liza mai aduse peltea de casă, trei feluri de dulceaţă şi nişte mere Oport murate într-un fel aparte, şi rămase în spatele mamei sale, urmărind atentă jocul şi aruncînd din cînd în cînd cîte o privire ofiţerilor şi, mai ales, spre mîinile albe ale contelui, cu unghii fine şi trandafirii, tăiate cu grijă, care aruncau cărţile şi ridicau levatele cu atîta îndemînare, încredere şi eleganţă.

Anna Feodorovna, lăsîndu-se pradă pasiunii pentru joc, se grăbi înaintea celorlaţi să liciteze şapte mîini, dar făcu doar patru şi, la cererea fratelui său să noteze pierderea, mîzgăli o cifră, se zăpăci şi se pierdu de tot cu firea.

— Nu-i nimic, mămică, mai ai timp să-ţi ei revanşa!… – zîmbi Liza, dorind să o scoată pe mamă din încurcătură. Forţează-l pe unchiul să piardă o levată şi o să-i piară cheful de rîs.

— Măcar tu să mă ajuţi, Lizocika! spuse Anna Feodorovna, uitîndu-se speriată la fiica ei. – Nu ştiu cum să joc…

— Nici eu nu ştiu să joc aşa, răspunse Liza, socotind în minte cîte levate îi lipsesc mamei sale. Aşa o să pierzi mult, mămică! Şi nu-i mai rămîne Pimocikăi de-o rochiţă.

— Da, aşa se pot pierde uşor vreo zece ruble, zise cornetul, cu ochii la Liza şi dorind să intre în vorbă cu ea.

— Da’ nu jucăm pe bancnote? întrebă Anna Feodorovna, privindu-i pe toţi.

— Nu ştiu cum jucăm, numai că eu nu ştiu să fac socotelile în bancnote, spuse contele. Cum vine asta? Cum adică în bancnote?

— Dar acum nu mai socoteşte nimeni în bancnote, prinse vorba din zbor unchiul, care jucase cu mare precauţie şi cîştigase.

Anna Feodorovna ceru să se servească vin spumos, bău şi ea două pahare, se înroşi şi păru că se resemnează. Nu-şi potrivi nici măcar o şuviţă căruntă de păr care îi ieşise de sub bonetă. I se părea, cu siguranţă, că pierduse milioane şi că era ruinată cu totul. Cornetul îl înghiontea tot mai des pe conte cu piciorul pe sub masă. Contele nota punctele pierdute de bătrînă. În sfîrşit, partida se încheie. Oricît de mult se străduia Anna Feodorovna, trişînd, să mai adauge la ce notase şi să dea impresia că se încurca la socoteli, fără să le dea de capăt,

oricît se arăta îngrozită de mărimea pagubei, în final se stabili că pierduse nouă sute douăzeci de puncte. „În bancnote, înseamnă nouă ruble?“, întrebă de cîteva ori Anna Feodorovna care nu se lămuri cît pierduse pînă în clipa cînd fratele său îi explică, spre groaza ei, că e datoare treizeci şi două de ruble şi cincizeci de copeici în bancnote, sumă care trebuia plătită imediat. Contele nici nu binevoi să-şi socotească banii cîştigaţi şi îndată după terminarea partidei se sculă şi se apropie de fereastra lîngă care Liza aşeza gustările pentru cină, punînd pe o farfurie ciupercuţe dintr-un borcan. Liniştit şi firesc, făcu ceea ce cornetul îşi dorise atît de mult şi nu reuşise toate seara – începu cu ea o conversaţie despre vreme.

Între timp, cornetul se afla într-o situaţie penibilă. Odată cu plecarea contelui şi mai ales a Lizei, care îl menţinea într-o bună stare de spririt, Anna Feodorovna se supără de-a binelea.

— Îmi pare extrem de rău că v-am făcut să pierdeţi, rosti Polozov, ca să spună ceva. Este tare urît din partea noastră.

— Ba pe deasupra aţi mai şi inventat nu ştiu ce tabele şi *misère*! Nu ştiu să joc aşa. Pînă la urmă cît am pierdut în bancnote? întrebă dînsa.

— Treizeci şi două de ruble, treizeci şi două de ruble şi cincizeci de copeici, repetă cavaleristul care, bucuros de cîştig, avea chef de glume. Scoate bănişorii, surioară… Plăteşte pe loc.

— O să-mi plătesc toată datoria, dar nu mă mai prindeţi, cu nici un chip! Nici într-o viaţă întreagă n-o să-mi scot paguba.

Şi Anna Feodorovna plecă cu paşi repezi în camera ea, legănîndu-se, şi se întoarse curînd cu nouă ruble în bancnote. Numai la insistenţele bătrînului ei frate plătise tot ce datora.

Polozov se temea ca nu cumva Anna Feodorovna să-l certe dacă va intra în vorbă cu ea. De aceea se îndepărtă încetişor de stăpîna casei şi se apropie de conte şi de Liza, care discutau lîngă fereastra deschisă.

În cameră, pe masa aşezată pentru cină, fuseseră puse două lumînări de seu. Flacăra lor pîlpîia din cînd în cînd în adierea caldă a nopţii de mai. Era lumină şi în fereastra deschisă spre grădină, dar o cu totul alta decît în cameră. Luna aproape plină, ce îşi pierdea nuanţele aurii, aluneca peste vîrfurile teilor înalţi şi lumina tot mai mult norişorii albi şi delicaţi care o acopereau din cînd în cînd. Dinspre iazul a cărui întindere argintată de razele lunii se întrezărea printre alei, răzbătea orăcăit zglobiu de broaşte. Chiar sub fereastră, într-o tufă de liliac

înmiresmat ce-şi legăna agale în răstimpuri florile umede, săreau şi se zbenguiau nişte păsărele.

— Ce vreme minunată! zise contele, apropiindu-se de Liza şi aşezîndu-se pe pervazul jos al ferestrei. Pesemne că vă plimbaţi mult.

— Aşa este, răspunse Liza, care de-acum nu mai simţea nici cea mai mică sfială în conversaţia cu contele. Dimineaţa, pe la şapte, mai umblu cu treburi de-ale casei şi astfel mă plimb puţin şi cu Pimocika, fetiţa de suflet a mamei.

— Ce plăcere să trăieşti la ţară! zise contele, potrivindu-şi monoclul şi privind cînd la grădină, cînd la Liza. Dar nopţile, nu vă plimbaţi la lumina lunii?

— Nu. Însă acum trei ani mă plimbam cu unchiul în fiecare noapte cînd era lună pe cer. Suferea de o boală ciudată, de insomnii. Cum era lună plină, nu mai putea să adoarmă. Odăiţa lui, aceea de colo, e cu faţa la grădină, iar fereastra e joasă, aşa că luna bătea drept la el în cameră.

— Ciudat, observă contele. Credeam că este camera dumneavoastră.

— Nu, numai astăzi o să dorm acolo. În odaia mea staţi dumneavoastră.

— Cum aşa?… Of, Doamne!… N-o să-mi iert niciodată că v-am deranjat, zise contele care, ca să-i arate cît este de sincer, lăsă să-i cadă monoclul. Dacă aş fi ştiut că vă deranjez…

— Nu e nici un deranj! Dimpotrivă, sînt foarte bucuroasă: odăiţa unchiului este atît de frumoasă, de veselă, fereastra micuţă este joasă. Am să stau în dreptul ei pînă mă prinde somnul sau am să fac o plimbare prin grădină înainte de culcare.

„Ia te uită ce fată drăguţă!“, se gîndi contele, punîndu-şi din nou monoclul. Cu ochii la ea, se prefăcu că se aşază mai bine pe pervazul ferestrei, încercînd să-i atingă piciorul. „Şi cu cîtă şiretenie mi-a dat să înţeleg că, dacă vreau, pot s-o văd în grădină la fereastră.“ În ochii lui, Liza îşi pierdu o mare parte din farmec, atît de uşor i se părea de cucerit.

— Trebuie să fie o încîntare, spuse el, privind îngîndurat aleile întunecate, să petreci o asemenea noapte cu fiinţa pe care o iubeşti.

Pe Liza o stînjeniră cumva aceste cuvinte, ca şi atingerea repetată, ca din întîmplare, cu piciorul. Spuse ceva la nimereală ca să-şi ascundă tulburarea: „Da, e minunat să te plimbi în nopţile cu lună“. Nu se mai simţea în apele ei. Legă la loc borcanul din care scosese ciupercile şi se pregătea să plece de lîngă fereastră, cînd cornetul se apropie de cei doi. Liza era curioasă să vadă ce fel de

om este.

— Ce noapte minunată, zise cornetul.

„Amîndoi vorbesc doar despre vreme“, se gîndi Liza.

— Ce privelişte minunată! continuă cornetul. Cred însă că dumneavoastră v-aţi plictisit de ea, adăugă el în virtutea unui vechi şi ciudat obicei de a spune lucruri cam neplăcute persoanelor care-i plăceau foarte mult.

— De ce credeţi asta? Te pot plictisi acelaşi fel de mîncare, aceeaşi rochie, dar o grădină frumoasă nu te plictiseşte cînd îţi place să te plimbi, mai ales cînd luna se înalţă pe cer. Din camera unchiului meu se vede tot iazul. Am să-l admir şi în noaptea asta.

— Am impresia că n-aveţi privighetori pe aici, spuse contele, destul de nemulţumit de apariţia lui Polozov care îl împiedica să afle detalii în privinţa întîlnirii.

— Ba da, am avut mereu. Numai că anul trecut vînătorii au prins una, iar mai deunăzi încerca să cînte o privighetoare, dar a venit să ne vadă poliţaiul care a speriat-o cu zurgălăii lui. Acum doi ani, unchiul şi cu mine ne aşezam pe alee, sub tei şi rămîneam acolo şi cîte două ore să le ascultăm.

— Ce vă tot spune vorbăreaţa noastră? întrebă unchiul, apropiindu-se de grupul lor. Nu doriţi să luaţi o gustare?

După cină, în timpul căreia contele, cu pofta sa de mîncare şi laudele aduse bucatelor, reuşise să împrăştie întru cîtva proasta dispoziţie a gazdei, ofiţerii îşi luară rămas-bun şi plecară în camera lor. Contele îi strînse mîna unchiului, îi strînse mîna şi Annei Feodorovna, dar fără să i-o sărute, spre marea ei uimire. Strînse chiar şi mîna Lizei, privind-o direct în ochi şi zîmbindu-i curtenitor. Această privire o fîstîci din nou pe fată.

„O fi el tare chipeş, se gîndi ea, dar prea e preocupat de propria-i persoană.“

XIV

— Ei bine, cum de nu ţi-e ruşine? izbucni Polozov cînd ofiţerii reveniră în camera lor. M-am străduit să pierd cu bună ştiinţă, ţi-am făcut semne pe sub masă. Cum de nu ţi-e ruşine? Bătrînica s-a necăjit rău de tot.

Contele începu să rîdă în hohote.

— Ce doamnă caraghioasă! Cum s-a mai supărat!

Şi hohoti din nou cu atîta poftă, încît pînă şi Johann, care stătea în faţa lui, îşi plecă privirea şi zîmbi pe ascuns.

— Ce-a mai nimerit-o cu fiul unui prieten de familie!… Ha-ha-ha, continua să rîdă contele.

— Zău că nu-i frumos. Chiar mi s-a făcut milă de ea, ripostă cornetul.

— Prostii! Ce tînăr eşti! Ai fi vrut să pierd? Da’ de ce să pierd? Am pierdut şi eu cînd n-am ştiut să joc. Zece ruble, frate, au să-mi prindă bine. Trebuie să dai dovadă de spirit practic în viaţă. Altminteri, rămîi mereu cu buza umflată.

Polozov tăcu. Îşi dorea să se gîndească numai la Liza, care i se părea o făptură încîntătoare şi plină de candoare. Se dezbrăcă şi se întinse în patul moale şi curat care îi fusese pregătit.

„Onoruri şi glorie militară, ce prostie! se gîndea el privind la fereastra acoperită cu un şal, prin care se strecurau razele palide ale lunii noi. Să trăieşti într-un colţ liniştit de lume cu o soţie dragă, deşteaptă şi simplă, asta-i fericirea! Aşa arată fericirea trainică, autentică!“

Însă, nu se ştie de ce, el nu-i împărtăşi prietenului său nimic din gîndurile acestea şi nici nu pomeni de fata de la ţară, chiar dacă era convins că şi Turbin se gîndea la ea.

— De ce nu te dezbraci? îl întrebă el pe conte, care umbla prin cameră.

— Nu prea am chef să mă culc. Dacă vrei, stinge lumînarea, o să mă culc pe întuneric.

Şi continuă să se plimbe prin odaie.

— „Nu prea am chef să mă culc“, îl îngînă Polozov, simţindu-se după seara asta mai nemulţumit ca niciodată de influenţa contelui asupra lui şi dispus să se revolte împotriva acestuia.

„Îmi închipui, i se adresa el în gînd lui Turbin, ce fel de gînduri umblă acum prin capul tău cel pieptănat cu grijă! Am văzut cît de mult ţi-a plăcut fata. Însă tu nu eşti în stare să înţelegi această făptură simplă şi cinstită, ţie îţi trebuie una ca Mina şi epoleţi de colonel. Chiar aşa, am să-l întreb dacă i-a plăcut.“

Şi Polozov dădu să se întoarcă spre conte, dar se răzgîndi. Simţea nu numai că era incapabil să se certe cu el – în caz că părerea contelui despre Liza era aceea pe care o bănuia –, dar nici măcar nu avea puterea să-l contrazică, într-atît se obişnuise să se supună influenţei lui care, pe zi ce trecea, devenea tot mai apăsătoare şi mai nedreaptă.

— Încotro? întrebă el cînd contele îşi puse chipiul şi se apropie de uşă.

— Mă duc pînă la grajd, să văd dacă totul e în ordine.

„Ciudat!“, se gîndi cornetul, dar stinse lumînarea şi, încercînd să-şi alunge gîndurile ce i se furişau în minte, în fond, nişte gînduri ridicole, pline de gelozie şi ostilitate faţă de cel care-i fusese prieten, se întoarse pe partea cealaltă.

Între timp, Anna Feodorovna, după ce-i binecuvîntase, făcînd semnul crucii, pe frate, pe fiică şi pe fetiţa luată de suflet şi-i sărutase, ca de obicei, cu tandreţe, se retrăsese şi ea în camera ei. De mult nu mai încercase într-o singură zi impresii atît de puternice, aşa că acum nu putea nici măcar să se roage în tihnă. Nu-i ieşeau din minte nici amintirea vie şi tristă a răposatului conte, nici imaginea tînărului filfizon care o bătuse la cărţi într-un chip neruşinat. Însă, după ce se dezbrăcă şi bău, ca de obicei, o jumătate de pahar de cvas, pregătit pe o măsuţă lîngă patul ei, se culcă. Pisica ei preferată se strecură încetişor în cameră. Anna Feodorovna o chemă şi începu să o mîngîie, ascultînd atentă cum toarce, dar tot nu adormi.

„Pisica mă împiedică să adorm“, îşi zise dînsa şi o goni. Pisica căzu moale pe podea, dînd leneş din coada înfoiată, şi sări pe recamier. Însă tocmai atunci fata în casă, care dormea de obicei pe jos, în odaie, îşi aduse bucata de pîslă drept aşternut, stinse lumînarea şi aprinse candela. În cele din urmă, fata adormi şi începu să sforăie. Dar somnul tot nu se lipea de genele Annei Feodorovna, potolindu-i astfel imaginaţia tulburată. Dacă închidea ochii, îi apărea faţa husarului, iar dacă îi deschidea i se părea că se mişcă prin cameră căpătînd tot felul de forme ciudate cînd ea se uita, în lumina slabă a candelei, la comodă, la măsuţă sau la rochia albă atîrnată în cui. Ba i se părea că o frige salteaua de puf, ba o enerva ticăitul ceasului de pe măsuţă şi sforăitul insuportabil al fetei. O trezi şi îi porunci să nu mai sforăie. În cap i se învălmăşeau iarăşi în chip straniu gînduri legate de fiica ei, de bătrînul conte şi de cel tînăr, de jocul de cărţi. Se vedea valsînd cu răposatul conte, îşi zărea umerii rotunzi şi albi, simţind pe ei sărutări, apoi îşi vedea fiica în braţele tînărului conte. Ustiuşa începu să sforăie din nou…

„Nu, acum nu mai e ca altădată, oamenii s-au schimbat. Celălalt ar fi mers şi-n foc pentru mine. Avea şi de ce. Dar ăstălalt pesemne că doarme ca prostul, bucuros că a cîştigat la cărţi. Nici gînd să curteze puţin o femeie. Celălalt ar fi căzut în genunchi, spunînd: «Ce vrei să fac acum? Să mă omor pe loc? Ce ţi-ai dori?». Şi s-ar fi omorît, dacă i-aş fi spus s-o facă.“

Deodată, pe coridor se auzi lipăitul unor picioare goale şi Liza, doar cu un

şal pe umeri, palidă şi tremurînd toată, intră în cameră, aproape prăbuşindu-se pe patul mamei…

După ce-i spusese noapte bună mamei sale, Liza se dusese singură în camera unchiului. După ce-şi pusese o bluză albă şi-şi ascunsese sub o basma coada lungă şi groasă, ea stinsese lumînarea şi se aşezase pe pervaz cu picioarele sprijinite pe scaun, aţintindu-şi ochii îngînduraţi spre iazul ce strălucea într-o lumină argintie.

Toate treburile şi preocupările ei obişnuite îi apărură deodată într-o lumină cu totul nouă: o mamă bătrînă şi mofturoasă, căreia îi dăruia o parte din sufletul ei într-o iubire curată, un unchi binevoitor, dar cam ramolit, slugile din gospodărie şi ţăranii care o adorau pe domnişoara, vacile şi juncile, toată această natură, mereu aceeaşi, care murise şi renăscuse de atîtea ori, în sînul căreia crescuse, iubindu-i pe ceilalţi şi iubită de ei, tot ceea ce-i dăruia acea tihnă sufletească, molcomă şi plăcută, – toate acestea i se părură altfel de cum ar fi trebuit să fie, i se părură brusc plictisitoare şi inutile. Cineva parcă-i spunea: „Prostuţo, prostuţo! Douăzeci de ani i-ai pierdut cu nimicuri, ai slugărit pe alţii, nici tu nu ştii de ce, şi n-ai aflat ce înseamnă viaţa şi fericirea!“. La asta se gîndea intens, mult mai intens decît o făcuse vreodată, privind ţintă în adîncul grădinii luminoase şi încremenite. Ce anume îi trezise asemenea gînduri? Nicidecum o iubire subită pentru conte, cum s-ar putea presupune. Dimpotrivă, el nu-i plăcuse. Mai curînd o interesa cornetul, dar acesta era urît, sărac şi cam tăcut. Uită de el, fără să vrea, şi în minte îi reveni imaginea contelui, spre ciuda şi indignarea ei. „Nu, nu este el“, îşi spuse. Cel visat de ea era atît de încîntător! Pe acela l-ar fi putut iubi în această noapte, în mijlocul acestei naturi, fără a-i distruge frumuseţea, un ideal niciodată ciuntit pentru a putea fi contopit cu o realitate grosolană.

La început, singurătatea şi absenţa oamenilor care ar fi putut să-i atragă atenţia au făcut ca toată forţa iubirii, pe care Pronia divină a sădit-o egal în fiecare din sufletele noastre, să fie încă întreagă şi netulburată în inima ei. Ea trăia de prea mult timp fericirea tristă de a simţi înlăuntrul ei acel ceva şi, deschizînd arareori acel potir tainic al inimii, de a se desfăta contemplînd comorile lui, pentru ca acum să reverse cu nechibzuinţă asupra cuiva tot ceea ce se afla acolo. Să dea Domnul ca ea să se înfrupte pînă la moarte din această fericire săracă. Cine ştie dacă fericirea asta nu este cea mai bună şi cea mai trainică? Şi dacă nu cumva este singura adevărată şi posibilă?

„Doamne, Dumnezeule!, se gîndea ea, oare mi-am irosit fără rost fericirea şi tinereţea şi niciodată… niciodată nu le voi mai regăsi? Să fie oare adevărat?“ Şi privi ţintă cerul înalt şi luminos din jurul lunii şi norii albi şi văluriţi care, acoperind stelele micuţe, se apropiau de lună. „Dacă norişorul acela alburiu va atinge luna, înseamnă că-i adevărat“, se gîndi ea. O fîşie înceţoşată ca de fum trecu repede peste jumătatea de jos a lunii şi se văzu cum pe iarbă, pe vîrfurile teilor, pe iaz lumina ei începe treptat să pălească. Umbrele negre ale copacilor deveniră mai puţin vizibile. Şi, îngînînd parcă umbra întunecată care învăluia natura, o adiere uşoară trecu printre frunze, aducînd pînă în dreptul ferestrei mireasma frunzelor înrourate, a pămîntului reavăn şi a liliacului înflorit.

„Nu, nu-i adevărat, se consolă ea. Dar dacă privighetoarea va cînta în noaptea asta, înseamnă că tot ce gîndesc eu acum e o prostie şi nu trebuie să mă las pradă disperării“, îşi mai spuse ea. Şi rămase aşa încă multă vreme, parcă aşteptînd pe cineva, deşi totul se luminase şi prinsese viaţă din nou, iar norişorii mai trecură de cîteva ori prin dreptul lunii, întunecînd întreaga fire. Aproape că aţipise stînd la fereastră, cînd, deodată, o privighetoare o trezi cu trilurile ei care răzbăteau de jos, dinspre heleşteu.

Domnişoara de la ţară deschise ochii. Cuprins de o nouă încîntare, sufletul ei renăscu în această contopire tainică cu natura, care se aşternea în faţa ei atît de liniştită şi luminoasă. Liza îşi sprijini coatele pe pervaz. Un sentiment de tristeţe, chinuitor de dulce, îi apăsa sufletul, şi lacrimile iubirii curate, atotcuprinzătoare şi însetate de împlinire, lacrimi binefăcătoare şi alinătoare îi umplură ochii. Îşi puse mîinile pe pervaz şi îşi aşeză capul pe ele. Rugăciunea preferată veni de la sine în sufletul ei şi fata adormi, cu ochii umezi.

O trezi o atingere de mînă. Se deşteptă. Atingerea era uşoară şi plăcută. Mîna străină îi strînse mai tare braţul. Deodată Liza îşi aminti cum stăteau lucrurile în realitate, scoase un strigăt, sări în sus şi, încercînd să se convingă singură că bărbatul care stătea sub fereastră nu era contele, scăldat în lumina lunii, ieşi în fugă din odaie…

XV

Într-adevăr, era contele. Auzind strigătul fetei şi tusea paznicului din spatele gardului, ce se grăbea să vină la strigătul fetei, contele, simţindu-se ca un hoţ

prins asupra faptului, o luă la fugă prin iarba umedă de rouă, spre adîncul grădinii. „Ah, prost mai sînt!“, tot repeta el fără să vrea. „Am speriat-o. Trebuia s-o trezesc mai cu binişorul, trebuia să-i vorbesc. Ce dobitoc neîndemînatic sînt!“ Se opri, ciulindu-şi urechile: paznicul intră pe portiţă în grădină, tîrîndu-şi bîta prin nisipul de pe potecă. Contele îşi dădu seama că trebuia să se ascundă. Coborî spre iaz. De pe lîngă picioarele sale, făcîndu-l să tresară, broaştele săreau grăbite în apă pleoscăind. Cu toate că avea picioarele ude, Turbin se aşeză pe vine şi începu să-şi depene în minte ce făcuse: cum sărise gardul, căutînd fereastra ei, şi cum, pînă la urmă, văzuse o umbră albă; cum se apropiase şi se îndepărtase de fereastră de cîteva ori, atent la cel mai mic zgomot; cum ba i se părea că ea îl aştepta supărată cu siguranţă pe încetineala lui, ba i se părea că era cu neputinţă ca ea să fi acceptat atît de uşor o întîlnire; cum, în fine, presupunînd că ea, jenată ca orice fată de la ţară, doar se preface că doarme, el se apropiase hotărît şi o văzuse bine cum adormise la fereastră. Brusc însă, nu se ştie de ce, o luase la fugă înapoi şi, doar fiindcă i se făcuse ruşine de laşitatea lui, se apropiase de ea plin de curaj şi îi atinsese mîna. Paznicul tuşi din nou, poarta scîrţîi şi el ieşi din grădină. Fereastra de la camera fetei se închise cu zgomot şi dinăuntru fu coborît oblonul. Contele urmări totul grozav de înciudat. Ce n-ar fi dat s-o fi putut lua de la capăt. De data asta n-ar mai fi procedat atît de prosteşte… „Ah, ce fată minunată! Cîtă prospeţime! E fermecătoare de-a binelea! Iar eu am lăsat-o să-mi scape! Sînt un dobitoc!“ Pe deasupra, îi trecuse somnul, aşa că o porni la întîmplare pe sub bolta aleii de tei, păşind ferm ca omul supărat.

Acolo, noaptea aceea îi aduse şi lui darurile sale pline de pace, o tristeţe alinătoare şi nevoia de iubire. Razele palide şi piezişe ale lunii, răzbătînd prin frunzişul des al teilor, desena cercuri de lumină pe poteca argiloasă, unde pe alocuri ieşea iarba sau se zărea vreo crenguţă uscată. Cîte o creangă încovoiată era luminată dintr-o parte, părînd acoperită de un muşchi alb. Frunzele, parcă argintate, şopteau cînd şi cînd. Luminile din casă fuseseră stinse, nu se mai auzea nici un zgomot. Doar privighetoarea părea să umple cu trilurile ei spaţiul necuprins, tăcut şi luminos. „Doamne, ce noapte! Ce noapte minunată!“, se gîndi contele, trăgînd în piept răcoarea înmiresmată a grădinii. „Totuşi mă încearcă o părere de rău, de parcă aş fi nemulţumit şi de mine, şi de ceilalţi, de toată viaţa asta. Dar ce fată drăguţă şi simpatică. Poate că chiar s-a necăjit…“ Aici gîndurile i se învălmăşiră: se văzu aici, în grădină, cu fata de la ţară în tot

felul de atitudini, care de care mai ciudată. Apoi în locul Lizei apăru iubita lui, Mina. „Prost mai sînt! Nu trebuia decît s-o iau de mijloc şi s-o sărut.“ Şi, cu acest regret, contele se întoarse în cameră.

Cornetul nu adormise încă. Se răsuci îndată în pat, cu faţa spre conte.

— Nu dormi? îl întrebă contele.

— Nu.

— Să-ţi povestesc ce s-a întîmplat?

— Ce-a fost?

— Nu, mai bine nu-ţi povestesc… sau să-ţi povestesc. Mută-ţi mai încolo picioarele.

Desprins deja în mintea lui de intriga amoroasă ratată, contele se aşeză zîmbind vesel pe patul camaradului său.

— Imaginează-ţi că această domnişoară mi-a fixat un *rendez-vous*!

— Ce vorbeşti? izbucni Polozov, sărind din pat.

— Ei bine, ascultă.

— Dar cum aşa? Cînd ? Nu se poate!

— Ba se poate. În timp ce voi făceaţi socotelile la preferans, mi-a spus că noaptea va sta la fereastră şi că de afară se poate intra pe acolo în odaie. Iată ce înseamnă să fii un om practic! În timp ce voi făceaţi socoteli cu bătrîna, eu am pus la cale toată tărăşenia. Doar ai auzit şi tu, a spus şi în prezenţa ta că o să stea la fereastră să admire iazul.

— A zis şi ea aşa…

— Vezi, asta nu ştiu: dacă a spus-o întîmplător sau nu. Poate că n-a avut nici o intenţie, dar se putea înţelege şi aşa ceva. Pînă la urmă a ieşit o treabă ciudată. M-am purtat ca un prost! adăugă el, cu un zîmbet dispreţuitor faţă de propria-i persoană.

— Păi cum aşa? Unde ai fost?

Trecînd peste şovăielile repetate din timpul escapadei, contele povesti cele întîmplate.

— Am stricat singur totul, trebuia să fiu mai curajos. Ea a scos un strigăt şi a fugit de la fereastră.

— Deci aşa, a strigat şi a fugit, comentă cornetul cu un zîmbet încurcat, ca răspuns la zîmbetul contelui, care de atîta vreme avea o puternică influenţă asupra lui.

— Da, aşa a fost. Şi acum e timpul să dormim.

Cornetul se întoarse din nou cu spatele la uşă şi rămase tăcut vreo zece minute. Dumnezeu ştie ce se petrecea în sufletul lui. Dar cînd se întoarse din nou spre conte, pe faţa lui se putea citi suferinţa şi hotărîrea.

— Conte Turbin! rosti el cu voce întretăiată.

— Ce-i cu tine, delirezi? răspunse calm contele. Ce e, cornet Polozov?

— Conte Turbin! Sînteţi un nemernic! strigă Polozov sărind din pat.

XVI

A doua zi escadronul plecă. Ofiţerii nu se mai întîlniră cu gazdele şi nu-şi luară rămas-bun de la ele. Nici măcar nu-şi vorbeau. La prima oprire de-o zi urma să aibă loc duelul. Însă rotmistrul Schultz, un foarte bun camarad şi un excelent călăreţ, iubit de toată lumea din regiment şi ales de conte să-l secondeze, izbuti să aranjeze aşa de bine lucrurile, încît nu numai că duelul n-a mai avut loc, dar nimeni din regiment n-a aflat despre toată povestea asta. Mai mult chiar, deşi nu mai erau prieteni ca altădată, Turbin şi Polozov au continuat să se tutuiască şi să se întîlnească pe la mese şi jocuri de cărţi.

1856

1. Maria Nikolaevna Tolstaia (1830-1912), unica soră a scriitorului, admirată şi de I.S. Turgheniev, a fost căsătorită cu contele Valerian Petrovici Tolstoi (văr îndepărtat). După moartea fiului său Nikolai (în 1879), Maria Nikolaevna a ales drumul căutărilor religioase şi s-a călugărit în 1891, după vizita la mănăstirea Optina Pustîn şi după mai multe întîlniri cu părintele Ambrozie.
2. Denis Vasilievici Davîdov (1784-1839), poet şi husar, generallocotenent, ideolog şi conducător al mişcării de partizani în perioada campaniei lui Napoleon din Rusia. Personajul evocat de Tolstoi în cîntecul ales ca moto la nuvelă este ofiţerul elveţian Antoine Henri Jomini (1779-1869), aflat în serviciul militar rus ca general de infanterie, cunoscut istoric şi teoretician militar, autorul lucrării *Consideraţii cu privire la acţiunile militare sau Descriere critică şi comparativă a expediţiilor lui Friedrich şi Napoleon*, tradusă în anii 1807-1811 şi dezbătută în Rusia.
3. Chiftele botezate astfel după numele contelui Pojarski sau al Dariei Pojarskaia,

proprietara unei cîrciumi din Torjok.

4. Clopoţei făcuţi la Novgorod, foarte preţuiţi, pe seama cărora circulă mai multe legende.

5. Adepţi ai unei doctrine ezoterice, iniţiată de Martinez de Pasqually în 1772.

6. Societate secretă (denumită după organizaţia germană cu acelaşi nume, în traducere, „uniunea virtuţilor“, activă în Prusia în perioada ocupaţiei napoleoniene) ce a acţionat, începînd cu anul 1816, în Moscova şi Petersburg şi într-o serie de oraşe de provincie. Era formată din tineri liberali instruiţi, de origine nobilă, dezamăgiţi de nerealizarea planurilor promise de ţarul Alexandru I. A generat, alături de masoni, „revolta decembriştilor“ (26 decembrie 1825), încercarea de lovitură de stat împotriva guvernării ţarului Nicolae I.

7. Familie nobilă ucraineană, de origine sîrbă, care a jucat un rol important în istoria Rusiei în diverse perioade, începînd cu epoca lui Petru I.

8. Rasă englezească de cîini de pază.

9. Bancnotele de cinci ruble erau albastre

10. Serviciu militar care se ocupa cu achiziţionarea cailor pentru armată.

11. Vor face cheltuieli pentru primirea noastră (în fr., în orig.).

12. Vă rog, domnilor! (în fr., în orig.).

13. Modalitate de a licita la jocul de cărţi.

Cele trei morţi

Povestire

I

Era toamnă. Pe drumul larg mergeau repede, la trap, două echipaje. În careta din faţă se aflau două femei. Cea slabă şi palidă era stăpîna, cealaltă – servitoarea, grăsună şi rumenă la faţă. De sub pălărioara decolorată îi tot ieşeau şuviţe scurte de păr aspru pe care mîna ei înroşită, într-o mănuşă jerpelită, le îndrepta în grabă. Pieptul înalt, acoperit cu o broboadă simplă, plesnea de sănătate, ochii ei negri şi vioi ba urmăreau pe fereastră cîmpurile ce păreau că aleargă, ba se uitau timid la stăpînă, ba cercetau neliniştiţi cu privirea colţurile caretei. În faţa nasului cameristei se legăna pălărioara cucoanei, agăţată de plasă, pe genunchi i se tolănea un căţeluş, iar picioarele şi le ţinea ridicate pe cutiile aşezate pe jos, pe care le loveau uşurel la hurducături, cînd arcurile săltau şi geamurile zăngăneau.

Cu mîinile pe genunchi şi cu ochii închişi, stăpîna se legăna domol, sprijinită pe pernele aranjate la spate şi, încruntîndu-se abia vizibil, tuşea înfundat. Pe cap purta o bonetă albă de noapte, iar în jurul gîtului firav şi gălbejit avea petrecut un batic azuriu. O cărare dreaptă, ce dispărea sub bonetă, îi despărţea în două părul castaniu deschis, deosebit de neted şi pomădat. Se simţea ceva uscat şi lipsit de viaţă în albeaţa pielii ce se întrezărea pe dunga lată a cărării. Pielea ofilită, un pic gălbuie, ce nu mai stătea bine întinsă pe faţa fină şi frumos conturată, se înroşea pe obraji şi pomeţi. Buzele îi erau uscate şi tremurînde, genele – rare şi nearcuite, iar pelerina de voiaj, lucrată din postav, făcea cute drepte pe sînii căzuţi. Deşi îşi ţinea ochii închişi, chipul ei trăda oboseala, iritarea şi o suferinţă îndelungată.

Rezemat într-un cot, lacheul moţăia pe capră, în timp ce surugiul gonea cei

patru cai mari şi asudaţi cu strigăte voiniceşti, aruncînd din cînd în cînd cîte o privire celuilalt surugiu, care striga şi el de pe capra trăsurii din spate. Dîre paralele şi late se aşterneau cu repeziciune în glodul albicios. Cerul era cenuşiu şi rece, o negură umedă se cernea pe cîmpuri şi pe drum. În trăsură aerul era înăbuşitor şi mirosea a apă de colonie şi a praf. Bolnava îşi lăsă capul pe spate şi îşi deschise încet ochii, nişte ochi mari, strălucitori, de o superbă culoare întunecată.

— Iarăşi! spuse ea, împingînd iritată cu mîna-i frumoasă şi uscăţivă poala paltonului servitoarei care-i atinsese puţin piciorul.

Gura i se strîmbă dureros.

Matrioşa îşi strînse cu amîndouă mîinile paltonul pe lîngă trup, se ridică pe picioarele zdravene şi se aşeză ceva mai departe. Faţa ei proaspătă se făcu roşie ca focul. Minunaţii ochi întunecaţi ai bolnavei urmăreau lacomi mişcările servitoarei. Proptindu-se cu amîndouă mîinile de bancheta trăsurii, vru şi ea să se ridice un pic ca să se aşeze mai bine, dar n-avu putere. Buzele i se crispară şi chipul întreg i se schimonosi într-o expresie de ironie rea şi neputincioasă.

— Măcar tu de m-ai ajuta!… Ah! Nu e nevoie! Pot şi singură, însă fii bună şi nu-mi mai îngrămădi în spate sacii ăia ai tăi!… Mai bine lasă-mă în pace, dacă nu te pricepi!

Stăpîna închise ochii, apoi, ridicîndu-şi repede genele, îi aruncă din nou o privire servitoarei. Uitîndu-se la stăpînă, Matrioşa îşi muşcă buza inferioară roşie. Din pieptul bolnavei ieşi un oftat greu care, pînă să ajungă la capăt, se transformă în tuse. Femeia se întoarse, se chirci şi se apucă de piept cu mîinile. După ce se potoli, închise iarăşi ochii şi continuă să stea nemişcată. Careta şi trăsura intrară într-un sat. Matrioşa îşi scoase o mînă durdulie de sub broboadă şi-şi făcu cruce.

— Ce-i asta? întrebă stăpîna.

— Staţia de poştă, doamnă.

— Eu te întreb: de ce îţi faci cruce?

— E o biserică aici, doamnă.

Bolnava se întoarse cu faţa spre fereastră şi începu să se închine domol, uitîndu-se cu ochii larg deschişi la biserica mare de ţară pe care careta tocmai o ocolea.

Cele două echipaje se opriră în acelaşi timp la staţia de poştă. Soţul femeii bolnave şi doctorul coborîră din trăsură şi amîndoi se îndreptară spre caretă.

— Cum vă simţiţi? o întrebă doctorul, luîndu-i pulsul.

— Cum îţi mai este, draga mea? N-ai obosit? se interesă şi soţul ei în franceză. Ai vrea să cobori?

Aranjîndu-şi bocceluţele, Matrioşa se ghemui în colţul ei, ca să nu-i deranjeze în conversaţia lor.

— Aşa şi aşa, la fel ca înainte, răspunse bolnava. Nu, nu cobor.

După ce mai întîrzie puţin lîngă ea, soţul intră în clădirea staţiei de poştă. Matrioşa sări din caretă şi fugi prin noroi în vîrful picioarelor spre intrare.

— Nu e un motiv să nu vă luaţi micul dejun, dacă eu nu mă simt bine, i se adresă bolnava cu un zîmbet uşor doctorului care rămăsese lîngă geam.

„Nimănui nu-i pasă de mine, adăugă în sinea ei, îndată ce doctorul, după ce se îndepărtă încet, sui cu paşi repezi treptele clădirii. Lor le e bine, aşa că restul nu contează. Oh, Doamne, Dumnezeule!“

— Ei, Eduard Ivanovici, spuse soţul, întîmpinîndu-l pe doctor şi frecîndu-şi mîinile cu un zîmbet vesel, am poruncit să fie adusă lădiţa cu băuturi. Ce părere aveţi de asta?

— Merge.

— Dar cu ea cum stau lucrurile? întrebă soţul cu un oftat, coborînd glasul şi ridicînd sprîncenele.

— V-am spus că n-are cum să reziste pînă în Italia. Dea Domnul să ajungă măcar la Moscova, mai ales pe o asemenea vreme.

— Şi ce să fac acum? Ah, Doamne, Dumnezeule! Bărbatul îşi acoperi faţa cu mîna. Pune-o aici, i se adresă el omului care aducea lădiţa.

— Ar fi trebuit să rămînă acasă, răspunse doctorul ridicînd din umeri.

— Spuneţi-mi şi mie ce-aş fi putut să fac? ripostă soţul. Am făcut tot ce mi-a fost cu putinţă ca s-o reţin: i-am vorbit şi de bani, şi de copiii pe care trebuia să-i lăsăm singuri, şi de treburile mele. N-a vrut să audă de nimic. Îşi face planuri pentru viaţa în străinătate, ca şi cum ar fi sănătoasă. Iar dacă i-aş fi vorbit de starea ei, aş fi distrus-o.

— E distrusă oricum, trebuie să fiţi conştient de asta, Vasili Dmitrici. Omul nu poate trăi dacă nu are plămîni, iar plămînii nu pot să crească din nou. E trist, e greu de îndurat, dar ce să-i faci? Datoria mea şi a dumneavoastră e să facem orice ca sfîrşitul ei să fie cît mai liniştit cu putinţă. Aici e nevoie de un duhovnic.

— Ah, Dumnezeule! Vă rog să înţelegeţi în ce situaţie m-aş pune dacă i-aş

aminti de ultimele dorinţe! Fie ce-o fi, dar n-am să-i vorbesc despre aşa ceva. Doar ştiţi cît e de bună…

— Încercaţi totuşi s-o convingeţi să aştepte pînă s-o face drum de sanie, spuse doctorul clătinînd semnificativ din cap, altfel se poate prăpădi pe drumul ăsta.

— Aksiuşa, hei Aksiuşa! strigă ascuţit fata căpitanului de poştă, acoperindu-şi capul cu o scurteică şi tropăind pe pridvorul murdar din spatele casei. Hai s-o vedem pe cucoana lui Şirkin, cică ar fi bolnavă de piept şi o duc în străinătate. N-am mai văzut pînă acum cum arată cineva bolnav de oftică.

Aksiuşa apăru în prag şi amîndouă, ţinîndu-se de mînă, ieşiră în fugă pe poartă. Încetinindu-şi paşii, trecură pe lîngă caretă şi aruncară o privire pe geamul lăsat în jos. Bolnava îşi întoarse capul spre ele, dar, observîndu-le curiozitatea, se încruntă şi se uită în altă parte.

— Măiculi-i-ţă! izbucni fata căpitanului, întorcîndu-şi repede capul. Cît de frumoasă era şi uite ce-a ajuns! Te apucă groaza! Ai văzut, ai văzut, Aksiuşa?

— Da, ce slabă e! îi ţinu isonul Aksiuşa. Hai s-o mai vedem o dată. Ne prefacem că mergem la fîntînă. Uite, s-a întors cu spatele, dar tot am apucat s-o văd. Păcat de ea, Maşa.

— Şi ce noroi e! răspunse Maşa şi amîndouă fugiră spre poartă.

„Precum se vede, am devenit înfricoşătoare, îşi spuse bolnava. De-aş ajunge mai repede peste graniţă, acolo am să mă pun repede pe picioare.“

— Ei, cum te simţi, draga mea? întrebă soţul şi se apropie de caretă încă mestecînd un dumicat.

„Mereu aceeaşi întrebare, gîndi bolnava, dar el mestecă întruna.“

— Aşa şi aşa, strecură ea printre dinţi.

— Ştii, draga mea, mă tem că drumul pe o asemenea vreme o să-ţi facă mai rău. Şi Eduard Ivanîci mi-a spus acelaşi lucru. N-ar fi mai bine să ne întoarcem?

Ea tăcea îmbufnată.

— Poate că se îndreaptă vremea, drumul o să fie mai bun, iar tu o să te simţi mai bine. Şi atunci am putea să plecăm cu toţii.

— Iartă-mă că-ţi spun, dar dacă nu te-aş fi ascultat cu mult timp în urmă, acum m-aş fi aflat în Berlin şi aş fi fost sănătoasă tun.

— Ce să-i faci, înger scump, n-a fost posibil, ştii bine. Iar acum, dacă ai rămîne acasă o lună, te-ai înzdrăveni, eu mi-aş termina treburile şi am putea lua

copiii cu noi…

— Copiii sînt sănătoşi, eu nu.

— Da’ înţelege, draga mea, că pe vremea asta, dacă ţi se face rău pe drum… Iar dacă ne întoarcem, în cel mai rău caz, o să fii acasă.

— Adică ce o să fie acasă? Să mor acasă? izbucni cu furie bolnava.

Cuvîntul *să mor* o sperie, pare-se, pentru că îşi privi soţul întrebător, parcă implorîndu-l. El plecă ochii şi amuţi. Gura bolnavei se arcui brusc copilăreşte şi din ochi prinseră a-i curge lacrimi. Bărbatul îşi acoperi faţa cu batista şi se îndepărtă tăcut de cupeu.

— Nu, o să plec, rosti bolnava. Îşi ridică ochii spre cer, îşi încrucişă braţele şi începu să şoptească cuvinte fără şir. – O, Doamne! De ce toate astea? spunea ea în timp ce lacrimile îi şiroiau pe obraji.

Femeia se rugă fierbinte şi îndelung, dar în piept stăruia acea durere apăsătoare. Cerul, cîmpurile şi drumul erau la fel de cenuşii şi mohorîte, iar negura de toamnă, mereu aceeaşi, nici mai deasă, nici mai rară, se cernea pe noroiul drumului, pe acoperişuri, pe caretă şi pe cojoacele surugiilor care, vorbind între ei cu glasuri vesele şi puternice, ungeau roţile caretei şi înhămau caii…

II

Caii erau înhămaţi, dar vizitiul întîrzia. Intrase în izba de lîngă staţia de poştă. Acolo era întuneric şi cald, aerul părea înăbuşitor, mirosea a casă de om, a pîine scoasă din cuptor, a varză şi a blană de oaie. În odaie se aflau cîţiva vizitii, bucătăreasa trebăluia pe lîngă cuptorul pe care zăcea un bărbat bolnav învelit în blănuri de oaie.

— Moş Hveodor1! Ei, moş Hveodor! i se adresă un flăcău care intrase în încăpere, îmbrăcat în cojoc şi cu biciul la cingătoare.

— Ce treabă ai cu Fedka, palavragiule? îi răspunse unul dintre vizitii. Vezi că eşti aşteptat la cupeu.

— Vreau să-i cer cizmele, că ale mele îs ferfeniţă, răspunse flăcăul, scuturîndu-şi pletele şi aranjîndu-şi mănuşile în cingătoare. Sau doarme cumva?

Ei, moş Hveodor! repetă el, apropiindu-se de cuptor.

— Ce e? se auzi o voce pierită şi o faţă roşiatică şi scofîlcită se înclină spre el de pe cuptor. O mînă lată, uscăţivă şi gălbejită, acoperită de păr, trăgea un suman peste umărul ascuţit ce se iţea dintr-o cămaşă murdară. Dă-mi nişte apă. Ce-ţi trebuie?

Flăcăul îi întinse o cană cu apă.

— Uite ce e, Fedea, zise el sprijinindu-se cînd pe un picior, cînd pe celălalt, se vede treaba că acum n-ai nevoie de cizme noi; dă-mi-le mie, că tu pesemne n-o să mai mergi.

Bolnavul sorbea încet, dar lacom, cu capul aplecat peste cana smălţuită şi muindu-şi mustăţile rare şi pleoştite în apa întunecată. Barba încîlcită îi era murdară. Ochii lui înceţoşaţi, adînciţi în orbite, se înălţară cu greutate spre faţa tînărului. După ce termină de băut, încercă să-şi ridice mîna ca să-şi şteargă buzele ude, dar nu izbuti şi îşi şterse gura de mîneca sumanului. Răsuflînd greu pe nas, el se uită în tăcere drept în ochii flăcăului, adunîndu-şi puterile.

— Poate că le-ai promis altuia, spuse tînărul, şi atunci nu mai are rost. Afară e umezeală mare, iar eu trebuie să plec la lucru, aşa că mi-am zis: „Să-i cer lui Fedka cizmele, poate că nu-i sînt cu trebuinţă“. Da’ poate că-ţi trebuie, n-ai decît să-mi spui…

În pieptul bolnavului ceva începu să bolborosească şi să hîrîie, omul se încovoie şi începu să se sufoce, apăsat de o tuse din gît, parcă fără sfîrşit.

— Unde să-i mai trebuiască, răsună deodată în toată izba glasul supărat al bucătăresei, e a doua lună de cînd nu mai coboară de pe cuptor. Ia te uită cum se zbuciumă, mă dor toate cele şi pe mine, numai ce-l aud. La ce să-i mai trebuiască cizmele? Păi n-o să-l îngroape în cizme noi. I-a venit de mult vremea, păcatele mele! Iartă-mă, Doamne! Uite ce se mai zbuciumă! Poate ar trebui să-l mut în altă izbă sau în alt loc? Cică în oraş ar fi nişte spitale bune pentru aşa ceva… Încolo, ce să zic? A ocupat tot colţul ăla şi cu asta basta! Nu mai ai loc de el. Şi, pe deasupra, ţi se cere şi să-l ţii curat.

— Ei, Serioga! du-te la treaba ta, te aşteaptă boierii, strigă din uşă căpitanul de poştă.

Serioga dădu să iasă fără să mai aştepte vreun răspuns, însă bolnavul, tuşind, îi făcu semn din ochi că vrea să-i spună ceva.

— Ia cizmele, Serioga, rosti el stăpînindu-şi tusea şi trăgîndu-şi puţin sufletul. Da’ ascultă aici, să-mi cumperi piatră îndată ce mor, adăugă el cu glas

răguşit.

— Mulţam, moşule, păi o să le iau şi, n-ai grijă, îţi cumpăr piatră.

— Aţi auzit, băieţi, mai putu să articuleze bolnavul, apoi se încovoie din nou şi începu să se sufoce.

— Bine, bine, am auzit, spuse unul dintre surugii. Du-te, Serioga, că, uite, căpitanul iar aleargă încoace. Ia aminte că e bolnavă cucoana lui Şirkin.

Serioga îşi scoase la iuţeală cizmele hărtănite şi peste măsură de mari şi le azvîrli sub laviţă. Cizmele cele noi ale lui moş Feodor i se potriveau de minune şi, fără să-şi ia ochii de la ele, Serioga se îndreptă spre cupeu.

— Ei, ce cizme grozave! Dă-le încoa să ţi le ung, zise un surugiu cu un şomoiog în mînă, în timp ce Serioga îşi potrivea hăţurile sus pe capră. Ţi le-a dat de pomană?

— Nu cumva eşti invidios, răspunse Serioga, ridicîndu-se puţin ca să-şi potrivească poalele sumanului pe lîngă picioare. La drum! Dii, drăguţilor! strigă el cailor fluturînd biciuşca.

Careta şi trăsura, cu pasagerii lor, încărcate cu geamantane şi cufere, o porniră repede pe drumul ud şi dispărură în ceaţa cenuşie de toamnă.

Vizitiul bolnav rămase pe cuptor în căsuţa cu aer înăbuşitor. Stăpînindu-şi tusea, se întoarse cu mare greutate pe partea cealaltă şi se linişti.

Pînă spre seară, în izbă s-au perindat unii şi alţii: veneau, plecau, luau masa, însă dinspre bolnav nu se auzea nici un zgomot. Cînd se lăsă noaptea, bucătăreasa se urcă pe cuptor şi, aplecîndu-se, luă un cojoc de lîngă picioarele lui.

— Nu te supăra pe mine, Nastasia, rosti bolnavul, în curînd îţi las liber locul.

— Bine, bine, nu-i cu supărare, bîigui Nastasia. Da’ ce te doare, moşule? Hai, spune-mi.

— Mă chinuie totul pe dinăuntru. Dumnezeu ştie ce-o fi.

— Te doare şi gîtlejul cînd tuşeşti?

— Mă doare peste tot. Mi-a sosit ceasul, asta e. Oh, oh, oh! gemu bolnavul.

— Acoperă-ţi picioarele. Uite-aşa, zise Nastasia şi, coborînd de pe sobă, îl înveli cu sumanul.

Peste noapte, izba era luminată slab de un opaiţ. Nastasia şi încă vreo zece surugii au dormit pe jos şi pe laviţe, sforăind zgomotos. Numai bolnavul gemea uşurel, tuşea şi se întorcea de pe o parte pe alta pe cuptor. Spre dimineaţă, amuţi

de tot.

— Tocmai am visat ceva ciudat, spuse bucătăreasa în dimineaţa următoare, întinzîndu-şi oasele în penumbra odăii. Se făcea că moş Hveodor coborîse de pe cuptor şi o pornise să taie lemne. Hai, Nastasia, zice, să-ţi dau o mînă de ajutor, iar eu îi zic: „Cum să mai tai tu lemne?“, dar el numa’ ce apucă toporul şi se apucă să le spargă atît de repede că săreau aşchiile cît colo. „Cum se poate, îi zic, doar erai bolnav!“ „Nu, zice, sînt sănătos.“ Şi ridică toporul cu atîta forţă, că mă cuprinde spaima. Cînd dau să scot un ţipăt, mă trezesc. Oare n-o fi murit? Moş Hveodor! Ei, moşule!

Feodor nu răspundea.

— Chiar aşa, n-o fi murit? Ia să vedem, spuse unul dintre surugiii care se treziseră.

Mîna uscăţivă, ce atîrna de pe cuptor, acoperită de păr roşcat, era rece şi gălbejită.

— Trebuie să mergem să-i spunem căpitanului de poştă, se pare că a murit, spuse surugiul.

Feodor n-avea rude, venise de departe. A doua zi l-au îngropat în cimitirul cel nou, dincolo de pădurice, iar Nastasia le-a povestit tuturor, cîteva zile la rînd, ce vis avusese şi cum fusese ea prima care băgase de seamă că moş Feodor murise.

III

Veni primăvara. Pe străzile ude ale oraşului, printre sloiuri de gheaţă amestecate cu bălegar, susurau pîraie repezi. Culorile hainelor şi vocile oamenilor care umblau încolo şi încoace erau aprinse şi vioaie. În grădinile micuţe, în spatele gardurilor, se umflau mugurii pomilor, iar crengile lor se legănau fremătînd uşurel în bătaia vîntului proaspăt de primăvară. Pretutindeni curgeau şi picurau stropi strălucitori. Vrăbiile ciripeau piţigăiat şi haotic, sărind de colo-colo şi înfoindu-şi aripile micuţe. Pe partea însorită a străzii, pe garduri, pe case şi pe pomi, totul strălucea şi părea în mişcare. Bucurie şi tinereţe erau şi pe cer, şi pe pămînt şi în inima omului.

Pe strada principală, în faţa unei case mari, boiereşti, fuseseră aşternute paie proaspete. În casă locuia acea bolnavă muribundă care se grăbea să plece în

străinătate.

Lîngă uşa închisă a camerei stăteau în picioare soţul bolnavei şi o femeie în vîrstă. Pe divan şedea un preot cu ochii plecaţi, care ţinea în mînă un obiect înfăşurat în patrafir. Într-un colţ, într-un fotoliu Voltaire, şedea o bătrînică – mama bolnavei – care plîngea amarnic. Lîngă ea, o fată în casă ţinea în mînă o batistă curată aşteptînd să i-o ceară bătrînica; alta îi freca tîmplele cu o soluţie şi îi sufla pe sub bonetă în părul cărunt.

— Hristos să fie cu tine, draga mea, îi spuse bărbatul femeii în vîrstă de lîngă el. Ea are mare încredere în dumneata, te pricepi atît de bine să-i vorbeşti. Convinge-o cum ştii mai bine, scumpa mea, şi acum intră la ea.

Vru să-i deschidă uşa, însă verişoara îl opri, îşi duse de cîteva ori batista la ochi şi scutură din cap.

— Sper că acum nu se mai vede că am plîns, zise ea şi, deschizînd singură uşa, trecu pragul.

Soţul era peste măsură de tulburat şi părea pierdut cu totul. O porni spre bătrînică, dar cînd ajunse la cîţiva paşi de ea, se întoarse, traversă încăperea şi se apropie de preot. Acesta se uită la el, îşi înălţă sprîncenele spre cer şi oftă. I se ridică şi bărbuţa deasă cu fire cărunte, apoi se lăsă în jos.

— Doamne! Doamne, Dumnezeule! rosti soţul.

— Ce să-i faci? suspină preotul şi din nou sprîncenele şi bărbuţa se înălţară şi se lăsară în jos.

— Şi mai e şi mama ei aici! spuse soţul aproape cu disperare. N-o să poată îndura toate astea, căci s-o iubească cineva atît de mult, atît de mult, cum o iubeşte ea… zău, nu mai ştiu… Dacă ai încerca dumneata, părinte, s-o linişteşti şi s-o convingi să plece…

Preotul se ridică şi se îndreptă spre bătrînă.

— Aşa-i, nimeni nu poate preţui îndeajuns o inimă de mamă, zise el, totuşi Dumnezeu e milostiv.

Faţa bătrînei începu brusc să tresară nervos. O apucă un sughiţ isteric.

— Dumnezeu e milostiv, continuă preotul cînd ea se mai linişti puţin. Vă pot spune că în parohia mea era un bolnav într-o stare mult mai gravă decît cea a Mariei Dmitrievna şi, ei bine, un neguţător oarecare l-a lecuit în scurtă vreme cu ierburi. Şi neguţătorul ăsta e acum la Moscova. I-am spus lui Vasili Dmitrievici că poate ar trebui să încerce. La urma urmelor, ar fi o mîngîiere pentru bolnavă. Lui Dumnezeu totul îi stă în putere.

— Nu, nu mai are zile, zise bătrînica. În loc să mă ia pe mine, Dumnezeu o ia pe ea.

Şi începu să sughită atît de tare, încît îşi pierdu cunoştinţa.

Soţul bolnavei îşi acoperi faţa cu mîinile şi fugi din cameră.

În coridor dădu cu ochii de chipul băieţelului său de şase ani ce alerga din răsputeri s-o ajungă pe sora lui mai mică.

— Ce să fac cu copiii? Nu porunciţi să-i duc la mămica lor? întrebă dădaca.

— Nu, nu vrea să-i vadă. Ar răscoli-o prea tare.

Băiatul se opri o clipă, uitîndu-se ţintă la tatăl lui, apoi bătu brusc din picior şi o zbughi mai departe cu un ţipăt vesel.

— Cică ea este o iapă murgă, tăticule! strigă băieţelul arătînd spre sora lui.

Între timp, în cealaltă cameră, verişoara stătea lîngă bolnavă şi printr-o discuţie iscusit condusă se străduia s-o împace cu gîndul morţii. Doctorul stătea la fereastră, amestecînd o licoare.

Îmbrăcată într-un capot alb, bolnava stătea în pat, sprijinită în perne, uitîndu-se în tăcere la verişoara ei.

— Ah, draga mea, o întrerupse ea pe neaşteptate, nu mă mai dădăci atît. Nu mă trata ca pe un copil. Sînt creştină. Ştiu totul. Ştiu că nu mai am mult de trăit, ştiu că dacă soţul meu m-ar fi ascultat mai demult, acum eram în Italia şi, poate, ba chiar cu siguranţă, aş fi fost sănătoasă. I-a spus-o toată lumea. Dar ce să-i faci, se vede că asta a fost voia Domnului. Ştiu prea bine că toţi avem multe păcate, dar îmi pun nădejdea în mila lui Dumnezeu. O să-i ierte pe toţi, pesemne o să-i ierte pe toţi. Mă străduiesc să înţeleg ce e în sufletul meu. Şi eu am multe păcate, draga mea, dar cît am suferit!… M-am silit să-mi îndur cu răbdare suferinţele…

— Atunci să-l chem pe părinte, draga mea? Are să-ţi fie mai uşor dacă te împărtăşeşti, spuse verişoara.

Bolnava dădu din cap a încuviinţare.

— Doamne, iartă-mă pe mine, păcătoasa, şopti ea.

Verişoara ieşi şi îi făcu preotului semn din ochi.

— E un înger! se adresă ea înlăcrimată soţului.

Pe acesta îl podidi plînsul, preotul dispăru în spatele uşii, bătrînica zăcea leşinată în continuare şi în toată camera din faţă se lăsă o linişte mormîntală. Peste cinci minute, preotul veni înapoi şi, după ce-şi scoase patrafirul, îşi aranjă părul.

— Slavă Domnului, e mai liniştită acum, spuse el. Vrea să vă vadă.

Verişoara şi soţul intrară. Bolnava plîngea încetişor cu privirea îndreptară spre icoană.

— Să-ţi fie de bine, draga mea, îi spuse soţul.

— Mulţumesc! Ce bine mă simt acum! Mă încearcă o stare ciudată de încîntare, rosti bolnava cu un zîmbet uşor ce-i juca pe buzele subţiri. Cît de milostiv e Dumnezeu! Nu-i aşa că e milostiv şi atotputernic?

Şi îşi îndreptă din nou spre icoană ochii înlăcrimaţi, rugîndu-se fierbinte.

Apoi parcă îşi aminti brusc de ceva. Îi făcu semn soţului să se apropie.

— Niciodată nu vrei să faci ce te rog eu, rosti ea cu un glas slab şi nemulţumit.

Întinzînd gîtul spre ea, bărbatul o asculta supus.

— Despre ce este vorba, draga mea?

— De cîte ori ţi-am spus că doctorii ăştia nu ştiu nimic? Există tămăduitori simpli, ei vindecă… Uite, părintele zicea… un neguţător… Trimite după el.

— După cine, draga mea?

— Doamne! Nimic nu vrei să pricepi!

Bolnava îşi încreţi fruntea şi închise ochii.

Doctorul se apropie de ea şi-i apucă încheietura mîinii. Pulsul era vădit tot mai slab. Îi făcu semn din ochi soţului. Bolnava observă gestul şi se uită speriată în jur. Verişoara se întoarse într-o parte şi începu să plîngă.

— Nu plînge, nu te mai chinui şi nu mă chinui nici pe mine, spuse bolnava. Asta îmi ia şi ultimul strop de linişte.

— Eşti un înger! izbucni verişoara sărutîndu-i mîna.

— Nu, sărută-mă pe obraz! Numai morţilor li se sărută mîna. Doamne, Dumnezeule!

În aceeaşi seară bolnava era doar un cadavru aşezat într-un sicriu în salonul casei boiereşti. În camera spaţioasă cu uşile închise se afla numai un ţîrcovnic care citea monoton şi fonfăit din psalmii lui David. Lumina clară a lumînărilor de ceară din sfeşnicele înalte de argint cădea pe fruntea palidă a răposatei, pe mîinile ei grele şi galbene şi pe cutele încremenite ale giulgiului ce se ridica înfricoşător pe genunchi şi pe degetele de la picioare. Ţîrcovnicul citea monoton, fără să pătrundă sensul cuvintelor care răsunau straniu şi se stingeau în tăcerea încăperii. Cînd şi cînd răzbăteau glasuri şi tropăit de copii dintr-o odaie îndepărtată.

„Dar întorcîndu-ţi Tu faţa Ta, se vor tulbura, glăsuia *Psaltirea*; lua-vei duhul lor şi se vor sfîrşi şi în ţărînă se vor întoarce. Trimite-vei duhul Tău şi se vor zidi şi vei înnoi faţa pămîntului. Fie slava Domnului în veac!“2

Faţa răposatei era severă, liniştită şi maiestuoasă. Nu se clintea nimic nici pe fruntea curată şi rece, nici pe buzele încleştate. Părea că ascultă cu atenţie cele ce se citeau. Dar înţelegea ea oare măcar acum măreţia acestor cuvinte?

IV

Peste o lună pe mormîntul răposatei se înălţa o capelă de piatră. Pe mormîntul surugiului nu era încă pusă piatra, răsărea doar iarba de un verde crud pe moviliţa de pămînt, singurul semn al existenţei trecute a unui om.

— Pe tine o să cadă păcatul, Serioga, îi spuse într-o zi bucătăreasa în staţia de poştă, dacă nu-i cumperi piatră lui Hveodor. Atunci ai spus că-i iarnă, da’ acum de ce nu te ţii de cuvînt? Doar am fost de faţă. El a venit deja o dată să te roage să i-o cumperi, o să mai vină o dată şi o să te strîngă de gît.

— Păi, ce, am zis eu că nu-i pun? răspunse Serioga. O să-i cumpăr piatra, aşa cum am zis, o să i-o cumpăr cu o rublă jumate. N-am uitat, numai că trebuie s-o aduc aici. Cum se iveşte o ocazie să ajung în oraş, o şi cumpăr.

— Măcar să-i fi pus la cap o cruce, îşi dădu cu părerea un surugiu bătrîn, că aşa se cuvine. Doar îi porţi cizmele…

— De unde să iau crucea asta? S-o cioplesc dintr-un lemn de foc?

— Ce tot spui? N-ai cum să i-o ciopleşti dintr-un lemn de foc, ia toporul şi du-te în zorii zilei în crîng şi uite că ai s-o ciopleşti. Poate tai un frasin mic şi-ţi iese o cruce acoperită. Altminteri te pomeneşti că mai trebuie şi să-l cinsteşti pe pădurar cu o vodcă. N-ai de unde să dai de băut pentru orice fleac. Uite, deunăzi mi s-a rupt osia de la căruţă, am meşterit alta nouă, una grozavă, şi nimeni nu mi-a zis vreo vorbă.

Dimineaţa devreme, cînd abia se crăpa de ziuă, Serioga luă toporul şi se duse în pădure.

Roua, încă neatinsă de razele soarelui, se mai lăsa peste crîng, acoperind totul ca un văl mat şi rece. Înspre răsărit, cerul se însenina răsfrîngîndu-şi lumina slabă pe bolta cu nori subţiri ca o pojghiţă. Nu se clătina nici un firicel de iarbă jos pe pămînt, nici o frunză nu se clintea pe crengile de sus ale

copacilor. Doar cîte un fîlfîit de aripi în hăţişul ramurilor sau cîte un fîşîit pe pămînt tulbura cînd şi cînd liniştea pădurii. Deodată, un sunet străin de firea naturii răsună şi apoi se stinse la marginea crîngului. Dar sunetul se auzi din nou şi începu să se repete ritmic lîngă partea de jos a trunchiului unuia dintre copacii încremeniţi. Vîrful copacului se porni să freamăte într-un chip neobişnuit, frunzele pline de sevă prinseră să spună ceva în şoaptă, iar un măcăleandru, care stătea pe o ramură, îşi schimbă locul de două ori, cu un fluierat speriat, apoi îşi luă zborul şi se aşeză pe alt copac.

Jos, toporul suna tot mai înfundat, aşchii albe şi umede de sevă zburau pe iarba înrourată. Pe urmă, odată cu loviturile de topor, se auzi un trosnet uşor. Copacul tresări de sus pînă jos, se aplecă puţin şi se îndreptă repede, clătinîndu-se speriat pe rădăcini. Pentru o clipă se înstăpîni liniştea, însă copacul se aplecă iarăşi, se auzi un nou trosnet în trunchiul lui, apoi se prăbuşi cu vîrful pe pămîntul jilav, aplecîndu-şi ramurile şi frîngîndu-şi crenguţele uscate. Loviturile de topor şi zgomotul paşilor conteniră. Măcăleandrul scoase un fluierat şi zbură mai sus în copac. Creanga atinsă de aripile lui se legănă un timp, apoi încremeni ca toate celelalte, încărcate de frunze. Copacii din jurul locului rămas gol îşi etalau parcă mai bucuroşi coroanele neclintite în toată frumuseţea lor.

Străpungînd un nor străveziu, primele raze de soare străluciră în văzduh şi se întinseră pe pămînt şi pe cer. Ceaţa se revărsa în valuri peste vîlcele, roua începea să scînteieze în iarbă, norişori alburii se împrăştiau în grabă pe bolta albastră. Păsările se zbenguiau în desiş şi, parcă năuce, ciripeau cu încîntare. Frunzele pline de sevă şopoteau bucuroase şi netulburate între ele, iar ramurile copacilor vii începură să freamăte lin şi maiestuos peste copacul mort, prăbuşit pe pămînt.

1858

1. Formă populară a numelui Feodor.
2. Psalmul 103, versetele 30-32. Traducerea citatelor este preluată din *Biblia*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1975.

Cazacii

Poveste caucaziană din 1852

I

Totul a amuţit la Moscova. Cînd şi cînd se mai aude scrîşnet de roţi pe strada în iarnă. Luminile din ferestre s-au stins, au pălit şi felinarele. Dinspre biserici răzbate zvon de clopote care, fremătînd asupra oraşului adormit, vestesc dimineaţa. Pe străzi, nici ţipenie. Arar cîte-un birjar nocturn frămîntă cu tălpicile înguste ale saniei nisipul amestecat cu zăpadă şi, mutîndu-se în alt colţ, aţipeşte în aşteptare de muşterii. Trece cîte-o bătrînă la biserică unde lumînările de ceară, aşezate la întîmplare şi oglindindu-se în ferecăturile de aur, ard ici şi colo cu flăcărui roşietice. Muncitorii se ridică după noaptea lungă de iarnă şi pornesc la lucru.

Pentru domni însă e încă seară.

La una din ferestrele de la Chevalier, de sub oblonul tras, se răsfrînge, împotriva interdicţiilor, lumina. La intrare, aşteaptă o caretă, o sanie şi cîteva birje înghesuite una într-alta. Troica poştei se află şi ea aici. Portarul, înfofolit şi chircindu-se de frig, se adăposteşte după colţul casei.

„Oare ce-o tot întind ca gaia maţul? se întreabă lacheul tras la faţă, stînd în antreu. Şi toate în timpul serviciului meu!“ Din cămăruţa luminată de alături se aud glasurile a trei tineri care iau cina. Stau aşezaţi lîngă masa pe care se află resturi de mîncare şi vin. Unul dintre ei, mic de statură, curăţel, uscăţiv şi cam prostuţ stă şi priveşte, cu ochi calzi şi obosiţi, la cel care urmează să plece. Un altul, un bărbat înalt, stă tolănit lîngă masa garnisită cu sticle goale şi se joacă cu cheiţa ceasului. Cel de-al treilea, într-un cojoc scurt, nou, umblă prin cameră şi, oprindu-se din cînd în cînd, sfărîmă o migdală între degetele destul de groase şi de puternice, însă cu unghiile curate, şi-şi tot aduce aminte, zîmbind,

de ceva. Ochii şi faţa îi ard. Vorbeşte cu patos, gesticulînd, dar se vede că nu-şi găseşte cuvintele şi că toate vorbele care-i vin în minte nu-i ajung să exprime tot ce are pe suflet. Zîmbeşte fără-ncetare.

— Acum poate fi spus totul! exclamă cel ce urmează să plece. Şi nu pentru c-aş vrea să mă justific, dar mi-aş fi dorit ca tu, cel puţin, să mă înţelegi aşa cum mă înţeleg eu, şi nu în felul în care vede prostimea această chestiune. Spui că sînt vinovat faţă de ea, se adresă el tînărului care-l privea cu ochi calzi.

— Da, eşti vinovat, îi răspunde insul cel mărunţel şi prostuţ, şi se părea că şi mai multă bunătate şi oboseală i se citesc în privire.

— Ştiu de ce spui toate astea, continuă cel care urma să plece. Să fii iubit, după tine, e o fericire la fel de mare ca atunci cînd iubeşti şi, dacă ai cunoscut acest sentiment, îţi ajunge pentru întreaga viaţă.

— Da, e foarte de-ajuns, dragul meu! Mai mult decît e nevoie, repetă cel mărunţel şi prostuţ, închizînd şi deschizînd ochii.

— Dar pentru ce să nu iubesc eu însumi? spuse viitorul drumeţ, căzînd pe gînduri şi privindu-şi prietenul oarecum cu părere de rău. De ce să nu iubesc? Fiindcă nu-mi dă ghes inima. Nu, să fii iubit e o nenorocire, o nenorocire mai ales cînd te simţi vinovat că nu oferi acelaşi lucru şi nu-l poţi oferi. Ah, Doamne! exclamă el dînd din mînă. Vezi tu, dacă toate acestea s-ar face cu cap, şi nu taman pe dos… Dar aşa, lucrurile se întîmplă nu cum dorim noi, ci în felul lor. Mă simt de parc-aş fi furat acest sentiment. Or, şi tu gîndeşti la fel, nu nega, trebuie să gîndeşti astfel. Mă crezi, dintre toate prostiile şi ticăloşiile pe care le-am săvîrşit în viaţă – şi sînt multe – aceasta e singura pentru care nu mă căiesc şi nu mă pot căi. Nici la început, nici mai apoi n-am minţit nici faţă de mine, nici faţă de ea. Am avut impresia că, iată, în cele din urmă m-am îndrăgostit, numai că, după aceea, mi-am dat seama că nu era decît o minciună involuntară, că a iubi în felul acesta e cu neputinţă, şi n-am mers mai departe. Pe cînd ea a mers. Să fiu oare vinovat de faptul că n-am putut continua? Ce era să fac?

— Ei, dar acum s-a sfîrşit! îi spuse prietenul, aprinzîndu-şi o ţigară ca să-şi alunge somnul. Doar un singur lucru vreau să-ţi spun: tu încă n-ai iubit şi nu ştii ce înseamnă să iubeşti.

Cel îmbrăcat cu scurta de blană vru să mai spună ceva şi se prinse cu mîinile de cap. Nu reuşea să exprime ceea ce şi-ar fi dorit.

— N-am iubit! Da, e adevărat, n-am iubit. Numai că există în mine o dorinţă de a iubi, cum nu poate fi o alta mai puternică! Şi revin: există oare o

asemenea iubire? Mereu rămîne ceva neterminat. Dar ce să mai vorbesc! Am scrîntit-o, am scrîntit-o rău. Acum însă, totul s-a sfîrşit, ai dreptate. Şi eu simt că începe o nouă viaţă.

— În care ai s-o scrînteşti din nou, spuse tînărul de pe divan, cel ce se juca cu cheiţa de la ceas.

Dar viitorul drumeţ nu-l auzi.

— Sînt şi trist, şi bucuros că plec, continuă el. De ce sînt trist? Habar n-am.

Cel ce trebuia să plece începu să vorbească despre sine, fără să-şi dea seama că, pentru ceilalţi, subiectul nu era la fel de interesant. Omul nu se dovedeşte niciodată mai egoist ca în clipele de triumf sufletesc. Are impresia că, în acel moment, nu există nimic pe lume mai frumos şi mai plin de interes decît propriul eu.

— Dmitri Andreici, vizitiul nu mai vrea s-aştepte! spuse intrînd tînărul servitor al boierului, îmbrăcat în şubă şi cu un fular la gît. Caii aşteaptă de la douăsprezece, iar acum e patru.

Dmitri Andreici se uită la Vaniuşa al său. În fularul petrecut în jurul gîtului, în cizmele lui de pîslă şi în faţa lui somnoroasă răsuna glasul unei alte vieţi care-l chema, o viaţă de muncă, de privaţiuni, covîrşită de treburi.

— La o adică, rămîneţi cu bine! spuse el, căutînd cîrligul unei copci descheiate.

Fără să ţină seamă de sfaturile celorlalţi de a-l cinsti cu încă o vodcă pe vizitiu, îşi trase căciula pe cap şi se opri în mijlocul camerei. Se pupară o dată, de două ori, se opriră, după care se pupară şi a treia oară. Cel îmbrăcat în cojoc se apropie de masă, bău cupa aflată pe ea, îl luă de mînă pe cel mărunţel şi prostuţ şi roşi.

— Nu, totuşi o să spun… Trebuie şi pot să-ţi vorbesc deschis pentru că ţin la tine… Tu o iubeşti, nu-i aşa? Dintotdeauna am crezut asta…

— Da, îi răspunse prietenul, zîmbind cu şi mai multă blîndeţe.

— Şi poate că…

— Rogu-vă, mi s-a dat poruncă să sting lumînările, spuse lacheul somnoros, ascultînd ultima discuţie şi încercînd să priceapă de ce domnii vorbesc mereu despre unul şi acelaşi lucru. Pe numele cui să trec socoteala? Pe al dumneavoastră? adăugă el, adresîndu-se celui înalt, ştiind de dinainte pe cine să întrebe.

— Pe al meu, răspunse cel înalt. Cît ar fi?

— Douăzeci şi şase de ruble.

Cel înalt căzu o clipă pe gînduri, dar nu mai spuse nimic şi băgă hîrtia cu cheltuiala în buzunar.

Ceilalţi doi continuau să discute despre ale lor.

— Rămîi cu bine, eşti un tip pe cinste! spuse domnul mărunţel şi prostuţ, cu privire blajină.

În ochii amîndurora se iviră lacrimi. Ieşiră în cerdac.

— Ah, da! spuse cel ce urma să plece, roşind şi adresîndu-se celui înalt. Nota de plată de la Chevalier ia-o tu şi apoi scrie-mi.

— Bine, bine, zise cel înalt, trăgîndu-şi mănuşile. Cît de mult te invidiez! adăugă el cu totul pe neaşteptate, cînd ieşiră în cerdac.

Călătorul se urcă în sanie, se înfofoli în şubă şi spuse:

— Ei, gata, să mergem! Şi chiar se dădu mai încolo spre a-i face loc celui care spusese că-l invidiază. Glasul îi tremura.

Cel care-l petrecea zise: „Cu bine, Mitea, să-ţi dea Dumnezeu…“. Nu-i dorea nimic, numai să plece mai repede, de aceea nici nu putu să termine ceea ce voia să spună.

Tăcură o clipă. Se mai auzi încă o dată glasul cuiva spunînd: „Cu bine!“. Cineva zise: „Dă-i drumul!“. Şi vizitiul porni.

— Elizar, trage! strigă unul dintre cei rămaşi.

Birjarii şi surugiul se însufleţiră şi începură să-şi îndemne caii plescăind din buze şi smucind de hăţuri. Careta îngheţată scîrţîi pe zăpadă.

— Om de ispravă Olenin ăsta, spuse unul dintre ei. Dar ce i-o fi venit să plece în Caucaz, şi încă iuncher? N-aş fi făcut asta pentru nimic în lume. Iei mîine prînzul la club?

— Da.

Domnii care-l conduseseră plecară fiecare în drumul său.

Călătorului îi era cald, se sufoca din pricina şubei. Se trase pe fundul saniei şi-şi desfăcu şuba la piept. Sania poştei, trasă de trei cai cu coama zburlită, o porni alene de pe o stradă întunecoasă pe alta, pe lîngă case pe care Olenin nu le mai văzuse. I se părea că doar cei ce pleacă la drum merg pe asemenea străzi. În jur era întuneric, tăcere deplină, tristeţe, iar sufletul îi era plin de amintiri, de iubire, de regrete şi de lacrimi dragi, abia ostoite…

II

„Iubesc! Iubesc nespus! De ispravă! Ce bine!“, repeta el şi-i venea să plîngă. Dar de ce-i venea oare să plîngă? Cine erau cei de ispravă? Pe cine iubea nespus? Nu ştia prea bine. Uneori, se uita la cîte o casă şi se minuna de ce a fost construită într-un chip atît de ciudat; alteori, se mira de ce vizitiul şi Vaniuşa, care îi erau atît de străini îi sînt acum atît de aproape şi, împreună cu el, se zdruncină şi se clatină în avîntul cailor lăturaşi care întind hamurile îngheţate. Spuse din nou: „De ispravă oameni, dragi!“, iar la un moment dat chiar rosti: „Gata, de-ajuns! Minunat!“. Se miră el însuşi de ce rostise asemenea vorbe şi se întrebă: „Nu m-oi fi îmbătat oare?“. E drept, băuse vreo două sticle de vin, partea lui, însă nu doar băutura avea acest efect asupra tînărului. Îi veneau în minte toate cuvintele de prietenie, atît de dragi sufletului, ce-i fuseseră adresate – după cum i se păruse lui – cu reţinere, parcă involuntar, înaintea plecării. Îi veneau în minte strîngerile de mînă, privirile, clipele de tăcere, timbrul vocii care rostise: *„Cu bine, Mitea!“*, pe cînd se afla deja în sanie. Îi venea în minte şi sinceritatea lui fermă. Toate acestea îl înduioşau. Înaintea plecării, nu doar prietenii, rudele, nu doar cei indiferenţi, ci şi persoanele antipatice, răuvoitoare, toţi laolaltă păreau că s-ar fi înţeles să-l iubească cu şi mai mare căldură, să-l ierte, ca înaintea spovedaniei sau a morţii. „Cine ştie, poate că nu mi-o fi dat să mă-ntorc din Caucaz“, gîndea el. Şi i se părea că-şi iubeşte prietenii şi că mai iubeşte pe cineva. Şi i se făcu milă de propria-i persoană. Dar nu dragostea faţă de prieteni i-a muiat şi, în acelaşi timp, i-a înălţat în aşa măsură sufletul, de nu mai putea să-şi înăbuşe cuvintele fără sens, care se rosteau parcă fără voia lui, şi nici dragostea pentru o femeie (nu iubise încă niciodată) nu l-au adus în această stare. Iubirea faţă de sine, o iubire fierbinte, plină de speranţe, o dragoste tînără faţă de tot ce-a fost bun în sufletul său (or, lui i se părea acum că sînt doar lucruri bune în el), l-au făcut să plîngă şi să îngaime vorbe de neînţeles.

Olenin era un tînăr ce nu isprăvise nicăieri vreo şcoală, nu slujise nicăieri (figura doar în scriptele nu ştiu cărei instituţii de stat), îşi irosise jumătate din avere şi, pînă la douăzeci şi patru de ani, nu-şi alesese nici o carieră şi nu făcuse niciodată nimic. Era ceea ce se cheamă un „tînăr“ din societatea moscovită.

La optsprezece ani, Olenin se simţea atît de liber, cum numai tinerii ruşi cu stare din anii ’40, rămaşi fără părinţi la o vîrstă fragedă, puteau să fie. Pentru el

nu existau nici un fel de constrîngeri, nici fizice, nici morale; putea să facă orice, nu avea nevoie de nimic, nu era legat de nimic. Nu avea nici familie, nici patrie, nici credinţă, nici nevoie de ceva. Nu credea în nimic şi nu recunoştea nimic. Dar, chiar dacă nu recunoştea nimic, nu era un tip mohorît, plictisit şi cuminte, ci, din contră, ştia să se distreze. Hotărîse că dragoste nu există şi, de fiecare dată, prezenţa unei femei tinere şi frumoase îi adormea simţurile. Ştia de multă vreme că onorurile şi rangul sînt lucruri deşarte, dar fără voia lui se simţea încîntat cînd, la bal, se apropia de el prinţul Serghei şi-i adresa cuvinte cordiale. Numai că se lăsa în voia plăcerilor doar în măsura în care acestea nu-l legau. De îndată ce, lăsîndu-se în voia vreunei năzuinţe, începea să adulmece efortul şi lupta, lupta meschină cu viaţa, se şi grăbea, din instinct, să se detaşeze de sentimentul sau lucrul în cauză şi să-şi recîştige libertatea. În acest fel şi-a început el viaţa în societate, serviciul, gospodăria, muzica (arta căreia a vrut, la un moment dat, să i se dedice), ba chiar şi iubirea faţă de femeie, în care nu credea. Cugeta adesea în slujba cui să pună toată această forţă a tinereţii, de care omul dispune o singură dată în viaţă: în slujba artei, a ştiinţei, în slujba dragostei pentru o femeie ori în cea a activităţii practice, şi nu era vorba de forţa minţii, a inimii, a educaţiei, ci de acel impuls irepetabil, de acea putere dată omului o singură dată, de a face orice doreşte şi cum doreşte, de a alege din lumea întreagă ce-i pofteşte inima. E drept, există oameni lipsiţi de acest impuls, oameni care, intrînd brusc în viaţă, se înhamă la primul jug şi trag cinstit la el pînă la capătul zilelor. Olenin însă simţea prea intens în sine prezenţa acestui zeu atotputernic al tinereţii, această capacitate de a se transforma într-o dorinţă, într-o idee, capacitatea de a vrea şi a face, capacitatea de a se arunca cu capul în jos în prăpastie, fără să ştie pentru ce, fără să ştie de ce. Purta în sine această percepţie, era mîndru de ea şi, fără să ştie, datorită ei era fericit. Pînă atunci, nu se iubise decît pe sine şi nu putea să nu se iubească, deoarece aştepta de la propria-i persoană doar lucruri bune şi încă n-apucase să fie dezamăgit de el însuşi. Părăsind Moscova, Olenin se afla în acea dispoziţie fericită, tinerească, cînd, conştientizîndu-şi greşelile de dinainte, tînărul îşi spune deodată că toate acestea nu contează, că toate cele petrecute au fost întîmplătoare şi lipsite de importanţă, că pînă atunci nu dorise să trăiască *binişor*, dar că acum, odată cu plecarea din Moscova, începe o nouă viaţă, în care nu vor mai fi nici greşelile de dinainte, nici păreri de rău, ci, cu siguranţă, doar fericire.

Cum se întîmplă întotdeauna pe parcursul călătoriilor lungi, pînă ce treci de primele două-trei staţii, închipuirea îţi rămîne în locul din care-ai plecat, însă apoi, brusc, odată cu prima dimineaţă întîmpinată pe drum, se mută spre ţelului călătoriei şi acolo va clădi ea cetăţile viitorului. Aşa se petrecu şi cu Olenin.

Lăsînd oraşul în urmă şi privind cîmpurile acoperite de zăpadă, se bucură de faptul că e singur în mijlocul acestor ogoare, se înfofoli în şubă, se lăsă pe fundul saniei, se linişti şi începu să moţăie. Despărţirea de prieteni îl tulburase; începu să i se depene în amintire ultima iarnă petrecută la Moscova, iar chipuri din acest trecut, întrerupte de gînduri şi reproşuri neclare, prinseră a-i răsări nechemate în închipuire.

Îşi aminti de prietenul care-l condusese şi de atitudinea lui faţă de fata despre care fusese vorba. Fata era bogată. „Cum de-a putut s-o iubească, fără să ţină seama că ea mă iubea pe mine?“, cugeta el şi bănuieli neplăcute îi veniră în minte. „E multă necinste în oameni, dacă stai şi te gîndeşti. Dar, pînă la urmă, de ce n-am iubit pînă acum? îi răsări întrebarea în minte. Toţi îmi spun că n-am iubit. Nu cumva sînt un monstru moral?“ Şi începu să-şi amintească pasiunile din trecut. Îi veniră în minte prima perioadă a vieţii lui în societate şi sora unuia dintre prieteni, cu care îşi petrecea serile la masă, la lumina lămpii ce cădea pe degetele subţiri ale fetei, prinse cu lucrul de mînă, şi pe partea de jos a feţei, alungite, frumoase, îşi aminti şi discuţiile de atunci, care se prelungeau ca basmul cu „a fost odată“, şi stînjeneala ambilor, şi timiditatea, şi sentimentul permanent de răzvrătire împotriva acelei încordări nefireşti. Un glas parcă îi tot şoptea: *„Nu e aceea, nu e aceea!“*. Şi, într-adevăr, se terminase prin a nu fi aceea. Îşi aminti apoi de un bal şi de mazurca pe care o dansase cu frumoasa D. „Cît de îndrăgostit am fost în noaptea aceea, cît de fericit! Şi cît m-a durut şi ce ciudă mi-era în dimineaţa zilei următoare, cînd m-am trezit şi am simţit că sînt liber! Oare de ce ea, iubirea, nu mă cuprinde, nu mă leagă de mîini şi de picioare? se întreba tînărul. Nu, nu există iubire! Vecina din neam de boieri, care ne spunea acelaşi lucru şi mie, şi lui Dubrovin, şi mareşalului nobilimii, cum că-i sînt dragi stelele, n-a fost nici ea *aceea*“. Şi iată că-şi aminti de munca de la moşie şi din nou n-avu la ce se opri cu bucurie în aceste amintiri. „Oare ei vor vorbi multă vreme despre plecarea mea?“, îi trecu deodată prin cap. Dar cine erau ei nu ştia şi, imediat după aceasta, îi veni în minte un gînd care îl făcu să se încrunte şi să scoată cîteva sunete nedesluşite: gîndul la *monsieur* Capel şi la cele şase sute şaptezeci şi opt de ruble cu care i-a rămas dator croitorului. Îşi

aduse aminte cuvintele cu care îl implorase să-l mai aştepte un an şi expresia de nedumerire şi de resemnare de pe faţa acestuia. „Ah, Doamne, Dumnezeule! Dumnezeule mare!“, repetă el, încruntîndu-se şi încercînd să alunge gîndul insuportabil. „Şi, cu toate acestea, m-a iubit“, îşi aminti Olenin de fata despre care vorbiseră atunci, la despărţire. „Da, dacă m-aş fi însurat cu ea, n-aş mai fi avut datorii, aşa însă i-am rămas dator lui Vasiliev.“ Şi îi apăru în minte ultima seară de joc cu domnul Vasiliev la club – unde ajunsese direct de la ea. Îşi aminti de rugăminţile sale umilitoare de a continua jocul şi de refuzurile lui reci. „Un an de economii şi toate acestea vor fi achitate, naiba să le ia…“ Dar, neţinînd seama de această convingere, începu din nou să calculeze restul de datorii, scadenţele şi termenele probabile de plată. „Şi apoi, în afară de Chevalier, i-am rămas dator şi lui Morel“, îşi aduse el aminte şi i se înfăţişă întreaga noapte în care se îndatorase atît. Fusese acel chiolhan cu ţiganii, pus la cale de cei veniţi din Petersburg: aghiotantul Saşka B***, prinţul D*** şi acel bătrîn important… „Şi oare de ce aceşti domni sînt atît de plini de sine, se întrebă el. Pe ce temei formează ei un cerc aparte, la care, după părerea lor, pentru alţii e din cale-afară de măgulitor să pătrundă. Nu cumva doar pentru că sînt aghiotanţi? Dar e cumplit cît de proşti şi de ticăloşi îi consideră pe ceilalţi! Le-am demonstrat, dimpotrivă, că nu doresc nicidecum să mă împrietenesc cu ei. Cu toate acestea, cred că Andrei, intendentul, ar fi fost extrem de derutat de faptul că sînt la *per tu* cu un asemenea domn, precum Saşka B***, colonel şi aghiotant… Şi apoi, nimeni n-a băut mai mult ca mine în seara aceea! I-am învăţat pe ţigani un cîntec nou şi l-au ascultat cu toţii. Chiar dacă am făcut şi multe prostii, sînt totuşi un tînăr de toată isprava“, îşi zise el.

Dimineaţa îl prinse pe Olenin la cea de-a treia staţie. Bău un ceai, mută singur cu Vaniuşa boccelele şi geamantanele, îşi făcu repede loc printre ele cu chibzuială şi cu grijă, ştiind exact unde şi ce are asupra sa, unde îi sînt banii şi cîţi anume, unde şi-a pus actele şi foaia de drum, la fel şi permisul de deplasare, iar toate acestea i se păreau atît de practic puse la punct, încît se înveseli, iar drumul pe mai departe îi păru doar o plimbare prelungă.

În timpul dimineţii şi al amiezii se cufundă cu totul în calcule aritmetice: cîte verste a parcurs, cîte mai rămîn pînă la următoarea staţie, pînă la primul oraş, pînă la masa de prînz, pînă la ceai, pînă la Stavropol şi cît anume din întregul drum însemna distanţa străbătută. În acelaşi timp socotea: cîţi bani are, cu cîţi va rămîne, ce sumă i-ar trebui pentru plata datoriilor şi cu a cîta parte din

venitul său va trebui să trăiască lunar. Spre seară, după ce-şi bău ceaiul, mai calculă că pînă la Stavropol au mai rămas şapte unsprezecimi din drum, că datoriile presupun şapte luni de economii şi reprezintă o optime din întreaga avere, apoi, liniştindu-se, se înfăşură în şubă şi se cuibări mai bine în sanie şi aţipi din nou. De data aceasta, imaginaţia îl purtă în viitor, în Caucaz. Toate visele sale despre ce va fi se uneau cu chipurile unor Amalat-Bek1, al tinerelor cercheze, al munţilor şi genunilor, al unor torente cumplite şi al primejdiilor. Toate îi apăreau de-a valma, nedesluşite, însă gloria captivantă şi ameninţarea morţii constituiau partea de interes a acestui viitor. Ba, cu o neasemuită vitejie şi cu o putere care-i uimeşte pe toţi, ucide şi supune o mulţime însemnată de munteni; ba se vede el însuşi muntean şi, alături de ai săi, îşi apără, împotriva ruşilor, independenţa. De îndată ce-şi imaginează amănuntele, în ele apar vechi chipuri moscovite. Saşka B*** e aici, alături de ruşi sau de munteni, luptă împotriva lui Olenin. Ba chiar, nu se ştie cum, croitorul, *monsieur* Capel, ia parte la triumful învingătorului. Iar dacă, în timpul acesta, îi vin în minte vechile umilinţe, momentele de slăbiciune, greşelile, amintirea lor e plăcută. E limpede că acolo, printre munţi, puhoaie, tinere cercheze şi primejdii, asemenea greşeli nu se pot repeta. Doar şi le-a mărturisit sieşi o dată, e de-ajuns. Mai există un vis, cel mai scump dintre toate, care se amestecă cu fiecare din reprezentările tînărului cu privire la viitor: visul despre femeie. Ea e acolo, în munţi, îi apare în chip de tînără roabă cercheză, zveltă, cu părul împletit în coadă lungă, cu ochi adînci şi supuşi. Îşi închipuie un cătun izolat în munţi, iar în prag, *ea*, aşteptîndu-l, în vreme ce el, istovit, acoperit de praf, de sînge şi de glorie, se întoarce acasă şi i se par ciudate sărutările, umerii, glasul dulce, supunerea ei. E minunată, doar că îi lipseşte educaţia, e sălbatică, fără maniere. În serile lungi de iarnă, se ocupă de instruirea ei. E deşteaptă, perspicace, înzestrată şi îşi însuşeşte în scurt timp toate cunoştinţele necesare. Şi de ce nu? Deprinde foarte uşor limbile străine, poate citi operele scriitorilor francezi, le înţelege. *Notre Dame de Paris*, spre exemplu, trebuie să-i placă. Ştie să şi vorbească franţuzeşte. Într-un salon, poate să aibă mai multe însuşiri înnăscute decît o doamnă din cea mai înaltă societate. Ştie să cînte simplu, puternic, cu patimă. „Ah, ce prostii!“, îşi spune el în gînd. Ajunseseră în nu ştiu care staţie, trebuie să se mute dintr-o sanie într-alta, să dea de-o vodcă. Iar el caută din nou imaginea acelor fleacuri pe care le-a abandonat, şi din nou îi apar chipuri de tinere cercheze, gloria, întoarcerea în Rusia, cinul de aghiotant, o soţie

încîntătoare. „Că doar dragoste nu există, îşi spune el. Respectul e o prostie. Dar cele şase sute şaptezeci şi opt de ruble?… Dar ţinutul cucerit care mi-a dat mai multă bogăţie decît mi-ar trebui pentru întreaga viaţă? La o adică, n-ar fi frumos să mă bucur singur de această bogăţie. Ar trebui împărţită. Dar cu cine? Şase sute şaptezeci şi opt de ruble lui *monsieur* Capel, după care vom vedea…“ Şi închipuiri tot mai tulburi îi acoperă gîndul şi numai glasul lui Vaniuşa şi oprirea bruscă a saniei pun capăt somnului sănătos, tineresc. Se mută, fără să ţină minte cum, într-o altă sanie, într-o nouă staţie, şi pleacă mai departe.

În dimineaţa următoare, acelaşi lucru, aceleaşi staţii, acelaşi ceai, aceleaşi crupe ale cailor în mişcare, aceleaşi scurte discuţii cu Vaniuşa, aceleaşi vise tulburi şi moţăieli din timpul serilor, şi somnul greu, sănătos, tineresc, din timpul nopţii.

III

Cu cît Olenin se depărta mai mult de centrul Rusiei, cu atît mai depărtate i se păreau toate aceste amintiri şi, cu cît se apropia mai tare de Caucaz, cu atît mai multă bucurie simţea în suflet. „Să plec cu totul şi să nu mă mai întorc niciodată, să nu mai apar niciodată în societate, îi trecea uneori prin minte. Iar aceşti oameni pe care-i văd aici *nu sînt oameni*, nimeni nu mă cunoaşte şi nici unul dintre ei nu va putea să se afle vreodată la Moscova în acea societate pe care am frecventat-o eu şi să-mi afle trecutul. Şi nimeni din acea societate nu va şti ce am făcut trăind printre aceşti oameni.“ Un sentiment cu totul nou pentru el, de libertate faţă de toate cele din trecut, îl cuprindea printre aceste fiinţe grosolane pe care le întîlnea în drumul său şi pe care nu le socotea comparabile cu cunoştinţele sale moscovite. Cu cît mai grosolan era poporul, cu cît dovedea mai puţine semne de civilizaţie, cu atît mai liber se simţea Olenin. Stavropolul, prin care a trebuit să treacă, l-a mîhnit. Firmele, chiar cele franţuzeşti, doamnele în trăsuri, birjele aşteptînd în piaţă, bulevardul şi domnul în manta şi cu pălărie, care trecea pe bulevard şi-l privea pe călător, l-au impresionat mai mult. „Se prea poate ca oamenii de aici s-o ştie pe vreuna din cunoştinţele mele!“ Şi din nou îi veniră în minte clubul, croitorul, cărţile de joc, lumea mondenă… De la Stavropol încolo, totul a mers satisfăcător: sălbăticie şi, pe deasupra, frumuseţe şi impetuozitate. Olenin devenea tot mai vesel. Cazacii,

surugiii, căpitanii de poştă i se păreau fiinţe obişnuite, cu care putea să glumească şi să discute sincer, fără să mai ţină cont cărei clase aparţin. Aparţineau cu toţii neamului omenesc, care, inconştient, îi era drag lui Olenin, şi toţi se purtau cu prietenie faţă de el.

Încă de pe Pămîntul Armatei Donului au schimbat sania pe căruţă; iar dincolo de Stavropol se făcu atît de cald, încît Olenin călători fără şubă. Venise deja primăvara, o primăvară veselă, neaşteptată pentru Olenin. Noaptea nu erau lăsaţi să plece din staniţe, iar pe timp de seară li se spunea că e periculos. Lui Vaniuşa începu să-i fie frică, iar puşca încărcată stătea la îndemînă în căruţă. Olenin era din ce în ce mai binedispus. La una din staţii, căpitanul povesti despre o crimă cumplită, petrecută pe drum, cu puţin timp în urmă. Începură să întîlnească oameni înarmaţi. „Iată aşadar unde începe!“, îşi spuse Olenin şi tot aştepta ivirea munţilor înzăpeziţi, despre care i se tot vorbise. Într-una din zile, către seară, surugiul nogai îi arătă cu biciuşca munţii ce se iţeau de după nori. Olenin privi cu nesaţ într-acolo, însă era înnorat şi norii acopereau munţii pînă la jumătate. Întrezări ceva gri, alb, încreţit şi, oricît îşi dădu silinţa, nu putu să găsească nimic frumos în aspectul munţilor, despre care citise şi auzise atîtea. Se gîndi că munţii şi norii au o înfăţişare absolut identică şi că frumuseţea aparte a crestelor acoperite de zăpadă, despre care i se tot vorbise, este şi ea o născocire, precum muzica lui Bach şi *dragostea* pentru femeie, în care el nu credea, aşa încît încetă să-şi mai dorească vederea lor. A doua zi însă, foarte devreme, se trezi în căruţa sa din pricina aerului proaspăt şi privi cu indiferenţă în dreapta. Era o dimineaţă pe deplin senină. Văzu deodată, la vreo douăzeci de paşi de el, după cum i se păru în prima clipă, nişte coloşi de un alb imaculat, cu contururi fine, şi linia aeriană fantastică a vîrfurilor, conturîndu-se clar pe cerul îndepărtat. Iar cînd înţelese cît de mare e distanţa care-l desparte de munţi şi de cer, cînd simţi imensitatea acestora şi întreaga nemărginire a acestei frumuseţi, se sperie şi avu impresia că are în faţă o fantasmă, că visează. Se scutură să-şi vină în fire. Munţii erau tot acolo.

— Ce-i asta? Ce poate fi asta? îl întrebă pe surugiu.

— Păi, munţii, răspunse cu indiferenţă nogaiul.

— Şi eu mă uit de multă vreme la ei, zise Vaniuşa. Da, frumos, n-am ce zice. Acasă n-o să mă creadă.

În alunecarea rapidă a troicii pe drumul drept, munţii păreau că aleargă la orizont, lucind cu vîrfurile lor roz în soarele ce dădea să răsară. La început,

munţii doar îl uimiră pe Olenin, apoi îl bucurară; mai tîrziu însă, contemplînd tot mai mult şirul de stînci înzăpezite, ce nu se înălţau din altele întunecate, ci direct din stepă, începu să pătrundă încetul cu încetul această frumuseţe şi *simţi* munţii. Din clipa aceea, tot ceea ce vedea, tot ce gîndea ori simţea căpăta pentru el caracterul nou, de o măreţie aparte, al munţilor. Toate amintirile moscovite, ruşinea şi căinţa, toate visele banale despre Caucaz dispărură şi nu mai reveniră. „Acum a început“ – parcă i-ar fi şoptit un glas solemn. Şi drumul, şi linia Terekului ce se zărea în depărtare, şi staniţele, şi oamenii – toate acestea nu i se mai păreau o glumă. Se uita la cer – şi-şi aducea aminte de munţi. Se uita la sine, la Vaniuşa – şi din nou munţii. Iată, trec călare doi cazaci, iar puştile în învelitori, purtate la spate, se clatină ritmic; caii lor îşi amestecă picioarele murge şi sure; în vreme ce munţii… Dincolo de Terek, se zăreşte fum în aul; în vreme ce munţii… Soarele răsare şi străluceşte în Terekul ce se întrevede de după stuf; în vreme ce munţii… Din staniţă vine o căruţă, trec femei frumoase, femei tinere; în vreme ce munţii… *Abrecii* cutreieră stepa, merg şi eu, nu mi-e frică de ei, am cu mine puşca, puterea, tinereţea; în vreme ce munţii…

IV

Întreaga parte a liniei Terekului, de-a lungul căreia se înşiră staniţele din Grebeni, întinse pe vreo optzeci de verste, poartă acelaşi caracter şi în privinţa particularităţilor locului şi a populaţiei. Terekul, care îi desparte pe cazaci de munteni, curge tulbure şi iute, însă deja în voia lui, liniştit, depunînd cu regularitate nisipul cenuşiu pe malul drept, mai coborît şi năpădit de stuf, şi spălîndu-l pe cel stîng, rîpos, chiar dacă nu prea înalt, împînzit de rădăcinile stejarilor seculari, ale platanilor putrezi şi ale arborilor tineri. Pe malul drept se află răsfirate aule paşnice, dar încă agitate; de-a lungul malului stîng, la o jumătate de verstă de apă, se înşiră staniţele, la şapte-opt verste una de alta. Demult, demult, cea mai mare parte din ele se afla chiar pe mal, însă Terekul, abătîndu-se an de an la nord de şirul muntos, le-a tot spălat, astfel încît acum nu se mai zăresc decît vechile aşezări năpădite de vegetaţie, livezile, perii, corcoduşii şi plopii, pe care s-au căţărat rugi de mure şi coarde de viţă sălbatică. Nu mai trăieşte nimeni acolo, se mai văd pe nisip doar urme de cerbi, lupi,

iepuri şi fazani, pripăşiţi prin aceste locuri. De la o staniţă la alta, duce un drum tăiat prin pădure, cam la o bătaie de tun. De-a lungul drumului, sînt dispuse cordoane de cazaci; între cordoane, în foişoare, se zăresc santinele. Doar o fîşie îngustă de pămînt roditor, de vreo trei sute de stînjeni, reprezintă domeniul cazacilor. La nord de ei, începe stepa nisipoasă Nogai sau Mozdok, stepă ce se întinde departe către miazănoapte şi se uneşte, Dumnezeu ştie unde, cu stepa Truhmenă, stepa Astrahanului şi Kirghiz-Kaisaţk. La sud, dincolo de Terek, se află Cecenia Mare, lanţul munţilor Kocikalîk, Munţii Negri, nu ştiu ce alt lanţ muntos şi, în sfîrşit, munţii acoperiţi de zăpadă, care doar se văd, dar în care n-a pătruns încă nimeni, niciodată. Pe această fîşie roditoare, bogată în păduri şi vegetaţie, trăieşte din timpuri imemoriale o populaţie războinică, frumoasă şi bogată de ruşi staroveri2, cea a cazacilor din Grebeni.

Cu mult, foarte mult timp în urmă, strămoşii lor, ortodocşii de rit vechi, au fugit din Rusia şi s-au aşezat dincolo de Terek, printre ceceni, în Grebeni, primul lanţ de munţi împăduriţi ai Ceceniei Mari. Trăind printre ceceni, cazacii s-au încuscrit cu aceştia şi şi-au însuşit obiceiurile, modul de trai şi apucăturile muntenilor; dar şi-au păstrat şi acolo, în întreaga ei puritate de odinioară, limba rusă şi vechea credinţă. O legendă, vie pînă în ziua de azi în rîndul cazacilor, spune că ţarul Ivan cel Groaznic3 a venit pe malul Terekului, a poruncit să i se înfăţişeze bătrînii din Grebeni, le-a dăruit pămîntul pe întreaga parte a rîului, lăsîndu-le vorbă să trăiască în pace şi făcîndu-le promisiunea că nu-i va asupri nici cu dările, nici cu schimbarea credinţei. Chiar şi astăzi neamurile de cazaci se consideră înrudite cu cecenii, iar dragostea pentru libertate, trîndăvie, hoţie şi război sînt principalele trăsături ale caracterului lor. Influenţa Rusiei îşi găseşte expresia doar în privinţa dezavantajelor: constrîngeri la alegeri, scoaterea clopotelor din biserici şi trupele care rămîn sau trec pe acolo. Cazacul este înclinat să-l urască mai puţin pe *djighitul*4 muntean care i-a ucis fratele decît pe soldatul care e încartiruit la el pentru a-i apăra staniţa, dar care i-a fumat în casă. Îl respectă pe duşmanul muntean, dar îl dispreţuieşte pe soldatul care îi este străin şi-l asupreşte. La drept vorbind, pentru cazac, mujicul rus e o fiinţă străină, sălbatică şi demnă de dispreţ; o mostră a acestuia a avut prilejul s-o cunoască în persoana micilor negustori în trecere pe acolo şi a coloniştilor maloruşi, pe care cazacii îi numesc dispreţuitor *şapovali*5. Eleganţa în îmbrăcăminte constă în imitarea portului cerchezilor. Cele mai bune arme se procură de la munteni, cei mai buni cai se cumpără sau se fură tot de la ei.

Cazacul isteţ se făleşte cu cunoaşterea limbii tătare şi, atunci cînd e cu chef, vorbeşte chiar şi cu fratele său în tătară. Şi totuşi, acest neam de creştini, aruncat la un capăt de lume, înconjurat de seminţii mahomedane pe jumătate sălbatice şi de soldaţi, se consideră pe o treaptă înaltă de dezvoltare şi-i recunoaşte drept oameni doar pe cazaci, pe toţi ceilalţi privindu-i cu dispreţ. Cea mai mare parte a timpului, cazacul şi-o petrece la cordoane, în incursiuni, la vînătoare sau la pescuit. Acasă nu lucrează aproape deloc. Prezenţa lui în staniţă este o abatere de la regulă, o sărbătoare, şi atunci *chefuieşte*. Fiecare cazac îşi are vinul propriu, iar beţia nu e atît o înclinaţie comună tuturor, cît un ritual, a cărui încălcare ar fi socotită o apostazie. Femeia e considerată de cazac un instrument al bunăstării sale; doar fetei i se îngăduie să petreacă; pe femeie o pune, de tînără şi pînă la adînci bătrîneţi, să lucreze pentru el şi o priveşte cu exigenţa tipic orientală a supunerii şi a muncii. Ca urmare a acestui mod de a fi privită, femeia se dezvoltă puternic atît trupeşte, cît şi sufleteşte şi, chiar dacă, în aparenţă, arată supunere, ea dobîndeşte în viaţa de familie – cum se întîmplă în general în Orient – o influenţă şi o greutate incomparabil mai mari decît în Apus. Îndepărtarea ei de viaţa obştească şi deprinderea cu munca grea de bărbat îi conferă o şi mai mare prestanţă şi înrîurire în viaţa familială. Cazacul care, în prezenţa altora, socoteşte că e nepotrivit să vorbească tandru ori fără noimă cu nevasta sa, îi simte involuntar superioritatea de îndată ce rămîn între patru ochi. Întreaga casă, întreaga avere, întreaga gospodărie au fost cîştigate de ea şi durează numai datorită muncii şi grijii ei. Chiar dacă bărbatul trăieşte cu ferma convingere că munca, pentru cazac, este ruşinoasă şi că e demnă doar de argatul nogai şi de femeie, simte vag că toate cele de care se foloseşte şi pe care le consideră ale sale constituie rezultatul acestei munci şi că stă în puterea femeii, mamă ori soţie, pe care el o consideră sluga sa, să-l lipsească de toate lucrurile ce-i sînt utile. În plus, truda permanentă, de bărbat, şi grijile lăsate în seama ei au conferit femeii din Grebeni un caracter independent, bărbătesc, şi i-au dezvoltat uimitor forţa fizică, judecata sănătoasă, fermitatea şi dîrzenia caracterului. Femeile sînt de cele mai multe ori mai puternice, mai înţelepte, mai bine făcute şi mai frumoase decît cazacii. Frumuseţea femeii din Grebeni uimeşte îndeosebi prin îmbinarea chipului cerchez, în forma lui cea mai pură, cu constituţia robustă şi generoasă a femeii nordice. Femeile cazace poartă straie cercheze: cămaşă tătărească, *beşmet*6 şi *ciuveaci*7; baticurile însă şi le leagă ruseşte. Eleganţa, curăţenia şi bunul gust în îmbrăcăminte şi în decorarea

locuinţei reprezintă o deprindere şi o necesitate a vieţii lor. În raporturile cu bărbaţii, femeile şi, îndeosebi, fetele se bucură de libertate deplină. Staniţa Novomlinskaia era considerată rădăcina căzăcimii din Grebeni. Aici, mai mult decît oriunde, s-au păstrat obiceiurile vechilor locuitori din Grebeni, iar femeile din staniţă, prin frumuseţea lor, erau din vechime vestite în întreg Caucazul. Sursele de trai ale cazacilor erau asigurate de culturile de viţă-de-vie şi de livezile cu fructe, de parcelele cu pepeni şi bostani, de pescuit, vînătoare, de semănăturile de porumb şi mei, precum şi de prăzile de război.

Novomlinskaia se află la trei verste de Terek, de care e despărţită printr-o pădure deasă. De o parte a drumului ce traversează satul se află rîul, de cealaltă înverzesc culturile de viţă-de-vie, livezile de fructe şi se întrezăresc dunele de nisip ale stepei Nogai. Staniţa e înconjurată de un val de pămînt şi de tufişuri ţepoase de porumbari. Se intră şi se iese printr-o poartă înaltă, pe stîlpi, cu un acoperiş nu prea mare, din stuf; lîngă poartă, pe un afet din lemn se află un tun urît, cu care nu s-a mai tras de o sută de ani, capturat cîndva de cazaci. Lîngă santinelă la poartă, în uniformă, cu căciulă şi cu puşcă, uneori stă, alteori nu stă un cazac, uneori îl salută, alteori nu pe ofiţerul care trece. Sub acoperişul porţii, pe o scîndură albă, e scris cu vopsea neagră: 266 case, bărbaţi 897 suflete, femei 1012 suflete. Casele cazacilor, acoperite îngrijit cu stuf, cu coame înalte, sînt aşezate pe stîlpi lungi de un arşin şi mai bine. Chiar dacă nu-s toate noi, stau drepte, curate, cu cerdacuri înalte de diferite tipuri, şi nu sînt lipite una de alta, ci spaţioase şi pitoresc despărţite de uliţe largi şi de ulicioare. În faţa ferestrelor mari şi luminoase ale multor case, dincolo de grădini, se înalţă mai sus de acoperişuri, plopi de un verde-ntunecat, salcîmi mlădioşi, cu frunze verzi lucitoare şi flori albe, parfumate, şi tot aici, obraznice, cu galbenul lor strălucitor, pălării de floarea-soarelui şi mlădiţe foşnitoare de garofiţe sau de vie. În piaţa largă se zăresc trei prăvălii cu marfă de soi, seminţe, roşcove şi turtă dulce; de după un şir de plopi bătrîni, se întrevede, mai lungă şi mai înaltă decît toate celelalte, casa comandantului de regiment, cu ferestrele în două canaturi. În zilele de lucru, mai ales vara, puţină lume se zăreşte pe uliţele staniţei. Cazacii sînt la slujbă: la cordoane sau în campanii; bătrînii sînt la vînătoare, la pescuit sau, alături de femei, la lucru prin livezi şi grădini. Rămîn acasă doar cei foarte bătrîni, copiii mici şi bolnavii.

V

Era una din acele seri deosebite, cum doar în Caucaz poţi vedea. Soarele coborîse în spatele munţilor, dar lumina încă mai persista. Crepusculul cuprinsese o treime din cer şi, în lumina lui, se profilau clar munţii înalţi de un alb mat. Aerul era rarefiat, nemişcat şi sonor. Întinsă pe o lungime de cîteva verste, umbra se aşternea din munţi şi pînă-n stepă. Dincolo de rîu, în stepă, drumurile erau pustii. Dacă se întîmplă să apară arareori vreun călăreţ, cazacii din cordon şi cecenii din aul îl urmăresc cu uimire şi interes, încercînd să ghicească cine ar putea fi acel om neprietenos. Cum vine seara, de frică, oamenii se strîng pe acasă, şi numai păsările şi animalele sălbatice, fără să se teamă de prezenţa omului, mai bîntuie prin această pustietate. De prin grădini, femeile cazace care au legat via grăbesc spre casă cu glasuri vesele, pînă să apună soarele. Iar grădinile devin pustii, ca pretutindeni în jur; staniţa însă, la vremea aceasta, se însufleţeşte vizibil. De peste tot, pe jos, călare sau în căruţe scîrţîinde, sătenii se îndreaptă către staniţă. Fetele, cu cămăşile sumese, cu jordii în mînă, aleargă, sporovăind vesel, la porţi, în întîmpinarea vitelor ce se bulucesc într-un nor de praf şi de ţînţari, ademenit din stepă. Vacile şi bivoliţele grase se răzleţesc pe uliţe, iar femei cu *beşmeturi* viu colorate mişună printre ele, vocea lor aspră, rîsul vesel şi ţipetele amestecîndu-se cu mugetul dobitoacelor. Aici, un cazac înarmat, învoit de la cordon, se apropie de casă şi, aplecîndu-se spre fereastră, bate uşor în geam, după care se iveşte chipul frumos al unei tinere cazace şi se aud cuvinte de alint. Dincoace, un argat nogai, cu pometii obrajilor ieşiţi în afară, zdrenţăros, sosit cu un transport de stuf din stepă, întoarce căruţa cu osii neunse în curtea largă şi curată a unui *esaul*8, dejugă boii care tot dau din cap, şi schimbă o vorbă, în tătară, cu stăpînul. Pe lîngă smîrcul ce ocupă aproape întreaga uliţă şi pe lîngă care, de atîţia ani, trec oamenii, răzbate cu greu, agăţîndu-se de zăplazuri, o cazacă desculţă, cu o legătură de lemne în spate, cu poala cămăşii sumeasă deasupra picioarelor albe, în timp ce un cazac întors de la vînătoare îi strigă în glumă: „Ridic-o mai sus, destrăbălato!“ şi o ţinteşte cu puşca, în timp ce femeia îşi coboară poala şi lasă să-i cadă lemnele. Un bătrîn, cu pantalonii suflecaţi şi cu pieptul cu păr cărunt dezgolit, vine de la baltă purtînd pe umăr o *sapetkă*9 în care încă se mai zbat ciortanii argintii, şi, ca să scurteze drumul, trece peste zăplazul căzut al vecinului şi-şi desprinde zăbunul agăţat într-un cui. Dincolo, o

bătrînă tîrîie o creangă uscată şi de după colţ se aud lovituri de topor. Răsună ţipetele copiilor de cazaci, care învîrt sfîrleze oriunde găsesc un loc drept. Peste garduri joase, ca să nu ocolească, sar babele. Din hornuri, se înalţă fumul cu mireasmă de tizic. Din fiecare curte se aude zumzetul unei activităţi îndîrjite, ce precedă liniştea nopţii.

Mătuşa Ulitka, nevasta *horungiului*10 şi a învăţătorului la şcoală, a ieşit şi ea, precum celelalte, la poartă, în aşteptarea vitelor pe care le mînă pe uliţă fata ei, Marianka. Nici n-apucă să dea la o parte împrejmuirea de nuiele, cînd o bivoliţă masivă, petrecută de un roi de ţînţari, năvăleşte pe poartă mugind; o urmează, mergînd agale, vacile sătule, recunoscîndu-şi, cu ochii lor mari, stăpîna, şi lovindu-se ritmic cu coada peste coaste. Frumoasă, zveltă, Marianka intră în urma lor pe poartă şi, lepădînd jordia, ridică la loc împrejmuirea de nuiele şi se repede, cît o ţin picioarele ei agere, să despartă şi să mîne vitele la locul lor.

— Descalţă-te, drăcoaico! îi strigă mama. Ţi-ai călcat de tot *ciuveacii*.

Marianka nu se supără cîtuşi de puţin c-a fost făcută drăcoaică, ia vorbele drept alint şi-şi vede veselă mai departe de treabă. Faţa îi e acoperită de un batic, poartă o cămaşă roz şi un *beşmet* verde. Dispare sub şopronul din curte în urma bivoliţei mari şi grase şi, dinăuntru, se aude doar glasul ei, îndemnînd-o cu blîndeţe: „Haide, stai! Ei, şi tu! Dar, hai, şezi, măicuţă!…“ Peste puţin timp, fata şi bătrîna ies din şopron şi trec în *izbuşkă*11, purtînd amîndouă doua oale mari cu lapte, rodul mulsului din acea zi. Din hornul lipit cu lut al *izbuşkăi* se ridică fum de tizic, laptele se preface în caimac. Fata aţîţă focul, iar bătrîna iese la poartă. Umbrele înserării au cuprins deja staniţa. În aer se revarsă miros de legume, de vite şi fum înmiresmat de tizic. La porţi şi pe uliţe, aleargă încoace şi încolo femei cazace, purtînd în mînă cîrpe aprinse. În curte, se aude răsuflarea grea şi rumegatul tihnit al dobitoacelor mulse, şi doar glasurile femeilor şi ale copiilor strigîndu-se mai răsună prin curţi şi pe uliţe. În zilele de lucru, rar cînd se aude glasul vreunui cazac beat.

Una din femeile cazace, o bătrînă înaltă, cu o statură bărbătească, se apropie din curtea de peste drum de mătuşa Ulitka; în mînă ţine o cîrpă.

— Cum e, bătrînico, ai isprăvit treburile?

— Fata face focul. Da’ ce, ai nevoie de foc? o întreabă mătuşa Ulitka, mîndră că poate fi de folos.

Amîndouă femeile intră în casă. Mîinile butucănoase, nedeprinse cu

obiectele mici, scot cu stîngăcie capacul unei preţioase cutii de chibrituri, o raritate în Caucaz. Femeia cu statură de bărbat, venită după foc, se aşază pe trepte, cu intenţia vădită de a mai sporovăi.

— Da’ a tău, maică, unde-i? La şcoală? întreabă vecina.

— D-apoi, tot cu copiii, maică. Îi învaţă carte. Mi-a scris că vine de sărbători, îi răspunde soţia *horungiului*.

— Om învăţat, fără doar şi poate; de folos.

— Vezi bine, de folos.

— Lukaşa al meu e la cordon, nu-i dau drumul acasă, spune femeia, neţinînd seama că nevasta sublocotenentului ştia asta prea bine.

Simţea nevoia să vorbească despre Lukaşa al ei, pe care doar ce-l dăduse în slujbă la cazaci şi pe care l-ar vrea însurat cu Mariana, fata *horungiului*.

— Şi stă la cordon?

— Stă, măicuţă. N-a mai dat pe acasă de la sărbători. Deunăzi, i-am trimis cămăşi cu Fomuşkin. Zice că-i bine, că şefii îl apreciază. La ei, acolo, cică, iar s-au pornit să-i caute pe *abreci*12. Lukaşa, îmi spune, e vesel, să n-am grijă.

— Ei, slavă Domnului, răspunde nevasta sublocotenentului. *Urvan* – ce mai încoace şi încolo.

Lukaşa era poreclit *Urvan*13 pentru curaj: scosese din apă un copil de cazac, *îl scăpase*, cum s-ar zice. Iar mătuşa Ulitka pomeni de lucrul ăsta ca să-i spună şi ea ceva plăcut mamei lui Lukaşa.

— Mulţumesc lui Dumnezeu, maică, am un fiu bun, de ispravă, toţi îl apreciază, zise mama lui Lukaşa, doar să-l văd însurat şi pot muri liniştită.

— Da’ ce, nu-s destule fete în staniţă? răspunde cu viclenie nevasta sublocotenentului, trăgînd cu degetele cioturoase capacul pe cutia de chibrituri.

— Sînt, maică, destule, spuse mama lui Lukaşka, clătinînd din cap. Dar cum îi fata ta, Marianuşka, aşa ceva nu găseşti într-un regiment întreg.

Nevasta *horungiului* ştie intenţia mamei lui Lukaşa şi, chiar dacă feciorul ei i se pare un cazac de ispravă, nu vrea să vorbească despre asta, în primul rînd, pentru că e nevastă de *horungiu* şi bogată, iar Lukaşka e fiul unui cazac simplu, sărac. Apoi, pentru că nu vrea să se despartă atît de curînd de fata ei. Dar, mai ales, pentru că aşa cere buna-cuviinţă.

— Ei, Marianuşka să mai crească şi apoi va fi de măritat, spune ea cu reţinere şi modestie.

— O să trimit peţitori, neapărat, numai să strîngem de prin grădini. Om veni

să ne închinăm bunăvoinţei dumitale, zice mama lui Lukaşa. Om veni să ne închinăm lui Ilia Vasilievici.

— Ce-are a face Ilia! răbufneşte mîndră soţia *horungiului*. Cu mine trebuie să vorbiţi! Toate la vremea lor.

După faţa severă a vecinei sale, mama lui Lukaşka vede că ar fi nepotrivit să mai continue discuţia, aprinde cîrpa cu băţul de chibrit şi, ridicîndu-se, spune:

— Să nu uiţi, maică, ce-am vorbit. Mă duc, trebuie să fac focul, adaugă ea.

Trecînd drumul şi agitînd în mînă cîrpa aprinsă, se întîlneşte cu Marianka. Fata îi face o plecăciune.

„O mîndreţe de fată, şi muncitoare, gîndi ea privind-o. Unde să mai crească! E vremea să se mărite într-o casă bună! Să meargă după Lukaşka.“

Mătuşa Ulitka îşi are grijile ei. Rămîne pe pragul casei, cugetînd adînc la ceva, pînă cînd o strigă fiică-sa.

VI

Populaţia bărbătească din staniţă trăieşte în campanii şi la cordoane sau la posturi, cum le spun cazacii. Acel Lukaşka *Urvan*, despre care discutau bătrînele, stătea în amurg în foişorul postului Nijne-Protoţk. Postul pomenit se află chiar pe malul Terekului. Sprijinindu-se de balustrada foişorului, privea, mijindu-şi ochii, cînd în depărtare, dincolo de Terek, cînd în jos, la tovarăşii săi cazaci, cu care mai schimba, din cînd în cînd, o vorbă. Soarele se apropia de culmile înzăpezite ale lanţului de munţi, culmi ce străluceau alb pe fondul norilor învolburaţi. Norii de la poale, fremătînd, căpătau culori din ce în ce mai întunecate. Aerul era străveziu, aşa cum e de obicei la lăsarea serii. Din pădurea sălbatică, năpădită de vegetaţie, venea umezeală, însă în jurul postului era încă arşiţă. Vocile cazacilor puşi pe sporovăială răsunau parcă mai tare şi persistau în văzduh. Terekul iute, cafeniu, îşi separa şi mai ferm de malurile inerte întreaga masă de ape umblătoare. Apele începeau să scadă şi doar pe alocuri, pe maluri şi pe bancuri, nisipul umed devenea de culoare brună. În dreptul cordonului, pe celălalt mal, nici ţipenie; doar tulpinile joase, fără de număr, ale stufului de stepă se întindeau pînă hăt, către munţi. Ceva mai într-o parte, pe ţărmul jos, se zăreau casele de lut, acoperişurile plate şi hornurile în formă de

pîlnie din aulul cecen. Ochii ageri ai cazacului din foişor urmăreau, în fumul de seară al paşnicei aşezări, siluetele în mişcare ale femeilor cecene, ce se zăreau de departe, în veşminte albastre şi roşii.

Deşi cazacii se aşteptau în fiecare ceas la treceri peste rîu ale *abrecilor* şi la atacuri prin surprindere dinspre partea tătară, îndeosebi în luna mai, cînd pădurea de pe malul apei e atît de deasă, încît pe jos e greu să răzbaţi prin ea, iar apa atît de scăzută, că, pe alocuri, o poţi traversa prin vad, în cordon o prea mare vigilenţă nu se păstra. Aceasta deşi, cu vreo două zile în urmă, un cazac trăsese o fugă călare de la comandantul de regiment, cu o *ţidulă*14 în care se spunea că, pe baza informaţiilor primite de la iscoade, un grup de opt oameni are de gînd să treacă Terekul, şi, de aceea, se ordonă o deosebită vigilenţă. Cazacii, ca acasă, cu caii neînşeuaţi, îşi petreceau timpul care cu pescuitul, care cu băutura, care cu vînătoarea. Doar calul cazacului de serviciu umbla împiedicat, cu şaua pusă, prin mărăcinii de lîngă pădure, şi numai soldatul de santinelă purta *cerkeză*, puşcă şi sabie. Uriadnicul, un cazac înalt şi uscăţiv, cu o spinare deşirată şi cu mîini şi picioare mici, într-un *beşmet* descheiat, stătea pe prispa izbei, pe faţă cu expresia de lene şi plictiseală pe care o afişează şefii, şi, închizînd ochii, îşi muta capul dintr-o palmă în alta. Un cazac în vîrstă, cu o barbă căruntă şi lată, într-o cămaşă încinsă cu o curea neagră, stătea tolănit chiar pe marginea apei şi privea alene la Terekul ce clocotea şi unduia monoton. Alţii, chinuiţi şi ei de arşiţă, erau pe jumătate dezbrăcaţi; unul îşi clătea albiturile în Terek, altul împletea un căpăstru, un al treilea stătea întins pe nisipul fierbinte de pe mal şi îngîna un cîntec. Un cazac, cu faţa suptă şi arsă bine de soare, pesemne beat mort, zăcea trîntit pe spate lîngă unul din pereţii izbei, care, cu vreo două ceasuri în urmă, fusese în umbră, dar pe care acum cădeau, fierbinţi şi piezişe, razele de soare.

Lukaşka, cel de strajă în foişor, era un flăcău de vreo douăzeci de ani, înalt şi frumos, ce semăna mult cu maică-sa. Chipul şi constituţia acestuia – deşi colţuroase, ca la orice tînăr – exprimau o deosebită forţă fizică şi morală. Chiar dacă *fusese luat* de puţină vreme la oaste, expresia cutezătoare a feţei şi atitudinea calmă, plină de încredere în sine, arătau că reuşise să-şi însuşească acea ţinută războinică şi oarecum trufaşă, proprie cazacilor şi, în genere, oamenilor ce poartă mereu arme, că e şi el cazac şi că-şi cunoaşte valoarea, o valoare autentică. *Cerkeza* largă îi era ruptă pe alocuri, căciula o purta pe ceafă, precum cecenii, iar jambierele de piele erau lăsate mai jos de genunchi. Straiele

nu-i erau bogate, dar i se aşezau pe trup cu acea eleganţă căzăcească aparte, ce consta în imitarea *djighiţilor* ceceni. La un *djighit* adevărat hainele-i sînt întotdeauna largi, rupte, neglijente; doar armele îi sînt bogate. Doar că aceste haine rupte şi armele se poartă, se încing şi se potrivesc într-un mod anume, pe care nu-l ştie oricine şi care dintr-odată sare în ochii unui cecen sau ai unui muntean. Lukaşka avea această înfăţişare de *djighit.* Cu mîinile împreunate pe sabie şi mijindu-şi ochii, se tot uita înspre aulul din depărtare. Luate separat, trăsăturile feţei sale nu erau frumoase, dar oricine îi vedea statura zveltă şi chipul inteligent, cu sprîncene negre, ar fi spus fără să vrea: „Straşnic flăcău!“.

— Ce se tot agită femeile colo-n aul? spuse el cu voce aspră, descoperindu-şi dinţii albi, strălucitori, fără să se adreseze cuiva anume.

Tolănit undeva dedesubt, Nazarka îşi ridică grăbit capul şi observă:

— Se duc, pesemne, la apă.

— Ia să le sperii niţel cu puşca, spuse Lukaşka, rîzînd. Una-două iese tărăboi!

— Nu bate ea pînă acolo.

— Nu zău! A mea bate şi mai departe. Uite, dă-mi răgaz şi cînd o să fie sărbătoare la ei, mă duc la Ghirei Han în ospeţie să beau *buza*15, spuse Lukaşka, apărîndu-se mînios de ţînţarii care se ţineau lipcă de el.

Atenţia cazacilor fu atrasă de un foşnet în desiş. O lepădătură de prepelicar pestriţ, căutînd urme şi dînd energic din coada năpîrlită, se apropie în fugă de cordon. Lukaşka recunoscu cîinele vînătorului din vecini, unchiaşul Eroşka, iar în urma potăii, în desiş, îl zări şi pe vînător în persoană.

Unchiaşul Eroşka era un cazac cu o statură impresionantă, o barbă stufoasă şi albă ca neaua şi cu umerii şi pieptul atît de laţi, încît, în pădure, unde n-aveai cu cine să-l compari, nu părea prea înalt – atît de bine îi erau proporţionate membrele puternice. Purta un zăbun rupt, sumes la poale, o pereche de *porşne*16 din piele de cerb, legate cu sfoară peste obiele, şi o căciulă albă, ponosită. Pe un umăr ducea o *kobîlkă*17 şi un sac cu o găinuşă şi o gaie, ca să ademenească uliul; pe celălalt umăr, purta, legată cu cureaua, o pisică sălbatică împuşcată, iar în spate, la cingătoare, îşi îndesase săculeţul cu gloanţe, praf de puşcă şi pîine, o coadă de cal, cu care să se apere de ţînţari, un pumnal mare cu teaca găurită şi cu vechi pete de sînge, şi doi fazani împuşcaţi. Aruncînd o privire către cordon, se opri.

— Hei, Leam! îşi strigă el cîinele cu o voce de bas atît de sonoră, încît

ecoul se auzi departe în pădure. Apoi, aruncîndu-şi pe umăr puşca mare, cu piston, numită la cazaci *flintă*, îşi săltă căciula pe frunte.

— Ziua bună, planton, şi vouă, oameni buni! Hei! se adresă el cazacilor cu acelaşi glas puternic şi vesel, ce nu presupunea nici un efort din partea lui, însă atît de tare, de parcă ar fi strigat la cineva de pe celălalt mal al rîului.

— Ziua bună, unchiaşule! Bună! răspunseră vesel din toate părţile glasuri tinere de cazaci.

— Ei, ce-aţi văzut? Ia ziceţi! strigă moş Eroşka, ştergînd cu mîneca *cerkezei* sudoarea de pe faţa-i mare şi roşie.

— Auzi, unchiaşule? Dac-ai şti ce uliu şade aici, chiar în platanul din faţă! Cum dă seara, cum se iveşte, spuse Nazarka, clipind din ochi şi săltîndu-şi un umăr şi un picior.

— Ei, ce vorbeşti!? spuse neîncrezător bătrînul.

— Cum îţi zic, unchiaşule, n-ai decît *să stai*[18], îşi întări Nazarka spusele rîzînd.

Cazacii rîseră şi ei.

Glumeţul nu văzuse nici un uliu; doar că tinerii cazaci din cordon îşi făcuseră de mult timp un obicei din a-l zădărî şi a-l amăgi pe moş Eroşka de fiecare dată cînd trecea pe la ei.

— Hei, prostule, nu ştii decît să minţi! se răsti Lukaşka din foişor la Nazarka.

Acesta amuţi.

— Vasăzică, dacă trebuie *să stau, o să stau*, răspunse bătrînul, spre marea satisfacţie a tuturor cazacilor. Da’ ceva mistreţi n-aţi zărit?

— Da’ ce, parcă e uşor să pîndeşti mistreţii?! spuse uriadnicul, foarte bucuros că are prilejul să se mai amuze, întorcîndu-se pe cealaltă parte şi scărpinîndu-se cu amîndouă mîinile pe spatele deşirat. Aici, pe *abreci*, nu pe mistreţi, trebuie să-i vînăm. N-ai auzit nimic, unchiaşule? întrebă el, mijindu-şi ochii fără motiv şi dezvelindu-şi şirul alb de dinţi.

— De *abreci* spui? întrebă bătrînul. Nu, n-am auzit. Dar ia spune, aveţi cumva *cihir*[19]? Dă-mi să beau, om bun. M-am muiat de tot, zău aşa. Uite, lasă-mi răgaz şi îţi aduc vînat din cel proaspăt, pe cuvînt că-ţi aduc. Haide, dă-mi, adăugă el.

— Da’ tu chiar vrei *să stai*? îl întrebă uriadnicul, de parcă n-ar fi auzit ce-i spusese.

— Aş fi vrut *să stau* o nopticică, îi răspunse unchiaşul Eroşka. Mai ştii, acum, de sărbători, poate dă Dumnezeu ş-oi găbji ceva; şi-ţi dau şi ţie, zău!

— Unchiule! Hei! Unchiule! răcni de sus Luka, atrăgînd atenţia asupra sa, astfel încît toţi cazacii priviră într-acolo. Du-te către braţul de sus al apei, umblă pe-acolo o turmă pe cinste. Nu mint. Pruuu! Deunăzi, un cazac de-al nostru a împuşcat unul. Îţi spun drept, adăugă el pe un ton din care se vedea că nu glumeşte, în timp ce-şi aranja puşca în spate.

— Ehe, Lukaşka *Urvan* e aici! spuse bătrînul, privind în sus. În ce loc l-a împuşcat?

— A, tu nici nu m-ai văzut! Oi fi prea mic, se pare, spuse Lukaşka. Chiar lîngă şanţ, unchiule, adăugă el serios, scuturînd din cap. Uite, mergeam noi aşa, de-a lungul şanţului, cînd se aude un trosnet, or, eu aveam puşca în învelitoare… Iliaşka însă, cînd mi l-a pocnit o dată… Păi, o să-ţi arăt, unchiule, în care loc, nu e departe. Aşteaptă un pic. Eu, fraţilor, ştiu toate potecile. Nea Mosev! se adresă el cu glas hotărît, aproape poruncitor uriadnicului. E timpul să mă schimbi!

Şi, luîndu-şi puşca, fără să mai aştepte ordinul, începu să coboare din foişor.

— Coboară! spuse ceva mai tîrziu uriadnicul, aruncînd o privire în jur. E schimbul tău, nu-i aşa, Gurka? Du-te! Să ştii, tare îndemînatic s-a făcut Lukaşka al tău, adăugă uriadnicul, adresîndu-se de data asta bătrînului. Tot ca tine umblă, pe-acasă nu stă. Deunăzi a răpus un mistreţ.

VII

Soarele se ascunsese şi umbrele întunericului înaintau repede dinspre pădure. Cazacii îşi terminaseră treburile pe lîngă cordon şi se strîngeau la cină, în izbă. Doar bătrînul, tot aşteptînd să apară uliul şi trăgînd uşor de aţa cu care era prinsă gaia de picior, continua să stea la pîndă sub platan. Eretele stătea în copac, dar nu se năpustea asupra găinuşei. Lukaşka aşeza răbdător laţuri, chiar în desişul de mărăcini, pe poteca fazanilor, ca să-i prindă şi îngîna cîntec după cîntec. În ciuda staturii înalte şi a palmelor mari, se vedea că orice fel de muncă, importantă sau măruntă, sporea în mîinile sale.

— Hei, Luka! se auzi din desiş, foarte aproape, glasul lui Nazarka. Cazacii s-au dus să cineze.

Cu un fazan viu la subsuoară, făcîndu-şi loc printre mărăcini, Nazarka răzbi la potecă.

— Oho! exclamă Lukaşka, amuţind. De unde ai luat aşa un cocoş? Pesemne, din laţul meu…

Nazarka era de-o vîrstă cu Lukaşka şi tot din primăvară fusese luat la oaste. Era un tip cam urîţel, pirpiriu, cu o voce ascuţită, care-ţi zgîria urechile. Cei doi erau vecini şi tovarăşi. Lukaşka şedea tătăreşte pe iarbă şi punea laţurile.

— Nu ştiu al cui e, pesemne al tău.

— Nu cumva dincolo de groapă, înspre platani? Al meu şi e, aseară le-am pus.

Lukaşka se ridică şi se uită la fazanul prins. Mîngîind capul vineţiu pe care cocoşul şi-l întindea speriat închizînd ochii, luă pasărea în braţe.

— Azi facem pilaf. Tu du-te de-l taie şi-l jumuleşte.

— Cum facem, îl mîncăm singuri sau îi dăm şi uriadnicului?

— Are el de-ajuns!

— Mi-e frică să-l tai, recunoscu Nazarka.

— Dă-l încoace.

Lukaşka scoase un briceag şi făcu o mişcare ageră. Cocoşul se smuci, dar n-apucă să-şi desfacă aripile, căci, însîngerat, gîtul i se frînse şi pasărea începu să se zbată.

— Uite-aşa se face! rosti Lukaşka, dînd drumul cocoşului. O să iasă un pilaf pe cinste.

Privind pasărea, Nazarka tresări.

— Auzi, Luka, iar o să ne trimită dracu’ la *secret*20, adăugă el ridicînd fazanul; prin drac, se referea la uriadnic. Pe Fomuşkin l-a trimis după *cihir*, că era tura lui. A cîta noapte mergem? Numai pe noi ne înhamă.

Lukaşka o porni prin cordon fluierînd.

— Ia sfoara de colo! strigă el.

Nazarka se supuse.

— Astăzi am să-i zic, crede-mă că-i zic, continuă Nazarka. Aşa să-i zicem: nu ne ducem, ne-am istovit de tot. Şi cu asta, basta. Spune-i, zău, că pe tine o să te asculte. Ce înseamnă asta?

— Na, c-ai găsit despre ce să vorbeşti! spuse Lukaşka, cu gîndul pesemne la altceva. Prostii! Dacă te-ar scoate din staniţă, pe timp de noapte, ţi-ar fi necaz. Acolo petreci, dar aici? Ce mi-i la cordon, ce mi-i la *secret*? Nu-i totuna?

Şi tu acuma…

— Dar în staniţă te duci?

— O să mă duc de sărbători.

— Povestea Gurka de Dunaika ta, cică umblă cu Fomuşkin, îi spuse deodată Nazarka.

— Dracu’ s-o pieptene! îi răspunse Lukaşka, dezvelindu-şi şirul de dinţi albi, fără să rîdă însă. Ce, n-oi găsi alta?

— Ce-mi povestea Gurka: cică s-a dus acasă la ea, la Dunaika – bărbatu-său era plecat. Şi Fomuşkin era acolo, mînca plăcintă. A stat Gurka cît a stat, după care a plecat; trecînd pe sub fereastră, o aude zicînd: „A plecat împieliţatu’. Ce-i, dragule, de ce nu mănînci plăcintă? De dormit, îi zice, să nu te duci acasă să dormi“. Iar el, de sub fereastră: „Grozav“.

— Minţi!

— E-adevărat, ce Dumnezeu!

Lukaşka tăcu.

— Dacă şi-a găsit pe altul, naiba s-o ia! Ce, parcă nu-s fete? Şi-aşa m-am lehămetit de ea.

— Ca să vezi cum e dracu’! spuse Nazarka. Ai putea să treci pe la Marianka a *horungiului.* Ea doar nu vorbeşte cu nimeni.

Lukaşka se posomorî.

— Ce mi-e Marianka, ce mi-e alta! Mi-e totuna! spuse el.

— Păi, uite, bagă-te…

— Da’ crezi că-i mare lucru? Puţine fete sînt în staniţă?

Lukaşka începu din nou să fluiere şi o porni spre cordon, rupînd în trecere frunze de pe crengi. Trecînd prin tufişuri, se opri brusc, observă o mlădiţă netedă, scoase de sub pumnal briceagul şi o reteză.

— Iese o vergea21 dintr-însa, spuse el, şfichiuind aerul cu nuiaua.

Cazacii cinau în tinda din vălătuci a cordonului, pe duşumeaua de lut, în jurul unei mese tătăreşti mici şi joase, cînd veni vorba de cine urmează la *secret.*

— Care-ar fi de rînd azi? strigă un cazac, adresîndu-se uriadnicului prin uşa deschisă a casei.

— Da’, al cui e rîndul? se auzi glasul uriadnicului. Unchiaşul Burlak a fost, Fomuşkin a fost, spuse el nu tocmai convins. Mergeţi voi, ce ziceţi? Tu şi Nazar, se adresă el lui Luka. Şi Erguşov să meargă; pesemne că s-a trezit.

— Nu te-ai trezit tu, de el ce să mai zic! spuse Nazarka cu jumătate de glas.

Cazacii izbucniră în rîs.

Erguşov era cazacul care dormise beat lîngă izbă şi care tocmai dăduse buzna în tindă, frecîndu-se la ochi.

În timpul acesta, Lukaşka se ridicase în picioare şi îşi examina arma.

— Da' hai, mergeţi odată! Mîncaţi şi duceţi-vă! spuse uriadnicul. Şi, fără să mai aştepte acordul acestora, închise uşa, probabil, fără să-şi pună prea mari speranţe că va fi ascultat. Dacă nu primeam poruncă, nu v-aş fi trimis, dar aşa, mai ştii, trage sotnicul o fugă. Şi-aşa cică opt *abreci* au trecut dincoace.

— Ce să-i faci, trebuie să mergem, spuse Erguşov. Ordinea în primul rînd. N-ai încotro, aşa-s vremurile. Vă spun, trebuie să mergem.

În timpul acesta, Luka, ţinînd cu ambele mîini o ciozvîrtă de fazan, arunca cîte-o privire cînd la uriadnic, cînd la Nazarka, părînd că nu-i pasă cîtuşi de puţin de cele ce se petreceau şi rîzînd de amîndoi. Cazacii n-apucară s-o pornească la *secret*, cînd unchiaşul Eroşka, ce stătuse în zadar sub platan pînă se lăsase de-a binelea întunericul, intră în tinda întunecoasă.

— Ei bine, flăcăi, răsună în tindă basul acestuia, acoperind celelalte voci. Merg şi eu. Voi o să prindeţi ceceni, iar eu *o să stau* la mistreţi.

VIII

Se întunecase de tot cînd unchiaşul Eroşka şi cei trei cazaci din cordon, în burci şi cu puştile la spinare, porniră de-a lungul Terekului, spre locul desemnat a fi *secret*. Nazarka n-ar fi vrut să meargă, însă Luka se răsti la el, aşa că plecară îndată. După ce făcură cîţiva paşi în tăcere, cazacii părăsiră şanţul şi, pe o cărăruie abia vizibilă, se apropiară prin stuf de apa Terekului. Pe mal, se afla un buştean gros şi negru, aruncat de rîu, iar stuful din jurul acestuia fusese de curînd culcat la pămînt.

— Oare aici trebuie să stăm? întrebă Nazarka.

— Da' tu unde-ai vrea? răspunse Lukaşka. Aşază-te aici, iar eu vin îndată, numai să-i arăt moşului locul.

— Acesta-i cel mai bun loc. Pe noi nu ne văd, ori de la noi se vede, spuse Erguşov. Să tot stai aici. E un loc a-ntîia.

Nazarka şi Erguşov, după ce-şi aşternură burcile, se întinseră în spatele

buşteanului, iar Luka plecă mai departe cu unchiaşul Eroşka.

— Nu-i departe de aici, unchiule, spuse Lukaşka, păşind fără zgomot înaintea bătrînului. O să-ţi arăt pe unde au trecut. Numai eu ştiu, frate.

— Să-mi arăţi. Eşti un flăcău de ispravă, *Urvan*, îi răspunse tot în şoaptă bătrînul.

Mai făcură cîţiva paşi, Lukaşka se opri, se aplecă deasupra unui smîrc şi fluieră.

— Uite pe unde au trecut să bea apă, vezi? spuse el abia auzit, arătînd spre o urmă proaspătă.

— Dumnezeu să te aibă în pază, răspunse bătrînul. Dihania o fi dincolo de şanţ, în *kotluban*22, adăugă el. Eu rămîn *să stau*, tu du-te.

Lukaşka îşi trase burca mai sus pe umeri şi o porni îndărăt singur, de-a lungul malului, aruncînd iute cîte-o privire cînd în stînga, la peretele de stuf, cînd la Terekul ce clocotea alături, sub mal. „De bună seamă şi acolo stă de pază sau se tîrăşte careva“, gîndi el despre ceceni. Deodată, un foşnet puternic şi un plescăit în apă îl făcură să tresară şi să apuce puşca. De sub mal, scuturîndu-se, sări un mistreţ şi silueta lui neagră se contură pentru o clipă pe luciul apei, apoi dispăru în stuf. Luka apucă iute arma, ochi, dar n-apucă să tragă, că mistreţul se făcu nevăzut în desiş. Scuipînd de necaz, Lukaşka îşi continuă drumul. Apropiindu-se de *secret*, se opri din nou şi fluieră încet. I se răspunse tot cu un fluierat, aşa că se duse la tovarăşii săi.

Strîns covrig, Nazarka dormea dus. Erguşov stătea aşezat tătăreşte şi se dădu puţin la o parte să-i facă loc lui Lukaşka.

— E bine să stai aici! Ce-i drept, locul e bun, spuse el. I-ai arătat?

— I-am arătat, îi răspunse Lukaşka, aşternînd burca. Dar să vezi ce porc zdravăn am stîrnit adineauri, chiar din apă. Pesemne, acelaşi! Cred c-ai auzit zgomotul, nu?

— Am auzit cum trosnea, aflu acum că era o sălbăticiune. Aşa mă şi gîndeam: „Lukaşka a speriat vreo jivină“, spuse Erguşov, învelindu-se în burcă. Eu o să trag un pui de somn, adăugă el. Să mă trezeşti după cîntatul cocoşilor, că doar trebuie ordine. Acum aţipesc eu şi stai tu de veghe. Pe urmă dormi tu şi stau eu. Aşa o să facem.

— Mulţumesc, dar nu mi-e somn, îi răspunse Lukaşka.

Era o noapte întunecoasă, caldă, fără vînt. Stelele se vedeau licărind doar într-o parte a orizontului. Cealaltă parte, ca mai toată bolta, era acoperită de un

nor uriaş. Prelingîndu-se din munţi, neajutat de vînt, norul negru înainta alene, mai departe, şi mai departe, delimitîndu-se clar, prin marginile sale curbate, de cerul înalt, presărat cu stele. Doar în faţă cazacul putea să vadă albind Terekul şi depărtările; din spate şi din ambele părţi, Luka era înconjurat de peretele de stuf. Din cînd în cînd, parcă fără pricină, stuful începea să se învolbure şi să foşnească. Privite de jos, măciuliile legănînde păreau, pe fondul luminos al orizontului, crengi pufoase de copac. Chiar la picioare, în faţă, era malul sub care se zbuciuma torentul. Ceva mai departe, masa lucioasă de apă cenuşie se încreţea uniform pe lîngă bancurile de nisip şi pe lîngă mal. Şi mai departe, apa, malul şi norul se vărsau toate în întunericul de nepătruns. La suprafaţa apei, pluteau umbre negre, în care ochiul deprins al cazacului recunoştea buşteni purtaţi de curent. Doar arareori cîte un fulger, reflectîndu-se în unde ca într-o oglindă neagră, delimita conturul malului opus, uşor povîrnit. Sunetele ce răsunau regulat în noapte – foşnetul stufului, sforăitul cazacilor, bîzîitul ţînţarilor şi curgerea Terekului – erau întrerupte din cînd în cînd ba de o împuşcătură îndepărtată, ba de zgomotul vreunui mal prăbuşit, ba de plescăitul vreunui peşte mare, ba de trosnetul vreunei sălbăticiuni în pădurea sălbatică, năpădită de vegetaţie. La un moment dat, o bufniţă trecu în zbor de-a lungul rîului, lovindu-şi aripile una de alta la două fluturări. În dreptul capetelor cazacilor, îşi schimbă direcţia spre pădure şi, apropiindu-se de copac, nu la două, ci la fiecare fîlfîit îşi lovea aripile una de alta, după care se mocoşi mult pînă să se aşeze în platanul bătrîn. La orice astfel de sunet neaşteptat, cazacul de veghe îşi încorda auzul la maximum, îşi mijea ochii şi îşi pipăia încet arma.

Trecuse cea mai mare parte a nopţii. Norul negru se trase către apus, descoperind pe după marginile-i zdrenţuite cerul curat, plin de stele, iar cornul de aur, răsturnat, al lunii se aprinse roşu deasupra munţilor. Se făcea tot mai răcoare. Nazarka se trezi, îngăimă ceva şi adormi la loc. Pe Lukaşka îl cuprinse urîtul, se ridică, scoase cuţitaşul din teaca pumnalului şi începu să strujească vergeaua pentru puşcă. Prin cap începură să i se perinde tot felul de gînduri: cum trăiesc cecenii acolo, în munţi, cum trec ei viteji pe partea aceasta a rîului, cum nu se tem de cazaci şi cum ar putea traversa rîul prin alt loc. Se aplecă în faţă, se uită în lungul apei, dar nu văzu nimic. Privind rar apa şi malul îndepărtat, abia delimitat de rîu în lumina şovăielnică a lunii, Luka încetă să se mai gîndească la ceceni şi aştepta doar clipa cînd urma să-şi trezească tovarăşii şi să plece în staniţă. Acolo, îi apăru chipul Dunkăi, *sufleţelul* lui, cum îşi alintă

cazacii iubitele, şi se gîndi cu ciudă la ea. Apăreau primele semne ale dimineţii: o ceaţă argintie albea deasupra apei şi, aproape de el, nişte vulturi tineri fluierau strident şi băteau din aripi. În sfîrşit, de departe, din staniţă se auzi cîntecul primului cocoş, urmat de un altul, prelung, la care răspunseră alte glasuri.

Lukaşka terminase de strujit vergeaua şi simţea cum ochii i se lasă grei. „E timpul să-i trezesc“, gîndi el. Se întoarse către tovarăşii săi şi încercă să vadă cui aparţin picioarele, cînd, deodată, i se păru că aude un plescăit pe partea cealaltă a Terekului. Privi încă o dată la munţii de la orizont, uşor luminaţi de cornul întors al lunii, la conturul celuilalt mal, la Terek şi la buştenii, acum vizibili, care pluteau pe el. I se păru că el se mişcă, iar Terekul şi buştenii stau nemişcaţi; impresia însă nu dură decît cîteva clipe. Începu din nou să scruteze suprafaţa apei. Un buştean mare din care se ridica o creangă îi atrase cu deosebire atenţia. Straniu, dar acesta nu se clătina şi nu se rotea, ci plutea chiar pe mijlocul rîului. I se păru chiar că nici măcar nu ţine cursul apei, ci se îndreaptă de-a curmezişul Terekului, spre bancul de nisip. Întinzîndu-şi gîtul, Lukaşka începu să privească atent buşteanul. Acesta pluti către banc, se opri şi începu să se mişte în chip ciudat. Lui Luka i se păru pentru o clipă că zăreşte o mînă ivindu-se de sub buştean. „Şi uite-aşa o să omor de unul singur un *abrek*“, gîndi el şi apucă fără grabă puşca, aşeză suportul, puse puşca pe el, trase piedica încet, fără să facă zgomot, şi, ţinîndu-şi respiraţia, ochi cercetînd mai departe apa. „N-o să-i trezesc“, îşi zise el. Cu toate acestea, inima începu să-i bată atît de tare în piept, încît Luka se opri şi începu să asculte. Deodată, buşteanul se scufundă, după care începu iar să plutească, tăind apa înspre malul nostru. „Numai de nu mi-ar scăpa!“, gîndi Luka şi, la lumina slabă a lunii, văzu licărind în faţa buşteanului un cap de tătar. Îndreptă puşca spre el, spre acel cap care-i apărea acum foarte aproape, la capătul ţevii. „Chiar aşa şi este, un *abrek*!“, îşi spuse el cu bucurie şi brusc, cu impetuozitate, se ridică în genunchi, ochi din nou, observă ţinta care se întrezărea la capătul ţevii lungi şi, căzăceşte, după cum deprinsese în copilărie, rosti: „În numele Tatălui şi al Fiului“ şi apăsă pe trăgaci. Fulgerul care porni din puşcă lumină pentru o clipă stuful şi apa. Sunetul tăios, uşor sacadat al împuşcăturii se împrăştie pe rîu şi se prefăcu undeva departe în bubuit. Buşteanul prinse a pluti, săltînd şi rotindu-se, de data asta pe firul apei, nu de-a curmezişul.

— Ţine-l, îţi spun! strigă Erguşov, căutîndu-şi arma pe dibuite şi ridicîndu-se de după buştean.

— Taci, drace! îi şopti Luka, scrîşnind din dinţi. *Abrecii!*

— În cine-ai tras? întrebă Nazarka. În cine-ai tras, Luka?

Lukaşka tăcea. Îşi încărca puşca urmărind buşteanul care se îndepărta plutind. Ceva mai încolo se opri într-un banc de nisip, iar de după el apăru ceva mare, legănîndu-se pe apă.

— Ce-ai împuşcat? De ce nu răspunzi? repetară cazacii.

— *Abrecii!* Ţi-am spus doar, repetă Luka.

— Hai, ajunge cu minciuna! Sau poate ţi s-a descărcat arma?…

— Am omorît un *abrek*! Iată în ce-am tras! îngăimă Luka cu glasul gîtuit de emoţie şi sări în picioare. Trecea cineva înot…, spuse el, arătînd spre bancul de nisip. L-am omorît. Uite, colo.

— Ajunge cît ai minţit, repetă Erguşov, frecîndu-se la ochi.

— Ce tot spui?! Fă bine şi te uită! Ia priveşte încoace, spuse Lukaşka, apucîndu-l de umeri şi trăgîndu-l spre el cu o asemenea forţă, încît Erguşov icni.

Se uită în direcţia pe care i-o arăta Luka şi, văzînd cadavrul, schimbă brusc tonul.

— Ei da! Îţi spun cinstit, or să mai fie şi alţii, zise el încet şi prinse să-şi cerceteze puşca. Ăsta care plutea era primul; fie că sînt deja aici, fie nu prea departe, pe celălalt mal. Îţi spun cinstit…

Lukaşka îşi dădu cingătoarea jos şi începu să se dezbrace de *cerkezăa*.

— Încotro, prostule? strigă Erguşov. Te bagi în treaba asta şi o să mori pentru nimic, îţi spun cinstit. Dacă l-ai omorît, nu mai fuge el. Dă-mi cornul să torn praf de puşcă. Ai? Nazar! Fugi repede la cordon, dar n-o lua pe mal. Te omoară, îţi spun cinstit.

— Da, vezi să nu mă duc de unul singur! N-ai decît să te duci tu, spuse mînios Nazarka.

Lepădîndu-şi *cerkeza*, Lukaşka se apropie de mal.

— Nu te băga, îţi spun, zise Erguşov, turnînd pulberea în cămara puştii. Uite, nu se mişcă, văd eu. Pînă-n zori nu mai e mult, aşteaptă să vină de la cordon. Dă-i drumul, Nazarka! Haide, îndrăzneşte. Nu te teme, îţi spun.

— Luka, hei, Luka! zise Nazarka. Hai, spune-ne cum l-ai ucis.

Luka se răzgîndi şi nu se mai băgă în apă.

— Daţi-i drumul la cordon, iute, iar eu o să stau la pîndă. Spuneţi-le cazacilor să trimită patrule. Că, dacă-s pe partea asta… trebuie prinşi!

— Vă spun, o să scape, zise Erguşov, ridicîndu-se. Ce-i drept, trebuie prinşi.

Erguşov şi Nazarka se ridicară, îşi făcură cruce şi plecară la cordon, dar nu pe mal, ci printre mărăcini, răzbind la cărarea din pădure.

— Numai să ai grijă, Luka, şi să stai locului! mai zise Erguşov. Altfel şi aici pot să te spintece. Ai grijă să nu caşti gura, îţi spun cinstit.

— Du-te, că ştiu, spuse Luka şi, cercetîndu-şi puşca, se întinse din nou în spatele buşteanului.

Lukaşka stătea de unul singur, se uita la bancul de nisip şi trăgea cu urechea să-i audă pe cazaci venind. Pînă la cordon era însă departe, or pe el îl chinuia nerăbdarea. Aşa se şi gîndea, că *abrecii*, care îl însoţeau pe cel ucis, o să se facă nevăzuţi. Îi era ciudă pe ei c-o să dispară, aşa cum i-a fost şi pe mistreţul peste care dăduse în ajun. Se uita cînd în jurul său, cînd spre celălalt mal, aşteptînd doar-doar s-o ivi vreun duşman pentru care avea puşca pregătită. Nici prin cap nu-i trecea că putea fi chiar el împuşcat.

IX

Începea deja să se lumineze. Trupul cecenului, ajuns pe prund şi legănat uşor de valuri, se vedea acum în întregime. Deodată, în apropierea cazacului, trosni stuful, se auziră paşi şi măciuliile trestiilor foşniră. Cazacul armă cocoşul puştii şi spuse: „În numele Tatălui şi al Fiului“. La zgomotul făcut de armă, paşii se opriră.

— Hei, cazaci! Să nu-l omorîţi pe unchiaş, se auzi glasul liniştit, de bas, al lui Eroşka. Dînd stuful la o parte, acesta ajunse lîngă tînăr.

— Of, Doamne! Cît pe ce să te omor! spuse Lukaşka.

— Ce-ai împuşcat? îl întrebă Eroşka.

Glasul sonor al bătrînului, răsunînd în pădure şi-n jos, de-a lungul rîului, risipi brusc liniştea şi întregul mister al nopţii, care-l înconjurau pe cazac. Ca şi cum, dintr-odată, s-ar fi făcut şi mai multă lumină.

— Tu n-ai văzut nimic, moşule, dar eu am ucis o sălbăticiune, zise Lukaşka, coborînd cocoşul puştii şi ridicîndu-se nefiresc de liniştit.

Bătrînul nu-şi lua ochii de la spinarea care se vedea clar de-acum şi pe lîngă care vălurea Terekul.

— Înota cu o buturugă în spinare. Nu l-am scăpat din ochi, cum altfel… Ia uită-te încoace! În nădragi albaştri, fără puşcă… Vezi? întrebă Luka.

— Cum să nu văd! răspunse bătrînul supărat şi pe chip îi apăru o expresie serioasă şi severă. Ai omorît un *djighit*, adăugă el, cu părere de rău parcă.

— Stau eu aşa şi mă uit, oare ce se zăreşte negru de cealaltă parte? L-am observat încă de acolo: mi s-a părut că un om s-a apropiat şi s-a aruncat în apă. Curios lucru! Iar o buturugă, una zdravănă pluteşte, numai că nu pluteşte în lung, ci vine cumva de-a curmezişul. Mă uit, de sub ea se iţeşte un cap. Ce minune o mai fi şi asta? Mă mişc, dar din stuf nu vedeam nimic; mă ridic pe jumătate, dar el, bestia, m-a auzit, pare-se, că s-a tîrît pe bancul de nisip, s-a uitat în jur. „Te înşeli, îmi zic, n-ai să scapi!“ Doar ce se tîrăşte un pic şi din nou se uită. (Oh, mi se pusese un nod în gît!) Îmi pregătesc puşca, nu fac nici cel mai mic zgomot, aştept. El stă cît stă, după care începe iar să înoate şi cum ajunge în lumina lunii, i se zăreşte din nou spatele. „În numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh.“ Mă uit prin fum şi-l văd cum se zbate. A scos un geamăt sau doar mi s-a părut? „Ei, slavă Ţie, Doamne, îmi zic, l-am răpus!“ Cînd l-a împins apa pe nisip, se vedea clar că voia să se ridice, dar nu-i ajungeau puterile. S-a zbătut cît s-a zbătut şi s-a liniştit. Se vedea totul, clar. Uite, nu se mişcă, probabil c-a pierit. Cazacii au dat fuga la cordon, nu cumva să scape ceilalţi!

— Aşadar, l-ai prins! spuse bătrînul. Mai departe, frate, acum…

Şi unchiaşul clătină iar din cap, cu tristeţe. În timpul acesta, cazaci pedeştri şi călare, vorbind tare şi trosnind prin stuf, se auziră pe mal.

— Aduc un caic sau ce? strigă Luka.

— Bravo, Luka! Trage-l pe mal! strigă unul dintre cazaci.

Lukaşka, fără să mai aştepte caicul, începu să se dezbrace, fără a-şi lua ochii de la pradă.

— Aşteaptă, vine Nazarka cu caicul, îi strigă uriadnicul.

— Prostule! Poate-i încă viu şi se preface! Ia pumnalul cu tine! strigă alt cazac.

— Prostii! strigă Luka, lepădîndu-şi nădragii.

Se dezbrăcă cu vioiciune, îşi făcu cruce şi, luîndu-şi avînt, sări cu un plescăit în rîu, se scufundă şi, rotindu-şi larg braţele albe şi înălţîndu-şi spatele din apă, o luă de-a curmezişul cursului, către grind. De pe mal, răsunau glasurile zgomotoase, pe cîteva voci, ale grupului de cazaci. Trei călăreţi

plecară să facă un ocol prin împrejurimi. Caicul apăru şi el de după cotul rîului. Lukaşka urcă pe bancul de nisip, se aplecă asupra trupului şi-l zgîlţîi de vreo două ori.

— E mort de-a binelea! se auzi de acolo glasul ascuţit al lui Luka.

Cecenul fusese împuşcat în cap. Purta nădragi albaştri, cămaşă, *cerkeză*, iar puşca şi pumnalul le avea prinse la spate. Peste toate acestea avea legată o cracă mare care-l derutase la început pe Lukaşka.

— Şi uite-aşa căzu crapul în prinsoare! spuse unul dintre cazacii strînşi în cerc, în timp ce trupul cecenului scos din caic, strivind iarba, fu întins pe mal.

— Şi ce galben e! zise un altul.

— Unde s-au dus ai noştri să-i caute?

— N-aveţi grijă, sînt deja pe celălalt mal. Dacă n-ar fi fost călăuză, n-ar fi înotat aşa. De unul singur, de ce să înoate? spuse un al treilea.

— Cred că era dibaci tare de vreme ce a luat-o înaintea tuturor. Se vede, un *djighit* pe cinste! spuse cu ironie Lukaşka, storcîndu-şi la mal hainele ude şi tremurînd din tot corpul. Barba-i vopsită şi tunsă.

— Iar zăbunul şi l-a pus într-un sac la spate. Îi era mai uşor să înoate fără el, zise cineva.

— Auzi, Lukaşka! spuse uriadnicul, ţinînd în mînă pumnalul şi puşca celui ucis. Tu ia-ţi pumnalul, poţi să păstrezi şi zăbunul, iar pentru puşcă, uite, o să-ţi dau trei monede. Vezi, asta are o gaură, adăugă el, suflînd în ţeavă. Aş fi mîndru s-o am ca amintire.

Lukaşka nu-i răspunse. Îi era, pesemne, ciudă de milogeala uriadnicului, însă ştia că n-avea cum să scape de el.

— Ca să vezi ce diavol! spuse el, încruntîndu-se şi dînd de pămînt cu zăbunul cecenului. Măcar zăbunul să fi fost întreg, dar ăsta-i o zdreanţă.

— E bun să mergi după lemne cu el, zise un alt cazac.

— Mosev! Vreau să trec pe-acasă, spuse Lukaşka, căruia, după cum se vedea, îi trecuse supărarea şi dorea acum să tragă un folos de pe urma darului făcut uriadnicului.

— Păi, poţi să pleci! Duceţi-l în spatele cordonului, flăcăi, se adresă uriadnicul cazacilor, continuînd să examineze puşca. Şi mai trebuie să încropiţi un sălaş deasupra, ca să-l feriţi de soare. S-ar putea să vină să-l răscumpere din munţi.

— Încă nu-i arşiţă, zise cineva.

— Dar dacă-l sfîşie vreun şacal? Asta n-ar fi bine, observă unul dintre cazaci.

— O să punem o santinelă, nu de alta, dar dacă vin să-l răscumpere, n-ar fi bine să-l găsească sfîşiat.

— Ei, Lukaşka, faci cum vrei, dar poate le dai băieţilor o vadră de vin, adăugă vesel uriadnicul.

— Aşa cum se obişnuieşte, îi prinseră cazacii ideea din zbor. Că vezi doar, Dumnezeu ţi-a dat noroc: fără să vezi nimic, ai ucis un *abrek*.

— Păi, ia cumpăraţi pumnalul şi zăbunul. Nu vă zgîrciţi la bani. Vînd şi pantalonii. Domnul cu voi, spuse Luka. Mie nu-mi vin. Era cam pirpiriu, împieliţatul.

Un cazac cumpără zăbunul cu o monedă. Pentru pumnal oferi altul două vedre.

— Beţi, flăcăi, pun la bătaie o vadră, spuse Luka. O s-o aduc chiar eu din staniţă.

— Iar pantalonii taie-i şi dă-i fetelor să-şi facă batiste, spuse Nazarka.

Cazacii izbucniră în rîs.

— Gata, ajunge cu gluma, zise uriadnicul. Luaţi hoitul de-aici. Ce-aţi pus mortăciunea în faţa izbei…

— Ce v-aţi oprit? Ia tîrîţi-l încoace, flăcăi! le strigă Lukaşka, pe un ton poruncitor, cazacilor care apucaseră cam fără chef cadavrul.

Îi îndepliniră ordinul, de parcă el le era şef. După ce tîrîră trupul cîţiva paşi, cazacii dădură drumul picioarelor, iar acestea, tresărind fără viaţă, căzură la pămînt. Cazacii se îndepărtară de cadavru, păstrînd cîteva minute de tăcere. Nazarka se apropie de mort şi îi îndreptă capul care se răsucise, aşa încît să i se vadă faţa şi rana rotundă şi sîngerîndă de la tîmplă.

— Vezi ce semn i-ai lăsat? Chiar în creier! spuse el. N-o să dispară, stăpînii o să-l recunoască.

Nimeni nu răspunse nimic şi îngerul tăcerii zbură iarăşi deasupra cazacilor.

Soarele deja se înălţase, iar razele lui în fărîme luminau vegetaţia scăldată în rouă. Terekul clocotea în apropiere; în pădurea care se trezise, întîmpinînd dimineaţa, se chemau, din toate direcţiile, fazanii. Cazacii stăteau tăcuţi şi nemişcaţi în jurul celui ucis şi-l priveau. Trupul arămiu, doar în pantalonii uzi, de un albastru întunecat, prinşi cu un brîu peste pîntecele supt, era zvelt şi frumos. Mîinile musculoase stăteau întinse pe lîngă coaste. Capul vineţiu şi

rotund, proaspăt bărbierit, cu sîngele închegat la tîmplă, era dat pe spate. Fruntea netedă, arsă de soare, contrasta izbitor cu partea bărbierită a capului. Ochii deschişi, sticloşi, cu pupilele încremenite, căutau în sus, parcă dincolo de toate cele pămînteşti. Pe buzele subţiri, alungite la colţuri, ce apăreau de după mustăţile roşii, tunse, rămăsese întipărit un zîmbet blajin, uşor ironic. Mîinile mici, năpădite de păr roşcat, aveau degetele îndoite înăuntru şi unghiile vopsite cu roşu. Lukaşka era încă ud, nu se îmbrăcase, gîtul îi era ars de soare, iar ochii îi străluceau mai tare ca de obicei; pomeţii largi ai obrajilor îi tresăreau; corpul său alb şi viguros degaja un abur abia perceptibil în aerul proaspăt al dimineţii,.

— Era şi el un om! îngăimă Luka, admirînd trupul celui ucis.

— Dacă-i cădeai tu în mînă, n-ai fi scăpat, îi răspunse unul dintre cazaci.

Îngerul tăcerii îşi luă zborul. Cazacii se însufleţiră, prinseră a vorbi. Doi dintre ei plecară să taie crengi pentru umbrar. Alţii o apucară înspre cordon. Luka şi Nazarka plecară să se pregătească să plece în staniţă.

Peste o jumătate de ceas, prin pădurea deasă ce despărţea Terekul de staniţă, Lukaşka şi Nazarka mergeau aproape în fugă spre casă, sporovăind întruna.

— Ia seama, să nu-i spui că te-am trimis eu! Du-te şi vezi dacă bărbatu-său e acasă, îi zicea Luka cu voce aspră.

— Iar eu o să trec pe la Iamka. Să ne distrăm un pic, ce zici? îl întrebă ascultător Nazarka.

— Păi cînd să ne distrăm, dacă nu azi, îi răspunse Luka.

Ajunşi în staniţă, cazacii băură ceva, după care traseră un pui de somn pînă seara.

X

În a treia zi după întîmplarea descrisă, două companii ale regimentului caucazian de infanterie se instalară în staniţa Novomlinskaia. Convoiul de care al companiei, cu caii deshămaţi, se afla deja în piaţă. Bucătarii, după ce săpaseră o groapă şi culeseseră de prin curţi scurtăturile de lemn aruncate vraişte, fierbeau caşa. Feldwebelii făceau apelul. Soldaţii din convoiul de care băteau parii pentru conovăţ. Cei însărcinaţi cu încartiruirea, ca şi cum ar fi fost din partea locului, forfoteau pe străzi şi ulicioare, arătîndu-le ofiţerilor şi soldaţilor locuinţele. Erau aici chesoane verzi, făcute pentru front. Erau

furgoane şi cai. Erau cazane în care se fierbea caşa. Erau aici şi căpitanul, şi porucicul, şi Onisim Mihailovici, feldwebelul. Toate acestea chiar în staniţa în care, din cîte se auzea, se ordonase să fie cantonate companiile. Prin urmare, companiile erau acasă la ele. De ce să fie cantonate aici? Cine sînt aceşti cazaci? Le place oare că vor fi încartiruiţi la ei? Sînt ei schismatici sau nu? Asta nu e treaba nimănui. După apel, istoviţi şi plini de praf, soldaţii se risipesc, zgomotos şi în dezordine, prin piaţă şi pe uliţe, ca un roi care dă să se aşeze. Fără să ia cîtuşi de puţin în seamă lipsa de bunăvoinţă a cazacilor, cîte doi, cîte trei, sporovăind vesel şi zăngănindu-şi armele, intră în case, leapădă muniţia, îşi examinează săculeţii şi glumesc cu femeile. În jurul ceaunului cu caşă, locul cel mai iubit de soldaţi, se adună un grup numeros, iar soldaţii, cu pipa în gură, privesc cînd la fumul care se înalţă abia vizibil către cerul fierbinte şi se îngustează în înalturi, ca un nor alb, cînd la focul de tabără ce palpită, aidoma sticlei topite, în aerul proaspăt, fac glume şi rîd pe seama cazacilor şi a femeilor cazace, fiindcă aceştia trăiesc cu totul altfel decît ruşii. Prin toate curţile se zăresc soldaţi şi răsună hohotele acestora, se aud ţipetele stridente şi iritate ale femeilor care-şi apără gospodăria şi nu le dau apă sau veselă. Băieţi şi fetiţe, lipindu-se de fusta mamei sau unul de altul, urmăresc cu priviri speriate toate mişcările ostaşilor pe care nu-i mai văzuseră pînă atunci şi aleargă după ei, păstrînd o distanţă cuviincioasă. Cazacii bătrîni ies din case, se aşază pe prispă şi privesc posomorîţi, în tăcere, la agitaţia soldaţilor, parcă lăhemitiţi de toate, fără să înţeleagă ce-ar putea ieşi de aici.

Lui Olenin, care de trei luni fusese trecut în rîndul iuncherilor în regimentul caucazian, îi fusese desemnată drept locuinţă una din cele mai bune case din staniţă, cea a sublocotenentului de cazaci Ilia Vasilievici, mai precis, a mătuşei Ulita.

— Ce poate să însemne asta, Dmitri Andreevici? îi spuse Vaniuşa, abia trăgîndu-şi sufletul, lui Olenin, cînd acesta, în *cerkeză*, călare pe un *kabardin*[23] cumpărat la Groznaia[24], vesel după un marş de cinci ceasuri, intră în curtea casei ce-i fusese desemnată.

— Dar ce-i, Ivan Vasilici? întrebă el, îndemnîndu-şi calul şi privind vesel la Vaniuşa, care, scăldat în sudoare, cu părul încîlcit şi cu faţa posomorîtă, sosise cu convoiul şi-şi alegea acum lucrurile.

Ca înfăţişare, Olenin părea acum un cu totul alt om. Obrajii bărbieriţi lăsaseră locul mustăţilor tinere şi bărbii. Galbenul palid al feţei, urmare a vieţii

de noapte, lăsase locul – pe obraji, pe frunte, pe gît – unei culori roşii, sănătoase. Fracul negru, nou şi curat fusese înlocuit de o *cerkezã* albă, murdară, cu pliuri largi, şi de puşcă. În locul gulerelor proaspăt scrobite, îi strîngea acum gîtul ars de soare gulerul roşu al *beşmetului* de tafta. Purta straie cercheze, dar se îmbrăca prost; oricine ar fi recunoscut în el rusul, şi nu *djighitul*. Totul era cum trebuie, dar parcă lipsea ceva. În ciuda acestui neajuns, înfăţişarea lui respira sănătate, bună dispoziţie şi mulţumire de sine.

— Păi da, vă vine să rîdeţi, spuse Vaniuşa, da' ia să mergeţi să vorbiţi singur cu oamenii ăştia: te ţin în loc, şi pace! O vorbă măcar nu poţi să scoţi de la ei. Vaniuşa trînti mînios pe prag găleata de fier. De parcă n-ar fi ruşi!

— Ar fi trebuit să-l întrebi pe starostele staniţei.

— Ei, da, parcă le-aş şti „amplasamentul", răspunse cu obidă Vaniuşa.

— Dar cine te necăjeşte aşa tare? îl întrebă Olenin, aruncînd o privire în jur.

— Naiba să-i ştie! Pfu! Adevăratul stăpîn nu-i de găsit, cică s-a dus la nu ştiu ce *krig*25. Iar bătrîna e dracu' în carne şi oase, să te păzească Dumnezeu! îi răspunse Vaniuşa, apucîndu-se cu mîinile de cap. Cum o să trăim aici, habar n-am. Sînt mai răi ca tătarii, Doamne-Dumnezeule. Ce folos că se socotesc creştini? Tătarul, cum ar fi, şi tot îi mai nobil. „S-a dus la *krig*!" Ce fel de *krig* or fi născocit, nimeni nu ştie! încheie Vaniuşa şi se întoarse cu spatele.

— Ce, nu-i la fel ca la noi, printre servitori? spuse Olenin în glumă, fără să coboare de pe cal.

— Binevoiţi să descălecaţi, zise Vaniuşa, vădit încurcat de noua rînduială, dar supunîndu-se sorţii.

— Aşadar, tătarul e mai nobil? Aşa crezi, Vaniuşa? repetă Olenin, descălecînd şi lovind şaua cu palma.

— Păi, da, v-aţi găsit de ce să rîdeţi! E amuzant! mormăi Vaniuşa mînios.

— Ei, stai aşa, nu te supăra, Ivan Vasilici, îi răspunse Olenin, continuînd să zîmbească. Uite, o să mă duc la gazde şi-ai să vezi, lămuresc totul. Să vezi ce trai pe vătrai o să ducem! Numai nu-ţi face griji.

Vaniuşa nu-i răspunse, ci doar, mijindu-şi ochii, se uită cu dispreţ în urma boierului şi clătină din cap. Vaniuşa vedea în persoana lui Olenin doar boierul. Olenin vedea în persoana lui Vaniuşa doar servitorul. Şi amîndoi s-ar fi mirat nespus dacă cineva le-ar fi spus că sînt prieteni. Or, ei erau prieteni, fără să-şi dea seama de acest lucru. Vaniuşa fusese luat în casa boierească pe cînd era un băieţel de unsprezece ani, iar Olenin număra tot atît. Cînd Olenin a împlinit

cincisprezece ani, s-a ocupat o vreme de educaţia lui Vaniuşa: l-a învăţat să citească franţuzeşte, lucru cu care Vaniuşa se mîndrea peste poate. Chiar şi acum, în clipele de bună dispoziţie, Vaniuşa mai scăpa cîte-o vorbă-două în franceză, prilej cu care rîdea întotdeauna ca prostul.

Olenin urcă în fugă în cerdacul casei şi împinse uşa tindei. Marianka, doar într-o cămaşă roz, cum umblă de obicei în casă femeile cazace, sări speriată din dreptul uşii şi, lipindu-se de perete, îşi acoperi partea de jos a feţei cu mîneca largă a cămăşii tătăreşti. Deschizînd mai tare uşa, Olenin zări în semiîntuneric silueta înaltă şi zveltă a tinerei cazace. Cu curiozitatea ageră şi însetată a tinereţii, el observă, fără să vrea, formele viguroase şi feciorelnice, ce se conturau pe sub cămaşa subţire de stambă, şi minunaţii ochi negri care-l fixau speriaţi, cu o curiozitate sălbatică. „Iat-o!“, gîndi Olenin. „Şi vor mai fi multe ca ea“, îi trecu îndată prin minte, după care deschise o a doua uşă ce dădea în casă. Întoarsă cu spatele, bătrîna Ulitka, şi ea doar în cămaşă, mătura duşumeaua, încovoiată.

— Bună ziua, măicuţă! Uite, am venit să vorbim de locuinţă… începu el.

Bătrîna, fără să se ridice, îşi întoarse spre el faţa severă, încă frumoasă.

— La ce-ai venit? Să-ţi rîzi de noi? Da? Îţi dau eu ţie rîs! Lovi-te-ar stropşeala! ţipă ea, aruncîndu-i nou-venitului priviri piezişe pe sub sprîncenele încruntate.

La început, Olenin crezu că bravele şi ostenitele trupe caucaziene – din care făcea şi el parte – vor fi primite pretutindeni cu bucurie, îndeosebi de către cazaci, tovarăşii lor de luptă şi, de aceea, această întîmpinare îl puse în încurcătură. Fără să se piardă totuşi cu firea, dădu să-i explice că are de gînd să-i plătească pentru locuinţă, dar bătrîna nu-l lăsă să termine.

— La ce-ai venit? Cui îi trebuie aşa iazmă? Ce-ţi tot bagi rîtul pe-aici? Aşteaptă tu, că vine el stăpînul şi-ţi arată unde ţi-i locul. N-am nevoie de banii tăi spurcaţi. Ce crezi, că n-am mai văzut? O să-mi spurce casa cu tutun şi mai vrea să-mi şi plătească. Că n-oi mai fi văzut aşa iazmă! N-ai decît să te-mpuşti!… ţipa ea cu glas strident, întrerupîndu-l pe Olenin.

„Se vede că Vaniuşa a avut dreptate! Tătarul e mai nobil“, gîndi Olenin şi, petrecut de ocările mătuşii Ulitka, ieşi din casă. În timpul acesta, Marianka, în aceeaşi cămaşă roz, dar îmbrobodită pînă sub ochi cu un batic alb, o zbughi brusc, pe lîngă el, din tindă. Lipăind iute cu picioarele desculţe pe trepte, coborî din cerdac, se opri o clipă, îi aruncă tînărului o privire cu ochii ei zîmbitori şi se

făcu nevăzută după colţul casei.

Mersul hotărît şi tineresc, privirea sălbatică a ochilor ei strălucitori pe sub basmaua albă şi statura zveltă şi viguroasă a frumoasei fete îl uimiră şi mai tare pe Olenin. „Cred că ea este“, îşi spuse el. Tot întorcîndu-şi privirea după Marianka, gîndindu-se tot mai puţin la locuinţă, Olenin se apropie de Vaniuşa.

— Vezi, fata îi tot aşa de sălbatică, spuse Vaniuşa, făcîndu-şi în continuare de lucru pe lîngă căruţă, dar ceva mai binedispus. Ca un mînz din herghelie! *Lafam!*[26] adăugă el cu glas puternic, solemn şi izbucni în hohote de rîs.

XI

Spre seară, stăpînul casei se întoarse de la pescuit şi, aflînd că i se va plăti pentru locuinţă, îşi potoli nevasta şi satisfăcu cererile lui Vaniuşa.

În noua locuinţă, totul se aranjă: stăpînii se mutară în casa de iarnă, iar iuncherului, pentru trei monede pe lună, i-o dădură pe cea de vară. Olenin mîncă şi trase un pui de somn. Trezindu-se înspre seară, se spălă, se primeni, mîncă şi, aprinzîndu-şi o ţigară, se aşeză la fereastra ce dădea spre uliţă. Arşiţa se mai domolise. Umbra casei cu coamă sculptată se aşternea peste uliţa plină de praf, ridicîndu-se apoi pe partea de jos a izbei de peste drum, al cărei acoperiş abrupt, din stuf, strălucea în razele soarelui care începuse să coboare. Aerul era din ce în ce mai proaspăt. În staniţă domnea liniştea. Încartiruiţi, soldaţii se potoliseră. Cireada mai adăsta la păscut, iar oamenii încă nu se întorseseră de la lucru.

Locuinţa lui Olenin se afla aproape de marginea staniţei. Arareori, undeva departe, dincolo de Terek, în părţile de unde venise Olenin, răsunau împuşcături surde: în Cecenia sau pe platoul Kumîţk. După cele trei luni de viaţă în bivuac, Olenin se simţea cum nu se poate mai bine. După ce se spălă cu apă rece, îşi simţi obrazul proaspăt, corpul de o curăţenie cu care se dezobişnuise în campanie, iar membrele odihnite şi pline de forţă. Proaspăt şi senin îi era şi sufletul. Îşi aduse aminte de campanie şi de primejdiile prin care trecuse. Îşi aminti că, la primejdie, se comportase bine, că nu se dovedise mai slab decît ceilalţi şi că fusese primit în rîndul caucazienilor viteji. Amintirile legate de Moscova rămăseseră Dumnezeu ştie unde. Vechea viaţă fusese ştearsă, începuse o alta, cu totul nouă, în care nu făcuse încă greşeli. Ca un om nou

printre oameni noi, putea să-şi cîştige aici o frumoasă reputaţie. Încerca sentimentul tineresc al unei inexplicabile bucurii de viaţă şi, privind, cînd pe fereastră, la copiii care învîrteau sfîrleaza în umbra de lîngă casă, cînd la locuinţa lui curată, se gîndea la cît de plăcut se va rostui în această nouă viaţă pentru el, în staniţă. Privea, de asemenea, munţii şi cerul şi amintirile şi visele sale se amestecau cu sentimentul înalt al măreţiei naturii. Pentru el, viaţa începuse nu aşa cum se aştepta, la plecarea din Moscova, ci neaşteptat de bine. Munţii, munţii, şi iar munţii îi apăreau în tot ceea ce gîndea şi simţea el…

— A pupat căţeaua-n bot! A lins oala! Unchiul Eroşka a pupat căţeaua-n bot! se auziră deodată, înspre ulicioară, glasurile copiilor care învîrteau sfîrleaza sub fereastră. A pupat căţeaua-n bot! Şi-a băut pumnalul! strigau băieţii, înghesuindu-se şi luînd-o la goană.

Strigătele îi erau adresate unchiaşului Eroşka, cel care, cu puşca la spate şi cu cîţiva fazani la brîu, se întorcea de la vînătoare.

— Păcatul meu, copii! Păcatul meu! îngăimă el, dînd din mîini cu vioiciune şi privind spre ferestrele caselor de pe ambele laturi ale uliţei. Mi-am băut căţeaua, păcatul meu! repetă el, vădit iritat, prefăcîndu-se însă că îi e totuna.

Pe Olenin îl uimi felul în care i se adresau copiii bătrînului vînător, dar şi mai mult îl miră chipul inteligent, expresiv şi constituţia robustă a celui căruia i se spunea unchiaşul Eroşka.

— Hei, unchiaşule! Cazacule! îl strigă el. Dă-te un pic mai aproape.

Bătrînul privi spre fereastră şi se opri.

— Să trăieşti, om bun, răspunse el, ridicîndu-şi puţin căciula de pe capul cu părul tuns scurt.

— Să trăieşti, om bun, îi răspunse Olenin. Ce-ţi tot strigă copiii?

Moş Eroşka se apropie de fereastră.

— Da, uite, necăjesc şi ei un om bătrîn. Dar nu-i nimic, îmi place. N-au decît să se bucure pe seama mea, spuse el cu acea intonaţie fermă şi cîntată, cu care vorbesc persoanele în vîrstă, demne de respect. Dar tu ce, eşti vreun şef în armată?

— Nu, sînt iuncher. Dar unde ai împuşcat fazanii? îl întrebă Olenin.

— În pădure, trei găinuşe am răpus, zise bătrînul, întorcîndu-şi spre fereastră spatele lat, de care, prinse cu capul de brîu, atîrnau, pătîndu-i *cerkeza*, trei găinuşe. Sau poate n-ai mai văzut? întrebă el. Dacă vrei, ia o pereche. Ţine! Şi-i întinse doi fazani. Dar ce, eşti cumva vînător? îl întrebă.

— Sînt. În campanie, am împuşcat eu însumi patru.

— Patru? E mult! spuse în zeflemea bătrînul. Dar de băut, bei? *Cihir*, cum ar fi?

— De ce nu? Îmi place să şi beau.

— Eh, din cîte văd, eşti un flăcău de ispravă! O să fim *kunaci*27 noi amîndoi, spuse moş Eroşka.

— Hai, intră, îl invită Olenin. Uite, o să bem şi *cihir*.

— Păi, o să intru, zise bătrînul. Dar ia fazanii.

Pe faţa bătrînului se vedea că iuncherul îi plăcuse şi pricepuse pe dată că la acesta se poate bea degeaba şi, de aceea, merită să-i dăruiască o pereche de fazani.

Peste cîteva clipe, în uşa casei apăru chipul unchiaşului Eroşka. Abia acum remarcă Olenin constituţia uriaşă şi robustă a acestui om, cu toate că faţa, de un brun-roşcat, acoperită de o barbă deasă şi albă, era peste tot săpată de zbîrcituri adînci, semne ale unei vieţi muncite şi ale bătrîneţii. Muşchii picioarelor, ai braţelor şi ai umerilor erau într-atît de voluminoşi şi de rotunzi, cum întîlneşti doar la persoanele tinere. Pe cap, sub părul tuns scurt, se vedeau cicatrice adînci, vindecate. Gîtul cu vine proeminente, vînjos, ca de taur, era acoperit de cute în straturi. Mîinile-i noduroase îi erau zgîriate, iar palmele bătătorite. Trecu uşor, sprinten, pragul casei, lepădă puşca punînd-o într-un colţ, aruncă o privire scurtă prin cameră şi aprecie cam cum era aşezat calabalîcul, după care, cu picioarele cu vîrfurile răsucite în afară, păşi uşor în încălţările de piele pînă în mijlocul camerei. Odată cu el pătrunse înăuntru un miros puternic, dar plăcut, de *cihir*, de vodcă, de praf de puşcă şi de sînge închegat.

Unchiaşul Eroşka se închină la icoane, îşi netezi barba şi, apropiindu-se de Olenin, îi întinse mîna sa neagră şi groasă.

— *Koşkoldî!* spuse el. În tătară, asta înseamnă: vă dorim sănătate, pace vouă, pe limba lor.

— *Koşkoldî!* Ştiu, răspunse Olenin, întinzîndu-i mîna.

— Eh, nu ştii, nu ştii rînduiala, prostule! zise unchiaşul Eroşka, clătinînd din cap a reproş. Cînd ţi se spune *koşkoldî*, tu să răspunzi *Allah razi bo sun*, adică: Să te păzească Dumnezeu. Aşa, tăicuţă, şi nu *koşkoldî*. O să te învăţ de toate. A fost la noi unul, Ilia Moseici, rus de-al vostru, am fost *kunaci*. Om de ispravă. Beţiv, hoţ, vînător, şi încă ce vînător! L-am învăţat de toate.

— Şi ce-ai să mă-nveţi? întrebă Olenin, din ce în ce mai interesat de

persoana bătrînului.

— O să te iau la vînătoare, o să te învăţ să pescuieşti, o să ţi-i arăt pe ceceni şi, dacă vrei *un sufleţel*, şi de aşa ceva îţi fac rost. Iată ce om îs. Un poznaş! Şi bătrînul izbucni în rîs. O să mă aşez, tăicuţă, am obosit. *Karga*? adăugă el întrebător.

— Dar *karga* ce înseamnă? îl întrebă Olenin.

— Înseamnă „bine“ în gruzină. Or, eu aşa vorbesc; e zicala mea, vorba mea preferată: *karga*. Cînd spun *karga*, înseamnă că-mi arde de glumă. Ce zici, tăicuţă, dă poruncă să aducă nişte *cihir*. Ai vreun soldat, o ordonanţă? Ai? Ivan! strigă bătrînul. Că doar la voi orice soldat se numeşte Ivan. Al tău e tot Ivan?

— Şi-al meu e tot Ivan. Vaniuşa! Ia, te rog, de la gazdă nişte *cihir* şi adu-l încoace!

— Totuna-i, ce mi-i Vaniuşa, ce mi-i Ivan. Oare de ce la voi pe toţi soldaţii îi cheamă Ivan? Ivan! repetă bătrînul. Tu, tăicuţă, să ceri din butoiul început. Au cel mai bun *cihir* din staniţă. Dar, vezi, mai mult de treizeci de copeici pe un sfert de vadră să nu dai, nu de alta, dar ea, scorpia, s-ar bucura… Oamenii noştri parcă-s blestemaţi, proşti, continuă unchiaşul Eroşka pe un ton plin de încredere, după ce ieşi Vaniuşa. Pe voi nici măcar nu vă socotesc oameni. Pentru ei, tu eşti mai rău decît un tătar. Ruşii sînt, chipurile, mireni. După mine însă, chiar dacă eşti soldat, eşti tot om şi ai un suflet în tine. E bine cum judec? Ilia Moseici era soldat, dar ce suflet de aur avea! Ce spui, tăicuţă? Pentru asta, ai noştri nu mă au la suflet; or, mie îmi e totuna. Sînt un om vesel, eu îi iubesc pe toţi, eu, Eroşka! Asta-i, tăicuţă!

Şi bătrînul îl bătu pe tînăr cu blîndeţe pe umăr.

XII

Între timp, Vaniuşa reuşise să-şi aranjeze lucrurile, apucase chiar să se bărbierească la frizerul companiei şi-şi scosese pantalonii din cizme, semn că soldaţii fuseseră încartiruiţi în locuinţe spaţioase; altfel spus, era în cea mai bună dispoziţie sufletească. Se uita cu atenţie, nu şi cu bunăvoinţă, la unchiaşul Eroşka, ca la un animal sălbatic nemaivăzut, dădu nemulţumit din cap cînd văzu duşumeaua murdărită de acesta şi, luînd de sub laviţă două sticle goale, se duse la gazde.

— Bună ziua, scumpele mele, spuse el, hotărît să fie cît mai blajin. Boierul mi-a poruncit să cumpăr *cihir*. Fiţi bune de-mi turnaţi.

Bătrîna nu-i răspunse. Fata se gătea cu un batic în faţa unei oglinzi mici, tătăreşti. Se mulţumi să-l învrednicească doar c-o privire.

— O să vă plătesc, preastimatelor, spuse Vaniuşa, zornăind în buzunar monedele de aramă. Dacă o să fiţi bune cu noi, şi noi o să fim buni cu voi, aşa e cel mai bine, adăugă el.

— Cît să fie, mult? i-o reteză bătrîna.

— Un sfert de vadră.

— Du-te, dragă, şi toarnă-le, spuse mătuşa Ulitka, adresîndu-se fetei. Să le pui din cel început, scumpa mea.

Fata luă cheile şi o carafă şi ieşi împreună cu Vaniuşa.

— Spune-mi, te rog, cine e fata? îl întrebă Olenin, arătînd spre Marianka, care, în clipa aceea, trecea pe lîngă fereastră.

Bătrînul îi făcu tînărului cu ochiul şi-l împinse cu cotul.

— Aşteaptă un pic, zise el şi se aplecă pe fereastră. Hmm! Hmm! tuşi el şi începu să strige. Marianuşka! Hei, surioară Marianka! Iubeşte-mă, sufleţelule! Şugubăţ mai sînt, adăugă el în şoaptă, adresîndu-i-se lui Olenin.

Fata nu întoarse capul şi, mişcîndu-şi ritmic şi energic mîinile, trecu pe lîngă fereastră cu acel mers cochet şi tineresc, propriu femeilor cazace. Îşi întoarse încet spre bătrîn, pentru o clipă, ochii negri, adumbriţi.

— Iubeşte-mă şi-o să ai noroc! îi strigă Eroşka şi, făcîndu-i cu ochiul, se uită întrebător la Olenin. Sînt grozav, şugubăţ peste poate, adăugă el. Fata-i ca o prinţesă, nu?

— Frumoasă foc, răspunse Olenin. Cheam-o aici.

— N-nu! i-o tăie bătrînul. Vor s-o peţească pentru Lukaşka. Luka e un cazac de ispravă, un *djighit*, deunăzi a ucis un *abrek*. O să-ţi găsesc alta, şi mai bună. Una care să umble numai în mătase şi argint. Dacă ţi-am promis, aşa o să fac. O să-ţi găsesc o mîndreţe de fată.

— Bătrîn, da’ uite ce îndrugă! spuse Olenin. Doar e păcat!

— Păcat? Unde-i păcatul? răspunse hotărît bătrînul. Ce, e păcat să te uiţi la o fată frumoasă? E păcat să te distrezi cu ea? Oare e păcat s-o iubeşti? Aşa e la voi? Nu, tăicuţă, aşa ceva nu e păcat, ci mîntuire. Dumnezeu te-a creat pe tine, Dumnezeu a creat şi fata. Pe toate, El le-a făcut, tăicuţă. Aşa că nu e păcat să te uiţi la o fată frumoasă. De aceea a şi fost făcută, ca s-o iubeşti şi să te bucuri de

ea. Aşa judec eu, om bun.

După ce traversă curtea şi intră în cămara ticsită cu butoaie, Marianka se apropie, cu rugăciunea obişnuită, de un butoi şi băgă în el un furtun. Vaniuşa rămăsese în uşă şi o privea amuzat. I se părea din cale-afară de hazliu că fata umbla doar în cămaşa lăsată la spate şi sumeasă în faţă, dar şi mai nostim era că purta o salbă de *poltinici*28. Găsea că aşa ceva nu este rusesc şi că la ei, printre servitori, s-ar fi iscat un rîs nebun dacă ar fi văzut-o aşa. *„La fill com se tre bie*29, asta aşa, ca să mai treacă vremea, gîndi el. O să-i spun boierului“.

— Ce-mi stai în lumină, diavole?! strigă deodată fata. Mai bine mi-ai da carafa.

După ce-o umplu ochi cu vin roşu şi rece, Mariana i-o întinse lui Vaniuşa.

— Banii să-i dai mamei, spuse ea, îndepărtînd mîna în care acesta ţinea banii.

Vaniuşa zîmbi.

— De ce sînteţi aşa de mînioase, scumpele mele? spuse el cu blîndeţe, lăsîndu-se cînd pe un picior, cînd pe celălalt, în timp ce fata astupa butoiul.

Marianka izbucni în rîs.

— Da’ ce, voi sînteţi buni?

— Eu şi boierul sîntem foarte buni, răspunse cu convingere Vaniuşa. Sîntem buni şi să ştii că, peste tot unde am stat, gazdele au rămas mulţumite. Pentru că stăpînul e nobil.

Fata se opri, ascultînd.

— Dar ce, boierul tău nu-i însurat? întrebă ea.

— Nu. Boierul nostru e tînăr şi nu e însurat. Domnii de viţă nobilă nu se însoară niciodată de tineri, spuse sfătos Vaniuşa.

— Nu i-o fi uşor! E mare cît un bivol, da’ pentru însurătoare-i prea tînăr! Vă e comandant la toţi? întrebă ea.

— Stăpînul meu e iuncher, aşadar încă nu-i ofiţer. Însă titlul pe care-l are e mai presus decît cel de general. E o persoană de vază. Şi nu doar colonelul nostru, ci şi ţarul însuşi îl cunoaşte, îi explică mîndru Vaniuşa. Noi nu sîntem precum alţi militari, nişte coate-goale. Tătucul nostru era senator, avea peste o mie de suflete, iar nouă ne trimit cîte o mie de ruble. De-aia şi sîntem iubiţi peste tot. Altfel, poftim, poţi să fii şi căpitan, dar parale, ioc. Ce folos dacă…

— Hai, ieşi, vreau să închid, îl întrerupse fata.

Vaniuşa aduse vinul şi-l anunţă pe Olenin că *la fil se tre joli*30. Apoi, rîzînd

prosteşte, se făcu pe dată nevăzut.

XIII

În timpul acesta, în piaţă tobele bătură stingerea. Lumea se întorcea de la muncă. La poartă, prinse a mugi cireada de vite, îmbulzindu-se într-un nor de praf auriu. Fetele şi femeile începură să forfotească pe uliţe şi prin curţi alegîndu-şi dobitoacele. Soarele se ascunse cu totul în spatele crestelor înzăpezite din zare. O umbră albăstrie se întindea pe pămînt şi în văzduh. Deasupra livezilor întunecate se aprindeau, abia desluşite, stelele, iar zgomotele din staniţă se domoleau încetul cu încetul. Odată vitele adăpostite, tinerele cazace ieşeau pe la colţurile uliţelor şi, ronţăind seminţe, se aşezau la vorbă pe prispe. După ce mulse cele două vaci şi bivoliţa, Marianka se alătură şi ea unuia din aceste grupuri.

În grup erau cîteva femei măritate, cîteva fete şi doar un singur cazac bătrîn.

Vorbeau despre *abrekul* împuşcat. Cazacul povestea, iar femeile îl tot iscodeau.

— Şi ce crezi, răsplata o să fie mare? întrebă o femeie.

— Ba bine că nu. Cică o să primească crucea.

— Mosev şi aşa a vrut să-l obijduiască. I-a luat puşca, numai c-au aflat şefii ăi mari de la Kizlear.

— Ca să vezi ce suflet mîrşav, Mosev ăsta!

— Am auzit c-ar fi venit Lukaşka, spuse una dintre fete.

— Chefuieşte cu Nazarka la Iamka. (Iamka era o femeie fără bărbat, desfrînată, care ţinea cîrciumă). Cică ar fi băut o jumătate de vadră.

— Ca să vezi ce noroc pe *Urvan* ăsta! zise cineva. Chiar că-i *Urvan*! Da', ce-i drept, bun băiat! Şi îndemînatic! Pe toate le face cu dreptate! Aşa era şi tată-său, Kiriak; îi seamănă leit. Cînd l-au omorît, toată staniţa l-a plîns… Da' uite-i că vin, continuă femeia, arătînd spre cazacii care se-ndreptau către ele pe uliţă. S-a agăţat şi Erguşov de ei! Mare beţivan!

Lukaşka, Nazarka şi Erguşov, după ce băuseră o jumătate de vadră de vin, veneau acum spre grupul de fete. Toţi trei şi, mai cu seamă, bătrînul cazac, erau ceva mai roşii la faţă decît de obicei. Erguşov se clătina şi, rîzînd zgomotos, îl tot înghiontea pe Nazarka sub coaste.

— Ce-i, dospitelor, de ce nu cîntaţi? strigă el la fete. Cîntaţi, vă spun, de cheful nostru.

— Ei, aţi petrecut bine? îi întîmpinară fetele. Bine de tot?

— De ce să cîntăm? Ce, e sărbătoare? zise o femeie. Ţi-ai umplut burdihanul cu vin, n-ai decît să cînţi.

Erguşov rîse în hohote şi-l înghionti pe Nazarka:

— Cîntă tu, ce zici? Iar eu o să joc, că sînt mare meşter, pe onoarea mea.

— Ce-i cu voi, frumoaselor, aţi adormit? întrebă Nazarka. Am venit de la cordon *să înălţăm o rugă*31. Iată, *să înălţăm o rugă* pentru Lukaşka.

Apropiindu-se de grup, Lukaşka îşi săltă încet *papaha*32 şi se opri în faţa fetelor. Pomeţii largi ai obrajilor şi gîtul îi erau roşii. Vorbea încet, gesturile îi erau cumpătate, însă, în această încetineală şi cumpătare a mişcărilor, se simţea mai multă forţă şi vioiciune decît în sporovăiala şi agitaţia lui Nazarka. Amintea de un armăsar pus pe joacă, care, ridicîndu-şi coada şi fornăind, a rămas ca înţepenit pe cele patru picioare. Lukaşka stătea liniştit în faţa fetelor. Ochii îi rîdeau. Vorbea puţin, aruncînd cîte o privire ba la camarazii lui beţi, ba la fete. Cînd Mariana se apropie de colţul unde era strîns grupul, el îşi săltă, cu aceeaşi mişcare înceată, uniformă, căciula, se dădu un pic la o parte, aşezîndu-se iar cu faţa la ea, cu un picior scos înainte şi, trecîndu-şi degetele mari ale mîinilor pe după brîu, începu să-şi facă de lucru cu pumnalul. La salutul lui, Marianka îşi plecă uşor capul, se aşeză pe prispă şi scoase o mînă de seminţe din sîn. Lukaşka, fără să-şi ia ochii de la fată, mînca seminţe şi scuipa cojile. Cînd Mariana se apropie, tăcură cu toţii.

— Şi, aţi venit pentru mai multă vreme? întrebă una dintre femei, rupînd tăcerea.

— Pînă mîine dimineaţă, răspunse cumpătat Lukaşka.

— Prea bine, să-ţi dea Dumnezeu să ai folos! spuse cazacul. Mă bucur… Adineauri vorbeam.

— Şi eu zic la fel, se băgă în vorbă şi beţivul de Erguşov, rîzînd. Uite, avem oaspeţi! adăugă el, arătînd spre un soldat care trecea pe drum. Vodca soldăţească e bună, îmi place!

— Ne-au băgat trei diavoli în casă, zise una dintre femei. Bunicu’ a fost deja la atamanul staniţei, da’ cică nu se poate face nimic.

— Aha! Ai dat cumva de greu? întrebă Erguşov.

— Şi de afumat cu tutun, n-au afumat? întrebă o altă femeie. N-ai decît să

pufăi cît vrei afară, da' în casă nu te lăsăm. Poţi să vii şi cu atamanul, că *tot nu te las*. Te pomeni că mai şi şterpelesc ceva. Că doar el, împieliţatul de ataman, vezi bine, nu şi-a adus pe nimeni în casă.

— Cum văd, nu-i prea ai la suflet! zise Erguşov.

— Se mai vorbeşte că fetele trebuie să facă patul soldaţilor şi să-i cinstească cu *cihir* şi cu miere, spuse Nazarka, punînd un picior înainte, precum Lukaşka, şi tot ca acesta dîndu-şi *papaha* pe ceafă.

Erguşov izbucni în rîs şi o îmbrăţişă pe fata care şedea cel mai aproape de el.

— Aşa-i, pe cuvînt.

— Ei, uşurel, scaiule, ţipă fata. Te spun nevestei!

— Spune-i! strigă el. Nazarka adevărat grăieşte A ieşit aşa o *ţidulă*, că doar el ştie carte. Pe cuvînt.

Şi se-apucă să îmbrăţişeze fata care urma la rînd.

— Ce te lipeşti ca rapănul?! ţipă rîzînd Ustenka, rotunjoară şi rumenă la faţă, dînd să-l plesnească.

Cazacul se feri, cît pe ce să cadă.

— Ca să vezi, fetele, cică, n-au putere. Cît pe ce să mă omoare.

— Ho, scaiule, dracu' te-a adus de la cordon! zise Ustenka şi, întorcîndu-i spatele, pufni din nou în rîs. Trăgeai la aghioase, cînd cu *abrekul*, nu-i aşa? Bine-ar fi fost să-ţi fi tăiat beregata.

— L-ai fi bocit, nici o grijă! rîse Nazarka.

— Las' că te-oi boci pe tine!

— Vezi, nici că-i pasă. Te-ar boci? Nazarka, ce zici? îl întrebă Erguşov.

În tot timpul ăsta, Lukaşka o privea în tăcere pe Marianka. Se vedea că privirea lui o tulbură.

— Dar ce, Marianka, aud că v-au adus în casă un nacealnic? spuse el, dîndu-se mai aproape de ea.

Ca de obicei, Marianka nu-i răspunse pe dată, ci doar îşi ridică încet privirea. Lui Lukaşka îi rîdeau ochii, ca şi cum ceva aparte, străin de cele ce se discutau, se petrecea, în tot acest timp, între el şi fată.

— Păi, da, de ei e bine, că au două case, răspunse în locul Marianei o femeie în vîrstă. Dar, uite, la Fomuşkini au adus tot un nacealnic de-al lor, iar el, cică a ocupat un colţ întreg cu lucrurile lui, iar ei n-au unde să se mai aciueze. Se vede treaba c-au mînat încoace, în staniţă, o hoardă întreagă! Şi n-ai

ce să faci! conchise ea. Oare ce mama dracului vor să facă aici?

— Cică vor să facă un pod peste Terek, răspunse una dintre fete.

— Iar mie mi-au spus că au să sape o groapă în care să le-arunce pe fete, fiindcă nu-i iubesc pe flăcăi, bălmăji Nazarka, apropiindu-se de Ustenka şi făcînd din nou figura lui preferată, în urma căreia izbucniră cu toţii în rîs, iar Erguşov, îmbrăţişă pe dată o femeie mai în vîrstă, ocolind-o pe Mariana, care ar fi venit la rînd.

— Da’ pe Marianka de ce n-o strîngi în braţe? Ia-le pe toate încaltea, spuse Nazarka.

— Ba nu, că bătrînica mea-i mai dulce, strigă cazacul, pupînd-o pe femeia care se zbătea să scape.

— Mă sugrumă! strigă ea, rîzînd.

Rîsetele lor fură întrerupte de un tropot ritmic de paşi la capătul uliţei. Trei soldaţi în mantale, cu arma pe umăr, mergeau, păstrînd cadenţa, să schimbe garda la furgoanele cu muniţie. Fruntaşul, un cavalerist veteran, aruncă o privire mînioasă spre grupul de cazaci şi-şi conduse soldaţii în aşa fel, încît Lukaşka şi Nazarka, care stăteau chiar în drum, ar fi trebuit să se dea la o parte. Nazarka făcu un pas în lături, Lukaşka însă doar se încruntă, îşi întoarse capul şi spatele lat şi nu se clinti din loc.

— Sînt oameni pe-aici, ocoliţi, zise el, uitîndu-se pieziş, cu dispreţ, la soldaţi.

Soldaţii trecură în tăcere pe-alături, bătînd pasul în cadenţă pe drumul plin de praf.

Marianka pufni în rîs şi după ea se luară toate fetele.

— Ce flăcăi spilcuiţi! spuse Nazarka. Parc-ar fi dascăli din cei cu poale lungi. Şi porni în marş pe uliţă, maimuţărindu-i.

Cu toţii izbucniră iarăşi în hohote de rîs.

Lukaşka se apropie încet de Marianka.

— Da’ nacealnicul unde stă la voi? întrebă el.

Mariana se gîndi puţin.

— L-am lăsat în casa nouă.

— Şi cum e, tînăr sau bătrîn? o iscodi Lukaşka, aşezîndu-se alături de ea.

— Da’ ce, am stat să-l întreb? îi răspunse fata. Am fost să-i aduc *cihir* şi l-am văzut la geam cu moş Eroşka. E unu’ roşcat. Cît despre lucruri, şi-au adus o haraba plină.

Fata îşi lăsă ochii în jos.

— Ce bine-mi pare c-am putut să mă-nvoiesc de la cordon! spuse Lukaşka, dîndu-se şi mai aproape de fată, fără să-şi ia ochii de la ea.

— Şi ai venit pentru mai mult timp? îl întrebă Marianka, zîmbind uşor.

— Pînă mîine dimineaţă. Dă-mi nişte seminţe, adăugă el, întinzînd mîna.

Marianka zîmbi acum cu toată gura şi desfăcu gulerul cămăşii.

— Să nu le iei pe toate, zise ea.

— Drept să spun, mi s-a făcut dor de tine, pe cuvîntul meu, şopti cu un glas reţinut Luka, luînd seminţe din sînul fetei, şi, aplecîndu-se şi mai mult, începu să-i zică în şoaptă ceva, rîzînd cu ochii.

— Nu vin, ţi-am mai spus, strigă deodată Mariana, depărtîndu-se de el.

— Zău că vreau să-ţi spun ceva, şopti Lukaşka. Vino, Maşenka.

Mariana clătină din cap în semn că nu şi rîse.

— Surioară Marianka! Hei, surioară! Mămica te cheamă la masă, strigă, apropiindu-se în fugă de grupul de cazaci, fratele mai mic al fetei.

— Acuşica vin, îi răspunse fata. Tu du-te, frăţioare, du-te singur înainte, vin şi eu îndată.

Lukaşka se ridică şi-şi săltă *papaha*.

— Pare-se că a venit timpul să merg şi eu acasă, ar fi mai bine, zise el abia stăpînindu-şi un zîmbet şi dispăru după colţul casei.

Între timp, noaptea se înstăpînise deplin peste staniţă. O puzderie de stele luminoase se revărsă pe cerul întunecat. Uliţele cufundate în întuneric erau pustii. Nazarka rămase pe prispă cu tinerele cazace ale căror rîsete se auzeau în continuare. Iar Lukaşka, după ce se depărtă cu pas liniştit de fete, sări ca o pisică şi o luă la fugă, fără să facă zgomot, ţinîndu-şi pumnalul cu mîna, dar nu înspre casă, ci în direcţia locuinţei *horungiului*. Străbătînd în goană două uliţe şi cotind pe-o hudicioară, el îşi împături *cerkeza* şi se aşeză la umbra gardului. „Ca să vezi, *horungiţa* nu glumeşte, drăcoaica! Nu-i nimic, răbdare…“, gîndi el despre Mariana.

Paşii femeii care se apropia îl făcură atent. Trase cu urechea şi rîse de unul singur. Mariana, cu capul plecat, venea cu paşi repezi şi egali direct spre el, lovind cu o jordie parii zăplazului. Lukaşka se ridică. Mariana tresări şi stătu locului.

— Vai, afurisitule, ce m-ai speriat! Nu te-ai dus acasă, spuse ea şi rîse zgomotos.

Lukaşka o cuprinse pe fată cu o mînă, iar cu cealaltă o apucă de bărbie.

— Chiar am ceva să-ţi spun… zău! Glasul îi tremura şi vorbea cu întreruperi.

— Ce mai discuţii ţi-ai găsit şi tu noaptea, îi răspunse Mariana. Mă aşteaptă mama. Tu du-te mai bine la *sufleţelul* tău.

Şi, eliberîndu-se din mîinile lui, fata se depărtă în fugă cîţiva paşi. Cînd ajunse lîngă gardul curţii sale, Mariana se opri şi se întoarse spre tînărul cazac, care alerga pe lîngă ea şi tot încerca s-o convingă să mai rămînă vreun ceas.

— Ei, ce-ai vrut să-mi spui, lunaticule? Şi iar izbucni în rîs.

— Să nu rîzi de mine, Mariana! Zău aşa! Ei, şi ce dacă am un *sufleţel*? Naiba s-o ia. Doar un cuvinţel să-mi spui şi-o să te iubesc pînă la moarte: tot ce vrei, aia am să fac. I-auzi! (Şi Luka zornăi banii în buzunar.) Acu’ să vezi trai! Oamenii se bucură, dar eu? Din partea ta nu văd nici un fel de bucurie, Marianuşka!

Fata nu-i răspunse nimic. Stătea în faţa lui şi, cu mişcări repezi ale degetelor, rupea jordia în bucăţi mici.

Lukaşka, deodată, strînse din pumni cu putere şi scrîşni din dinţi.

— De ce să tot aşteptăm şi să aşteptăm? De ce? Oare nu te iubesc, fată mîndră? Fă ce vrei din mine, rosti el deodată, încruntîndu-se cu răutate şi prinzînd-o de amîndouă mîinile.

Mariana nu-şi schimbă expresia liniştită a feţei şi tonul vocii.

— Nu te burzului, Lukaşka, şi ascultă-mă, îi răspunse ea, fără să-şi elibereze mîinile, dar ţinîndu-l la distanţă. – Fireşte, sînt fată, iar tu trebuie să mă asculţi. Voia nu-i a mea, dar, dacă mă iubeşti, iată ce-ţi spun. Lasă-mi mîinile, că-ţi spun şi aşa. Mă mărit cu tine, dar să nu te aştepţi de la mine să fac prostii, spuse Mariana, fără să-şi întoarcă faţa.

— Ce tot vorbeşti de măritiş? Asta nu stă în puterea noastră. Iubeşte-mă tu, Marianuşka, spuse Lukaşka.

Din încruntat şi pătimaş, acesta redeveni blînd, supus şi tandru. Zîmbea şi se uita de aproape în ochii ei.

Mariana se lipi de el şi-l sărută cu patimă pe buze.

— Frăţioare! îi şopti ea şi-l strînse năvalnic la piept.

Apoi, se smulse brusc, din braţele lui, o luă la fugă şi, fără să se întoarcă, intră repede pe poartă în curtea casei.

În ciuda rugăminţilor cazacului să mai stea un minut ca să asculte ce vrea

să-i zică, Mariana nu se opri.

— Du-te! O să ne vadă! spuse ea. Uite că şi pe chiriaşul nostru, se pare, îl poartă naiba pe-afară.

„*Horungiţa* o să se mărite cu mine, îşi zise în gînd Lukaşka. Măritişul ca măritişul, dar tu iubeşte-mă!“

Îl găsi pe Nazarka la Iamka şi, după ce chefui cu el, se duse la Duniaşka, unde, trecînd peste faptul că-i era necredincioasă, rămase peste noapte.

XIV

Într-adevăr, Olenin umbla prin curte în clipa în care Mariana intră pe poartă, aşa că o auzise cînd spusese: „Pe chiriaşul nostru îl poartă naiba pe afară“. Întreaga seară o petrecuse cu unchiaşul Eroşka în cerdacul noii sale locuinţe. Poruncise să se scoată masa, samovarul, vinul, o lumînare aprinsă şi, la un pahar de ceai şi o ţigară, ascultase poveştile bătrînului, care se aşezase la picioarele lui, pe trepte. Chiar dacă noaptea era liniştită, lumînarea pîlpîia şi flacăra ei era purtată în toate părţile, luminînd cînd stîlpul cerdacului, cînd masa şi vesela, cînd capul alb, tuns scurt, al bătrînului. Fluturii de noapte roiau prin preajmă şi, scuturîndu-şi pulberea de pe aripi, se loveau de masă şi de pahare, nimereau drept în flacăra lumînării sau dispăreau în întuneric, în afara cercului de lumină. Olenin şi moş Eroşka băură împreună cinci sticle de *cihir*. Bătrînul, de fiecare dată cînd turna în pahare, îi întindea unul lui Olenin, urîndu-i sănătate; gura nu-i tăcea o clipă. Îi povesti despre traiul de altădată al cazacilor, despre tatăl său, *Şiroki*[33], care ducea singur în spate un porc mistreţ de zece puduri şi dădea pe gît, dintr-odată, două vedre de *cihir.* Povesti şi despre anişorii trăiţi de el şi despre *niania*[34] Ghircik, cu care, în vremea ciumei, trecea burci de pe celălalt mal al Terekului. Povesti şi despre o vînătoare, la care, într-o dimineaţă, împuşcase doi cerbi. Povesti şi despre *sufleţelul* lui, care venea nopţile la el, la cordon. Şi toate acestea erau spuse atît de frumos şi atît de colorat, încît Olenin nici nu-şi dăduse seama cum trecuse timpul.

— Şi uite-aşa, tăicuţă, spuse acesta, nu m-ai apucat în anii mei de aur, că ţi-aş fi arătat de toate. Acum Eroşka şi-a cam mîncat mălaiul, dar pe atunci era vestit în întreg regimentul. Cine avea calul cel mai bun? Cine avea sabie *Gurda*[35]? La cine puteai să mergi să bei? Cu cine puteai să petreci? Pe cine să

trimiţi în munţi să-l ucidă pe Ahmed Han? Pe Eroşka. Pe cine iubeau fetele? Tot pe Eroşka. Pentru că eram un *djighit* adevărat. Beţiv, hoţ – furam herghelii în munţi – meşter la cîntat; ce mai, bun la toate. Azi, nu mai găseşti asemenea cazaci! Ţi-e şi silă să priveşti în jur. Atîta-s de înalţi (Eroşka arătă cam un arşin de la pămînt), se încalţă cu nişte cizme de tot rîsul şi se tot uită la ele, asta le e toată bucuria. Sau îşi umplu burdihanul cu băutură, dar nici măcar nu se-mbată ca lumea, ci nu ştiu cum… Pe cînd eu? Eu eram Eroşka hoţul; pe mine mă cunoşteau puţini prin staniţe, da' în munţi mă ştiau. La mine veneau prinţii *kunaci*. Eram *kunak* cu toţi: cu tătarul, cu armeanul, cu soldatul, cu ofiţerul. Mi-era totuna, beţiv să fie. „Tu, mi se spunea, trebuie să te cureţi de atingerea cu lumea: cu soldatul să nu bei, cu tătarul să nu mănînci."

— Cine spune aşa ceva? îl întrebă Olenin.

— Cine, dascălii noştri de la biserică. Dar ia ascultă-l pe muezinul sau pe cadiul tătar. El zice: „Voi sînteţi necredincioşi, ghiauri, de ce mîncaţi carne de porc?". Carevasăzică înseamnă că fiecare îşi ţine legea lui. După mine însă, toate-s la fel. Toate le-a făcut Dumnezeu spre bucuria omului. Nimic nu e păcat. Uită-te, de pildă, la animale. Ele trăiesc şi în stuful tătarilor, şi în al nostru. Unde se aciuează, acolo le este casa. Ce le dă Dumnezeu, aia mănîncă. Iar ai noştri spun că, pentru aşa ceva, o să lingem tingirile. Eu aşa cred, că toate nu-s decît minciuni, adăugă el după o clipă de tăcere.

— Ce anume sînt minciuni? întrebă Olenin.

— Păi, ce spun dascălii. La noi, tăicuţă, în Cervlenaia, plutonierul mi-era *kunak*. Un om de ispravă, aşa ca mine. L-au omorît în Cecenia. El aşa zicea, că toate acestea le născocesc dascălii din capul lor. Dai ortu' popii, zice, iarba o să-ţi crească pe mormînt, şi cu asta, basta. (Bătrînul rîse.) Îndîrjit mai era!

— Cîţi ani ai? îl întrebă Olenin.

— Dumnezeu de-i mai ştie! Vreo şaptezeci să fie. Pe cînd voi aveaţi ţarină, eu eram deja mărişor. Ia şi socoteşte, or fi mulţi? Să fie şaptezeci?

— Sînt. Şi încă te ţii bine.

— Păi, mulţumesc lui Dumnezeu, sînt sănătos, n-am de ce să mă plîng; doar o muiere, vrăjitoare, ce m-a mai stricat…

— Cum aşa?

— Iac-aşa, m-a stricat…

— Vasăzică, cum mori, iarba ce mai creşte, nu? repetă Olenin.

Eroşka, se vede, nu dorea să-şi ducă gîndul pînă la capăt. Tăcu o vreme.

— Dar tu ce credeai? Ia şi bea! strigă el, zîmbind şi întinzîndu-i paharul cu vin.

XV

— Aşadar, despre ce vorbeam? continuă el, aducîndu-şi aminte. Da, aşa om sînt eu! Vînător mai bun ca mine nu găseşti în tot regimentul. Dau de urma oricărei fiare, a oricărei păsări şi ţi-o arăt. Şi ce, şi unde – pe toate le ştiu. Am şi cîini, şi două puşti, şi plase, şi *kobîlkă*, şi erete, de toate am, mulţumesc lui Dumnezeu. Dacă eşti vînător adevărat şi nu doar te lauzi, o să-ţi arăt ce ştiu. Aşa sînt eu. Dacă văd o urmă, ştiu deja ce animal a lăsat-o, unde îşi face culcuşul, unde se adapă sau unde se tăvăleşte. Îmi fac un *lopazik*36 şi stau noaptea la pîndă. Acasă la ce să stai? Numai păcate faci, îţi umpli burta cu vin. Şi cînd mai vin şi femeile cu trăncăneala lor şi mai ţipă şi copiii, te sufoci cu totul. Altceva e să ieşi în zori, să-ţi alegi un locşor, să culci stuful la pămînt, să te aşezi şi, ca un om de ispravă, să aştepţi pînă la sfîrşit. Vezi tot ce se petrece în pădure. Dacă te uiţi la cer, stelele pălesc, citeşti în ele cam cîte ceasuri sînt. Arunci o privire în jur, pădurea foşneşte, tot aştepţi, iată se aude un trosnet, vine porcul mistreţ să se tăvălească. Asculţi cum piuie puii de vultur, cum le răspund cocoşii din staniţă sau gîştele. Dacă-s gîşte, înseamnă că încă n-a trecut de miezul nopţii. Pe toate astea le ştiu. Iar dacă răsună, undeva departe, vreo împuşcătură, începi să te gîndeşti. Stai şi te întrebi cine putea să tragă. Să fie un cazac, aşa ca mine, care a pîndit un animal, poate l-a nimerit sau poate doar l-a rănit, şi porneşte sărmana jivină prin stuf, murdărindu-l fără rost cu sîngele ei. Aşa ceva nu-mi place! Of, nu-mi place deloc! De ce să rănească animalul? Nătărăul! Nătărăul! Sau te gîndeşti: „Poate *abrekul* o fi împuşcat vreun cazac tînăr şi fără minte“. Toate astea îţi trec prin cap. Stăteam, uite, odată în caic pe apă şi, cînd mă uit, văd că pluteşte un leagăn din susul rîului. Un leagăn bun, doar o margine o avea ruptă. Şi deodată mă potopesc gîndurile. Al cui poate fi? Pesemne, îmi zic, nemernicii voştri de soldaţi or fi dat năvală în aul, or fi răpit femeile, pe prunc l-o fi ucis vreun ticălos: l-o fi prins de picioare şi o fi dat cu el de colţul casei. Ce, nu fac aşa? Deh, nu mai au suflet oamenii! Astfel de gînduri mi-au venit, îmi părea rău. Mă gîndesc: leagănul l-au aruncat şi pe femeie au gonit-o, casei i-au dat foc, iar *djighitul* a pus mîna pe puşcă şi a trecut

să jefuiască pe partea noastră. Tot stai şi te gîndeşti. Cum auzi în desiş o turmă că dă năvală, cum parcă zvîcneşte ceva înăuntrul tău. Măiculiţă, veniţi încoace! O să mă adulmece, gîndesc; stau nemişcat, inima însă: dum! dum! dum! Mai să-mi plesnească! Astă primăvară s-a apropiat aşa o turmă numeroasă, de s-a înnegrit locul. „În numele Tatălui şi al Fiului…“, mă pregăteam să apăs pe trăgaci. Cînd, deodată, scroafa grohăi către purcei: „Jale mare, copilaşi: e un om pe-aici“, şi dispărură cu toţii în tufişuri. Aş fi rupt-o, cum se spune, cu dinţii.

— Dar cum a putut scroafa să le spună purceilor că stă un om la pîndă? întrebă Olenin.

— Dar tu cum crezi? Că el, animalul, e prost? Nu, e mai deştept ca omul, chiar dacă nu-i decît o scroafă. Ştie totul. Uite, de-o pildă, omul trece pe lîngă o urmă, nici n-o observă, dar scroafa, cum dă de urma ta, cum o ia la fugă şi dispare cît ai clipi; înseamnă că are minte, dacă tu mirosul tău nu-l simţi, iar ea da. Şi apoi, mai trebuie spus: tu cauţi s-o omori, iar ea vrea să se plimbe vie prin pădure. Tu ai legea ta, ea o are pe-a ei. Ea nu-i decît o scroafă, dar nu e mai rea decît tine; aşa a făcut Dumnezeu lumea. Ehei! Prost mai e omul, prost, prost cît încape! repetă de cîteva ori bătrînul şi, lăsîndu-şi capul în jos, căzu pe gînduri.

Olenin căzu şi el pe gînduri şi, coborînd din cerdac, îşi puse mîinile la spate şi începu să se plimbe în tăcere prin curte.

Venindu-şi în fire, Eroşka îşi înălţă capul şi începu să urmărească atent fluturii de noapte ce se roteau în jurul flăcării tremurînde a lumînării şi sfîrşeau prin a nimeri în ea.

— Prostule, prostule! strigă el. Unde te bagi? Prostule! Prostule!

Se ridică şi începu să alunge fluturii cu degetele sale groase.

— O să te arzi, prostule, zboară încoace, e loc destul, le vorbea el cu glas blînd, încercînd să-i prindă de aripi, cu degetele sale butucănoase, şi să le dea apoi drumul. Singur îţi cauţi moartea, iar mie îmi pare rău de tine.

Bătrînul şezu îndelung acolo, sporovoind şi sorbind vin din carafă, în timp ce Olenin se plimba încoace şi încolo prin curte. Fu uimit să audă, deodată, şoapte în spatele porţii. Îşi ţinu respiraţia şi desluşi un rîs de femeie, o voce bărbătească şi zgomotul unui sărut. Tîrîndu-şi înadins picioarele prin iarbă, trecu în partea cealaltă a curţii. Peste cîtva timp însă gardul trosni. Un cazac în *cerkează* de culoare închisă şi căciulă cu fundul alb (era Luka), trecu de-a lungul

gardului, iar o femeie înaltă, cu batic alb, trecu pe lîngă Olenin. „Nici eu n-am treabă cu tine, nici pe tine nu te priveşte ce fac“, părea să-i spună mersul hotărît al Mariankăi. O petrecu cu ochii pînă la cerdacul casei gazdelor, văzu chiar prin fereastră cum îşi dă jos baticul şi se aşază pe laviţă. Şi, deodată, un sentiment de tristeţe şi singurătate, de dorinţe şi speranţe neclare şi de invidie faţă de cineva cuprinse sufletul tînărului.

Se stinseseră şi ultimele lumini de prin case, se domoliseră şi ultimele zgomote din staniţă. Şi gardurile, şi animalele ce luceau alb prin curţi, şi acoperişurile, şi plopii zvelţi, toate păreau că dorm un somn sănătos, tihnit, ca după o zi de muncă. Numai orăcăitul neîntrerupt al broaştelor răzbătea strident, din depărtarea umedă, pînă la urechea celui cu auzul încordat. Înspre răsărit, stelele se răreau şi păreau că se măresc în lumina tot mai intensă. Deasupra capului se iveau parcă mai dese, iar cerul părea mai adînc. Sprijinindu-şi capul în palmă, bătrînul aţipi. Un cocoş dădu un strigăt în curtea de peste drum. Iar Olenin continua să se plimbe într-o parte şi în alta, gîndindu-se la ceva. Un cîntec pe mai multe voci ajunse pînă la urechile lui. Se apropie de gard şi începu să asculte. Glasuri tinere de cazaci se contopeau într-o melodie veselă şi, dintre toate, se distingea una singură, puternică şi pătrunzătoare.

— Ştii cine cîntă? întrebă bătrînul, trezit din somn. E Lukaşka, *djighitul*. A omorît un cecen, de-aia se şi bucură. De ce s-o bucura? Prostul, prostul!

— Dar tu ai ucis oameni? întrebă Olenin.

Bătrînul se înălţă deodată pe ambele coate şi-şi apropie faţa de cea a tînărului.

— Drace! se răsti el. Ce întrebare e asta? Despre aşa ceva nu se cade să vorbeşti. E lucru greu să omori un suflet, of, tare greu! Rămîi cu bine, tăicuţă, sînt şi sătul, şi băut, spuse el, ridicîndu-se. Să vin mîine la vînătoare?

— Vino.

— Numai să te trezeşti mai de dimineaţă, că de nu, iei amendă.

— N-avea grijă, mă trezesc înaintea ta, îi răspunse Olenin.

Bătrînul plecă. Încetă şi cîntecul. Se auziră paşi şi o discuţie veselă. Ceva mai tîrziu se porni din nou un cîntec, însă ceva mai departe, iar vocea sonoră a lui Eroşka se alătură celor de dinainte. „Ce oameni, ce viaţă!“, gîndi Olenin şi, oftînd, se întoarse singur în casă.

XVI

Unchiaşul Eroşka era un cazac ce nu figura în statele de plată şi trăia singur; cu vreo douăzeci de ani în urmă, soţia sa, trecînd în sînul Bisericii pravoslavnice oficiale, îl părăsise şi se măritase cu un feldwebel rus. Copii nu avea. Nu înşira baliverne atunci cînd povestea despre sine că fusese cel mai grozav cazac din staniţă. Îl cunoşteau toţi din regiment pentru isprăvile sale vitejeşti de odinioară. Avea pe suflet mai mulţi oameni ucişi, şi dintre ceceni, şi dintre ruşi. Fusese şi în munţi, îi tîlhărise şi pe ruşi, înfundase şi puşcăria în două rînduri. Cea mai mare parte a vieţii şi-o petrecuse la vînătoare în pădure, unde se hrănea zile întregi doar cu o bucată de pîine şi unde nu bea decît apă. În schimb, cînd revenea în staniţă, chefuia de dimineaţă pînă seara. După ce se întoarse de la Olenin, dormi vreo două ceasuri şi, trezindu-se înainte să se facă ziuă, rămase întins în pat şi începu să se gîndească la omul pe care îl cunoscuse în ajun. *Simplitatea* lui Olenin îi plăcuse foarte mult (simplitate în sensul că acestuia nu-i părea rău de vin). Olenin însuşi îi plăcuse. Se mira în sinea lui de ce ruşii sînt toţi *simpli* şi bogaţi şi nu înţelegea de ce nu ştiu nimic, chiar dacă-s oameni învăţaţi. Cumpănea în mintea lui aceste întrebări, dar şi cam ce ar putea să obţină de la Olenin. Casa unchiaşului Eroşka era destul de mare şi nu foarte veche, dar se simţea în ea lipsa unei mîini de femeie. În ciuda obişnuitei griji a cazacilor pentru curăţenie, camera era destul de murdară şi în totală dezordine. Pe masă erau un zăbun plin de sînge, o jumătate de turtă din aluat de cozonac, iar alături, o stăncuţă sfîşiată, hrană pentru erete. Pe laviţe, erau aruncate la întîmplare opinci, o puşcă, un pumnal, un săculeţ, un suman ud şi tot felul de zdrenţe. Într-un colţ, într-un ciubăr cu apă stătută, care mirosea deja, fusese pusă la muiat o altă pereche de încălţări; tot aici se găseau flinta şi *kobîlka*. Pe duşumea, zăceau alandala o plasă de pescuit şi cîţiva fazani împuşcaţi, iar lîngă masă se plimba de colo-colo, ciugulind din podeaua murdară, o găinuşă legată de picior. În gura cuptorului rece se afla un hîrb de oală, plin cu un fel de lichid lăptos. Pe cuptor, piuia o gaie, muncindu-se să scape din legătură, iar un erete năpîrlit stătea liniştit pe margine şi se uita pieziş la pasăre, plecîndu-şi din cînd în cînd capul la dreapta şi la stînga. Unchiaşul, numai în cămaşă, stătea culcat de-a curmezişul, într-un pat scurt, aşezat între perete şi cuptor; îşi întinsese picioarele vînjoase pe marginea cuptorului şi, cu degetul mare, rupea zgaibele zgîrieturilor de pe mîini, făcute de eretele pe care îl purta fără mănuşă. În

întreaga încăpere, şi mai ales în jurul bătrînului, aerul era pătruns de acel miros puternic, amestecat, dar plăcut, care-l însoţea peste tot.

— *Uide-ma*, unchiule? (adică: eşti acasă, unchiule?) se auzi de la fereastră un glas ascuţit pe care-l cunoscu pe dată ca fiind al vecinului Lukaşka.

— *Uide, uide, uide!* Sînt acasă, intră! strigă bătrînul. Vecine Marka, Luka Marka, ce treabă ai cu unchiul? Ori pleci la cordon?

La strigătul bătrînului, eretele tresări, bătu din aripi, smucindu-se în legătură.

Bătrînului îi plăcea de Lukaşka şi doar pe el îl scutea de dispreţul cu care privea tînăra generaţie de cazaci. În afară de asta, Lukaşka şi maică-sa, ca vecini, îi dădeau adesea bătrînului vin, lapte covăsit şi alte produse din gospodărie, de care unchiaşul ducea lipsă. Bătrînul, care întreaga viaţă ascultase doar de pornirile inimii, explica întotdeauna în mod practic aceste relaţii cu cei apropiaţi. „Păi, ce? Sînt oameni înstăriţi, îşi spunea el. Eu le dau vînat proaspăt, vreo găinuşă acolo, iar ei nu-l uită pe unchiaş: îi mai aduc plăcinte, cîte-o turtă…“

— Să trăieşti, Marka! Sînt bucuros să te văd, strigă vesel bătrînul şi, cu o mişcare iute, îşi coborî picioarele desculţe din pat, se ridică sprinten, făcu doi-trei paşi pe podeaua care scîrţîia, se uită la picioarele sale întoarse în afară şi, brusc, îl apucă rîsul. Chicoti, bătu o dată din călcîi, încă o dată şi execută o *ieşire*. Mă pricep, nu-i aşa? întrebă el, clipind din ochii săi mici şi strălucitori. Lukaşka schiţă un zîmbet. Ce-i, te întorci la cordon? întrebă bătrînul.

— Ţi-am adus nişte *cihir*, unchiule, după cum ţi-am promis la cordon.

— Dumnezeu să te aibă în pază! rosti bătrînul. Îşi ridică *ceambarii*[37] şi *beşmetul* care zăceau pe jos, se îmbrăcă, se încinse cu cureaua, îşi turnă, dintr-o oală, apă pe mîini, le şterse cu o pereche de şalvari vechi, cu un ciot de pieptene îşi netezi barba şi se opri în faţa lui Lukaşka. Sînt gata! spuse el.

Lukaşka luă un căuş de lemn, îl şterse, turnă vin şi, după ce se aşeză pe un scaun, i-l întinse unchiaşului.

— Să fii sănătos! În numele Tatălui şi al Fiului! spuse bătrînul şi primi solemn vinul. Să ai parte de tot ce-ţi doreşti, să fii viteaz şi să capeţi decoraţia!

Lukaşka îşi făcu şi el semnul crucii, bău din căuş şi-l puse pe masă. Bătrînul se ridică, aduse un peşte uscat, îl puse pe prag, îl bătu cu un băţ să se frăgezească şi, aşezîndu-l cu mîinile sale scorţoase pe singura lui farfurie, de culoare albastră, îl puse pe masă.

— Cum vezi, am de toate, chiar şi o gustărică, mulţumesc lui Dumnezeu, spuse el mîndru. Ei, care-i treaba cu Mosev? întrebă bătrînul.

Lukaşka îi povesti cum i-a luat uriadnicul puşca, desigur pentru a auzi părerea bătrînului.

— Pentru puşcă să nu te pui, îi zise bătrînul. Nu-i dai puşca, nu vezi decoraţia…

— Ei, cum aşa, unchiule? Ce decoraţie, spun ei, să-i dăm unui *nevîrstnic*38? Or, puşca-i de preţ, făcută în Crimeea, face vreo optzeci de monede.

— Ei, dă-o-ncolo de puşcă! Aşa m-am clănţănit şi eu cu sotnicul: voia să-i dau calul meu. „Dă-mi, zicea, calul şi te propun *horungiu*.“ Nu i l-am dat şi n-a ieşit nimic.

— Păi, cum să fac, unchiule? Uite, trebuie să-mi cumpăr un cal şi, din cîte aud, dincolo de rîu, cu mai puţin de cincizeci de monede, nu-l iei. Or, mama încă n-a vîndut vinul.

— Deh, noi după aşa ceva nu tînjeam, spuse bătrînul. Cînd Eroşka era de anii tăi, fura herghelii de la nogai şi le trecea peste Terek! Se întîmpla să dai un cal de soi pentru *un ştof*39 de vodcă sau pentru o burcă.

— Da’ de ce îl dădeaţi aşa de ieftin? întrebă Lukaşka.

— Eşti prost, tare prost, măi Marka! spuse bătrînul dispreţuitor. Nu poţi să ţii la preţ cînd e lucru de furat. Iar voi, din cîte-mi dau seama, nici n-aţi văzut cum se fură caii. De ce taci?

— Păi ce să spun, unchiule? zise Lukaşka. Noi nu sîntem, pesemne, oameni dintr-ăia.

— Eşti prost, tare prost, măi Marka! Nu sînteţi oameni dintr-ăia, răspunse bătrînul, îngînîndu-l pe tînărul cazac. Fireşte că nu eram ca tine la vîrsta ta.

— Dar cum erai? îl întrebă Lukaşka.

Bătrînul clătină din cap cu dispreţ.

— Unchiul Eroşka a fost totdeauna un om *simplu*, nu-i părea rău după nimic. De-aia aveam *kunaci* în întreaga Cecenie. Cînd venea la mine vreun *kunak*, îl îmbătam cu vodcă, îi făceam pe plac, îl culcam în casă la mine, iar dacă mergeam eu la el, îi duceam un plocon, un peşcheş. Aşa se face între oameni, nu ca acum: atîta grijă au flăcăii acum, să spargă seminţe între dinţi şi să scuipe cojile, încheie dispreţuitor bătrînul, maimuţărindu-i cum ronţăie la seminţe şi cum scuipă cojile.

— Asta o ştiu prea bine, spuse Lukaşka. Ai dreptate!

— Dacă vrei să fii vrednic, fii *djighit*, nu mujic. Că şi mujicul poate să-şi cumpere un cal, pune banii jos şi-şi ia.

Tăcură o vreme.

— Şi-apoi, unchiule, îi o plictiseală de mori, şi-n staniţă, şi la cordon. Iar ca să pleci să mai scapi de urît, n-ai unde. Cu toţii sînt prea supuşi. Să-l luăm, de-o pildă, pe Nazar. Am fost deunăzi în aul. Ne-a chemat Ghirei Han să mergem şi să furăm caii nogailor: nimeni n-a vrut. Or, de unul singur, cum să mă duc?

— Dar unchiaşul ce are? Crezi ca m-am uscat cu totul? Nu, nu m-am uscat. Dă-mi un cal şi chiar acum o pornesc la nogai.

— Ce să mai vorbim de pomană? spuse Luka. Zi-mi mai bine cum să fac cu Ghirei Han? Zice, tu adu caii pînă la Terek, că acolo, chiar de-mi vii cu o herghelie, găsesc eu loc să-i trec. Vezi doar, e şi el dintre cei cu capul ras, mi-e greu să-l cred.

— Pe Ghirei Han poţi să-l crezi, că tot neamul lui sînt oameni de treabă; tată-său mi-a fost *kunak* credincios. Numai să iei aminte la ce-ţi spun, că n-o să te învăţ de rău: pune-l să jure, atunci îşi va ţine cuvîntul. Iar dacă pleci cu dînsul, să ţii pistolul tot timpul la îndemînă. Mai cu seamă cînd vă apucaţi să împărţiţi caii. Cîndva, pe mine era să mă omoare un cecen, fiindcă eu îi ceream cîte zece monede de cal. Poţi să-i dai crezare, dar fără puşcă să nu te culci.

Lukaşka îl asculta cu atenţie pe bătrîn.

— Dar ia spune-mi, unchiule, mi s-a spus c-ai avea iarbafiarelor, spuse el după o clipă de tăcere.

— Iarba-fiarelor n-o am, dar o să te învăţ cum să faci rost de ea, că eşti un flăcău pe cinste şi nu-l uiţi pe unchiaş. Să te-nvăţ, au ba?

— Învaţă-mă, unchiule.

— Broasca ţestoasă o ştii? Că doar ea e dracul, află de la mine.

— Cum să n-o ştiu!

— Caută-i cuibul, împleteşte un gard mic de nuiele în jur, aşa, ca să nu poată trece. O să vină, o să se-nvîrtă în jur, după care o să pornească pe dată înapoi; o să găsească iarba-fiarelor, o s-o aducă şi o să rupă gardul. Tu n-ai decît să mergi a doua zi să te uiţi: unde-i gardul rupt, acolo ai să găseşti şi iarba-fiarelor. Ia-o şi fă ce vrei cu ea. Nu-ţi va sta în cale nici lacăt, nici încuietoare.

— Da’ tu ai încercat cumva, unchiule?

— De încercat, n-am încercat, dar mi-au vorbit despre asta oameni de

încredere. Eu nu ştiam decît un fel de descîntec, „fiţi sănătoşi“, pe care-l spuneam cînd să mă urc pe cal. Nu m-a omorît nimeni.

— Ce fel de „fiţi sănătoşi“, unchiule?

— Cum, nu-l ştii? Of, voi, cei din ziua de azi! Păi, întreabă-l pe unchiaş. Ascultă şi zi după mine:

Fiţi sănătoşi oameni ai Sionului.
Acesta-i împăratul vostru.
Ne urcăm în şa.
Ruga lui Sofronie,
Glăsuirea lui Zaharia.
Părinte Mandrîci
De oameni-în veci-iubitor.

— *De oameni-în veci-iubitor*, repetă bătrînul. Acum îl ştii? Haide, spune-l!

Lukaşka rîse.

— Să nu-mi spui, unchiule, că de-aia nu te-au omorît. Poate că aşa a fost să fie.

— Deştepţi v-aţi mai făcut. Tu învaţă-l şi spune-l. De stricat, n-are ce să-ţi strice. Uite, rosteşti „Mandrîci“ şi va fi bine! Şi bătrînul izbucni în rîs. – Uite ce-i, Luka, să nu te duci la nogai!

— Cum aşa?

— S-au dus vremurile alea, nici oamenii nu mai sînt la fel. Cazacii de azi fac pe ei de frică. Şi apoi, uite ce de ruşi au fost mînaţi încoace! O să te bage-n judecăţi. Cum îţi spun, las-o baltă. Unde să vă duceţi? Odată, Ghircik şi cu mine…

Şi bătrînul dădu să depene una din nenumăratele sale poveşti. Lukaşka însă se uită pe fereastră.

— S-a făcut ziuă de-a binelea, unchiule, îl întrerupse tînărul. E timpul… Treci pe la noi cînd ai drum.

— Hristos să te aibă în pază! Eu mă duc la militarul rus; i-am promis că-l iau la vînătoare. Pare a fi om de treabă.

XVII

De la Eroşka, Lukaşka trecu pe acasă. Pe cînd se întorcea, o ceaţă jilavă se ridica de pe pămînt şi învăluia staniţa. Vitele, pe care încă nu le puteai vedea, începuseră să se foiască în culcuşurile lor. Cocoşii se strigau tot mai des şi mai tare. Văzduhul devenea străveziu şi oamenii prinseră a se ridica din aşternuturi. Apropiindu-se de casă, Lukaşka văzu gardul umed de rouă al gospodăriei sale, cerdacul mic şi magazia cu uşa dată în lături. Prin ceaţă, răzbăteau din curte lovituri de topor. Lukaşka intră în casă. Maică-sa se sculase şi, stînd în faţa cuptorului, punea lemne pe foc. În pat, mai dormea sora mică a lui Lukaşka.

— Ei, cum e Lukaşa, te-ai săturat de chefuit? îl întrebă maică-sa încet. Pe unde ţi-ai petrecut nopticica?

— Am fost în staniţă, răspunse cam fără chef tînărul, scoţînd puşca din învelitoare şi examinînd-o.

Maică-sa clătină din cap.

După ce turnă praf de puşcă pe o poliţă, Lukaşka luă săculeţul, scoase din el cîteva cartuşe goale şi începu să le umple pe rînd, astupîndu-le apoi grijuliu cu cîte un glonţ înfăşurat într-o bucată de cîrpă. Încercă cu dinţii dacă sînt bine astupate şi puse săculeţul la loc.

— Ţi-am spus, mamă, să dregi traistele. Ai apucat cumva? întrebă el.

— Cum să nu! Din cîte ştiu le-a dres muta aseară. Da’ ce, e vremea să pleci la cordon? Nici n-am apucat să te văd.

— Numai să strîng şi trebuie să plec, răspunse Lukaşka, legînd săculeţul cu praf de puşcă. Da’ muta unde-i? Ori a ieşit?

— Cred că s-a apucat să taie lemne. Şi-a tot făcut griji pentru tine. „N-o să-l mai văd deloc“, zicea. Îşi tot punea mîna pe faţă, plesnea din palme şi le ducea la inimă: sînt mîhnită, cică. Să mă duc s-o chem? Despre *abrek* a înţeles tot.

— Cheam-o, spuse Lukaşka. Aveam acolo nişte slănină, ad-o încoace. Trebuie să-mi ung sabia.

Bătrîna ieşi; peste cîteva minute, pe scara care scîrţîia, urcă în casă sora mută a lui Lukaşka. Era cu şase ani mai mare decît fratele ei şi ar fi semănat izbitor cu acesta, dacă n-ar fi fost faţa tîmpă şi foarte mobilă ca expresie, întîlnită la toţi surdomuţii. Purta o cămaşă din pînză groasă, plină de petice; umbla desculţă şi avea picioarele murdare, iar pe cap, purta un batic vechi, albastru. Gîtul, mîinile şi faţa îi erau vînoase, ca la bărbaţi. Se vedea şi după straie, şi după înfăţişare că făcea în gospodărie munca anevoioasă de bărbat. Aduse o legătură de lemne, pe care o lăsă în faţa cuptorului. Apoi se apropie de

fratele ei cu un zîmbet de bucurie ce-i încreţi tot obrazul, îl atinse pe umăr şi începu să-i facă semne repezi cu mîinile, cu faţa şi cu tot corpul.

— Foarte bine, foarte bine! Eşti o fată bună, Stiopka! îi răspunse fratele, dînd din cap. Ai pregătit totul, ai dres traistele, bravo! Iată ce-ţi dau pentru asta! Şi, scoţînd din buzunar două turte dulci, i le întinse.

Muta se împurpură la faţă şi mugi sălbatic de bucurie. Luînd turta dulce, începu şi mai repede să facă semne, arătînd mereu într-o anume direcţie şi trecîndu-şi degetul mare peste sprîncene şi peste obraz. Lukaşka o înţelegea şi tot dădea din cap, zîmbind uşor. Îi zicea că mai bine le-ar fi dat fetelor turta dulce, că fetele îl iubesc şi că una dintre ele, Marianka, e cea mai bună dintre toate şi că-l iubeşte. Vorbind de Marianka, muta arăta cu mişcări repezite în direcţia casei acesteia, îşi ducea mîna la sprîncene, la faţă, plescăia din buze şi dădea din cap. „Te iubeşte“, îi arăta ea, strîngîndu-şi mîinile la piept, îşi săruta propria mînă şi dădea de înţeles că îmbrăţişează pe cineva. Întorcîndu-se în casă şi pricepînd despre ce vorbeşte muta, maică-sa zîmbi şi clătină din cap. Muta îi arătă turta dulce şi din nou mugi de bucurie.

— I-am spus, deunăzi, Ulitei că o să-i trimit peţitori, spuse mama. Mi-a primit bine cuvintele.

Lukaşka îşi privi în tăcere mama.

— Ce-i, mamă? Vinul trebuie scos la vînzare. Mi-ar trebui şi-un cal.

— O să-l scot cînd o veni vremea; o să dreg şi butoaiele, îi spuse mama, nedorind ca fiul ei să se amestece în treburile gospodăreşti. Cînd pleci, îi spuse bătrîna fiului, să iei săculeţul din tindă. L-am împrumutat de la vecini, ţi-am pregătit cîte ceva pentru cordon. Sau poate ar fi mai bine să le pun în *sakvale*40.

— E bine aşa, îi răspunse Lukaşka. Iar dacă vine de peste rîu Ghirei Han, trimite-l la cordon, pentru că n-or să-mi dea drumul prea curînd. Am o treabă cu el.

Şi începu să se pregătească de plecare.

— L-oi trimite, Lukaşa, cum să nu. Vasăzică aţi petrecut cu toţii la Iamka? întrebă bătrîna. M-am sculat noaptea să văd de vite, am tras cu urechea, se auzea cum cîntai.

Lukaşka nu răspunse, ieşi în tindă, îşi trecu peste umăr desagii, îşi încheie zăbunul, îşi luă puşca şi se opri în prag.

— Rămîi cu bine, măicuţă, zise el. Maică-sa îl petrecu pînă la poartă. –

Butoiaşul trimite-mi-l cu Nazarka, le-am promis băieţilor. O să treacă pe-aici, îi spuse, trăgînd poarta după el.

— Hristos să te aibă în pază, Lukaşa! Domnul să fie cu tine! Îţi trimit, îţi trimit din butoiul cel nou, răspunse bătrîna, apropiindu-se de gard. Uite ce vreau să-ţi spun, adăugă ea, aplecîndu-se peste gard.

Cazacul se opri.

— Aici ai petrecut, nu-i nimic, slavă Domnului! Un om tînăr trebuie să se veselească. Ei bine, şi Dumnezeu ţi-a dat noroc. Asta nu-i rău. Acolo însă, fiule, fii cu băgare de seamă, nu de alta… Înainte de toate, să-i faci pe plac nacealnicului, n-ai cum altfel! Iar eu o să vînd şi vinul, pregătesc şi bani să-ţi cumperi cal, şi pe fată o s-o peţesc.

— Bine, bine, mamă! răspunse fiul, încruntîndu-se.

Muta îi strigă să se uite la ea. Îi arătă capul şi mîna, ceea ce însemna cap ras, adică un cecen. După care, încruntîndu-şi sprîncenele, dădu de înţeles că ocheşte cu puşca, strigă şi îngăimă ceva repede, dînd din cap. Dorea să-i spună să mai împuşte un cecen.

Lukaşka înţelese, zîmbi şi, cu paşi repezi, uşori, ţinîndu-şi puşca la spate, sub burcă, dispăru în ceaţa deasă.

Bătrîna mai rămase o vreme în tăcere la poartă, apoi se întoarse în izbă şi se apucă pe dată de lucru.

XVIII

Lukaşka plecă la cordon, în vreme ce unchiaşul Eroşka îşi fluieră cîinii şi, sărind peste zăplazuri, ajunse, prin spatele curţilor, la locuinţa lui Olenin (cînd mergea la vînătoare, nu-i plăcea să se întîlnească cu femei). Cînd unchiaşul Eroşka, cu puşca la spinare şi îmbrăcat de vînătoare, deschise uşa, Olenin încă dormea şi chiar Vaniuşa, care se trezise, nu se ridicase încă din pat şi se uita în jurul său, gîndindu-se dacă este sau nu timpul să se scoale.

— Pedeapsă! strigă bătrînul cu glasul său sonor. Alarmă! Au tăbărît cecenii! Ivan! Pune samovarul pentru boier. Iar tu, fă bine şi te scoală. Mai cu viaţă! strigă bătrînul. Aşa e la noi, om bun. Pînă şi fetele s-au trezit. Ia uită-te pe geam, ia uită-te, se duc la apă şi tu dormi.

Olenin se trezi şi sări în picioare. Şi se simţi proaspăt, vesel la vederea

bătrînului şi la auzul glasului acestuia.

— Hai, mai repede, mai repede, Vaniuşa! începu el să strige.

— Aşa mergi tu la vînătoare?! Oamenii stau la masă, iar tu dormi. Leam? Încotro? strigă el la cîine. Puşca ţi-e pregătită au ba? striga bătrînul, de parcă o mulţime de oameni s-ar fi aflat în izbă.

— Ei, gata, gata, am greşit, ce să-i faci. Praful de puşcă, Vaniuşa! Dopurile de cîlţi! spuse Olenin.

— Amendă! strigă bătrînul.

— *Diu te vulevu?*41 întrebă Vaniuşa, rîzînd satisfăcut.

— Nu eşti de-al nostru! Nu turuieşti pe limba noastră, drace! strigă la el bătrînul, arătîndu-şi cioturile de dinţi.

— Prima oară se iartă, glumi Olenin, trăgîndu-şi o pereche de cizme lungi.

— Se iartă prima oară, îi răspunse Eroşka, iar dacă nu te trezeşti la timp şi a doua oară, plăteşti amendă o vadră de *cihir.* Dacă se încălzeşte, pe cerb nu-l mai prinzi.

— Da' chiar de-l prinzi, e mai deştept ca omul, spuse Olenin, repetînd cuvintele bătrînului rostite în ajun. Pe el nu-l duci de nas.

— Da, da, rîzi tu, rîzi! Ia şi împuşcă unul şi atunci mai vorbim. Hai, mai cu suflet! Uite, vine şi gazda la tine, spuse Eroşka, uitîndu-se pe fereastră. Ia uite ce s-a gătit, şi-a tras pe el zăbun nou, ca să vezi că-i ofiţer. Eh! Oamenii ăştia ai noştri!

Şi, într-adevăr, Vaniuşa anunţă că gazda doreşte să-l vadă pe boier.

— *Larjan*42, spuse el cu un aer concentrat, prevenindu-şi boierul despre scopul vizitei *horungiului*. După care, *horungiul* în persoană, într-o *cerkeză* nouă, cu epoleţi de ofiţer pe umeri, în cizme lustruite – ceea ce era o raritate la cazaci –, cu zîmbetul pe faţă şi legănîndu-se uşor, intră în odaie şi-i ură lui Olenin bun-venit.

Horungiul Ilia Vasilievici era un cazac *educat*. Fusese în Rusia, era învăţător la şcoală şi, mai important decît toate, era *nobil.* Dorea să pară *nobil*, dar, împotriva voinţei lui, sub lustrul urît al vioiciunii ce-o afişa, al stăpînirii de sine şi al vorbirii inexpresive, ghiceai tot un fel de moş Eroşka. Se vedea asta şi după faţa lui arsă de soare, şi după mîini, şi după nasul cam roşu. Olenin îl invită să ia loc.

— Bună dimineaţa, tătucule Ilia Vasilici! spuse Eroşka, ridicîndu-se şi, după cum i se păru lui Olenin, ploconindu-se adînc şi ironic în faţa lui.

— Sănătate, unchiule! Şi tu pe-aici? îi răspunse *horungiul*, mişcînd cumva dispreţuitor din cap.

Horungiul era un bărbat de vreo patruzeci de ani, uscat, zvelt şi frumos, cu o bărbuţă albă, ascuţită. Arăta foarte bine pentru vîrsta lui. Venind la Olenin, se temuse să nu fie luat drept un cazac de rînd şi, de aceea, dorea să-l facă să-i simtă de la început importanţa.

— Ăsta-i *Nimrod egipteanul*43 al nostru, spuse el cu un aer satisfăcut, adresîndu-se lui Olenin şi arătînd înspre bătrîn. *Vînător în faţa Domnului*. Un om priceput la toate, cel mai bun. Aţi binevoit să-l cunoaşteţi?

Unchiaşul Eroşka, privindu-şi picioarele încălţate în opinci ude, dădea gînditor din cap, ca şi cum s-ar fi mirat de iscusinţa şi cunoştinţele *horungiului*, şi repeta în gînd: „*Nimrod egipteanul*! Ce-a mai născocit şi el!“.

— Da, tocmai vrem să plecăm la vînat, spuse Olenin.

— Aşa, am înţeles, remarcă *horungiul*. Însă eu am o mică trebuşoară cu dumneavoastră.

— Cu ce vă pot fi de folos?

— Cum vă ştiu o persoană nobilă, începu *horungiul*, şi cum eu însumi pot să mă socot, căci şi noi avem cinul de ofiţer, de aceea, putem oricînd să discutăm între noi, ca nobili ce sîntem. (Se opri o clipă şi se uită zîmbind la bătrîn şi la Olenin.) Dar, dacă aţi avea bunăvoinţa, cu consimţămîntul meu, de vreme ce soţia mea e o femeie proastă pentru condiţia noastră, n-a putut înţelege pe deplin cuvintele dumneavoastră de ieri. De aceea, locuinţa mea putea să meargă pentru aghiotantul regimentului, fără grajd, pentru şase monede, dar pe nimic, eu întotdeauna, ca nobil ce sînt, pot refuza. Dar, de vreme ce dumneavoastră doriţi, eu, cum am cinul de ofiţer, pot să ajung la o înţelegere personală cu dumneavoastră şi ca locuitor al ţinutului de aici, şi nu ca babele, după obiceiul nostru, ci în toate pot respecta condiţiile…

— Straşnic le zice, bolmoji bătrînul.

Horungiul mai vorbi mult timp în acelaşi fel. Din toate cele spuse, nu fără oarece dificultate, Olenin putu să înţeleagă dorinţa *horungiului* de a percepe pentru locuinţă şase ruble de argint pe lună. Consimţi bucuros şi-i oferi musafirului său un pahar de ceai. *Horungiul* refuză.

— După proasta noastră tradiţie, spuse el, noi socotim că este păcat să ne folosim de un pahar lumesc. Chiar dacă, ţinînd seama că-s om educat, aş fi putut înţelege, dar soţia mea, din slăbiciune omenească…

— Aşadar, doriţi ceai?

— Dacă-mi permiteţi, îmi aduc eu un pahar, *aparte*, răspunse *horungiul* şi ieşi în cerdac. Dă-mi un pahar! strigă el.

După cîteva minute, uşa se deschise şi o mînă tînără, arsă de soare, cu o mînecă roz, se strecură cu paharul prin uşă. *Horungiul* se apropie, luă paharul şi schimbă cîteva vorbe în şoaptă cu fiică-sa. Olenin îi turnă *horungiului* ceai în paharul *aparte*, iar lui Eroşka într-unul *lumesc*.

— Totuşi n-aş vrea să vă reţin, spuse *horungiul*, terminîndu-şi de băut ceaiul care-l frigea. Eu, aşa cum se întîmplă, de asemenea am o puternică pasiune pentru pescuit şi sînt aici în permisie, ca să zic aşa, într-o recreaţie de la datorie. Am, de asemenea, dorinţa să apuc fericirea de a se revărsa peste mine *darurile Terekului*44. Trag speranţa că mă veţi vizita la rîndul dumneavoastră cîndva, să bem din vinul *părintesc*, după obiceiul nostru din staniţă, adăugă el.

Horungiul făcu o plecăciune, îi strînse mîna lui Olenin şi ieşi. În vreme ce se pregătea de vînătoare, Olenin îi auzi glasul autoritar şi limpede, împărţind porunci celor de-ai casei. Peste cîteva minute, Olenin îl văzu, cu pantalonii suflecaţi pînă la genunchi şi într-un *beşmet* rupt, cu o plasă pe umăr, cum trece pe lîngă geamul său.

— Mare potlogar, spuse unchiaşul Eroşka, bînd ultimii stropi din paharul său *lumesc*. Cred că n-ai de gînd să-i plăteşti şase monede? Cine-a mai auzit una ca asta! Cea mai bună casă din staniţă o iei cu două ruble. Ce mai ticălos! Chiar şi pe a mea ţi-o dau cu trei monede.

— Nu, o să rămîn aici, spuse Olenin.

— Şase monede! E limpede, bani, nu glumă. E-eh! făcu bătrînul. Ia toarnă-mi, Ivane, nişte *cihir*!

După ce îmbucară ceva şi băură o vodcă pentru drum, Olenin şi bătrînul ieşiră împreună în uliţă, pe la ora opt dimineaţa.

Chiar în poartă, dădură peste o haraba trasă de boi. Îmbrobodită pînă sub ochi cu un batic alb, cu un *beşmet* peste cămaşă, în cizme şi cu o jordie lungă în mînă, Mariana trăgea boii de o funie legată de coarne.

— *Mamuşka*45*!* exclamă bătrînul, prefăcîndu-se că vrea s-o prindă.

Marianka îl ameninţă cu jordia şi-i privi vesel pe amîndoi, cu ochii ei minunaţi.

Olenin simţi şi mai multă bucurie în suflet.

— Ei, hai să mergem, să mergem! spuse el, aruncîndu-şi puşca pe umăr şi

simţind privirea fetei aţintită asupra lui.

— Hi! Hi! răsună în urmă glasul Marianei, după care se auzi scîrţîitul harabalei care se puse în mişcare.

Cîtă vreme drumul trecea prin spatele caselor, pe imaşuri, Eroşka sporovăi întruna. Nu putea să-l uite pe *horungiu* şi-l tot ocăra.

— Da’ de ce eşti aşa de cătrănit pe el? îl întrebă Olenin.

— E un zgîrie-brînză! Nu-l am la inimă, răspunse bătrînul. O să dea ortul popii şi totul o să rămînă aici. Pentru cine tot adună? Şi-a făcut două case, o livadă a smuls-o de la frate-său prin judecată. Că doar e priceput la hîrtii, cîinele! Vin din alte staniţe la el să le întocmească. Cum le scrie el, merg la sigur. Le potriveşte de minune. Da’ pentru cine adună atîta? N-are decît un băiat şi-o fată. Fata o s-o mărite, nu mai rămîne nimeni.

— Păi, adună pentru zestre, spuse Olenin.

— Ce zestre? Fata e straşnică, nu rămîne nemăritată. Da’ vezi cum îi diavolul, vrea s-o dea tot după unul avut. Vrea să se aleagă cu un *kalîm*46 bogat. Luka e un cazac de ispravă, mi-e vecin şi nepot, cel care l-a împuşcat pe *abrek*, el de multă vreme o cere, da’ nu i-o dă. Ba una, ba alta: fata e încă tînără, cică. Numai că eu ştiu ce gîndeşte. Ar vrea ca ei să i se ploconească. Ce mai tărăboi se face pentru fata asta. Dar tot pentru Lukaşka o s-o peţească. Pentru că e cel dintîi cazac din staniţă, un adevărat *djighit*, a omorît un *abrek*, o să primească şi crucea.

— Dar cum vine asta? Aseară, cum mă plimbam prin curte, am văzut-o pe fata gazdei cum se săruta cu un cazac, spuse Olenin.

— Vorbeşti prostii! strigă bătrînul, oprindu-se în loc.

— Zău aşa! zise Olenin.

— Deh, femeia-i dracul, zise Eroşka, căzînd pe gînduri. Dar cine era cazacul?

— Păi n-am văzut cine.

— Prea bine, da’ ce fund avea la căciulă? Alb?

— Da.

— Şi zăbunul roşu? Şi era cam de statura ta?

— Nu, ceva mai înalt.

— El e! Eroşka izbucni în rîs. Chiar el e, Marka al meu. El, Lukaşka. Eu îi spun Marka, *în glumă*. Chiar el. Tare mi-i drag! Aşa eram şi eu, tăicuţă. Ce să te mai miri de ei. Se întîmpla ca *sufleţelul* meu să doarmă cu maică-sa şi cu o

cumnată, dar eu tot intram la ea. Odaia unde stătea era sus; maică-sa – o scorpie, dracu' gol – să nu mă vadă în faţa ochilor. Se întîmpla să vin cu *niania* (cu un prieten adică), Ghircik îl chema. Ajung sub geam, mă caţăr pe umerii lui, ridic geamul şi încep să dibui pe întuneric. Ea dormea pe laviţă. Odată am trezit-o. Începe să scîncească de spaimă: nu m-a recunoscut. Cine-i? Or, eu nu puteam să vorbesc. Maică-sa a început şi ea să se foiască. Mi-am luat căciula, i-am băgat-o sub ochi; m-a recunoscut dintr-odată, după tivul căciulii. Şi a sărit în picioare. Pe vremea aceea, nu duceam lipsă de nimic. Ea îmi dădea de toate, şi caimac, şi struguri, adăugă Eroşka, explicînd totul în mod practic. Şi nu era singura. Ce mai trai pe mine!

— Dar acum? îl întrebă Olenin.

— Uite, să mergem după cîine, cocoţăm fazanul în copac şi atunci n-ai decît să tragi.

— Tu i-ai face curte Mariankăi?

— Tu uită-te după cîini. O să-ţi dovedesc diseară, spuse bătrînul, arătînd spre cîinele lui preferat, Leam.

Tăcură.

După vreo sută de paşi, vorbind de una şi de alta, bătrînul se opri din nou şi arătă spre o creangă care stătea de-a curmezişul drumului.

— Tu ce crezi, spuse bătrînul, că stă acolo degeaba? Nicidecum. Creanga asta nu stă aşa, într-o doară.

— Cum adică?

Bătrînul zîmbi.

— Nu ştii nimic. Ascultă ce-ţi spun. Cînd vezi că stă aşa o creangă în drum, tu peste ea să nu păşeşti. Ori o ocoleşti, ori o arunci cît colo şi rosteşti rugăciunea: „În numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh", după care mergi cu Dumnezeu. N-o să ţi se întîmple nimic. Aşa m-au învăţat bătrînii.

— Ei, prostii, de bună seamă! spuse Olenin. Mai bine mi-ai povesti despre Mariana. Spune-mi, vorbeşte cu Lukaşka?

— Sst! Taci acum! îl întrerupse iarăşi bătrînul, şoptind. Taci şi ascultă. Să dăm un ocol prin pădure.

Şi bătrînul, călcînd fără zgomot cu opincile sale, o apucă pe o cărare îngustă ce pătrundea în pădurea sălbatică şi deasă, plină de lăstăriş. De cîteva ori se uită încruntat la Olenin, care foşnea şi tropăia cu cizmele sale mari sau, purtînd neglijent puşca, o mai agăţa de cîteva ori de crengile ce crescuseră peste tot în

drum.

— Nu fă zgomot, mai încet, soldat! îi aruncă bătrînul mînios, în surdină.

Se simţea în aer că soarele se ridicase pe cer. Ceaţa dădea să se împrăştie, însă mai acoperea încă înălţimile împădurite. Pădurea părea ciudat de înaltă. La fiecare pas, priveliştea se schimba. Ceea ce la început se arăta a fi un copac, se dovedea doar un tufiş; o trestie părea că-i un copac.

XIX

Ceaţa, parte se ridica, descoperind acoperişurile umede, de stuf, ale caselor, parte se transforma în rouă, jilăvind drumul şi iarba de pe lîngă garduri. Pretutindeni, fumul dădea năvală pe hornuri. Oamenii plecau din staniţă, care la lucru, care la rîu, care la cordon. Vînătorii păşeau alături pe drumul moale năpădit de iarbă. Dînd din coadă şi privind către stăpîn, cîinii fugeau pe de lături. Roiuri întregi de ţînţari se învolburau prin văzduh şi se ţineau după vînători, acoperindu-le spinările, feţele şi mîinile. Mirosea a iarbă şi a umezeală de pădure. Olenin se tot uita la haraba în care stătea Marianka îndemnînd boii cu jordia.

Era linişte. Zgomotele din staniţă, puternice la început, acum rar cînd mai răzbăteau pînă la vînători; doar cîinii se mai auzeau trosnind prin mărăcini şi, din cînd în cînd, răsuna ţipătul păsărilor care se chemau una pe alta. Olenin ştia că în pădure e primejdie, că *abrecii* se ascund întotdeauna prin aceste locuri. Mai ştia că, în pădure, puşca e singura apărare pentru un călător. Nu că lui i-ar fi fost teamă, dar simţea că altuia în locul său i s-ar fi strîns inima, de aceea se uita cu deosebită încordare la pădurea umedă, învăluită în ceaţă, trăgînd cu urechea la sunetele înfundate şi rare, apucînd arma şi încercînd un sentiment plăcut şi nou pentru el. Mergînd în faţă, unchiaşul Eroşka se oprea în dreptul fiecărei băltoace, în care se întipăriseră urme-perechi de sălbăticiune, şi le cerceta cu atenţie, arătîndu-i-le lui Olenin. Acum, aproape că nu vorbea, doar din cînd în cînd îi şoptea lui Olenin ce văzuse. Drumul pe care mergeau fusese cîndva străbătut de-o căruţă, acum însă ierburile acoperiseră urmele. Pădurea de ulmi şi de paltini de pe amîndouă laturile era atît de deasă şi de năpădită de vegetaţie, încît n-o puteai străpunge cu privirea. Aproape fiecare copac era învăluit, de sus şi pînă la rădăcină, de viţă-de-vie sălbatică; pe jos crescuseră

deşi mărăcinii. În fiecare poieniţă, vedeai rugi de mure şi, legănîndu-se, măciuliile sure de papură. Pe alocuri, urmele mari de animale sau cele mici de fazan, ca nişte şănţuleţe, se abăteau din drum şi se afundau în desişul pădurii. Vigoarea vegetaţiei din această pădure, unde nu călcase picior de vită, îl uimea la fiecare pas pe Olenin, care nu mai văzuse aşa ceva. Pădurea, primejdia, bătrînul cu şoaptele lui tainice, Marianka cu statura ei zveltă, bărbătească, munţii – toate acestea lui Olenin i se păreau un vis.

— S-a aşezat un fazan, şopti bătrînul, privind în jur şi trăgîndu-şi căciula pe faţă. Acoperă-ţi mutra: am zărit un cocoş, îi făcu el un semn mînios lui Olenin şi merse mai departe, aproape în patru labe. Fazanii nu suferă mutra omului.

Olenin se afla încă în urmă cînd bătrînul se opri şi începu să cerceteze un copac. Cocoşul ţipă de undeva de sus la cîinele care lătra la el, iar Olenin zări pasărea. Dar, tot atunci, răsună o împuşcătură, ca din tun, din puternica flintă a lui Eroşka, cocoşul se ridică în aer, pierzînd din pene, şi se prăbuşi la pămînt. Apropiindu-se de bătrîn, Olenin sperie un altul. Înhăţă puşca, ochi şi trase. Fazanul ţîşni ca o săgeată în sus, după care, agăţîndu-se de crengi, căzu, asemenea unei pietre, în desiş.

— Ei, bravo! strigă rîzînd bătrînul, care nu ştia să doboare pasărea din zbor.

După ce culeseră fazanii, porniră mai departe. Stimulat de mişcare şi de lauda bătrînului, Olenin prinse chef de vorbă.

— Stai! S-o apucăm încoace, îl întrerupse bătrînul. Ieri am zărit aici urme de cerb.

Cotind înspre desiş şi făcînd vreo trei sute de paşi, ieşiră într-o poiană, năpădită de stuf şi, pe alocuri, de smîrcuri de apă. Olenin rămase din nou în urma bătrînului vînător. Unchiaşul, care mergea cu vreo douăzeci de paşi în faţa lui, se aplecă, dădu din cap cu înţeles şi-i făcu semn cu mîna. Cînd ajunse în dreptul unchiaşului, Olenin zări urma unui picior de om pe care i-o arăta bătrînul.

— Vezi?

— Văd. Şi ce? spuse Olenin, străduindu-se să vorbească cît mai calm. Urmă de picior de om.

Fără să vrea, îi veniră în minte *Călăuza* lui Cooper şi poveştile cu *abreci*. Văzînd aerul misterios al bătrînului, nu se putu hotărî să-l întrebe şi stătea în cumpănă: era oare semn de primejdie sau doar vînătoarea îi dădea unchiaşului acest aer enigmatic.

— Aceea e urma mea, dar ia priveşte aici, îi răspunse simplu bătrînul şi-i arătă iarba sub care se vedea şters o urmă de sălbăticiune.

Bătrînul porni mai departe. Olenin se ţinea acum de el. După vreo douăzeci de paşi, coborîră o vîlcea şi ajunseră, lîngă hăţiş, la un păr cu ramuri răsfirate, sub care pămîntul era negru şi se vedea baligă proaspătă de animal.

Locul era învăluit de viţă-de-vie sălbatică şi semăna cu un pavilion confortabil, răcoros şi ferit de soare.

— Dimineaţă a fost aici, spuse bătrînul oftînd. Cum vezi, culcuşul încă e cald.

Deodată, la vreo zece paşi de ei, un trosnet puternic răsună în pădure. Tresăriră amîndoi şi puseră mîna pe puşti, dar nu văzură nimic; se auzi doar cum trosneau cu zgomot crengile şi tropotul iute, regulat al unui animal. Trosnetul se preschimbă în vuiet, răsuna departe, tot mai departe, mai larg, tot mai larg în pădurea tăcută. Ceva parcă se frînse în inima lui Olenin. Examină cu atenţie hăţişul verde, după care se uită la bătrîn. Unchiaşul Eroşka stătea nemişcat, cu puşca lipită de piept; căciula îi era dată pe ceafă, ochii îi ardeau cu o lumină neobişnuită, iar gura-i deschisă, în care se vedeau rînjind răutăcios rădăcinile mîncate şi galbene ale dinţilor, părea că încremenise.

— Un cerb bătrîn, îngăimă el. Şi, trîntind cu deznădejde puşca la pămînt, începu să se tragă de barba căruntă. Aici a stat! Trebuia să ne fi abătut de la cărare! Prostul! Prostul de mine! Şi se apucă din nou, cu furie, de barbă. Prostul! Porcul de mine! repeta el, smulgîndu-şi barba. Deasupra pădurii, prin ceaţă, trecu parcă ceva în zbor; departe, foarte departe, surd, tot mai surd se auzea tropotul cerbului stîrnit din culcuş…

Cei doi se întoarseră în staniţă abia în amurg. Olenin era obosit, înfometat, dar parcă mai viguros. Masa era gata. Tînărul mîncă, bău cu unchiaşul, se încălzi, se înveseli şi ieşi în cerdac. Din nou în faţa ochilor îi apăru lanţul de munţi în lumina crepusculului. Din nou bătrînul se apucă să-i povestească întîmplări fără de număr despre vînătoare, despre *abreci*, despre *sufleţele*, despre traiul semeţ şi lipsit de griji pe care l-a dus. Din nou frumoasa Mariana ieşea, intra ori traversa curtea. Sub cămaşă, se conturau formele viguroase, de fecioară, ale trupului ei frumos.

XX

A doua zi, Olenin se duse de unul singur la locul unde, împreună cu bătrînul, speriase cerbul. Ca să nu mai ocolească pe poartă, el sări, aşa cum făceau toţi cei din staniţă, peste împrejmuirea de spini. Şi nici nu isprăvi de scos ţepii care i se prinseseră în *cerkeză*, cînd cîinele său, care o luase înainte, sperie doi cocoşi. Apoi, doar ce intră în mărăciniş, că începură, aproape la fiecare pas, să se ridice în zbor fazanii. (Bătrînul nu-i arătase acest loc cu o zi înainte, păstrîndu-l pentru vînătoarea cu *kobîlka*.) Din douăsprezece împuşcături, Olenin doborî cinci păsări şi, umblînd să le-adune de prin tufişuri, se istovi în aşa hal, încît sudoarea îi curgea şiroaie. Îşi chemă cîinele, descărcă arma, înlocui alicele cu gloanţe şi, apărîndu-se de ţînţari cu mînecile *cerkezei*, porni uşurel către locul din ajun. Totuşi, nu fu chip să-şi astîmpere cîinele, care dăduse iar de urme chiar în drum, şi împuşcă încă o pereche de fazani, astfel încît, abia către amiază, începu să recunoască acea parte a pădurii în care fusese cu o zi înainte.

Era o zi cu cer senin, liniştită, călduroasă. Umezeala de dimineaţă se zvîntase chiar şi în pădure şi milioanele de ţînţari îi acoperiră literalmente faţa, spinarea şi mîinile. Cîinele, din negru, se făcu cenuşiu: spatele şi toată blana îi erau potopite de ţînţari. *Cerkeza*, prin care insectele îşi strecurau împunsăturile, căpătase aceeaşi culoare. Olenin era gata să fugă de răul ţînţarilor; avea impresia că pe timp de vară nici nu se poate trăi în staniţă. O pornise deja spre casă, dar se gîndi că oamenii pot să trăiască şi aşa, astfel încît se hotărî şi el să îndure şi să se lase înţepat. Şi, lucru ciudat, înspre amiază, acest sentiment îi deveni chiar plăcut. I se păru că, de n-ar fi existat norul de ţînţari care-l înconjura din toate părţile, acest aluat de insecte care, sub apăsarea mîinii, se întindea pe faţa-i acoperită de sudoare, şi această mîncărime supărătoare, pădurea de aici şi-ar fi pierdut nota caracteristică şi farmecul. Puzderia de insecte se potrivea atît de bine cu vegetaţia sălbatică, necuviincios de bogată, cu această sumedenie de păsări şi animale, care umpleau pădurea, cu verdele întunecat al frunzelor, cu aerul înmiresmat şi fierbinte, cu firicelele de apă tulbure, care se desprind din Terek şi bolborosesc undeva pe sub frunzare, încît ceea ce mai înainte i se părea îngrozitor şi greu de suportat acum îi părea plăcut. Înconjurînd locul în care dibuise în ajun cerbul şi nevăzînd nimic, se hotărî să-şi tragă puţin sufletul. Soarele încremenise deasupra pădurii şi-i biciuia fără cruţare, vertical, spatele şi capul, ori de cîte ori ieşea în vreo poiană sau la vreun drum. Cei şapte fazani grei, prinşi de cingătoare, îi strîngeau pînă

la durere mijlocul. Căută urmele din ajun ale cerbului, se strecură sub o tufă, în desiş, chiar în acel loc în care, în ajun, dormise cerbul şi se întinse în culcuşul acestuia. Cercetă din priviri verdeaţa întunecată din jurul său, cercetă locul în care se simţea încă sudoarea animalului, baliga de cu o zi înainte, urma genunchilor, o bucată de cernoziom scormonită de cerb şi urmele lăsate de el însuşi. Se simţea, în acest loc răcoros, în largul său; nu se gîndea la nimic, nu-şi dorea nimic. Şi, deodată, fu cuprins de un sentiment de inexplicabilă fericire, de o dragoste atît de copleşitoare faţă de întreaga lume, încît, după obişnuinţa din copilărie, începu să se închine şi să rostească cuvinte de mulţumire. Cu o deosebită claritate îi veni în minte următorul gînd: iată că eu, Dmitri Olenin, o fiinţă cu totul deosebită, mă aflu acum singur, Dumnezeu ştie unde, în culcuşul unde a stat un cerb, un cerb bătrîn şi frumos, care n-a văzut poate niciodată chip de om, într-un loc în care n-a mai călcat, poate, nicicînd vreo fiinţă omenească şi n-a gîndit ceea ce gîndesc eu. „Stau, iar în jurul meu se înalţă arbori tineri şi bătrîni, şi unul din ei e îmbrăcat cu rugi de viţă-de-vie sălbatică, pe lîngă mine mişună fazanii, alungîndu-se unii pe alţii, simţind poate mirosul fraţilor lor ucişi.“ Pipăi păsările ucise, le cercetă şi-şi şterse de *cerkezĕ* mîna mînjită cu sînge cald. „M-or fi adulmecînd, poate, şacalii şi, nemulţumiţi, o şterg în altă parte; lîngă mine, strecurîndu-se printre frunzele care li se par insule uriaşe, adastă în văzduh şi bîzîie ţînţarii: unul, doi, trei, patru, o sută, o mie, un milion de ţînţari, şi toţi zumzăie ceva şi pentru ceva de jur împrejur şi fiecare dintre ei este un Dmitri Olenin deosebit de toţi, aşa cum sînt şi eu.“ Îşi imaginä clar ceea ce gîndesc şi zumzăie ţînţarii. „Încoace, încoace, flăcăi! Iată pe cine puteţi înţepa“, zumzăie între ei şi-l acoperă cu totul. Iar lui îi deveni clar că nu e nicidecum un nobil rus, membru al elitei din Moscova, prieten şi rudă cu cutare şi cutare, ci pur şi simplu un ţînţar ca aceştia, sau un fazan ori un cerb, precum cei care trăiesc acum în jurul său. „La fel ca ei, ca unchiaşul Eroşka, îmi voi duce zilele şi voi muri. Şi adevăr spune: doar iarba ce va mai creşte.“

„Ei şi ce dacă va creşte doar iarba? îşi duse el gîndul mai departe. Tot trebuie să trăieşti, să fii fericit: pentru că eu îmi doresc un singur lucru: fericirea. Mi-e totuna ce-aş fi fost: un animal, precum celelalte, pe care va creşte iarba, şi nimic altceva, sau poate o ramă, în care a fost fixată o părticică a divinităţii unice, tot trebuie să trăieşti în cel mai bun mod cu putinţă. Cum ar trebui să trăieşti, pentru a fi fericit şi oare de ce n-am fost fericit pînă acum?“ Olenin începu să-şi depene în minte viaţa scursă şi i se făcu scîrbă de sine

însuşi. Se văzu un egoist din cale-afară de pretenţios, cînd, la o adică, nu avea nevoie de nimic pentru sine. Se uită din nou în jur, la verdeaţa străvezie, la soarele care începuse să coboare şi la cerul albastru şi din nou se simţi fericit, ca mai înainte. „De ce sînt oare fericit şi pentru ce am trăit pînă acum? se întrebă el. Cît de pretenţios am fost, cîte planuri n-am născocit şi n-am făcut nimic să mă schimb; m-am ales doar cu ruşine şi necazuri! Şi iată că n-am nevoie de nimic pentru a fi fericit!“ Şi brusc, în faţa lui, se deschise parcă o altă lume. „Iată ce e fericirea, îşi spuse el în gînd. Fericirea constă în a trăi pentru alţii. Aceasta e clar. În om a fost sădită nevoia de fericire; prin urmare, e o lege a firii. Dacă o satisfaci în mod egoist, adică dacă vei căuta bogăţia, gloria, confortul, dragostea, se prea poate ca împrejurările să fie de aşa natură, încît să fie imposibil să-ţi satisfaci aceste dorinţe. Înseamnă că ilegitime sînt aceste dorinţe şi nicidecum nevoia de fericire. Ce dorinţe pot fi satisfăcute întotdeauna, indiferent de împrejurările exterioare? Care ar fi acestea? Dragostea, spiritul de sacrificiu!“ Fu atît de bucuros şi se tulbură într-atît descoperind acest nou adevăr, după cum i se părea, încît sări în picioare şi începu să caute cu nerăbdare pentru cine s-ar putea jertfi cît mai curînd, cui i-ar face bine, pe cine să iubească. „Vezi doar, pentru sine n-ai nevoie de nimic, cugeta el, atunci, de ce să nu trăieşti pentru alţii?“ Îşi luă puşca şi, cu intenţia de a se întoarce cît mai repede acasă, ca să mediteze la toate acestea şi să găsească un prilej de a face bine, ieşi din desiş. Răzbind într-o poiană, se uită în jur. Soarele deja nu se mai vedea, răcoarea se simţea la adăpostul copacilor, iar locurile i se păreau cu totul necunoscute şi nu semănau cîtuşi de puţin cu cele care înconjurau staniţa. Totul se schimbă brusc – şi vremea şi înfăţişarea pădurii: cerul se umpluse de nori, vîntul vîjîia prin crengile copacilor, în jur nu se vedea decît stuf şi pădure bătrînă, cu copacii rupţi şi crăpaţi. Începu să-şi strige cîinele, care se îndepărtase de el în goană după vreun animal, şi glasul îi păru că sună în gol. Îl cuprinse pe dată o frică cumplită. Îi veniră în minte *abrecii*, omorurile despre care i se povestiseră atîtea şi se aştepta ca, dintr-o clipă în alta, să sară din fiecare tufiş cîte-un cecen, iar el să fie nevoit să-şi apere viaţa şi să moară sau să se dovedească un laş. Îşi aminti şi de Dumnezeu şi de viaţa de apoi, ceea ce nu i se întîmplase de mult. Iar în jur, aceeaşi natură întunecată, aspră, sălbatică. „Merită oare să trăieşti pentru tine, medita el, cînd uite că poţi să mori dintr-o clipă în alta, să mori fără să fi făcut nimic bun şi încă în aşa fel, încît nimeni să nu afle?“ Porni în acea direcţie, în care

presupunea că se află staniţa. Nu-i mai stătea gîndul la vînătoare, simţea o oboseală de moarte şi, cu o deosebită atenţie, aproape cu groază, cerceta cu privirea fiecare tufiş şi copac, aşteptînd în fiecare clipă să-şi încheie socotelile cu viaţa. Rătăci destul de mult, pînă cînd dădu de un şanţ prin care curgea apă rece şi tulbure din Terek şi, pentru a nu se mai pierde, hotărî să pornească de-a lungul lui. Mergea înainte, fără să ştie unde îl va duce şanţul. Deodată, în spatele său, trosniră tulpinile de stuf. Olenin tresări, apucă puşca, dar i se făcu ruşine: frînt de oboseală, răsuflînd din greu, cîinele pierdut se repezi la apa rece din şanţ şi începu să lipăie.

Bău şi el pe săturate, alături de cîine, şi porni în acea direcţie în care-l purta animalul, presupunînd că-l va călăuzi către staniţă. Dar, în ciuda tovărăşiei cîinelui, totul în jur i se părea şi mai sinistru. Pădurea se întuneca, vîntul se învolbura tot mai tare în coroanele arborilor bătrîni, rupţi. Păsări mari se roteau în jurul cuiburilor din copaci şi ţipau strident. Vegetaţia devenea tot mai săracă, cel mai adesea dădea peste oaze de stuf foşnitor şi de poieni sterpe, nisipoase, împînzite de urme de animale. Urletul vîntului era acompaniat acum de un alt vîjîit, lugubru şi monoton. Îşi simţea sufletul tot mai posomorît. Pipăi fazanii de la cingătoare, unul lipsea. Pasărea căzuse, se iţea de după brîu doar gîtul însîngerat al acesteia şi capul mic. Îl cuprinse groaza ca niciodată. Începu să se roage Celui de Sus, temîndu-se de-un singur lucru, că va muri fără să fi făcut nimic bun şi frumos în viaţă; or, el dorea nespus să trăiască, să trăiască pentru a înfăptui un act plin de abnegaţie.

XXI

Deodată, păru că sufletul îi fu străluminat de soare. Auzi sunetele graiului rusesc, auzi curgerea rapidă şi monotonă a Terekului, iar după cîţiva paşi, în faţa sa, se deschiseră suprafaţa cafenie şi mişcătoare a apei, cu nisip brun şi umed pe maluri şi pe bancurile de nisip, stepa îndepărtată, foişorul de pază al cordonului, conturîndu-se deasupra apei, calul cu şaua pe el, ce umbla împiedicat prin mărăcini, şi munţii. Soarele roşu ieşise pentru o clipă de după nori şi ultimele sale raze străluciră vesel de-a lungul rîului, peste trestii, spre foişor şi peste cazacii strînşi grămadă, printre care şi Lukaşka, a cărui statură viguroasă îi atrase atenţia lui Olenin.

Olenin se simţi din nou, fără vreun motiv evident, absolut fericit. Intră în postul de la Nijni-Protoţk, aflat pe malul Terekului, în faţa unui aul liniştit de pe cealaltă parte a rîului. Dădu bineţe cazacilor, însă, negăsind un pretext să facă un bine cuiva, intră în izbă. Însă nici acolo nu se ivi vreun prilej. Cazacii îl primiră cu răceală. Intră în bordei şi îşi răsuci o ţigară. Cazacii nu prea îi dădeau atenţie lui Olenin, în primul rînd pentru că fuma, iar în al doilea, pentru că, în seara aceea, aveau o altă distracţie. Din munţi veniseră, împreună cu o iscoadă, nişte ceceni din aulele răzvrătite, rude cu *abrekul* ucis, ca să-i răscumpere trupul. Aşteptau să vină din staniţă mai-marii cazacilor. Fratele celui ucis – înalt, zvelt, cu barba tunsă şi vopsită în roşu, cu toate că purta o *cerkeză* zdrenţuită şi o căciulă ca vai de ea – stătea liniştit şi demn ca un împărat. Semăna foarte mult la faţă cu *abrekul* ucis. Nu învrednicea pe nimeni cu privirea, nici măcar o dată nu se uitase la trupul celui mort, ci, aşezat tătăreşte la umbră, nu făcea decît să scuipe, fumînd pipă, şi să arunce, din cînd în cînd, cîteva cuvinte poruncitoare, pe care tovarăşul său de drum le asculta cu o atenţie respectuoasă. Se vedea că era un *djighit* adevărat, care văzuse destui ruşi la viaţa lui, în cu totul alte condiţii, astfel încît nu-l mai mira nimic la ei şi nici măcar nu-i trezeau interesul. Olenin se apropie de cel ucis şi începu să-l cerceteze atent, însă fratele mortului, uitîndu-se cu un calm dispreţuitor, pe deasupra sprîncenelor, la tînăr, zise ceva, răspicat şi mînios. Iscoada se grăbi să acopere cu *cerkeza* faţa celui ucis. Olenin fu uimit de maiestatea şi severitatea de pe figura *djighitului*; dădu să intre în vorbă cu el, întrebînd din ce aul era,

însă cecenul abia dacă-i aruncă o privire, scuipînd dispreţuitor şi întorcîndu-i spatele. Olenin fu atît de uimit că munteanul nu se interesa de persoana lui, încît îşi explică indiferenţa acestuia doar prin prostie sau prin faptul că acesta nu-i înţelegea limba. I se adresă însoţitorului acestuia. Însoţitorul, iscoadă şi tălmaci, era la fel de rufos, însă nu roşcat, ci oacheş, cu dinţi foarte albi şi ochi negri strălucitori. Iscoada intră cu plăcere în vorbă şi îi ceru o ţigară.

— Ei cinci fraţi acasă, începu iscoada într-o rusească stricată. Iată că ruşii l-au răpus pe al treilea, au rămas decît doi; el e *djighit*, foarte *djighit*, spuse el, arătînd spre cecen. Cînd l-au ucis pe Ahmed Han (aşa se numea *abrekul)*, el stătea pe partea cealaltă, în stufăriş, şi vedea tot: cum l-a pus în caic şi cum l-a adus la mal. El stat pînă la întuneric; voia să împuşte pe bătrîn, da nu lăsat alţii.

Lukaşka se apropie de cei doi care stăteau de vorbă şi se aşeză alături.

— Din care aul? întrebă el.

— Uite de colo, în munţii ceia, răspunse iscoada, arătînd, undeva dincolo de Terek, o văgăună învăluită în negură albăstrie. Suiuk-su, îl ştii? Zece verste dincolo vine aul al nostru.

— În Suiuk-su îl cunoşti pe Ghirei Han? întrebă Lukaşka, mîndrindu-se vizibil cu această cunoştinţă. E *kunak* cu mine.

— Vecin la mine vine, răspunse iscoada.

— E un băiat de ispravă!

Şi Lukaşka, vizibil interesat, începu să vorbească în tătară cu tălmaciul.

Curînd, sosiră călare sotnicul şi starostele staniţei, împreună cu suita lor, formată din doi cazaci. Sotnicul, unul dintre noii ofiţeri din rîndul căzăcimii, le dădu bineţe celor din cordon, însă nimeni nu-i strigă ca răspuns, precum cei din armată: „Să trăiţi, Înălţimea Voastră!“, ci doar cîţiva înclinară uşor din cap. Uriadnicul raportă că, la post, totul era în ordine. Cîţiva însă, printre care şi Lukaşka, se ridicară în picioare şi luară poziţia de drepţi. Toate acestea îi părură ridicole lui Olenin, de parcă cazacii de faţă s-ar fi jucat de-a soldaţii. Însă protocolul se transformă în scurtă vreme în raporturi simple şi sotnicul, un cazac la fel de isteţ ca şi ceilalţi, începu să vorbească fluent, tătăreşte, cu tălmaciul. Întocmiră o hîrtie pe care i-o dădură iscoadei, îi luară banii şi se apropiară de trupul neînsufleţit.

— Care dintre voi e Gavrilov Luka? făcu sotnicul.

Lukaşka îşi scoase căciula şi se apropie.

— Despre tine i-am trimis raport comandantului de regiment. Nu ştiu ce-o

să iasă, te-am propus pentru cruce, că e cam devreme să fii uriadnic. Ştii carte?

— Deloc.

— Şi ce mai voinic! zise sotnicul, continuînd să facă pe şeful. Pune-ţi căciula. Al cui e, dintr-ai lui Gavrilov? Al lui *Şiroki*?

— Nepotul, răspunse uriadnicul.

— Da, da, ştim. Ei, haide, ajutaţi-i, se adresă el cazacilor.

Faţa lui Lukaşka strălucea de bucurie şi părea mai frumoasă ca de obicei. Plecînd de lîngă uriadnic şi punîndu-şi căciula pe cap, se aşeză din nou lîngă Olenin.

Cînd trupul neînsufleţit fu dus în caic, fratele cecen se apropie de mal. Cazacii se dădură la o parte, ca să-l lase să treacă. El îşi făcu vînt cu putere, împingînd cu piciorul vînjos în mal, şi sări în barcă. Atunci, pentru prima oară, după cum observă Olenin, îi cuprinse pe toţi cazacii cu privirea şi îl întrebă din nou ceva pe însoţitorul său. Acesta îi răspunse şi arătă către Lukaşka. Cecenul se uită pentru o clipă la el şi, răsucindu-se încet, începu să privească spre celălalt mal. Nu ură, ci un dispreţ rece se citea în această privire. Mai spuse ceva.

— Ce-a zis? îl întrebă Olenin pe tălmaciul care se tot foia de colo-colo.

— A ta a noastră bate, a noastră fură a voastră. Tot un talmeş-balmeş, zise iscoada, minţind vădit.

Începu să rîdă, dezvelindu-şi dinţii albi, şi sări în caic.

Fratele celui ucis stătea nemişcat, privind fix către celălalt mal. Era atît de plin de ură şi dispreţ, încît nimic nu-i trezea curiozitatea. Iscoada, stînd pe marginea caicului, muta vîsla cînd într-o parte, cînd în alta, manevrînd cu agilitate şi vorbind fără întrerupere. Trecînd de-a curmezişul apei, caicul se micşora tot mai mult, vocile celor doi abia se mai auzeau şi, în cele din urmă, acostară la celălalt mal, unde îi aşteptau caii. Acolo, scoaseră cadavrul; deşi calul se smuci într-o parte, aşezară mortul peste şa, urcară pe cai şi plecară la pas, trecînd pe lîngă aulul din care o mulţime de oameni ieşise să-i vadă. Cazacii de pe acest mal erau foarte mulţumiţi şi veseli. De peste tot, se auzeau rîsete şi glume. Sotnicul şi starostele staniţei plecară să ia o gustare în bordei. Lukaşka, cu o expresie veselă pe chip, încercînd în zadar să pară serios, stătea lîngă Olenin, sprijinindu-se pe genunchi şi strujind o nuia.

— Ce fumaţi acolo? zise el, curios, parcă. Credeţi că-i bine?

Spusese, probabil, aceasta pentru că observase că Olenin nu era în apele lui

şi părea izolat printre cazaci.

— Deh, m-am obişnuit, răspunse Olenin. De ce?

— Hmm! Dacă vreunul din fraţii noştri s-ar apuca de fumat, ar fi necaz mare! Iată, munţii de acolo nu-s departe, zise Lukaşka, arătînd spre văgăună, dar e greu de ajuns pînă acolo!… Cum o să mergeţi singur acasă, doar e întuneric? Dacă vreţi, am să vă conduc, zise Lukaşka. Trebuie însă să-i cereţi voie uriadnicului.

„Ce flăcău destoinic!“ gîndi Olenin, privind faţa veselă a cazacului. Îşi aminti de Marianka, de sărutarea pe care o auzise în spatele porţii şi i se făcu milă de Lukaşka, de ignoranţa lui. „Ce mai fleacuri şi lucruri încurcate! îşi zise el. Un om a ucis pe un altul şi e fericit, mulţumit, de parcă ar fi făcut cea mai frumoasă treabă. Oare chiar nimic nu-i spune că aici nu sînt pricini de mare bucurie? Că fericirea nu stă în a ucide, ci în a te jertfi?“

— Ei, acum să nu-i mai ieşi în cale, frate, zise unul dintre cazacii care însoţiseră caicul, adresîndu-i-se lui Lukaşka. Ai auzit cum a întrebat de tine?

Lukaşka îşi înălţă capul.

— Cine, finul sau cine? zise Lukaşka, vorbind despre cecen.

— Finul n-are cum să se mai scoale. Fratele lui, roşcatul.

— Păi, să-i mulţumească lui Dumnezeu că a scăpat întreg, zise Lukaşka rîzînd.

— De ce te tot bucuri? îi zise Olenin lui Lukaşka. Dacă l-ar fi omorît pe fratele tău, te-ai mai fi bucurat?

Cazacului îi rîdeau ochii privindu-l pe Olenin. Părea să fi înţeles tot ce voise să-i spună acesta, dar era mai presus de asemenea lucruri.

— D-apoi cum? Se întîmplă şi aşa! Da’ ce, parcă pe-ai noştri nu-i omoară??

XXII

Sotnicul şi starostele staniţei plecară, iar Olenin, pentru a-i face pe plac lui Lukaşka şi pentru a nu merge singur prin pădurea întunecoasă, ceru uriadnicului să-i dea drumul; acesta îl lăsă. Olenin credea că Lukaşka voia s-o vadă pe Marianka şi era bucuros de tovărăşia unui cazac atît de vorbăreţ, cu o înfăţişare aşa de plăcută. Lukaşka şi Marianka erau oricum legaţi de la sine în imaginaţia lui şi îi făcea plăcere să se gîndească la ei. „El o iubeşte pe

Marianka, se gîndea în sinea lui Olenin. Şi eu aş putea s-o iubesc.“ Şi fu cuprins de un sentiment nou, de duioşie, în timp ce mergeau acasă prin pădurea cufundată în întuneric. Lukaşka îşi simţea şi el sufletul vesel. Ceva ce semăna a dragoste se simţea între aceşti doi tineri, în fond atît de diferiţi. De fiecare dată cînd se uitau unul la altul, le venea să rîdă.

— Tu prin care poartă trebuie să intri? întrebă Olenin.

— Prin poarta din mijloc. Dar am să vă conduc pînă la mlaştină. De acolo nu trebuie să vă mai temeţi de nimic.

Olenin izbucni în rîs.

— Dar ce, mă tem? Mergi înapoi, mulţumesc mult. Am să ajung de unul singur.

— Nu-i nimic! Da’ eu ce să fac? Cum să nu vă temeţi? Şi noi ne temem, zise Lukaşka, tot rîzînd şi liniştind amorul propriu al lui Olenin.

— Treci pe la mine. Mai stăm de vorbă, bem ceva, iar dimineaţă pleci.

— Da’ ce, nu găsesc eu loc de înnoptat? zise rîzînd Lukaşka. Şi-apoi, uriadnicul mi-a cerut să mă întorc.

— Aseară te-am auzit cum cîntai şi te-am şi văzut…

— Păi, oameni sîntem… Şi Luka clătină din cap.

— Ia zi, te însori, nu-i aşa? îl întrebă Olenin.

— Maica-mea vrea să mă însoare. Or, eu nici cal n-am încă.

— Nu eşti combatant?

— Da’ de unde? Abia am intrat la oaste. N-am cal şi nici n-am de unde să fac rost. De aia nici nu-s însurat.

— Şi cît ar costa un cal?

— Deunăzi, vindeau unul dincolo de rîu, dar n-au vrut să-l dea nici pe şaizeci de monede; era un cal nogai.

— Nu vii la mine ca *drabant*? (În campanii, *drabantul* era un fel de ordonanţă pe lîngă ofiţeri). Am eu grijă să fii numit şi-ţi dau şi un cal în dar, zise deodată Olenin. Chiar aşa, mai am doi şi mă pot lipsi de unul dintre ei.

— Cum adică, vă puteţi lipsi? zise rîzînd Lukaşka. De ce să-l daţi în dar? Lăsaţi că o da Dumnezeu să ne îmbogăţim şi noi.

— Zău aşa! Sau nu vrei să fii *drabant*? zise Olenin, bucurîndu-se că-i trecuse prin minte să-i dăruiască un cal lui Lukaşka.

Totuşi, nu se simţea în apele lui şi îi era ruşine. Căuta să spună ceva şi nu găsea nimic potrivit. Lukaşka rupse primul tăcerea.

— În Rusia, aveţi casa dumneavoastră? întrebă el.

Olenin nu se putu stăpîni să nu-i spună că avea nu o singură casă, ci mai multe.

— O casă frumoasă? Mai mare decît ale noastre? întrebă binevoitor Lukaşka.

— Mult mai mare, de zece ori, cu trei caturi, povesti Olenin.

— Şi caii sînt tot aşa ca la noi?

— Am o sută de capete de cai, şi de trei sute, şi de patru sute de ruble, numai că nu-s ca ai voştri. Trei sute de ruble de argint! Din cei de trap, ştii… Dar tot mai mult îmi plac cei de-aici.

— Dar aici cum aţi ajuns, de bunăvoie ori silit? întrebă Lukaşka, luîndu-l parcă în rîs. Iată unde v-aţi rătăcit, mai spuse el arătînd spre poteca pe lîngă care treceau. Ar fi trebuit s-o luaţi la dreapta.

— Am venit de bunăvoie, răspunse Olenin. Am vrut să văd locurile voastre, să iau parte şi eu la campanii.

— Păi, aş pleca chiar azi în campanie, zise Luka. Ia te uită cum mai urlă şacalii, adăugă el ciulind urechile.

— Ia spune, nu ţi-e groază că ai ucis un om? îl întrebă Olenin.

— Da’ de ce să-mi fie groază? Tare-aş merge într-o expediţie! repetă Lukaşka. Aşa de tare îmi doresc, aşa de tare…

— Poate plecăm împreună. Plutonul nostru va porni înainte de sărbători, iar sotnia voastră tot atunci.

— Şi de ce v-a venit cheful să veniţi aici? Casă aveaţi, cai aveaţi, argaţi aşijderea. Eu aş fi umblat şi aş fi tot umblat. Da’ ce, aveţi vreun cin?

— Sînt iuncher, iar acum am fost propus pentru gradul de ofiţer.

— Ei, dacă nu vă lăudaţi cînd spuneţi că trăiţi atît de bine, eu, să fiu în locul dumneavoastră, n-aş fi plecat nicăieri de acasă. Dar şi aşa, tot n-aş pleca nicăieri. E bine de trăit la noi?

— Da. Foarte bine, zise Olenin.

Se făcuse de-acum întuneric deplin, cînd cei doi, tot vorbind, se apropiară de staniţă; îi înconjura încă bezna profundă a pădurii. Sus, prin vîrfurile copacilor, vîntul vuia, iar undeva în apropiere, începură să urle, să hohotească şi să plîngă şacalii. Din staniţă, se auzeau glasuri de femei, lătrat de cîini, se conturau clar casele, licăreau focuri şi venea un miros aparte, de fum de tizic. Aşa simţea Olenin, mai ales în seara aceea, că aici, în staniţă, era casa lui,

familia lui, aici îi era toată fericirea şi că niciodată şi nicăieri n-a trăit şi nici nu va trăi atît de bine ca în această aşezare de cazaci. În seara aceea, îi iubea aşa de mult pe toţi şi, mai ales, pe Lukaşka! Ajungînd acasă, spre marea mirare a însoţitorului său, Olenin scoase el însuşi din grajd calul pe care-l cumpărase la Groznaia, nu cel pe care-l călărea de obicei, ci un altul, de asemenea bun, chiar dacă nu mai era tînăr, şi i-l dădu.

— Pentru ce-mi daţi în dar calul? îl întrebă Lukaşka. Încă n-am apucat să vă slujesc.

— Îţi spun drept, nu mă costă nimic, răspunse Olenin. Ia-l, poate ai să-mi dai şi tu mie în dar ceva… Şi apoi, mergem împreună în campanie.

Luka se simţi încurcat.

— Ei, cum vine asta? Dar ce, un cal costă puţin? zise el, fără să se uite la bidiviu.

— Ia-l, haide, ia-l! Mă jigneşti dacă nu-l iei. Vaniuşa, adu-i-l pe sur.

Lukaşka luă calul de căpăstru.

— Atunci, vă mulţumesc. Uite aşa, fără să te aştepţi…

Olenin se bucura ca un copil de doisprezece ani.

— Leagă-l aici. E un cal bun, l-am cumpărat la Groznaia, aprig mai aleargă. Vaniuşa, dă-ne nişte *cihir*. Să mergem în casă.

Li se aduse vin. Lukaşka se aşează şi luă cana în mînă.

— Are să dea Domnul şi am să vă slujesc pentru asta, zise el, terminînd de băut vinul. Cum te cheamă?

— Dmitri Andreevici.

— Ei, Mitri Andreici, să te apere Dumnezeu. Să fim *kunaci*. Să treci pe la noi cîndva. Chiar de nu sîntem bogaţi, om găsi cu ce să ospătăm un *kunak*. Am să-i spun şi maică-mii, poate că ai nevoie de ceva: caimac sau struguri. Iar dacă vii la cordon, te voi sluji, la vînătoare sau dincolo de rîu, unde pofteşti. Uite că deunăzi n-am ştiut: ce mai mistreţ am împuşcat! Aşa, l-am dat cazacilor, dar ţi l-aş fi adus ţie.

— Bine, mulţumesc. Numai să nu-l pui la ham, că n-a tras încă.

— Cum să pui un cal la ham?! Şi uite ce vreau să-ţi mai spun, rosti Lukaşka, coborînd vocea. Dacă vrei, am un *kunak*, pe Ghirei Han. M-a chemat să stăm la pîndă pe drumul de unde se coboară din munţi, aşa că putem merge împreună. N-am să te trădez, am să-ţi fiu *murid*[47].

— Bine, o să mergem cîndva.

Lukaşka părea să se fi liniştit de tot şi să fi înţeles purtarea lui Olenin. Simplitatea şi calmul cazacului l-au uimit, ba chiar l-au întristat puţin. Stătură îndelung de vorbă şi era deja tîrziu cînd Lukaşka, deşi băuse mult, fără să fie beat (nu se îmbăta niciodată), plecă de la Olenin după ce-i strînse mîna.

Olenin aruncă o privire pe fereastră, să vadă ce va face Luka după ce pleacă de la el. Lukaşka mergea liniştit, cu capul plecat. Apoi, scoţînd calul pe poartă, îşi scutură deodată capul, sări ca o pisică în şa, azvîrli căpăstrul peste el şi, cu un icnet, o porni în galop în jos pe uliţă. Olenin se gîndi că merge să-şi împartă bucuria cu Marianka; însă, cu toate că Luka nu făcu asta, Olenin se simţea aşa de bine în sufletul lui, cum nu se mai simţise niciodată. Se bucura ca un copil şi nu se putu stăpîni să îi povestească lui Vaniuşa nu doar că-i dăruise calul lui Luka, ci şi de ce o făcuse, precum şi noua lui teorie despre fericire. Vaniuşa nu-i aprobă teoria şi declară că *larjan ilniapa*48 şi că, de aceea, toate astea-s mofturi.

Lukaşka trase o fugă pînă acasă, sări de pe cal şi-l dădu maică-sii, spunîndu-i să-l lase în herghelia cazacilor, fiindcă el trebuia să se întoarcă în aceeaşi noapte la cordon. Muta se oferi să ducă bidiviul, arătîndu-i prin semne că, de-l va vedea pe omul care i-l dăruise, are să se plece pînă la pămînt în faţa lui. Bătrîna nu făcu decît să dea din cap la povestea fiului, dar, în sinea ei, hotărî că Lukaşka furase calul şi, de aceea, îi porunci mutei să-l ducă la herghelie înainte de revărsatul zorilor.

Lukaşka plecă singur la cordon, tot gîndindu-se la fapta lui Olenin. Chiar dacă nu era un cal bun, după părerea lui costa cel puţin patruzeci de monede, şi Lukaşka era foarte bucuros că-l primise. Însă de ce îi fusese făcut acest dar – asta nu putea înţelege şi, de aceea, nu simţea nici un fel de recunoştinţă. Dimpotrivă, îi umblau prin minte tot felul de bănuieli vagi despre posibile uneltiri ale iuncherului. În ce constau aceste uneltiri – nu-şi putea da seama şi nici nu admitea că, pur şi simplu din bunătate, un om străin îi poate dărui un cal de patruzeci de monede. Dacă ar fi fost beat, atunci ar fi înţeles: a vrut s-o facă pe grozavul. Numai că iuncherul fusese treaz, şi, de aceea, sigur s-a gîndit să-l cumpere pentru vreo treabă murdară. „Ehei, s-o crezi tu! gîndi Lukaşka. Calul e la mine, pe urmă mai vedem noi. Las’ că nici eu nu-s de ieri, de azi. Mai vedem noi cine pe cine păcăleşte! Mai vedem!“, îşi zise el, simţind nevoia să fie cu ochii în patru în privinţa lui Olenin şi, de aceea, încercînd un sentiment de duşmănie faţă de acesta. Nu povesti nimănui de unde avea calul. Unora le spuse

că-l cumpărase, de alţii încercă să scape prin răspunsuri evazive. În staniţă însă, în curînd se află adevărul. Mama lui Lukaşka, Mariana, Ilia Vasilievici şi alţi cazaci, aflînd despre darul fără de motiv al lui Olenin, erau nedumeriţi şi începură să se teamă de iuncher. În ciuda acestor temeri, fapta trezi în ei un mare respect faţă de *simplitatea* şi bogăţia lui Olenin.

— Ai auzit? Iuncherul care stă la Ilia Vasilici i-a dat lui Lukaşka un cal de cincizeci de monede, zise cineva. Mare bogătaş!

— Am auzit, răspunse un altul, cugetînd adînc. Trebuie că i-a făcut vreun favor. O să vedem noi, vedem noi ce are să iasă. Uite ce noroc pe capul lui *Urvan*.

— Mari şmecheri şi iuncherii ăştia, nevoie mare! spuse un al treilea. Te pomeneşti că dau foc la ceva sau ce le-o mai trece prin cap.

XXIII

Viaţa lui Olenin curgea monoton şi lin. Cu şefii şi camarazii săi avea prea puţin de-a face. În această privinţă, postura de iuncher bogat în Caucaz era deosebit de avantajoasă. La munci şi la instrucţie nu era trimis. Pentru campania trecută, fusese propus pentru cinul de ofiţer, iar pînă atunci, fusese lăsat în pace. Ofiţerii îl considerau un aristocrat şi, de aceea, aveau faţă de el o atitudine plină de respect. Jocul de cărţi şi petrecerile ofiţereşti cu lăutari, pe care le ştia din expediţie, nu-l atrăgeau şi se ferea el însuşi de compania şi de viaţa ofiţerilor din staniţă. Traiul ofiţerilor acolo avea o particularitate anume. Aşa cum orice iuncher sau ofiţer dintr-o fortăreaţă bea regulat porter, joacă stos, vorbeşte despre posibile decoraţii în urma unor expediţii militare, tot aşa şi în staniţe, bea cu regularitate *cihir* cu gazdele, le ospătează pe fete cu tot feluri de dulciuri şi miere, umblă după femeile cazace de care se îndrăgosteşte; uneori chiar se însoară. Olenin trăise întotdeauna într-un fel aparte şi avea o repulsie instinctivă faţă de căile bătătorite. Nici aici n-a mers pe drumul cunoscut al vieţii unui ofiţer din Caucaz.

Se obişnuise să se trezească de cum se lumina de ziuă. După ce bea ceai pe săturate şi admira din cerdac priveliştea munţilor, frumuseţea dimineţii sau o privea cu încîntare pe Marianka, îşi punea zăbunul cel rupt din piele de bou, se încălţa cu o pereche de *porşne* moi, îşi lega pumnalul la brîu, îşi lua un săculeţ

cu ceva de-ale gurii şi tutun, îşi chema cîinele şi pornea pe la şase dimineaţa spre pădurea de dincolo de aşezare. Pe la şapte seara, se întorcea obosit, flămînd, cu vreo cinci-şase fazani la brîu, uneori cu cîte o jivină, cu săculeţul în care mîncarea şi ţigările rămăseseră neatinse. Dacă gîndurile i-ar fi stat în cap precum ţigările din săculeţ, s-ar fi văzut că, pe parcursul celor paisprezece ore, nici măcar un singur gînd nu i se clintise în minte. Venea acasă întinerit sufleteşte, puternic şi absolut fericit. N-ar fi putut spune la ce se gîndise în tot acel timp. De fapt, nu gînduri, nu amintiri, nu vise, ci doar frînturi din toate acestea îi umblau prin cap. Dezmeticindu-se cîteodată, se întreba şi el la ce se gîndeşte şi se pomenea că mintea îi zburase fie la un cazac care lucra în grădină alături de nevastă, fie la un *abrek* din munţi, fie la un mistreţ care fugea de dînsul. Şi tot timpul trăgea cu urechea, scruta tufişurile, aşteptînd să vadă un fazan, un mistreţ sau un cerb.

Seara îl găseai întotdeauna la el pe moş Eroşka. Vaniuşa aducea un sfert de vadră de *cihir* şi cei doi tăifăsuiau pe îndelete, beau binişor, după care, mulţumiţi, plecau fiecare să se culce. A doua zi, din nou vînătoarea, din nou acea oboseală sănătoasă, taifasul, aceeaşi băutură care îi făcea fericiţi. Uneori, în zile de sărbătoare sau de odihnă, Olenin îşi petrecea toată ziua acasă. Atunci, ocupaţia lui principală era Mariana, ale cărei mişcări le urmărea cu sete, fără ca măcar să-şi dea seama, de la ferestrele lui sau din cerdac. Se uita la Mariana şi o iubea (aşa i se părea lui), la fel cum iubea frumuseţea munţilor şi a cerului, şi nu avea de gînd să intre în nici un fel de relaţii cu dînsa. I se părea că între el şi ea nu pot să existe acele relaţii care sînt posibile între Mariana şi cazacul Lukaşka şi, cu atît mai puţin, cele care sînt posibile între un ofiţer bogat şi o fată de cazac. I se părea că, dacă ar fi încercat să facă ceea ce făceau tovarăşii lui, şi-ar fi schimbat starea de pură contemplare cu o beznă de chinuri, dezamăgiri şi căinţă. De altfel, faţă de această femeie făcuse acel gest de abnegaţie, de renunţare la sine, care îi adusese atîta satisfacţie. Mai întîi de toate, nu se ştie de ce, se temea de Marianka şi nu s-ar fi hotărît nici în ruptul capului să-i spună vreo vorbă despre iubirea lui ce părea mai mult o joacă.

Odată, vara, Olenin nu plecă la vînătoare şi rămase acasă. Cu totul pe neaşteptate, în casă intră un cunoscut din Moscova, un om foarte tînăr, pe care-l întîlnise în societate.

— Ah, *mon cher*, dragul meu, cît m-am bucurat să aflu că sînteţi aici! începu acesta într-o franceză moscovită şi o ţinu tot aşa, presărîndu-şi vorbirea

cu cuvinte franţuzeşti. Tot auzeam spunîndu-se: „Olenin“. Care Olenin? M-am bucurat aşa de mult… Uite că soarta a făcut să ne întîlnim. Ei, ce mai faceţi? Cum vă merge? Pentru ce sînteţi aici?

Şi prinţul Beleţki povesti toată istoria: cum intrase pentru o vreme în regiment, cum îl chemase comandantul-şef să-i fie aghiotant şi cum, după campanie, va merge să-şi ia în primire postul, chiar dacă nu-l interesa cîtuşi de puţin.

— Slujind aici, în această văgăună mizeră, ar trebui măcar să-ţi faci o carieră… să obţii crucea… să capeţi un cin… să fii mutat în corpul de gardă. Toate acestea sînt necesare, dacă nu pentru mine, atunci cel puţin pentru cei apropiaţi. Prinţul m-a primit foarte bine; este un om foarte cumsecade, spunea Beleţki fără să tacă o clipă. În urma expediţiei, am fost propus pentru Ordinul Sf. Anna. Acum, voi rămîne aici cîteva zile, pînă la campanie. E grozav aici. Ce femei! Dar dumneavoastră cum o duceţi? Mi-a spus căpitanul nostru, îl ştiţi, Starţev, om bun, deşi cam prost… mi-a spus că trăiţi îngrozitor, ca un sălbatic, că nu vă vedeţi cu nimeni. Înţeleg că nu doriţi să vă apropiaţi de ofiţerii de aici. Mă bucur, acum putem să ne vizităm. Stau aici, la uriadnic. Ce fată e acolo, una Ustenka! Vă spun adevărul – o minunăţie!

Şi se tot revărsau cuvinte franţuzeşti şi ruseşti din acea lume pe care Olenin credea că o părăsise pentru totdeauna. Toţi îl considerau pe Beleţki un tip bun şi simpatic. Poate că şi era, într-adevăr, astfel; lui Olenin însă, în pofida atitudinii binevoitoare şi a figurii plăcute a acestuia, Beleţki nu-i plăcu. Acesta răspîndea acea mizerie la care Olenin renunţase cîndva. Cel mai tare îl supăra faptul că nu putea, nu era nicicum capabil să-l respingă cu bruscheţe pe omul din acea lume, de parcă acea lume veche, fosta lui lume, ar fi avut nişte drepturi de neînlăturat asupra sa. Se enervase pe Beleţki şi pe el însuşi şi, împotriva voinţei sale, strecura la rîndul său expresii franţuzeşti în conversaţie, se interesa de comandantul-şef şi de cunoştinţele din Moscova şi, cum în staniţă doar ei doi vorbeau franţuzeşte, îşi exprima dispreţul faţă de camarazii săi ofiţeri, faţă de cazaci şi se purta prieteneşte cu Beleţki, promiţînd să-l viziteze şi invitîndu-l să mai vină pe la el. Olenin însă nu trecu pe la acesta. Vaniuşa, în schimb, îl acceptă pe Beleţki, spunînd că este un adevărat boier.

Beleţki se acomodă rapid cu viaţa obişnuită din staniţă a unui ofiţer bogat din Caucaz. Sub ochii lui Olenin, într-o lună, acesta se transformă într-un fel de băştinaş al aşezării: le dădea de băut bătrînilor, organiza serate şi mergea chiar

el la petrecerile fetelor, se lăuda cu izbînzile sale, ba chiar a ajuns să fie poreclit, de către fete şi neveste, nu se ştie de ce, „bunelul“. Cît despre cazaci, aceştia îşi făcuseră repede o părere despre acest amator de vin şi de femei şi se obişnuiseră cu el, îndrăgindu-l chiar mai mult decît pe Olenin, care rămînea în continuare o enigmă pentru ei.

XXIV

Era ora cinci dimineaţa. În cerdac, Vaniuşa aţîţa cu carîmbul unei cizme focul în samovar. Olenin plecase deja călare să se scalde în Terek. (Născocise de curînd o nouă distracţie: să-şi spele calul în rîu.) Gazda se afla în *izbuşkă*; pe hornul acesteia se ridica un fum negru şi gros. Fata mulgea bivoliţa în ocol. „Nu stă locului, blestemata!“, răsuna de acolo vocea ei plină de nerăbdare, după care se auzi ţîrîitul monoton al mulsului, iar de pe uliţă, aproape de casă, răzbătu ropotul vioi al unui cal. Călare pe bidiviul său frumos, încă ud după baie şi cu părul cenuşiu-închis strălucind de umezeală, Olenin îşi făcu apariţia la poartă. Capul frumos al Marianei, legat cu o basma roşie (numită *sorocika*), se ivi de după ocolul de nuiele şi dispăru pe dată. Olenin purta o rubaşcă roşie din tafta, o *cerkeză* albă, strînsă cu o curea cu pumnal şi o căciulă înaltă. Şedea oarecum afectat pe spinarea umedă a calului său sătul şi, ţinîndu-şi puşca, se aplecă să deschidă poarta. Părul îi era jilav, faţa îi strălucea de tinereţe şi de sănătate. Credea că e frumos, îndemînatic şi că seamănă cu un *djighit*, ceea ce nu era adevărat. Ochiul oricărui caucazian cu experienţă ar fi văzut în el un soldat. Observînd-o pe fată, se aplecă sprinten, dădu în lături poarta de nuiele şi, smucind de frîu, intră în curte.

— Gata ceaiul, Vaniuşa? întrebă el vesel, fără să se uite la uşa ocolului.

Simţea cu plăcere cum frumosul său armăsar, încordîndu-şi picioarele dinapoi, tremurînd din toţi muşchii, gata să sară peste gard, fremăta şi bătea pasul pe lutul uscat din curte.

— *Se pre!*[49] răspunse Vaniuşa.

Lui Olenin i se păru că frumosul cap al Mariankăi îl mai priveşte din ocol, dar nu se uită după ea. Descălecînd, Olenin agăţă arma în pridvor, făcu o mişcare stîngace şi se uită înfricoşat spre îngrăditura de nuiele; nu se vedea nimeni acolo, se auzeau doar aceleaşi sunete monotone ale mulsului.

După ce intră în casă, îşi făcu peste cîtva timp apariţia în cerdac şi, în faţă cu o carte, cu pipa şi cu un pahar de ceai, se aşeză în partea încă nescăldată de razele matinale ale soarelui. N-avea de gînd să meargă nicăieri în dimineaţa aceea; plănuise să scrie cîteva scrisori pe care le tot amînase, dar, nu se ştie de ce, îi părea rău să-şi părăsească locul preferat şi să se întoarcă în casă, ca într-o închisoare. Gazda încălzise soba, fata mînase vitele la izlaz şi acum se apucase să strîngă şi să întindă tizicul pe lîngă gard. Olenin citea, însă nu înţelegea nimic din ce era scris în cartea deschisă în faţa lui. Îşi ridica mereu ochii, privind la femeia voinică şi tînără care se tot perinda prin faţa ochilor săi. Fie că intra în umbra umedă a casei, fie că ieşea în mijlocul curţii scăldate de lumina veselă a dimineţii, silueta zveltă a fetei strălucea în soare, aşternînd o umbră neagră pe pămînt. Olenin o urmărea fără încetare, temîndu-se să nu piardă nici o singură mişcare a ei. Îl bucura să vadă cum se unduia, liber şi graţios, trupul tînăr al fetei, cum cămaşa roz – singura ei îmbrăcăminte – se drapa pe piept şi de-a lungul picioarelor zvelte; cum i se îndrepta trupul şi cum, pe sub cămaşă, se conturau ferm liniile pieptului tresăltînd; cum talpa îngustă, încălţată în pantofi vechi, roşii, se aşeza pe pămînt fără să-şi schimbe forma; cum mîinile ei puternice, cu mînecile suflecate, se încordau şi mînuiau parcă mînioase lopata, şi cum ochii negri şi adînci ai tinerei femei îi aruncau din cînd în cînd cîte o privire. Chiar dacă sprîncenele ei subţiri se încruntau, în ochi i se citeau plăcerea şi sentimentul propriei frumuseţi.

— Ei, Olenin, v-aţi trezit de mult? zise Beleţki, intrînd în curte, îmbrăcat într-un surtuc de ofiţer din Caucaz.

— A, Beleţki! răspunse Olenin, întinzîndu-i mîna. Cum de sînteţi atît de matinal?

— Ce era să fac? M-au alungat. Azi va fi bal la mine. Mariana, vii şi tu la Ustenka, nu-i aşa? i se adresă el fetei.

Pe Olenin îl miră felul simplu în care Beleţki se adresa acestei femei. Însă Mariana, de parcă n-ar fi auzit, îşi plecă capul şi, punînd lopata pe umăr, o porni cu mersul ei viguros spre izbă.

— Se ruşinează, *nianiuka*50, se ruşinează, zise în urma ei Beleţki. Se ruşinează de dumneata.

Şi, zîmbind vesel, urcă în fugă pe cerdac.

— Cum aşa, daţi un bal? Cine v-a alungat?

— La Ustenka, gazda mea, e bal, şi eşti invitat şi dumneata. Bal, adică

plăcinte şi o adunare de fete.

— Şi noi ce-o să facem?

Beleţki zîmbi şiret şi, făcîndu-i cu ochiul, arătă cu capul către izba în care se ascunsese Mariana.

Olenin ridică din umeri şi roşi.

— Chiar că sînteţi un om ciudat! zise el.

— Ei, hai, povestiţi!

Olenin se încruntă. Beleţki observă aceasta şi zîmbi, căutînd să-i intre în voie.

— Să-mi fie cu iertare, da' cum vine asta, zise el, staţi în aceeaşi casă… iar ea e o fată atît de frumoasă, superbă fetişcană, o frumuseţe desăvîrşită…

— E frumoasă, uimitor de frumoasă! N-am mai văzut aşa femeie, zise Olenin.

— Ei bine, atunci? întrebă Beleţki, fără să mai înţeleagă nimic.

— Poate că pare ciudat, răspunse Olenin, dar de ce să nu spun cum stau lucrurile? De cînd locuiesc aici, pentru mine parcă n-ar exista femei. Şi ce bine e, chiar aşa! Şi apoi, ce poate fi comun între noi şi aceste femei? Cu Eroşka e altceva, avem aceeaşi patimă: vînătoarea.

— Ei poftim! Ce-aveţi în comun? Dar ce există comun între mine şi Amalia Ivanovna? Acelaşi lucru. Veţi spune, poate, că-s cam nespălate, ei bine, asta-i altceva. *À la guerre comme à la guerre!*[51]

— Dar eu n-am cunoscut nici o Amalia Ivanovna şi niciodată n-am ştiut cum să mă port cu astfel de femei, răspunse Olenin. Numai că pe acelea nu le pot respecta, iar pe acestea le respect.

— N-aveţi decît să le respectaţi! Cine vă împiedică?

Olenin nu răspunse. Voia să termine ceea ce începuse. Era o idee la care ţinea mult.

— Ştiu că sînt o excepţie. (Era vizibil tulburat.) Însă viaţa mea s-a rostuit în aşa fel, încît nu văd nici un motiv să-mi schimb regulile, ba chiar nici n-aş putea să trăiesc aici – nu spun: să trăiesc atît de fericit –, dacă aş face-o după regulile voastre. Şi apoi, eu caut altceva, văd în cei de aici altceva decît voi.

Beleţki ridică sprîncenele a nedumerire.

— Dar să veniţi totuşi pe la mine către seară, vine şi Mariana, am să vă fac cunoştinţă. Veniţi, vă rog! Ei, şi dacă o să vă plictisiţi, puteţi pleca. Veniţi?

— Aş veni, însă, drept să vă spun, mă tem că o să mă îndrăgostesc.

— Ooo! exclamă Beleţki. Numai să veniţi, că vă domolesc eu. Veniţi? Pe cuvînt de onoare?

— Aş veni, însă, ştiu şi eu, nu înţeleg ce vom face, ce rol o să jucăm.

— Vă rog, poftiţi. Veniţi?

— Bine, cred c-am să vin, zise Olenin.

— Fie-mi iertat, dar sînt aici femei minunate, ca nicăieri altundeva, iar dumneata trăieşti ca un pustnic? Ce mai înseamnă şi asta? De ce să-ţi strici viaţa şi să nu te foloseşti de ceea ce există? Aţi auzit că plutonul nostru va merge la Vozdvijenskaia?

— Nu cred! Mie mi s-a spus că plutonul opt urmează să plece, zise Olenin.

— Nu, am primit o scrisoare de la aghiotant. Îmi scrie că prinţul însuşi va participa la expediţie. Sînt bucuros că ne vom vedea. Încep să mă plictisesc aici.

— Se spune că în curînd vom face o incursiune.

— N-am auzit, însă am aflat că, pentru o astfel de incursiune, Krinoviţîn s-a ales cu ordinul Sf. Anna, spuse Beleţki rîzînd. Se aştepta să fie făcut porucic. S-a păcălit. S-a dus la Statul-major…

Se însera şi Olenin începu să se gîndească la serată. Invitaţia nu-i dădea pace. Îşi dorea să meargă, însă gîndul la ce urma să se întîmple acolo îi părea ciudat şi-l îngrozea oarecum. Ştia că acolo nu vor fi nici cazaci, nici femei în vîrstă, ci numai fete. Cum va fi? Cum să se poarte? Ce să spună? Despre ce vor vorbi? Ce relaţii ar putea fi între el şi aceste fete, aproape sălbatice, de cazaci? Beleţki îi povestise despre nişte relaţii ciudate, cinice şi, în acelaşi timp, riguroase… Îl speria gîndul că se va afla în aceeaşi casă cu Mariana şi că s-ar putea să fie nevoit să schimbe o vorbă cu ea. Lucru de altminteri imposibil, dacă stătea să-şi amintească de ţinuta ei plină de mîndrie. Dar Beleţki povestise că totul este foarte simplu. „Oare Beleţki se va purta cu Mariana tot aşa cum se poartă cu celelalte femei? Interesant de văzut, gîndi el. Nu, mai bine nu mă duc. Toate astea sînt urîte, vulgare şi, mai ales, inutile.“ Dar iarăşi începu să-l chinuie întrebarea: cum va fi totuşi acolo? Şi apoi, se simţea parcă legat de cuvîntul pe care-l dăduse. Plecă, fără să fi luat vreo hotărîre, dar ajunse pînă la Beleţki şi intră.

Casa în care locuia acesta era la fel cu a lui Olenin. Stătea pe nişte stîlpi, la doi arşini de pămînt, şi era compusă din două odăi. În prima, unde, pe o scară mică şi abruptă, intrase Olenin, se aflau saltele de puf, covoare, plăpumi, perne

în stil căzăcesc, aşezate frumos, cu bun gust, una lîngă alta, de-a lungul peretelui din faţă. Tot acolo, pe pereţii laterali, atîrnau lighene din cupru şi arme; sub laviţă, se găseau pepeni şi dovleci. În cea de-a doua odaie, se aflau o sobă mare, o masă, laviţe şi icoane de rit vechi. Aici se instalase Beleţki cu patul lui de campanie, cu geamantanele, cu un covoraş pe care atîrnau arme. Pe masă erau împrăştiate obiecte de toaletă şi mici portrete. Un halat de mătase zăcea aruncat pe laviţă. Beleţki, gătit, curat, numai în lenjerie, stătea întins şi citea *Les trois mousquetaires*.

Văzîndu-l pe Olenin, sări în picioare.

— Vedeţi cum m-am aranjat. E bine, nu? Ce mă bucur c-aţi venit. Pregătirile sînt în toi. Ştiţi din ce se face plăcinta? Din aluat cu carne de porc şi struguri. Dar nu-i asta treaba cea mai importantă. Ia uitaţi-vă ce fierbere e acolo!

Într-adevăr, uitîndu-se pe fereastră, văzură o agitaţie neobişnuită în casa gazdei. Fetele intrau şi ieşeau în fugă din tindă, aducînd ba una, ba alta.

— Mai aveţi mult? strigă Beleţki.

— Acu-acu! Sau ţi s-a făcut foame, bunelule? Şi din casă se auzi un hohot de rîs sonor.

Ustenka, durdulie, rumenă, drăguţă, cu mînecile suflecate, intră în fugă în casa lui Beleţki să ia nişte blide.

— Ei, ei! Vezi că sparg farfuriile, ţipă ea la Beleţki. Mai bine ai veni să ne ajuţi, îi strigă ea, rîzînd, lui Olenin. Dar şi mai bine ar fi să faci rost de nişte *gustări*52 pentru fete.

— Dar Mariana a venit? întrebă Beleţki.

— Apăi, cum să nu! Ea a adus aluatul.

— Ştiţi, zise Beleţki, dacă Ustenka asta s-ar îmbrăca ceva mai bine, dacă s-ar coafa şi s-ar aranja un pic, ar fi mai frumoasă decît toate frumoasele noastre. Ai văzut-o pe cazaca Borşceva? S-a măritat cu un colonel. Cîtă *dignité*! De unde o fi luat-o…

— N-am văzut-o pe Borşceva, însă, după părerea mea, nu există ceva mai bun decît portul pe care-l au acum.

— O, ştiu aşa de bine să mă împac cu orice fel de viaţă! zise Beleţki, oftînd vesel. Mă duc să văd ce fac fetele acolo.

Îşi aruncă halatul pe umeri şi ieşi în fugă din odaie.

— Iar dumneata ocupă-te de dulciuri! strigă el.

Olenin trimise ordonanţa după turtă dulce şi miere, dar i se păru deodată atît de urît să dea bani – era ca şi cum ar fi cumpărat pe cineva –, încît, la întrebarea ordonanţei: „Cîtă să cumpăr cu mentă şi cîtă cu miere?“, nu răspunse nimic clar.

— Cum vrei tu.

— De toţi banii? întrebă cu un aer important bătrînul soldat. Turta cu mentă e mai scumpă. Se vinde cu şaisprezece.

— De toţi, de toţi, zise Olenin şi se aşeză la fereastră, mirîndu-se singur de ce-i bătea aşa de tare inima, de parcă s-ar fi pregătit pentru ceva important şi rău.

Auzi cum, la intrarea în casa fetelor, Beleţki fu întîmpinat cu larmă şi ţipete, şi-l văzu, peste doar cîteva clipe, cum iese în fugă şi coboară repede scările, acompaniat de un cor de strigăte şi rîsete.

— M-au alungat, zise el.

Ceva mai tîrziu, Ustenka intră în casă şi îi invită solemn pe musafiri, anunţînd că totul era gata.

Cînd intrară în casă, totul era într-adevăr pregătit, iar Ustenka aranja plăpumile pe lîngă perete. Pe masa acoperită cu un şervet mare, se aflau o carafă cu *cihir* şi nişte peşte uscat. În casă, mirosea a aluat şi a struguri. Vreo şase fete, în *beşmeturi* de sărbătoare şi fără basmalele pe care le purtau de obicei, se adunaseră în colţul din spatele sobei, şuşotind şi pufnind în rîs.

— Vă rugăm cu umilinţă ca îngerului meu *să-i înălţaţi o rugă*, zise Ustenka, invitîndu-i pe musafiri la masă.

Olenin o zări pe Marianka în mulţimea de fete, frumoase toate, fără excepţie, şi fu cuprins de un sentiment de durere şi ciudă că o întîlneşte în nişte împrejurări atît de banale şi jenante. Se simţea prost şi neîndemînatic şi se hotărî să-l imite pe Beleţki în tot ceea ce făcea. Acesta, cu un aer oarecum festiv, însă plin de încredere în sine şi dezinvolt, se apropie de masă, bău un pahar de vin în sănătatea Ustenkăi, invitîndu-i şi pe ceilalţi să facă la fel. Ustenka anunţă că fetele nu beau.

— Cu miere s-ar mai putea, zise o voce din grupul fetelor.

Chemară ordonanţa, care tocmai se întorsese de la prăvălie cu mierea şi cu dulciurile. Ordonanţa se uită pe sub sprîncene, poate cu invidie, poate cu dispreţ, la domnii care, după părerea lui, *chefuiau*, înmînă cu grijă mierea şi turta dulce învelită într-o bucată de hîrtie cenuşie, încercînd să dea amănunte

despre preţ şi rest, însă Beleţki îl goni.

Amestecînd mierea cu *cihirul* turnat în pahare şi aruncînd, cu un gest de largă generozitate, trei funţi de turtă dulce pe masă, Beleţki le scoase cu forţa pe fete din colţul lor, le aşeză la masă şi începu să le împartă turtă dulce. Olenin observă, fără să vrea, cum mîna arsă de soare, dar mică a Mariankăi apucase două turte rotunde cu mentă şi un pesmecior cafeniu şi nu ştia ce să facă cu ele. Conversaţia era stîngace, vorbele nu se legau, cu toată dezinvoltura Ustenkăi şi a lui Beleţki şi cu toată dorinţa lor de a-i înveseli pe musafiri. Olenin încerca să inventeze ceva, dar se fîstîcea, simţea că stîrneşte curiozitate, ba chiar şi comentarii ridicole, că le transmite şi celorlalţi timiditatea sa. Roşea şi i se părea că, dintre toţi, Mariana se simţea cea mai stingheră. „Poate se aşteaptă să le dăm bani, gîndi el. Cum o să facem oare? De le-am da mai repede şi să plecăm!“

XXV

— Cum de nu-l cunoşti pe chiriaşul tău! zise Beleţki, adresîndu-se Mariankăi.

— Da’ cum să-l cunosc, dacă nu trece niciodată pe la noi? zise Mariana, aruncîndu-i o privire lui Olenin.

Olenin se sperie de ceva, roşi tot şi, fără să-şi dea seama ce spune, bîigui:

— Mă tem de mama ta. M-a certat foarte tare cînd am intrat prima oară la voi.

Marianka izbucni în rîs.

— Şi tu chiar te-ai speriat? făcu ea, uitîndu-se o clipă la el şi apoi întorcîndu-şi privirea.

Acum, pentru prima dată, Olenin văzu în întregime chipul frumoasei fete, pentru că pînă atunci o zărise doar acoperită pînă sub ochi cu basmaua. Nu degeaba o considerau cea mai mîndră fată din staniţă. Ustenka era o tînără drăgălaşă, micuţă, durdulie, rumenă, cu nişte ochişori căprui veseli, veşnic cu un zîmbet pe buzele roşii, o fiinţă vorbăreaţă şi guralivă. Mariana, dimpotrivă, nu era cîtuşi de puţin *drăguţă*, era *frumoasă*. Trăsăturile feţei ei ar fi putut părea prea masculine şi prea aspre, dacă n-ar fi fost statura ei înaltă, zveltă, pieptul plin de forţă şi umerii largi, şi, mai ales, dacă n-ar fi fost această expresie

severă şi, în acelaşi timp, gingaşă a ochilor negri prelungi, adumbriţi de sprîncenele negre, şi expresia plină de blîndeţe a gurii şi a zîmbetului ei. Zîmbea rar, însă, de fiecare dată, surîsul ei reuşea să te uimească. Radia o adiere de vigoare feciorelnică şi sănătate. Toate fetele erau frumoase, însă şi ele, şi Beleţki, şi ordonanţa care intrase cu turta dulce se uitau fără să vrea la Mariana, iar cînd tinerii se adresau fetelor, i se adresau, de fapt, ei. Printre celelalte, părea o împărătească mîndră şi veselă.

Încercînd să păstreze aparenţele unei serate reuşite, Beleţki vorbea fără încetare, obligîndu-le pe fete să servească *cihir* şi îi arunca lui Olenin tot felul de aluzii indecente, în franceză, despre frumuseţea Mariankăi, numind-o „a dumitale“, *la vôtre*, şi invitîndu-l să facă ce făcea şi el. Situaţia devenea tot mai grea pentru Olenin. Era gata să găsească un pretext să iasă şi să fugă, cînd Beleţki anunţă că Ustenka, sărbătorita, trebuie să le servească musafirilor *cihir* cu sărutări. Ea fu de acord, însă cu învoiala ca, pe farfurie, să i se pună bani, aşa cum se face la nunţi. „Naiba m-a pus să vin la acest ospăţ dezgustător!“, îşi zise Olenin şi, ridicîndu-se, dădu să plece.

— Unde mergeţi?

— Mă duc să aduc nişte tutun, zise el, intenţionînd să fugă, însă Beleţki îl prinse de mînă.

— Am bani, îi zise el în franceză.

„Nu pot pleca, aici trebuie plătit, gîndi Olenin şi i se făcu ciudă pentru stîngăcia sa. Oare chiar nu pot să fac la fel ca Beleţki? N-ar fi trebuit să merg, dar, dacă tot am venit, nu se cade să le stric plăcerea. Trebuie să beau căzăceşte“, şi luînd o *ceapură* (o cană din lemn în care intrau vreo opt pahare), îşi turnă vin şi-l bău aproape pe tot. În timp ce dădea vinul pe gît, fetele îl priveau cu nedumerire şi aproape speriate. Gestul lui li se păru ciudat şi oarecum nepotrivit. Ustenka le mai aduse cîte un pahar şi se sărută cu amîndoi.

— Uitaţi-vă, fetelor, acum avem cu ce chefui, zise ea, făcînd să zornăie pe farfurie patru monede puse de cei doi.

Olenin nu se mai simţea acum stingher. I se dezlegă şi limba.

— Ei bine, acum tu, Mariana, trebuie să ne dai cîte un pahar de vin şi cîte o sărutare, zise Beleţki, prinzînd-o de mînă.

— Lasă că vezi tu cum te pup eu! zise ea, făcînd, în glumă, un gest de amenințare.

— Pe bunelu’ poţi să-l săruţi şi fără bani! intră în joc altă fată.

— Grozav! zise Beleţki şi o sărută pe fata care se zbătea să scape. Chiar aşa, să ne serveşti tu, insistă Beleţki, adresîndu-i-se Marianei. Să-l serveşti pe chiriaş.

Şi, luînd-o de mînă, o aduse pînă la laviţă şi o aşeză lîngă Olenin.

— Ce mîndreţe de fată! zise el, întorcîndu-i capul ca s-o vadă din profil.

Mariana nu se zbătea şi, zîmbind cu mîndrie, îi aruncă lui Olenin o privire cu ochii ei prelungi.

— O mîndreţe de fată! repetă Beleţki.

„Cît sînt de frumoasă!“ părea să repete şi privirea Marianei. Olenin, fără să-şi dea seama ce face, o îmbrăţişă pe Marianka şi voi s-o sărute. Însă fata se desprinse brusc, îl răsturnă pe Beleţki şi tăblia mesei şi fugi lîngă sobă. Se auziră ţipete şi rîsete. Beleţki le şopti ceva fetelor şi, deodată, toate ieşiră fuga în tindă şi închiseră uşa.

— De ce pe Beleţki l-ai sărutat şi pe mine nu vrei? întrebă Olenin.

— Aşa, nu vreau, şi gata, răspunse ea, cu buza de jos şi sprîncenele zvîcnindu-i. El este bunelul, adăugă ea, zîmbind. Se apropie de uşă şi începu să bată în ea. De ce ne-aţi încuiat, diavolilor?

— Lasă-i pe ei acolo, iar noi o să stăm aici, zise Olenin, apropiindu-se de ea.

Ea se încruntă şi îl dădu la o parte cu asprime. Şi din nou îi păru atît de maiestuos de frumoasă, încît îşi reveni şi i se făcu ruşine de ceea ce face. Se apropie de uşă şi începu să tragă de ea.

— Beleţki, deschideţi! Ce-s glumele astea stupide?

Mariana începu să rîdă din nou cu rîsul ei luminos, minunat, fericit.

— Şi, te temi de mine? zise ea.

— Păi eşti la fel de mînioasă ca şi mama ta.

— Stai tu mult şi bine cu Eroşka şi tare o să te mai iubească fetele. Şi zîmbi, privindu-l de aproape, drept în ochi.

Olenin nu ştiu ce să spună.

— Şi dacă aş veni pe la voi?… zise el ca din întîmplare.

— Atunci ar fi altceva, rosti ea, scuturînd din cap.

În timpul acesta, Beleţki împinse uşa, deschizînd-o, şi Mariana sări cît colo de lîngă Olenin, lovindu-se cu coapsa de piciorul lui.

„Toate-s fleacuri, tot ce credeam eu înainte: şi iubirea, şi renunţarea la sine, şi Lukaşka. Doar fericirea contează: cine este fericit, acela are dreptate“, îi

trecu prin minte lui Olenin şi, cu o forţă neaşteptată pentru el, o prinse şi o sărută pe frumoasa Marianka pe tîmplă şi pe obraz. Mariana nu se supără, izbucni într-un hohot puternic de rîs şi ieşi în fugă la celelalte fete.

Tot atunci se încheie şi petrecerea. Bătrîna mamă a Ustenkăi, întorcîndu-se de la lucru, le certă pe fete şi le alungă pe toate.

XXVI

„Da, îşi spunea Olenin întorcîndu-se acasă, dacă mi-aş lăsa un pic frîul liber, aş putea să mă îndrăgostesc ca un nebun de fata asta.“ Se culcă cu acest gînd, dar, în acelaşi timp, credea că toată istoria asta va trece şi va reveni la viaţa de odinioară.

Însă la viaţa de odinioară nu reveni. Purtarea sa faţă de Marianka se schimbă. Zidul care îi despărţise înainte fusese dărîmat. Olenin o saluta de fiecare dată cînd o întîlnea.

Gazda, venind să-şi primească banii pentru locuinţă şi aflînd despre bogăţia şi generozitatea lui Olenin, îl invită la dînşii. Bătrîna îl primi cu blîndeţe şi, din seara „balului“ de la Ustenka, Olenin venea adesea pe la gazde şi rămînea pînă tîrziu. Părea că trăieşte la fel ca pînă atunci, numai că, în sufletul lui, totul se răscolise. Îşi petrecea ziua în pădure, iar pe la opt seara, cînd începea să se lase amurgul, venea pe la gazde, singur sau cu unchiaşul Eroşka. Gazdele se obişnuiseră atît de mult cu el, încît se mirau cînd nu apărea. Plătea bine pentru vin şi era un om liniştit. Vaniuşa îi aducea ceaiul; el se aşeza în colţul de lîngă sobă; bătrîna îşi vedea nestingherită de treburi, iar ei stăteau de vorbă la un ceai şi la un pahar de *cihir* despre treburile cazacilor, despre vecini, despre Rusia. Olenin povestea, iar ceilalţi puneau întrebări. Uneori, îşi lua o carte şi citea. Mariana, ca o capră sălbatică, cu picioarele strînse sub ea, stătea pe sobă sau într-un colţ întunecat al camerei. Nu lua parte la discuţii, însă Olenin îi vedea ochii, chipul, îi auzea mişcările, pocnetul cojilor de seminţe şi simţea că-l ascultă cu toată fiinţa în timp ce vorbea. Îi simţea prezenţa şi atunci cînd se lăsa furat de carte. Uneori avea impresia că ochii fetei erau aţintiţi asupra lui şi, încrucişîndu-şi privirea cu jarul ochilor ei, amuţea şi o privea în tăcere. Atunci ea se ascundea imediat, iar el, prefăcîndu-se foarte prins în discuţiile cu bătrîna, ciulea urechea la răsuflarea fetei, la toate mişcările ei, aşteptînd să-l privească

din nou. În prezenţa altora, era de cele mai multe ori veselă şi blîndă cu dînsul, însă, cînd rămîneau singuri, devenea sălbatică şi brutală. Se întîmpla cîteodată să treacă pe la ei cînd Mariana încă nu se întorsese de pe uliţă: deodată răsunau paşii ei puternici şi, în dreptul uşii întredeschise, licărea cămaşa albastră, de stambă, a fetei. Intra pînă-n mijlocul odăii, îl privea blînd, cu un zîmbet abia perceptibil al ochilor, iar sufletul lui se umplea pe dată de veselie şi de teamă.

Nu căuta nimic, nu dorea nimic de la ea, însă, cu fiecare zi, prezenţa fetei îi devenea din ce în ce mai necesară.

Olenin se obişnuise atît de mult cu viaţa din staniţă, încît trecutul îi apărea cu totul străin, iar viitorul, mai ales cel din afara lumii în care trăia acum, încetă să-l mai preocupe. Primind scrisori de acasă, de la rude şi prieteni, se simţea ofensat că oamenii aceia îşi făceau griji atît de mari pentru el, ca pentru un om pierdut, în timp ce el, în staniţa lui, îi considera pierduţi pe toţi cei care nu duceau o viaţă precum a sa. Era convins că nu va regreta niciodată că se rupsese de traiul de odinioară şi că se instalase atît de singur şi de aparte în staniţa lui. În expediţii, în fortăreţe, se simţea bine; însă numai de aici, numai de sub aripa unchiaşului Eroşka, din pădurea lui, din casa de la marginea aşezării şi, mai cu seamă, prin prisma amintirilor legate de Marianka şi Lukaşka, putea să vadă limpede toată minciuna în care trăise mai înainte, minciună care îl revoltase şi acolo, iar acum îi apărea cumplit de respingătoare şi de ridicolă. Cu fiecare zi, se simţea tot mai liber, mai om. Caucazul i se înfăţişă cu totul altfel decît în închipuire. Nu găsise nimic care să semene cu visele sale sau cu descrierile acestui ţinut, pe care le ştia din auzite sau din cărţi. „Nu există aici nici un fel de armăsari, de prăpăstii, nu există nici Amalat-Bek, eroi sau tîlhari, gîndi el. Oamenii trăiesc aşa cum trăieşte natura: mor, se nasc, se împerechează, din nou se nasc, se bat, beau, mănîncă, se bucură şi din nou mor, şi nu există nici un fel de alte condiţii în afara celor de-a pururi neschimbate, pe care natura le-a prescris soarelui, ierbii, animalelor sălbatice, copacului. Alte legi nu au…“ Şi, de aceea, oamenii aceştia, prin comparaţie cu el, îi păreau frumoşi, puternici, liberi şi, privind la ei, i se făcea ruşine şi se întrista pentru propria-i persoană. Adesea îl muncea serios gîndul să lase totul baltă, să intre în rîndurile cazacilor, să-şi cumpere o casă, dobitoace, să se însoare cu o fată din staniţă, numai cu Mariana nu, căci i-o lăsa lui Lukaşka, şi să stea cu unchiaşul Eroşka, să umble cu el la vînătoare şi la pescuit, iar cu cazacii în expediţii. „De ce nu fac aşa? Ce mai aştept?“, se întreba Olenin. Şi se

lăsa îndemnat de acest gînd şi se mustra. „Ori mi-e teamă să fac ceea ce eu însumi găsesc raţional şi just? Oare dorinţa de a fi un simplu cazac, de a trăi aproape de natură, de a nu-i pricinui nimănui rău, de a face bine oamenilor, oare toate aceste vise sînt mai stupide decît cele pe care le aveam înainte, cînd îmi doream să fiu, de pildă, ministru sau comandant de regiment?“ Însă un glas lăuntric îi spunea să mai aştepte şi el nu se putea hotărî. Îl oprea conştiinţa tulbure că n-ar putea trăi întru totul viaţa lui Eroşka şi a lui Lukaşka, pentru că avea un alt fel de fericire. Îl oprea gîndul că fericirea constă în renunţarea la sine, în abnegaţie. Gestul său faţă de Lukaşka nu contenea să-i aducă bucurie. Căuta mereu prilejul de a se jertfi pentru alţii, însă acest prilej nu apărea. Uneori, uita de reţeta fericirii pe care o descoperise de curînd şi se considera capabil să se contopească cu viaţa unchiaşului Eroşka; însă îşi revenea pe dată şi se agăţa pe dată de ideea jertfirii conştiente de sine şi, în temeiul ei, privea calm şi mîndru la toţi oamenii şi la fericirea altora.

XXVII

Înainte de culesul viei, Luka trecu călare pe la Olenin. Arăta şi mai mîndru, şi mai îndrăzneţ ca de obicei.

— Ei, ce faci, te însori? îl întrebă Olenin, primindu-l cu bucurie.

Lukaşka nu răspunse direct.

— Iată, am schimbat calul dumneavoastră dincolo de rîu! Un cal straşnic! Un *kabardin Lova*53. Doar sînt vînător.

Examinară noul bidiviu, făcură exerciţii de călărie prin curte. Calul era, într-adevăr, foarte frumos: un armăsar roib, de rasă, cu păr strălucitor, lung, cu crupa lată, coada stufoasă şi coama moale. Era voinic, numai bun *să te culci* pe spatele lui, după cum zisese Lukaşka. Copitele, ochii, dinţii, totul era delicat şi fără cusur, cum se întîmplă doar la caii din cel mai pur sînge. Olenin nu mai înceta să admire armăsarul. În Caucaz, încă nu întîlnise un exemplar atît de frumos.

— Să-i vedeţi umbletul! spunea Lukaşka, bătîndu-l cu blîndeţe pe gît. Ce mers are! Şi cît e de deştept! Uite-aşa aleargă după stăpîn.

— Şi cît ai mai dat pe deasupra? întrebă Olenin.

— Ei, n-am numărat, răspunse zîmbind Lukaşka. Am făcut rost de la un

kunak.

— O minune de armăsar, o frumuseţe! Cît iei pe el? întrebă Olenin.

— Îmi dădeau o sută cincizeci de monede, dar dumitale ţi-l dau aşa, zise Lukaşka vesel. Numai să spuneţi şi vi-l şi dau. Îi scot şaua şi-i al dumneavoastră. Iar mie îmi daţi unul să-mi fie de ajutor.

— Nu, pentru nimic în lume!

— Ei bine, iată că v-am adus un peşcheş, zise Lukaşka, scoţîndu-şi brîul şi întinzîndu-i unul din cele două pumnale care-i atîrnau de curea. Le-am căpătat dincolo de rîu.

— Ei, mulţumesc.

— Iar strugurii, a promis maică-mea că-i aduce cu mîna ei.

— Nu trebuie, ne socotim noi. Că nu m-oi apuca acum să-ţi dau bani pe pumnal.

— Cum aşa, doar sîntem *kunaci*! Tot aşa, dincolo de rîu, Ghirei Han m-a poftit într-o *saklia*54 şi mi-a zis: „Alege ce vrei“. Şi-am luat sabia asta. Aşa e legea la noi.

Cei doi intrară în casă să bea.

— Şi, rămîi aici? întrebă Olenin.

— Nu, am venit să-mi iau rămas-bun. M-au trimis de la cordon la sotnie, dincolo de Terek. Plec astăzi cu Nazar, tovarăşul meu.

— Şi nunta, pe cînd?

— Am să mă întorc curînd să cădem la învoială şi pe urmă înapoi la slujbă, răspunse cam fără chef Luka.

— Păi cum aşa, nu treci să-ţi vezi logodnica?

— Cum să nu! Da’ ce să mă tot uit la ea? Cînd o să veniţi în expediţie, să întrebaţi la noi, în sotnie, de Lukaşka Spătosul. Şi ce de mistreţi sînt pe-acolo! Am împuşcat doi. O să vă duc.

— Ei, atunci cu bine! Hristos să te aibă în pază!

Lukaşka încălecă şi, fără să treacă pe la Marianka, ieşi, călărind ca un *djighit* pe uliţă, unde-l aştepta Nazarka.

— Da’ ce? Nu intrăm? întrebă Nazarka, făcînd cu ochiul spre partea unde locuia Iamka.

— Uite-o! zise Lukaşka. Ţine, du calul la ea, iar de întîrzii mai mult timp, să-i dai calului nişte fîn. Spre dimineaţă, am să fiu la sotnie.

— Ia zi, nu ţi-a mai făcut nici un cadou iuncherul?

— Nu! Bine că l-am răsplătit cu un pumnal, altminteri putea să-mi ceară calul, zise Lukaşka, coborînd de pe cal şi dîndu-l lui Nazarka.

Chiar pe sub fereastra lui Olenin, o zbughi în curte şi se apropie de fereastra casei gazdelor. Era de acum întuneric de tot. Marianka, doar în cămaşă, îşi pieptăna părul, pregătindu-se de culcare.

— Eu sînt, şopti cazacul.

Chipul Marianei era sever şi indiferent, dar, auzindu-se strigată, se însufleţi brusc. Ridică fereastra şi se aplecă în afară, speriată şi, în acelaşi timp, bucuroasă.

— Ce-i? Ce vrei? zise ea.

— Las-o deschisă, spuse Lukaşka. Lasă-mă să intru o clipă. Of, ce dor mi-a fost de tine! Grozav!

Îi prinse capul pe fereastră şi o sărută.

— Hai, chiar aşa, las-o deschisă!

— Ce spui prostii! Am zis că nu te las. Ia zi, ai venit pentru mai mult timp?

Lukaşka nu-i răspunse, o sărută doar. Iar ea nu-l mai întrebă nimic.

— Uite că pe fereastră nici nu poţi să îmbrăţişezi ca lumea, zise Lukaşka.

— Marianuşka! se auzi vocea bătrînei. Cu cine eşti acolo?

Lukaşka îşi dădu jos căciula, ca să nu-l recunoască şi se ghemui sub fereastră.

— Pleacă mai repede, îi şopti Mariana. A trecut Lukaşka, îi răspunse ea mamei. Întreba de taica.

— Foarte bine, trimite-l încoace.

— A plecat, n-are timp, zice.

Într-adevăr, cu paşi repezi, aplecîndu-se, Lukaşka ieşi pe sub ferestre în curte şi o luă la fugă către Iamka. Fu văzut doar de Olenin. După ce băură vreo două *ceapure* de *cihir*, cei doi părăsiră staniţa. Noaptea era caldă, întunecoasă şi liniştită. Mergeau în tăcere, se auzeau doar paşii cailor. Lukaşka începu cîntecul despre Mingal-cazacul, dar înainte să termine primul vers, tăcu şi se adresă lui Nazarka.

— Păi nu m-a lăsat, zise el.

— Mda! făcu Nazarka. Ştiam eu că n-are să te lase. Ce mi-a spus Iamka: iuncherul a început să treacă pe la dînşii. Unchiaşul Eroşka s-a lăudat că ar fi căpătat de la iuncher o flintă pentru Marianka.

— Vorbeşte prostii, naiba să-l ia! spuse cu năduf Lukaşka. Nu-i ea o fată

din alea. Că de nu, am să-i înmoi eu şalele diavolului bătrîn. Şi prinse să cînte cîntecul preferat:

Păi din satul Izmailovo,
Din grădina cea iubită a stăpînului,
Colo un mîndru şoim din grădină pleca în zbor,
După el acu' pleca un tînăr vînător,
Şi-l chema pe mîndrul şoim pe mîna-i dreaptă:
„Vino, vino, şoimule, pe mîna dreaptă,
Pentru tine ţarul pravoslavnic
Vrea să mă omoare, să m-atîrne-n ştreang".
Şi-i răspunse mîndrul şoim, zicînd:
„N-ai ştiut pe mine să mă ţii în colivia de aur,
Nici pe mîna dreaptă n-ai ştiut să mă ţii,
Acum am să plec în zbor spre marea albastră;
Am s-omor o lebădă albă,
*Am să ciugulesc din carnea-i dulce, lebădă-sălbatică".*55

XXVIII

La gazde avu loc peţitul. Lukaşka venise în staniţă, însă nu trecu pe la Olenin. Nici Olenin nu răspunse invitaţiei *horungiului* şi rămase acasă. Era trist, cum nu mai fusese de cînd venise aici. Îl văzu pe Lukaşka, în haine de sărbătoare, mergînd cu maică-sa pe înserat la gazde şi-l chinuia gîndul: de ce se purta Lukaşka atît de rece faţă de el? Olenin se închise în casă şi începu să scrie în jurnal.

„M-am gîndit la multe şi m-am schimbat mult în timpul din urmă, scria Olenin, şi am ajuns la ceea ce scrie în abecedar: pentru a fi fericit nu trebuie decît un singur lucru: să iubeşti, să iubeşti cu abnegaţie, să iubeşti pe toţi şi totul, să întinzi în toate direcţiile pînza de păianjen a iubirii şi să ţi-l apropii pe cel care se prinde. Aşa i-am prins pe Vaniuşa, pe unchiaşul Eroşka, pe Lukaşka, pe Marianka."

În timp ce Olenin termina de scris aceste rînduri, în cameră intră bătrînul Eroşka.

Unchiaşul era într-o stare de spirit foarte bună. Trecînd pe la el într-una din

serile trecute, Olenin îl găsise în curte, în faţa unei carcase de mistreţ, pe care, cu un cuţitaş mic, o curăţa cu îndemînare, mîndru şi fericit. Cîinii, printre care se afla şi cel preferat, Leam, stăteau culcaţi în jurul lui, dînd alene din coadă şi uitîndu-se la ce făcea. Copiii priveau şi ei prin gard şi nu-l mai necăjeau ca de obicei. Nevestele din vecini care, de regulă, nu se arătau prea binevoitoare cu bătrînul, îi dădeau acum bineţe şi îi aduceau fiecare ce avea: care cofiţe cu *cihir*, care caimac, care făină. A doua zi dimineaţă, Eroşka stătea la el în cămară, mînjit tot cu sînge, şi le dădea tuturor cîte un funt de carne proaspătă: unora pe bani, altora pe vin. Pe faţa lui se putea citi: „Dumnezeu mi-a adus noroc, am răpus jivina; acum lumea are nevoie de unchiaş“. Ca urmare, după cum era şi firesc, se apucă de băut şi, fără să iasă din staniţă, chefui patru zile la rînd. În afară de aceasta, mai bău şi la peţit.

Moş Eroşka venise la Olenin din casa gazdei, mort de beat, cu faţa roşie şi barba încîlcită, dar într-un *beşmet* nou, roşu, împodobit cu galoane, şi cu o balalaică făcută dintr-un bostan, pe care o adusese de dincolo de rîu. Îi promisese de mult lui Olenin această plăcere şi acum era binedispus. Văzîndu-l pe Olenin că scrie, se întristă.

— Scrie, scrie, tăicuţă, zise el în şoaptă, ca şi cum ar fi presupus că între Olenin şi hîrtie stătea un duh şi, temîndu-se să nu-l sperie, fără zgomot, se aşeză încetişor pe podea. Cînd unchiaşul era beat, prefera să stea pe duşumea. Olenin privi înapoi, porunci să se servească vin şi continuă să scrie. Eroşka se plictisea să bea singur, avea chef de vorbă.

— Am fost la gazde, s-au înţeles. Da, porcii! N-am chef de ei! Am venit la tine.

— Dar balalaica de unde o ai? întrebă Olenin, văzîndu-şi mai departe de scris.

— Am fost dincolo de rîu, taică, acolo am găsit balalaica, zise el la fel de încet. Sînt meşter la cîntat: pot să-ţi zic una tătărească, sau căzăcească, sau pentru boieri, sau soldăţească, de care vrei.

Olenin se uită la el, zîmbi şi-şi continuă scrisul.

Zîmbetul lui îl îmbărbătă pe moşneag.

— Lasă, taică! Lasă-i încolo! zise el deodată, cu hotărîre. Ce-i, te-au supărat? Dă-i încolo! Ce tot scrii şi scrii! La ce bun?

Şi începu să-l maimuţărească pe Olenin, bătînd cu degetele lui groase în podea şi strîmbîndu-şi mutra într-o grimasă de dispreţ.

— La ce bun să scrii plîngeri? Mai bine ai fi isteţ şi te-ai distra!

În mintea lui, oamenii nu puteau scrie decît reclamaţii şi plîngeri. Olenin izbucni în hohote de rîs. Eroşka făcu la fel. Unchiaşul sări de pe podea şi începu să-şi arate priceperea la balalaică, cîntînd cîntece tătăreşti.

— La ce bun să scrii, om bun! Uite, mai bine ascultă şi eu o să-ţi cînt. După ce-o să-ţi dai duhul, n-o să mai auzi nimic. Mai bine distrează-te!

Începu să cînte şi să joace după un cîntec făcut de el:

Ai, di,di,di,di, di, dut,
Oare unde l-au văzut?
La bazar, la prăvălie,
Vindea ace cu gămălie.

Apoi, cîntă un cîntec pe care-l învăţase de la vechiul lui prieten, feldwebelul:

M-am îndrăgostit eu luni,
Toată marţea-am suferit,
Miercuri sufletul mi-am deschis,
Joi răspuns am aşteptat.
Vineri ea veni cu vorba,
Să n-aştept eu mîngîiere.
Iară-n sîmbăta luminată,
Viaţa să mi-o curm am vrut;
Însă, sufletul păstrîndu-l,
Duminică m-am răzgîndit.
Şi din nou:
Ai,di,di,di,di, di,dut,
Oare unde l-au văzut?

După care, făcîndu-i cu ochiul lui Olenin, dînd din umeri şi jucînd, cîntă:

Te sărut, te-mbrăţişez,
În şnur roşu te-oi lega
Logodnică ţi-oi spune
Logodnica mea dragă,
Spune, mă iubeşti tu oare?

Şi atît de tare se înfierbîntă, încît, sărind de mama focului, făcu o mişcare ca de flăcău şi se porni să joace, de unul singur, prin odaie.

Cîntecul cu „di-di-di“ şi alte cîteva de felul acesta, *boiereşti*, le cîntă numai pentru Olenin; apoi însă, după ce mai bău vreo trei pahare de *cihir*, îşi aduse aminte de tinereţe şi începu să cînte cîntece tătăreşti şi căzăceşti adevărate. În mijlocul unui cîntec de felul acesta, vocea începu deodată să-i tremure şi tăcu, continuînd doar să zdrăngăne pe strunele balalaicăi.

— Of, prietene! exclamă el.

Olenin se întoarse, mirat de vocea ciudată a unchiaşului: bătrînul plîngea. Ochii îi erau înlăcrimaţi, iar o lacrimă fierbinte i se prelingea pe obraz.

— Ehei, ai trecut tu, vremuşoara mea, şi n-o să mai vii, îngăimă bătrînul într-un hohot de plîns. Bea, de ce nu bei? strigă el deodată cu vocea lui asurzitoare, fără să-şi şteargă lacrimile.

Cel mai mult îl emoţiona un cîntec de-al *tavlinilor*56. Nu avea multe cuvinte, însă toată frumuseţea stătea în refrenul lui trist, „Ai! Dai! Dalalai!“. Eroşka traduse cuvintele cîntecului: „Un flăcău şi-a mînat turma de oi din aul în munţi, au venit ruşii, au dat foc satului, i-au omorît pe bărbaţi, le-au dus pe femei în captivitate. Flăcăul s-a întors din munţi şi ce să vadă: acolo unde fusese aulul rămăsese locul pustiu; mamă nu avea, frate nu, casă nu; nu-i mai rămăsese decît un copac. Flăcăul se aşează sub el şi plînse amar. Singur ca tine am rămas şi eu, şi începu să cînte: Ai, Dai! Dalalai!“ Şi bătrînul repetă de mai multe ori acest refren tărăgănat, care îţi mergea în inimă.

Terminînd de cîntat şi ultimul refren, Eroşka înşfăcă deodată o puşcă de pe perete, ieşi fuga în curte şi trase din ambele ţevi în sus. Reluă, şi mai trist, refrenul: „Ai! Dai! Dalalalai!“ şi tăcu.

Olenin, ieşind după el în cerdac, privi în tăcere cerul înstelat, în direcţia în care scăpăraseră gloanţele. În casa gazdelor era lumină şi se auzeau voci. În curte, fetele se înghesuiau lîngă cerdac şi pe la ferestre şi treceau în fugă din *izbuşkă* în tindă. La auzul cîntecelor şi a împuşcăturii, cîţiva cazaci năvăliră din casă şi se puseră pe chiuit şi pe cîntat, preluînd refrenul unchiaşului Eroşka.

— De ce nu eşti la peţit? întrebă Olenin.

— Domnul fie cu ei, Domnul cu ei! rosti bătrînul. Se părea că-l supărase cineva acolo. Nu-mi place, nu-mi place! Deh, oamenii noştri! Să mergem în casă! Lasă-i pe ei cu ale lor, noi o să petrecem aici, de capul nostru.

Olenin se întoarse în casă.

— Şi ia zi, Lukaşka e bucuros? Nu trece pe la mine? îl întrebă pe bătrîn.

— Ei, Lukaşka! I-a turnat careva minciuni, spunîndu-i c-aş avea de gînd să-ţi aduc fata, zise bătrînul în şoaptă. Şi parcă fata ce? O să fie a noastră dacă vrem: numai să dai bănişori mai mulţi, a noastră o să fie! Aranjez eu pentru tine.

— Ba nu, unchiaşule, banii nu-şi au rostul, dacă nu te iubeşte. Mai bine să nu vorbim despre asta.

— Nu ne iubeşte nimeni, orfani ce sîntem! zise deodată nenea Eroşka şi începu din nou să plîngă.

Olenin bău mai mult decît de obicei, ascultînd poveştile bătrînului. „Acum, iată, Lukaşka al meu e fericit“, gîndea el, însă tristeţea îl potopise. Bătrînul se îmbătă în seara aceea pînă ce căzu pe podea, iar Vaniuşa, scuipînd cu dezgust, trebui să cheme nişte soldaţi să-l ajute să-l scoată de acolo. Era atît de mîniat pe bătrîn pentru purtarea lui urîtă, încît nu mai spuse nimic în franceză.

XXIX

Era luna august. Zile la rînd nu se văzuse nici un norişor pe cer, soarele ardea fără milă şi, de dimineaţă, bătea un vînt cald care stîrnea pe dune şi pe drum nori de nisip fierbinte şi îi purta prin aer peste marea de stuf, peste copaci şi peste staniţă. Iarba şi frunzele arborilor fuseseră acoperite de praf; pustii şi uscate, drumurile şi sărăturile sunau, de tari ce erau. Apa scăzuse mult în vadul Terekului, iar acum curgea repede prin canale şi seca văzînd cu ochii. Heleşteul de lîngă staniţă îşi dezgolise malurile mîloase, pline de urme de vite. Cît era ziua de lungă, se auzeau în apă plescăiturile şi ţipetele fetelor şi ale băieţilor. În stepă, buruienile şi păpurişul începuseră să se usuce, iar vitele, mugind, fugeau ziua pe cîmp. Jivinele migraseră şi ele către stufărişurile mai depărtate şi în munţii de dincolo de Terek. Ţînţarii şi musculiţele roiau deasupra văilor şi staniţelor. Munţii înzăpeziţi se acoperiseră cu o pîclă cenuşie. Văzduhul era subţiat şi rău mirositor. Se spunea că *abrecii* treceau prin apa scăzută a rîului şi rătăceau pe malul acesta. Seară de seară, soarele apunea într-o zarişte fierbinte şi purpurie. Era în toiul muncilor. Toată lumea de prin staniţe viermuia prin bostănării şi prin vii. Grădinile erau năpădite de vegetaţie căţărătoare şi, în umbra densă şi răcoroasă, se vedeau peste tot ciorchinii grei şi copţi de struguri

pe după frunzele late şi transparente. Pe drumul plin de praf care ducea la grădini, se întindeau şiruri de harabale scîrţîinde, pline vîrf cu struguri negri. Băieţei şi fetiţe, în cămăşi murdare de la mustul de struguri, cu ciorchini în mînă şi cu boabe în gură, se ţineau după mamele lor. Pe drum veneau fără încetare muncitori zdrenţăroşi, purtînd pe umerii puternici coşuri împletite, pline de struguri. Cu basmalele legate pînă sub ochi, fetele duceau boii înjugaţi la carele pline vîrf cu struguri. Cînd întîlneau o haraba, soldaţii le cereau tinerelor cazace struguri, iar ele, urcînd din mers în căruţă, luau ciorchini cu amîndouă mîinile şi le aruncau direct în poala mantalelor. În unele curţi, se zdrobeau strugurii de-acum. În aer plutea miros de must. Sub şoproane, se vedeau coveţi de un roşu sîngeriu, iar argaţii nogai, cu pantalonii suflecaţi şi pulpele colorate, forfoteau prin curţi. Grohăind, porcii mestecau tescovină şi se tăvăleau prin ea. Acoperişurile netede ale căsuţelor gemeau de ciorchinii negri şi de culoarea chihlimbarului, care se uscau la soare. Ciorile şi ţărcile, culegînd seminţele, se strîngeau pe lîngă acoperişuri, tot mutîndu-se în zbor dintr-un loc în altul.

Roadele muncii de peste an se strîngeau cu bucurie; în anul acela, erau neobişnuit de bogate şi frumoase.

În grădinile verzi şi adumbrite, din marea de vii, se auzeau din toate părţile rîsete, cîntece, glasuri vesele de femei şi se întrezăreau hainele lor viu colorate.

În plină amiază, Mariana stătea în grădina ei, la umbra unui piersic, şi scotea prînzul pentru ai săi de sub harabaua de la care fuseseră deshămaţi caii. În faţa fetei, pe o pătură, şedea *horungiul*, care se întorsese de la şcoală şi se spăla pe mîini dintr-un urcior. Un puşti, fratele ei, care tocmai venise de la heleşteu, se ştergea pe mîini şi privea neliniştit la soră-sa şi la mamă-sa, aşteptînd masa de prînz şi trăgîndu-şi din greu suflarea. Bătrîna mamă, cu mînecile suflecate care-i dezgoleau mîinile puternice şi arse de soare, aşeza strugurii, peştele uscat, caimacul şi pîinea pe măsuţa tătărească, rotundă şi joasă. După ce-şi şterse mîinile, *horungiul* îşi scoase căciula, îşi făcu semnul crucii şi se apropie de masă. Băiatul luă urciorul şi începu să bea cu sete. Mama şi fiica, cu picioarele strînse sub ele, se aşezară la masă. Arşiţa cumplită se simţea şi la umbră. În văzduhul de deasupra grădinii, duhnea. Vîntul puternic şi cald, care trecea printre crengi, nu aducea răcoare, aplecînd doar monoton vîrfurile pomilor risipiţi prin livadă – peri, piersici şi duzi. După ce rosti încă o rugăciune, *horungiul* scoase din spate un vas mic cu *cihir*, acoperit cu o frunză

de viţă şi, bînd puţin din gîtlejul acestuia, o servi pe bătrînă. Horungiul era doar în cămaşa descheiată la gît, care lăsa să i se vadă pieptul păros, cu muşchii proeminenţi. Faţa lui îngustă, vicleană era veselă. Nici în felul în care stătea, nici în vorba lui nu se simţea politeţea lui obişnuită. Era vesel şi firesc.

— Oare spre seară terminăm marginea dinspre locul de pîndă? întrebă el, ştergîndu-şi barba udă.

— O să terminăm, răspunse bătrîna. Numai de nu ne-ar ţine pe loc vremea. Diomkinii n-au strîns nici jumate, adăugă ea. Numai Ustenka se omoară muncind.

— Apoi, cum să poată ei! zise cu mîndrie cazacul.

— Na, bea, Marianuşka! zise bătrîna, dîndu-i fetei urciorul. Uite, dă Domnul şi-om face şi nunta, spuse bătrîna.

— Mai e pînă atunci, zise *horungiul*, încruntîndu-se puţin.

Fata îşi lăsă capul în jos.

— Dar de ce să nu vorbim despre nuntă? întrebă bătrîna. Treaba-i terminată, acuşi se-apropie şi sorocul.

— Nu vorbi înainte, spuse din nou *horungiul*. Acum trebuie să culegem.

— Ai văzut ce cal nou are Lukaşka? întrebă bătrîna. Pe ăla de i l-a dat Mitri Andreici nu-l mai are, l-a dat la schimb.

— Nu, nu l-am văzut. Dar am vorbit deunăzi cu sluga chiriaşului, zise *horungiul*. Zicea că stăpînu-său a mai primit o mie de ruble.

— Un bogătan, asta e, aprobă baba.

Toată familia era veselă şi mulţumită.

Treaba mergea cum nu se poate mai bine. Strugurii erau mai mulţi şi mai buni decît se aşteptaseră.

După ce prînzi, Mariana le mai puse nişte iarbă boilor, îşi împături *beşmetul*, şi-l aşeză sub cap şi se culcă sub haraba, pe iarba jilavă, culcată la pămînt. Purta doar o basma roşie de mătase şi o cămaşă albastră de stambă, decolorată de soare; îi era însă cumplit de cald. Faţa îi ardea, picioarele nu-şi găseau locul, ochii îi erau grei de moleşeala somnului şi de oboseală; răsufla cu greu, din adînc, cu buzele întredeschise.

Perioada muncilor începuse de două săptămîni, şi treaba grea, neîntreruptă îi ocupa tinerei femei tot timpul. Dimineaţa devreme, în zori de zi, sărea din pat, îşi turna apă rece pe faţă, se învelea în şal şi fugea desculţă la vite. Încălţîndu-se la repezeală, îşi punea *beşmetul* luînd un codru de pîine într-o

boccea, înjuga boii şi pleca, pentru toată ziua, la vie. Acolo se odihnea numai o oră, tăia şi căra ciorchinii, iar seara, veselă şi fără să simtă oboseala, ţinînd boii de funie, îi mîna cu o nuia lungă, întorcîndu-se în staniţă. După ce ducea vitele la locul lor, în amurg, îşi lua seminţe în mîneca largă a cămăşii şi ieşea în colţul uliţei să rîdă cu fetele. Dar, de cum se stingea lumina amurgului, venea în casă şi, după ce lua cina în *izbuşka* întunecoasă cu tatăl, mama şi frăţiorul ei, sănătoasă, lipsită de griji, intra în casa mare, se aşeza pe sobă şi, pe jumătate adormită, asculta vorbele chiriaşului. De cum pleca el, se arunca în pat şi dormea pînă dimineaţă un somn greu şi liniştit. A doua zi, totul decurgea la fel. Pe Lukaşka nu-l văzuse de cînd încheiaseră învoiala de nuntă şi aştepta în linişte ziua sorocită. Se obişnuise cu chiriaşul şi îi plăceau privirile lui stăruitoare, îndreptate asupra ei.

XXX

Cu toate că nu aveai unde să te ascunzi de căldură, că ţînţarii roiau prin umbra răcoroasă a căruţei şi că băiatul, întorcîndu-se pe cealaltă parte în somn, o împingea, Mariana îşi trăsese basmaua pe cap şi dădea să adoarmă, cînd Ustenka, vecina, veni în fugă la ea şi, aruncîndu-se în umbra de sub haraba, se întinse alături.

— Ei, gata, dormim, fetelor, dormim! spuse Ustenka, culcîndu-se sub car. Stai, făcu ea, sărind în picioare. Nu-i bine aşa!

Sări în picioare, rupse nişte crengi verzi şi le atîrnă de ambele părţi ale roţilor, aruncînd deasupra lor *beşmetul*.

— Lasă-ne, îi strigă ea băiatului, făcîndu-şi din nou loc sub căruţă. Ce, cazacii trebuie să stea cu fetele? Pleacă de-aici!

Rămasă singură sub haraba cu prietena ei, Ustenka o prinse deodată cu ambele mîini şi, lipindu-se de ea, începu s-o sărute pe obraji şi pe gît.

— Dragul meu! Frăţioare! repeta ea, cuprinsă de un hohot de rîs subţire, distinct.

— Ia te uită, ai învăţat de la bunelul, răspunse Mariana, zbătîndu-se să scape. Hai, dă-mi drumul!

Şi fetele prinseră să rîdă atît de zgomotos, încît mama strigă la ele.

— Da’ ce, ţi-e ciudă? spuse în şoaptă Ustenka.

— De ce minţi! Hai să dormim. Ei, ia zi-mi, de ce-ai venit?

Însă Ustenka nu se potolea:

— Dacă-ai şti ce am să-ţi spun, atunci!…

Mariana se ridică într-un cot, potrivindu-şi basmaua căzută.

— Ei, şi ce-ai avea să-mi zici?

— Ce ştiu eu despre chiriaşul tău.

— N-ai ce să ştii, răspunse Mariana.

— Ei şi tu, eşti şireată! zise Ustenka, împingînd-o cu cotul şi rîzînd. Nu povesteşti nimic. Vine pe la voi?

— Vine! Şi ce dacă? zise Mariana şi deodată roşi.

— Păi eu sînt o fată proastă, am să povestesc la toată lumea. De ce să ascund? zise Ustenka şi faţa ei rumenă, veselă căpătă o expresie meditativă. Ce, fac rău cuiva? Îl iubesc, şi gata!

— Pe cine, pe bunel?

— Păi, da.

— E păcat! replică Mariana.

— Of, Maşenka! Păi cînd să te distrezi dacă nu cînd eşti fată şi te bucuri de libertate? O să mă mărit cu un cazac, o să fac copii, am să-nvăţ ce-i nevoia. Păi şi tu, dacă te măriţi cu Lukaşka, n-o să mai ştii ce-i aceea bucurie, tot cu copiii şi cu treaba.

— Ei bine, unora le place viaţa după măritiş. Totuna-i! răspunse liniştită Mariana.

— Păi, povesteşte-mi şi tu, măcar o dată, ce-a fost cu Lukaşka.

— Păi ce să fie? M-a cerut în căsătorie. Taica a amînat nunta cu un an; iar acuma s-au înţeles să mă mărite la toamnă.

— Da el ce ţi-a zis?

Mariana zîmbi.

— Păi, e lucru ştiut. A zis că mă iubeşte. Tot mă chema să merg cu el în grădină.

— Ia te uită, scaiul! Şi nu te-ai dus, nu-i aşa? Da’ ce mai flăcău s-a făcut! Primul dintre *djighiţi*. La sotnie, o ţine numai într-un chef. Deunăzi a venit Kirka al nostru şi ne-a povestit ce cal şi-a luat la schimb. Da’ tot ţie îţi duce dorul. Şi ce ţi-a mai spus? o întrebă Ustenka pe Mariana.

— Toate vrei să le ştii, rîse Mariana. Odată, a venit călare la fereastra mea, era beat. Voia să intre.

— Şi ce, nu i-ai dat drumul?

— Apoi cum să nu! Ce, dacă a zis el, trebuia să-l şi las. Ba bine că nu. E lucru hotărît că nu, răspunse, serioasă, Mariana.

— Halal fată! De-o vrea el, nici o fată nu i-ar zice nu.

— Las să meargă pe la altele, răspunse cu mîndrie Mariana.

— Nu ţi-e milă de el?

— Ba mi-e milă, da prostia aia n-am s-o fac. Nu-i frumos.

Ustenka îşi lăsă deodată capul pe pieptul prietenei ei, o prinse cu braţele, cutremurîndu-se de rîs.

— Că proastă mai eşti, măi fato! rosti ea, sufocîndu-se. Îţi alungi norocul. Şi începu iar s-o gîdile pe Mariana.

— Hai, dă-mi drumul! spunea Mariana, scoţînd cîte un ţipăt printre hohotele de rîs. L-ai strivit de tot pe Lazutka.

— Uite la ele, diavoliţele, au chef de joacă, nu le-o răzbit oboseala, se auzi de după căruţă glasul somnoros al bătrînei.

— Îţi alungi norocul, repetă Ustenka în şoaptă, ridicîndu-se puţin. Şi ce norocoasă eşti, chiar aşa! Cît eşti de iubită! Sucită cum eşti, ei tot te iubesc. Eh, de-aş fi în locul tău, ce l-aş mai fi zăpăcit pe chiriaşul vostru! Las’ c-am văzut eu, cînd aţi fost pe la noi, cum te mînca din ochi. Bunelul meu – cîte mi-a mai dat! Iar al vostru, zice lumea, e dintre ruşii cei mai bogaţi. Ordonanţa lui zice că ar avea şi argaţii lui pe moşie.

Mariana se ridică un pic şi zîmbi, căzînd pe gînduri.

— Mi-a spus ceva, chiriaşul ăsta, rosti ea, muşcînd dintr-un fir de iarbă. Aş vrea, zice, să fi fost eu cazacul Lukaşka sau fratele tău mai mic, Lazutka. De ce-o fi spus asta?

— Ei, aşa, minte şi el, zice ce-i trece prin cap, răspunse Ustenka. Ce, chiriaşul meu cîte nu zice! Parcă-i o moară stricată!

Mariana îşi lăsă capul pe şalul împăturit, îşi trecu braţul pe după umărul Ustenkăi şi închise ochii.

— Azi voia să vină să lucreze în livadă; l-a chemat taica, rosti ea şi, după o scurtă tăcere, adormi.

XXXI

Soarele începuse să se înalţe pe după părul care-şi întinsese umbra peste haraba şi razele lui oblice, chiar şi prin crengile aşezate de Ustenka, ardeau faţa fetelor ce dormeau sub căruţă. Mariana se trezi şi se-apucă să-şi pună basmaua. Aruncînd o privire în jur, îl văzu pe chiriaş în spatele părului, stînd de vorbă, cu arma pe umăr, cu tatăl ei. O înghionti pe Ustenka şi, zîmbind în tăcere, arătă în direcţia lui.

— Am umblat ieri, dar n-am găsit nici unul, spunea Olenin, privind îngrijorat de jur împrejur, nevăzînd-o pe Mariana din pricina crengilor.

— Păi, să mergeţi, uite, colo, în cealaltă margine, să mergeţi în cerc; acolo, în livada ceea părăsită, de-i zice *maidan*, găseşti iepuri tot timpul, zise *horungiul*, schimbîndu-şi pe loc felul de a vorbi.

— Parcă ce, nu-i uşor să umbli după iepuri cînd oamenii nu-şi văd capul de treabă?! Mai bine aţi veni să ne daţi o mînă de ajutor. Să lucraţi împreună cu fetele, zise bătrîna, veselă. Ei, fetelor, scul© area! strigă ea.

Mariana şi Ustenka şuşoteau între ele sub căruţă, abia stăpînindu-şi rîsul.

De cînd devenise lucru ştiut că Olenin îi dăruise lui Lukaşka un cal de cincizeci de monede, gazdele lui se făcuseră mai binevoitoare, mai ales *horungiul*, care părea să privească cu ochi buni apropierea tînărului de fiica sa.

— Dar eu nu ştiu să muncesc, zise Olenin, încercînd să nu se uite, printre crengile verzi, sub căruţa unde observase cămaşa albastră şi basmaua roşie a Marianei.

— Veniţi, c-o să vă dau piersici uscate, adăugă bătrîna.

— După un obicei căzăcesc din vechime, ca semn de ospitalitate, o prostie de femeie bătrînă, zise *horungiul*, explicînd şi îndreptînd parcă spusele nevestei. În Rusia, mă gîndesc, nu doar piersici uscate, ci şi dulceţuri sau compoturi de ananas aţi mîncat în voia cea bună.

— Aşadar, în livada părăsită sînt iepuri? întrebă Olenin. Mă duc să văd. Şi, aruncînd o privire fugară prin desişul de crengi verzi, dispăru printre rîndurile drepte din vie.

Soarele se ascunsese după împrejmuirile livezilor şi razele lui fărîmiţate străluceau printre frunzele transparente, cînd Olenin se întoarse în grădina gazdelor sale. Vîntul se potolise şi răcoarea plină de prospeţime începea să pătrundă prin vii. Încă de departe, Olenin recunoscu, aproape instinctiv, printre rîndurile de viţă-de-vie, cămaşa albastră a Marianei şi, rupînd cîteva boabe, se apropie de ea. Cîinele, sufocîndu-se de atîta alergat, apuca şi el, din cînd în

cînd, cu botul plin de bale, cîte un ciorchine ce atîrna aproape de pămînt. Roşie toată, cu mînecile suflecate şi lăsîndu-şi basmaua sub bărbie, Mariana tăia cu repeziciune ciorchinii grei şi-i aşeza într-un coş. Continuînd să ţină în mînă coşul, se opri, zîmbi blînd şi îşi reluă munca. Olenin se apropie şi-şi puse puşca la spate ca să-şi elibereze mîinile. „Dar ai tăi unde-s? Doamne ajută! Eşti singură?“, vru el să zică, însă nu rosti nimic, ridicîndu-şi doar puţin căciula. Nu se simţea în largul lui de unul singur cu Marianka, însă, parcă vrînd cu tot dinadinsul să se chinuiască, se apropie de ea.

— Ai să le împuşti pe femei cu puşca aia, dac-o ţii aşa, zise Mariana.

— Ba nu, n-o să le-mpuşc.

Tăcură amîndoi.

— Ai putea să mă ajuţi.

Tînărul scoase un cuţitaş şi începu să taie în tăcere. Apucă mai de jos, de sub frunze, un ciorchine greu şi cu boabele îndesate, de vreo trei pfunzi, şi, negăsindu-şi locul, i-l arătă Marianei.

— Să-l tai? Ăsta nu-i verde?

— Dă-l încoace.

Mîinile lor se întîlniră. Olenin îi apucă mîna, iar ea îl privi zîmbind.

— Aşa-i că te măriţi curînd? o întrebă el.

Fără să-i răspundă, fata îi întoarse spatele, aruncîndu-i o privire din ochii ei severi.

— Şi, îl iubeşti pe Lukaşka?

— Da’ ţie ce-ţi pasă?

— Îl pizmuiesc.

— Mare lucru!

— Chiar aşa, eşti nespus de frumoasă!

Şi brusc, îl cuprinse o ruşine cumplită pentru ceea ce spusese. Cît de vulgare, i se părea, sunaseră vorbele lui. Roşi, se pierdu cu firea şi o prinse de amîndouă mîinile.

— Oricum aş fi, nu-s pentru tine! De ce rîzi de mine? îi zise Mariana, însă privirea ei spunea că ştie foarte bine că el nu-şi bate joc.

— Cum să rîd! Dacă ai şti, cît sînt de…

Cuvintele îi sunau şi mai vulgar, şi mai discordante cu ceea ce simţea el, însă continuă:

— Aş fi în stare să fac orice pentru dumneata…

— Lasă-mă, ce te ţii lipcă!?

Însă faţa ei, ochii strălucitori, pieptul ridicat, picioarele zvelte spuneau cu totul altceva. I se părea că fata înţelegea cît de vulgar era tot ceea ce-i spusese el, dar că e mai presus de asemenea lucruri; i se părea că ea ştie tot ce vrea el să-i zică şi nu poate. „Şi cum să nu ştie, gîndea el, cînd nu vreau să-i spun decît ceea ce este ea? Însă nu vrea să înţeleagă, nu vrea să răspundă.“

— Cu-cu! se auziră, deodată, în apropiere, din spatele şirului de vie, vocea Ustenkăi şi rîsul ei subţire. Vino, Mitri Andreici, să mă ajuţi pe mine. Sînt singură! îi strigă ea lui Olenin, iţindu-şi prin frunziş feţişoara rotundă, naivă.

Olenin nu răspunse şi nici nu se urni din loc.

Mariana continua să taie ciorchinii, aruncîndu-i mereu priviri chiriaşului. El dădu să spună ceva, însă se opri, scutură din umeri şi, săltîndu-şi arma, plecă cu paşi repezi din vie.

XXXII

Se opri de vreo două ori, ascultînd atent rîsetele sonore ale Marianei şi ale Ustenkăi, care, întîlnindu-se, strigau ceva. Olenin îşi petrecu toată seara la vînătoare. Se întoarse în amurg, fără nici o pradă. Trecînd prin curte, observă uşa întredeschisă la *izbuşka* gazdelor şi, prin ea, cămaşa albastră a fetei. Îl strigă mai tare ca de obicei pe Vaniuşa, dîndu-i de ştire că venise, şi se aşeză în cerdac, la locul lui obişnuit. Gazdele se întorseseră de la vie. Ieşiră din *izbuşkă*, trecură în casa mare, fără să-l cheme însă la ei. Mariana ieşi de două ori pe poartă. O dată, în semiîntuneric, i se păru că se uitase la el. Urmărea cu nesaţ fiecare mişcare a fetei, însă nu se hotăra să se apropie de ea. Cînd Mariana dispăru în casa mare, el coborî treptele de la intrare şi începu să umble prin curte. Dar fata nu mai ieşi. Olenin petrecu toată noaptea, fără să doarmă, în curte, ciulind urechea la orice zgomot din casa gazdelor. Îi auzi stînd de vorbă seara, aşezîndu-se să cineze, scoţîndu-şi saltelele de puf şi culcîndu-se, o auzi pe Mariana izbucnind în rîs, nu se ştie din ce motiv. *Horungiul* şuşotea ceva cu bătrîna şi cineva respira. Olenin intră în casa lui. Vaniuşa dormea îmbrăcat. Olenin îl privi cu invidie şi începu din nou să umble prin curte, tot aşteptînd ceva; însă nimeni nu ieşea, nimeni nu mişca; nu se auzea decît respiraţia uniformă a trei oameni. Cunoştea respiraţia Marianei, o tot asculta şi-şi asculta

bătăile propriei inimi. În staniţă se lăsase liniştea, luna răsărise tîrziu, vitele se vedeau mai bine, pufăind prin curţi, culcîndu-se şi ridicîndu-se agale. Olenin se întrebă cu ciudă: „Ce-mi trebuie?“ – şi nu se putea rupe de noaptea sa. Deodată, se auziră foarte limpede paşi şi scîrţîitul podelei din casa gazdelor. Se repezi la uşă; dar din nou nu se mai auzi nimic, în afara respiraţiei uniforme. În curte, suflînd greu, bivoliţa se răsuci din nou pe partea cealaltă, ridicîndu-se pe genunchii din faţă, apoi pe cele patru picioare, mişcînd din coadă, şi după ce făcu cîţiva paşi uniformi pe lutul uscat din curte, se întinse iar pe jos, tot cu un oftat, în negura luminată de cornul lunii… El se întreba: „Ce să fac?“ şi în cele din urmă se hotărî să meargă la culcare. Dar iarăşi se auziră nişte sunete şi chipul Marianei îi apăru în închipuire, ieşind în noaptea înceţoşată, în lumina lunii… şi iar se aruncă la fereastră, auzind paşi. Înainte de răsăritul soarelui, se apropie de fereastră, ciocăni în oblon, fugi la uşă şi chiar o auzi pe Mariana oftînd şi-i desluşi paşii. Puse mîna pe zăvor şi bătu. Paşi desculţi, atenţi, scîrţîind abia auzit pe podea, se apropiară de uşă. Zăvorul se mişcă, uşa scîrţîi, îl izbi un miros de măghiran şi dovleac, şi în prag apăru silueta Marianei. O văzu doar o clipă în lumina lunii. Ea trînti uşa şi, şoptind ceva, fugi cu paşi uşori înapoi. Olenin începu să bată încetişor, dar nu-i răspunse nimeni. Fugi la fereastră şi începu să asculte. Deodată, îl surprinse o voce aspră, stridentă, de bărbat.

— Frumos! exclamă un cazac mic de statură, cu o *papahă* albă, apropiindu-se din curte de Olenin. Am văzut! Frumos!

Olenin îl recunoscu pe Nazarka şi tăcu, neştiind ce să facă şi ce să spună.

— Frumos! Uite c-am să merg la mai-marii staniţei, am să le dovedesc şi am să-i spun şi lui taică-su. Ia te uită la *horungiţă*! Nu-i ajunge unul.

— Ce vrei de la mine, ce-ţi trebuie? rosti cu greu Olenin.

— Nimic, doar c-o să le spun mai-marilor staniţei.

Nazarka vorbea foarte tare şi era limpede că o făcea intenţionat.

— Ia te uită ce *iuncher* şmecher!

Olenin tremura, devenind tot mai palid.

— Vino încoace, hai, vino! – Îl prinse cu putere de mînă şi-l trase spre casa lui. – Doar nu s-a întîmplat nimic, nu m-a lăsat înăuntru, şi eu n-am făcut nimic… E cinstită…

— Ei, lasă, acum… zise Nazarka.

— Oricum am să-ţi dau… Uite, stai!

Nazarka tăcu. Olenin intră în fugă în casa lui şi ieşi cu zece ruble pentru cazac.

— Nu s-a întîmplat nimic, însă oricum sînt vinovat, de aceea îţi dau! Numai, pentru numele lui Dumnezeu, numai să nu afle nimeni. Şi apoi, nici n-a fost nimic.

— Rămîneţi cu bine, zise Nazarka rîzînd şi ieşi.

Nazarka venise în noaptea cu pricina în staniţă, la porunca lui Lukaşka – ca să pregătească o ascunzătoare pentru un cal furat – şi, trecînd pe uliţă spre casă, auzise zgomot de paşi. A doua zi dimineaţă, se întoarse la sotnie şi, lăudîndu-se cu isteţimea lui, îi povesti tovarăşului său cum făcuse rost de zece ruble. În dimineaţa următoare, Olenin se întîlni cu gazdele, însă nimeni nu ştia nimic. Cu Mariana nu vorbi, însă ea rîse pe înfundate cînd îl văzu. Noaptea o petrecu din nou fără să doarmă, umblînd fără rost prin curte. Ziua care urmă o petrecu dinadins la vînătoare, iar seara, pentru a fugi de acasă, se duse la Beleţki. Se temea de sine însuşi şi se jurase să nu mai meargă la gazde. În noaptea următoare, Olenin fu trezit de feldwebel. Compania urma să facă o incursiune. Olenin se bucură de această întîmplare şi se gîndi să nu se mai întoarcă în staniţă.

Incursiunea dură patru zile. Comandantul ceru să-l vadă pe Olenin – care îi era rudă – şi îi propuse să rămînă la Statul-major. Olenin refuză. Nu putea trăi fără staniţa lui şi ceru să fie lăsat să plece acasă. Pentru incursiune, primi crucea militară, atît de rîvnită de el cîndva. Acum însă, crucea îi era cu totul indiferentă, după cum, la fel de indiferentă îi era şi propunerea pentru cinul de ofiţer, avansare care tot nu se înfăptuise. Plecă fără vreun motiv anume cu Vaniuşa pe linie, luînd-o cu cîteva ore înaintea plutonului. Olenin îşi petrecu toată seara în cerdac, privind-o pe Mariana. Noaptea umblă iar prin curte, fără ţel, fără gînduri.

XXXIII

A doua zi dimineaţa, Olenin se trezi tîrziu. Gazdele plecaseră. Nu se duse la vînătoare. Ba lua o carte, ba ieşea pe terasă, după care intra înapoi în casă şi se întindea pe pat. Vaniuşa îşi zise că e bolnav. Spre seară, Olenin se ridică hotărît din aşternut, trecu la masă şi scrise pînă noaptea tîrziu. Compuse o scrisoare,

însă nu o expedie, pentru că nimeni n-ar fi înţeles ce voia el să spună şi nici n-ar fi avut de ce, în afara lui Olenin însuşi. Iată ce scrisese:

„Primesc din Rusia scrisori de compasiune: oamenii se tem că voi pieri, afundîndu-mă în acest colţ uitat de lume. Spun despre mine că mă voi abrutiza, că mă voi rupe de toate şi, mai ştii, că mă voi însura cu o femeie cazacă. Nu degeaba, spun ei, a zis Ermolov: «Cine serveşte timp de zece ani în Caucaz, fie se face beţiv, fie se însoară cu o femeie desfrînată». Ce îngrozitor! La o adică, de ce nu m-aş distruge, cînd soarta mi-ar putea hărăzi să ajung fericitul soţ al contesei B***, şambelan sau mareşal al nobilimii? Cît îmi păreţi de mizerabili şi de jalnici! Voi habar n-aveţi ce înseamnă fericirea şi ce înseamnă viaţa! Ar trebui măcar o dată să încercaţi să vedeţi ce înseamnă viaţa în toată frumuseţea ei simplă! Trebuie să vedeţi şi să înţelegeţi ceea ce mie mi se arată în fiecare zi în faţa ochilor: zăpezile veşnice, de neatins, din munţi, şi femeia plină de măreţie, în acea frumuseţe primordială cu care trebuie să fi ieşit ea din mîna Creatorului, şi atunci ar reieşi limpede cine se distruge şi cine nu, cine trăieşte în adevăr şi cine în minciună – voi sau eu. Dacă aţi şti cît îmi păreţi de ticăloşi şi de jalnici în amăgirea voastră! De cum îmi răsar în minte, în locul casei mele, a pădurii şi a iubirii mele, toate acele saloane, acele femei cu părul pomădat, deasupra buclelor de împrumut, aşezate bine acolo, acele buze subţiri, care se mişcă nefiresc, acele membre ascunse şi diforme, fără vlagă, şi toată acea vorbărie din saloane, care trece drept conversaţie şi care nu are nici un drept să fie numită aşa, mă cuprinde un dezgust cumplit. Îmi închipui chipurile acelea obtuze, acele logodnice bogate, cu feţele lor care spun: «Nu-i nimic, se poate, vino, chiar dacă sînt o fată cu zestre»; tot aranjatul şi rearanjatul oaspeţilor la masă, acele jocuri neruşinate de-a peţitul şi veşnica bîrfă, prefăcătoria; toate regulile acelea – cui să întinzi mîna, pe cine să saluţi cu o înclinare a capului, cu cine să faci conversaţie şi, în fine, acea plictiseală înnăscută, care se moşteneşte din generaţie în generaţie (şi totul în mod conştient, cu convingerea că sînt necesare). Trebuie să înţelegeţi sau să credeţi un singur lucru. Trebuie să vedeţi şi să înţelegeţi ce înseamnă adevărul şi frumuseţea şi atunci se va risipi ca praful tot ceea ce spuneţi şi vorbiţi, toate visurile voastre de fericire şi pentru mine, şi pentru voi. Fericirea înseamnă să fii în natură, să o contempli şi să vorbeşti cu ea. «Şi te pomeneşti, Doamne fereşte, că se mai şi însoară cu vreo femeie simplă, dintre cazaci, şi o să fie cu totul pierdut pentru societate!» Aşa îmi imaginez că se vorbeşte despre mine, cu sinceră compasiune. Iar eu nu-mi

doresc decît un singur lucru: să dispar cu desăvîrşire, în felul vostru de a vedea lucrurile, doresc să mă însor cu o femeie simplă, din lumea cazacilor, şi nu îndrăznesc, pentru că aceasta ar fi culmea fericirii pe care nu o merit.

Au trecut trei luni de cînd am văzut-o pentru prima oară pe Mariana. Noţiunile şi prejudecăţile lumii din care venisem erau încă proaspete în mintea mea. Pe atunci, nu credeam că aş putea să iubesc o asemenea femeie. O admiram, cum admiram frumuseţea munţilor şi a cerului, şi nu puteam să n-o admir, pentru că era frumoasă asemenea lor. Pe urmă, am simţit că a contempla această frumuseţe devenise o necesitate în viaţa mea şi am început să mă întreb dacă nu cumva o iubesc. Însă n-am găsit în mine nimic din ceea ce îmi închipuiam că ar trebui să fie acest sentiment. Era un sentiment care nu semăna nici cu tristeţea singurătăţii şi cu dorinţa de însoţire, nici cu iubirea platonică, şi, cu atît mai puţin, cu iubirea trupească pe care o încercasem pînă atunci. Trebuia s-o văd, s-o aud, s-o ştiu aproape. Şi eram nu neapărat fericit, ci liniştit. După o petrecere, la care am fost împreună cu ea şi am atins-o, am simţit că între mine şi această femeie există o legătură indestructibilă, chiar dacă nemărturisită, cu care nu te poţi lupta. Însă eu am mai luptat, întrebîndu-mă dacă voi putea iubi o femeie care nu va înţelege niciodată preocupările mele spirituale. Oare poţi iubi o femeie numai pentru frumuseţea ei, să iubeşti o femeie-statuie? Iată ce mă întrebam, iubind-o de-acum, deşi încă nu aveam încredere în sentimentul meu.

După petrecerea la care am vorbit pentru prima oară cu ea, raporturile dintre noi s-au schimbat. Pînă atunci, ea fusese pentru mine un obiect străin, dar plin de măreţie, al naturii înconjurătoare. După seara aceea însă a devenit o fiinţă omenească. Am început să mă întîlnesc cu ea, să-i vorbesc, să merg uneori la muncă la tatăl ei şi să petrec seri la rînd la dînşii. Şi în aceste relaţii mai apropiate, pentru mine ea a continuat să rămînă la fel de pură, de inaccesibilă şi de plină de măreţie. La toate şi întotdeauna răspundea la fel de calm, cu mîndrie şi cu o veselie indiferentă. Uneori, era prietenoasă, însă, de cele mai multe ori, fiecare privire, fiecare cuvînt, fiecare mişcare exprimau această indiferenţă, nu dispreţuitoare, ci copleşitoare şi plină de farmec. În fiecare zi, cu un zîmbet prefăcut pe buze, încercam să-i fiu pe plac şi, chinuit de patimă şi de dorinţele din suflet, intram în vorbă cu ea, în glumă. Ea vedea că mă prefac, însă mă privea drept în ochi, veselă şi cu simplitate. Situaţia aceasta a devenit de nesuportat. Voiam să n-o mai mint, să-i spun tot ce gîndesc, ce

simt. Eram foarte tulburat: eram la vie cînd i-am vorbit despre dragostea mea, dar cu asemenea cuvinte, că mi-e şi ruşine să-mi amintesc. Mi-e ruşine să-mi amintesc, pentru că n-ar fi trebuit să cutez să-i spun aşa ceva pentru că ea e mai presus de cuvintele şi de sentimentul pe care voiam să-l exprim prin intermediul lor. Am tăcut şi din ziua aceea situaţia mea a devenit de-a dreptul insuportabilă. N-am vrut să mă înjosesc păstrînd aceleaşi relaţii jucăuşe, dar simţeam că încă nu evoluasem pînă la posibilitatea unor relaţii simple şi directe cu ea. Mă întrebam cu disperare: ce să fac? În visurile mele ridicole, mi-o închipuiam cînd amantă, cînd soţie, respingînd cu dezgust şi un gînd, şi pe celălalt. Să fac din ea o amantă ar fi îngrozitor. Ar fi o crimă. Să fac din ea o doamnă, soţia lui Dmitri Andreevici Olenin, cum s-a întîmplat aici cu una din femeile cazace cu care s-a însurat un ofiţer de-al nostru, ar fi şi mai rău. Eh, dacă aş putea să mă transform eu în cazac, într-un Lukaşka, să fur herghelii de cai, să mă îmbăt cu *cihir*, să cînt cîntece, să omor oameni, să intru la ea în odaie, beat, pentru o nopticică, fără să mă gîndesc cine sînt şi pentru ce exist, atunci ar fi cu totul altceva, atunci ne-am înţelege şi aş putea fi fericit. Am încercat să mă dedic unei astfel de vieţi, dar mi-am simţit şi mai tare slăbiciunea, efortul nefiresc. N-am reuşit să uit de mine, să-mi uit trecutul complicat, lipsit de armonie, oribil. Iar viitorul îmi apare şi mai lipsit de speranţă. În fiecare zi, am în faţa ochilor crestele îndepărtate şi înzăpezite ale munţilor şi această femeie plină de măreţie, fericită. Şi nu e pentru mine această unică fericire posibilă din lume, nu e pentru mine această femeie! Ce e mai cumplit şi, totodată, mai dulce în situaţia mea e că eu simt că o înţeleg, dar ea nu mă va înţelege niciodată. Nu mă va înţelege nu pentru c-ar fi mai prejos decît mine, dimpotrivă, ea nu trebuie să mă înţeleagă. Ea este fericită: e aidoma naturii, egală, liniştită şi ea însăşi. Pe cînd eu, fiinţă denaturată, slabă, vreau ca ea să-mi înţeleagă urîţenia şi chinurile. Nopţi întregi n-am dormit, petrecîndu-le fără nici un ţel pe sub ferestrele ei, fără să ştiu ce-i cu mine. În ziua de optsprezece, compania noastră a plecat într-o incursiune. Trei zile am lipsit din staniţă. Am fost trist şi indiferent la toate. În companie se cînta, se jucau cărţi, se bea, se vorbea despre decoraţii, şi toate acestea mă dezgustau mai mult decît de obicei. Acum m-am întors, am revăzut-o, mi-am revăzut casa, pe moş Eroşka, am privit din cerdacul meu munţii înzăpeziţi şi m-a cuprins un sentiment atît de nou, de bucurie, încît am priceput totul. O iubesc pe femeia aceasta cu o iubire adevărată, pentru prima şi singura dată în viaţa mea. Ştiu ce

se petrece cu mine. Nu mi-e teamă că sentimentul m-ar înjosi, nu mi-e ruşine de iubirea mea, sînt mîndru de ea. Nu sînt eu vinovat că m-am îndrăgostit. S-a întîmplat împotriva voinţei mele. Am încercat să mă salvez de propria-mi iubire prin abnegaţie, mi-am închipuit că mă bucur de dragostea dintre cazacul Lukaşka şi Marianka, dar de fapt mi-am zgîndărit iubirea şi gelozia. Nu este o iubire ideală, dintre cele aşa-zis sublime, pe care le-am trăit înainte; nu este nici acel impuls de a-ţi contempla propria-ţi iubire, de a simţi că tu eşti izvorul acestui sentiment şi de a face totul singur. Am trăit şi aşa ceva. Cu atît mai puţin e vorba de o dorinţă carnală, este altceva. Poate că, în ea, iubesc natura, personificarea a tot ceea ce-i minunat în natură, dar nu dispun de voinţa mea, ci, prin mine, o iubeşte o forţă elementară, întreaga lume a lui Dumnezeu, toată natura îmi toarnă în suflet această iubire, spunîndu-mi: «Iubeşte!». O iubesc nu cu mintea, nu cu închipuirea, ci cu toată fiinţa mea. Iubind-o, mă simt o parte inseparabilă a lumii fericite a lui Dumnezeu. Am mai scris despre noile mele convingeri, izvorîte din viaţa mea singuratică, însă nimeni nu poate şti cu ce trudă s-au copt ele în mine, cu ce bucurie am devenit conştient de ele, văzînd că mi se deschide o nouă cale în viaţă. Nu aveam nimic mai scump decît aceste convingeri… Ei bine… A venit iubirea, iar ele au dispărut, ca şi regretul după ele. Îmi vine greu să înţeleg cum am putut pune preţ pe un raţionament atît de rigid şi de rece. A venit frumuseţea şi s-a ales praful din toată munca mea lăuntrică, istovitoare, de-o viaţă. Şi n-am nici un regret faţă de cele pierdute! Spirit de sacrificiu, abnegaţie – toate acestea-s prostii, absurdităţi. Asta e trufie, fuga din faţa nefericirii meritate, salvarea de invidia faţă de fericirea altuia. Să trăieşti pentru alţii, să faci bine! De ce, cînd în suflet nu port decît dragostea pentru mine însumi şi o singură dorinţă: s-o iubesc şi să trăiesc alături de ea, să trăiesc viaţa ei. Nu altora, nu lui Lukaşka îi doresc acum fericire. Acum nu-i mai iubesc pe ceilalţi. Mai demult, mi-aş fi spus că nu e frumos ce simt. M-ar fi măcinat întrebări de felul acesta: ce se va întîmpla cu ea, cu mine, cu Lukaşka? Acum mi-e totuna. Nu trăiesc de capul meu, există ceva mai puternic decît mine, care mă conduce. Mă chinuiesc, dar înainte eram mort, pe cînd acum măcar trăiesc cu adevărat. O să mă duc astăzi la ei şi am să-i spun totul“.

XXXIV

După ce scrise această scrisoare, Olenin se duse, seara tîrziu, la gazde. Bătrîna stătea pe laviţa din spatele sobei şi răsucea nişte borangic. Mariana, cu capul descoperit, cosea la lumînare. Văzîndu-l pe Olenin, sări în picioare, îşi luă baticul şi se îndreptă spre sobă.

— Da’ stai cu noi, Marianuşka! zise mama.

— Nu, îs cu capul descoperit.

Şi sări pe cuptor.

Olenin îi văzu numai genunchiul şi piciorul zvelt, lăsat în jos. Îi dădu bătrînei nişte ceai. Bătrîna îl servi pe musafir cu caimac pe care îl aduse Mariana. Însă, după ce puse farfuria pe masă, Mariana se urcă din nou pe sobă. Olenin îi simţea doar privirea. Începură să vorbească despre treburile gospodăriei. Mătuşa Ulita umbla de colo-colo şi, într-un acces de generozitate, îi aduse lui Olenin struguri marinaţi, o lipie cu struguri şi cel mai bun vin şi începu să-l servească cu acea ospitalitate aparte a omului din popor, brutală şi trufaşă, care se întîlneşte numai la cei care-şi cîştigă pîinea prin muncă fizică. Bătrîna, care la început îl uimise pe Olenin prin duritatea ei, acum îl impresiona adesea prin gingăşia simplă pe care o arăta fiică-sii.

— De ce să-l mîniem pe Dumnezeu, tăicuţă! Avem de toate, slavă Domnului, şi *cihir* am făcut, şi murături am pus, o să vindem vreo trei butoaie cu struguri, ne rămîne şi de băut. Nu te grăbi cu plecarea. Să petrecem împreună la nuntă.

— Dar pe cînd e nunta? întrebă Olenin, simţind cum i se urcă tot sîngele în obraz şi inima începe să-i bată inegal şi chinuitor.

Pe cuptor, cineva se mişcă şi se auzi pocnet de seminţe sparte.

— Apoi, ar trebui s-o facem săptămîna viitoare. Noi sîntem pregătiţi, răspunse bătrîna simplu şi calm, de parcă Olenin n-ar fi fost de faţă şi nici n-ar fi existat vreodată pe lume. Am strîns de toate pentru Marianuşka şi i-am pus deoparte. O să aibă o zestre frumoasă. Numai că ceva nu-i bine: Lukaşka al nostru îşi cam face de cap. Chiar tare de tot! Zburdă de-a dreptul! Deunăzi, a venit un cazac de la sotnie şi zicea că ar fi fost la nogai.

— Să nu-l prindă cumva, zise Olenin.

— Aşa i-am spus şi eu: „Tu, Lukaşka, să nu faci prostii!“. Ei, un om tînăr, e lucru ştiut, face pe viteazul. Dar e timp de toate. Ei bine, a luat de la altul, a furat, a ucis un *abrek*, ce mai, un flăcău de ispravă! Ei, da’ acu a venit timpul să se şi astîmpere. Că iese urît de tot.

— Chiar aşa, l-am văzut de vreo două ori la sotnie, tot cu distracţia. Şi-a vîndut şi calul, zise Olenin, uitîndu-se înspre sobă.

Ochii negri şi mari străluceau în direcţia lui, severi şi neprietenoşi. I se făcu ruşine de ce spusese.

— Ei şi! Nu face rău nimănui, zise deodată Mariana. Se distrează pe banii lui.

Şi, coborîndu-şi picioarele, sări de pe sobă şi ieşi trîntind tare uşa.

Olenin o urmărise cu privirea cît timp se aflase în casă, pe urmă se uită spre uşă, aşteptînd şi neînţelegînd nimic din ce-i povestea mătuşa Ulita. Peste cîteva clipe, veniră cîţiva oaspeţi: un bătrîn, fratele mătuşii Ulita, împreună cu moş Eroşka, urmaţi de Mariana şi de Ustenka.

— Aţi petrecut bine ziua? întrebă cu vocea ei piţigăiată Ustenka. Ce faci, petreci? i se adresă tînăra lui Olenin.

— Da, petrec, răspunse el şi, fără să ştie de ce, se simţi ruşinat şi stingher.

Voia să plece, însă nu putea. Să tacă, îi părea de asemenea imposibil. Bătrînul îl ajută: ceru de băut şi băură împreună. Pe urmă, Olenin mai bău un pahar cu Eroşka. Apoi, încă unul cu celălalt cazac. Apoi, din nou cu Eroşka. Şi, cu cît bea mai mult, cu atît îşi simţea mai greu sufletul. Moşnegii însă îşi dădură drumul. Fetele se urcară pe cuptor şi începură să şuşotească privindu-i. Băură pînă tîrziu. Olenin nu scotea un cuvînt şi bea mai mult decît ceilalţi. Cazacii ţipau ceva între ei. Bătrîna îi alunga afară şi nu mai voia să le dea *cihir*. Fetele rîdeau de moş Eroşka; se făcuseră deja ceasurile zece cînd ieşiră cu toţii în cerdac. Bătrînii se poftiră singuri să continue cheful la Olenin. Ustenka fugi acasă. Eroşka îl conduse pe cazac la Vaniuşa. Bătrîna se apucă să deretice în *izbuşkă*. Mariana rămase singură în casa mare. Olenin se simţea proaspăt şi vioi, de parcă atunci s-ar fi trezit. Observa tot ce se întîmpla în jur; îi lăsă pe bătrîni să meargă înainte şi se întoarse în casa mare, unde Mariana se pregătea să se culce. Se apropie de fată, vru să-i spună ceva, dar îi pieri vocea. Mariana se aşeză pe pat, în colţul cel mai îndepărtat, cu picioarele strînse sub ea, şi-l privi în tăcere, cu o căutătură speriată, sălbatică. Se temea, pesemne, de el. Olenin simţea asta. I se făcuse milă şi ruşine, dar, totodată, simţea o mulţumire mîndră, că trezeşte în ea măcar acest sentiment.

— Mariana! îi spuse el. Chiar n-o să ai niciodată milă de mine? Te iubesc atît de mult că nu mai ştiu de mine.

Ea se dădu şi mai departe.

— Ei, vezi, vorbeşte vinul din tine. N-o să capeţi nimic de la mine!

— Ba nu, nu vinul. Nu te mărita cu Lukaşka. Mă însor eu cu tine. „Ce tot spun acolo? gîndi el în timp ce rostea aceste cuvinte. Mîine, oare am să-i spun acelaşi lucru? Am să-i spun, am să-i spun cu siguranţă, şi chiar acum am să-i repet“, îi răspunse un glas lăuntric. Te măriţi cu mine?

Ea îl privi serioasă şi nu mai părea speriată.

— Mariana! Am să-mi pierd minţile. Nu mai ştiu ce-i cu mine. Ce-mi porunceşti, aceea am să fac. Şi cuvintele nebuneşti, pline de tandreţe, curgeau parcă de la sine.

— Ei, ce tot îndrugi acolo, îl întrerupse ea, apucîndu-l deodată de mîna pe care el i-o întindea. Fata nu-i respinse mîna, ci o strînse cu degetele ei aspre şi puternice. Ce, boierii se însoară cu fete de cazaci? Pleacă!

— Nu vrei? Eu tot…

— Şi cu Lukaşka ce facem? îl întrebă ea, rîzînd.

Îşi smulse mîna dintr-a ei şi îi cuprinse cu putere trupul tînăr. Însă fata se smulse, sări ca o căprioară în picioarele goale pe duşumea şi ieşi în fugă în cerdac. Olenin se dezmetici şi se înspăimîntă de sine însuşi. Din nou i se păru că era îngrozitor de murdar în comparaţie cu ea. Dar nu-i păru nici o clipă rău pentru ceea ce spusese, plecă spre casă şi, fără să-i ia în seamă pe bătrînii care beau la el, se culcă şi dormi un somn atît de adînc cum nu mai dormise de mult.

XXXV

A doua zi era sărbătoare. Către seară, strălucind în razele de soare, lumea, frumos îmbrăcată, ieşise pe uliţă. Se făcuse mai mult vin ca de obicei. Oamenii îşi terminaseră treburile. Cazacii urmau să se adune, peste o lună, în campanie, iar în multe familii se făceau pregătiri de nuntă.

Cei mai mulţi stăteau în piaţa din faţa comenduirii staniţei şi lîngă două prăvălioare: una cu dulciuri şi seminţe, cealaltă cu basmale şi stambă. Pe prispa comenduirii stăteau aşezaţi sau în picioare bătrîni, în zăbune impunătoare, negre şi cenuşii, fără galoane sau podoabe. Bătrînii discutau liniştiţi, cu voce egală, despre recoltă şi copii, despre treburile obşteşti şi despre vremurile de altădată, privind cu un aer solemn şi indiferent la tînăra generaţie. Trecînd pe lîngă ei, nevestele şi fetele se opreau, plecîndu-şi capetele. Cazacii tineri îşi

începeau paşii în semn de respect şi, scoţîndu-şi căciulile, le ţineau o vreme deasupra capului. Bătrînii încetau să vorbească, îi cercetau pe trecători, unii – cu severitate, alţii – cu blîndeţe, scoţîndu-şi agale căciulile şi punîndu-şi-le din nou pe cap.

Fetele nu începuseră încă să danseze hora şi, adunate în grupuri, în *beşmeturi* viu colorate şi în baticuri albe ce le acopereau faţa pînă sub ochi, şedeau pe jos sau pe prispele caselor, la umbră, ferindu-se de razele piezişe ale soarelui, sporovăind şi rîzînd cu glasuri sonore. Băieţaşi şi fetiţe jucau *lapta*57: aruncau mingea în sus, spre cerul senin, iar apoi alergau după ea, ţipînd şi chiuind. Cele mai mărişoare învîrteau deja hora într-un alt colţ al pieţei, piuind un cîntec cu vocile lor subţiri, sfioase. Furieri, flăcăi veniţi în permisie de sărbătoare, în *cerkeze* albe şi roşii, noi, împodobite cu galoane, cu feţe bucuroase, umblau cîte doi-trei, ţinîndu-se de mînă, de la un grup de femei la altul şi, oprindu-se, glumeau şi flirtau cu ele. Proprietarul prăvăliei, un armean, într-o *cerkeză* albastră cu galoane, dintr-un postav subţire, stătea în uşa deschisă, prin care se vedeau aşezate, unele peste altele, basmale colorate, şi îşi aştepta cumpărătorii, afişîndu-şi mîndria de negustor oriental şi conştiinţa importanţei sale. Doi ceceni cu bărbi roşcate, desculţi, care veniseră de dincolo de Terek să vadă sărbătoarea, stăteau aşezaţi tătăreşte lîngă casa unui cunoscut de-al lor şi, fumînd neglijent din nişte pipe mici, scuipau din cînd în cînd şi, uitîndu-se în jur, schimbau între ei sunete guturale scurte. Uneori, cîte-un soldat în haine obişnuite, într-o manta veche, trecea grăbit printre grupurile pestriţe din piaţă. De undeva, răzbăteau deja cîntecele de beţie ale cazacilor care se apucaseră de chefuit. Toate casele fuseseră zăvorîte, cerdacele spălate de cu seară. Pînă şi bătrînele ieşiseră din curţi. Pe uliţele uscate, se vedeau aruncate peste tot coji de seminţe de pepene şi dovleac. Aerul era cald şi nemişcat, cerul senin şi transparent, coloana alb-mată a munţilor, care se vedea printre acoperişuri, părea aproape trandafirie în razele soarelui ce apunea. Uneori, de dincolo de rîu, venea sunetul înfundat al unei lovituri de tun. Însă deasupra staniţei se revărsau, contopindu-se, sunete vesele de sărbătoare.

Întreaga dimineaţă, Olenin umblase prin curte, sperînd s-o vadă pe Mariana. Însă fata, după ce se gătise, se dusese la liturghia de la capelă, după care, ba se aşeza pe prispă cu fetele, spărgînd seminţe, ba intra fuga în casă împreună cu prietenele, privind veselă şi blîndă la chiriaş. Olenin se temea să-i vorbească, fie şi în glumă, mai ales de faţă cu alţii. Voia să termine ce începuse să-i spună

în ajun şi să obţină de la ea un răspuns clar. Aştepta alt moment, precum cel din seara de dinainte, însă un asemenea moment nu se ivea, iar tînărul nu mai găsea puteri să suporte ambiguitatea situaţiei. Mariana ieşi din nou pe uliţă şi el, aşteptînd puţin, fără să ştie încotro merge, se luă după ea. Trecu de colţul unde se oprise Mariana, strălucind într-un *beşmet* albastru din atlaz, şi, cu durere în inimă, auzi în urma sa hohotele de rîs ale fetelor.

Casa lui Beleţki era în piaţă. Trecînd pe lîngă aceasta, Olenin auzi vocea lui Beleţki, strigîndu-l: „Poftiţi!“, şi intră.

După ce schimbară cîteva vorbe, cei doi se aşezară la fereastră. Curînd, li se alătură Eroşka care, într-un *beşmet* nou, se aşeză alături, pe podea.

— Uite, colo e grupul aristocratic, zise Beleţki, arătînd, cu ţigara şi cu zîmbetul pe buze, spre un grup pestriţ din colţ. Şi a mea e acolo, o vezi, în roşu. Într-o haină nouă. Dar de ce nu încep horele? strigă Beleţki, scoţînd capul pe fereastră. Staţi puţin, să se întunece şi mergem şi noi. Pe urmă, le invităm la Ustenka. Ar trebui să le încropim un bal.

— Merg şi eu la Ustenka, zise Olenin cu hotărîre. Mariana vine?

— Da, vine, poftiţi! zise Beleţki, fără să se mire defel. Tare frumos e, adăugă el, arătînd spre mulţimea pestriţă.

— Da, foarte! întări Olenin, încercînd să pară indiferent. La asemenea sărbători, adăugă el, întotdeauna mă mir de ce, urmare a cărui fapt, ca acum, de pildă, în data de cincisprezece, oamenii devin deodată mulţumiţi şi veseli? Se vede sărbătoarea în toate. Şi ochii, şi feţele, şi glasurile, şi mişcările, şi hainele, şi aerul, şi soarele – toate au ceva sărbătoresc. Iar noi nici nu mai avem sărbători.

— Da, zise Beleţki, căruia nu-i plăceau reflecţiile de genul acesta. Dar, de ce nu bei, moşule? i se adresă el lui Eroşka.

Eroşka îi făcu cu ochiul lui Olenin, arătînd spre Beleţki:

— Mîndru mai e *kunakul* tău!

Beleţki ridică paharul.

— *Alla birdî,* zise el şi bău. (*Alla birdî* înseamnă „Dumnezeu a dat“, fiind o urare obişnuită a caucazienilor cînd beau împreună.)

— *Sau bul* (Fii sănătos), zise Eroşka zîmbind şi golindu-şi paharul. Tu zici că-i sărbătoare! îi spuse el lui Olenin, ridicîndu-se şi uitîndu-se pe fereastră. Ce, asta-i sărbătoare? Să fi văzut tu cum petrecea lumea odinioară! Femeile ieşeau îmbrăcate în sarafane împodobite cu galoane. Cu pieptul încărcat cu două

rînduri de salbe de aur. Pe cap purtau *kokoşniki*[58] de aur. Cum treceau, uite-aşa auzeai, fîrr! fîrrr! Fiecare femeie era ca o prinţesă. Ieşeau ele uneori cîte-o herghelie întreagă, şi atunci să vezi cîntece, vuia staniţa, toată noaptea petreceau. Iar cazacii scoteau poloboacele cu vin în curte, se aşezau şi beau pînă dimineaţa. Sau, uneori, se prindeau de braţe şi plecau prin staniţă aşa, în formaţie de luptă. Pe cine întîlneau îl luau cu dînşii şi umblau de la unul la altul. Uneori colindau cîte trei zile. Se întîmpla ca taica să vină acasă, mai ţin minte, roşu tot, umflat, fără căciulă, cu toate cele pierdute, venea acasă şi se culca. Mama ştia, că mai văzuse asta, şi-i aducea icre proaspete şi vin nou, să se trezească din mahmureală, şi alerga prin staniţă să-i caute căciula. Şi dormea aşa, două zile! Iaca ce oameni erau! Dar acum?

— Şi fetele în sarafan? Petreceau singure? întrebă Beleţki.

— Singure, cum să nu! Veneau cazacii, uneori călare, şi ziceau: hai să mergem, să spargem horele, şi plecau, iar fetele luau bîte în mîini. De Masleniţa[59], aşa-l mai băteau pe cîte un flăcău ca ăsta, de-i mergeau fulgii, şi-i băteau şi calul, şi pe dînsul. El rupea rîndurile, o lua pe cea care-i era dragă şi o scotea de acolo. Maică, măiculiţă, o iubea după pofta inimii. Şi ce fete mai erau, nişte crăiese!

XXXVI

Atunci, dintr-o uliţă lăturalnică, îşi făcură apariţia în piaţă doi călăreţi. Unul dintre ei era Nazarka, celălalt, Lukaşka. Lukaşka stătea puţin pe o parte, pe roibul său *kabardin*, bine hrănit, care păşea uşor pe drumul bătătorit, clătinîndu-şi capul frumos, cu coama strălucitoare, subţire. Puşca bine aşezată în învelitoare, pistolul la spate şi burca împăturită şi legată de şa arătau că Lukaşka nu venea dintr-un loc paşnic şi nici de aproape. În felul în care stătea, vitejeşte, pe o parte, în mişcarea neglijentă a mîinii care lovea abia auzit, cu biciul, pîntecele calului şi, mai ales, în ochii lui negri şi strălucitori, care priveau cu mîndrie, încruntat în jur, se puteau ghici conştiinţa forţei proprii şi încrederea în sine tipică tinereţii. „Aţi văzut ce flăcău?“, păreau să spună ochii lui, aruncînd priviri de jur împrejur. Calul impunător, harnaşamentul bătut cu argint, armele şi cazacul cel chipeş atrăgeau atenţia tuturor celor din piaţă. Nazarka, slab şi mic de statură, era îmbrăcat mult mai sărăcăcios decît Lukaşka.

Trecînd pe lîngă bătrîni, Lukaşka se opri şi-şi ridică deasupra capului căciula albă, lăţoasă, cu păr negru, tuns scurt.

— Ei, ia spune, ai mînat încoace mulţi cai de-ai nogailor? întrebă un bătrîn pirpiriu, cu privire încruntată, posomorîtă.

— I-ai numărat tu, unchiaşule, de mă-ntrebi? îi răspunse Lukaşka, întorcîndu-se cu spatele.

— N-ar trebui să-l iei cu tine pe flăcău, zise bătrînul şi mai posomorît.

„Ia te uită, diavolul, pe toate le ştie!“, îşi zise Lukaşka şi faţa lui căpătă o expresie îngrijorată; însă, privind spre colţul unde stăteau mai multe tinere cazace, întoarse calul în direcţia lor.

— Aţi avut o zi grozavă, nu-i aşa, fetelor! strigă el cu voce puternică, sonoră, oprindu-şi deodată calul. Aţi îmbătrînit fără mine, vrăjitoarelor. Şi începu să rîdă.

— Bună să-ţi fie inima, Lukaşka! Noroc, frăţioare! se auziră voci vesele. Ai adus mulţi bani? Cumpără-le fetelor nişte dulciuri! Ai venit pentru mult timp? Că de mult nu te-am văzut.

— Am tras o fugă cu Nazarka, să petrecem o noapte, răspunse Lukaşka, ridicînd biciul asupra calului şi înaintînd către fete.

— Că Marianka te-a uitat de tot, făcu Ustenka cu glasul ei piţigăiat, înghiontind-o pe Mariana şi izbucnind în rîs.

Mariana se dădu un pas înapoi din faţa calului şi, dîndu-şi capul pe spate, îl privi liniştită pe cazac cu ochii ei mari, strălucitori.

— Chiar aşa, de mult n-ai mai trecut pe aici! Ce-ţi tot frămîntţi calul? zise ea sec şi se întoarse cu spatele.

Lukaşka părea deosebit de vesel. Faţa îi strălucea de mîndrie şi de bucurie. Se vedea că răspunsul rece al Marianei îl mirase. Deodată, îşi încruntă sprîncenele.

— Urcă-te pe scara şeii, să te duc în munţi, măicuţă! strigă el, deodată, alungînd parcă gîndurile rele şi dansîndu-şi calul ca un *djighit* printre fete. Se aplecă spre Mariana. Am să te sărut, ce-am să te mai sărut!

Mariana îi întîlni privirea şi roşi pe loc. Se dădu înapoi.

— Ia mai du-te de-aici! Ai să mă calci pe picioare, zise fata şi, plecînd capul, se uită la picioarele ei zvelte, strînse în ciorapi albaştri cu dungă, la *ciuveacii* roşii, noi, împodobiţi cu o bordură îngustă de argint.

Lukaşka se întoarse către Ustenka, iar Mariana se aşeză lîngă o femeie care

ţinea un copil în braţe. Copilul întinse către fată o mînuţă durdulie şi apucă salba ce-i atîrna pe *beşmetul* albastru. Mariana se aplecă spre copil, privind cu coada ochiului la Lukaşka. Acesta scotea de sub *cerkeză*, dintr-un buzunar al *beşmetului* negru, o bocceluţă cu dulciuri şi seminţe.

— Vi le dăruiesc vouă tuturor, zise el, dîndu-i legăturica Ustenkăi şi uitîndu-se zîmbind la Marianka.

Pe faţa fetei apăru din nou o expresie de nedumerire. Ochii ei minunaţi se acoperiră parcă de o ceaţă. Îşi trase basmaua de pe gură şi, deodată, lipindu-şi capul de feţişoara albă a copilului care o ţinea de salbă, începu să-l sărute cu sete. Copilul se sprijinea cu mînuţele de pieptul ei semeţ şi ţipa, deschizîndu-şi guriţa ştirbă.

— Îl înăbuşi! zise mama copilului, smulgîndu-l din braţele Marianei şi desfăcîndu-şi *beşmetul* ca să-i dea sîn. Mai bine-ai sta de vorbă cu flăcăul.

— Numai să las calul undeva, apoi o să vin cu Nazarka şi-o să chefuim toată noaptea, zise Lukaşka lovind calul cu biciul şi plecînd de lîngă fete.

Cotind pe o uliţă lăturalnică împreună cu Nazarka, cei doi se apropiară de două case alăturate.

— Am ajuns, în sfîrşit, frate! Să vii repede! îi strigă Lukaşka tovarăşului său, descălecînd în faţa curţii vecine şi mînînd încetişor calul spre poarta de nuiele a curţii sale. Să trăieşti, Stiopka! se adresă el mutei, care, îmbrăcată şi ea de sărbătoare, venise de pe uliţă să ia calul. Fratele îi arătă prin semne să-i dea fîn, dar să nu-i scoată şaua.

Muta mugi, plescăi din buze arătînd spre cal şi-l sărută pe bot. Asta însemna că-i place şi că-i un cal bun.

— Să trăieşti, măicuţă! Da’ ce, încă n-ai ieşit pe uliţă? strigă Lukaşka, urcînd scara cerdacului cu puşca în mînă.

Bătrîna îi deschise uşa.

— Iaca nu mă aşteptam, nici nu ghiceam, zise bătrîna. Kirka zicea că nu vii.

— Adu nişte *cihir*, măicuţă. Are să vină Nazarka la mine *să înălţăm o rugă* de sărbătoare.

— Acuşica, Lukaşka, acuşica, zise bătrîna. Apăi femeile noastre îs la petrecere. S-o fi dus şi muta noastră.

Şi, luînd cheile, plecă în grabă spre *izbuşkă*.

Nazarka, după ce-şi deşeuă calul şi-şi scoase puşca, intră la Lukaşka.

XXXVII

— Sănătate! spuse Lukaşka, primind de la maică-sa o cană plină cu *cihir* pe care o duse cu grijă la gură.

— E de rău, spuse Nazarka. Ai auzit ce-a spus moş Burlak: „Mulţi cai ai furat?“. Se vede că ştie.

— Un vrăjitor! răspunse scurt Lukaşka. Şi ce-i cu asta? adăugă el, scuturînd din cap. Caii sînt de-acum dincolo de rîu. Ia şi-i caută.

— Tot nu-i bine.

— Ce nu-i bine? Să-i duci nişte *cihir* mîine dimineaţă. Aşa trebuie făcut şi n-o să fie nimic. Şi acum, să petrecem. Bea! strigă Lukaşka cu aceeaşi voce cu care bătrînul Eroşka rostise acest cuvînt. Să mergem pe uliţă, să petrecem cu fetele. Tu du-te şi ia nişte miere sau o trimit pe mută. Să chefuim pînă dimineaţa.

Nazarka zîmbea.

— Ei, şi stăm mult? întrebă el.

— Hai să petrecem! Fugi după vodcă! Uite banii!

Nazarka dădu fuga, ascultător, la Iamka.

Unchiaşul Eroşka şi Erguşov, ca nişte păsări de pradă, simţind că-i rost de petrecere, beţi amîndoi, dădură buzna în casă, unul după altul.

— Mai adu o juma’ de vadră! îi strigă Lukaşka maică-sii, ca răspuns la salutul lor.

— Acum spune, drace, de unde i-ai furat? strigă moş Eroşka. Eşti un flăcău pe cinste! Tare mi-eşti drag!

— Da, ţi-s drag! răspunse, rîzînd, Lukaşka. Le duci fetelor dulciuri de la *iuncheri*! Eh, bătrîne!

— Ba nu, nu-i adevărat! Of, Marka! (Bătrînul izbucni în rîs.) Dac-ai şti cum mă mai ruga diavolul ăla! Du-te, zice, fă rost! Voia să-mi dăruiască flinta. Nu, lasă-l în plata Domnului. Nu era mare lucru, dar n-am vrut s-o fac; mi-ar fi părut rău de tine. Haide, spune, pe unde ai fost? Şi bătrînul începu să vorbească tătăreşte.

Lukaşka îi răspundea cu uşurinţă.

Erguşov, care nu ştia bine tătara, mai strecura, din cînd în cînd, cîte-o vorbă rusească.

— Că doar îţi spun, ai furat caii. Ştiu eu, tot repeta acesta.

— Am plecat cu Ghireika, povestea Lukaşka. (Faptul că îi spunea Ghireika în loc de Ghirei Han era un curaj nemaivăzut la un cazac.) Dincolo de rîu, se tot lăuda că ştie toată stepa, că o să ne ducă drept la ţintă. Cînd am pornit însă, noaptea era întunecată, iar Ghireika al meu s-a rătăcit. Umbla încoace, încolo, tot degeaba. Nu găsea aulul, şi basta! Se pare că am luat-o noi prea la dreapta. Am tot căutat, cred, pînă la miezul nopţii. Noroc c-au început să urle cîinii.

— Proştilor, zise unchiaşul Eroşka. Uite, aşa se întîmpla să ne rătăcim şi noi noaptea prin stepă. Naiba ştie cum! Urc eu pe-o movilă, încep să urlu ca lupii, uite-aşa. (Îşi duse mîinile la gură şi începu să urle ca o haită de lupi, pe o singură notă.) Cîinii răspund pe dată. Dar, hai, termină de povestit. Aţi nimerit?

— I-am înhăţat repede. Pe Nazarka era cît pe ce să pună mîna nişte muieri de-ale nogailor, chiar aşa!

— Da, vezi să nu, zise supărat Nazar, care tocmai se întorsese.

— Plecăm noi şi iar se rătăceşte Ghireika, era să ne ducă spre dune. Lui i se părea că ne îndreptăm spre Terek, dar noi ne depărtam şi mai mult.

— Trebuia să te uiţi după stele, zise unchiaşul Eroşka.

— Şi eu zic la fel, se băgă Erguşov.

— Uită-te dacă poţi, cînd e beznă! Am tot încercat… Am prins o iapă, i-am pus căpăstrul, iar calului meu i-am dat drumul să plece, mi-am zis că ştie el unde să ne ducă. Şi ce crezi? Dobitocul începe să fornăie, să adulmece, tot cu botul în pămînt… O ia la galop înainte şi drept în staniţă ne aduce. Am avut noroc, că se luminase bine de ziuă. De-abia am apucat să ascundem caii în pădure. A venit Naghim de dincolo de rîu şi i-a luat.

Erguşov clătină din cap.

— Ce spuneam: v-aţi descurcat! Şi cît?

— Am totul aici, zise Lukaşka, lovindu-şi buzunarul.

Chiar atunci intră bătrîna în izbă. Lukaşka nu termină ce avea de spus.

— Bea! strigă el.

— Uite-aşa am plecat noi odată, noaptea tîrziu, cu Ghircik…, începu Eroşka.

— Ei, tu nu mai termini cu poveştile! zise Lukaşka. Plec şi eu.

Şi, golind *ceapura*, Lukaşka îşi strînse mai tare brîul şi ieşi pe uliţă.

XXXVIII

Se întunecase cînd Lukaşka ieşi din casă. Noaptea de toamnă era răcoroasă, fără vînt. Luna mare, aurie, se ivea de după plopii negri ce se înălţau într-o parte a pieţei. Din hornurile izbelor ieşea fum şi, contopindu-se cu ceaţa, se răspîndea deasupra staniţei. Ici-colo se vedeau lumini în ferestre. Aerul era plin de miros de tizic, de boştină şi de ceaţă. Glasurile, rîsetele, cîntecele şi pocnetul seminţelor sparte se amestecau ca şi peste zi, dar acum erau mai clare. Basmalele albe şi căciulile se întrezăreau pe lîngă garduri şi case.

În piaţă, în faţa uşii deschise şi luminate a prăvăliei, se vedea mulţimea, neagră şi albă, de cazaci şi de fete, şi răsunau cîntece, rîsete şi vorbe. Ţinîndu-se de mîini, fetele se roteau, călcînd lin prin praful din piaţă. O fată subţirică, cea mai urîtă dintre ele, începu să cînte:

Din pădure, din pădurea-neagră,
Ai-da-liuli!
Din grădină, din grădina verde,
Iată că trec, trec doi flăcăi,
Doi flăcăi holtei.
Merg ce merg şi se opresc,
Se opresc, se iau la harţă.
Vine-o fată frumoasă la ei,
Vine să le vorbească, zice:
Iată, voi fi a unuia dintre voi.
Şi a ajuns să fie a flăcăului alb,
A flăcăului cu faţa albă.
El o ia, o ia de mîna dreaptă.
Şi o duce, o duce în cerc,
Pe la toţi tovarăşii se laudă:
„Ia uitaţi-vă, fraţilor, ce gospodină!“

Bătrînele stau şi ele prin preajmă, ascultînd cîntecele. Băieţei şi fetiţe aleargă prin întuneric, jucîndu-se de-a prinselea. Cazacii stau roată, legîndu-se de fetele care trec, rupînd uneori hora şi prinzîndu-se în ea. În partea întunecată a uliţei, stăteau Beleţki şi Olenin, în *cerkeze* şi căciuli, vorbind încet, dar destul de tare ca să poată fi auziţi, în graiul lor necăzăcesc, simţind că atrag atenţia. Alături, în horă, jucau Ustenka cea durdulie, în *beşmet* roşu, şi Mariana, cu silueta ei impunătoare, în cămaşă nouă şi în *beşmet*. Olenin şi Beleţki se sfătuiau cum să le scoată din horă. Beleţki îşi închipuia că Olenin nu voia decît

să se distreze puţin, în vreme ce Olenin aştepta să i se hotărască soarta. Voia cu tot dinadinsul s-o vadă pe Mariana singură, în seara aceea, să-i spună totul şi s-o întrebe dacă poate şi vrea să-i fie soţie. Cu toate că răspunsul acesta îi fusese de mult dat şi era negativ, spera că va avea puterea să-i povestească ce simte pentru ea şi că fata îl va înţelege.

— De ce nu mi-ai spus mai demult? îl întrebă Beleţki. Aş fi aranjat eu lucrurile, cu ajutorul Ustenkăi. Ciudat mai eşti şi dumneata!

— Ce să fac? Într-o zi, foarte curînd, am să vă povestesc totul. Acum numai, pentru numele lui Dumnezeu, faceţi în aşa fel, încît să vină la Ustenka.

— Bine. Asta-i uşor… Ei, şi cum e, ai să ajungi să fii a unui flăcău alb, Marianka, ia zi? Nu a lui Lukaşka? făcu Beleţki, adresîndu-se de politeţe mai întîi Mariankăi şi, fără a mai aştepta vreun răspuns, plecă la Ustenka şi începu s-o roage s-o aducă cu dînsa pe Mariana. Nu termină ce avea de spus, că o fată dădu tonul altui cîntec, şi celelalte începură să-i ţină isonul. Cîntecul suna aşa:

Prin livadă tot umbla,
Un flăcău se tot plimba,
Pe uliţă, pîn' la capăt trecea.
Cînd merse prima oară,
Făcu semn cu mîna dreaptă.
Altă dată cînd trecu,
Făcu semn din pălăria-i pufoasă,
Iar a treia oară,
În loc se opreşte,
Se opreşte, se întoarce:
„La tine am vrut să vin,
Ţie, mîndro, ca să-ţi zic:
De ce, dară, draga mea,
În grădină nu te plimbi?
Oare tu, drăguţa mea,
Nasul pe sus nu-l porţi cumva?
Ş-apoi, tu, drăguţa mea,
Te vei potoli cîndva.
În peţit am să trimit,
Să te peţesc o să vin,
Cu tine m-oi însura.
Ai să plîngi din vina mea".
Eu ştiam ce să-i răspund,

Dar n-am îndrăznit.
Nu-ndrăzneam să-i spun,
În grădină eu ieşeam.
În grădina verde-umblam,
Dragului meu mă-nchinam.
„Uite, mîndro, mă înclin,
Şi-ţi dau, iată, batista mea.
Mîndro, bună tu să fii,
În mîna albă să primeşti
Cu mîna albă să mă cuprinzi
Şi pe mine să mă iubeşti.
Că nu ştiu cum să trăiesc,
Mîndrei ce să-i dăruiesc,
Mîndrei am să-i aduc în dar
Un batic mai mare, un şal,
Pentru şalul ăsta eu
De cinci ori am s-o sărut.“

Lukaşka şi Nazarka, rupînd hora, începură să umble printre fete. Lukaşka, cu vocea lui sonoră, le ţinea isonul şi, dînd din mîini, umbla prin mijlocul horei.

— Ei haide, să iasă careva! zise el.

Fetele o împingeau pe Marianka, dar fata nu voia să iasă. Rîsete subţiri, ghionturi, sărutări, şoapte se amestecau cu cîntecele.

Trecînd pe lîngă Olenin, Lukaşka îl salută prietenos din cap.

— Mitri Andreici! Ai venit şi tu să te uiţi? îl întrebă el.

— Da, răspunse hotărît şi sec Olenin.

Beleţki se aplecă la urechea Ustenkăi şi-i spuse ceva. Fata vru să răspundă, însă nu apucă şi, abia cînd trecu a doua oară, îi zise:

— Bine, venim.

— Vine şi Mariana?

Olenin se aplecă spre Mariana.

— Vii? Te rog! Măcar o clipă. Trebuie să vorbesc cu tine.

— Dacă vin fetele, vin şi eu.

— Ai să-mi spui ce te-am rugat? o întrebă el, aplecîndu-se din nou asupra ei. Eşti veselă azi.

Cum fata se depărta de el, se luă după ea.

— Îmi spui?

— Ce să-ţi spun?

— Ce te-am întrebat acum trei zile, îi spuse Olenin la ureche. Te măriţi cu mine?

Mariana se gîndi o clipă.

— Am să-ţi spun, răspunse ea. Azi am să-ţi spun.

Şi, în întuneric, ochii ei străluciră veseli şi blînzi, privind spre tînăr.

Olenin se tot ţinea după ea. Îi făcea plăcere să o simtă mai aproape.

Lukaşka însă, continuînd să cînte, o trase cu putere de mînă şi o scoase din horă, în mijloc. Olenin apucă doar să-i spună: „Atunci, să vii la Ustenka“. Şi se duse înapoi la camaradul său. Cîntecul se termină. Lukaşka îşi şterse buzele, Mariana făcu la fel şi cei doi se sărutară. „Nu, de vreo cinci ori“, zise Lukaşka. Vorbele, rîsetele, hîrjonelile luară locul mişcărilor line şi cîntecelor tărăgănate. Lukaşka, care părea să fi băut zdravăn, începu să împartă dulciuri fetelor.

— Vă dau tuturor, spuse el cu o mulţumire de sine caraghioasă, mîndră şi, în acelaşi timp, înduioşătoare. Iar cea care umblă după soldaţi să iasă acum din horă! adăugă el deodată, uitîndu-se cu răutate la Olenin.

Fetele luau de la el dulciuri şi, rîzînd, şi le smulgeau una alteia. Beleţki şi Olenin se traseră deoparte.

Lukaşka, ruşinat parcă de generozitatea sa, îşi scoase *papaha* şi, ştergîndu-şi fruntea cu mîneca, se apropie de Marianka şi de Ustenka:

— *Oare tu, drăguţa mea, nasul pe sus nu-l porţi cumva*? repetă el cuvintele cîntecului pe care tocmai îl cîntaseră; şi, adresîndu-i-se Marianei: *nu-l porţi cumva*? repetă el cu năduf. *Cu tine m-oi însura, ai să plîngi din vina mea*, zise el, cuprinzîndu-le într-o îmbrăţişare şi pe Ustenka, şi pe Mariana.

Ustenka se smulse din strînsoare şi, luîndu-şi avînt, îl lovi aşa de tare peste spate, că se răni la mînă.

— Ei, mai faceţi o horă? întrebă el.

— Păi, cum or vrea fetele, răspunse Ustenka. Dar eu mă duc acasă, iar Marianka voia să vină şi ea pe la noi.

Cazacul, ţinînd-o în continuare pe Mariana de mijloc, o conduse mai departe de mulţime, spre colţul întunecat al casei.

— Nu te duce, Maşenka, îi zise el. E ultima oară cînd petrecem. Du-te acasă şi vin eu la tine.

— Ce să fac acasă? De-aia e sărbătoare, să petrecem. Mă duc la Ustenka, zise Mariana.

— Păi, tot o să mă-nsor cu tine.

— Bine, lasă, mai vedem noi atunci, zise Mariana.

— Haide, spune-mi, te duci acasă? întrebă sever Lukaşka şi, strîngînd-o cu putere, o sărută pe obraz.

— Ei, lasă-mă! Ce te ţii ca scaiul?

Şi Mariana, zbătîndu-se să scape din strînsoare, plecă de lîngă el.

— Deh, fată!… Are să fie rău, zise Lukaşka dojenitor, oprindu-se în loc şi clătinînd din cap. *Ai să plîngi din vina mea…*

Şi, întorcîndu-i spatele, le strigă fetelor:

— Haide, cîntaţi!

Mariana, parcă speriată şi supărată de vorbele lui, se opri.

— Ce-are să fie rău?

— Aia.

— Ce?

— Aia, că umbli cu soldatul chiriaş şi de-aia nu mă mai iubeşti pe mine.

— Dacă vreau, nu te mai iubesc. Nu-mi eşti tată, nici mamă. Ce vrei de la mine? Pe cine vreau, pe acela-l iubesc.

— Aşa, aşa! zise Lukaşka. Să ţii minte asta!

Se apropie de prăvălie.

— Fetelor! strigă el. De ce v-aţi oprit? Haideţi, altă horă. Nazarka, fugi de adu nişte *cihir*.

— Ce crezi, o să vină? îl întrebă Olenin pe Beleţki.

— O să vină îndată, răspunse Beleţki. Haideţi, că trebuie să pregătim balul.

XXXIX

Era noaptea tîrziu cînd Olenin ieşi din casa lui Beleţki, în urma Marianei şi a Ustenkăi. Pe uliţa întunecoasă se zărea basmaua albă a fetei. Luna aurie cobora înspre stepă. O ceaţă argintie adăsta deasupra staniţei. Era linişte peste tot, nici urmă de lumină, se auzeau doar paşii celor două femei care se depărtau. Inima lui Olenin bătea cu putere. Faţa-i aprinsă se răcorea în aerul jilav. Privi către cer, aruncă o privire spre casa din care ieşise: lumînarea se stinsese. Începu din nou să urmărească atent umbrele femeilor care se îndepărtau. Basmaua albă dispăru în ceaţă. Îi era frică să rămînă singur, era atît

de fericit! Sări de pe pridvor şi se luă după fete.

— Fugi de aici, că ne vede careva! zise Ustenka.

— Nu-i nimic.

Olenin se apropie în fugă de Mariana şi o îmbrăţişă. Mariana nu încercă să scape.

— Nu te-ai mai săturat de pupături, zise Ustenka. Însoară-te şi atunci n-ai decît s-o pupi, da' acum mai aşteaptă.

— Rămîi cu bine, Mariana. Mîine vin la tatăl tău şi-i spun. Tu să nu-i spui nimic.

— Ce-aş avea eu să-i spun?! răspunse Mariana.

Fetele o luară la fugă. Olenin plecă singur, amintindu-şi cele întîmplate. Toată seara o petrecuse cu ea, singuri într-un colţ, lîngă cuptor. Ustenka nu ieşise nici o clipă din casă, făcîndu-şi de treabă cu celelalte fete. Olenin vorbea în şoaptă cu Mariana.

— Te măriţi cu mine? o întreba el.

— Ai să mă minţi, nu mă iei, răspundea ea, veselă şi liniştită.

— Dar mă iubeşti? Spune-mi, pentru numele lui Dumnezeu!

— Apoi de ce să nu te iubesc, că doar nu eşti strîmb! răspundea Mariana, rîzînd şi strîngîndu-i mîinile între palmele ei aspre. Ce mîini a-albe, a-albe ai, şi moi cum îi caimacul, zise ea.

— Nu glumesc. Tu să-mi spui, te măriţi cu mine?

— Păi de ce să nu mă mărit, dacă mă dă taica?

— Să ştii că îmi pierd minţile dacă mă păcăleşti. Mîine am să le spun părinţilor tăi, vin să te peţesc.

Mariana izbucni deodată în rîs.

— Ce-i cu tine?

— Nimic, îmi vine să rîd.

— Chiar aşa! Am să cumpăr o grădină, o casă, am să mă fac cazac…

— Vezi atunci să nu iubeşti alte muieri! Asta mă mînie.

Olenin repeta cu plăcere, în gînd, toate aceste cuvinte. Amintindu-şi toate cele petrecute, ba îl durea sufletul, ba i se tăia răsuflarea de fericire. Îl durea sufletul, fiindcă, vorbind cu el, Mariana fusese la fel de liniştită ca de obicei. Părea să n-o tulbure deloc această situaţie nouă. Ca şi cum n-ar fi avut încredere în el şi nu s-ar fi gîndit la viitor. I se părea că îl iubeşte numai în clipa de faţă şi că, pentru ea, nu exista un viitor alături de el. Era fericit, pentru că

toate cuvintele ei îi păreau adevărate şi pentru că primise să fie a lui. „Da, îşi spunea el, doar atunci ne vom înţelege unul pe altul, cînd va fi cu totul a mea. Pentru o asemenea iubire nu există cuvinte, îţi trebuie o viaţă, o viaţă întreagă. Mîine se va lămuri totul. Nu mai pot trăi aşa, mîine îi voi spune totul tatălui ei, lui Beleţki, întregii staniţe…“

După două nopţi nedormite, Lukaşka băuse atît de mult la sărbătoare, încît, pentru prima oară, căzuse din picioare şi dormise la Iamka.

XL

A doua zi, Olenin se trezi mai devreme ca de obicei şi îşi aminti imediat ce-l aşteaptă. Îşi aminti cu bucurie de sărutările ei, de strînsoarea mîinilor ei aspre, de cuvintele acesteia: „Ce mîini albe ai!“. Sări din pat şi vru să meargă imediat la gazde, să le ceară mîna Marianei. Soarele nu se ridicase încă, însă lui Olenin i se păru că pe uliţă era o forfotă neobişnuită: lumea umbla pe jos, călare, vorbind. Îşi aruncă *cerkeza* pe umeri şi ieşi în cerdac. Gazdele nu se sculaseră. Cinci cazaci călare, în frunte cu Lukaşka, pe calul său *kabardin* cu pieptul lat, vorbeau toţi deodată şi ţipau, de nu se mai înţelegea aproape nimic

— Să ieşi la postul de sus! striga unul.

— Pune şaua şi ajunge-ne din urmă mai repede, striga altul.

— E mai aproape să ieşim pe poarta aia!

— Lăsaţi vorba, striga Lukaşka. Trebuie s-o luaţi prin poarta din mijloc.

— Chiar aşa, de acolo-i mai aproape, zise un cazac plin de praf, călare pe un cal asudat.

Lukaşka era roşu la faţă, buhăit după beţia din ajun şi, cu *papaha* pe ceafă, striga poruncitor, ca un şef.

— Ce se întîmplă? Încotro? întrebă Olenin, atrăgînd cu greu atenţia cazacilor asupra sa.

— Mergem să-i prindem pe *abrecii* care s-au ascuns printre dune. Pornim chiar acum, da’ tot puţini sîntem.

Şi cazacii, strigînd şi adunîndu-se în continuare, trecură în jos pe uliţă. Olenin se gîndi că n-ar fi bine să nu meargă şi el; în plus, se gîndi că se va întoarce devreme. Se îmbrăcă, îşi încărcă puşca, sări pe calul înşeuat la repezeală de Vaniuşa şi-i ajunse din urmă pe cazaci chiar la ieşirea din staniţă.

Cazacii descălecară şi, strînşi în cerc, îşi turnau *cihir* dintr-un poloboc pe care îl aduseseră cu ei într-o *ceapură* de lemn, o treceau de la unul la altul, *înălţînd o rugă* pentru expediţia lor. Printre ei se afla şi un tînăr *horungiu*, dichisit, care se nimerise în staniţă şi preluase conducerea cazacilor. Cazacii strînşi erau cu toţii soldaţi şi, cu toate că *horungiul* îşi dădea aere de şef, ascultau numai de Lukaşka. Lui Olenin cazacii nu-i acordau nici o atenţie. Şi, cînd toată lumea încălecă de plecare, iar Olenin se apropie de *horungiu* şi începu să-l întrebe ce se întîmplase, acesta, de regulă blînd, îi răspunse de la înălţimea autorităţii sale. Cu chiu, cu vai, Olenin reuşi să afle de la el ce se petrecuse: patrula, trimisă să-i caute pe *abreci*, dăduse peste cîţiva munteni, la vreo opt verste de staniţă, printre dune. *Abrecii* îşi făcuseră adăpost într-o groapă, trăgînd şi ameninţînd că nu se vor preda vii. Uriadnicul, care era plecat în patrulă cu doi cazaci, rămăsese acolo să-i păzească şi trimisese un cazac la staniţă să cheme ajutoare.

Soarele tocmai răsărea. La vreo trei verste de staniţă, din toate părţile se deschidea stepa şi nu se vedea nimic în afară de şesul monoton, trist, arid, cu nisipul plin de urme de copite de vite, cu o iarbă palidă, cu trestii joase prin văi, cu poteci rare, pe care trecuseră puţini oameni, şi cu aşezările de nomazi ale nogailor, ce se vedeau în depărtare, la orizont. În toate acestea te uimea lipsa umbrei şi asprimea locului. În stepă, soarele e întotdeauna roşu cînd răsare şi apune. Cînd bate vîntul, acesta poartă munţi întregi de nisip dintr-un loc în altul. Cînd vremea e calmă, ca în dimineaţă aceea, liniştea netulburată de nici o mişcare şi de nici un sunet te uimeşte şi mai mult. În dimineaţa aceea, în stepă domnea liniştea, cerul era mohorît, cu toate că soarele se ridicase; părea că stepa e mai pustie ca de obicei. Aerul părea încremenit, nu se auzea decît fornăitul în mers al cailor, dar şi acest zgomot se stingea pe dată.

Cazacii înaintau mai mult în tăcere. Armele unui cazac sînt întotdeauna aşezate astfel, încît să nu zdrăngăne. Zăngănitul de arme este cea mai mare ruşine pentru un cazac. Doi cazaci din staniţă îi ajunseră din urmă şi schimbară cîteva vorbe cu ei. Calul lui Lukaşka ba se împiedică, ba se poticni de un smoc de iarbă şi o luă la fugă. Era un semn rău pentru toţi. Cazacii se uitară unii la alţii şi-şi întoarseră repede capetele, încercînd să nu acorde atenţie acestui lucru, de o mare importanţă în clipa aceea. Lukaşka smuci de frîu, se încruntă mînios, strînse din dinţi şi ridică biciul deasupra capului. Frumosul cal *kabardin* porni cu paşi mărunţi şi repezi, neştiind cum să păşească şi dorind parcă să se înalţe în zbor. Însă Lukaşka îi arse o lovitură de bici peste burta sătulă, îi mai

arse una, şi încă una, şi calul, rînjind şi lăsîndu-şi coada în jos, horcăi, păşind pe picioarele din spate şi depărtîndu-se cîţiva paşi de grupul de cazaci.

— Ehei, frumos armăsar! zise *horungiul*.

Faptul că spusese frumos *armăsar,* şi nu *cal*, însemna o laudă deosebită la adresa bidiviului.

— Un cal ca un leu, confirmă un cazac bătrîn.

Călăreţii mergeau în tăcere, cînd la pas, cînd la trap, şi doar această întîmplare le întrerupse pentru o clipă mersul liniştit şi solemn.

În toată stepa, cale de vreo opt verste, singurul semn de viaţă pe care îl întîlniră a fost o chibitcă de-a nogailor, care, aşezată pe o haraba, se deplasa încet, cam la o verstă în faţa lor. Era un nogai ce se muta împreună cu familia dintr-o aşezare de nomazi la alta. Mai întîlniră, într-o rîpă, două femei de nogai, în zdrenţe, cu pomeţii obrajilor ieşiţi în afară, care adunau, în nişte coşuri de nuiele purtate în cîrcă, baligă pentru tizic de la vitele care trecuseră prin stepă. *Horungiul*, care vorbea prost în kumîcă, începu să le întrebe ceva pe femei, însă ele nu-l înţelegeau şi, pesemne sfiindu-se, îşi aruncau priviri una alteia.

Lukaşka se apropie, îşi opri calul, rosti cu dezinvoltură saluturile obişnuite, iar femeile, bucuroase probabil, prinseră a vorbi liber cu el, ca şi cum le-ar fi fost frate.

— *Ai, ai, kop abrek*! ziseră ele cu voce tînguitoare, arătînd cu mîna în direcţia în care mergeau cazacii. Olenin înţelese că spuneau: „Sînt mulţi *abreci*“.

Tînărul, care nu mai participase niciodată la aşa ceva şi avea în minte numai ce-i povestise unchiaşul Eroşka, voia să nu rămînă în urma cazacilor şi să vadă tot. Îi admira pe cazaci, urmărindu-i atent, ascultînd cu urechile ciulite şi observînd totul. Cu toate că-şi luase sabia şi puşca încărcată, văzînd atitudinea rezervată a cazacilor faţă de el, se hotărî să nu ia parte la acţiune, cu atît mai mult cu cît, după părerea lui, îşi dovedise curajul în expediţia trecută şi, în primul rînd, pentru că era fericit.

Deodată, undeva departe, se auzi o împuşcătură.

Horungiul începu să se agite şi să dea dispoziţii cum să se împartă cazacii şi din care parte să se apropie de duşman. Însă cazacii nu dădeau nici o importanţă acestor dispoziţii, ascultînd numai ce le spunea Lukaşka şi uitîndu-se doar la el. Pe faţa şi în atitudinea acestuia se citeau calmul şi măreţia. Îşi mîna la pas calul *kabardin* de care ceilalţi cu greu reuşeau să se ţină, şi,

mijindu-şi ochii, privea mereu înainte.

— Un călăreţ, spuse el, înfrînîndu-şi calul, ca să intre în rînd cu ceilalţi.

Olenin îşi încordă privirea, dar nu văzu nimic. Cazacii desluşiră repede doi oameni călare şi se îndreptară liniştiţi către ei.

— Sînt *abreci*? întrebă Olenin.

Cazacii nu-i răspunseră la această întrebare, absurdă în opinia lor. Că doar *abrecii* nu erau proşti, să treacă de partea aceasta a rîului cu cai cu tot.

— Uite că ne face semn *batiaka* Rodka, spuse Lukaşka, arătînd spre cei doi călăreţi care se vedeau acum clar. Vin spre noi.

Într-adevăr, peste cîteva minute se văzu limpede că erau doi cazaci din patrulă. Unul din ei, uriadnicul, se apropie de Luka.

XLI

— Departe? întrebă scurt Lukaşka.

Chiar atunci, la vreo treizeci de paşi, se auzi o împuşcătură care sună sec. Uriadnicul zîmbi uşor.

— E Gurka al nostru, trage în ei, spuse acesta, arătînd cu capul în direcţia împuşcăturii.

Mai merseră cîţiva paşi şi-l văzură pe Gurka, încărcîndu-şi arma după o movilă de nisip.

De plictiseală, Gurka schimba focuri de armă cu *abrecii* ascunşi după o altă movilă de nisip. Tocmai atunci, un glonţ porni şuierînd dintr-acolo. *Horungiul*, palid la faţă, se cam pierduse cu firea. Lukaşka descălecă, aruncă frîul unui cazac şi se duse la Gurka. Olenin făcu la fel şi îl urmă, ghemuindu-se. Doar ce se apropiaseră de cazacul care trăgea, cînd două gloanţe trecură şuierînd pe deasupra capetelor celor doi. Lukaşka, rîzînd, se uită la Olenin şi se aplecă.

— Te-or mai şi împuşca, Andreici, rîse el. Du-te mai bine înapoi. Nu e treaba ta aici.

Olenin însă dorea neapărat să-i vadă pe *abreci*.

Zări, la vreo două sute de paşi distanţă, în spatele unei movile, căciulile şi puştile acestora. Deodată, de acolo se ridică un rotocol de fum şi iar şuieră un glonţ. *Abrecii* stăteau la poalele colinei, într-o mlaştină. Pe Olenin îl miră locul în care stăteau aceştia. Era un loc ca oricare altul din stepă, dar faptul că *abrecii*

se postaseră acolo îl făcea să se distingă de toate celelalte şi să capete o semnificaţie aparte. I se păru chiar că numai acolo trebuia să stea *abrecii.* Lukaşka se întoarse la cal, iar Olenin îl urmă.

— Ar fi bună o haraba cu fîn, spuse Luka. Altfel, ne dovedesc. Uite colo, după movilă, e una de-a nogailor, încărcată cu fîn.

Horungiul îl ascultă, iar uriadnicul căzu de acord. Căruţa fu adusă, iar cazacii, la adăpostul ei, începură să înainteze. Olenin urcă pe o movilă, de unde putea să vadă tot. Căruţa cu fîn porni; cazacii, pitiţi în spatele acesteia, înaintau odată cu ea; cecenii – nouă inşi cu totul – stăteau unul lîngă altul, genunchi lîngă genunchi, şi nu trăgeau.

Domnea liniştea. Deodată, dinspre ceceni, se auziră sunetele unui cîntec trist, ce semăna cu acel *Ai-dai-dalalai* al unchiaşului Eroşka. Cecenii ştiau că n-au cum să scape şi, ca să scape de ispita de a fugi, se legaseră cu curele, genunchi de genunchi, îşi pregătiseră puştile şi începuseră să-şi cînte cîntecul de moarte.

Cazacii se apropiau tot mai mult cu carul cu fîn, iar Olenin aştepta din clipă în clipă să înceapă împuşcăturile. Liniştea era tulburată doar de cîntecul de jale al *abrecilor.* Deodată, cîntecul se curmă, răsună o împuşcătură scurtă, un glonţ lovi oiştea căruţei, se auziră sudălmile şi urletele cecenilor. O împuşcătură era urmată de alta şi glonţ după glonţ loveau căruţa. Cazacii nu trăgeau, deşi se aflau doar la cinci paşi depărtare.

Mai trecură cîteva clipe şi, cu un răcnet, cazacii năvăliră din amîndouă părţile căruţei. Lukaşka se afla în frunte. Olenin auzi doar cîteva focuri de armă, urmate de strigăte de luptă şi de gemete. I se păru că vede sînge şi fum. Lăsă calul şi, fără să-şi dea seama ce face, se repezi înspre cazaci. De groază, văzu negru în faţa ochilor. Nu desluşi nimic, înţelese doar că totul se sfîrşise. Lukaşka, palid ca moartea, prinsese de mîini un cecen rănit şi striga: „Nu trageţi în el! Îl vreau viu!“. Cecenul era chiar acel *djighit* roşcat, fratele *abrecului* ucis, care venise să răscumpere cadavrul. Lukaşka îi lega mîinile la spate. Deodată, cecenul se smulse şi trase un foc din pistol. Lukaşka se prăvăli la pămînt. Îi curgea sînge din pîntece. Sări în picioare, dar se prăbuşi din nou, înjurînd în rusă şi în tătară. Sîngera tot mai tare. Cazacii se apropiară de el şi începură să-i desfacă cingătoarea. Înainte să vadă de bolnav, Nazarka se chinui multă vreme să-şi bage sabia în teacă, nimerind tot pe alături. Tăişul era plin de sînge.

Cecenii, roşcaţi, cu mustăţile tunse, zăceau împuşcaţi şi hăcuiţi de săbii. Doar unul singur, plin de răni, chiar cel care trăsese în Lukaşka, mai era în viaţă. Ca un erete rănit, sîngerînd din cap pînă-n picioare (îi curgea sînge de sub ochiul drept), scrîşnind din măsele, stătea ghemuit, cu pumnalul în mînă, palid la faţă şi posomorît, rotindu-şi ochii holbaţi şi mînioşi în toate părţile, gata să se apere. *Horungiul* se apropie de el dintr-o parte, ca şi cum ar fi vrut să-i dea ocol, şi, cu o mişcare iute, scoase pistolul şi-l împuşcă în ureche. Cecenul încercă să se repeadă, dar nu mai apucă şi se prăbuşi.

Gîfîind, cazacii cărau trupurile celor ucişi şi le luau armele. Fiecare dintre cecenii aceştia roşcovani fusese un om, fiecare dintre ei avea o expresie a lui, aparte. Pe Lukaşka îl duseră la haraba. Cazacul continua să înjure ruseşte şi tătăreşte.

— Minţi, cu mîinile mele te sugrum! Din mîinile mele nu mai scapi! *Ana seni!* striga el, zbătîndu-se. Se linişti însă curînd, istovit.

Olenin plecă acasă. Seara, află că Lukaşka e pe moarte, dar că un tătar de dincolo de rîu se apucase să-l lecuiască cu ierburi.

Trupurile celor ucişi fură aduse la comenduirea staniţei. Copiii şi babele se bulucirăsă le vadă.

Olenin se întoarse către seară şi multă vreme nu izbuti să-şi vină în fire după toate cele trăite. Cînd se înnoptă însă îl potopiră din nou amintirile din ajun; se uită pe geam, Mariana umbla din casă la magazie, mînată de treburile gospodăriei. Maică-sa plecase la vie, iar tatăl la cîrmuire. Olenin nu aşteptă ca fata să-şi termine treburile şi se duse la ea. Mariana stătea cu spatele. Tînărul crezu că fata se ruşinează.

— Mariana! spuse el. Hei, Mariana! Pot să intru?

Fata se întoarse brusc. În ochi îi străluceau urme de lacrimi. Faţa, pătrunsă de tristeţe, era şi mai frumoasă. Îl privi tăcută, cu un aer solemn.

— Mariana! Am venit…, repetă Olenin.

— Lasă-mă, îi spuse ea.

Expresia feţei nu i se schimbă, însă lacrimile începură să-i curgă şiroaie.

— Ce-i cu tine? De ce plîngi?

— De ce? repetă ea cu o voce rece şi aspră. I-au omorît pe cazaci, de-aia.

— Pe Lukaşka? întrebă Olenin.

— Pleacă! Ce vrei de la mine?

— Mariana! spuse Olenin, apropiindu-se de ea.

— N-o să capeţi niciodată nimic de la mine!

— Mariana, nu spune asta! o imploră Olenin.

— Pleacă, nesuferitule! ţipă fata, bătînd din picior, apropiindu-se ameninţătoare de el.

În privire i se putea citi atîta silă, dispreţ şi duşmănie, încît Olenin pricepu pe dată că nu are de ce să-şi facă speranţe, că impresia pe care şi-o făcuse despre caracterul inaccesibil al acestei femei se dovedise a fi întru totul adevărată.

Olenin nu mai spuse nimic şi ieşi în fugă din casă.

XLII

Întors acasă, Olenin stătu vreme de două ceasuri nemişcat în pat. Apoi porni spre comandantul companiei ca să ceară permisiunea să meargă la Statul-major. Fără să-şi ia rămasbun de la nimeni, încheindu-şi prin Vaniuşa socotelile cu gazda, se pregăti să plece la fortăreaţă, unde se afla regimentul. Doar unchiaşul Eroşka veni să-l petreacă. Cei doi băură pahar după pahar. Ca şi în noaptea plecării din Moscova, o troică a poştei aştepta la intrare. Însă Olenin nu se mai gîndea doar la el şi nu-şi mai spunea că tot ceea ce gîndise şi făcuse aici *nu era ceea ce se cuvenea*. Nu-şi mai făgăduia o viaţă nouă. O iubea pe Mariana mai mult ca oricînd, însă acum ştia că niciodată nu va putea fi iubit de ea.

— Aşadar, rămîi cu bine, tăicuţă, spuse unchiaşul Eroşka. Dacă ai să mergi în expediţie, să fii înţelept! Ascultă-l pe moşneag! Cînd ai să fii în campanii sau cu alt prilej – sînt lup bătrîn, am văzut multe – dac-or începe să tragă, nu te băga în grămadă, unde sînt cei mai mulţi. Că aşa sînteţi voi! Cum vă pierdeţi cu firea, vă şi băgaţi în gloată: gîndiţi că-i mai bine acolo. Numai că, în mulţime, e mai rău ca oriunde, fiindcă în mulţime se trage. Eu tot timpul m-am ţinut cît mai departe de gloată, umblam de unul singur şi uite că nu m-au rănit niciodată. Şi cîte n-am văzut la viaţa mea!

— Iar în spate porţi un glonţ, spuse Vaniuşa, care strîngea prin cameră.

— Ei, asta a fost o năzbîtie de-a cazacilor, răspunse Eroşka.

— Cum aşa, de-a cazacilor? întrebă Olenin.

— Aşa, bine! Chefuiam. Un cazac, Vanka Sitkin, s-a-mbătat tare de tot şi-a-nceput să tragă cu pistolul. M-a nimerit, uite, chiar aici.

— Şi, te-a durut? îl iscodi Olenin. Vaniuşa, mai ai mult? întrebă el.

— Eh, unde te grăbeşti? Stai să-ţi povestesc… Ei, şi cum m-a lovit, glonţul n-a trecut prin os, ci a rămas acolo. Îi spun: „M-ai omorît, frăţioare. Ce spui acum? Vezi ce mi-ai făcut? Dar n-o să ne despărţim aşa. Să-mi vii c-o vadră de vin“.

— Dar, hai spune, te-a durut? îl întrebă din nou Olenin, care aproape că nu asculta ce-i povesteşte.

— Stai să termin. Vine cu vadra, o bem. Iar sîngele nu se mai oprea. Toată izba am murdărit-o cu sînge. Bătrînul Burlak îi spune: „Vezi doar, flăcăul o să se cureţe. Mai adu un ştof de rachiu din cel dulce, că de nu, te judecăm“. A adus, ce era să facă. Şi iar ne-am pus să bem…

— Bine, bine, dar te-a durut? l-a întrebat din nou Olenin.

— De unde durut! Nu mă întrerupe, că nu-mi place. Lasă-mă să termin. Şi-am tot băut şi am băut, ce mai, am chefuit pînă la ziuă. Aşa am şi adormit pe cuptor, beat. Dimineaţa mă trezesc, nu mă pot dezdoi nicicum.

— Trebuie să te fi durut tare, repetă Olenin, presupunînd că o să obţină, în sfîrşit, răspuns la întrebare.

— Ţi-am spus doar că nu m-a durut! Nu m-a durut, dar nu puteam să mă dezdoi, nu puteam nici să merg.

— Şi ţi-a trecut? întrebă Olenin, fără să schiţeze nici un zîmbet. Îşi simţea inima prea grea.

— Mi-a trecut, numai că glonţul e tot aici. Uite, pune mîna. Şi bătrînul, ridicîndu-şi cămaşa, îşi arătă spatele viguros şi glonţul care se mişca lîngă os.

— Îl simţi cum umblă? spuse el, consolîndu-se cu acel glonţ, precum copiii cu o jucărie. Uite-l cum alunecă în jos.

— Ce crezi, Lukaşka o să scape cu zile? îl întrebă Olenin.

— Păi, Dumnezeu ştie! Doftor nu-i, s-au dus s-aducă unul.

— De unde să-l aducă, din Groznaia? se interesă Olenin.

— Ei, nu, tăicuţă! Pe doftorii voştri ruşi, de eram ţar, de mult i-aş fi spînzurat. Nu ştiu decît să ciopîrţească. Tot aşa, pe un cazac de-al nostru, Baklaşev, l-au făcut din om neom, i-au retezat un picior. Ca să vezi, proştii! La ce mai e bun acum Baklaşev? Nu, tăicuţă, pe adevăraţii doftori îi găseşti în munţi. Uite, pe Ghircik, prietenul meu, l-au rănit într-o expediţie chiar aici, în piept, iar doftorii voştri au zis că n-au ce-i face. Dar a venit din munţi Saib şi l-a făcut bine. Ştiu ei tot felul de ierburi, tăicuţă.

— Ei hai, nu mai vorbi prostii, spuse Olenin. Mai bine aduc un doctor de la Statul-major.

— Prostii! se strîmbă bătrînul. Eşti prost cît încape! Fleacuri! „Aduc un doctor…“ Dacă ai voştri ştiau să lecuiască, ar fi mers la ei cazacii, başca şi cecenii, duium, să se facă bine. Dar aşa, ofiţerii voştri, coloneii chiar, îi cheamă pe doftorii din munţi. La voi îi înşelăciune, atîta tot.

Olenin nu mai zise nimic. Era şi el convins că în lumea în care trăise şi în care urma să se întoarcă, totul era numai înşelăciune.

— Cum se simte Lukaşka? Ai trecut pe la el? l-a întrebat Olenin.

— Zace ca un mort. Nu mănîncă, nu bea, doar după vodcă-i mai jinduieşte sufleţelul. Dacă bea vodcă, e bine. Îmi pare rău de el. Bun flăcău mai era, un *djighit*, aşa ca mine. Şi eu era să mor odată: deja mă boceau babele. Aveam fierbinţeli mari, îmi ardea capul. M-au pus sub icoane. Stau aşa culcat, iar deasupra, pe cuptor, nişte toboşari mici, uite aşa de mici, tot băteau deşteptarea. Strig la ei, nimic, şi mai tare băteau. (Bătrînul pufni în rîs.) Femeile l-au adus pe *ustavşcik*60, voiau să mă-ngroape. Zic ele: „A trăit *ca mirenii*, s-a distrat cu femeile, a dus suflete la pierzanie, a mîncat de frupt, a cîntat la balalaică. Pocăieşte-te“. Şi-am început să mă pocăiesc. „Sînt păcătos“, le zic. Orice-ar fi spus popa, eu repetam: „Sînt păcătos“. A început să mă-ntrebe de balalaică. „Am păcătuit şi cu balalaica.“ „Unde-i, afurisita, mă întreabă, unde-o ţii? Să mi-o arăţi şi s-o spargi!“ Iar eu îi răspund: „Nici n-o mai am“. Or, eu o ascunsesem în *izbuşkă*, într-o plasă; ştiam că acolo n-au s-o caute. Şi m-au lăsat în pace. M-am făcut bine. După care, iar am zdrăngănit la balalaică… Şi apoi, ce spuneam, continuă el, să iei seamă la ce-ţi zic, de gloată să stai cît mai departe, nu de alta, dar mori prosteşte. Mi-ar părea rău de tine, zău aşa. Îţi place să bei, ţin la tine. Iar pe fraţii voştri îi tot mînă păcatul de se caţără pe dealuri. Era pe la noi unul, venise din Rusia, una-două îl şi vedeai cocoţat pe cîte-un deal, căruia el îi spunea nu ştiu cum ciudat, *gîrbiţă*. Odată, s-a urcat el aşa pe unul şi era tare bucuros. L-a zărit un cecen, a tras şi l-a omorît. Deh, tare se mai pricep cecenii să tragă cu puşca. Sînt chiar mai dibaci ca mine. Dar nu-mi place cînd omoară pe cineva degeaba. Mă uit la soldaţii voştri şi mă minunez. Mare neghiobie! Umblă, sărmanii, grămadă, ba şi-au mai şi cusut gulere roşii. Cum să nu-i nimerească? Îl împuşcă pe unul, cade, îl scot din rînduri, îi ia altul locul. Mare neghiobie! repetă bătrînul, clătinînd din cap. Măcar de-ar umbla împrăştiaţi, unul ici, altul colo. Aşa să mergi şi tu. Că n-au cum să te ochească.

Aşa să faci.

— Ei, mulţumesc! Rămîi cu bine, unchiaşule! O da Dumnezeu şi ne-om mai vedea, spuse Olenin, ridicîndu-se şi îndreptîndu-se spre tindă.

Bătrînul, aşezat tătăreşte pe duşumea, nu se ridică.

— Aşa îşi iau oamenii rămas-bun? Prostule, prostule! zise el. Ca să vezi ce s-a ales de oameni! Am fost tovarăşi, un an întreg am umblat împreună, iar el: „Rămîi sănătos!“ şi pe-aici ţi-e drumul. Or, eu ţin la tine, mi-e milă să te văd! Eşti amărît şi singur, veşnic singur. Eşti *neiubit*! Cîteodată nu dorm, mă gîndesc la tine şi mi se rupe inima. Cum zice cîntecul:

Tare-i greu, măi, frăţioare,
Să trăieşti printre străini!

Tot aşa şi tu.

— Rămîi sănătos, spuse din nou Olenin.

Bătrînul se ridică şi-i întinse mîna. Olenin i-o strînse şi dădu să iasă.

— Mutra, dă mutra-ncoa’!

Bătrînul îl apucă cu degetele sale groase de cap, îl pupă de trei ori cu buzele şi mustăţile sale umede şi izbucni în plîns.

— Tare mi-eşti drag! Mergi sănătos!

Olenin se aşeză în telegă.

— Şi cum, pleci aşa? Dăruieşte-mi ceva, tăicuţă, ca amintire. Uite, dăruieşte-mi flinta. Ce să faci cu două? spuse bătrînul, plîngînd cu sughiţuri.

Olenin scoase puşca şi i-o întinse.

— Ce-i tot daţi moşneagului! bombăni Vaniuşa. Tot nu-i ajunge! Cu bine, moşule! Neam păcătos, zise el, învelindu-se în palton şi urcînd pe capră.

— Taci, măgarule! strigă bătrînul rîzînd. Ia te uită, zgîrciobul!

Mariana ieşi din cămară, aruncă o privire indiferentă spre troică şi, făcînd o plecăciune uşoară, intră în casă.

— *La file!*[61] spuse Vaniuşa, făcînd cu ochiul şi rîzînd prosteşte.

— Dă-i bice! strigă mînios Olenin.

— Rămîi cu bine, tăicuţule! Cu bine! O să te ţin minte! strigă Eroşka.

Olenin se uită în urmă. Unchiaşul stătea de vorbă cu Marianka, pesemne despre treburile lor, şi nici bătrînul, nici fata nu-l învredniciră cu vreo privire.

1852-1862

1. Erou al nuvelei omonime a scriitorului romantic A. BestujevMarlinski (1797-1837).
2. Ortodocşi ruşi de rit vechi care n-au acceptat reformele impuse la jumătatea secolului al XVII-lea de către patriarhul Nikon, păstrîndu-şi vechea credinţă. Împotriva lor a început o prigoană cumplită, iar o bună parte din ei s-au refugiat la marginea imperiului sau dincolo de graniţele acestuia. Astfel se explică prezenţa lor pe malurile Terekului. Sînt strămoşii cazacilor nekrasovişti din Dobrogea, cunoscuţi astăzi sub numele de lipoveni.
3. În realitate, schisma religioasă s-a produs ceva mai tîrziu, la jumătatea veacului al XVII-lea, în timpul ţarului Aleksei Mihailovici (1629-1676).
4. Călăreţ din Caucaz, vestit prin iscusinţa sa de a călări şi de a mînui armele.
5. În rusă, *şapoval* – pălărier, meşter care confecţionează căciuli, pălării, pîslari.
6. Haină scurtă, vătuită.
7. Încălţăminte moale din piele, fără tocuri.
8. Căpitan de cazaci.
9. Traistă din pînză (n.a.).
10. Primul cin ofiţeresc din armata cazacilor, echivalent cu gradul de sublocotenent sau de cornet.
11. La cazaci, *izbuşka* e o construcţie mică din bîrne, joasă şi rece, în care se fierbe şi se păstrează rezerva de lapte (n.a.).
12. *Abreci* erau numiţi cecenii duşmani, care, pentru a fura sau a tîlhări, treceau pe malul rusesc al Terekului (n.a.).
13. Derivat de la verbul *urvat'*, care se traduce prin „a scăpa, a salva“.
14. *Ţidulă*, circulară distribuită prin posturile de pază (n.a.).
15. Bere tătărească din mei (n.a.).
16. Încălţăminte din piele netăbăcită, ce se poate încălţa doar înmuiată în apă (n.a.).
17. Unealtă ce-ţi permitea să te apropii pe furiş de fazani (n.a.).
18. Verbul *posidet'* – „a sta“, în sensul de a pîndi animalele sălbatice (n.a.).
19. Vin roşu caucazian, de producţie redusă, de regulă, nu mai vechi de un an.
20. Post militar de observaţie.
21. Pentru puşcă.
22. Cuvîntul desemnează o groapă, uneori un simplu smîrc, în care se bălăceşte porcul mistreţ, frecîndu-şi pielea groasă numită *kalgan*.
23. Rasă de cai din Caucaz.
24. Fortăreaţa Groznaia; din 1869, oraşul Groznîi, capitala Ceceniei.
25. *Krig* este acel loc de lîngă malul apei, înconjurat de o îngrăditură de nuiele, pentru prinderea peştelui (n.a.).

26. Femeia (Corect: *la femme*) (în fr., în orig.).
27. Termenul e împrumutat din turco-tătară (*qunaq*) şi desemnează, la popoarele caucaziene, o persoană foarte apropiată, un prieten.
28. Monede de argint de o jumătate de rublă.
29. Nostimă fetişcană (Corect: *Comme elle est bien, la fille*) (în fr., în orig.).
30. Fata e foarte frumoasă (Corect: *La fille est très jolie*) (în fr., în orig.).
31. *A înălţa o rugă* (în rusă – *molit'*), în limbajul cazacilor, înseamnă să bei în sănătatea cuiva sau să-i urezi în general sănătate; se foloseşte cu sensul de a bea, a chefui (n.a.).
32. Căciulă caucaziană de formă cilindrică, confecţionată din blană de oaie.
33. Poreclă care s-ar traduce prin *Spătosul.*
34. *Niania*, în sens propriu, înseamnă întotdeauna *soră mai mare*; în sens figurat, înseamnă *prieten* (n.a.).
35. Veche sabie caucaziană, făurită de un renumit meşter, Gurda.
36. Loc de pîndă, construit pe stîlpi sau amenajat în copaci (n.a.).
37. Pantaloni foarte largi.
38. *Nevîrstnicii* (în rusă – *maloletki*) erau acei cazaci care nu începuseră să slujească în corpul activ de cazaci călare (n.a.).
39. Din *Stauf* (germ.) – veche unitate de măsură pentru lichide, echivalentă cu o zecime de vadră.
40. *Sakvalele* erau un fel de desagi pe care cazacii le purtau în spatele şeilor (n.a.).
41. Ceai doriţi? (Corect: *Du thé, voulez-vous?*) (în fr., în orig.).
42. Banii (Corect: *L'argent*) (în fr., în orig.).
43. Rege legendar al Babilonului, considerat patron al vînătorilor. Aici, atribuirea originii egiptene este greşită.
44. Aluzie la *Darurile Terekului*, o cunoscută poezie de Mihail Lermontov.
45. Formulă de respect şi de alint totodată la cazacii din Caucaz.
46. Preţ plătit pentru mireasă.
47. Murid – slujitor pe lîngă un preot musulman sau şef de trib.
48. Nu sînt bani (Corect: „*Il n'y a pas d'argent*“) (în fr., în orig.).
49. E gata (Corect: *C'est prêt*) (în fr., în orig.).
50. Formulă respectuoasă de adresare pentru tinerele cazace.
51. La război, ca la război (în fr., în orig.).
52. *Zakuski*, aici cu sensul de turtă dulce şi bomboane (n.a.).
53. Caii din herghelia kabardineză Lova sînt consideraţi a fi printre cei mai buni din Caucaz (n.a.).
54. Casă a locuitorilor din Caucaz.
55. Joc de cuvinte între *lebedinîi* şi *lebedikii*, „de lebădă“ şi, respectiv, „de lebădă

sălbatică“, unde al doilea epitet este o creaţie a autorului popular, care face un joc de cuvinte între *lebed’* – „lebădă“ şi *dikii*, „sălbatic“.

56. Populaţie din zona de nord a Daghestanului.
57. Joc popular rusesc de echipă, în care mingea este lovită cu o paletă („*lopată*“).
58. Element din costumul popular rusesc, purtat de femei pe cap, în formă de creastă, de unde şi denumirea.
59. Săptămînă de mare distracţie, care precedă Postul Mare.
60. Cazacii staroveri din zona Terekului ţineau, din cîte se vede, de orientarea „fără preoţi“, iar o parte din obligaţiile clerului erau îndeplinite de *ustavşcik*, un fel de dascăl ce supraveghea respectarea rînduielilor din timpul slujbelor religioase, conform *Tipicului* (în rusă – *Ustav*).
61. Fata (Corect: *La fille*) (în fr., în orig.).

Moartea lui Ivan Ilici

I

În clădirea spaţioasă a Palatului de Justiţie, în timpul unei pauze la procesul Melvinski, membrii completului şi procurorul se strînseră în cabinetul lui Ivan Egorovici Şebek şi începură să discute despre celebrul dosar Krasovski. Feodor Vasilievici demonstra cu patimă că acest caz nu intră în jurisdicţia lor, Ivan Igorovici o ţinea pe-a lui, în timp ce Piotr Ivanovici, care nu intrase de la bun început în dispută, stătea deoparte şi răsfoia ziarul *Vedomosti*1 proaspăt sosit.

— Domnilor! interveni el. Ivan Ilici a murit.

— Nu se poate!

— Uite, citeşte aici, i se adresă el lui Feodor Vasilievici, întinzîndu-i ziarul abia apărut, mirosind încă a cerneală tipografică.

Într-un chenar negru scria: „Praskovia Feodorovna Golovina, cu durere în suflet, anunţă rudelor şi cunoscuţilor încetarea din viaţă, la 4 februarie 1882, a iubitului ei soţ, Ivan Ilici, magistrat la Curtea de Apel. Înmormîntarea va avea loc vineri la amiază“.

Ivan Ilici fusese coleg cu cei de faţă şi toţi îl iubiseră. Se îmbolnăvise cu doar cîteva săptămîni în urmă. Umbla vorba că boala lui era incurabilă. Îi păstraseră postul, dar se zvonea că, în eventualitatea morţii sale, pe locul lui va fi numit Alekseev, iar locul lui Alekseev va fi ocupat fie de Vinnikov, fie de Ştabel. Aşa că la vestea morţii lui Ivan Ilici, primul gînd al fiecărui domn prezent în cabinet se îndreptă spre urmarea pe care acest eveniment o putea avea prin mutarea pe alt post sau prin avansarea lui personală ori a cunoscuţilor săi.

„De bună seamă, o să primesc postul lui Ştabel sau al lui Vinnikov, îşi spuse Feodor Vasilievici. Mi l-au promis de mult, iar avansarea asta ar însemna opt sute de ruble în plus la salariu, în afara indemnizaţiei de serviciu.“

„Trebuie să cer neapărat transferul cumnatului din Kaluga, se gîndi Piotr

Ivanovici. Nevastă-mea o să fie tare bucuroasă. Acum n-o să mai aibă de ce să-mi spună că niciodată n-am făcut nimic pentru neamurile ei.“

— Mă gîndeam eu că nu se mai ridică din pat, vorbi cu glas tare Piotr Ivanovici. Îmi pare rău.

— Da’ ce-a avut de fapt?

— Doctorii nu i-au putut pune un diagnostic. Adică i-au pus, însă fiecare dintre ei în alt fel. Cînd l-am văzut ultima dată, am avut impresia că o să se facă bine.

— N-am mai trecut pe la el de la sărbători. Îmi tot ziceam să mă duc.

— Ştiţi cumva dacă avea ceva avere?

— Se pare că nevastă-sa are cîte ceva, dar nu cine ştie ce.

— Da, trebuie să mă duc pe la ei, însă locuinţa lor e îngrozitor de departe.

— Adică e departe de dumneata. Păi de dumneata orice e departe.

— Nu poate nicicum să-mi ierte că stau dincolo de rîu, spuse Piotr Ivanovici, zîmbindu-i lui Şebek.

Şi, discutînd despre cît sînt de mari distanţele în oraş, intrară din nou în şedinţă.

În afara considerentelor stîrnite de această moarte, legate de posibile permutări şi schimbări la slujbă, dispariţia unei cunoştinţe apropiate trezi, ca întotdeauna, în sufletul fiecăruia dintre cei care aflau vestea, sentimentul de satisfacţie că, uite, a murit el, nu eu.

„Ca să vezi, el a murit, iar eu trăiesc“, îşi spunea sau simţea fiecare. Însă cunoscuţii apropiaţi, aşa-zişii prieteni ai lui Ivan Ilici, se mai gîndeau, fără să vrea, că acum trebuie să îndeplinească extrem de plicticoasele obligaţii ce ţineau de buna-cuviinţă, să meargă la parastas şi să-i facă văduvei o vizită de condoleanţe.

Cei mai apropiaţi lui Ivan Ilici erau Feodor Vasilievici şi Piotr Ivanovici.

Piotr Ivanovici îi fusese coleg la Şcoala de Drept2 şi se simţea îndatorat lui Ivan Ilici.

La masă îi dădu soţiei vestea morţii lui Ivan Ilici, anunţînd-o şi de posibilul transfer al cumnatului în districtul lor. Apoi, fără să-şi mai facă siesta, îşi puse fracul şi plecă la Ivan Ilici.

În faţa casei lui Ivan Ilici se aflau două birje şi o trăsură. Jos, în vestibul, lîngă cuier, se vedea sprijinit de perete capacul unui sicriu îmbrăcat în brocart cu ciucuri şi fireturi bine şterse de praf. Două doamne în negru îşi scoteau

hainele de blană. Una dintre ele, sora lui Ivan Ilici, îi era cunoscută, pe cealaltă n-o ştia. Schwartz, un coleg al lui Piotr Ivanovici, cobora pe scară, dar, zărindu-l pe cel care tocmai intra, se opri pe o treaptă de sus şi îi făcu cu ochiul, parcă spunîndu-i: „Ivan Ilici a nimerit-o prost. Noi, dimpotrivă“.

Faţa lui Schwartz, încadrată de favoriţi englezeşti, şi silueta lui subţire în frac lăsau, ca de obicei, impresia unei eleganţe solemne, însă acum acest aer solemn, mereu în contrast cu firea lui uşuratică, avea o savoare specială.

Piotr Ivanovici lăsă doamnele să treacă în faţă şi o porni încet pe scări în urma lor. Schwartz nu mai coborî, rămase pe loc. Piotr Ivanovici înţelese de ce: probabil voia să se înţeleagă cu el unde o să joace vint3 în seara aceea. Doamnele urcară mai departe spre odaia văduvei, în timp ce Schwartz, cu buzele strînse tare, dar cu o privire jucăuşă, îi făcu semn dintr-o mişcare a sprîncenelor că odaia în care se află mortul e la dreapta.

Piotr Ivanovici intră descumpănit, cum se întîmplă de obicei, neştiind ce se cuvenea în asemenea situaţii. Ştia doar că nu strică niciodată să-ţi faci cruce. Nu era deloc sigur dacă, totodată, nu trebuia să se şi încline, astfel că alese calea de mijloc: cînd păşi în cameră, începu să se închine şi să se aplece abia vizibil. În măsura în care îi permiteau mişcările mîinii şi ale capului, se uită şi în jurul lui. Doi tineri, dintre care unul elev, pare-se, nepoţii răposatului, ieşiră din încăpere făcîndu-şi cruce. O bătrînică stătea nemişcată în picioare, în timp ce o doamnă cu sprîncenele ridicate în chip ciudat îi spunea ceva în şoaptă. Un dascăl vioi, îmbrăcat într-o tunică peste genunchi, citea ceva cu glas tare şi hotărît care nu admitea nici un fel de replică. Gherasim, rîndaşul, trecu cu paşi uşori prin faţa lui Piotr Ivanovici presărînd ceva pe jos. Privindu-l, Piotr Ivanovici simţi pe dată un miros vag de cadavru în descompunere. Ultima dată cînd îl vizitase pe Ivan Ilici, îl văzuse pe mujicul acesta în birou. Era pe post de infirmieră şi Ivan Ilici îl îndrăgea în mod deosebit. Stînd în mijlocul încăperii, Piotr Ivanovici se tot închina şi se înclina uşurel în direcţia sicriului, a dascălului şi a icoanelor puse pe o masă în colţ. Apoi, cînd i se păru că mişcarea în cruce a mîinii se prelungeşte prea mult, se opri şi începu să cerceteze mortul.

Acesta zăcea culcat cum zac toţi morţii, greu şi lipsit de viaţă, cufundat în căptuşeala sicriului cu membrele înţepenite, cu capul lăsat pe pernă pentru totdeauna, expunîndu-şi, ca toţi morţii, fruntea galbenă ca de ceară, tîmplele adîncite şi golaşe, nasul ieşit în afară, parcă gata să apese buza de sus. Era

foarte schimbat, slăbise şi mai tare de cînd nu-l mai văzuse Piotr Ivanovici, dar, ca la toţi morţii, faţa îi era frumoasă şi – lucru important – mai grăitoare decît atunci cînd trăia. Chipul lui părea să spună că făcuse ceea ce avusese de făcut şi încă bine. În afară de asta, pe faţa lui se mai putea desluşi o mustrare sau un avertisment adresat celor vii. Mai ales avertismentul acesta i se păru deplasat lui Piotr Ivanovici sau, cel puţin, un lucru ce nu-l viza personal. Începu să se simtă stînjenit, aşa că se mai închină o dată în grabă şi, tot prea în grabă, nepotrivit cu bunele maniere, după părerea lui, se întoarse şi o porni spre uşă. Schwartz îl aştepta în hol, cu picioarele larg depărtate şi jucîndu-şi jobenul cu mîinile la spate. Simpla vedere a siluetei lui Schwartz, vesel, dichisit şi elegant, îl învioră pe Piotr Ivanovici. Înţelese că el, Schwartz, e mai presus de toate acestea şi nu se lasă pradă impresiilor deprimante. Înfăţişarea lui părea să spună că incidentul cu slujba religioasă a Stîlpilor pentru Ivan Ilici nu era nicidecum un motiv destul de puternic ca să-i strice programul, adică nimic nu putea să-l împiedice ca în seara asta să bată cu un zgomot uşor cărţile dintr-un pachet proaspăt deschis, în timp ce lacheul o să pună pe masă patru lumînări neîncepute. În general, nu exista nici un temei să presupună că incidentul acesta ar putea să-l împiedice să petreacă plăcut şi seara de azi. De altfel, îi spuse toate astea în şoaptă lui Piotr Ivanovici, propunîndu-i să vină şi el la Feodor Vasilievici, la o partidă de cărţi. Dar se vede că lui Piotr Ivanovici nu-i era dat să joace vint astăzi. Praskovia Feodorovna, o femeie scundă şi grasă, care, deşi îşi dădea silinţa să demonstreze contrariul, se lăţea totuşi de la umeri în jos, îmbrăcată toată în negru, cu capul acoperit cu o dantelă şi cu sprîncenele ridicate la fel de ciudat ca ale doamnei de lîngă sicriu, ieşi din apartamentul ei împreună cu alte doamne şi, conducîndu-le spre uşa încăperii unde zăcea mortul, îi zise:

— Acum o să înceapă slujba, poftiţi, intraţi.

Înclinîndu-se vag, Schwartz se opri, fără să dea de înţeles dacă acceptă sau refuză invitaţia. Recunoscîndu-l pe Piotr Ivanovici, Praskovia Feodorovna oftă, se apropie de el, îl luă de braţ şi-i spuse:

— Ştiu că i-ai fost prieten adevărat lui Ivan Ilici…, şi îl privi lung, aşteptînd din partea lui un gest potrivit cu asemenea cuvinte.

Piotr Ivanovici ştia că, dacă dincolo trebuia să-şi facă cruce, acum trebuia să-i strîngă mîna, să ofteze şi spună: „Să fiţi încredinţată“. Procedă întocmai şi simţi că rezultatul e cel scontat: se înduioşară şi el, şi ea.

— Vino puţin cu mine pînă nu începe slujba; trebuie să vorbesc cu dumneata, spuse văduva. Dă-mi braţul.

Piotr Ivanovici îi oferi braţul şi amîndoi se îndreptară spre camerele din spate, trecînd pe lîngă Schwartz care îi făcu dezamăgit cu ochiul: „S-a dus pe copcă vintul! Fără supărare, găsesc alt partener. Am putea juca în cinci cînd scapi de aici“, părea că-i spune privirea lui jucăuşă.

Piotr Ivanovici oftă încă o dată, mai din adînc, cu mai multă întristare, iar Praskovia Feodorovna, recunoscătoare, îi strînse braţul. Intrară în salonul tapetat cu creton roz, unde lampa arunca o lumină mohorîtă, şi se aşezară lîngă masă: ea pe canapea, el – pe un taburet jos cu arcurile stricate care nu se potriviră bine sub el. Praskovia Feodorovna vru să-l prevină să se aşeze pe alt scaun, dar găsi că un asemenea gest ar fi fost nelalocul lui în situaţia ei şi se răzgîndi. Şezînd pe taburet, Piotr Ivanovici îşi aduse aminte cum aranjase Ivan Ilici salonul şi cum se sfătuise cu el în privinţa cretonului roz cu frunze verzi. Cînd trecu pe lîngă masă (salonul era ticsit cu mobilă şi tot felul de fleacuri), văduva îşi agăţă vălul de dantelă neagră de o incrustaţie a mesei. Piotr Ivanovici se ridică puţin ca să i-l desprindă, însă arcurile taburetului, eliberate de greutatea lui, începură să se agite înghiontindu-l. Văduva se apucă să-şi desprindă singură dantela şi Piotr Ivanovici se aşeză din nou, presînd taburetul răzvrătit de sub el. Dar văduva nu izbuti să-şi desprindă vălul de tot, aşa că Piotr Ivanovici se ridică iarăşi şi taburetul se răzvrăti din nou, ba chiar pîrîi. Cînd toate acestea luară sfîrşit, ea scoase o batistă curată şi începu să plîngă. Însă lui Piotr Ivanovici episodul cu dantela şi lupta cu taburetul îi potoliseră entuziasmul şi acum şedea posomorît. Această situaţie jenantă o curmă Sokolov, chelarul lui Ivan Ilici, care îi aduse la cunoştinţă că locul de la cimitir, ales de Praskovia Feodorovna costă două sute de ruble. Ea se opri din plîns şi, aruncîndu-i lui Piotr Ivanovici o privire de victimă, îi spuse în franţuzeşte cît îi este de greu. Piotr Ivanovici făcu în tăcere un gest care vorbea despre convingerea lui că nici nu se putea altfel.

— Poţi fuma, dacă vrei, îi spuse ea plină de mărinimie, cu un glas pierit, şi începu să discute cu Sokolov preţul locului de veci.

În timp ce fuma, Piotr Ivanovici o auzea cum se interesează meticulos şi de preţul altor locuri, hotărînd pînă la urmă care trebuie cumpărat. După ce isprăvi cu locul în cimitir, dădu dispoziţii şi în privinţa cîntăreţilor.

— Pe toate le fac doar eu, îi spuse lui Piotr Ivanovici, dînd mai la o parte

albumele de pe masă şi, observînd că scrumul e gata să cadă pe masă, împinse repede scrumiera spre Piotr Ivanovici. Apoi continuă: Găsesc că e o ipocrizie să spui că de durere nu te poţi ocupa de treburile practice. Pe mine, dimpotrivă, toate grijile astea legate de el, dacă nu mă pot alina, măcar îmi mai abat atenţia de la durere.

Îşi scoase din nou batista, parcă gata să plîngă, dar, înfrînîndu-şi pornirea, îşi reveni şi, liniştită, începu să vorbească:

— Totuşi, am ceva de discutat cu dumneata.

Piotr Ivanovici se aplecă spre ea, fiind atent ca arcurile ce se mişcară sub el să n-o ia razna.

— În ultimele zile a suferit îngrozitor.

— A suferit atît de tare? întrebă Piotr Ivanovici.

— Ah, îngrozitor! A urlat ore în şir, neîntrerupt, nu doar în ultimele minute. Trei zile şi trei nopţi a urlat fără să-şi tragă sufletul. Era de nesuportat. Nici nu ştiu cum am putut îndura; se auzea după trei rînduri de uşi. Ah, Doamne, cît am pătimit!

— Era conştient? întrebă Piotr Ivanovici.

— Da, şopti ea, a fost conştient pînă în ultima clipă. Cu un sfert de ceas înainte de a muri şi-a luat rămas-bun de la noi, ba ne-a mai şi rugat să-l scoatem afară din cameră pe Volodea.

În pofida sentimentului neplăcut pe care i-l dădea atît prefăcătoria lui, cît şi a acestei femei, pe Piotr Ivanovici îl îngrozi brusc gîndul la suferinţa omului pe care îl ştia atît de bine – la început ca băieţel vesel, apoi ca şcolar şi, mai tîrziu, ca adult cînd îi fusese coleg. Îşi aminti de fruntea lui şi de nasul gata să apese buza de sus şi îl cuprinse frica pentru sine însuşi.

„Trei zile şi trei nopţi de chinuri îngrozitoare şi, în final, moartea. În orice moment, chiar şi acum, toate acestea mi se pot întîmpla şi mie“, îşi spuse el şi pentru o clipă îl copleşi spaima. Dar imediat, nici el nu ştia cum, îi veni în ajutor ideea banală că lucrul acesta i se întîmplase lui Ivan Ilici, nu lui personal, că aşa ceva nu trebuie şi nu e posibil să i se întîmple, că judecînd astfel se lasă pradă gîndurilor negre, ceea ce nu avea nici un rost, după cum se putea citi limpede pe chipul lui Schwartz. Făcînd acest raţionament, Piotr Ivanovici se linişti şi, plin de solicitudine, începu să-i ceară văduvei amănunte despre sfîrşitul soţului ei, ca şi cum moartea ar fi fost un accident care-l privea numai şi numai pe Ivan Ilici.

După o lungă conversaţie despre suferinţele fizice cu adevărat cumplite, îndurate de Ivan Ilici (Piotr Ivanovici află toate aceste detalii numai după felul în care chinurile lui Ivan Ilici acţionaseră asupra nervilor Praskoviei Feodorovna), văduva socoti că sosise momentul să treacă la subiect.

— Ah, Piotr Ivanovici, ce greu îmi e, grozav de greu, exclamă ea şi se porni iarăşi pe plîns.

Piotr Ivanovici oftă şi aşteptă ca ea să-şi şteargă nasul. Apoi îi spuse:

— Să fiţi încredinţată că…

Dar Praskovia Feodorovna îl întrerupse şi îi vorbi despre acea problemă importantă pe care, fără îndoială, voia s-o discute cu el, adică să-l întrebe cum ar putea căpăta bani de la vistierie de pe urma morţii soţului ei. Se prefăcea că-i cere sfatul în legătură cu pensia, însă el văzu că văduva ştie pînă în cele mai mici amănunte şi ceea ce el nu ştia, adică tot ce se poate scoate de la vistieria statului cu această ocazie. Acum dorea să afle dacă nu cumva se pot scoate mai mulţi bani. Piotr Ivanovici se strădui să găsească o asemenea posibilitate, însă, după ce se gîndi puţin, ocărî din politeţe guvernul pentru cărpănoşenia lui şi-i spuse că, probabil, mai mult nu se poate obţine. Atunci ea oftă şi începu să caute vizibil o modalitate să scape de musafir. El pricepu, îşi stinse ţigara, se ridică, îi strînse mîna şi se duse în vestibul.

În sufragerie, unde se afla ceasul cu pendul de care Ivan Ilici se bucurase atît de mult cînd îl cumpărase de la o consignaţie, Piotr Ivanovici întîlni preotul şi alte cîteva cunoştinţe, venite să asiste la slujba religioasă, şi zări o domnişoară frumoasă pe care o recunoscu: era fata lui Ivan Ilici. Era îmbrăcată în negru din cap pînă în picioare. Talia ei subţire părea şi mai subţire. Avea un aer mohorît, decis, aproape mînios. Îl salută pe Piotr Ivanovici ca şi cum el ar fi fost vinovat de ceva. În spatele ei stătea, cu aceeaşi înfăţişare ofensată, un tînăr bogat, judecător de instrucţie, pe care Piotr Ivanovici îl ştia şi despre care auzise că ar fi logodnicul fetei. Piotr Ivanovici îl salută întristat şi vru să treacă în camera unde zăcea mortul, cînd de după scară apăru silueta firavă a unui elev, fiul lui Ivan Ilici, care semăna leit-poleit cu tatăl lui. Părea Ivan Ilici întreg, aşa cum şi-l amintea Piotr Ivanovici la Şcoala de Drept. Ochii lui plînşi vădeau acea confuzie tulbure, proprie băieţilor de treisprezece-paisprezece ani. Văzîndu-l pe Piotr Ivanovici, băiatul deveni grav şi chipul i se crispă ruşinat. Piotr Ivanovici îl salută din cap şi intră în camera cu răposatul. Slujba începuse: lumînări, gemete, tămîie, plîns cu suspine. Piotr Ivanovici stătea încruntat,

uitîndu-se la picioarele din faţa lui. Nu aruncă nici o privire spre mort, nu se lăsă pradă atmosferei apăsătoare şi plecă printre primii. Gherasim, rîndaşul, ieşi iute din camera mortului, scotoci cu mîinile lui puternice printre şube ca s-o găsească pe cea a lui Piotr Ivanovici şi i-o ţinu ca s-o îmbrace.

— Ei, cum e, frate Gherasim? întrebă Piotr Ivanovici ca să spună ceva. Îţi pare rău?

— Voia lui Dumnezeu. Toţi ajungem acolo, zise Gherasim, arătîndu-şi dinţii albi şi regulaţi de ţăran, şi, ca omul potopit de treburi, deschise repede uşa, chemă vizitiul, îl ajută pe Piotr Ivanovici să se urce în trăsură şi fugi înapoi în cerdac, întrebîndu-se parcă ce-ar mai avea de făcut.

Piotr Ivanovici respiră cu deosebită plăcere aerul proaspăt după mirosul de tămîie, cadavru şi formol.

— Unde porunciţi să mergem? întrebă vizitiul.

— Nu e chiar aşa tîrziu. O să trec şi pe la Feodor Vasilievici.

Şi Piotr Ivanovici trecu pe acolo. Într-adevăr, îi găsi pe jucători la sfîrşitul primului rober, astfel că intră fără probleme în al cincilea în joc.

II

Istoria vieţii lui Ivan Ilici fusese cît se poate de simplă şi banală, dar şi foarte dramatică.

Ivan Ilici, magistrat la Curtea de Apel, murise la vîrsta de patruzeci şi cinci de ani. Era fiul unui funcţionar care, trecînd prin diverse ministere şi departamente din Petersburg, îşi construise acel gen de carieră prin care oamenii ajung într-o poziţie înaltă unde, deşi e limpede că nu sînt capabili să ocupe vreo funcţie importantă, nu pot fi totuşi daţi afară din pricina anilor îndelungi de serviciu şi a rangurilor căpătate. Astfel, ei primesc posturi fictive şi salarii de şase-zece mii de ruble, cu care o duc pînă la adînci bătrîneţi.

Aşa era şi Ilia Efimovici Golovin, consilier, membru inutil al mai multor instituţii inutile.

Avea trei fii. Ivan Ilici era al doilea. Fiul cel mare făcuse aceeaşi carieră ca şi tatăl său, doar că în alt minister, şi se apropia de acea etapă în serviciu cînd salariul e primit în virtutea inerţiei. Al treilea fiu era un ghinionist. Schimbase multe slujbe şi se compromisese peste tot, iar acum lucra la Căile ferate. Nici

tatălui său, nici fraţilor şi mai ales soţiilor acestora nu le dădea inima ghes să-l întîlnească, iar de existenţa lui pomeneau numai dacă era neapărată nevoie. Sora lor era măritată cu baronul Gref, acelaşi gen de funcţionar petersburghez ca şi socrul său. Ivan Ilici era, după cum se spunea, *le phénix de la famille*4. Nu era nici atît de rece şi chibzuit ca fratele mai mare, nici atît de nesocotit ca mezinul. Se afla pe undeva, la mijloc între cei doi – un om plăcut, inteligent, energic şi bine-crescut. Învăţase împreună cu fratele mai mic la Şcoala de Drept. În timp ce mezinul fusese eliminat din clasa a cincea, Ivan Ilici isprăvise cu bine cursurile. Încă din Şcoală el fusese aşa cum avea să fie apoi toată viaţa: un tip capabil, blînd, vesel şi sociabil, dar care îndeplinea cu stricteţe ceea ce socotea că e de datoria lui. Iar datoria însemna pentru el tot ceea ce era considerat ca atare de persoanele cu poziţiile cele mai înalte. Nu fusese slugarnic nici în copilărie, nici mai tîrziu, la maturitate, dar încă de mic copil se simţea atras, ca musca de lumină, de oamenii cu funcţii sus-puse în societate, îşi însuşea manierele şi opiniile lor despre viaţă, lega relaţii de prietenie cu ei. Toate pasiunile copilăriei şi ale tinereţii trecuseră fără urme deosebite. Se lăsase şi în voia senzualităţii, şi a vanităţii, şi – în final, în clasele superioare – a liberalismului, dar toate în limitele rezonabile pe care i le dicta bunul simţ.

La Şcoală făcuse lucruri care i se păruseră adevărate mîrşăvii ce-i stîrneau pînă şi lui dezgustul cînd le comitea, însă mai tîrziu, văzînd că asemenea fapte erau săvîrşite şi de oameni sus-puşi care nu le socoteau urîte, Ivan Ilici, fără să le considere demne de laudă, le uitase cu desăvîrşire şi nu se mai amărîse deloc la amintirea lor.

După absolvirea Şcolii de drept ca jurist, categoria a 10-a, Ivan Ilici a primit de la tatăl său bani pentru uniformă, şi-a comandat haine la Scharmer, şi-a agăţat de breloc o medalie micuţă cu inscripţia *respice finem*5, şi-a luat rămas-bun de la prinţul şi mentorul lui, a luat masa cu colegii la Donon şi, înarmat cu un geamantan ticsit cu lenjerie, haine, accesorii de bărbierit şi de toaletă, toate noi şi la modă, de comandă sau cumpărate de la cele mai bune magazine, a plecat în provincie să ocupe un post obţinut de tatăl lui, de funcţionar cu însărcinări speciale pe lîngă guvernator.

În provincie, Ivan Ilici şi-a aranjat rapid o situaţie la fel de confortabilă şi plăcută ca la Şcoala de Drept. Muncea, îşi clădea o carieră şi, totodată, se distra în chip plăcut şi decent. Cînd pleca din cînd în cînd prin judeţe, la ordinul conducerii, se purta cu demnitate atît faţă de superiori, cît şi faţă de inferiori şi

îşi îndeplinea sarcinile încredinţate cu o precizie şi o cinste ireproşabilă, de care nu putea să nu fie mîndru, mai ales în problema rascolnicilor.

În pofida tinereţii şi a înclinaţiei sale pentru distracţia ieftină, în treburile profesionale avea o atitudine extrem de rezervată, era distant, uneori chiar sever. În societate însă era adesea vesel şi spiritual, dar întotdeauna blînd, cuviincios şi *bon enfant*6, cum îl numeau şeful său şi soţia acestuia, pentru care el ajunsese unul de-al casei.

În provincie a avut şi o relaţie cu o doamnă care se agăţase de elegantul jurist, prin viaţa lui a mai trecut şi o modistă, au fost şi chefuri cu aghiotanţi imperiali aflaţi în trecere pe acolo, şi escapade după cină pe o anume stradă mărginaşă, şi încercări de a intra în graţiile şefului, ba chiar şi ale soţiei acestuia, dar toate acestea aveau o aparenţă atît de onorabilă, încît nu puteau fi judecate cu cuvinte grele, pentru că ţineau de sfera maximei franţuzeşti: *il faut que jeunesse se passe*7. Totul se petrecea cu mîinile curate, în cămăşi curate, cu vorbe franţuzeşti şi, mai cu seamă, în sînul înaltei societăţi, aşadar cu încuviinţarea oamenilor sus-puşi.

Astfel a dus-o Ivan Ilici vreme de cinci ani, după care începură tot felul de schimbări în viaţa sa profesională. Apărură noi instanţe judecătoreşti, era nevoie de oameni noi.

Şi Ivan Ilici deveni unul dintre aceşti oameni noi.

I se oferi un post de judecător de instrucţie şi Ivan Ilici îl primi, deşi postul acesta era într-o altă gubernie şi astfel el trebuia să renunţe la relaţiile stabilite şi să-şi facă altele noi. Prietenii îl petrecură la plecare, făcură o fotografie de grup, îi dăruiră un portţigaret de argint şi Ivan Ilici plecă spre noul post.

Ca judecător de instrucţie, Ivan Ilici era la fel de *comme il faut* cum fusese ca funcţionar cu însărcinări speciale: se purta decent, ştia să separe obligaţiile de serviciu de viaţa personală şi inspira respect tuturor celor din jur. Slujba de judecător de instrucţie i se părea mult mai interesantă şi mai atrăgătoare decît cea de dinainte. În slujba anterioară îi plăcea să treacă cu pas dezinvolt, în *viţmundirul*8 comandat la Scharmer, pe lîngă petiţionarii şi persoanele oficiale care aşteptau cu înfrigurare să fie primite, urmărit de privirile lor invidioase, şi să intre direct în cabinetul şefului ca să stea cu acesta la un ceai şi să fumeze o ţigară. Dar oameni care să fie total la cheremul lui erau puţini, doar ispravnicii şi rascolnicii, cînd îl trimiteau prin judeţe. Îi plăcea să se poarte politicos, aproape camaradereşte cu cei care depindeau de el, îi plăcea să le dea senzaţia

că, uite, el, care i-ar putea strivi, se poartă simplu şi amical cu ei. Astfel de oameni fuseseră puţini înainte. Acum însă, ca judecător de instrucţie, Ivan Ilici simţea că toţi oamenii, fără excepţie, chiar şi cei mai importanţi şi plini de sine, sînt în mîinile lui, că nu trebuie decît să scrie cuvintele de rigoare pe o foaie de hîrtie cu antet pentru ca omul important şi plin de sine să-i fie adus ca inculpat sau ca martor şi acesta, dacă el nu va binevoi să-i spună să ia loc, va sta în picioare în faţa lui şi-i va răspunde la întrebări. Ivan Ilici nu abuza niciodată de puterea lui, dimpotrivă, se străduia s-o îndulcească. Însă conştiinţa puterii şi posibilitatea de a se arăta blînd făceau ca noua slujbă să i se pară extrem de interesantă şi atractivă. În profesia lui, mai ales în anchete, Ivan Ilici îşi însuşi repede modalitatea de a înlătura orice fel de situaţie care nu avea legătură cu slujba lui şi de a înveli cazul penal cel mai complicat într-o asemenea formă, încît dosarul cu pricina să apară pe hîrtie cît mai obiectiv cu putinţă, fiind exclusă cu desăvîrşire orice părere personală şi, mai cu seamă, respectîndu-se toate formalităţile cerute. Modul acesta de lucru era nou pe atunci. Iar el a fost unul dintre primii care a pus în practică anexa din 1864 la regulamentul judiciar.

Mutat în acest oraş, pe postul de judecător de instrucţie, Ivan Ilici îşi făcu noi cunoştinţe şi relaţii, adoptă o atitudine nouă şi un ton întru cîtva deosebit de cel de pînă atunci. Se detaşă oarecum cu demnitate de autorităţile guberniale, îşi alese cercul cel mai de vază, alcătuit din magistraţii şi nobilii bogaţi din partea locului, şi luă un aer de uşoară nemulţumire faţă de guvern, de liberalism moderat şi de civism cumpătat. În plus, fără să-şi trădeze cu nimic ţinuta elegantă, după ce se instală în noua slujbă, Ivan Ilici nu-şi mai rase barba, lăsînd-o să crească în voie.

În noul oraş, Ivan Ilici îşi rostui viaţa cît se poate de plăcut: anturajul lui, care făcea frondă împotriva guvernatorului, era prietenos şi de calitate, salariul era mai mare şi o bucurie deloc neglijabilă în viaţă îi aduceau şi partidele de *whist*. Ivan Ilici avea talentul să joace cărţi plin de bună dispoziţie, sesizînd repede fineţurile jocului, aşa că mai întotdeauna ieşea în cîştig.

După doi ani de serviciu în noul oraş, Ivan Ilici o întîlni pe viitoarea lui soţie. Praskovia Feodorovna Mihel era fata cea mai atrăgătoare, cea mai inteligentă şi mai sclipitoare din cercul în care se învîrtea Ivan Ilici. Printre distracţiile în momentele de răgaz după munca de judecător de instrucţie se număra acum şi relaţia galantă, destul de superficială, cu Praskovia

Feodorovna.

Pe cînd era funcţionar cu însărcinări speciale, Ivan Ilici dansa cu orice ocazie, ca judecător de instrucţie însă o făcea doar în cazuri excepţionale. Dansa avînd aerul să spună că, uite, deşi după noua organizare judecătorească sînt magistrat categoria a cincea, dacă e vorba de dans, pot să demonstrez că în privinţa asta sînt mai bun decît alţii. Aşa că din cînd în cînd, la sfîrşitul seratei, el dansa cu Praskovia Feodorovna şi mai cu seamă în asemenea momente o şi cuceri. Ea se îndrăgosti de el. Ivan Ilici nu avea intenţii clare de însurătoare, dar cînd fata se îndrăgosti, el îşi puse întrebarea: „Şi, în fond, de ce nu m-aş căsători?“.

Praskovia Feodorovna era de viţă nobilă, frumuşică şi cu ceva avere. Ivan Ilici ar fi putut face o partidă mai strălucită, dar nici asta nu era de lepădat. Ivan Ilici conta pe leafa lui şi spera că ea va aduce în casă cam tot atît. Avea rubedenii însemnate, era drăgălaşă, simpatică şi de treabă. A spune că Ivan Ilici s-a însurat pentru că îşi iubea logodnica şi descoperise în ea un interes viu faţă de felul lui de a vedea viaţa ar fi fost la fel de neadevărat cu a spune că s-a însurat pentru că oamenii din societatea lui aprobau această căsătorie. Ivan Ilici s-a însurat din ambele considerente: luîndu-şi o astfel de nevastă, făcuse un lucru care-i făcea plăcere şi, totodată, realizase ceva ce oamenii sus-puşi socoteau a fi potrivit.

Şi Ivan Ilici se însură.

Căsătoria în sine şi perioada de început a vieţii conjugale – dezmierdări între soţi, mobilă nouă, veselă nouă, lenjerie nouă –, pînă cînd soţia a rămas însărcinată, trecu foarte bine, astfel că Ivan Ilici începuse să creadă că însurătoarea nu numai că nu-i va tulbura viaţa aşa cum o vedea el – uşoară, plăcută, veselă, întotdeauna decentă şi încuviinţată de societate –, ba chiar i-o va îmbunătăţi. Dar din primele luni de sarcină ale soţiei apăru ceva nou, neprevăzut, neplăcut, apăsător şi necuviincios, ceva la care nu se aştepta şi de care nu putea scăpa.

Lui Ivan Ilici i se părea că soţia lui, fără nici un motiv, dintr-un fel de *gaité de coeur*9, cum zicea el, începuse să nesocotească latura plăcută şi decentă a vieţii: era geloasă fără nici un temei, îi cerea tot mai multă atenţie, îl cicălea pentru orice fleac şi-i făcea scene penibile şi grosolane.

La început Ivan Ilici sperase că va scăpa de situaţia aceasta neplăcută exact prin atitudinea lui detaşată şi decentă faţă de viaţă care-l salvase şi înainte:

încerca să ignore umorile soţiei, continuînd să trăiască la fel ca înainte: invita prieteni la o partidă de cărţi, pleca el însuşi la club sau pe la prieteni. Dar într-o bună zi nevasta îl ocărî cu atîta furie şi cu vorbe atît de grele, apoi continuă cu atîta încăpăţînare să-l ocărască de fiecare dată cînd nu-i îndeplinea dorinţele, hotărîtă să nu înceteze cît vreme el nu-i face pe plac – adică să stea acasă şi să lîncezească asemenea ei –, încît Ivan Ilici se îngrozi. El înţelese că viaţa conjugală, cel puţin cu o soţie ca a lui, nu e întotdeauna prielnică unui trai plăcut şi decent, ba, dimpotrivă, adesea îl răvăşeşte şi, de aceea, e nevoie să se ferească de asemenea încălcări ale regulii. Slujba era un lucru care-i impunea respect Praskoviei Feodorovna, astfel că Ivan Ilici, cu ajutorul slujbei şi al obligaţiilor care decurgeau de aici, începu să lupte împotriva nevestei, apărîndu-şi libertatea interioară.

Odată cu naşterea copilului, cu încercările soţiei de a-l alăpta, soldate adesea cu eşecuri, cu bolile reale şi imaginare ale copilului şi ale mamei, necazuri la care i se cerea să ia parte, dar din care el nu înţelegea nimic, nevoia lui Ivan Ilici de a-şi construi o lume în afara familiei deveni tot mai imperioasă.

Pe măsură ce soţia devenea tot mai irascibilă şi mai exigentă, Ivan Ilici îşi muta tot mai mult centrul de greutate al vieţii în sfera serviciului. Începu să-şi îndrăgească mai tare munca, devenind şi mai ambiţios decît înainte.

Foarte curînd, la numai un an de la căsătorie, Ivan Ilici îşi dădu seama că viaţa conjugală, deşi avea şi unele avantaje, este de fapt o chestiune extrem de complicată şi apăsătoare, în care ca să-ţi faci datoria, adică să duci o viaţă decentă, văzută cu ochi buni de societate, trebuie să-ţi construieşti un anume comportament, întocmai ca la serviciu.

Şi Ivan Ilici îşi construi un astfel de comportament faţă de viaţa de familie. Pretindea doar comodităţile pe care aceasta i le putea oferi: masa, gospodăria şi patul şi, mai cu seamă, decenţa acelor forme exterioare stabilite de opinia publică. În rest, căuta plăcere şi bună dispoziţie, iar cînd le găsea, era foarte recunoscător; însă dacă întîmpina rezistenţă şi bombăneală, se retrăgea imediat în universul său separat, bine îngrădit, al slujbei, unde se simţea cît se poate de bine.

Ivan Ilici era socotit un slujbaş merituos şi după trei ani a fost numit procuror adjunct. Noile sale obligaţii, importanţa acestora, posibilitatea să trimită în judecată şi să bage în închisoare pe oricine, succesul rechizitoriilor oficiale – toate acestea făceau ca slujba să-l atragă şi mai mult.

Apărură pe lume şi copiii. Nevasta devenea tot mai cicălitoare şi mai irascibilă, însă atitudinea elaborată a lui Ivan Ilici îl făcea imun la cicăleala ei.

După şapte ani de serviciu în acelaşi oraş, Ivan Ilici a fost promovat pe un post de procuror în altă gubernie. S-a mutat cu familia, însă banii erau puţini şi, pe deasupra, soţiei nu-i plăcea noua localitate. Leafa era mai mare decît înainte, dar şi viaţa era mai scumpă. În afară de asta, le-au murit doi copii, astfel că viaţa conjugală a devenit şi mai neplăcută pentru Ivan Ilici.

Praskovia Feodorovna îi reproşa soţului orice necaz care se abătea asupra lor în noua localitate. Cele mai multe subiecte de dispută dintre soţi, mai ales cele legate de educaţia copiilor, aminteau de certurile de dinainte şi astfel sfada sta gata să izbucnească clipă de clipă. Rămîneau doar rare răgazuri de dragoste între ei, dar şi acestea nu durau mult. Erau ca nişte insuliţe unde acostau un timp, ca apoi să se avînte din nou în oceanul vrăjmăşiei ascunse care lua chipul înstrăinării unuia de celălalt. Înstrăinarea aceasta ar fi trebuit să-l amărască pe Ivan Ilici, dacă ar fi socotit-o nefirească; dar el o socotea nu doar firească, ci şi scopul participării sale la viaţa de familie. Scopul lui era să se elibereze tot mai mult de neajunsurile acestea, dîndu-le un sens inofensiv şi decent. Şi ajungea la rezultatul dorit petrecînd tot mai puţin timp în sînul familiei, iar cînd era obligat s-o facă, se străduia să-şi asigure liniştea, avînd grijă să fie şi alte persoane de faţă. Însă lucrul cel mai de seamă era că Ivan Ilici avea o slujbă. Atenţia lui se concentra numai pe problemele profesiei sale. Preocuparea aceasta îl absorbea cu totul. Conştiinţa puterii, posibilitatea de a distruge pe oricine dacă şi-ar fi dorit-o, aerul lui impozant la intrarea în tribunal şi în contactele cu subalternii, chiar dacă era doar de faţadă, succesul în faţa superiorilor şi a inferiorilor, dar, mai ales, măiestria în susţinerea proceselor, de care era conştient – toate acestea, la care se adăugau conversaţiile cu colegii, mesele şi *whist*-ul, îl bucurau şi-i umpleau viaţa. Astfel că, în mare, viaţa lui Ivan Ilici mergea înainte aşa cum socotea el că trebuie să meargă: plăcut şi decent.

Mai trecură şapte ani. Fata cea mare avea deja şaptesprezece ani, între timp îi mai murise un copil, dar mai rămînea băiatul de liceu, subiect de discordie cu soţia. Ivan Ilici voia să-l dea la Şcoala de Drept, însă Praskovia Feodorovna, ca să-i facă în ciudă, îl dăduse la gimnaziu. Fata învăţa acasă şi creştea frumos, băiatul învăţa şi el destul de bine.

III

Aşa s-a scurs viaţa lui Ivan Ilici timp de şaptesprezece ani de la însurătoare. Acum era un procuror cu state vechi care refuzase cîteva transferuri în aşteptarea unui post mai bun, cînd, pe neaşteptate, asupra lui se abătu o întîmplare nefericită care-i tulbură viaţa tihnită. Ivan Ilici aştepta un post de preşedinte de tribunal într-un oraş universitar, dar Goppe i-o luă cumva înainte şi obţinu numirea pe postul cu pricina. Ivan Ilici se supără, se apucă să-i facă reproşuri şi se certă cu el şi cu superiorii săi direcţi. Lumea începu să-l ocolească, indiferentă, iar la următoarea numire îl lăsară iarăşi deoparte.

Toate acestea s-au petrecut în anul 1880. A fost cel mai greu an din viaţa lui Ivan Ilici. Atunci şi-a dat seama, pe de-o parte, că leafa nu e de ajuns pentru traiul familiei, iar, pe de altă parte, că toţi îl uitaseră şi că ceea ce lui i se părea o nedreptate strigătoare la cer, celorlalţi le apărea drept un lucru cît se poate de firesc. Nici măcar tatăl său nu socotea că ar fi fost de datoria lui să-l ajute. Simţea că toţi îl părăsiseră, considerînd că situaţia lui, cu o leafă de trei mii cinci sute de ruble, era absolut normală, ba chiar excelentă. Numai el ştia că situaţia lui – împovărat de conştiinţa nedreptăţilor ce i se făcuseră, agasat de cicăleala veşnică a soţiei şi înglodat în datoriile pe care le făcea trăind peste posibilităţi – era departe de a fi normală.

În vara aceluiaşi an, ca să-şi mai refacă resursele băneşti, îşi luă concediu şi plecă la ţară cu soţia, la fratele ei.

Acolo, fără grija serviciului, Ivan Ilici simţi pentru prima dată nu doar o plictiseală cruntă, ci şi o tristeţe de nesuportat. Înţelese că aşa nu se poate trăi şi că trebuie să ia măsuri ferme.

După o noapte de insomnie, în timpul căreia măsură terasa în lung şi în lat, luă hotărîrea să plece la Petersburg ca să facă demersuri în legătură cu slujba şi, pentru a-i pedepsi pe cei care nu ştiuseră să-l preţuiască, să se mute la alt minister.

A doua zi, în pofida rugăminţilor soţiei şi ale cumnatului, o porni spre Petersburg.

Se ducea acolo cu un singur scop: să capete cu orice preţ un post cu un salariu de cinci mii de ruble. Nu se crampona de vreun minister anume, de vreo numire sau funcţie specială. Voia doar un post, un post de cinci mii de ruble, fie în administraţie, fie la bancă, fie la Căile ferate, fie în aşezămintele ţarinei

Maria, chiar şi la vamă, dar neapărat cu un salariu de cinci mii de ruble şi neapărat în altă parte decît în ministerul unde nu ştiuseră să-l aprecieze.

Şi iată că această călătorie a lui Ivan Ilici a fost încununată de un succes uimitor şi neaşteptat. La Kursk, în vagonul de clasa întîi se urcă F.S. Ilin, un cunoscut de-al lui, care-l înştiinţă că guvernatorul din Kursk tocmai primise o telegramă cum că dintr-o zi în alta la minister se va face o schimbare: pe postul lui Piotr Ivanovici va fi numit Ivan Semionovici.

Presupusa schimbare, în afara importanţei ei pentru Rusia, avea o importanţă deosebită pentru Ivan Ilici, pentru că promovarea în funcţie a unei alte persoane, adică a lui Piotr Petrovici10, şi, totodată – fără îndoială –, şi a prietenului acestuia, Zahar Ivanovici, era cît se poate de favorabilă lui Ivan Ilici. Căci Zahar Ivanovici îi era coleg şi prieten.

Ştirea a fost confirmată la Moscova. Sosind la Petersburg, Ivan Ilici îl găsi pe Zahar Ivanovici care-i promise un post sigur în Ministerul de Justiţie unde lucrase şi înainte.

Peste o săptămînă el trimise o telegramă soţiei:

„Zahar locul lui Miller la primul raport primesc numirea“.

Datorită acestei rocade de persoane, Ivan Ilici obţinu în vechiul său minister un post cu două trepte mai sus decît colegii săi: un salariu de cinci mii de ruble, plus trei mii cinci sute de ruble pentru cheltuieli de deplasare. Ivan Ilici dădu uitării toată supărarea pe minister şi pe colegi şi se simţi pe deplin fericit.

Se întoarse la ţară vesel şi satisfăcut cum nu mai fusese de mult. Praskovia Feodorovna se înveseli şi ea şi între ei se încheie un armistiţiu. Ivan Ilici îi povesti cum îl onoraseră toţi la Petersburg, cum cei care îl duşmăniseră erau făcuţi de ruşine, iar acum se purtau slugarnic şi îl invidiau pentru situaţia lui. Dar mai ales povesti cît de tare îl preţuiseră la Petersburg.

Praskovia Feodorovna asculta fără să-l contrazică, lăsînd impresia că îl crede întru totul, şi făcea planuri despre cum o să-şi aranjeze viaţa în orăşelul unde urmau să se mute. Iar Ivan Ilici vedea cu bucurie că planurile acestea coincideau cu ale lui, că amîndoi gîndeau la fel şi că viaţa lor încurcată căpăta iarăşi o înfăţişare firească, adică plăcută şi decentă.

Ivan Ilici venise pentru scurtă vreme la ţară. Pe 10 septembrie trebuia să-şi ia postul în primire şi, în afară de asta, avea nevoie de timp ca să se instaleze în noua localitate, să mute multe lucruri din provincie, să cumpere sau să comande şi altele noi, într-un cuvînt să se instaleze cum îşi pusese el în gînd şi cum

hotărîse, aproape la fel, Praskovia Feodorovna în sufletul ei.

Acum, cînd totul se aranjase atît de bine, cînd el şi soţia aveau aceleaşi preocupări şi cînd, de altfel, stăteau puţin împreună, amîndoi se înţelegeau de minune, cum nu se mai înţeleseseră din primii ani de căsătorie. Ivan Ilici se gîndise să-şi ia cu el familia imediat, dar la insistenţele celor doi cumnaţi, care deveniseră dintr-odată extrem de prietenoşi şi apropiaţi, plecă singur.

Aşadar Ivan Ilici plecă, şi buna dispoziţie datorată reuşitei sale şi armoniei dintre el şi nevastă, una sporind-o pe cealaltă, nu-l părăsi nici o clipă. Găsi un apartament splendid, întocmai cum visase împreună cu soţia. Camere de primire în stil vechi, spaţioase şi înalte, un cabinet impunător şi confortabil, odăi pentru soţie şi fată, cameră de studiu pentru fiu – toate parcă gîndite anume pentru ei. Ivan Ilici se apucă el însuşi să amenajeze locuinţa, alese tapetul, cumpără piese de mobilier, mai ales vechituri cărora le dădu un aer *comme il faut*, se ocupă de tapiţerie, şi totul creştea şi creştea, apropiindu-se de idealul pe care şi-l făcuse. Pe la jumătatea lucrărilor îşi dădu seama că amenajarea casei îi întrecea aşteptările. Întrezări stilul elegant, original şi *comme il faut* pe care-l va căpăta întreaga locuinţă cînd totul va fi gata. Înainte să adoarmă îşi imagina cum o să arate camera de primire. Privind salonul, încă nearanjat în totalitate, vedea de pe acum şemineul, paravanul, etajera şi scaunele micuţe împrăştiate cochet, tipsiile agăţate pe pereţi şi bronzurile, aşa cum or să arate pe locurile lor. Se bucura la gîndul că le va uimi grozav pe Lizanka şi Paşa, care aveau gust la capitolul acesta. Ele nu se aşteptau nicicum la aşa ceva. Izbutise mai ales să cumpere obiecte vechi care creau o ambianţă deosebit de distinsă. În scrisori descria toate acestea intenţionat în culori mai şterse ca să le uimească mai mult la venire. Era atît de captivat de casă, încît pînă şi noua slujbă îl preocupa mai puţin decît se aştepta, tocmai pe el, care-şi iubea atît de mult meseria. În timpul şedinţelor avea momente cînd era distrat: se gîndea, de pildă, ce galerii să pună la draperii, drepte sau curbate. Era atît de absorbit, încît adesea îşi făcea de lucru prin casă, muta singur mobila ori atîrna draperii. Odată, urcîndu-se pe o scăriţă ca să-i dea lămuriri tapiţerului care nu înţelegea cum să le drapeze, călcă greşit şi căzu, dar, ca bărbat voinic şi sprinten ce era, se feri, lovindu-se doar pe o parte de mînerul ferestrei. Locul lovit îl duru, însă trecu repede. În perioada aceea, Ivan Ilici era sănătos tun şi binedispus. Scria: „simt că am întinerit cu cincisprezece ani“. Plănuia să termine în septembrie, dar amenajarea casei s-a întins pînă la mijlocul lui

octombrie. În schimb, era o splendoare, n-o spunea doar el, ci şi cei care văzuseră noua locuinţă.

La drept vorbind însă, găseai acolo exact ce se află în casele oamenilor nu prea bogaţi care vor să semene cu cei bogaţi şi de aceea ajung doar să semene unii cu alţii: stofe de tapiserie, lemn negru, covoare şi bronzuri, amestecătură de obiecte întunecate cu altele lucitoare, tot ceea ce oamenii de o anume categorie fac pentru a semăna cu ceilalţi oameni de o anume categorie. Iar interiorul casei lui Ivan Ilici era atît de asemănător cu celelalte, încît nici nu merita să-i acorzi atenţie, dar lui i se părea deosebit. Ivan Ilici îi aduse pe ai săi, după ce-i întîmpinase la gară, în locuinţa gata aranjată şi frumos luminată. Radia de fericire în timp ce feciorul cu cravată albă la gît le deschise uşa de la vestibulul împodobit cu flori şi cînd ai lui intrară în salon şi în cabinet, scoţînd exclamaţii de uimire. Ivan Ilici îi conduse peste tot, sorbindu-le cuvintele de laudă şi strălucind de mulţumire.

În aceeaşi seară, la ceai, cînd Praskovia Feodorovna îl întrebă, printre altele, cum a căzut, el începu să rîdă şi-i arătă pe viu cum o luase la vale şi cum îl speriase pe tapiţer.

— Nu degeaba sînt gimnast. Altul ar fi dat-o în primire, eu însă doar m-am lovit un pic, uite aici. Dacă pun mîna, mă doare, dar trece imediat. E doar o vînătaie.

Şi ei începură să-şi ducă viaţa în noua locuinţă în care, ca întotdeauna, deşi se rostuiseră binişor, le mai lipsea doar o cameră, iar la noile venituri, ca întotdeauna, le mai lipsea doar un fleac – vreo cinci sute de ruble –, dar în mare le era foarte bine. Le-a fost bine mai cu seamă la început cînd nu era totul aranjat şi mai aveau cîte ceva de făcut: de cumpărat, de comandat, de mutat, de pus la punct. Amîndoi erau atît de mulţumiţi şi mai aveau atîtea treburi de rezolvat, încît, deşi mai apăreau şi neînţelegeri între ei, disputele se încheiau fără certuri serioase. Cînd n-a mai fost nimic de aranjat, soţii începură să se cam plictisească şi parcă le lipsea ceva, însă de acum îşi făcuseră relaţii, aveau tabieturi, aşa că viaţa le era plină.

După ce îşi petrecea dimineaţa la tribunal, Ivan Ilici se întorcea acasă pentru masa de prînz şi, un timp, starea lui de spirit a fost bună, deşi suferea puţin exact din pricina locuinţei. (O pată pe faţa de masă, pe mobila proaspăt tapiţată, un ciucure rupt de la draperie, orice întîmplare de felul acesta îl irita: se trudise într-atît cu amenajarea casei, încît îl durea orice stricăciune.) Dar, în

general, viaţa lui Ivan Ilici se scurgea aşa cum socotea el că trebuie: uşor, plăcut şi decent. Se scula la nouă dimineaţa, îşi bea cafeaua, citea ziarul, apoi îşi îmbrăca *viţmundirul*, şi pleca la tribunal. Acolo se înhăma dintr-odată la jugul cu care se obişnuise: petiţionari, note informative la cancelarie, munca propriu-zisă de cancelarie, şedinţele publice şi administrative. În toate acestea trebuie să ştii să înlături orice imbold proaspăt şi viu care întotdeauna tulbură mersul corect al treburilor de serviciu: la slujbă, nu trebuie să-ţi permiţi cu oamenii nici un fel de alte relaţii, iar motivaţia relaţiilor trebuie să fie doar strict profesională. De pildă, vine cineva şi vrea o informaţie. Ca persoană neoficială, Ivan Ilici nu are nici o legătură cu insul respectiv. Dar dacă omul acesta se adresează magistratului şi solicitarea lui este exprimată pe o hîrtie cu antet, atunci, în limitele acestei relaţii, Ivan Ilici va face absolut tot ce-i stă în putere, respectînd formele unor relaţii cordiale, mai ales politeţea. Îndată ce relaţia de serviciu se încheie, nu mai există nici o legătură între cei doi. Ivan Ilici stăpînea în cel mai înalt grad iscusinţa de a cizela latura profesională, fără s-o amestece cu viaţa lui personală, şi printr-o practică îndelungată şi cu mult talent o şlefuise într-o asemenea măsură, încît uneori, ca un virtuoz, îşi permitea să amestece parcă în glumă relaţiile de serviciu cu cele private. Îşi permitea, pentru că se simţea întotdeauna în stare să scoată în evidenţă latura profesională şi să dea la o parte latura intimă. Şi Ivan Ilici făcea lucrul acesta cu uşurinţă, cu plăcere şi eleganţă, ba chiar cu virtuozitate. În pauze fuma, bea ceai, discuta un pic despre politică, un pic despre probleme generale, un pic despre jocul de cărţi şi considerabil mai mult despre noile numiri. Apoi obosit, dar cu sentimentul virtuozului care interpretase la perfecţie partitura de prim-violonist în orchestră, se întorcea acasă. Soţia şi fiica lui ori erau plecate pe undeva, ori aveau vreun musafir. Fiul lui era la gimnaziu, îşi pregătea lecţiile cu meditatori, învăţînd conştiincios ce se preda la gimnaziu. Totul mergea bine. După masa de prînz, dacă nu aveau oaspeţi, Ivan Ilici citea uneori vreo carte care făcuse vîlvă, iar seara se aşeza la lucru, adică citea dosare, se punea la curent cu legile, confrunta depoziţii şi le încadra în articolele de legi. Lucrul acesta nici nu-l plictisea, nici nu-l bucura. Îl plictisea numai dacă în timpul acela ar fi putut să joace vint, dar, dacă nu exista posibilitatea unei partide de vint, îi plăcea mai degrabă să lucreze decît să fie singur sau cu soţia. Îi plăceau, de asemenea, mesele intime la care invita domni şi doamne cu o înaltă poziţie socială, iar o atare petrecere a timpului semăna cu modul obişnuit de a-şi petrece timpul liber

al acestor invitaţi, aşa cum şi salonul semăna cu toate celelalte.

Odată au dat chiar şi o serată la care s-a dansat. Ivan Ilici s-a simţit bine, totul a mers strună, numai că a ieşit scandal cu nevasta din pricina torturilor şi a bomboanelor: Praskovia Feodorovna avea un plan al ei, în timp ce Ivan Ilici insistase să cumpere toate dulciurile de la un cofetar scump şi luase prea multe torturi. Cearta se iscase din pricină că torturile rămăseseră, iar nota de plată la cofetar era de patruzeci şi cinci de ruble. Cearta fusese atît de aprinsă şi neplăcută, încît Praskovia Feodorovna ajunsese să-i zică: „Prostule, acriturâ ce eşti!“. El se luase cu mîinile de cap şi, la mînie, pomenise ceva de divorţ. Dar serata în sine fusese izbutită. Se adunase lumea cea mai distinsă, Ivan Ilici dansase cu prinţesa Trufonova, sora cunoscutei fondatoare a societăţii „Alină-mi durerea“. Bucuriile profesionale ţineau de vanitate, bucuriile mondene ţineau de înfumurare, însă adevăratele bucurii erau acelea pe care i le dădea jocul de vint. Recunoştea că după orice eveniment neplăcut din viaţa lui, bucuria care, ca o lumînare aprinsă, le lăsa pe toate celelalte în umbră, era să se aşeze la o partidă de vint, neapărat în patru (în cinci e supărător să ieşi din joc, chiar dacă te prefaci că nu te deranjează deloc), cu jucători buni şi cu parteneri ce nu erau puşi pe arţag. Îi plăcea jocul serios şi interesant (cînd îţi vin cărţile), apoi să ia cina şi să bea un pahar de vin. După vint, mai ales cînd avea parte şi de un mic cîştig (unul prea mare îi displăcea), Ivan Ilici se ducea la culcare într-o excelentă dispoziţie sufletească.

Aşa se scurgea viaţa lor. Aveau un cerc select de cunoscuţi, la ei veneau şi persoane importante, şi tineri.

În ce priveşte cercul de cunoscuţi, soţul, soţia şi fiica erau întru totul de acord şi, fără să se vorbească între ei, ţineau la distanţă şi se dezbărau de tot felul de prieteni şi rubedenii, nişte neisprăviţi care dădeau buzna cu tandreţuri în salonul lor cu farfurii japoneze pe pereţi. În scurt timp toţi aceşti coate-goale încetară să mai vină pe capul lor şi în jurul Golovinilor rămase numai crema societăţii. Tinerii îi făceau curte Lizankăi, iar Petrişcev, judecător de instrucţie, fiul lui Dmitri Ivanovici Petrişcev şi unic moştenitor al averii acestuia, o curta atît de insistent, încît Ivan Ilici se sfătui cu Praskovia Feodorovna dacă n-ar fi cazul să-i plimbe cu troica sau să organizeze o petrecere. Aşa curgea viaţa lor. Curgea fără nici o schimbare şi totul era cît se poate de bine.

IV

Erau sănătoşi cu toţii. Nu se putea numi boală faptul că din cînd în cînd Ivan Ilici spunea că simte un gust ciudat în gură şi o jenă în partea stîngă a stomacului.

Dar jena aceasta începu să se înteţească şi, chiar dacă nu se transformase în durere propriu-zisă, îi dădea senzaţia unei greutăţi permanente pe partea stîngă şi o stare de spirit proastă. Iar această stare de spirit, tot mai intensă de la o zi la alta, începu să strice mersul vieţii uşoare, plăcute şi decente care se statornicise în familia Golovin. Soţul şi soţia se certau tot mai des, şi în curînd dispărură tihna şi buna dispoziţie, cei doi izbutind cu greu să păstreze doar decenţa. Scenele dintre ei se îndesiră. Rămaseră din nou doar insuliţele, şi acelea puţine, pe care se puteau întîlni fără să izbucnească sfada.

Praskovia Feodorovna se plîngea acum, nu fără temei, că soţul ei are o fire dificilă. Cu obiceiul ei de a exagera, spunea că dintotdeauna avusese o fire îngrozitoare, că fusese nevoie de multă bunătate din partea ei ca să-l îndure douăzeci de ani. E adevărat că acum Ivan Ilici era cel care isca certurile. Se pornea cu cicăleala întotdeauna înainte de masă, de multe ori chiar cînd începea să mănînce, la supă. Observa ba că s-a deteriorat ceva din veselă, ba că mîncarea nu-i cum trebuie, ba că fiul şi-a pus cotul pe masă, ba că pieptănătura fetei nu-i potrivită. Şi pentru toate o învinuia pe Praskovia Feodorovna. La început, Praskovia Feodorovna riposta şi-i arunca multe vorbe neplăcute, dar în vreo două rînduri, înainte de masa de prînz, el se înfuriase atît de tare, încît ea înţelesese că e vorba de o suferinţă reală legată de hrană şi se stăpînise. Acum nu mai replica, ci se grăbea să termine masa cît mai repede. Praskovia Feodorovna îşi făcea un mare merit din docilitatea asta. Odată ce hotărîse că soţul ei are o fire îngrozitoare şi că îi făcuse viaţa un calvar, începu să-şi plîngă de milă. Şi cu cît îşi plîngea mai tare de milă, cu atît îşi ura mai mult soţul. I-ar fi dorit moartea, însă nici aşa nu era bine, pentru că n-ar mai fi existat leafa lui. Şi asta o înverşuna şi mai rău împotriva lui. Se considera extrem de nefericită tocmai pentru că nici moartea lui n-ar fi salvat-o; şi se enerva fără s-o arate, iar iritarea ei mocnită sporea iritarea lui.

După o scenă în care Ivan Ilici fusese deosebit de nedrept şi în urma căreia îi mărturisise că e într-adevăr foarte nervos, dar că acest lucru era din pricina bolii, ea îi spuse că dacă e bolnav, atunci trebuie să se trateze şi îi ceru să se

ducă să consulte un medic faimos.

El procedă întocmai. Totul se petrecu aşa cum se aşteptase, aşa cum se face de obicei. Şi aşteptarea, şi emfaza doctorală, atît de cunoscută lui, exact aceea pe care o practica el însuşi la tribunal, şi ciocănelile pe articulaţii, şi ascultatul la plămîni, şi întrebările care impuneau răspunsuri stabilite dinainte şi, evident, inutile, şi aerul plin de importanţă care pasămite spunea că e de ajuns să vă lăsaţi pe mîna noastră, facem noi tot ce trebuie, fiindcă, fără nici o îndoială, ştim ce e de făcut – totul în aceeaşi manieră pentru fiecare. Era exact la fel ca la tribunal. Aşa cum îşi dădea el aere în faţa inculpaţilor, tot aşa îşi dădea aere şi faimosul doctor în faţa lui.

Doctorul îi spuse: cutare şi cutare arată că aveţi cutare şi cutare, dar dacă asta nu se confirmă la investigaţiile cutare şi cutare, trebuie să presupunem cutare şi cutare. Dacă totuşi presupunem cutare şi cutare, atunci… ş.a.m.d. Pentru Ivan Ilici era importantă o singură întrebare: starea lui e gravă sau nu? Însă doctorul ignora această întrebare nelalocul ei. Din punctul lui de vedere întrebarea era fără rost şi nu merita să fie discutată; pentru el nu exista decît cîntărirea unor posibilităţi: un rinichi deplasat, catar cronic sau o boală a intestinului gros. Nu era vorba de viaţa lui Ivan Ilici, ci de o dispută între rinichiul deplasat şi intestinul gros. Şi doctorul lămuri această dispută în chip strălucit, sub ochii lui Ivan Ilici, în favoarea intestinului gros, cu rezerva că analiza urinei ar putea oferi noi indicii şi atunci problema va fi cercetată din nou. Toate acestea erau aidoma cu ceea ce Ivan Ilici însuşi făcuse în chip strălucit de o mie de ori cu inculpaţii. Doctorul îşi compuse expozeul într-o manieră la fel de strălucită şi-l privi pe inculpat triumfător, chiar vesel, pe deasupra ochelarilor. Din expozeul doctorului, Ivan Ilici trase concluzia că lucrurile stau prost, dar că lui, adică doctorului, şi pare-se şi celorlalţi, le e indiferent în timp ce pentru el e de rău. Şi concluzia aceasta îl atinse dureros pe Ivan Ilici, trezindu-i un sentiment de adîncă compasiune de sine şi o ură puternică împotriva doctorului indiferent la o problemă atît de importantă.

Dar nu spuse nimic, se ridică, lăsă banii pe masă şi, oftînd, întrebă:

— Noi, bolnavii, vă punem probabil adesea întrebări nepotrivite, dar aş vrea să ştiu: pînă la urmă boala asta e gravă sau nu?

Doctorul îl privi sever cu un singur ochi pe deasupra ochelarilor, parcă spunîndu-i: inculpat, dacă vă abateţi de la întrebările puse de noi, voi fi obligat să dispun scoaterea dumneavoastră din sală.

— V-am explicat tot ce am considerat că este necesar şi oportun, spuse el. Investigaţiile ne vor arăta ce e de făcut în continuare.

Şi doctorul se înclină.

Ivan Ilici ieşi fără grabă, se aşeză trist în sanie şi plecă acasă. Tot drumul îşi prefiră în minte vorbele doctorului, străduindu-se să traducă explicaţiile savante, încîlcite şi neclare ale medicului într-un limbaj simplu şi să desluşească în ele răspunsul la întrebarea: este o boală gravă, foarte gravă sau încă nu e mare lucru? Şi i se păru că sensul spuselor doctorului indică o boală foarte gravă. Pe străzi, totul îi părea copleşit de tristeţe. Birjarii erau trişti, casele erau triste, trecătorii, prăvăliile – toate erau triste. Iar durerea asta surdă, mocnită, ce nu-l slăbea nici o clipă, căpăta după vorbele alambicate ale doctorului o altă semnificaţie, una mai adîncă. Ivan Ilici se concentra acum asupra ei, copleşit de un sentiment nou, apăsător.

Ajunse acasă şi se apucă să-i povestească soţiei. Soţia îl ascultă, dar pe la jumătatea istorisirii intră fata lor cu pălăria pe cap: se pregătea să meargă cu mama ei undeva. Se aşeză cu greu să asculte istoria asta plictisitoare, însă nu rezistă mult, şi maică-sa nu-l lăsă să-şi ducă povestea pînă la capăt:

— Îmi pare foarte bine, îi spuse ea. Acum trebuie să ai grijă să-ţi iei regulat medicamentele. Dă-mi reţeta să-l trimit pe Gherasim la farmacie.

Şi ieşi să se îmbrace.

El îşi ţinu răsuflarea cîtă vreme a mai fost ea în odaie, dar după ce ieşi, oftă din rărunchi.

„Cine ştie? îşi spuse. Poate că nu e nimic grav.“

Începu să ia medicamentele, să respecte recomandările doctorului, care se modificară după rezultatul de la analiza urinei. Odată cu analiza asta şi cu cele care urmară, se produse o încurcătură. La doctorul respectiv nu mai putea ajunge, iar prescripţiile de acum erau altele decît cele dinainte. Doctorul ori uitase să-l prevină, ori greşise, ori îi ascundea ceva.

Totuşi Ivan Ilici continua să urmeze conştiincios recomandările medicului şi la început lucrul acesta îi aduse alinare.

De la vizita la doctor, principala preocupare a lui Ivan Ilici era să respecte întru totul indicaţiile acestuia legate de igienă şi de administrarea medicamentelor. Totodată îşi ţinea sub observaţie durerea cu pricina şi toate celelalte funcţii ale organismului. Era interesat mai cu seamă de boli şi de problemele de sănătate. Cînd în preajmă se vorbea de bolnavi, de morţi, de

persoane care se vindecaseră, dar mai ales de boala ce se abătuse asupra lui, Ivan Ilici trăgea cu urechea şi, silindu-se să-şi ascundă emoţia, punea întrebări, aplica informaţiile la suferinţa lui.

Durerea nu slăbea, însă el se străduia din răsputeri să creadă că se simte mai bine. Şi izbutea să se amăgească atîta timp cît nu-l tulbura nimic. Dar îndată ce apărea vreo supărare cu soţia, sau avea vreun eşec la serviciu, sau îi intrau cărţi proaste la vint, pe loc boala îşi făcea simţită prezenţa în forţă. Înainte suporta toate aceste belele spunîndu-şi că uite, acuşi-acuşi o să îndrept răul, o să lupt, o să am succes, o să fac marele şlem. Acum însă orice nereuşită îl dobora şi-l aducea la disperare. Îşi spunea: „Abia începusem să mă pun pe picioare şi medicamentul îşi făcea efectul, că vine peste mine blestematul ăsta de ghinion, necazul ăsta…“. Şi se mînia pe ghinion şi pe oamenii care-l supărau dîndu-l gata, simţea că mînia asta îl omoară, dar nu putea s-o ţină în frîu. Ar fi fost normal să-şi dea seama că furia lui pe împrejurări şi pe oameni îi agrava boala şi că de aceea ar fi trebuit să nu dea atenţie întîmplărilor neplăcute, însă raţionamentul lui era total opus. Îşi spunea că are nevoie de linişte, observa orice fapt care i-o tulbura şi la cel mai mic neajuns se enerva din nou. Starea lui se înrăutăţea şi pentru că citea cărţi de medicină şi se consulta cu medicii. Boala se agrava atît de lent, încît el se putea amăgi comparînd o zi cu alta – diferenţa era mică. Dar cînd se sfătuia cu doctorii i se părea că boala merge înspre mai rău şi încă repede. Cu toate acestea se consulta mereu cu ei.

În aceeaşi lună se duse şi la altă somitate medicală care îi spuse aproape acelaşi lucru ca prima, doar că îi puse întrebările după alt calapod. Iar sfatul primit nu făcu decît să-i sporească îndoielile şi teama. Prietenul unui prieten – un medic foarte bun – îi puse un alt diagnostic şi, deşi îi promisese că se va face bine, mai mult îl sperie pe Ivan Ilici cu întrebările şi presupunerile lui, înteţindu-i îndoielile. Un homeopat îi puse cu totul alt dignostic şi îi dădu un remediu, pe care Ivan Ilici îl luă, pe furiş, timp de o săptămînă. Dar după o săptămînă, văzînd că nu simte nici o îmbunătăţire, îşi pierdu încrederea şi în celelalte tratamente şi căzu într-o stare de deprimare şi mai adîncă. Într-o bună zi o doamnă din cercul lor de cunoştinţe îi povesti despre lecuirea cu ajutorul icoanelor. Ivan Ilici se surprinse ascultînd-o cu atenţie, ba chiar gîndindu-se că asta ar fi o rezolvare posibilă. Speriat de această întîmplare, îşi spuse: „Nu cumva îmi slăbesc facultăţile mentale? Prostii! E absurd, nu trebuie să mă las pradă ipohondriei, ci să-mi aleg un medic şi să-i urmez tratamentul cu

străşnicie. Aşa o să şi fac. Cu asta pun punct. N-o să mă mai gîndesc la boală şi pînă la vară am să urmez cu stricteţe prescripţiile medicale. Atunci o să se lămurească lucrurile. Iar acum gata cu îndoielile!…“. Uşor de spus, cu neputinţă de pus în practică. Durerea dintr-o parte îl chinuia şi parcă sporea, nu-i mai dădea pace nici o clipă, în gură avea un gust tot mai ciudat şi un miros respingător, îi scădea pofta de mîncare şi îl lăsau treptat puterile. Nu se putea amăgi: înlăuntrul lui se petrecea ceva nou, înspăimîntător şi extrem de important, mai important decît orice altceva din viaţa lui de pînă atunci. Şi doar el ştia toate astea, toţi cei din jurul lui nu înţelegeau ori nu voiau să înţeleagă, crezînd că toate merg ca înainte. Lucrul acesta îl chinuia cel mai tare pe Ivan Ilici. Vedea că cei ai casei – mai cu seamă soţia şi fata care erau în toiul vizitelor de sezon – nu înţelegeau nimic şi se supărau că era atît de trist şi de pretenţios, de parcă el ar fi fost vinovat de toate astea. Deşi ei se străduiau să-şi ascundă iritarea, Ivan Ilici vedea că le stă în cale, că soţia adoptase o anumită atitudine faţă de boala lui, pe care şi-o păstra indiferent de ce spunea sau făcea el. Atitudinea aceasta se putea traduce astfel:

— Să ştiţi că Ivan Ilici nu poate să urmeze cu stricteţe tratamentul prescris, ca toţi oamenii cumsecade, le spunea ea cunoscuţilor. Azi ia picăturile, ţine regim şi se culcă la timp, iar mîine, dacă nu sînt atentă, uită brusc să le ia, mănîncă nisetru (şi n-are voie), ba mai şi stă la vint pînă la unu noaptea.

— Da’ cînd s-a întîmplat asta? intervenea Ivan Ilici cu ciudă. O singură dată, la Piotr Ivanovici.

— Dar ieri cu Şebek?

— Oricum nu puteam să dorm de durere.

— Oricare ar fi cauza, în felul ăsta n-ai să te faci niciodată bine şi ne chinuieşti şi pe noi.

Din atitudinea Praskoviei Feodorovna legată de suferinţa lui, aşa cum o afişa faţă de ceilalţi şi chiar faţă de Ivan Ilici, reieşea că el este vinovat de boala lui şi că în felul acesta o împovărează cu un necaz. Ivan Ilici simţea că ea n-o face intenţionat, însă asta nu-i aducea nici o uşurare.

La tribunal, Ivan Ilici observa sau i se părea că observă aceeaşi atitudine ciudată faţă de el: ba i se părea că ceilalţi îl privesc iscoditor ca pe unul care în curînd o să lase locul liber, ba vedea că prietenii se apucau să glumească amical pe seama îngrijorării lui, ca şi cum acel ceva groaznic şi înfricoşător, care se înfiripa înlăuntrul lui şi-l vlăguia necontenit, tîrîndu-l nu se ştie unde, ar fi fost

cel mai plăcut subiect de glume. Îl enerva mai ales Schwartz cel plin de viaţă, vesel şi *comme il faut*, care-i amintea de cum fusese el însuşi cu zece ani în urmă.

Prietenii mai veneau să facă o partidă. Se aşezau la joc. Se desface un pachet nou de cărţi, se împarte, în mînă i se aşază în ordine caro lîngă caro… sînt şapte. Partenerul anunţă: „Fără atu“ şi îl susţine cu două carale. Ce şi-ar mai putea dori? Ar trebui să fie binedispus, să se învigoreze – *şlemul* e ca şi făcut. Şi deodată Ivan Ilici simte durerea aceea sîcîitoare, gustul rău în gură şi i se pare îngrozitor că, date fiind împrejurările, e în stare să se bucure de un *şlem*.

Se uită la Mihail Mihailovici, partenerul lui, cum aruncă energic pe masă carte după carte şi apoi, abţinîndu-se să ridice levatele, le împinge politicos şi protector spre Ivan Ilici, ca să-i facă plăcerea să le strîngă el cu uşurinţă, fără să întindă mîna prea mult. „Şi-o fi închipuind că sînt atît de nevolnic, încît nu sînt în stare să întind mîna“, îşi spune Ivan Ilici, uită socoteala atuurilor, mai joacă unul şi pierde *şlemul* cu trei levate. Însă mai cumplit decît orice altceva este să vadă cum suferă Mihail Mihailovici, în timp ce lui nu-i pasă. Şi îi este groază să se gîndească la motivul indiferenţei sale.

Partenerii văd că îi este greu şi-i spun: „Putem să ne oprim dacă eşti obosit. Odihneşte-te“. Să se odihnească? Nu, n-a obosit deloc, aşa că duce roberul pînă la capăt. Toţi patru sînt posomorîţi şi tăcuţi. Ivan Ilici simte că el este cel care a provocat atmosfera aceasta apăsătoare şi că nu o poate risipi. Urmează cina, apoi oaspeţii pleacă, iar Ivan Ilici rămîne singur avînd conştiinţa că viaţa îi este otrăvită, că otrăveşte şi viaţa celorlalţi şi că otrava asta nu scade, ci îi pătrunde tot mai adînc întreaga-i fiinţă.

Trebuie să meargă la culcare cu gîndurile astea, înfricoşat, plus suferinţa fizică, şi adesea să nu doarmă o bună parte din noapte, chinuit de durere. Dimineaţa trebuie să se scoale din nou, să se îmbrace, să meargă la tribunal, să vorbească, să scrie, iar dacă nu pleacă, să stea acasă cele douăzeci şi patru de ore, fiecare ceas fiind un chin pentru el. Şi trebuie să trăiască astfel, pe marginea prăpastiei, singur, fără nici un om care să-l înţeleagă sau să-l compătimească.

V

Aşa trecu o lună, apoi încă una. Înainte de Anul nou sosi cumnatul în vizită pentru un timp. Ivan Ilici era la tribunal. Praskovia Feodorovna plecase după cumpărături. Cînd intră în birou, Ivan Ilici îl găsi acolo pe cumnat, un sangvin sănătos, care-şi desfăcea singur geamantanul. La auzul paşilor lui Ivan Ilici, acesta îşi înălţă capul şi-l privi o clipă în tăcere, o privire extrem de grăitoare pentru Ivan Ilici. Cumnatul deschise gura să scoată un „ah!“, dar se stăpîni. Gestul acestuia era o confirmare.

— M-am schimbat, nu-i aşa?

— Da… oarecum.

Oricît încercă să mai aducă vorba despre înfăţişarea lui, cumnatul evită subiectul. Cînd se întoarse Praskovia Feodorovna, cumnatul se duse la ea. Ivan Ilici închise uşa cu cheia şi începu să se privească în oglindă, întîi din faţă, apoi din profil. Luă fotografia cu el şi soţia lui şi o compară cu ce vedea în oglindă. Schimbarea era imensă. Pe urmă îşi dezgoli braţele pînă la coate, şi le privi, lăsă mînecile în jos, se aşeză pe canapea şi se făcu mai negru decît noaptea la faţă.

„Nu trebuie, nu trebuie să cedez“, îşi spuse el, apoi se ridică hotărît, se duse la masă, deschise un dosar şi începu să citească, dar fără succes. Descuie uşa şi intră în camera de oaspeţi. Uşa de la salon era încuiată. Se apropie de ea în vîrful picioarelor şi trase cu urechea.

— Nu-i adevărat, exagerezi, riposta Praskovia Feodorovna.

— Cum exagerez? Tu nu vezi? E un om mort, uită-te la ochii lui. Sînt stinşi. Da’ ce are?

— Nimeni nu ştie. Nikolaev (unul dintre medici) a zis ceva, dar nu ştiu exact. Leşcetiţki (somitatea medicală) a spus că dimpotrivă…

Ivan Ilici plecă de acolo, se duse la el în cameră, se întinse în pat şi începu să se gîndească: „Rinichiul, rinichiul deplasat“. Îşi aminti tot ce-i spuseseră doctorii, cum că rinichiul s-a desprins şi rătăceşte de colo-colo. Ivan Ilici se strădui printr-un efort de imaginaţie să prindă rinichiul ăsta, să-l oprească şi să-l fixeze la locul lui. I se părea că e nevoie de atît de puţin… „Nu, mai bine mă mai duc o dată la Piotr Ivanovici.“ (Acesta era prietenul care avea un prieten medic.) Sună, porunci să se înhame calul şi se pregăti de plecare.

— Unde te duci, Jean? îl întrebă soţia cu o expresie pe faţă deosebit de tristă şi neobişnuit de blîndă.

Blîndeţea asta neobişnuită îl înfurie. O privi mohorît.

— Am treabă cu Piotr Ivanovici.

Plecă la prietenul care avea un prieten medic. Şi împreună cu acesta la doctor. Îl găsiră şi Ivan Ilici stătu îndelung de vorbă cu el.

Cercetînd anatomic şi fiziologic detaliile procesului care, în opinia doctorului, se petrecea în organismul său, el înţelese totul.

Exista un lucruşor, unul foarte mic, în intestinul gros. Chestiunea asta putea fi îndreptată. Intensificînd energia unui organ şi slăbind activitatea altuia se ajungea la o absorbţie şi totul reintra în normal. Ajunse puţin mai tîrziu la masa de prînz. Mîncă, discută plin de voie bună cu ceilalţi, dar multă vreme nu reuşi să se retragă la el să lucreze. În sfîrşit, intră în birou şi se aşeză imediat la lucru. Citea dosare, muncea, fără să-l părăsească însă senzaţia că amîna rezolvarea unei probleme arzătoare de care se va apuca după ce termină de lucrat. Cînd termină, îşi aminti că problema arzătoare era gîndul la intestinul gros. Dar nu se lăsă pradă acestui gînd şi se duse să ia ceaiul în salon. Acolo erau musafiri, se purtau conversaţii, cîntau din gură şi la pian. Era de faţă şi judecătorul de instrucţie, logodnicul dorit pentru fată. Ivan Ilici îşi petrecu seara mai vesel decît ceilalţi, după cum observă Praskovia Feodorovna, dar nu uită nici o clipă gîndul tainic, din nou amînat pe mai tîrziu, la intestinul gros. La ora unsprezece îşi luă la revedere şi se retrase. De cînd se îmbolnăvise dormea singur într-o odăiţă lîngă birou. Intră, se dezbrăcă şi luă un roman de Zola, dar în loc să citească se lăsă în voia gîndurilor. În imaginaţia lui se derula însănătoşirea dorită a intestinului gros. Se producea absorbţia, era alungat factorul dăunător, se restabilea activitatea normală a organului. „Da, aşa e, îşi spuse. Trebuie doar să ajut natura.“ Îşi aminti de medicament, se ridică, îl înghiţi, se lungi pe spate, ascultînd atent cît de benefic acţionează doctoria şi cum alungă durerea. „Trebuie doar să-l iau regulat şi să evit influenţele dăunătoare. Acum mă simt mai bine, mult mai bine.“ Se apucă să se palpeze pe o parte – locul cu pricina nu-l mai durea. „Da, nu mă mai doare, e deja mult mai bine.“ Stinse lumînarea şi se culcă pe-o parte… Intestinul gros se înzdrăveneşte, se produce absorbţia. Deodată simţi iarăşi vechea durere, atît de cunoscută lui, surdă, înfundată, stăruitoare, ameninţătoare. În gură – acelaşi gust respingător. I se strînse inima, îl luă cu ameţeală. „Doamne, Dumnezeule! rosti el. S-a pornit din nou şi n-o să înceteze niciodată“. Şi dintr-odată problema lui îi apăru în cu totul altă lumină. „Intestinul gros! Rinichiul! îşi spuse. Nu e vorba nici de intestinul gros, nici de rinichi, ci de viaţă şi… moarte. Da, am avut viaţă în mine şi ea se duce şi se tot

duce şi nu pot s-o ţin în loc. Da. De ce să mă amăgesc? Oare nu e limpede pentru toţi, cu excepţia mea, că mă sting, că e vorba numai de săptămîni, de zile – poate mor chiar acum. A fost lumină, iar acum e întuneric. Am fost aici, iar acum mă îndrept într-acolo! Încotro oare?“ Îl luă cu frig şi i se opri răsuflarea. Auzea doar bătăile inimii.

„N-o să mai fiu şi atunci ce-o să fie? N-o să fie nimic. Unde am să fiu cînd n-am să mai fiu? Nu cumva asta e moartea? Nu, nu vreau!“ Sări din pat, vru să aprindă o lumînare, cotrobăi cu mîinile tremurînde, scăpă lumînarea şi sfeşnicul pe jos şi se prăbuşi din nou pe pat, cu capul pe pernă. „De ce? E totuna, îşi spuse el, privind cu ochii deschişi în întuneric. Moartea. Da, moartea. Şi nici unul dintre ei nu ştie, nu vrea să ştie şi nu îi e milă. Ei cîntă. (Auzea de după uşă, ca de departe, zvon de glasuri şi ritornele.) Lor le este indiferent, dar o să moară şi ei. Proştii! Eu mai devreme, ei mai tîrziu; dar şi ei vor păţi acelaşi lucru. Şi totuşi se bucură. Dobitocii!“ Mînia îl sufoca. Îl copleşi o stare apăsătoare, chinuitoare, de neîndurat. Nu e posibil ca toţi să fie condamnaţi mereu la frica asta îngrozitoare. Se ridică.

„Ceva nu e în regulă; trebuie să mă liniştesc şi să regîndesc totul de la început.“ Şi o luă de la capăt. „Da, începutul bolii. M-am lovit într-o parte şi am rămas acelaşi şi atunci, şi a doua zi. M-a durut puţin, apoi mai tare, apoi doctori, apoi tristeţe şi descurajare, iarăşi doctori. Aşa m-am apropiat tot mai mult de prăpastie. Tot mai vlăguit. Şi iată că m-am ofilit, lumina din ochi mi s-a stins. E sfîrşitul, iar eu mă gîndesc la intestin. Mă gîndesc cum să vindec intestinul, cînd aici e vorba de moarte. E cu putinţă să fie chiar moartea?“ Îl cuprinse din nou groaza, începu să gîfîie, se aplecă, bîjbîi după chibrituri, se sprijini cu cotul de noptiera care îi stătea în cale, dar atingerea ei îi provocă durere. Se supără pe ea, se rezemă mînios mai cu putere şi o răsturnă. Ajuns la disperare, simţind că se sufocă, se prăbuşi pe spate aşteptîndu-şi moartea chiar în clipa aceea.

Între timp, oaspeţii plecau. Praskovia Feodorovna îi conducea. Auzi ceva căzînd şi intră în odaia lui.

— Ce s-a întîmplat?

— Nimic. Am răsturnat-o din greşeală.

Ea ieşi, aduse o lumînare. El stătea culcat, răsuflînd repede şi cu greutate, de parcă ar fi alergat o verstă, cu privirea pironită asupra ei.

— Ce-i cu tine, Jean?

— Ni…mic. Am răs…tur…nat-o.

„Ce să-i explic? N-o să înţeleagă“, gîndi el.

Şi într-adevăr ea nu înţelese. Îndreptă noptiera, aprinse o lumînare şi ieşi grăbită: trebuia să-şi conducă oaspeţii.

Cînd se întoarse, Ivan Ilici stătea tot pe spate cu privirea în tavan.

— Ce ai? Îţi e mai rău?

— Da.

Ea clătină din cap şi se aşeză.

— Ştii, Jean, mă gîndesc dacă n-ar fi bine să-l chemăm acasă pe Leşcetiţki.

Asta însemna să-l cheme pe faimosul doctor, fără să-şi cruţe banii. El zîmbi caustic şi spuse „Nu“. Ea mai întîrzie puţin, apoi se apropie şi îl sărută pe frunte.

Simţea că o urăşte din tot sufletul în timp ce-l săruta şi făcu un efort să n-o împingă la o parte.

— Noapte bună. Poate dă Domnul şi ai să adormi.

— Da.

VI

Ivan Ilici vedea că moare şi tot timpul era disperat.

Deşi în adîncul sufletului ştia că moare, nu numai că nu se obişnuia cu acest gînd, dar pur şi simplu nu înţelegea ce se întîmplă, nu putea nicicum să înţeleagă.

Exemplul de silogism pe care-l învăţase în manualul de logică al lui Kiesewetter11 – Caius este om, oamenii sînt muritori, deci Caius este muritor – i se păruse toată viaţa corect numai în privinţa lui Caius, nu şi a lui. Existase un Caius, adică un om în general, şi raţionamentul era cît se poate de întemeiat. Dar el nu era nici Caius, nici om în general, el fusese dintotdeauna o fiinţă deosebită, cu totul deosebită de ceilalţi; fusese Vanea cu *maman* şi *papa*, cu Mitea şi Volodea, cu jucării, cu vizitiu şi dădacă, apoi cu Katenka, cu toate bucuriile, amărăciunile şi încîntările copilăriei, adolescenţei şi tinereţii. Simţise oare Caius mirosul acelei mingi de piele în dungi, care-i plăcea atît de mult lui Vanea? Sărutase oare Caius mîna mamei într-un fel anume şi foşniseră tot aşa pentru el faldurile rochiei sale de mătase? Făcuse oare Caius tămbălău la Şcoala

de Drept din pricina piroştilor? Fusese îndrăgostit ca el? Ar fi putut oare Caius să conducă o şedinţă la fel de bine ca el?

Caius este muritor şi e firesc să moară, dar eu – Vanea, Ivan Ilici – cu toate sentimentele şi gîndurile mele sînt cu totul altceva. E cu neputinţă să trebuiască să mor. Ar fi mult prea îngrozitor.

Aşa simţea el.

„Dacă mi-ar fi fost dat să mor asemenea lui Caius, aş fi ştiut, mi-ar fi spus-o vocea interioară, dar nu s-a petrecut nimic de felul acesta. Eu şi prietenii mei am realizat că nouă nu ni se poate întîmpla ce a păţit Caius. Şi acum, ca să vezi! îşi spuse el. Nu e posibili. Nu e posibil şi totuşi aşa e. Cum aşa? Cum să înţeleg toate astea?“

Nu înţelegea şi se străduia să alunge gîndul acesta, ca pe un gînd mincinos, aberant, maladiv, dorea să-l schimbe cu altele corecte şi sănătoase. Dar gîndul acesta – nu doar gînd, ci cumva o realitate – revenea şi îi apărea în faţă.

În locul lui, Ivan Ilici chema pe rînd alte gînduri sperînd să găsească în ele un sprijin. Încerca să se întoarcă la mersul de odinioară al gîndurilor care lăsau în umbră gîndul morţii. Dar – lucru ciudat – tot ce înainte umbrea ideea morţii, o ascundea, o distrugea, acum nu mai avea acelaşi efect. În ultima vreme, Ivan Ilici îşi petrecea mai tot timpul încercînd să restabilească vechiul mers al gîndurilor care îndepărtau moartea. Bunăoară îşi spunea: „Să mă ocup de slujbă, în fond ea a fost viaţa mea“. Se ducea la tribunal, alungînd orice îndoială, intra în vorbă cu colegii şi se aşeza, ca de obicei, cu un aer absent, cuprinzîndu-i cu o privire îngîndurată pe cei din faţa lui şi sprijinindu-se cu mîinile slăbite de braţele fotoliului de stejar. Tot ca de obicei, se apleca spre colegul său, îşi trăgea dosarul mai aproape, schimba în şoaptă cîteva cuvinte, apoi, ridicîndu-şi brusc ochii, se îndrepta în scaun, rostea cuvintele de rigoare şi deschidea procesul. Dar pe la mijlocul lui, durerea într-o parte, fără să ţină cont de punctul din desfăşurarea şedinţei, îşi începea dintr-odată lucrarea *ei* sîcîitoare. Ivan Ilici îşi pleca urechea, îşi alunga gîndul de la *ea*, dar *ea* îşi continua treaba, apărea din nou şi se proţăpea în faţa lui privindu-l ţintă, iar el, cu ochii stinşi, încremenea şi se întreba iarăşi: „Oare doar *ea* să fie adevărată?“. Colegii şi subalternii vedeau cu tristeţe şi uimire cum el, un judecător strălucit şi subtil, se încurca, făcea greşeli. Ivan Ilici se înviora, se străduia să-şi vină în fire, conducea cumva şedinţa pînă la capăt şi se întorcea acasă cu gîndul deprimant că interesul profesional nu mai putea, ca înainte, să-i ascundă nici

măcar lui însuşi ceea ce voia el să ascundă, că preocuparea lui pentru slujbă nu-l putea scăpa de *ea*. Şi mai rău decît orice altceva era faptul că *ea* îi abătea atenţia nu pentru ca el să facă un lucru anume, ci doar ca s-o privească drept în faţă, s-o privească şi, nefăcînd nimic, să se chinuiască înfiorător.

Ca să iasă din starea asta, Ivan Ilici căuta consolări, adică alte paravane, şi pentru scurtă vreme acestea păreau o salvare, însă pe dată, chiar dacă nu se năruiau, ele deveneau străvezii, ca şi cum *ea* ar fi avut puterea să străpungă orice. Nimic n-o putea face să dispară.

În ultima vreme i se întîmpla să intre în salonul amenajat de el, în salonul în care căzuse şi pentru care – cum glumea înveninat în sinea lui – îşi jertfise viaţa, pentru că ştia că boala i se pornise de la lovitura aceea. Intra şi vedea că pe masa lustruită era o zgîrietură. Căuta provenienţa şi o găsea în ornamentul de bronz uşor îndoit pe margine de pe un album cu poze. Lua albumul, un obiect costisitor, aranjat de el cu atîta dragoste, şi se supăra pe neglijenţa fiicei şi a prietenilor ei: într-un loc era rupt, în altul fotografiile fuseseră inversate. Punea meticulos totul în ordine, îndrepta la loc ornamentul de pe copertă.

Apoi îi venea ideea să mute tot acest *établissement*12 cu albume într-un alt colţ, lîngă flori. Chema feciorul sau veneau soţia şi fiica să-l ajute. Ele nu erau de acord, îl contraziceau, el se lua la ceartă, se supăra. Dar de fapt era bine, pentru că uita de *ea*, n-o mai vedea.

Însă dacă soţia îl admonesta cînd încerca să mute ceva cu mîna lui: „Lasă-i pe ceilalţi, ai să te loveşti din nou“, *ea* se iţea brusc pe după paravan şi el o zărea. Apăruse, iar el încă mai spera ca *ea* să se ascundă, dar, fără să vrea, se concentra pe locul cu pricina: totul era ca înainte, îl durea în continuare, el nu putea să uite, iar *ea* îl privea în faţă din spatele florilor. La ce bun toate?

„Şi adevărul e că aici, la draperia asta, ca la un asalt, mi-am pierdut viaţa. Oare aşa să fie? Cît e de sinistru şi de absurd! Nu se poate! Nu se poate şi totuşi aşa e.“

Se ducea în birou, se întindea pe canapea şi rămînea iarăşi numai cu *ea*. Ei doi, între patru ochi, fără să poată face ceva împotriva *ei*. Doar să se uite la *ea* şi să-l ia cu frig.

VII

Cum a intrat Ivan Ilici în a treia lună de boală e greu de spus, pentru că toate s-au desfăşurat pas cu pas, pe nesimţite, pînă s-a ajuns în situaţia în care şi soţia, şi fiica, şi fiul, şi servitorii, şi cunoscuţii, şi medicii, ba chiar şi el – toţi îşi dădeau seama că singura lor preocupare era să afle cît de repede va lăsa în sfîrşit locul liber, îi va scuti pe cei vii de prezenţa lui stingheritoare şi va scăpa el însuşi de suferinţe.

Dormea din ce în ce mai puţin, îi dădeau opiu şi începuseră să-i facă injecţii cu morfină. Dar nici asta nu-l alina. Iniţial, tristeţea resemnată pe care o încerca în starea de somnolenţă îl uşurase cumva ca ceva nou, apoi însă devenise greu de îndurat, era poate chiar mai chinuitoare decît durerea propriu-zisă.

Îi pregăteau mîncăruri speciale după recomandarea medicului, dar ele i se păreau din ce în ce mai fade şi mai respingătoare.

Pentru nevoile lui intime fuseseră făcute amenajări speciale şi de fiecare dată toate acestea erau un adevărat chin. Îl chinuiau murdăria, indecenţa, mirosul şi ideea că trebuie să fie de faţă şi altcineva.

Dar tocmai în chestiunea asta neplăcută apăruse o mîngîiere pentru Ivan Ilici. Întotdeauna venea să strîngă după el rîndaşul Gherasim.

Gherasim era un mujic tînăr, curat, cu un aer de prospeţime, care se cam îngrăşase cu bucatele de la oraş. Era mereu vesel şi senin. La început, prezenţa acestui om curat în straie ruseşti, care îndeplinea treaba asta neplăcută, îl stînjenise pe Ivan Ilici.

Odată, ridicîndu-se de pe oală, nu mai avu putere să-şi tragă pantalonii şi se prăbuşi pe fotoliul moale. Rămase aşa, uitîndu-se cu groază la coapsele sale dezgolite, neputincioase, pe care muşchii se conturau în linii clare.

Împrăştiind în jurul lui un aer proaspăt de iarnă şi miros plăcut de dohot de la cizmele grosolane, intră în odaie Gherasim cu pas uşor şi hotărît. Îmbrăcat într-o cămaşă curată de stambă, cu un şorţ din pînză de casă în faţă, cu mînecile suflecate pe braţele lui tinere şi vînjoase, el se apropie de oală, fără să se uite la Ivan Ilici, pesemne pentru a-şi stăvili – ca să nu-l umilească pe bolnav – bucuria de viaţă ce strălucea pe chipul lui.

— Gherasim, îl chemă cu voce stinsă Ivan Ilici.

Gherasim tresări, probabil speriat că greşise cu ceva, şi îşi întoarse repede spre bolnav faţa tînără, blîndă, croită în linii simple, pe care abia începuse să mijească barba.

— Ce porunciţi?

— Presupun că ţi-e greu să faci treaba asta. Iartă-mă. Nu mă descurc singur.

— Nici vorbă! Gherasim îşi descoperi într-un zîmbet dinţii albi şi ochii i se luminară. De ce să-mi fie greu? Păi sînteţi bolnav.

Şi, ca de obicei, el apucă vasul cu mîini îndemînatice şi puternice şi ieşi păşind uşor. Peste un minut se întoarse păşind la fel de uşor.

Ivan Ilici şedea în fotoliu în aceeaşi poziţie.

— Gherasim, spuse el după ce acesta pusese la locul ei oala spălată şi curată, ajută-mă, te rog, vino aici. Gherasim se apropie. Ridică-mă. Nu mă descurc singur, iar pe Dmitri l-am trimis undeva.

Gherasim veni lîngă el. La fel de uşor cum păşise, îl cuprinse abil cu braţele-i puternice, îl ridică uşor şi, susţinîndu-l cu o mînă, cu cealaltă îi trase pantalonii, apoi vru să-l aşeze la loc. Dar Ivan Ilici îl rugă să-l ducă pînă la canapea. Fără nici un efort şi abia atingîndu-l, Gherasim îl conduse sprijinindu-l cu grijă pînă la canapea şi-l aşeză.

— Mulţumesc. Cu cîtă iscusinţă, cît de bine… le faci tu pe toate.

Gherasim zîmbi din nou şi dădu să plece. Însă lui Ivan Ilici îi era atît de bine cu el, încît nu-i venea să-i dea drumul.

— Uite ce te rog: trage lîngă mine un scaun, nu pe acela, pe celălalt, şi pune-mi-l sub picioare. Mi-e mai uşor cînd stau cu ele mai sus.

Gherasim îi aduse scaunul, îl aşeză încet pe podea, fără zgomot, şi-i ridică picioarele pe el. Lui Ivan Ilici i se păru că îi era mai bine în timp ce îi ţinea picioarele în sus.

— Mi-e mai bine cînd ele sînt mai sus, spuse Ivan Ilici. Pune-mi dedesubt şi perna aceea.

Gherasim făcu întocmai. Îi ridică din nou picioarele şi i le lăsă în jos. Ivan Ilici se simţi din nou mai bine cîtă vreme Gherasim îi înălţă picioarele. Cînd i le coborî i se păru că se simte mai rău.

— Gherasim, ai vreo treabă acum?

— Nicidecum, domnia voastră, răspunse Gherasim, care învăţase la oraş cum se vorbeşte cu boierii.

— Mai ai ceva de făcut?

— Ce să mai am? Le-am gătat pe toate, doar lemne să mai tai pentru mîine.

— Atunci ţine-mi picioarele aşa, mai sus. Poţi?

— Cum să nu? Sigur că pot.

Gherasim îi ridică mai mult picioarele şi lui Ivan Ilici i se păru că în poziţia

asta nu mai simte deloc durerea.

— Da’ cu lemnele cum rămîne?

— Nu vă faceţi griji, o să mă descurc.

Ivan Ilici îi porunci lui Gherasim să ia loc şi să-i ţină picioarele. Între timp stătu de vorbă cu el şi – lucru ciudat – i se păru că îi este mai bine cîtă vreme Gherasim îi ţinea picioarele.

De atunci Ivan Ilici începu să-l cheme din cînd în cînd pe Gherasim să-i ţină picioarele pe umeri. Îi plăcea şi să discute cu el. Gherasim făcea toate astea simplu şi firesc, cu plăcere şi cu o bunăvoinţă care îl înduioşa pe Ivan Ilici. Sănătatea, forţa şi vigoarea celorlalţi îl răneau pe Ivan Ilici, numai forţa şi vigoarea lui Gherasim nu-l amărau, ci, dimpotrivă, îl linişteau.

Chinul cel mai mare pentru Ivan Ilici era minciuna – adoptată nu se ştie de ce de toată lumea – că e doar bolnav, că nu moare, că trebuie doar să fie liniştit şi să se trateze şi totul o să fie foarte bine. El însă ştia că orice i s-ar face n-o să rezulte nimic altceva decît o suferinţă tot mai cumplită şi, în final, moartea. Îl chinuia minciuna asta, îl chinuia faptul că nu voiau să recunoască acel lucru pe care-l ştiau cu toţii, inclusiv el însuşi, dar preferau să mintă în legătură cu starea lui extrem de gravă, silindu-l pînă şi pe el să ia parte la minciună. Minciuna asta aruncată asupra lui în ajunul morţii, minciuna asta care trebuia să coboare actul extrem de solemn al morţii sale la nivelul vizitelor şi draperiilor, al nisetrului servit la masă… era teribil de chinuitoare pentru Ivan Ilici. Şi – ciudat – cînd îl ameţeau cu tot felul de tertipuri, de cele mai multe ori era la un pas să le strige: „Încetaţi cu minciuna, ştiţi şi voi că mor, ştiu şi eu, aşa că renunţaţi cel puţin la minciuni“. Dar n-avea niciodată puterea s-o facă. Vedea că actul teribil, îngrozitor, al intrării lui în moarte era coborît la nivelul unei neplăceri întîmplătoare, în parte al unei necuviinţe (de genul aceleia comise de cel care, intrînd într-un salon, răspîndeşte în jurul lui un miros urît), fiind astfel lezată tocmai acea decenţă căreia el i se închinase întreaga viaţă. Vedea că nimănui nu îi este milă de el, pentru că nimeni nu voia nici măcar să-l înţeleagă. Doar Gherasim îl înţelegea şi-l compătimea. De aceea lui Ivan Ilici îi era bine numai cu Gherasim. Se simţea bine cînd uneori Gherasim îi ţinea picioarele zile în şir, fără să se ducă la culcare, zicînd: „Să nu vă faceţi griji, Ivan Ilici, am eu timp să dorm“ sau cînd, începînd să-l tutuiască, adăuga: „Dacă n-ai fi bolnav…, dar aşa, de ce să nu te slujesc?“. Numai Gherasim nu minţea, din tot ce făcea se vedea că doar el înţelegea care e situaţia şi nu socotea de

cuviinţă să ascundă lucrul acesta. Pur şi simplu îi era milă de boierul slăbit care se stingea. Odată, cînd Ivan Ilici l-a trimis la culcare, chiar i-a spus de-a dreptul:

— Toţi o să murim. De ce să nu-mi dau osteneala? dînd a înţelege că nu se simte împovărat de munca lui, tocmai pentru că o face pentru un muribund şi că speră ca la vremea cuvenită cineva să se străduiască la fel şi pentru el.

În afară de minciuna asta sau ca o urmare a ei, pe Ivan Ilici îl chinuia cel mai mult că nimănui nu-i era milă de el cum şi-ar fi dorit-o. În unele clipe, după suferinţe îndelungate, Ivan Ilici jinduia mai mult decît orice, ca un copil bolnav, – oricît i-ar fi fost de ruşine să recunoască – după mila cuiva. Voia să plîngă cineva la căpătîiul lui, să fie mîngîiat şi sărutat, aşa cum sînt dezmierdaţi şi alinaţi copiii. Ştia că este o persoană de vază, că barba îi încărunţeşte şi că de aceea lucrul acesta e cu neputinţă. Şi totuşi îşi dorea asta. Iar în relaţia cu Gherasim exista ceva din ce aştepta el şi astfel legătura cu acesta îi aducea mîngîiere. Ivan Ilici ar fi vrut să plîngă, să se alinte, să verse cineva o lacrimă lîngă el, dar iată că venea consilierul Şebek, colegul lui, şi Ivan Ilici, în loc să plîngă şi să se alinte, lua un aer serios, sever şi concentrat şi, în virtutea inerţiei, îşi spunea părerea despre însemnătatea unei hotărîri a Curţii de Casaţie, ţinînd-o cu încăpăţînare pe-a lui. Minciuna aceasta din jurul şi din lăuntrul său îi otrăvea cel mai mult ultimele zile.

VIII

Era dimineaţă. Ştia că era dimineaţă pentru că Gherasim plecase şi tocmai venise Piotr, valetul, care stinse lumînările, trase o draperie şi începu să deretice fără zgomot prin odaie. Că era dimineaţă sau seară, că era vineri sau duminică – îi era totuna. Pentru el nu existau decît durerea surdă, chinuitoare, care nu-l părăsea nici o clipă, conştiinţa faptului că viaţa i se stinge implacabil, dar încă se mai prelungeşte, mereu aceeaşi moarte cumplită şi hidoasă – singura reală cu adevărat –, şi mereu aceeaşi minciună. Ce mai contau zilele, săptămînile şi ceasurile?

— Porunciţi să vă aduc ceaiul?

„El simte nevoia de rînduială, ştie că dimineaţa boierii beau ceai“ se gîndi Ivan Ilici şi-i răspunse scurt:

— Nu.

— N-ar fi bine să vă mutaţi pe canapea?

„Trebuie să facă ordine în cameră şi eu îl împiedic, asta sînt eu – murdărie, dezordine“, se gîndi el şi spuse doar atît:

— Nu, lasă-mă aici.

Valetul îşi mai făcu de lucru prin preajmă. Ivan Ilici întinse mîna. Piotr se apropie îndatoritor.

— Ce doriţi?

— Ceasul.

Piotr luă ceasul care era la îndemînă şi i-l întinse.

— Opt şi jumătate. Ceilalţi s-au sculat?

— Nu, boierule. Vasili Ivanovici (acesta era fiul) a plecat la gimnaziu, iar Praskovia Feodorovna a poruncit să fie trezită dacă întrebaţi de dumneaei. Porunciţi s-o trezesc?

— Nu, nu-i nevoie. „N-ar fi bine să beau nişte ceai?“ se gîndi el. Adu-mi totuşi un ceai.

Piotr se îndreptă spre uşă. Lui Ivan Ilici îi era groază să rămînă singur. „Cum să-l mai reţin aici? Da, medicamentul“.

— Piotr, dă-mi doctoria. „Cine ştie, poate că doctoria o să-mi fie încă de folos.“

Turnă din doctorie în lingură şi o bău. „Nu, n-o să-mi ajute cu nimic. Toate astea-s prostii, amăgire, hotărî el îndată ce simţi gustul dulceag cunoscut, exasperant. Nu, nu mai pot să sper. Durerea însă, durerea asta… de s-ar potoli măcar o clipă…“ Şi începu să geamă. Piotr se întoarse.

— Nu, du-te. Adu-mi ceaiul.

Piotr ieşi. Rămas singur, Ivan Ilici gemea nu atît de durere, oricît de cumplită ar fi fost ea, cît mai ales de tristeţe. „Mereu acelaşi şi acelaşi lucru, toate aceste zile şi nopţi nesfîrşite. De s-ar întîmpla mai curînd! Ce să se întîmple? Moartea, bezna. Nu, nu, orice altceva, dar nu moartea!“

Cînd Piotr se întoarse cu ceaiul pe tavă, Ivan Ilici îl privi îndelung, descumpănit, fără să înţeleagă cine e şi ce vrea. Privirea asta îl fîstîci pe Piotr. Fîstîceala lui Piotr îl făcu pe Ivan Ilici să-şi vină în fire.

— A… ceaiul, rosti el, foarte bine, pune-l aici. Dar acum ajută-mă doar să mă spăl şi dă-mi o cămaşă curată.

Şi Ivan Ilici începu să se spele. Îşi spălă mîinile, faţa, dinţii, se pieptănă,

oprindu-se din cînd în cînd să-şi mai tragă sufletul, apoi se uită în oglindă şi se îngrozi. Cel mai tare se îngrozi de cum i se lipea părul de fruntea palidă.

În timp ce Piotr îi schimba cămaşa, ştia deja că se va îngrozi şi mai tare dacă-şi va privi trupul, aşa că renunţă. Toaleta de dimineaţă se încheie. Îşi îmbrăcă halatul, se înfăşură cu un pled şi se aşeză în fotoliu să-şi bea ceaiul. O clipă se simţi împrospătat, dar îndată ce începu să-şi bea ceaiul îl izbi acelaşi gust neplăcut, apăru aceeaşi durere surdă. Îl bău pe tot în silă şi se lăsă pe spate întinzîndu-şi picioarele. Apoi îi dădu drumul lui Piotr.

Mereu acelaşi lucru. Ba licărea un strop de speranţă, ba se dezlănţuia cu furie un ocean de disperare, şi tot timpul era măcinat de durere şi tristeţe, mereu aceeaşi durere şi tristeţe. Cînd era singur se simţea cumplit de trist, ar fi vrut să cheme pe cineva, însă ştia dinainte că o să-i fie şi mai greu cu alţii de faţă. „Măcar de mi-ar da iarăşi morfină, să uit de mine. Am să-i spun doctorului să se mai gîndească şi la alt medicament. Aşa e insuportabil, absolut insuportabil.“

Trecu astfel un ceas, două. Dar iată că se aude clopoţelul în vestibul. O fi doctorul. E chiar el – proaspăt, plin de viaţă, gras, vesel, avînd aerul să spună că, uite, vă alarmează ceva anume, dar le aranjăm noi pe toate. Doctorul ştie că acum jovialitatea lui e deplasată, el însă a adoptat-o o dată pentru totdeauna şi nu poate renunţa la ea, asemenea omului care şi-a pus fracul de dimineaţă şi s-a pornit să facă vizite.

Doctorul îşi freacă mîinile energic şi încurajator.

— Sînt îngheţat. E un ger de crapă pietrele. Lăsaţi-mă doar o clipă să mă încălzesc, spune el dînd a înţelege că e nevoie doar de puţină răbdare pînă se încălzeşte, dar că după aceea o să le pună pe toate pe roate.

— Ei, cum… ?

Ivan Ilici simte că doctorul ar fi vrut să spună „Cum îţi mai merg treburile?“, dar că-şi dăduse seama că ar fi fost nepotrivit, aşa că-l întreabă: „Cum ţi-a fost peste noapte?“

Ivan Ilici se uită la doctor parcă întrebîndu-l la rîndul lui: „Oare niciodată nu ţi-e ruşine să minţi în halul ăsta?“

Doctorul însă nu vrea să priceapă.

Şi Ivan Ilici îi răspunde:

— La fel de groaznic ca înainte. Durerea nu trece, nu cedează. Dacă mi-ai da ceva…

— Da, aşa sînteţi voi, bolnavii. Ei, acum se pare că m-am încălzit, nici

măcar ireproşabila Praskovia Feodorovna n-ar avea ce obiecta împotriva temperaturii mele. Aşa că pot să vă salut.

Doctorul îi strînge mîna.

Lăsînd gluma la o parte, cu un aer preocupat, doctorul se apucă să examineze bolnavul: îi ia pulsul, temperatura, îl ciocăneşte şi îl ascultă ici şi colo.

Ivan Ilici e conştient, fără urmă de tăgadă, că toate astea sînt prostii şi amăgire curată, dar cînd medicul, stînd în genunchi, se apleacă lipindu-şi urechea cînd mai sus, cînd mai jos, şi cu un aer plin de importanţă execută deasupra lui felurite mişcări de gimnastică, se lasă prins în plasa acestuia, aşa cum înainte se lăsa furat de pledoariile avocaţilor, deşi ştia prea bine ce minciuni îndrugă ei şi de ce.

În timp ce doctorul, în genunchi pe canapea, încă îl mai ciocăneşte, se aude în prag foşnetul rochiei de mătase a Praskoviei Feodorovna care îl dojenea pe Piotr că nu-i anunţase venirea doctorului.

Ea intră, îşi sărută soţul şi pe dată începe să explice că e sculată de mult şi că doar din pricina unei neînţelegeri nu fusese aici cînd sosise doctorul.

Ivan Ilici se uită la ea, o cercetează cu privirea, reproşîndu-i şi albeaţa pielii, şi formele durdulii, şi curăţenia mîinilor şi a gîtului, şi luciul părului, şi strălucirea ochilor ei plini de viaţă. O urăşte cu toată puterea sufletului. E suficient doar să-l atingă ca să-i stîrnească un val de ură.

Atitudinea ei faţă de el şi de boala lui era mereu aceeaşi. Aşa cum doctorul îşi fabricase propria atitudine faţă de bolnav şi nu mai putea să şi-o schimbe, tot aşa îşi formase şi Praskovia Feodorovna o atitudine – în sensul că el nu face ce trebuie, deci e singurul vinovat, iar ea îl dojeneşte cu dragoste – la care nu mai putea renunţa.

— Nu vrea deloc să mă asculte! Nu-şi ia medicamentul la timp. Şi mai ales stă culcat într-o poziţie care îi face rău cu siguranţă: cu picioarele ridicate.

Şi ea povesti cum îl pune pe Gherasim să-i ţină picioarele în sus.

Doctorul surîse blînd şi un pic dispreţuitor, parcă spunînd: „N-avem ce face, bolnavii născocesc uneori prostii de neimaginat, dar trebuie să-i iertăm“.

După ce încheie consultul, doctorul se uită la ceas şi atunci Praskovia Feodorovna îl anunţă pe Ivan Ilici că, fie că doreşte sau nu, ea a chemat un doctor faimos care, împreună cu Mihail Danilovici (aşa se numea medicul casei), îl va examina şi-şi va spune părerea.

— Te rog să nu te împotriveşti. O fac pentru mine, zise ea ironic, lăsînd să se înţeleagă că, de fapt, o face pentru el, retezîndu-i astfel orice posibilitate de refuz.

El tăcea încruntat. Simţea că minciuna care-l învăluia era atît de încîlcită, încît îi venea greu să mai priceapă ceva.

Toate îngrijirile legate de el le făcea, de fapt, pentru sine, socotind că e un gest nemaipomenit din partea ei să-i spună asta (cînd în realitate chiar în folosul ei le făcea), tocmai pentru ca el să înţeleagă contrariul.

Într-adevăr, la unsprezece şi jumătate sosi faimosul doctor. Începură din nou investigaţiile şi discuţiile importante – în prezenţa lui, dar şi în altă cameră – despre rinichi şi intestinul gros, apoi curseră întrebări şi răspunsuri pe un ton atît de grav, încît în locul problemei reale a vieţii şi a morţii, singura ce-i stătea în faţă, apăru iarăşi problema rinichiului şi-a intestinului gros care nu funcţionau cum trebuie şi cărora acuşi-acuşi o să le vină de hac Mihail Danilovici şi somitatea medicală, silindu-le s-o apuce pe drumul cel bun.

Doctorul faimos îşi luă rămas-bun cu un aer solemn, dar nu disperat. La întrebarea timidă – dacă sînt şanse de însănătoşire –, pe care Ivan Ilici i-o adresă, uitîndu-se la el cu ochii strălucind de spaimă şi speranţă, răspunse că nu poate garanta, dar că e posibil. Privirea încărcată de speranţă cu care Ivan Ilici îl petrecu pe doctor era atît de jalnică, încît, observînd-o, Praskovia Feodorovna începu să plîngă după ce ieşi din încăpere ca să-i achite onorariul renumitului doctor.

Înviorarea stîrnită de îmbărbătarea doctorului dură puţin în sufletul lui Ivan Ilici. Din nou aceeaşi cameră, aceleaşi tablouri, draperii, tapete, sticluţe, acelaşi trup suferind, măcinat de durere. Ivan Ilici începu să geamă. Îi făcură o injecţie şi el amorţi uitînd de toate.

Cînd îşi veni în fire, se lăsa seara. I se aduse cina. Se sili să bea din supă. Şi din nou aceleaşi lucruri, din nou noaptea ce se apropia.

După masă, pe la şapte, intră în odaie Praskovia Feodorovna, îmbrăcată în rochie de seară, cu pieptul mare strîns în corset şi cu urme de pudră pe faţă. Încă de dimineaţă îi pomenise de ieşitul lor la teatru. Venise Sarah Bernhardt în turneu şi ei aveau loja lor, luată cîndva la insistenţele lui. Ivan Ilici uitase de programul lor pe azi şi găteala ei îl jigni. Dar se stăpîni, amintindu-şi că el fusese acela care stăruise să obţină o lojă şi să meargă cu toţii la teatru în ideea că plăcerea estetică e educativă pentru copii.

Praskovia Feodorovna intrase mulţumită de sine, dar cumva cu un aer vinovat. Se aşeză, îl întrebă de sănătate doar de politeţe – după cum îşi dădu el seama –, nu ca să afle ceva, ştiind bine că nu era nimic nou de aflat. Începu apoi să-i spună ce-i folosea ei să-i spună, că nu s-ar fi dus la teatru nici în ruptul capului, dar loja era închiriată, că vor merge Hélène (fata lor) şi Petrişcev (judecătorul de instrucţie, logodnicul fetei) şi că nu putea să-i lase singuri. Dar că i-ar fi plăcut mai mult să stea cu el. Ar dori însă ca în lipsa ei să urmeze prescripţia doctorului.

— Ah, da, Feodor Petrovici (logodnicul) ar vrea să te vadă. Se poate? Şi Liza ar vrea.

— Să intre.

Fata intră gătită în rochie de seară, cu trupul tînăr cam dezgolit, care-l duse cu gîndul la propriul trup ce-i provoca atîta suferinţă. Iar ea şi-l expunea. Era plină de vigoare, sănătoasă, vădit îndrăgostită şi indignată pe boala, suferinţa şi moartea care stăteau în calea fericirii sale.

Intră şi Feodor Petrovici în frac, cu părul frizat *à la Capoul*13, cu gîtul lung şi vînjos, înfăşurat strîns într-un guler alb, cu un plastron uriaş tot alb, cu pantaloni negri strîmţi şi lipiţi de pulpele-i robuste. Pe o mînă avea trasă mănuşa albă, în cealaltă îşi ţinea clacul.

În urma lor se furişă neobservat şi elevul îmbrăcat într-o uniformă nouă şi înmănuşat, cu cearcăne oribile, al căror înţeles Ivan Ilici îl ştia prea bine.

Întotdeauna îi fusese milă de băiat, bietul de el. Iar privirea lui speriată şi compătimitoare îl înfricoşa. Lui Ivan Ilici i se părea că, în afară de Gherasim, doar Vanea îl înţelegea şi-l deplîngea.

Se aşezară cu toţii şi-l întrebară iarăşi de sănătate. Se lăsă tăcerea. Liza o întrebă pe maică-sa de binoclu. Între ele se porni un schimb de cuvinte, care unde îl pusese. Atmosfera devenise penibilă.

Feodor Petrovici îl întrebă pe Ivan Ilici dacă o văzuse vreodată pe Sarah Bernhardt. Ivan Ilici nu pricepu iniţial ce e întrebat, dar apoi răspunse:

— Nu, n-am văzut-o. Dar dumneata?

— Am văzut-o în *Adrienne Lecouvreur*.

Praskovia Feodorovna spuse că actriţa e extraordinară în nu ştiu ce rol. Fata o contrazise. Începu o discuţie despre rafinamentul şi realismul jocului ei, acel gen de discuţie care decurge mereu după acelaşi calapod.

La mijlocul conversaţiei Feodor Petrovici se uită la Ivan Ilici şi amuţi. Se

uitară şi ceilalţi şi amuţiră. Ivan Ilici privea drept în faţa lui cu ochii scînteind de furie îndreptată, pare-se, împotriva lor. Trebuia găsită o soluţie pentru a se ieşi din situaţia asta, dar nici una nu le era la îndemînă. Tăcerea trebuia curmată, dar nimeni nu se încumeta. Tuturor le era groază că minciuna convenţională ar putea fi brusc încălcată şi lucrurile ar apărea în adevărata lor lumină. Liza se decise prima şi rupse tăcerea. Voia să ascundă ceea ce simţeau toţi, dar o luă gura pe dinainte:

— Dacă totuşi *vrem să mergem*, atunci ar cam fi timpul, spuse ea uitîndu-se la ceas, un dar din partea tatălui ei, apoi îi zîmbi abia vizibil şi cu subînţeles tînărului, făcînd aluzie la un lucru ştiut doar de ei doi, şi se ridică foşnindu-şi rochia.

Se ridicară şi ceilalţi, îşi luară rămas-bun şi plecară.

După ce ieşiră, lui Ivan Ilici i se păru că îi este mai bine: minciuna plecase odată cu ei, însă durerea rămăsese. Mereu aceeaşi durere şi aceeaşi spaimă făceau ca totul să-l apese la fel: nici mai greu, nici mai uşor. Totul mergea spre mai rău.

Timpul se scurgea din nou minut după minut, ceas după ceas, monoton, fără sfîrşit, deşi sfîrşitul inevitabil se apropia tot mai ameninţător.

— Da, trimite-l aici pe Gherasim, răspunse el la întrebarea lui Piotr.

IX

Soţia se întoarse noaptea tîrziu. Intră în vîrful picioarelor, însă el o auzi: deschise ochii şi-i închise repede la loc. Praskovia Feodorovna vru să-i dea drumul lui Gherasim şi să rămînă ea cu Ivan Ilici. El deschise ochii şi-i spuse:

— Nu, du-te.

— Te doare rău?

— Ca de obicei.

— Ia nişte opiu.

El consimţi şi bău. Ea plecă.

Pînă pe la trei dimineaţa căzu într-o stare de toropeală chinuitoare. Avea senzaţia că cineva încearcă să-l îndese dureros într-un sac negru, îngust şi adînc, se străduie să-l afunde tot mai tare, fără să izbutească. Totul e apăsător în povestea asta înspăimîntătoare. Se teme să nu cadă înăuntru şi parcă totuşi şi-ar

dori-o, se zbate, dar se şi lasă. Şi deodată se desprinde, cade şi – se dezmeticeşte. Mereu acelaşi Gherasim stă în picioare la capătul patului, moţăind liniştit şi răbdător. Iar el zace culcat cu picioarele slăbite, în ciorapi, pe umerii lui. Aceeaşi lumînare cu abajur şi aceeaşi durere necurmată.

— Du-te, Gherasim, şopti.

— Lăsaţi, mai stau.

— Nu, du-te.

Îşi coborî picioarele, se întoarse pe o parte cu mîna sub el şi simţi cum îl năpădeşte mila de sine. Aşteptă pînă ieşi Gherasim din odaie şi, fără să se mai reţină, începu să plîngă ca un copil. Îşi plîngea neputinţa, singurătatea cumplită, plîngea din pricina cruzimii oamenilor, a lui Dumnezeu care-l părăsise.

„De ce mi-ai făcut asta? De ce m-ai adus în halul ăsta? De ce, de ce mă chinuieşti atît de îngrozitor?“

Nu aştepta răspuns şi plîngea pentru că nu exista vreunul şi nici n-avea cum să existe. Durerea se înteţise iarăşi, dar el nu se mişcă, nu chemă pe nimeni. Îşi spunea: „Hai, nu te lăsa, loveşte! Dar de ce? Ce ţi-am făcut? De ce?“

Apoi se potoli, încetă nu doar să plîngă, ci şi să răsufle, devenind tot numai urechi, ca şi cum ar fi auzit nu un glas ce scotea sunete, ci glasul sufletului, şirul gîndurilor ce i se iscau în minte.

— Ce-ţi trebuie? fură primele cuvinte pe care el le desluşi limpede. – Ce-ţi trebuie? Ce-ţi trebuie? repetă Ivan Ilici. Ce-mi trebuie? Să nu mai sufăr, să trăiesc, răspunse.

Şi îşi încordă auzul cu atîta străşnicie încît nici măcar durerea nu putu să-l distragă.

— Să trăieşti? Cum să trăieşti? îl întrebă glasul sufletului.

— Da, să trăiesc ca înainte, bine şi plăcut.

— Să trăieşti ca înainte, bine şi plăcut? repetă glasul.

Ivan Ilici începu să prefire în minte cele mai frumoase clipe ale plăcutei sale vieţi. Dar – lucru ciudat – toate aceste cele mai frumoase clipe ale plăcutei sale vieţi acum îi apăreau altfel decît îi păruseră înainte. Toate, cu excepţia primelor amintiri din copilărie. Atunci, în copilărie, existase ceva cu adevărat plăcut cu care ar fi putut trăi, dacă ea, copilăria, s-ar fi întors iarăşi. Însă omul care trăise acele clipe frumoase dispăruse: părea să fie o amintire despre altcineva.

Abia începea să-şi amintească episoadele al căror rezultat era Ivan Ilici de

azi, că toate cele ce i se păruseră cîndva a fi bucurii se topeau sub ochii săi, transformîndu-se în ceva neînsemnat, adesea chiar dezgustător.

Şi cu cît se îndepărtau de copilărie şi se apropiau de prezent, momentele de bucurie deveneau tot mai îndoielnice şi mai inconsistente. Începutul fusese Şcoala de Drept. Acolo trăise şi lucruri cu adevărat frumoase: ambianţă veselă, prieteni, speranţe. Dar în clasele superioare, clipele frumoase se răreau tot mai mult. Apoi apărură din nou clipe frumoase, legate de amintirea unei iubiri din perioada primei slujbe pe lîngă guvernator. Pe urmă totul se învălmăşea şi clipele plăcute se împuţinau. Cu cît înainta în timp, cu atît erau mai puţine.

Căsătoria… mai mult o întîmplare, apoi dezamăgirea, mirosul din gura soţiei, senzualitatea, prefăcătoria!… Şi slujba asta anostă, şi grija banilor… aşa au trecut un an, doi, zece, douăzeci – mereu la fel. Şi cu fiecare an, viaţa se destrăma tot mai mult. De fapt, mergeam cu pas egal la vale, închipuindu-mi că urc pe munte. Chiar aşa a şi fost. În ochii opiniei publice urcam pe munte, dar pe măsură ce înaintam, viaţa îmi aluneca de sub picioare… Şi acum totul s-a sfîrşit, trebuie să mor!

Ce înseamnă asta? De ce? Nu se poate. E posibil oare ca viaţa să fie atît de lipsită de sens, atît de mîrşavă? Şi dacă e lipsită de sens şi mîrşavă, atunci de ce să mor, şi pe deasupra şi în chinuri? Nu, ceva nu se leagă.

„Poate nu am trăit cum trebuie“, îl fulgeră un gînd. „Totuşi cum să nu fi trăit cum trebuie, dacă pe toate le-am făcut cum se cuvine?“ îşi spuse şi pe dată îşi alungă din minte, ca pe ceva absolut imposibil, această unică dezlegare a enigmei vieţii şi morţii.

„Şi acum ce vrei? Să trăieşti? Cum să trăieşti? Să trăieşti ca la tribunal, cînd aprodul anunţă: «Intră completul de judecată!»… Judecata, judecata, îşi repetă el. Uite-o, asta e judecata! Dar eu nu sînt vinovat! strigă el furios. De ce?“ Încetă să mai plîngă şi, întorcîndu-se cu faţa la perete, începu să se gîndească obsesiv: „De ce, pentru ce toată grozăvia aceasta?“.

Însă oricît îşi bătea capul, nu găsea răspuns. Şi cînd îi trecea prin minte gîndul, care revenea adesea, că toată grozăvia asta i se întîmplă pentru că nu trăise cum trebuie, el îşi amintea felul corect în care îşi dusese viaţa şi alunga îndată acest gînd ciudat.

X

Mai trecură două săptămîni. Ivan Ilici nu se mai ridica de pe canapea. Nu voia să zacă în pat, ci pe canapea. Şi stînd culcat tot timpul cu faţa la perete, el îndura singur aceleaşi suferinţe necurmate şi era măcinat de aceleaşi gînduri fără răspuns. „Ce e asta? Să fie într-adevăr moartea?“ Şi vocea interioară îi răspundea: „Da, ea este“. „Atunci de ce tot chinul acesta?“ Şi vocea îi răspundea: „Uite-aşa, degeaba“.

Încă de la începutul bolii, din momentul în care Ivan Ilici se dusese pentru prima dată la doctor, viaţa lui se împărţise în două stări de spirit contrare care alternau: ba disperare şi aşteptare a morţii cumplite şi de neînţeles, ba speranţă şi urmărire atentă a funcţionării organelor din trupul său. În faţa ochilor îi apăreau ba rinichiul sau intestinul gros care de la un timp se abăteau de la îndeplinirea obligaţiilor lor, ba moartea cumplită şi de neînţeles de care nu se putea salva cu nici un chip.

Aceste două stări de spirit alternau chiar de la începutul bolii, dar cu cît înainta boala, consideraţiile legate de rinichi luau forme tot mai fantastice şi mai dubioase, în timp ce conştiinţa morţii apropiate devenea tot mai reală.

Era de ajuns să-şi aducă aminte cum fusese cu trei luni în urmă şi să vadă cum era acum, cum coborîse cu pas egal la vale – că i se spulbera orice speranţă.

În ultima vreme, culcat cu faţa spre spătarul canapelei, cufundat într-o singurătate cumplită – acea singurătate pe care o înduri în mijlocul unui oraş aglomerat şi al familiei, înconjurat de numeroase cunoştinţe, o singurătate deplină cum nu mai există nicăieri, nici pe pămînt, nici în adîncul mării – Ivan Ilici trăia doar din amintiri. Una după alta îi apăreau în minte imagini din trecut. Începeau întotdeauna cu prezentul cel mai apropiat şi ajungeau pînă în trecutul cel mai îndepărtat, în vremea copilăriei, unde se opreau. Dacă se gîndea la fiertura de prune uscate pe care i-o dădeau acum, el îşi amintea de prunele franţuzeşti uscate şi zbîrcite din copilărie, pe care le mînca aşa cum erau, de gustul lor aparte şi de saliva care îi umplea gura cînd ajungea la sîmburi. Gustul prunelor de atunci îi trezea un şir întreg de alte amintiri ale acelor vremuri: dădaca, fratele, jucăriile. „Nu trebuie să mă gîndesc la asta… e prea dureros“, îşi spunea Ivan Ilici şi revenea repede în prezent. Nasturele de pe speteaza canapelei şi încreţiturile marochinului. „Marochinul e scump şi nu e trainic; ne-am certat din cauza lui. Dar cîndva a fost alt marochin şi altă ceartă, cînd am rupt servieta de piele a tatei şi el ne-a pedepsit, dar mama ne-a adus piroşti.“ Şi

iarăşi se afunda în copilărie, începea iarăşi să sufere, apoi se străduia să alunge amintirea cu pricina şi să se gîndească la altceva.

Şi din nou în sufletul lui, în paralel cu acest mers al amintirilor, se derula alt şir de amintiri: cum evoluase şi se înrăutăţise boala. Se petrecea acelaşi lucru: cu cît se întorcea mai mult în timp, cu atît găsea mai multă viaţă, mai bună, mai autentică. Apoi ambele şiruri de amintiri se contopeau. „Aşa cum chinurile sînt tot mai crîncene, tot aşa şi viaţa a mers din rău în mai rău“, se gîndea el. Un singur punct luminos undeva, în urmă, la începutul vieţii, care cu timpul se făcea tot mai întunecat şi se prăbuşea în gol repede, tot mai repede. „Invers proporţional cu pătratul distanţei pînă la moarte“, se gîndi Ivan Ilici. Şi imaginea aceasta a pietrei ce cade cu viteză sporită i se întipări în suflet. Viaţa, un şir de suferinţe din ce în ce mai mari, zboară tot mai repede spre sfîrşit, spre suferinţa cea mai cumplită. „Zbor…“. El tresărea, se zbătea, voia să se împotrivească, însă de acum ştia că împotrivirea e zadarnică şi cu ochii osteniţi de atîta privit, dar fără puterea de a nu privi ce era în faţa lui, se uita ţintă la speteaza canapelei aşteptînd acea prăbuşire teribilă, izbitura şi pieirea. „N-am cum să mă împotrivesc, îşi spunea. Măcar de-aş înţelege de ce! Nici asta nu se poate. Singura explicaţie ar fi să recunosc că n-am trăit cum trebuie. Dar mi-e imposibil să recunosc aşa ceva“, îşi spunea el, amintindu-şi temeinicia, corectitudinea şi decenţa vieţii lui. „Mi-e imposibil să admit aşa ceva, se gîndea el, mimînd un zîmbet ca şi cum cineva ar fi putut să-l vadă şi să se lase păcălit. Nu există nici o explicaţie! Chinuri, moarte… De ce?“

XI

Mai trecură două săptămîni. În acest răstimp se petrecu evenimentul dorit de Ivan Ilici şi de soţia lui. Petrişcev o ceru oficial pe fată în căsătorie. Lucrul acesta se întîmplase seara. A doua zi, Praskovia Feodorovna intră la soţul ei, chibzuind în sinea ei cum să-l anunţe de cererea în căsătorie făcută de Feodor Petrovici, dar chiar în noaptea aceea starea lui Ivan Ilici se înrăutăţise. Praskovia Feodorovna îl găsi tot pe canapea, dar într-o poziţie nouă. Acum zăcea pe spate şi gemea, cu privirea pironită în tavan.

Ea începu să-i vorbească de medicamente. El îşi întoarse privirea spre ea. Praskovia Feodorovna nu apucă să-şi ducă vorba pînă la capăt: în ochii lui se

citea o ură imensă îndreptată anume împotriva ei…

— Pentru numele lui Dumnezeu, lasă-mă să mor liniştit, îi spuse el.

Ea vru să iasă, dar tocmai atunci intră fata care se apropie să-l salute de dimineaţă. Îi aruncă şi ei aceeaşi privire încărcată de ură, iar cînd îl întrebă cum se simte, îi răspunse sec că în curînd îi va elibera pe toţi de prezenţa lui. Tăcură amîndouă, mai zăboviră puţin şi ieşiră.

— Cu ce sîntem noi vinovate? izbucni Liza, adresîndu-se mamei sale. De parcă i-am fi făcut noi ceva! Mi-e milă de papa, dar de ce să ne chinuiască aşa?

La ora convenită veni doctorul. Ivan Ilici îi răspunse cu „da“ şi „nu“, fără să-şi desprindă de acesta privirea plină de ură, şi în final îi spuse:

— Doar ştii prea bine că nu mă poţi ajuta cu nimic, aşa că lasă-mă în pace.

— Pot să-ţi mai uşurez suferinţa, zise doctorul.

— Nici asta nu poţi, lasă-mă.

Doctorul se duse în sufragerie şi îi comunică Praskoviei Feodorovna că starea lui este foarte gravă şi că nu mai există decît o singură posibilitate – opiul – pentru a-i mai domoli durerile care probabil sînt cumplite.

Doctorul se referea la suferinţa fizică şi era adevărat. Însă mai cumplită decît suferinţa fizică era suferinţa morală care-l chinuia cel mai mult.

Suferinţa morală consta în faptul că în noaptea trecută, privind la chipul blînd, toropit de somn, cu pometii ieşiţi în afară al lui Gherasim, pe Ivan Ilici îl fulgerase gîndul că, într-adevăr, toată viaţa lui, viaţa conştientă, nu fusese ceea ce ar fi trebuit să fie.

Îi trecuse prin minte că ceea ce i se păruse o aberaţie, adică gîndul că nu îşi trăise viaţa cum ar fi trebuit, s-ar putea să fie un adevăr. Îi mai trecuse prin minte că acele tentative firave de a se lupta cu ceea ce oamenii sus-puşi socoteau a fi onorabil – tentative firave la care renunţase imediat – ar fi putut să fie calea corectă, iar restul să fie fals. Şi slujba, şi felul în care-şi rînduise viaţa, şi familia lui, şi preocupările sociale şi profesionale – era posibil ca toate acestea să fi fost false. Încercase să le apere în faţa propriei sale conştiinţe, dar brusc percepuse toată şubrezenia lor. De fapt, nu avea ce apăra.

„Dar dacă lucrurile stau aşa, îşi spusese, şi eu plec din viaţă cu conştiinţa că am distrus tot ce mi-a fost dat, fără să pot îndrepta ceva, atunci ce e de făcut?“ Culcat pe spate, începuse din nou să-şi depene etapele vieţii. Dimineaţa, cînd îşi văzu valetul, apoi soţia şi fata, apoi doctorul, înţelese că fiecare gest, fiecare cuvînt al lor confirma adevărul înfricoşător care i se revelase peste noapte. În ei

se vedea pe sine, tot ce însemnase pentru el viaţa, vedea limpede că totul nu fusese ce ar fi trebuit să fie, ci doar o amăgire uriaşă, înspăimîntătoare, care-i ascunsese vederii şi viaţa, şi moartea. Gîndul acesta îi înteţea, îi înzecea suferinţa fizică. Gemea, se zvîrcolea şi-şi smulgea hainele de pe el. I se părea că ele îl apasă şi-l sufocă. Şi de aceea îi ura pe cei din jurul lui.

Îi dădură o doză mare de opiu şi el căzu în nesimţire; dar la amiază o luă de la capăt. Îi alungă pe toţi şi începu iarăşi să se zvîrcolească de pe o parte pe alta.

Soţia veni lîngă el şi-i spuse:

— Jean, scumpul meu, fă-o pentru mine (pentru mine?!). N-are cum să-ţi strice şi uneori ajută. Pînă la urmă e un fleac. Chiar şi oamenii sănătoşi adesea…

El deschise larg ochii.

— Ce să fac? Să mă împărtăşesc? Pentru ce? N-am nevoie! Deşi poate că…

Ea începu să plîngă.

— Eşti de acord, dragul meu? O să chem preotul nostru, e atît de drăguţ!

— Perfect, foarte bine, rosti el.

După ce veni preotul, în timpul spovedaniei, Ivan Ilici se linişti, simţind că îndoielile parcă îl mai lăsaseră, prin urmare, şi durerile, şi pentru o clipă întrezări o speranţă. Începu din nou să se gîndească la intestinul gros şi la posibilitatea vindecării lui. Se împărtăşi cu lacrimi în ochi.

Cînd îl întinseră pe canapea după împărtăşanie, se simţi ceva vreme uşurat şi din nou îi încolţi speranţa că va trăi. Se duse cu gîndul la operaţia pe care i-o propuneau. „Să trăiesc, vreau să trăiesc“, îşi spunea. Soţia se apropie să-l felicite. Rosti cuvintele obişnuite în asemenea ocazii şi adăugă:

— Nu-i aşa că te simţi mai bine?

Răspunse „da“, ocolindu-i privirea.

Îmbrăcămintea ei, înfăţişarea, expresia feţei, timbrul vocii – toate îi spuneau unul şi acelaşi lucru: „Nu e ce trebuie. Tot ce-ai trăit şi trăieşti este minciună şi amăgire care-ţi ascund vederii viaţa şi moartea“. Îndată ce-i veni gîndul acesta, ura lui spori şi, odată cu ea, se înteţiră chinurile fizice, şi, totodată, îl copleşi conştiinţa morţii apropiate, de neînlăturat. Apăru o senzaţie nouă, de durere care-l sfredelea, îl înjunghia şi îi tăia respiraţia.

Expresia chipului său cînd rosti „da“ era înfricoşătoare. Rostind acel „da“, o privi drept în ochi14 şi, în pofida slăbiciunii din ultima vreme, se răsuci repede

cu faţa în jos şi începu să urle:

— Plecaţi, plecaţi de aici, lăsaţi-mă singur!

XII

Din acea clipă se porni urletul care nu conteni trei zile în şir, atît de teribil, încît nici după două rînduri de uşi închise nu puteai să nu-l auzi fără să te apuce groaza. În clipa cînd îi răspunsese soţiei, el îşi dăduse seama că e pierdut, că nu mai există cale de întoarcere, că îi venise sfîrşitul, sfîrşitul inevitabil, iar îndoiala lui încă nerezolvată va rămîne aşa pentru totdeauna.

— Uu! Uuu! Uu! ţipa el pe diferite tonuri. Începu să strige „Nu vreau!“ şi continuă să urle, un urlet din care nu se desluşea decît vocala „u“.

În cele trei zile, pe parcursul cărora timpul n-a existat pentru el, s-a zbătut în sacul acela negru în care îl îndesa o forţă nevăzută, de nebiruit. Se zvîrcolea aşa cum se zvîrcoleşte în mîinile călăului condamnatul la moarte, ştiind totuşi că n-are scăpare. Cu fiecare clipă simţea că, în ciuda eforturilor sale de a se împotrivi, se apropia tot mai mult de ceea ce-l înspăimînta. Suferea că era împins în gaura aceea neagră, dar şi mai mult suferea că nu poate intra. Îi stătea împotrivă convingerea că viaţa sa nu fusese aşa cum trebuie. Justificarea propriei sale vieţi îl ţinea agăţat şi nu-l lăsa să înainteze, chinuindu-l mai mult decît orice.

Deodată o forţă necunoscută îl izbi în piept, într-o parte, simţi că se sufocă şi se prăvăli în gaură, iar la capătul ei licări ceva. Ceea ce i se întîmpla semăna cu senzaţia pe care o ai în tren cînd ţi se pare că mergi înapoi, cînd de fapt mergi înainte şi brusc te dumireşti în ce direcţie te îndrepţi cu adevărat.

„Da, n-am făcut ce trebuie, îşi spuse, dar nu-i nimic. Se poate, se poate face «ce trebuie». Dar ce este acest «ce trebuie»?“, se întrebă el şi dintr-odată se linişti.

Era la sfîrşitul celei de a treia zi, cu un ceas înainte de moarte. Chiar atunci fiul se furişă încetişor spre tatăl lui şi se apropie de pat. Muribundul încă mai urla cu disperare şi dădea din mîini. O mînă nimeri pe capul liceanului; acesta o luă, îşi lipi buzele de ea şi începu să plîngă.

Era chiar clipa în care Ivan Ilici se prăvălise, zărise lumina şi înţelesese că viaţa lui nu fusese ceea ce ar fi trebuit să fie, dar că se mai poate îndrepta.

Tocmai se întrebase ce este acel „ce trebuie“ şi se liniştise încordîndu-şi auzul. În clipa aceea atunci simţi că cineva îi sărută mîna. Deschise ochii şi se uită la fiul său. I se făcu milă de băiat. Se apropie şi soţia lui. El o privi. Ea se uita la el cu gura deschisă, cu lacrimile şiroindu-i pe nas şi pe obraz, cu faţa cuprinsă de deznădejde. I se făcu milă şi de ea.

„Da, îi chinuiesc, se gîndi el. Le pare rău, dar o să le fie mai bine după ce o să mor.“ Vru să le spună asta, însă nu avu putere să vorbească. „În fond, de ce să vorbesc? Trebuie să trec la fapte“, îşi zise. Îi arătă soţiei cu privirea pe fiul lor şi rosti:

— Du-l de aici… milă… şi de tine…

Dori să adauge „iartă-mă“, dar spuse „lasă-mă“ şi, nemaifiind în stare să se corecteze, dădu din mînă a renunţare, ştiind că cine trebuie să priceapă va pricepe.

Şi deodată înţelese că ceea ce îl chinuia şi părea de nedezlegat se dezleagă brusc din două părţi, din zece părţi, din toate părţile. Îi e milă de ei, trebuie să facă în aşa fel ca ei să nu mai sufere. Să-i scape de suferinţe şi pe ei, şi pe sine. „Cît e de bine şi de simplu, îi trecu prin minte. Dar durerea? se întrebă el. Unde o fi dispărut? Ei, durere, unde eşti?“

Începu să asculte atent.

„Da, e aici. Nu-i nimic, las’ să fie.“

„Dar moartea? Ea unde este?“

Îşi căută frica de moarte cu care se obişnuise de atîta vreme şi n-o găsi. Unde e? Care moarte? Nu mai exista nici un fel de frică de moarte, pentru că nici moartea nu exista.

În loc de moarte era lumină.

— Aşadar asta e! izbucni el cu voce tare. Ce bucurie!

Pentru el toate se petrecură într-o clipă şi sensul acestei clipe nu se mai schimbă. Însă pentru cei de faţă agonia lui mai continuă încă două ore. În pieptul lui clocotea ceva, trupul vlăguit zvîcnea. Apoi clocotul şi horcăitul deveniră tot mai rare.

— S-a sfîrşit! spuse cineva aplecat deasupra lui.

El auzi aceste cuvinte şi le repetă în sinea lui. „S-a sfîrşit cu moartea. Nu mai este.“

Trase aer în piept, se opri la mijlocul unui suspin, trupul i destinse şi muri.

1884-1886

1. *Buletinul Oficial* (în rusă, în orig.).
2. Formă de învăţământ în Rusia ţaristă, înfiinţată pentru copiii de nobili cu scopul de a-i pregăti pentru o carieră juridică.
3. Joc rusesc de cărţi, asemănător cu *bridge*-ul sau *whist*-ul.
4. Mîndria familiei (în fr., în orig.).
5. Gîndeşte-te la urmări (în lat., în orig.).
6. Băiat de treabă (în fr., în orig.).
7. Tinereţea trebuie trăită (în fr., în orig.).
8. Frac sau redingotă ce făcea parte din uniforma purtată de funcţionarii de stat în Rusia ţaristă.
9. Capriciu (în fr., în orig.).
10. Piotr Petrovici, numit anterior Piotr Ivanovici, inadvertenţă în original.
11. Johann Gottfried Kiesewetter (1766-1819), filosof, discipol al lui Kant, autor şi al unui manual de logică, tradus în limba rusă. Din el este preluat silogismul cu Caius referitor la Gaius Iulius Cesar.
12. Aranjament (în fr., în orig.).
13. Victor Capoul (1839-1924), tenor francez a cărui coafură cu cărare la mijloc şi cîrlionţi a devenit modă într-o vreme.
14. „O privi drept în ochi“ şi, mai devreme, „ocolindu-i privirea“ – inadvertenţă în original.

Însemnările unui nebun

1883. 20 octombrie. Azi m-au dus la administraţia guberniei, la un consult medical şi părerile au fost împărţite. Au discutat şi au decis că nu sînt nebun. Dar asta s-a întîmplat doar pentru că eu în timpul consultului m-am străduit din răsputeri să nu mă trădez. Şi nu m-am trădat, fiindcă mi-e frică de casa de nebuni, iar de casa de nebuni mi-e frică pentru că acolo aş fi împiedicat să-mi văd de preocupările mele nebuneşti. Au recunoscut că aş avea nişte tulburări psihice şi încă nu ştiu ce, dar că sînt întreg la minte. Aşa au spus ei, eu însă ştiu că sînt nebun. Doctorul mi-a prescris un tratament, asigurîndu-mă că, dacă îi voi urma cu stricteţe recomandările, toată povestea asta va trece. Adică, îmi va trece tot ce mă supără. O, ce n-aş da să-mi treacă! E prea chinuitor. Am să povestesc pe rînd cum şi de unde a apărut necesitatea acestui consult medical, cum am înnebunit şi cum mi-am dat în vileag nebunia. Pînă la treizeci şi cinci de ani am trăit ca toată lumea şi nu dădeam nici un semn că ceva n-ar fi în regulă cu mine. Doar în prima copilărie, pînă la zece ani, am trecut prin ceva asemănător cu ce mi se întîmplă acum, dar atunci erau numai nişte accese, nu o stare permanentă ca în prezent. În copilărie, starea asta se petrecea un pic altfel. Şi iată cum anume.

Îmi aduc aminte că odată, pe cînd aveam cinci sau şase ani, mă pregăteam de culcare. Dădaca Eupraksia, o femeie înaltă, uscăţivă, într-o rochie cafenie, cu o bonetă ca un castron pe cap şi cu pielea atîrnîndu-i sub bărbie, mă dezbrăcase şi încerca să mă bage în pat.

— Mă urc eu, eu singur, i-am spus păşind peste marginea înaltă a patului.

— Hai, culcă-te, culcă-te odată, Fedenka. Uite, Mitea e cuminte şi e deja în pat, spuse ea arătînd din cap spre fratele meu.

Am sărit în pat, ţinînd-o pe dădacă de mînă. Apoi i-am dat drumul, am dat un pic din picioare sub plapumă, după care m-am înfăşurat strîns în ea. Mi-era atît de bine aşa! Mă potolisem şi acum îmi spuneam: „O iubesc pe dădacă, dădaca ne iubeşte pe mine şi pe Mitenka, eu îl iubesc pe Mitenka, iar Mitenka ne iubeşte pe mine şi pe dădacă. Pe dădacă o iubeşte Taras, eu îl iubesc pe

Taras, şi Mitenka îl iubeşte. Iar Taras ne iubeşte pe mine şi pe dădacă. Mama ne iubeşte pe mine şi pe dădacă, iar dădaca o iubeşte pe mama, ne iubeşte pe mine şi pe tata; toţi se iubesc şi tuturor le e bine“. Deodată am auzit-o pe menajeră care, dînd buzna în odaie, ţipa înverşunată ceva în legătură cu o zaharniţă, şi pe dadacă spunîndu-i, la fel de înverşunată, că n-a luat-o ea. Am simţit pe loc ceva ca o durere, m-a copleşit un sentiment de frică, de nedumerire şi groază, m-a cuprins o spaimă atît de rece, încît mi-am ascuns capul sub plapumă. Dar nici în întunecimea de acolo nu mi-a fost mai uşor. Mi-am amintit cum, mai demult, un băiat fusese bătut în faţa mea, cum ţipa el şi cît de înspăimîntător era chipul lui Foka, cel care îl bătea pe băiat.

— Să nu mai faci, să nu mai faci, repeta el şi-l lovea mai departe. Băiatul zicea: „Nu mai fac“. Dar Foka tot repeta „să nu mai faci“ şi-l bătea înainte. Şi atunci, m-am pierdut cu firea. Am început să plîng în hohote. Iată, hohotele acelea de plîns, disperarea aceea au fost primele semne ale nebuniei de acum. Îmi mai aduc aminte că altădată am păţit la fel cînd mătuşa ne-a povestit despre Hristos. A povestit ce-a povestit şi apoi a vrut să plece, dar noi am rugat-o:

— Mai spune-ne despre Iisus Hristos.

— Nu, acum n-am timp.

— Ba mai povesteşte-ne, o rugă şi Mitenka.

Şi mătuşa a luat-o de la cap cu ce ne povestise şi înainte: cum l-au răstignit pe Hristos, cum l-au bătut şi l-au torturat, în timp ce el se ruga neîncetat lui Dumnezeu, fără să-i condamne pe cei ce-l chinuiau.

— Mătuşă, da’ de ce îl chinuiau?

— Erau oameni răi.

— Dar el era bun.

— Gata, ajunge, e trecut de opt. M-aţi auzit?

— De ce-l băteau? El i-a iertat, de ce să-l bată? Îl durea. Îl durea, mătuşă?

— Ajunge, mă duc să-mi beau ceaiul.

— Da’ poate că nu-i adevărat, poate că nu l-au bătut.

— Hai, gata.

— Nu, nu pleca.

Şi starea aceea m-a cuprins iarăşi, am izbucnit în plîns, am plîns în hohote, apoi am început să mă dau cu capul de perete.

Aşa arătau crizele astea în copilărie. Însă de pe la paisprezece ani, cînd în

mine s-a trezit instinctul sexual şi m-am dedat viciului, crizele n-au mai apărut. Devenisem un băiat ca toţi băieţii. Am fost crescuţi cu mîncăruri grase şi din abundenţă, cocoloşiţi de cei din jur, înconjuraţi de toate ispitele cu putinţă ce ne aţîţau senzualitatea şi în mijlocul unor copii la fel de stricaţi ca noi. Băieţii de vîrsta mea m-au dăscălit într-ale viciului şi m-am lăsat pradă lui. Apoi am înlocuit viciul ăsta cu altul. Am început să am de-a face cu femeile şi astfel, căutînd desfătări şi aflîndu-le, am ajuns la vîrsta de treizeci şi cinci de ani. Eram sănătos tun şi nu mai exista nici un semn al nebuniei mele. Aceşti douăzeci de ani ai vieţii mele în deplină sănătate au trecut în aşa fel încît acum nu-mi mai amintesc aproape nimic din ei, iar cînd îmi amintesc o fac cu greutate şi dezgust.

Ca toţi băieţii sănătoşi la minte din mediul meu, am intrat la liceu, apoi la universitate, unde am absolvit Şcoala de Drept. Apoi, un timp, am avut un serviciu, am cunoscut-o pe soţia mea de acum, m-am căsătorit şi am trăit la ţară, cum se spune. Mi-am crescut copiii, m-am ocupat de gospodărie şi am fost judecător de pace. În al zecelea an de căsnicie am avut o altă criză, prima după cele din copilărie.

Strînsesem nişte bani împreună cu soţia, din moştenirea ei şi din certificatele mele de răscumpărare1, şi ne hotărîserăm să cumpărăm o moşie. Eram preocupat, cum e firesc, să sporesc avutul nostru şi doream s-o fac prin mijloace cît mai înţelepte, mai avantajoase decît ale altora. Pe atunci, mă interesam pretutindeni unde se vînd moşii şi citeam toate anunţurile din ziare. Voiam să fac o afacere în care venitul de pe moşie sau valoarea pădurii să acopere cheltuiala şi astfel moşia dobîndită ar fi fost pomană curată. Căutam un fraier care să nu se priceapă la asemenea treburi şi la un moment chiar mi se păruse că am dat peste unul. În gubernia Penza se vindea o moşie cu păduri întinse. Din informaţiile căpătate reieşea că vînzătorul era tocmai fraierul căutat şi că pădurile acopereau preţul moşiei. M-am pregătit de drum şi am plecat. La început am călătorit amîndoi cu trenul (mă însoţea un servitor), apoi cu trăsura. Călătoria a fost foarte plăcută. Servitorul, un tînăr blajin, era la fel de vesel ca şi mine. Locuri noi, oameni noi. Călătoream, eram binedispuşi. Pînă la locul cu pricina mai aveam de mers vreo două sute şi ceva de verste. Ne-am hotărît să parcurgem distanţa fără pauze mari, oprindu-ne doar ca să schimbăm caii. Se lăsase noaptea şi noi eram tot pe drum. Am început să moţăim. M-a furat somnul şi pe mine, dar m-am trezit brusc. Mă cuprinsese frica. Aşa cum se

întîmplă adesea, m-am trezit speriat, dar înviorat, cu senzaţia că n-am să mai dorm nicicînd. „De ce sînt pe drum? Încotro merg?“, m-a fulgerat un gînd. Nu mă stînjenea ideea de a cumpăra ieftin o moşie, însă mi se părea că nu merită să plec atît de departe pentru un fleac, că voi muri aici, într-un loc străin. Şi am intrat în panică. S-a trezit şi Serghei, servitorul, şi m-am folosit de asta ca să trăncănesc cu el. Am început să-i vorbesc de locul prin care treceam, el îmi răspundea, glumea, dar eu mă plictiseam. Am pălăvrăgit şi despre treburile noastre, despre ce urma să cumpăr. Mă mira voia bună cu care îmi răspundea. Pentru el toate erau bune şi frumoase, iar mie totul îmi părea dezgustător. Totuşi, cîtă vreme am stat de vorbă cu el, mi-a fost mai uşor. În afară de plictiseală şi teamă, am început să simt oboseala şi dorinţa de a poposi undeva. Mi se părea că mi-ar fi mai uşor dacă aş intra într-o casă, aş vedea lume, aş bea ceai pe săturate şi aş dormi. Ne apropiam de oraşul Arzamas.

— Ce-ar fi să ne oprim aici? Să ne odihnim puţin.

— Ar fi grozav.

— Mai e mult pînă în oraş?

— De aici încă vreo şapte verste.

Surugiul era un om domol, chibzuit şi tăcut. Nu grăbea caii şi lucrul acesta mă plictisea. Am pornit. Tăceam şi mă simţeam mai bine, fiindcă mă aştepta odihna şi speram că acolo starea mea proastă o să treacă. Am tot mers prin beznă, drumul mi s-a părut îngrozitor de lung. Ne-am apropiat de oraş. Toată lumea dormea. În întuneric s-au ivit nişte căsuţe, clopoţeii şi tropotul cailor răsunau parcă mai tare, aşa cum se întîmplă de obicei în preajma clădirilor. Ici şi colo apăreau şi case mari şi albe. Totul mi se părea trist în jur. Aşteptam staţia de poştă, samovarul şi odihna, eram nerăbdător să mă întind în pat. În sfîrşit am ajuns la o căsuţă cu un stîlp în faţă. Căsuţa era albă, dar mie mi s-a părut teribil de tristă. Mi s-a făcut frică de-a binelea. Am coborît cu grijă. Serghei, plin de însufleţire, a cărat înăuntru cele necesare, alergînd şi tropăind prin pridvor. Chiar şi tropăitul lui mă umplea de tristeţe. Am intrat într-un coridor micuţ, şi un bărbat adormit cu o pată pe obraz – pata asta îmi dădea fiori – mi-a arătat o odaie mohorîtă. Am păşit înăuntru, dar mi s-a făcut şi mai frică.

— N-aveţi vreo cameră, oricît de mică, în care să mă pot odihni?

— Avem. Chiar asta e.

O odăiţă pătrată, văruită cu grijă. Îmi amintesc cît de tare mă chinuia tocmai

forma ei pătrată. Avea o singură fereastră, cu perdeluţă roşie. O masă din mesteacăn de Karelia şi o canapea cu braţele arcuite. Am păşit înăuntru. Serghei a pregătit samovarul şi a turnat ceaiul. Eu am luat o pernă şi m-am întins pe canapea. Nu dormeam, auzeam cum Serghei îşi bea ceaiul. M-a chemat şi pe mine. Mi-era groază să mă ridic, să-mi alung starea de somnolenţă, ba chiar să mă aflu în odaia aceea. Nu m-am ridicat şi m-a furat somnul. Chiar am adormit, pentru că m-am trezit în beznă şi singur în odaie. Eram din nou la fel de treaz ca în trăsură. Simţeam că nu mai pot adormi cu nici un chip. De ce o pornisem încoace? Încotro mă îndreptam? De ce şi unde fugeam? Fugeam de ceva înspăimîntător şi nu mă puteam desprinde de acel ceva. Eu eram acel ceva, de mine era vorba. Nici moşia de la Penza, nici o altă moşie n-avea cum să adauge sau să scadă ceva din eul meu. Propriul meu eu era cel care mă agasa, mă chinuia şi părea de nesuportat. Aş fi vrut să adorm, să uit de mine, dar nu puteam. Nu puteam scăpa de mine. Am ieşit pe coridor. Serghei dormea pe o bancă îngustă. Îi atîrna o mînă, dar somnul îi era dulce. Dormea şi paznicul cu pata pe faţă. Ieşisem pe coridor crezînd că o să scap de acel ceva care mă chinuia. Dar el ieşise după mine şi învăluia totul într-o tristeţe apăsătoare. Mă simţeam la fel de înfricoşat ca mai înainte, ba chiar mai tare. „Ce prostie mai e şi asta? îmi spuneam. De ce sînt trist, de ce mă tem?“ – „De mine, mi-a răspuns glasul înfundat al morţii. Sînt aici.“ M-a luat cu frig pe şira spinării. Da, glasul morţii. O să vină, e chiar aici şi n-ar trebui să fie. Dacă trebuia într-adevăr să mor, atunci n-aş fi trecut prin ce treceam, mi-ar fi fost doar frică. Iar acum nu mi-era frică, ci doar vedeam şi simţeam că se apropie moartea şi, totodată, simţeam că ea n-ar trebui să fie. Întreaga mea fiinţă îşi cerea dreptul la viaţă şi, în acelaşi timp, era copleşită de prezenţa morţii. Această sfîşiere în două era cumplită. Am încercat să mă scutur de această spaimă. Am găsit un sfeşnic de aramă cu o lumînare începută şi am aprins-o. Flacăra roşiatică a lumînării şi mărimea ei, ceva mai scurtă decît sfeşnicul, îmi spunea acelaşi lucru. Viaţa nu conţine nimic de seamă, în schimb, există moarte, deşi ea n-ar trebui să fie. Am încercat să mă gîndesc la ce mă preocupa: la cumpărarea moşiei, la soţie. Toate astea însă nu numai că nu erau plăcute, dar se reduseseră la nimic. Groaza pentru viaţa mea care se stingea întuneca totul. Trebuia neapărat să adorm. M-am culcat, dar abia mă întinsesem în pat, că am sărit brusc în picioare, cuprins iarăşi de spaimă. Mă mistuia o tristeţe cumplită, o tristeţe sufletească, asemeni aceleia pe care o simţi înainte de a vomita. Ţi-e

frică, eşti înspăimîntat, ţi se pare că moartea te înfricoşează, dar îţi aminteşti de viaţă, te gîndeşti la ea şi te înfricoşează ideea că viaţa se duce. Într-un anume fel, viaţa şi moartea se contopeau. Ceva se străduia să-mi sfîşie sufletul în bucăţi şi nu izbutea. M-am dus încă o dată să-i văd pe cei care dormeau, am încercat iarăşi să adorm, dar aceeaşi groază roşiatică, albă, pătrată mă bîntuia necontenit. Ceva încerca să se rupă în mine, dar nu reuşea. Era chinuitor, mă chinuia ceva uscat şi rău, nu simţeam în mine nici o picătură de bunătate, ci doar o ură neclintită şi rece împotriva mea şi a celui ce-mi dăduse fiinţă. Cine-mi dăduse fiinţă? Dumnezeu, se spune că Dumnezeu. Să mă rog, mi-am amintit eu. Nu mă mai rugasem de mult, de vreo douăzeci de ani, şi nu credeam în nimic, cu toate că de dragul bunei-cuviinţe ţineam post în fiecare an. Am început să înşir rugăciuni: *Doamne miluieşte*, *Tatăl nostru*, *Preasfîntă Născătoare*. Pe altele le compuneam singur pe loc. Mă închinam, mă înclinam pînă la pămînt şi mă uitam în jur, temîndu-mă că m-ar putea vedea cineva. Lucrul acesta părea să mă distragă, mă distrăgea spaima că m-ar putea vedea cineva. Apoi m-am culcat. Dar nici n-am apucat bine să mă întind pe pat şi să închid ochii, că m-a copleşit iarăşi sentimentul acela de groază. M-am ridicat din pat. Nu mai puteam îndura, i-am trezit pe paznic şi pe Serghei, am poruncit să fie înhămaţi caii şi am pornit la drum. Aerul curat şi mişcarea m-au făcut să mă simt mai bine. Dar, pe de altă parte, simţeam cum ceva nou mi se cuibărise în suflet şi-mi otrăvea toată viaţa de pînă atunci.

Seara tîrziu am ajuns la locul cu pricina. Mă luptasem toată ziua cu tristeţea şi o biruisem, dar în suflet îmi rămăsese o zgură oribilă, de parcă trecusem printr-o nenorocire pe care o puteam da uitării doar pentru o vreme. Ea însă era acolo, în adîncul sufletului, şi mă ţinea în stăpînire.

Am ajuns seara. Vechilul, un bătrînel, m-a primit bine, deşi nu prea bucuros (era supărat că se vindea moşia). Odăi curate cu mobilă capitonată. Un samovar nou, strălucitor. Un serviciu de ceai impunător, miere la ceai. Totul decurgea bine. Eu însă am cerut informaţii despre moşie în silă, ca şi cum aş fi repetat o lecţie veche şi aproape uitată. Nu mă bucura nimic. Totuşi, noaptea am dormit fără să mă simt măcinat de tristeţe. Am pus lucrul acesta pe seama rugăciunilor făcute la culcare. Apoi am început să-mi duc viaţa la fel ca înainte, dar tot timpul mă urmărea frica de tristeţea de atunci. Mă vedeam silit să trăiesc în permanenţă, mai ales în obiceiurile cotidiene, ca un şcolar care turuie o lecţie învăţată, fără să se gîndească la ea. Aşa trebuia să-mi duc traiul, ca să nu cad

iarăşi pradă acelei tristeţi apăsătoare, pe care o simţisem pentru prima dată la Arzamas. M-am întors cu bine acasă, n-am cumpărat moşia fiindcă nu-mi ajungeau banii şi mi-am reluat viaţa de dinainte cu o singură diferenţă: am început să mă rog şi să mă duc la biserică. Mi se părea că revenisem la viaţa de dinainte, dar nu era chiar aşa, după cum îmi dau seama acum. Trăiam ca înainte, continuam să alunec pe făgaşul croit prin forţa inerţiei, dar nu mai întreprindeam nimic nou. Chiar şi în îndeletnicirile mai vechi puneam puţin suflet. Totul mă plictisea. Devenisem evlavios, nevastă-mea a observat lucrul acesta, motiv pentru care mă ocăra şi mă bătea la cap. Crizele de tristeţe nu s-au mai repetat acasă. Odată însă am plecat pe neaşteptate la Moscova. M-am pregătit în cursul zilei, iar seara am plecat. Era vorba de un proces. Am ajuns binedispus la Moscova. Pe drum stătusem de vorbă cu un moşier din Harkov despre treburi gospodăreşti, despre bănci, despre locul unde să înnoptăm, despre teatre. Ne-am hotărît să ne oprim amîndoi la un han de pe Miasniţkaia şi să mergem în aceeaşi zi la *Faust*. Am ajuns, am intrat într-o cameră micuţă. Simţeam în nări un miros greu venind de pe coridor. Portarul a adus geamantanul. Camerista a aprins o lumînare. Flacăra a izbucnit în sus, apoi s-a micşorat, ca de obicei. În camera învecinată tuşea cineva, pesemne un bătrîn. Fata a ieşit, iar portarul care rămăsese în picioare m-a întrebat dacă doresc să-mi desfacă bagajul. Flacăra se înviorase şi lumina tapetul albastru cu dungi galbene, paravanul, masa scorojită, canapeaua micuţă, oglinda, fereastra – întreaga cameră îngustă şi destul de mică. Şi deodată am simţit tresărind în mine vechea spaimă de la Arzamas. „Doamne, Dumnezeule, cum am să înnoptez aici?“, m-a străfulgerat un gînd.

— Desfă-l, te rog, dragă, i-am spus portarului, ca să-l mai reţin.

„O să-mi schimb hainele la repezeală şi apoi mă duc la teatru.“

Omul îmi desfăcu geamantanul.

— Te rog, dragă, du-te la boierul de la camera opt, cel care a venit cu mine; spune-i că sînt gata îndată şi că trec pe la el.

După ce-a ieşit portarul, am început să mă îmbrac în grabă, ferindu-mă să mă uit la pereţi. „Ce prostie, mi-am spus, de ce mi-o fi frică, de parcă aş fi un copil? De fantome nu mi-e frică. Da, fantome… mai bine m-aş teme de fantome, decît de acel ceva care mă sperie. De cine? De nimeni… De mine… Ce prostie!“ Totuşi, mi-am pus o cămaşă scrobită, ţeapănă şi rece, mi-am prins butonii la manşete, mi-am îmbrăcat redingota, mi-am încălţat ghetele noi şi m-

am dus la moşierul din Harkov. El era gata. Am plecat să vedem *Faust*. Moşierul a mai trecut pe la frizer să-şi onduleze părul. Pe mine m-a tuns un franţuz cu care am trăncănit puţin, apoi mi-am cumpărat mănuşi. Totul era în ordine. Uitasem cu totul de camera prelungă şi de paravanul ei. Şi la teatru a fost plăcut. După spectacol, moşierul din Harkov mi-a propus să cinăm undeva. Lucrul acesta nu-mi era în obicei, dar cînd mi-a fost propus la ieşirea din teatru, mi-am adus aminte de paravan şi am acceptat.

Ne-am întors la hotel după unu noaptea. Băusem două pahare de vin în pofida deprinderilor mele, dar eram binedispus. Însă, îndată ce am intrat pe culoarul abia luminat şi am simţit mirosul hotelului, m-a trecut un fior rece de groază pe şira spinării. Dar n-aveam ce face. Am strîns mîna tovarăşului meu de drum şi am intrat în cameră.

Am petrecut o noapte îngrozitoare, mai rea decît cea de la Arzamas, şi doar dimineaţa, cînd dincolo de uşă începuse să tuşească bătrînul, am adormit, nu în patul unde mă întinsesem de cîteva ori, ci pe canapea. Toată noaptea am petrecut-o într-un chin de neîndurat, din nou sufletul încerca să se rupă dureros de trup. „Trăiesc, trăisem, trebuia să trăiesc şi deodată – moartea, distrugerea a tot. Şi atunci care era rostul vieţii? Să mor? Să mă sinucid chiar acum? Mă tem. Să aştept moartea pînă cînd va veni? Mă tem şi mai tare. Aşadar să trăiesc? La ce bun? Ca să mor.“ Nu izbuteam să ies din acest cerc vicios. Luam o carte, mă apucam să citesc. Pentru o clipă uitam de toate, apoi mă năpădeau aceleaşi întrebări şi aceeaşi groază. Mă culcam în pat, închideam ochii. Era şi mai rău. Dumnezeu îmi trimisese toate astea. De ce? Se spune: nu întreba, ci roagă-te. Foarte bine, mă rugam. Mă rugam iarăşi, la fel cum o făcusem la Arzamas. Dar şi acolo, şi după aceea, m-am rugat pur şi simplu ca un copil. Acum însă rugăciunea mea avea un înţeles. „Dacă exişti, dezvăluie-mi taina: ce rost am pe lume, ce sînt eu?“ Mă închinam pînă la pămînt, spuneam toate rugăciunile pe care le ştiam, născoceam altele din capul meu, adăugînd: „Şi dezvăluie-mi taina“. Pe urmă mă potoleam şi aşteptam răspunsul. Dar răspunsul nu venea, ca şi cum nu era nimeni care să-mi răspundă. Iar eu rămîneam singur, doar cu mine însumi. Îmi dădeam eu răspunsul în locul celui care nu voia să-mi răspundă. „Rostul e să trăieşti în viaţa viitoare“, îmi răspundeam. Atunci de ce atîta neclaritate, la ce bun atîta chin? Nu pot să cred în viaţa viitoare. Credeam cînd nu mă întrebam din adîncul sufletului, dar acum mi-e imposibil, nu pot. Dacă ai exista, mi-ai vorbi, ai vorbi tuturor oamenilor. Iar dacă nu exişti,

rămîne doar deznădejdea. Iar eu n-o vreau, n-o vreau cu nici un chip. Mă răzvrătisem. Îi ceream să-mi dezvăluie adevărul, să mi se dezvăluie El Însuşi. Făceam ce făcea toată lumea, dar El nu se dezvăluia. „Cereţi şi vi se va da“, mi-am amintit eu deodată. Iar eu ceream. Şi în ruga mea insistentă nu aflam alinare, ci odihnă. Poate că nici nu-l rugam cu adevărat, mă lepădasem de El. „Te crezi la o palmă de el, iar el e la un stînjen depărtare.“ Nu credeam în El, dar îi ceream răspunsuri. Iar El nu-mi dezvăluia nimic. Mă răfuiam cu El şi îl condamnam, pur şi simplu nu credeam.

A doua zi m-am străduit din răsputeri să-mi rezolv toate treburile şi astfel să scap de încă o noapte în camera de hotel. Nu le-am isprăvit chiar pe toate şi am ajuns acasă noaptea. Nu mă mai apăsa tristeţea. Noaptea petrecută la Moscova adîncise şi mai mult în viaţa mea schimbarea începută la Arzamas. Mă ocupam tot mai puţin de treburi şi devenisem apatic. Nici cu sănătatea nu o duceam prea bine. Nevasta mă bătea la cap să mă tratez. Spunea că vorbele mele despre credinţă şi Dumnezeu erau provocate de vreo boală. Eu însă ştiam că slăbiciunea şi boala îşi aveau cauza în întrebarea mea ce nu-şi găsea răspuns. Încercam să nu mă las în voia întrebării obsedante şi să-mi duc viaţa potrivit vechilor deprinderi. Mergeam la biserică duminicile şi de sărbători, mă spovedeam, ţineam chiar şi posturile, aşa cum începusem după călătoria la Penza, şi mă rugam mai mult decît de obicei. Nu aşteptam nimic de la toate acestea, era ca şi cînd n-aş fi rupt o poliţă pe care o tot amînam la termenele scadente, deşi ştiam că n-o să obţin nimic. O făceam pentru orice eventualitate. Nu îmi mai umpleam timpul cu treburile moşiei, care îmi repugnau, fiindcă presupuneau luptă, iar eu eram lipsit de vlagă. Aşa că citeam reviste, ziare, romane, jucam cărţi la mizămică. Singurul semn al energiei mele era vînătoarea, un vechi obicei. Toată viaţa fusesem un vînător pasionat. În timpul iernii a venit la mine un vecin, vînător şi el, împreună cu copoii lui, ca să mergem la vînătoare de lupi. M-am dus cu el. Ne-am pus schiurile imediat şi am pornit-o spre locurile noastre. Vînătoarea a fost un eşec, lupii au scăpat de hăituiala gonacilor. Mi-am dat seama de la distanţă de lucrul acesta şi atunci am luat-o prin pădure, pe urmele proaspete ale unui iepure. Urmele m-au purtat departe, într-o poiană. Dar acolo nu l-am mai găsit, iepurele dispăruse pe neobservate. Am pornit-o înapoi prin pădurea imensă. Zăpada era înaltă, schiurile se afundau, crenguţele uscate mă încurcau. Pătrundeam tot mai tare în

inima pădurii. Am început să mă întreb unde mă aflu, zăpada schimbase înfăţişarea locului. Şi deodată mi-am dat seama că mă rătăcisem. Eram departe de casă, de vînători, nu se auzea nimic. Obosisem, eram lac de sudoare. Să mă fi oprit, îngheţam. Să fi mers înainte, nu mă mai ţineau puterile. Am strigat, dar pretutindeni domnea liniştea. Nu mi-a răspuns nimeni. Am luat-o înapoi. Tot nimic. Am privit de jur împrejur – pădure peste tot –, nu mă puteam lămuri unde e răsăritul, unde e apusul. M-am întors iarăşi. Mă dureau picioarele. M-am speriat, m-am oprit şi m-a copleşit din nou spaima de la Arzamas şi de la Moscova, însă de o sută de ori mai puternică. Inima mi se zbătea în piept, mîinile şi picioarele îmi tremurau. Să mă fi ajuns moartea aici? Nu vreau. De ce să mor? Ce e moartea? Ca mai înainte, mi-a venit să-l iau la întrebări pe Dumnezeu, să-l dojenesc, dar deodată am simţit că nu îndrăznesc, că nu e cazul, că nu se poate să mă răfuiesc cu El, că Dumnezeu a spus ce trebuie, că numai eu sînt vinovat. Am început să-i cer iertare pînă mi s-a făcut silă de mine. Groaza n-a durat mult. Am stat în picioare cîtva timp, mi-am venit în fire, apoi am pornit-o la drum şi curînd am dat de un loc cunoscut. Mă aflam nu prea departe de marginea pădurii. Am ieşit din pădure, la drumul mare. Îmi mai tremurau încă mîinile şi picioarele, iar inima îmi bătea cu putere. Am întîlnit vînătorii şi ne-am întors acasă. Eram binedispus, ştiam că în mine apăruse ceva ca o bucurie pe care am s-o descifrez cînd voi fi singur. Aşa s-a şi întîmplat. Rămas singur în biroul meu, am început să mă rog cerînd iertare şi amintindu-mi de păcatele săvîrşite. Nu mi s-au părut a fi prea multe. Dar mi le-am prefirat în minte şi rememorarea lor mi le-a făcut respingătoare.

De atunci m-am apucat să citesc *Sfînta Scriptură*. Nu înţelegeam prea bine spusele *Bibliei*, însă mi se păreau seducătoare. *Evangheliile* mă înduioşau. Cel mai mult însă citeam din *Vieţile Sfinţilor*. Lectura acestor pagini îmi aducea alinare, găseam acolo exemple pilduitoare care îmi păreau tot mai posibil de urmat. Din vremea aceea, treburile legate de moşie şi de familie au început să mă preocupe din ce în ce mai puţin, ba chiar mă dezgustau. Mi se părea că ele nu sînt ceea ce s-ar fi cuvenit. Nu ştiam ce-ar fi trebuit să fac, dar toate grijile din viaţa de dinainte încetau să mai alcătuiască existenţa mea autentică. Mi-am dat seama de asta tot cu prilejul cumpărării unei moşii. Nu prea departe de noi, se vindea în condiţii foarte profitabile o moşie. M-am dus s-o văd, totul părea minunat, cît se poate de avantajos. Deosebit de avantajos era faptul că ţăranii

aveau în proprietate doar grădini de zarzavat. Am înţeles că ei erau obligaţi să muncească pe degeaba pământul moşierului, pentru dreptul de a folosi păşunea. Aşa şi era. Am văzut toate foloasele unei asemenea achiziţii şi m-am bucurat potrivit vechilor mele obiceiuri. Dar în drum spre casă am întîlnit o bătrînă. Am întrebat-o de drum şi am stat un pic de vorbă cu ea. Mi-a povestit ce necazuri are. Cînd m-am apucat, acasă, să-i arăt soţiei mele avantajele moşiei cu pricina, mi s-a făcut brusc ruşine.

Simţeam că e o mîrşăvie. Soţiei i-am spus că nu pot cumpăra moşia, pentru că avantajele noastre ar avea ca temei sărăcia şi necazurile oamenilor. Vorbindu-i despre asta, am simţit deodată lumina adevărului spuselor mele. M-a izbit mai ales adevărul că ţăranii, asemenea nouă, vor şi ei să trăiască, că şi ei sînt oameni, sînt fraţii noştri, fiii Tatălui, cum se spune în *Evanghelie*. Ceva ce de multă vreme mă apăsa s-a rupt dintr-odată din mine, ca la o naştere. Nevastă-mea s-a supărat, a prins să mă ocărască. Eu însă eram bucuros. Acesta a fost începutul nebuniei mele. Dar nebunia mea deplină s-a pornit mai tîrziu, la o lună după întîmplarea asta. A început aşa: m-am dus la biserică, am stat la toată liturghia, m-am rugat cu tragere de inimă, am ascultat atent şi mi-am simţit sufletul înduioşat. La un moment dat mi s-a dat o prescură, oamenii s-au dus să sărute crucea, împingîndu-se unii pe alţii, apoi la ieşire am dat de cerşetori. Atunci am înţeles limpede că toate frămîntările mele n-ar trebui să fie, nu numai că n-ar trebui să fie, dar nici măcar nu există, am înţeles că, de fapt, nu există nici moarte, nici frică. Mi-am dat seama că vechea mea sfîşiere dispăruse şi că nu mă mai temeam de nimic. În clipa aceea o lumină m-a învăluit cu totul, iar eu am devenit cel de acum. Dacă nu există moarte şi spaimă, atunci ele nu există mai ales în sufletul meu. Chiar acolo, în pridvorul bisericii, am împărţit săracilor tot ce aveam, adică treizeci şi şase de ruble, şi am plecat pe jos spre casă, intrînd în vorbă cu oamenii simpli, din popor.

1884-1886

1. În urma reformei ţărăneşti din 1861, unii ţărani şi-au răscumpărat cu bani obligaţia de a lucra timp de şase ani în folosul moşierului.

Trei pustnici

> Iar cînd vă rugaţi, nu spuneţi multe ca păgînii, că li se pare că în poliloghia lor vor fi ascultaţi. Deci nu vă asemănaţi lor, că ştie Tatăl vostru de ce aveţi trebuinţă, mai înainte ca să cereţi voi de la El.
>
> (*Matei*, 6, 7-8)

Călătorea pe o corabie, din oraşul Arhanghelsk către Insulele Solovki, un arhiereu. Pe aceeaşi corabie călătoreau, la preacuvioşii, pelerinii. Vîntul sufla în direcţia de mers, vremea era frumoasă, vasul nu se legăna. Pelerinii – care culcaţi, care luînd o gustare, care stînd ciopor – tăifăsuiau unii cu alţii. Ieşi pe covertă şi arhiereul, începu să se plimbe pe punte încoace şi încolo. Se apropie el de proră şi văzu că acolo se strînsese un grup de oameni. Un ţăran mic de statură arăta ceva cu mîna pe mare şi le vorbea, iar mulţimea asculta. Arhiereul se opri, se uită încotro arăta bărbatul: nu se vedea nimic, doar marea sclipea în soare. Se dădu şi mai aproape arhiereul, prinse a trage cu urechea. De cum îl văzu pe arhiereu, ţăranul îşi scoase căciula de pe cap şi amuţi. Oamenii îl văzură şi ei pe arhipăstor, îşi scoaseră de asemenea căciulile de pe cap, în semn de respect.

— Nu vă sfiiţi, fraţilor, spuse arhiereul. M-am apropiat şi eu să ascult ceea ce tu, om bun, povesteşti.

— Păi, iată, despre pustnici ne povestea pescarul, spuse un negustor mai îndrăzneţ.

— Ce anume despre pustnici? întrebă arhiereul, care veni mai aproape de bord şi se aşeză pe o ladă. Povesteşte-mi şi mie, o să ascult. Dar ce arătai acolo?

— Păi, iată, se iţeşte acolo o insulă mică, spuse ţăranul mic de statură şi arătă în faţă, în partea dreaptă. Chiar pe această insulă îşi duc pustnicii zilele, îşi mîntuie sufletul.

— Dar unde-i insula? întrebă arhiereul.

— Iată, binevoiţi să vă uitaţi după mîna mea. Iacă norişorul acela, aşa, iar în stînga lui, mai jos, ca o fîşie, se zăreşte insula.

Se uită cît se uită arhiereul, apa se încreţea în soare, dar, nefiind obişnuit, nu putu să vadă nimic.

— Nu văd, spuse. Aşadar, ce fel de pustnici trăiesc pe insulă?

— Oameni de-ai lui Dumnezeu, răspunse ţăranul. De multă vreme auzisem de ei, însă n-am avut prilejul să-i văd, da' acu două veri i-am văzut eu însumi.

Şi pescarul începu să povestească din nou cum plecase la pescuit, cum îl mînase curentul către insula aceasta, nu ştia nici el unde se află. Dimineaţa o pornise prin insulă şi dăduse peste un bordei şi în faţa lui văzuse un pustnic, iar după aceea ieşiseră alţi doi; îl hrăniseră, îi uscaseră hainele şi îl ajutaseră să dreagă barca.

— Şi cam cum arată? întrebă arhiereul.

— Unul e mărunţel, adus de spate, foarte bătrîn, într-un anteriu vechi, are, pesemne, mai bine de-o sută de ani, cărunţeala din barbă a-nceput deja să-i înverzească, iar el tot zîmbeşte şi e luminos, ca îngerul din ceruri. Un altul e ceva mai înalt de statură, bătrîn şi acesta, într-un anteriu rupt, cu barbă lată, de un alb bătînd în galben, dar încă e în putere: mi-a întors barca ca pe-un ciubăr, nici n-am apucat să-l ajut, om vesel şi el. Iar cel de-al treilea e înalt, cu barba lungă pînă la genunchi şi albă ca neaua, dar pare un om posomorît, sprîncenele-i atîrnă peste ochi, umblă gol puşcă, doar că e încins cu o rogojină mică.

— Şi ce-au vorbit ei cu tine? întrebă arhiereul.

— Au făcut totul mai mult în tăcere, iar între ei vorbesc puţin. Aruncă unul o privire, celălalt l-a şi înţeles. Am început să-l întreb pe cel înalt dacă trăiesc de mult timp aici. S-a încruntat, a dat să spună ceva, s-a supărat vădit, numai că stareţul cel mic şi foarte bătrîn l-a prins de îndată de mînă, a prins a zîmbi, iar cel înalt s-a liniştit. Cel foarte bătrîn doar a îngăimat «miluieşte-ne pe noi» şi a zîmbit.

Cît a vorbit ţăranul, corabia s-a apropiat şi mai mult de insule.

— Iată, acum se vede bine de tot, spuse negustorul. Binevoiţi a vă uita, Preasfinţia Voastră, adăugă el, arătîndu-i.

Arhiereul privi. Şi, într-adevăr, văzu o fîşie neagră, o insuliţă. Se uită şi se tot uită arhiereul, apoi o porni îndărăt, de la proră spre pupa, şi se apropie de cîrmaci.

— Ce insulă, zise, se zăreşte acolo?

— Ei, una fără nume. Sînt multe pe aici.

— E adevărat ce se spune, că s-ar adăposti acolo nişte pustnici?

— Se spune, Preasfinţia Voastră, dar nu ştiu de-i adevărat sau nu. Pescarii, zice-se, i-ar fi văzut. La fel cum, se prea poate, să înşire baliverne.

— Aş vrea să acostez pe insulă, să-i văd pe pustnici, spuse arhiereul. Cum aş putea să fac asta?

— Cu corabia nu te poţi apropia, răspunse cîrmaciul. Cu barca însă se poate, numai că trebuie întrebat căpitanul.

Îl chemară pe căpitan.

— Aş vrea să-i văd pe aceşti pustnici, spuse arhiereul. Nu s-ar putea să mă duceţi acolo?

Căpitanul încercă să-l convingă să se răzgîndească.

— De putut, se poate, dar vom pierde mult timp şi îmi permit să-i raportez Preasfinţiei Voastre că nici măcar nu merită efortul. Am auzit de pe la oameni că aceşti bătrîni proşti trăiesc fără să înţeleagă nimic şi nici nu pot să spună nimic, sînt ca nişte peşti ai mării.

— Mi-aş dori mult acest lucru, spuse arhiereul. O să vă plătesc pentru osteneală, duceţi-mă acolo.

Căpitanul n-a avut încotro, a dat ordine corăbierilor, au fost potrivite pînzele. Cîrmaciul a schimbat direcţia corabiei, au început să plutească spre insulă. Pentru arhiereu, au scos un scaun la proră. Acesta se aşeză şi-şi aţinti privirea pe mare. Mulţimea se strînse toată înspre proră, cu toţii se uitau spre mica insulă. Iar cei care aveau ochii mai ageri vedeau deja pietrele de pe insulă şi arătau spre bordei. Iar unul îi zări chiar şi pe cei trei pustnici. Căpitanul scoase ocheanul, privi prin el, i-l dădu arhiereului. „E limpede, spuse, iată acolo pe mal, în dreapta pietrei aceleia mari, stau trei oameni.“

Privi şi arhiereul prin ochean, îl îndreptă unde trebuia; într-adevăr, stăteau trei oameni: unul înalt, un altul ceva mai scund, iar cel de-al treilea mic cu totul; stăteau pe mal şi se ţineau de mîini.

Se apropie căpitanul de arhiereu.

— Preasfinţia Voastră, corabia trebuie să oprească aici. Dacă doriţi, de aici puteţi pleca cu barca, iar noi vom sta ancoraţi.

Pe dată sloboziră lanţul, aruncară ancora, coborîră pînzele, se simţi o smucitură, vasul începu să se legene. Coborîră barca, săriră în ea vîslaşii, prinse

să coboare pe scară şi arhiereul. Coborî acesta, se aşeză pe banchetă în barcă, vîslaşii începură să vîslească, plutiră către insulă. Au plutit cum ai arunca o piatră. Văzură ei că stau în picioare trei pustnici: unul înalt, gol puşcă, încins cu o rogojină, altul mai scund, într-un caftan rupt, şi altul bătrîn, adus de spate, într-un anteriu vechi. Stăteau în picioare toţi trei şi se ţineau de mîini.

Traseră vîslaşii la ţărm, se priponiră cu o cange. Arhiereul merse pe insulă.

Pustnicii făcură o plecăciune în faţa lui, el îi binecuvîntă, aceştia mai făcură o plecăciune, şi mai adîncă. Şi începu să le spună arhiereul:

— Am auzit, zise el, că vă aflaţi aici, pustnici întru Domnul, vă mîntuiţi, vă rugaţi pentru oameni Domnului Hristos, iar eu sînt aici, prin mila lui Dumnezeu, nevrednicul rob al lui Hristos, chemat să-i păstoresc turma. Aşa că am vrut şi pe voi, robi ai lui Dumnezeu, să vă văd şi, dacă se poate, să vă dau povaţă.

Pustnicii tăceau, zîmbeau, se uitau unul la altul.

— Spuneţi-mi, cum vă mîntuiţi şi cum îl slujiţi pe Dumnezeu, vorbi arhiereul.

Pustnicul de statură mijlocie oftă şi privi la cel mai în vîrstă, la cel bătrîn; se posomorî pustnicul înalt şi se uită la cel mai bătrîn. Şi prinse a zîmbi cel în vîrstă, cel mai bătrîn, şi spuse: „Nu ştim noi, robi ai lui Dumnezeu, să-l slujim pe Dumnezeu, ne slujim doar pe noi, pe noi ne hrănim“.

— Dar cum vă rugaţi lui Dumnezeu? întrebă arhiereul.

Iar pustnicul cel bătrîn spuse: „Ne rugăm aşa: trei voi, trei noi, miluieşte-ne pe noi“.

Şi doar ce rosti acestea bătrînul pustnic, că toţi trei îşi înălţară ochii spre cer şi spuseră în cor: „Trei voi, trei noi, miluieşte-ne pe noi!“.

Rîse arhiereul şi spuse:

— Aţi auzit de Sfînta Treime, dar nu vă rugaţi cum trebuie. V-am îndrăgit, pustnici ai lui Dumnezeu, văd că vreţi să-i fiţi pe plac Domnului, dar nu ştiţi cum să-i slujiţi. Nu aşa trebuie să vă rugaţi, ascultaţi-mă şi o să vă învăţ. Nu de la mine o să vă învăţ, ci din cărţile sfinte vă voi arăta cum a hotărît Dumnezeu pentru toţi oamenii să i se închine.

Şi începu arhiereul să le explice pustnicilor cum s-a descoperit Dumnezeu oamenilor: îi lămuri cum e cu Dumnezeu-Tatăl, cu Dumnezeu-Fiul şi cu Dumnezeu-Duhul Sfînt şi le spuse:

— Dumnezeu-Fiul a coborît pe pămînt ca să-i izbăvească pe oameni şi i-a

învăţat pe toţi cum să se roage. Ascultaţi şi repetaţi după mine.

Şi începu arhiereul să rostească: „Tatăl nostru“. Şi repetă unul dintre pustnici: „Tatăl nostru“, repetă şi cel de-al doilea: „Tatăl nostru“, repetă şi cel de-al treilea: „Tatăl nostru“. „Carele eşti în ceruri.“ Repetară şi stareţii: „Carele eşti în ceruri“. Numai că pustnicul mijlociu de statură se încurcă în cuvinte, nu rosti întocmai; nu rosti desluşit nici pustnicul înalt, cel gol: mustăţile îi acopereau gura de tot, nu izbuti să pronunţe limpede; bălmăji ceva neclar şi stareţul cel bătrîn, lipsit de dinţi.

Arhiereul repetă încă o dată, repetară şi pustnicii la rîndul lor. Se aşeză arhiereul pe o piatră, iar pustnicii stăteau în jurul lui, şi se uitau la gura lui, şi tot repetau după el. Întreaga zi, pînă pe înserat, s-a ostenit cu dînşii arhiereul; de zece, de douăzeci, de o sută de ori a repetat un cuvînt, iar stareţii au repetat după el. Şi se încurcau ei şi el îi îndrepta şi-i punea să repete din nou.

Şi nu i-a lăsat arhiereul pe pustnici pînă nu i-a învăţat întreaga rugăciune a Domnului. Au rostit-o aceştia după el, după care au rostit-o singuri. Înaintea tuturor a priceput-o pustnicul mijlociu şi a repetat-o de unul singur în întregime. Şi i-a poruncit arhiereul s-o mai rostească o dată şi încă o dată şi s-o tot repete. Pînă la urmă au rostit şi ceilalţi întreaga rugăciune.

Începuse deja să se însereze, iar luna răsărea dincolo de mare, cînd se ridică arhiereul să purceadă spre corabie. Îşi luă rămas-bun de la pustnici, i se închinară cu toţii la picioare. Îi ridică arhiereul, îi sărută pe fiecare, le porunci să se roage aşa cum îi învăţase el, se aşeză în barcă şi o porni spre corabie.

Plutea arhiereul către corabie şi tot auzea cum pustnicii, cu vocile reunite, repetau cu glas tare rugăciunea Domnească. Se apropiară de corabie, nu se mai auzeau glasurile pustnicilor, ei însă se zăreau în lumina lunii: stăteau pe mal, în acelaşi loc, trei pustnici – unul mai mic decît ceilalţi, la mijloc, cel înalt în dreapta, iar cel mijlociu, în stînga. Ajunse arhiereul la corabie, urcă pe punte, ridicară ancora, înălţară pînzele, vîntul le umflă, corabia se puse în mişcare şi pluti mai departe. Arhiereul se îndreptă către pupă, se aşeză acolo şi începu să privească înspre insulă. La început, se mai vedeau pustnicii, după care se ascunseră vederii, se distingea doar insula, apoi şi insula se ascunse vederii, doar marea dansa în lumina lunii.

Pelerinii se rostuiră pentru somn şi totul se domoli pe punte. Arhiereului însă nu-i era somn, stătea de unul singur la pupă, privea marea într-acolo unde dispăruse insula şi se gîndea la vrednicii pustnici. Se gîndea la cît se bucuraseră

aceştia că învăţaseră rugăciunea şi îi mulţumi Domnului că-l adusese aici să-i ajute pe pustnicii întru Dumnezeu, să-i înveţe cuvîntul Lui.

Şade astfel arhiereul, cufundat în gînduri, priveşte marea într-acolo unde dispăruse insula. Şi-i licăreşte în faţa ochilor, cînd ici, cînd colo o lumină pe valuri jucînd. Vede deodată cum străluceşte ceva şi se face alb în stîlpul aruncat de lună pe mare: să fie pasăre, vreun pescăruş sau poate pînza unei bărci albeşte-n zare. Scrutează cu atenţie arhiereul. „Vreo barcă cu pînze, cugetă el, vine iute după noi. Şi o să ne ajungă cît de curînd. Era departe, hăt departe, şi iată că acum se zăreşte aproape de tot. Dar barcă nu pare să fie, nici a pînză n-aduce. Ceva totuşi vine iute după noi şi ne ajunge din urmă.“ Şi nu poate arhiereul să desluşească ce anume este: barcă nu pare să fie, nici pasăre nu e, nici peşte. Mai curînd aduce a om, unul însă foarte mare, numai că n-are cum să fie un om în mijlocul mării. Se ridică arhiereul, se apropie de cîrmaci:

— Priveşte, îi spune, ce-o fi acolo?

— Ce-i asta, frăţioare? Ce-i asta? întreabă arhiereul, dar vede şi singur: aleargă pe mare pustnicii, le strălucesc albind bărbile cărunte, se apropie de corabia care parcă stă în loc.

Se uită cîrmaciul, se îngrozeşte, scapă cîrma din mîini şi strigă cu glas mare:

— Doamne! Aleargă după noi pustnicii pe mare, ca pe uscat!

Aud oamenii de pe corabie, se ridică, se reped spre pupa. Şi văd cu toţii: aleargă pustnicii, se ţin de mînă, cu braţele slobode fac semn, vor să fie oprit vasul. Aleargă toţi trei pe mare, ca pe uscat, dar picioarele nu li se mişcă.

Nu apucară să oprească vasul, că pustnicii şi ajunseră în dreptul corabiei, aproape că se lipiră de bordul ei, îşi înălţară capetele şi vorbiră într-un singur glas:

— Am uitat, rob al lui Dumnezeu, am uitat învăţătura ta! Cît am repetat-o, am ţinut-o minte, dar cînd am încetat pentru un ceas s-o repetăm, un cuvînt l-am sărit, am uitat, totul s-a risipit. Nu mai ţinem minte nimic, învaţă-ne din nou.

Îşi făcu cruce arhiereul, se aplecă către pustnici şi le spuse:

— Primită e de Domnul şi rugăciunea voastră, pustnici întru Dumnezeu. Nu eu sînt cel care trebuie să vă înveţe. Rugaţi-vă pentru noi, păcătoşii!

Şi se plecă arhiereul la picioarele pustnicilor. Aceştia nu stăruiră, se întoarseră şi porniră îndărăt pe mare. Pînă în zori străluci o lumină din acea

parte încotro dispăruseră pustnicii.

1886

Sonata Kreutzer

Eu însă vă spun vouă că oricine se uită la femeie, poftind-o, a şi săvîrşit adulter cu ea în inima lui.

(Matei 5, 28)

Ucenicii I-au zis: Dacă astfel este pricina omului cu femeia, nu este de folos să se însoare.
Iar El le-a zis: Nu toţi pricep cuvîntul acesta, ci aceia cărora le este dat.
Că sînt fameni care s-au născut aşa din pîntecele mamei lor; sînt fameni pe care oamenii i-au făcut fameni, şi sînt fameni care s-au făcut fameni ei înşişi pentru Împărăţia cerurilor. Cine poate înţelege să înţeleagă.

(Matei 19, 10-12)

I

Era primăvara devreme. Călătoream de două zile. În vagon urcau şi coborau pasageri care mergeau pe distanţe scurte, însă trei se urcaseră, ca şi mine, de la capăt: o doamnă care fuma, nici frumoasă, nici tînără, cu o faţă istovită, purtînd un palton de croială bărbătească şi o căciuliţă pe cap; un cunoscut al ei, un bărbat vorbăreţ, la vreo patruzeci de ani, în haine noi şi potrivite cu gust, şi încă un domn, mic de statură, care se ţinea deoparte şi făcea mişcări bruşte. Nu era încă bătrîn, dar părul creţ îi încărunţise vizibil înainte de vreme, iar ochii săi, neobişnuit de strălucitori, fugeau cu repeziciune de la un obiect la altul. Era îmbrăcat într-un palton vechi, făcut de comandă la o casă de lux, cu guler de astrahan, şi pe cap cu o căciulă înaltă, tot de astrahan. Cînd se descheia, de sub şubă se zăreau o *podiovkă*[1] şi o rubaşcă brodată. O altă particularitate a lui erau

sunetele bizare pe care le scotea din cînd în cînd, care aduceau cu un început de tuse sau cu un rîs înfundat.

Cît a durat călătoria, domnul acesta a evitat din răsputeri să comunice sau să facă cunoştinţă cu ceilalţi pasageri. Ori de cîte ori vecinii de compartiment începeau o discuţie, le răspundea scurt şi tăios, citea sau fuma privind pe fereastră ori, scoţîndu-şi proviziile din sacul său vechi de voiaj, bea ceai sau gusta cîte ceva.

Mi se părea că izolarea asta a lui îl apăsa, aşa că, de cîteva ori am vrut să intru în vorbă cu el, dar, de fiecare dată cînd privirile ni se întîlneau, lucru care se întîmpla des, dat fiind că stăteam aproape faţă în faţă, întorcea privirea şi se cufunda din nou în citit sau se uita pe fereastră.

A doua zi, pe înserat, într-o gară mare, domnul nervos a coborît după apă fierbinte şi şi-a făcut un ceai. Domnul în haine noi şi de bun gust, avocat, cum aveam să aflu mai tîrziu, împreună cu vecina sa, doamna care fuma, în palton de croială bărbătească, s-au dus să bea un ceai în gară.

Cît timp au lipsit ei, în vagon au urcat cîteva feţe noi, printre care şi un bătrîn înalt, bărbierit şi ridat, fără îndoială negustor, îmbrăcat într-o haină de jder şi cu o şapcă de pînză, cu un cozoroc uriaş. Negustorul se aşează vizavi de locurile pe care stăteau doamna şi avocatul şi intră imediat în vorbă cu un tînăr, comisionar după înfăţişare, care urcase şi el la aceeaşi staţie.

Eu stăteam pieziş faţă de ei şi, pentru că trenul staţiona, în momentele în care nu trecea nimeni, puteam să surprind frînturi din discuţia lor. Negustorul anunţă din capul locului că merge la moşia sa, aflată la doar o staţie distanţă. Apoi, ca întotdeauna, începură să discute mai întîi despre preţuri, despre comerţ, despre cum merge negoţul la Moscova, iar apoi despre tîrgul din Nijni Novgorod.

Comisionarul se apucă să povestească despre beţiile pe care le trăgea un negustor bogat, pe care îl cunoşteau amîndoi, însă bătrînul nu îl lăsă să-şi ducă vorba pînă la capăt, că se porni el cu nişte istorii despre beţiile de altădată de la Kunavino, la care fusese părtaş. Era mîndru, pare-se, că luase parte la aceste chefuri şi povestea cu bucurie neprefăcută cum, odată, la Kunavino, împreună cu acel cunoscut, făcuseră la beţie o ispravă ce nu putea fi istorisită decît în şoaptă şi care îl făcu pe comisionar să izbucnească în hohote de rîs. Bătrînul rîse şi el, dezvelindu-şi doi dinţi galbeni.

Întrucît nu mă aşteptam să aud nimic interesant, m-am ridicat să fac cîţiva

paşi pe peron pînă la plecarea trenului. La uşă, mă întîmpinară avocatul şi doamna care discutau ceva aprins în timp ce mergeau.

— Nu mai aveţi timp, îmi spuse avocatul prietenos. În curînd e al doilea semnal.

Şi, într-adevăr, nici n-am apucat să ajung la capătul trenului că s-a şi auzit semnalul. La întoarcere, discuţia aprinsă dintre doamnă şi avocat continua. Bătrînul negustor stătea tăcut în faţa lor, privind fix înainte şi mormăind din cînd în cînd dezaprobator.

— Pe urmă i-a spus soţului direct, spunea avocatul zîmbind cînd am trecut pe lîngă el, că nu mai poate şi nici nu mai vrea să trăiască cu el, pentru că…

Şi continuă să povestească, dar eu nu mai aveam cum să aud. În urma mea mai trecură alţi pasageri, trecu conductorul, se urcă din fugă un hamal, iar zgomotul care mă împiedica să desluşesc discuţia ţinu destul de mult. Cînd se făcu linişte şi se auzi din nou glasul avocatului, discuţia trecuse deja de la acel caz particular la chestiuni generale.

Avocatul spunea că opinia publică din Europa este preocupată de problema divorţului şi că astfel de cazuri au început să apară şi la noi tot mai des. Dîndu-şi seama că se auzea doar vocea lui, avocatul îşi întrerupse discursul şi se adresă bătrînului.

— Pe vremuri nu era aşa ceva, nu? spuse el zîmbind amabil.

Bătrînul vru să-i răspundă ceva, însă chiar atunci trenul se urni din loc, iar bătrînul îşi scoase şapca de pe cap, îşi făcu cruce şi începu să spună o rugăciune în şoaptă. Avocatul aşteptă politicos, întorcîndu-şi privirea. După ce îşi termină rugăciunea şi se închină de trei ori, bătrînul îşi îndesă şapca pe cap, se aşeză mai bine şi spuse:

— Se întîmpla şi înainte, domnule, doar că mai rar. Astăzi nici că se poate altfel. Au ajuns cu toţii prea educaţi.

Trenul prindea viteză, huruia la macazuri şi îmi era greu să desluşesc ce se discuta, însă fiind interesant, m-am tras mai aproape. Vecinul meu, domnul nervos cu ochi strălucitori, era la rîndul său vădit interesat şi trăgea cu urechea, fără să se ridice însă de pe locul său.

— Şi ce e aşa de rău în educaţie? spuse doamna abia schiţînd un zîmbet. E mai bine oare să te căsătoreşti ca pe vremuri, cînd mirele şi mireasa nici măcar nu se vedeau unul pe altul? continuă ea, după obiceiul multor femei care nu răspund la ceea ce spune interlocutorul, ci la ceea ce consideră ele că urmează

să spună. Nu ştiau dacă îl iubesc sau dacă sînt în stare să-l iubească, se măritau cu cine se nimerea şi se chinuiau toată viaţa. După dumneata, era mai bine aşa? întrebă ea, adresîndu-se cît se poate de evident avocatului şi mie, în nici un caz bătrînului cu care vorbea.

— Au ajuns cu toţii prea educaţi, repetă negustorul, privind-o pe doamnă cu dispreţ şi lăsîndu-i întrebarea fără răspuns.

— Ar fi interesant de aflat cum explicaţi legătura dintre educaţie şi neînţelegerile conjugale, spuse avocatul cu un zîmbet vag.

Negustorul vru să spună ceva, însă doamna îl întrerupse.

— Nu, vremurile alea au trecut de mult, spuse ea.

Dar avocatul o opri:

— Vă rog, daţi-i voie să îşi exprime ideea.

— Prostia vine din învăţătură, spuse bătrînul categoric.

— Se căsătoresc fără să se iubească şi pe urmă se miră că nu trăiesc în armonie, se grăbi să spună doamna, trăgînd cu ochiul la avocat şi la mine şi chiar la comisionarul care se ridicase în picioare şi urmărea zîmbind discuţia, sprijinindu-se cu cotul de speteaza banchetei. Doar animalele se pot împerechea după cum vrea stăpînul, pe cînd oamenii au propriile înclinaţii, au afecţiune, spunea ea, dorind fără doar şi poate să-l înţepe pe negustor.

— Degeaba vorbiţi aşa, doamnă, spuse bătrînul. Animalul este animal, pe cînd omului i-a fost dată legea.

— Dar cum să trăieşti cu un om dacă nu e dragoste? se tot grăbea doamna să-şi exprime opiniile care, pesemne, şi ei i se păreau foarte noi.

— Înainte nu vedeau lucrurile aşa, spuse bătrînul pe un ton impunător. Abia acum a apărut asta. Acum, odată te trezeşti că-ţi spune: „Plec de la tine“. Pînă şi la ţărani a apărut moda asta. „Na, zice, ia-ţi cămăşile şi izmenele, că eu mă însoţesc cu Vanka. Are părul mai cîrlionţat decît tine.“ Ce să mai zici? În primul rînd femeia trebuie să ştie de frică.

Comisionarul se uita ba la avocat, ba la doamnă, ba la mine, stăpînindu-şi vizibil un zîmbet, gata să ridiculizeze sau să aprobe cuvintele bătrînului, după cum aveau să fie primite de ceilalţi.

— Cum adică „de frică“? spuse doamna.

— Cum adică!? Să îi fie frică de bărba-a-atul ei! Iată ce înseamnă.

— Ei, tăicuţule, au trecut vremurile alea, spuse femeia cu oarecare răutate.

— Nu, doamnă, vremurile alea n-au cum să treacă. Aşa cum Eva, femeia, a

fost creată din coasta bărbatului, aşa va rămîne pînă la sfîrşitul lumii, spuse bătrînul scuturînd din cap atît de sever şi de triumfător, încît comisionarul se decise pe loc că victoria e de partea bătrînului şi începu să rîdă zgomotos.

— Da, aşa gîndiţi voi bărbaţii, spuse doamna, fără să se dea bătută şi întorcîndu-se către noi. V-aţi dat singuri libertate, iar pe femeie vreţi să o ţineţi în serai. Puteţi face orice vă trece prin cap, nu-i aşa?

— Da, nu cerem voie de la nimeni, dar de la un bărbat nu te trezeşti cu nimic în casă, pe cînd femeia, nevasta, este un vas fragil, îşi continuă negustorul teoria.

Tonul autoritar al negustorului triumfase fără doar şi poate asupra ascultătorilor săi. Doamna se simţea zdrobită, dar încă nu se preda.

— Da, dar eu cred că sînteţi de acord că femeia este şi ea om, că are sentimente ca şi bărbatul. Ce să facă dacă nu îşi iubeşte soţul?

— Nu-l iubeşte! repetă ameninţător negustorul, ridicînd din sprîncene odată cu buzele. Ba să-l iubească!

Acest argument neaşteptat îi plăcu în mod deosebit comisionarului, care scoase un sunet aprobator.

— Nu, n-o să-l iubească, spuse doamna. Iar dacă nu e dragoste, n-ai cum s-o bagi pe gît.

— Dar cînd soţia îşi înşală soţul, atunci cum e? întrebă avocatul.

— Aşa ceva nu se cade, spuse bătrînul. Trebuie să fii cu ochii-n patru.

— Şi dacă totuşi se întîmplă? Că doar se întîmplă.

— S-o întîmpla la unii, nu la noi, spuse bătrînul.

Toţi tăcură. Comisionarul începu să se foiască, veni ceva mai aproape şi, pentru că evident nu voia să fie mai prejos, spuse zîmbind:

— Da, de exemplu, şi la noi a ieşit odată un scandal cu un băiat şi, tot aşa, e greu de judecat. Dăduse şi el peste o dezmăţată care a început să îşi facă de cap. El, băiat deştept, cu şcoală. Mai întîi cu contabilul. A încercat s-o convingă cu vorba bună. Nu s-a potolit. Făcea tot felul de prostii. Începuse să-i fure banii. A pus mîna şi a bătut-o. Degeaba. Se înrăia şi mai tare. A pus la cale tot felul de intrigi, să-mi fie cu iertare, cu un păgîn, cu un evreu. Ce era să facă atunci? A lăsat-o definitiv. Aşa că el e holtei, iar ea umblă teleleu.

— Pentru că e un prost, zise bătrînul. Dacă ar fi ţinut-o în frîu de la bun început, ar fi trăit cu el, n-ai teamă. N-ar fi trebuit s-o lase liberă de la început. Nu te încrede în calul lăsat slobod şi în femeia lăsată singură acasă.

Chiar atunci veni conductorul să ceară biletele celor care coborau la staţia următoare. Bătrînul îi dădu biletul.

— Da, sexul feminin trebuie ţinut în frîu din timp, altfel se duce totul de rîpă.

— Da, dar chiar dumneavoastră tocmai aţi povestit despre bărbaţii însuraţi care-şi fac de cap la tîrgul din Kunavino, am intervenit eu fără să mă mai pot abţine.

— Asta e altă treabă, spuse bătrînul şi se cufundă în tăcere.

Cînd se auzi fluieratul trenului, negustorul îşi scoase sacul de sub banchetă, se înfăşură strîns în şubă şi, după ce îşi ridică puţin şapca, ieşi pe coridor.

II

Abia plecă bătrînul, că imediat se porniră toţi să discute.

— Parc-ar fi din Vechiul Testament moşu', spuse vechilul.

— Domostroiul2 în persoană! adăugă doamna. Ce concepţie barbară despre femeie şi căsătorie!

— Da, sîntem departe de concepţia europeană privind căsătoria, spuse avocatul.

— Important e ce nu înţeleg oamenii de genul ăsta, continuă doamna, că o căsătorie fără dragoste nu e căsătorie, că numai dragostea consfinţeşte căsătoria, iar căsătoria adevărată este numai aceea care consfinţeşte dragostea.

Comisionarul asculta zîmbind, dorind să reţină pentru sine cît mai mult din aceste discuţii inteligente.

În mijlocul discursului doamnei, în spatele meu se auzi un sunet parcă de rîs curmat sau plîns înfundat. Cînd m-am întors, l-am zărit pe vecinul meu, singuraticul cărunt, cu ochi strălucitori, care în timpul discuţiei, ce-i stîrnise vădit interesul, se trăsese pe neobservate lîngă noi. Stătea cu mîinile pe speteaza banchetei, vizibil agitat. Se înroşise la faţă, iar muşchii obrajilor îi zvîcneau.

— Dar cum e dragostea asta… dragostea… dragostea… consfinţeşte căsătoria? spuse el poticnindu-se.

Observînd starea de agitaţie a interlocutorului său, doamna se strădui să îi răspundă cît mai calm şi mai amănunţit.

— Dragostea adevărată… Dacă există această dragoste între bărbat şi femeie, atunci şi căsătoria este posibilă, spuse ea.

— Bine, dar ce înţelegeţi prin dragoste adevărată? întrebă domnul cu ochi strălucitori, zîmbind încurcat şi timid.

— Oricine ştie ce este dragostea, spuse doamna, dorind în mod evident să pună capăt discuţiei cu el.

— Eu nu ştiu, spuse domnul. Trebuie stabilit ce înţelegeţi prin…

— Cum adică? E foarte simplu, spuse doamna, dar căzu pe gînduri. Ce este dragostea? Dragostea înseamnă preferinţa exclusivă pentru un bărbat sau o femeie în defavoarea tuturor celorlalţi, spuse ea.

— Preferinţă pentru cît timp? O lună? Două zile, o jumătate de oră? continuă domnul cărunt şi izbucni în rîs.

— Nu, daţi-mi voie, cu siguranţă nu vă referiţi la acelaşi lucru.

— Ba da, chiar la acelaşi lucru.

— Vrea să spună – interveni avocatul, arătînd spre femeie – că o căsătorie trebuie să rezulte, în primul rînd, din afecţiune, din dragoste, dacă vreţi, iar cînd există această dragoste, numai în acest caz, căsătoria reprezintă, să zicem, ceva sfînt. În al doilea rînd, orice căsătorie care nu are la bază un ataşament firesc, dragostea, dacă vreţi, nu conţine nimic care să oblige din punct de vedere moral. Am înţeles bine? se adresă el doamnei.

Femeia încuviinţă cu o mişcare a capului clarificările aduse ideii sale.

— Apoi…, continuă avocatul, însă domnul nervos, a cărui privire ardea de-acum ca focul şi care se abţinea cu greu, întrebă, nelăsîndu-l pe avocat să-şi ducă ideea la capăt:

— Dar şi eu mă refer la acelaşi lucru, la preferinţa pentru un bărbat sau o femeie în defavoarea tuturor celorlalţi. Întreb doar atît: preferinţă pentru cît timp?

— Pentru cît timp? Pentru mult timp. Uneori pentru toată viaţa, răspunse femeia ridicînd din umeri.

— Da, dar asta e doar în romane, în viaţă, niciodată. În viaţă, se întîmplă ca preferinţa pentru cineva în defavoarea celorlalţi să dureze un an, dar foarte rar; cel mai adesea durează cîteva luni sau săptămîni sau zile sau doar cîteva ore, spuse el, ştiind prea bine că stîrneşte uimirea tuturor şi fiind foarte mulţumit de acest lucru.

— Vai, cum aşa!? Nu, nu, daţi-mi voie, am izbucnit toţi trei într-un glas.

Pînă şi comisionarul scoase un sunet de dezaprobare.

— Da, ştiu, ne acoperi vocile domnul cărunt, vorbiţi despre ceva ce se consideră că există. În schimb, eu vorbesc despre ce chiar există. Oricare bărbat simte ceea ce dumneavoastră numiţi dragoste pentru orice femeie frumoasă.

— Vai, dar este îngrozitor ce spuneţi! Între oameni există, totuşi, acel sentiment numit dragoste, de care are parte nu doar luni şi ani, ci întreaga viaţă.

— Nu, nu există. Admiţînd chiar că bărbatul ar prefera o anumită femeie toată viaţa, atunci, foarte probabil, ea l-ar prefera pe altul. Aşa a fost şi aşa va fi mereu pe pămînt, spuse el, după care îşi scoase portţigaretul şi îşi aprinse o ţigară.

— Dar poate exista şi dragoste împărtăşită, remarcă avocatul.

— Nu, n-are cum, obiectă el, la fel cum nu e posibil ca într-o căruţă cu mazăre să nimerească alături două boabe de acelaşi fel. În plus, aici nu e vorba doar de imposibilitate, ci, probabil, şi de saturaţie. Să iubeşti toată viaţa doar un bărbat sau o femeie e ca şi cum ai spune că o singură lumînare va arde o viaţă întreagă, spuse el, trăgînd cu lăcomie fumul în piept.

— Dar dumneavoastră vorbiţi tot timpul despre dragostea trupească. Chiar nu admiteţi iubirea bazată pe unitate de idealuri, pe afinitate spirituală? întrebă doamna.

— Afinitate spirituală! Unitate de idealuri! o îngînă el scoţînd sunetul obişnuit. Atunci n-au de ce să se mai culce împreună. (Iertaţi-mi grosolănia.) Sau oamenii se culcă împreună ca urmare a acestei unităţi de idealuri? spuse el şi izbucni într-un rîs nervos.

— Nu, daţi-mi voie, interveni avocatul, realitatea vă contrazice spusele. Vedem că există căsnicii, că întreaga omenire sau marea ei majoritate duce o viaţă conjugală şi mulţi au o viaţă conjugală onestă şi îndelungată.

Domnul cărunt pufni din nou în rîs.

— Dumneavoastră susţineţi atunci că o căsnicie se bazează pe dragoste, iar cînd eu îmi exprim îndoiala faţă de existenţa dragostei, alta decît cea senzorială, dumneavoastră îmi dovediţi existenţa ei prin faptul că există căsătorii. Dar în zilele noastre căsătoria nu este decît o minciună!

— Nu, permiteţi-mi, spuse avocatul, eu spun doar că au existat şi există căsătorii.

— Există. Dar de ce există ele? Ele au existat şi există pentru acei oameni care au văzut şi văd în căsătorie ceva sacru, o taină care îi obligă în faţa lui

Dumnezeu. Pentru aceşti oameni există, dar pentru noi, nu. La noi oamenii se căsătoresc, văzînd în căsătorie doar acuplarea şi de aici rezultă minciuna sau violenţa. Cînd e vorba de minciună, e mai uşor de îndurat. Soţul şi soţia nu fac decît să-i păcălească pe ceilalţi că sînt monogami, cînd, de fapt, ei sînt poligami. Este rău, dar merge. Însă atunci cînd, aşa cum se întîmplă de cele mai multe ori, soţul şi soţia îşi asumă de ochii lumii obligaţia de a trăi toată viaţa împreună, dar chiar din a doua lună se urăsc unul pe altul, îşi doresc să se despartă şi cu toate astea nu o fac, atunci începe iadul pe pămînt, care-i face pe oameni să se apuce de băut, să se împuşte, să se omoare sau să se otrăvească pe ei înşişi sau unul pe celălalt, spunea el din ce în ce mai repede, nelăsînd pe nimeni să intervină şi aprinzîndu-se din ce în ce mai tare.

Tăceam cu toţii. Era o atmosferă jenantă.

— Da, fără îndoială, există şi episoade critice în viaţa conjugală, spuse avocatul, dorind să pună capăt discuţiei care devenise nepotrivit de aprinsă.

— Văd că aţi aflat cine sînt, spuse domnul cărunt încet şi oarecum calm.

— Nu, n-am avut plăcerea.

— Nu e prea mare plăcerea. Sînt Pozdnîşev, cel care a trecut printr-unul din episoadele critice la care faceţi aluzie, episod în urma căruia şi-a ucis soţia, spuse el măsurîndu-ne rapid pe fiecare cu privirea.

Nimeni nu găsi nimic de zis, aşa că tăceam cu toţii.

— Oricum…, spuse el scoţînd sunetul lui caracteristic. Vă rog să mă iertaţi. Nu vreau să vă deranjez.

— Nu, vă rog…, spuse avocatul, neştiind nici el la ce se referea acest „vă rog“.

Dar Pozdnîşev, fără să-l asculte, se întoarse şi plecă la locul lui. Doamna şi avocatul vorbeau în şoaptă. Eu stăteam alături de Pozdnîşev şi tăceam, incapabil să găsesc ceva de spus. Era prea întuneric ca să citesc, aşa că am închis ochii şi m-am prefăcut că vreau să dorm. Aşa am mers, în tăcere, pînă la staţia următoare.

Acolo, domnul şi doamna s-au mutat în alt vagon, aşa cum conveniseră mai devreme cu conductorul. Comisionarul şi-a găsit o poziţie comodă pe banchetă şi a adormit. Pozdnîşev fuma şi bea ceaiul pe care şi-l făcuse în ultima gară.

Cînd am deschis ochii şi m-am uitat la el, acesta mi se adresă hotărît şi iritat:

— Probabil că nu vă face plăcere să staţi lîngă mine, ştiind cine sînt, nu-i

aşa? În cazul ăsta pot să plec.

— O, nu, vă rog.

— N-aţi dori nişte ceai? Doar că e tare.

Îmi turnă ceai.

— Lumea vorbeşte… Şi toţi mint, spuse el.

— La ce vă referiţi? am întrebat eu.

— Păi la asta: la dragostea asta a lor şi la ce înseamnă ea. Nu vreţi să dormiţi?

— Nu, deloc.

— Atunci vreţi să vă povestesc cum tocmai dragostea asta m-a condus la cele întîmplate?

— Da, dacă nu vă este greu.

— Nu, mai grea e tăcerea. Beţi ceai. Sau e cam tare?

Ceaiul era într-adevăr tare ca berea, dar am băut un pahar. Chiar atunci trecu şi conductorul. Îl urmări cu o privire răutăcioasă şi începu să povestească abia după ce acesta dispăru.

III

— Păi să vă povestesc… Sînteţi sigur că vreţi?

I-am repetat că mi-aş dori foarte tare. Tăcu cîteva clipe, îşi frecă faţa cu palmele şi începu:

— Dacă e să povestesc, trebuie să încep cu începutul. Trebuie să povestesc cum şi de ce m-am însurat şi cum eram înainte de căsătorie.

Înainte de căsătorie, duceam o viaţă ca toţi ceilalţi, mă refer la cei din mediul nostru. Sînt moşier, licenţiat şi am fost mareşal al nobilimii. Pînă să mă însor, trăiam ca toată lumea, adică în desfrîu şi, ca toţi cei din mediul nostru, deşi duceam o viaţă de desfrîu, eram convins că trăiesc cum se cuvine. Credeam despre mine că sînt un bobocel, un om de o moralitate impecabilă. Nu eram un seducător, nu aveam gusturi nefireşti, nu făceam din asta principalul scop în viaţă, aşa cum făceau mulţi dintre cei de-o vîrstă cu mine. Mă dedam treptat desfrîului, cu grijă, ca să mă păstrez sănătos. Evitam femeile care, prin naşterea unui copil sau prin afecţiunea faţă de mine, ar fi putut să mă lege. De altfel, poate or fi fost şi copii, şi afecţiune, dar eu mă comportam de parcă n-ar

fi existat aşa ceva. În plus, socoteam că atitudinea mea nu e doar morală, ci şi motiv de mîndrie.

Făcu o pauză, scoase sunetul său caracteristic, aşa cum făcea cînd, pare-se, îi venea o idee nouă.

— În asta şi constă cea mai mare ticăloşie, exclamă el. Depravarea nici nu constă în ceva fizic, că doar neruşinarea fizică nu este deloc desfrîu. Însă depravarea, adevărata depravare constă tocmai în a te descotorosi de orice legătură morală cu femeia cu care ai o relaţie fizică. Iar eu îmi făceam din asta un merit. Îmi amintesc cît am suferit odată, pentru că nu reuşisem s-o plătesc pe o femeie care, probabil, mi se dăruise din dragoste. Mi-am găsit liniştea doar cînd i-am trimis banii, arătîndu-i prin asta că nu mă consider prin nimic legat moral de ea. Nu daţi din cap ca şi cînd aţi fi de acord cu mine, se răsti el deodată la mine. Ştiu prea bine chestiile astea. Voi toţi, inclusiv dumneata, da, dumneata, asta dacă nu sînteţi în cel mai bun caz o excepţie rară, aveţi aceleaşi idei pe care le aveam şi eu. Oricum, e totuna, continuă el, vă rog să mă iertaţi, dar de fapt e îngrozitor, îngrozitor, îngrozitor!

— Ce e îngrozitor? am întrebat eu.

— Acest abis al rătăcirilor în care trăim cînd vine vorba de femei şi de relaţia cu ele. Da, nu pot să vorbesc calm despre asta, şi nu din cauză că am trecut prin episodul cu pricina, cum spunea dumnealui, ci pentru că de-atunci mi s-au deschis ochii şi am văzut totul în altă lumină. Totul e de-a-ndoaselea, totul e de-a-ndoaselea!…

Îşi aprinse o ţigară şi, proptindu-se în coate, începu să povestească.

Nu îi vedeam faţa în întuneric, îi auzeam doar glasul impunător şi plăcut, ce răzbătea prin zăngănitul trenului.

IV

— Da, stimate domn, numai după ce-am trecut prin toate chinurile ce mi-au fost date, mi-am dat seama unde e rădăcina răului, am înţeles ce ar trebui să fie şi am văzut oroarea întreagă a ceea ce este.

Aşadar, binevoiţi a vedea cum şi cînd a început ceea ce m-a condus la episodul meu. A început cînd aveam aproape şaisprezece ani. S-a întîmplat cînd eram încă la liceu, în timp ce fratele meu mai mare era student în anul întîi. Nu

cunoşteam încă femeile, dar, asemeni tuturor bieţilor copii din mediul nostru, nu mai eram un băiat inocent. Nişte băietani mă pervertiseră deja cu doi ani în urmă. Mă chinuia deja femeia, nu una anume, ci femeia ca un ceva dulce, orice femeie, goliciunea ei. Însingurările mele erau vinovate. Mă chinuiam, aşa cum se chinuiesc nouăzeci şi nouă la sută dintre băieţii noştri. Eram îngrozit, sufeream, mă rugam şi decădeam moral. De atunci eram depravat şi în imaginaţie, şi în realitate, dar nu făcusem încă ultimul pas. Piream de unul singur, dar fără să fi mîngîiat altă fiinţă omenească. Iată însă că un amic al fratelui meu, un student plin de viaţă, un tip de treabă, cum se spune, de fapt cel mai mare nemernic, care ne învăţase să bem şi să jucăm cărţi, ne-a convins după un chef să mergem acolo. Şi am mers. Fratele meu, şi el încă inocent, a decăzut chiar în noaptea aceea. Iar eu, un băiat de cincisprezece ani, m-am pîngărit pe mine şi am contribuit şi la pîngărirea unei femei, fără să înţeleg cîtuşi de puţin ce făceam. Niciodată nu auzisem de la vreun adult că era rău ceea ce făceam. Şi nici astăzi n-ai să auzi aşa ceva. Adevărat, aşa stă scris în cele zece porunci, dar ele sînt utile doar pentru a răspunde la examene în faţa preotului, şi nici atunci nu sînt foarte necesare, nici pe departe la fel de necesare ca regulile de utilizare a lui *ut* în propoziţiile condiţionale din latină.

Aşadar, de la nici unul dintre adulţii ale căror păreri le respectam nu auzisem că era ceva rău. Dimpotrivă, de la ei auzeam că e un lucru bun. Auzeam că luptele şi suferinţele mele se vor domoli după aceea, auzeam asta şi o citeam, auzeam de la adulţi că e benefic pentru sănătate, iar de la tovarăşii mei auzeam chiar că în asta e un oarecare merit, un act de bravură. Prin urmare, nu avea cum să fie altfel decît bine. Pericolul de boli? Pînă şi lucrul acesta era prevăzut. Guvernul protector are grijă de aşa ceva. El supraveghează funcţionarea corectă a caselor de toleranţă şi asigură depravarea liceenilor. Doctorii urmăresc şi ei acest lucru în schimbul unui salariu. Aşa şi trebuie. Ei susţin că depravarea este folositoare sănătăţii şi instituie chiar depravarea corectă, ordonată. Cunosc mame care se preocupă în acest sens de sănătatea fiilor lor. Şi ştiinţa îi trimite în casele de toleranţă.

— Cum adică, ştiinţa? întrebai eu.

— Dar doctorii ce sînt? Slujitorii ştiinţei. Cine-i perverteşte pe tineri, susţinînd că este benefic pentru sănătate? Ei. Apoi tratează sifilisul cu un teribil aer de superioritate.

— Păi şi de ce să nu trateze sifilisul?

— Pentru că, dacă o sutime din eforturile care se depun pentru vindecarea sifilisului s-ar fi îndreptat în direcţia stîrpirii desfrîului, n-ar mai fi fost de mult nici urmă de sifilis. Dar aşa, eforturile nu duc la stîrpirea desfrîului, ci la încurajarea lui, la garantarea siguranţei desfrîului. Dar nu asta e problema. Problema e că mie mi s-a întîmplat ce se întîmplă cu nouăzeci la sută dintre tineri, dacă nu chiar mai mult, nu numai din categoria noastră, ci din toate, inclusiv din cea a ţăranilor, mi s-a întîmplat acel lucru îngrozitor, adică am păcătuit, nu pentru că am căzut pradă farmecului firesc al unei anumite femei. Nu, nici o femeie nu m-a sedus. Am păcătuit pentru că în mediul în care trăiam, această degradare era văzută de unii drept ceva legitim şi folositor, iar de alţii drept cea mai firească distracţie, nu doar scuzabilă, dar şi nevinovată pentru un tînăr. Eu nu-mi dădeam seama că e vorba de decădere şi, la fel cum mă apucasem de băut şi de fumat, am început pur şi simplu să mă dedau acestui desfrîu care era parţial plăcere, parţial necesitate firească la o anumită vîrstă, după cum mi se băgase în cap. Şi totuşi, această primă decădere avea ceva deosebit şi înduioşător. Îmi aduc aminte că eram încă acolo, nu ieşisem încă din cameră, cînd m-a cuprins o tristeţe atît de adîncă, încît îmi venea să plîng, să plîng pierderea propriei inocenţe, distrugerea pentru totdeauna a relaţiei cu o femeie. Da, domnule, legătura firească, simplă cu o femeie fusese distrusă pentru totdeauna. De atunci, n-am mai avut şi nici n-am mai putut să am o relaţie curată cu nici o femeie. Am devenit ceea ce se cheamă un depravat. Iar depravarea este o stare fizică asemănătoare cu cea a unui morfinoman, a unui beţiv sau a unui fumător. Aşa cum morfinomanul, beţivul sau fumătorul nu mai este un om normal, nici bărbatul care a încercat cîteva femei pentru propria plăcere nu mai este normal, ci viciat pentru totdeauna. Un desfrînat. Aşa cum pe beţiv şi pe morfinoman îi poţi recunoaşte imediat după privire şi după apucături, la fel îl poţi recunoaşte şi pe depravat. El se poate abţine şi se poate lupta, dar nu va mai avea niciodată cu o femeie o relaţie simplă, curată şi prietenească. Pe depravat îl poţi recunoaşte imediat după felul în care măsoară cu privirea o femeie tînără. Iar eu am devenit depravat şi aşa am şi rămas, iar asta m-a nenorocit.

V

— Da, aşa a fost. Iar asta a continuat o vreme, cu tot felul de rătăciri. Dumnezeule! Cînd îmi aduc aminte toate ticăloşiile pe care le-am săvîrşit în această privinţă, mă apucă groaza! Dar îmi amintesc şi de mine pe cînd eram de rîsul amicilor pentru aşa-zisa mea inocenţă. Şi peste tot auzi de tinerimea de aur, de ofiţeri, de parizieni! Şi cînd noi, eu şi toţi domnii aceştia, depravaţi la treizeci de ani, avînd pe conştiinţă sute de crime odioase de tot felul la adresa femeilor, intram într-un salon sau într-o sală de bal, curăţei, proaspăt raşi şi parfumaţi, în lenjerie scrobită, în frac sau în uniformă, noi, depravaţi la treizeci de ani, eram emblema purităţii, o adevărată încîntare!

Gîndiţi-vă doar la ce-ar trebui să fie şi la ce este. Cînd în cercul surorii sau al fiicei mele pune piciorul un astfel de domn, ar trebui ca eu, ştiind ce fel de viaţă duce, să mă apropii de el, să-l trag deoparte şi să-i spun discret:

„Drăguţule, ştiu prea bine cum trăieşti tu, cum îţi petreci nopţile şi cu cine. Locul tău nu e aici. Aici sînt doar fete curate, inocente. Pleacă!“ Aşa ar trebui să fie. În realitate însă, cînd îşi face apariţia un domn din ăştia şi dansează cu fiica sau sora mea strîngînd-o în braţe, noi jubilăm şi ne întrebăm dacă este bogat şi are relaţii. Poate după Rigolboche3, o va băga în seamă şi pe fiica mea. Chiar dacă au rămas cu ceva boli, n-are importanţă. Astăzi, bolile pot fi tratate. Chiar eu cunosc cîteva fete din înalta societate pe care părinţii le-au măritat plini de entuziasm cu nişte sifilitici. Oh, ce ticăloşie! Dar va veni o vreme cînd această ticăloşie şi falsitate vor fi date în vileag!

A scos de cîteva ori sunetele sale bizare şi şi-a turnat ceai. Ceaiul era îngrozitor de tare şi nu aveam apă să-l diluăm. Simţeam că eram extrem de surescitat de la cele două pahare pe care le băusem. Cu siguranţă, ceaiul avea efect şi asupra lui, pentru că era din ce în ce mai agitat. Vocea îi era din ce în ce mai melodioasă şi mai expresivă. Îşi schimba întruna poziţia, ba îşi scotea căciula, ba şi-o punea din nou pe cap, iar faţa căpăta expresii stranii în semiîntunericul în care stăteam.

— Ei, aşa am trăit pînă la treizeci de ani, fără să renunţ nici măcar o clipă la intenţia de a mă însura şi de a-mi clădi cea mai înălţătoare şi mai curată viaţă de familie, uitîndu-mă atent după o fată care să corespundă acestui scop, continuă el. Mă afundam în mocirla depravării şi în acelaşi timp mă uitam după fetele care, prin puritatea lor, ar fi putut să fie demne de mine. Pe multe le-am respins tocmai pentru că nu erau suficient de neprihănite pentru persoana mea. În cele din urmă, am găsit una pe care am considerat-o potrivită. Era una dintre cele

două fiice ale unui moşier din Penza, foarte bogat pe vremuri, dar care între timp se ruinase.

Într-o seară, după o plimbare cu barca, ne întorceam acasă noaptea, sub clar de lună şi, în timp ce stăteam lîngă ea admirîndu-i buclele şi statura armonioasă, scoasă în evidenţă de un jerseu mulat, am decis brusc că ea este. În seara aceea mi s-a părut că ea înţelege tot, chiar tot ceea ce simt şi gîndesc şi că eu simt şi gîndesc cele mai înălţătoare lucruri. În realitate, era vorba de fapt doar de jerseul şi buclele care i se potriveau de minune cu tenul, ca şi de faptul că după o zi petrecută în intimitatea ei, îmi doream şi mai multă intimitate.

Este uimitor cît de răspîndită este iluzia că frumuseţea echivalează cu binele. O femeie frumoasă îndrugă prostii, tu o asculţi şi în prostiile alea vezi dovezi de inteligenţă. Spune şi face porcării, iar tu vezi în asta ceva drăguţ. Iar cînd nici nu spune prostii, nici nu face lucruri oribile, dar e frumoasă, atunci te convingi imediat că e nemaipomenit de inteligentă şi de morală.

M-am întors acasă entuziasmat şi am decis că ea este culmea perfecţiunii morale şi, prin urmare, este vrednică să-mi fie soţie, iar a doua zi am cerut-o în căsătorie.

Ce confuzie! Din o mie de bărbaţi care se însoară, nu numai din mediul nostru, dar, din nefericire şi din popor, abia dacă găseşti unul care să nu fi fost deja însurat înainte de nuntă de zece ori, ba chiar de o sută, de o mie de ori ca Don Juan. (Adevărat, există astăzi, sau, cel puţin, aşa am auzit şi am observat, tineri curaţi, care simt şi ştiu că asta nu e o glumă, ci un lucru serios. Să-i ajute Dumnezeu! Dar pe vremea mea, nu găseai nici măcar unul la zece mii.) Şi cu toţii ştiu asta, dar se prefac că nu ştiu. În toate romanele sînt descrise în cele mai mici detalii sentimentele eroilor, lacurile, tufele pe lîngă care trec aceştia, dar cînd este descrisă marea lor dragoste pentru o domnişoară oarecare, nu se scrie un cuvînt despre ce hram a purtat interesantul erou înainte: nici un cuvînt despre frecventarea anumitor case, despre cameriste, bucătărese sau despre nevestele altora. Dacă există totuşi astfel de romane indecente, atunci ele nu ajung în mîinile celor care ar avea nevoie de ele mai mult decît oricine, adică în mîinile fetelor. Mai întîi ne prefacem în faţa acestor fete că imoralitatea care umple jumătate din viaţa oraşelor noastre, ba chiar şi a satelor, nici măcar nu există. Apoi ne deprindem în aşa măsură cu această prefăcătorie că, în cele din urmă, asemeni englezilor, începem şi noi să credem sincer că întruchipăm cu toţii moralitatea şi trăim într-o lume morală.

Iar fetele, bietele de ele, cred în asta cu cea mai mare tărie. Aşa a crezut şi nefericita mea soţie. Îmi amintesc cum, pe cînd eram deja logodiţi, i-am arătat jurnalul meu, din care putea să afle cîte ceva din trecutul meu, mai ales despre ultima relaţie pe care o avusesem şi de care ar fi putut afla de la alţii şi despre care, tocmai din această cauză, simţeam nevoia să-i spun. Îmi amintesc groaza, disperarea şi confuzia care au cuprins-o cînd a aflat şi a înţeles. Vedeam că voia să mă lase atunci. De ce n-o fi făcut-o…

Scoase din nou sunetul său caracteristic, tăcu cîteva momente şi luă o înghiţitură de ceai.

VI

— Nu, de altfel e mai bine aşa, mult mai bine! exclamă el. Aşa-mi trebuie! Dar nu asta e problema. Voiam să spun că aici, amăgite sînt doar bietele fete. Iar mamele ştiu asta, mai ales mamele educate de soţii lor o ştiu prea bine. Şi, în timp ce se prefac a crede în puritatea bărbaţilor, ele procedează, de fapt, cum le poartă interesul. Ele ştiu cu ce momeală să-i prindă pe bărbaţi pentru ele şi pentru fiicele lor.

Doar noi, bărbaţii, nu ştim, pentru că nu vrem să ştim, femeile însă ştiu prea bine că dragostea cea mai înălţătoare, cea mai poetică – cum îi spunem noi –, această dragoste depinde nu de calităţi morale, ci de intimitate fizică şi, totodată, de coafură, de culoarea şi de croiala rochiei. Întrebaţi o cochetă experimentată, care şi-a propus să cucerească un bărbat, ce ar prefera să rişte mai degrabă: să fie învinuită de minciună, de cruzime sau chiar de desfrîu în prezenţa celui pe care îl seduce sau să apară în faţa lui într-o rochie prost cusută şi urîtă. Oricare dintre ele va prefera întotdeauna prima variantă. Ea ştie că noi minţim mereu cînd vine vorba de sentimente înălţătoare. Noi avem nevoie doar de trup şi de aceea iertăm toate ticăloşiile, dar nu şi o îmbrăcăminte urîtă, lipsită de gust şi spălăcită la culoare. Cocheta este conştientă de acest lucru, dar şi fata inocentă îl ştie instinctiv, la fel ca animalele.

De aici şi toate jerseurile astea nenorocite, turnurile, aceşti umeri şi braţe dezgolite şi sîni aproape goi. Femeile, în special cele trecute prin şcoala bărbaţilor, ştiu foarte bine că discuţiile despre lucrurile înălţătoare sînt vorbe, că bărbatul are nevoie doar de trup şi de toate accesoriile care-l pun în lumina cea

mai atrăgătoare. Şi ele procedează ca atare. Dacă am renunţa măcar la relele deprinderi, care ne-au devenit a doua natură, şi am privi la viaţa claselor noastre superioare aşa cum este ea, în toată neruşinarea ei, am observa că e o casă de toleranţă în toată regula. Nu sînteţi de acord? Daţi-mi voie să vă demonstrez, începu el, nelăsîndu-mă să răspund. Susţineţi că femeile din societatea noastră au alte preocupări decît femeile din casele de toleranţă, iar eu vă spun că nu-i aşa şi am să vă demonstrez. Dacă oamenii se deosebesc după scopul urmărit în viaţă, după conţinutul interior al vieţii, atunci această diferenţă trebuie să se răsfrîngă neapărat şi în înfăţişare, iar aceasta va fi diferită. Dar uitaţi-vă la aceste nefericite dispreţuite şi la doamnele din cea mai înaltă societate: aceleaşi veşminte, aceleaşi fasoane, aceleaşi parfumuri, aceeaşi goliciune a braţelor, a umerilor şi a sînilor, acelaşi posterior scos în afară, aceeaşi pasiune pentru bijuterii şi lucruri scumpe, sclipitoare, aceleaşi distracţii, dansuri, muzică şi cîntece. Aşa cum acelea seduc prin orice mijloc, la fel şi acestea. Nici o diferenţă. Ca să le definesc exact, e suficient să spun că prostituatele pe termen scurt sînt de regulă dispreţuite, în vreme ce prostituatele pe termen lung sînt respectate.

VII

— Ei bine, m-au subjugat şi pe mine aceste jerseuri, bucle şi turnuri. Şi nici măcar n-a fost greu, pentru că am fost crescut în acel mediu, în care tinerii îndrăgostiţi încolţesc precum castraveţii în seră. Vedeţi, hrana noastră excitantă şi abundentă, plus lenea fizică totală nu sînt altceva decît o aţîţare sistematică a senzualităţii excesive. Vă miră, nu vă miră, aşa stau lucrurile. Nici eu nu înţelegeam asta pînă de curînd. Acum am înţeles. De aceea mă şi chinuie gîndul că nimeni nu ştie acest lucru şi spune prostii cît carul, ca doamna de adineauri.

În primăvara asta, nu departe de mine, nişte ţărani lucrau la un terasament de cale ferată. Hrana obişnuită a unui ţăran constă în pîine, cvas şi ceapă. Şi este energic, viguros, sănătos şi face tot felul de munci uşoare la cîmp. Dar cînd munceşte la calea ferată, alta e şi hrana lui: caşă şi un funt de carne. Carnea asta însă se compensează cu şaisprezece ore de muncă de împins o roabă grea de treizeci de puduri. Iar lui îi este de ajuns. Pe cînd noi, ingurgităm cîte două funturi de carne, vînat, tot felul de mîncăruri şi băuturi tari… Şi unde duc toate

acestea? La excese senzoriale. Şi dacă ajung acolo, iar supapa de siguranţă este deschisă, totul se termină cu bine; dar ia închide supapa, aşa cum am închis-o eu o vreme, că imediat apare o stare de excitaţie care, trecută prin prisma vieţii noastre artificiale, se va transforma într-o iubire curată ca lacrima, chiar platonică uneori. M-am îndrăgostit şi eu ca toată lumea. Cu tot tacîmul: şi excese de entuziasm, şi duioşii, şi poezie. În realitate însă, toată dragostea asta a mea era, pe de o parte, opera mămicuţei şi a croitoreselor, iar, pe de altă parte, a surplusului de bucate pe care le înghiţeam în viaţa mea trîndavă. Să nu fi fost, pe de o parte, plimbările cu barca, croitoresele şi taliile zvelte, să fi purtat soţia mea un capot prost croit şi să mai fi stat ea pe-acasă, iar eu, pe de altă parte, să fi fost un om normal, care să mănînce atît cît are nevoie ca să muncească şi să fi avut supapa de siguranţă deschisă – întîmplător se închisese în vremea aceea – nu m-aş fi îndrăgostit şi nu s-ar fi întîmplat nimic din toate acestea.

VIII

— Dar toate s-au potrivit perfect: şi starea mea sufletească, şi rochia frumoasă, şi plimbarea cu barca, toate au izbutit. De douăzeci de ori nu izbutiseră, dar de data asta, da. Ca un fel de capcană. Nu glumesc. Că doar acum aşa se aranjează căsătoriile, ca nişte capcane. Aşa e şi firesc, nu? Fata s-a copt, trebuie măritată. Nimic mai simplu cînd fata nu e slută şi există bărbaţi dornici de însurătoare. Aşa se proceda şi pe vremuri. Fata ajungea la o vîrstă, părinţii îi aranjau căsătoria. Aşa s-a procedat şi se procedează peste tot în lume: la chinezi, la indieni, la mahomedani, la noi la ţară. Aşa procedează cel puţin nouăzeci şi nouă la sută din neamul omenesc. Doar unu la sută sau chiar mai puţin, adică noi, depravaţii, considerăm că nu e bine şi am inventat altceva nou. Dar ce e nou aici? Păi nou e că fetele stau, iar bărbaţii umblă de colo-colo şi aleg ca la tîrg. Iar fetele aşteaptă şi se gîndesc, dar nu îndrăznesc să spună: „Nene, ia-mă pe mine! Pe mine! Nu pe ea, pe mine. Uită-te ce umeri şi alte cele am eu“. Iar noi, bărbaţii, ne vînturăm, cercetăm şi sîntem foarte mulţumiţi. „Păi eu, cică, n-o să cad într-o asemenea capcană.“ Se plimbă, se uită şi sînt foarte mulţumiţi că toate acestea sînt aranjate pentru ei. Dar o singură dată n-a fost atent şi, gata, s-a zis cu el!

— Dar cum să fie? am spus eu. Ce aţi vrea? Să facă femeia cererea în

căsătorie?

— Nici eu nu ştiu. Doar că dacă este egalitate, păi să fie egalitate. Dacă s-a constatat că peţitul este umilitor, în cazul ăsta lucrurile stau de o mie de ori mai rău. Acolo drepturile şi şansele sînt egale, dar aici femeia este fie o roabă expusă la tîrg, fie o momeală în capcană. Spuneţi-i oricărei mame sau chiar fetei adevărul, şi anume că singura ei preocupare este să agaţe un logodnic. Dumnezeule, ce ofensă! Dar, de fapt, ele doar asta fac şi e de ajuns. Şi e îngrozitor să le vezi uneori pe sărmanele fete inocente, uneori foarte tinere, fiind preocupate numai de aşa ceva. Şi repet, de-ar face-o pe faţă, dar totul nu e decît prefăcătorie. „Vai, originea speciilor, ce interesant! Vai, Liza este foarte pasionată de pictură! Veniţi la expoziţie? Ce instructiv! Dar o plimbare cu troica, dar un spectacol, dar un concert? Vai, ce minunat! Liza mea este înnebunită după muzică. Cum de nu împărtăşiţi aceste convingeri? Dar cu barca…!“ Toate însă au acelaşi gînd: „Ia-mă, ia-mă pe mine! Ia-o pe Liza mea! Nu, pe mine! Măcar încercaţi!“ Cîtă ipocrizie! Cîtă minciună! încheie el şi, după ce bău şi ultima înghiţitură de ceai, începu să strîngă ceştile şi vesela.

IX

— Ştiţi, continuă el, băgînd ceaiul şi zahărul în sac, că toate se trag din această dominaţie a femeilor care face lumea să sufere? Toate se trag de aici.

— Cum adică dominaţia femeilor? am întrebat eu. Drepturile, avantajele care decurg din aceste drepturi sînt de partea bărbaţilor.

— Da, da, asta e, mă întrerupse el. Chiar asta vreau să vă spun. Aşa se explică şi acest fenomen neobişnuit că, pe de o parte este foarte adevărat că femeia este împinsă pînă pe cea mai de jos treaptă a umilinţei, iar, pe de altă parte, ea domină. Exact ca evreii: aşa cum ei, prin forţa lor financiară, îşi răzbună prigonirile la care sînt supuşi, tot aşa fac şi femeile. „Aha, vreţi să fim doar negustori? Prea bine, atunci noi, negustorii, vom pune stăpînire pe voi“, spun evreii. „Aha, vreţi să fim numai un obiect al senzualităţii? Prea bine, prin această senzualitate vă vom înrobi“, spun femeile. Lipsa de drepturi a femeii nu constă în faptul că nu poate să voteze sau să fie judecător – oricum aceste ocupaţii nu îţi aduc nici un fel de drepturi –, ci în faptul că în relaţiile sexuale, ea nu este egala bărbatului, nu are dreptul să se folosească de bărbat, să îl

refuze după propria dorinţă, la fel cum, tot după propria dorinţă, să îşi aleagă bărbatul şi nu să fie aleasă. Spuneţi că aşa ceva ar fi oribil. Prea bine! Atunci nici bărbatul să nu aibă aceste drepturi. Acum, femeia este privată de acele drepturi pe care le are bărbatul. Şi iată că, pentru a compensa lipsa lor, ea pune accentul pe senzualitate şi, prin senzualitate, îl cucereşte în aşa măsură, încît el o alege doar formal, pentru că în realitate ea este cea care alege. Şi odată însuşite aceste mijloace, abuzează de ele şi dobîndeşte o putere înspăimîntătoare asupra oamenilor.

— Dar unde se manifestă această putere excepţională? am întrebat eu.

— Unde? Peste tot, în toate. Mergeţi prin magazinele din oricare oraş mare. Sînt cu milioanele, nici n-ai cum să-ţi dai seama de cîtă muncă s-a depus acolo, şi mai uitaţi-vă dacă în nouăzeci la sută din aceste magazine există măcar un obiect pentru uzul bărbaţilor. Tot luxul vieţii este cerut şi întreţinut de femei. Număraţi toate fabricile. Cea mai mare parte produce podoabe inutile, trăsuri, mobilă, nimicuri pentru femei. Milioane de oameni, generaţii de sclavi pier trudind ca sclavii în aceste fabrici, doar pentru a satisface capriciile femeilor. Femeile, ca nişte regine, ţin captivi ai robiei şi ai muncii istovitoare nouăzeci la sută din rasa umană. Şi asta doar pentru că au fost umilite şi private de drepturi egale cu bărbaţii. Şi iată că se răzbună acţionînd asupra simţurilor noastre, prinzîndu-ne în plasa lor. Da, totul porneşte de aici. Femeile au făcut din ele însele o armă atît de puternică de acţiune asupra simţurilor, încît bărbatul nu se mai poate purta normal cu o femeie. E suficient ca un bărbat să se apropie de o femeie, că imediat cade victimă farmecului ei şi îşi pierde capul. Înainte mă simţeam stingher, chiar panicat, cînd vedeam o femeie dichisită, în rochie de bal, dar acum mi-e de-a dreptul groază, văd în ea ceva periculos pentru bărbaţi, ceva ce contravine legilor şi îmi vine să chem poliţia, să cer protecţie împotriva pericolului, să cer ca obiectul periculos să fie luat de acolo, îndepărtat.

— Da, rîdeţi! ridică el vocea la mine. Dar nu e deloc o glumă. Sînt convins că va veni o vreme, poate foarte curînd, cînd oamenii vor înţelege acest lucru şi se vor întreba cum a putut exista o societate, în care au fost permise asemenea fapte care tulbură liniştea socială, ca aceste găteli ale trupului care excită simţurile şi care li se îngăduie femeilor în lumea noastră. E ca şi cum ai întinde tot felul de capcane la serbări, pe străzi. Ba chiar mai rău! De ce sînt interzise jocurile de noroc şi nu li se interzice femeilor să poarte haine de prostituată, care excită simţurile? Ele sînt de o mie de ori mai periculoase!

X

— Ei bine, aşa m-au prins şi pe mine. Eram, cum s-ar zice, îndrăgostit. Nu numai că vedeam în ea culmea perfecţiunii, dar, cît timp am fost logodit, mă consideram şi eu culmea perfecţiunii. Că doar nu s-a aflat pe lume nemernicul ăla care, tot căutînd, să nu dea de alţi nemernici mai prejos de el măcar într-o privinţă şi astfel să-şi găsească motiv să se mîndrească şi să fie mulţumit de sine. La fel şi eu: m-am căsătorit nu pentru bani – aici n-a fost vorba de lăcomie de cîştig –, cum s-a întîmplat cu majoritatea cunoscuţilor mei care s-au căsătorit pentru bani sau relaţii. Eu eram bogat, iar ea era săracă. Asta o dată. Alt lucru cu care mă făleam era că, în timp ce alţii se căsătoriseră cu intenţia de a duce mai departe aceeaşi viaţă poligamă de pînă la căsătorie, eu aveam intenţia fermă să rămîn monogam după nuntă şi, de aceea, eram din cale-afară de mîndru. Da, eram un ticălos ordinar şi mă credeam un înger.

Logodna noastră n-a durat mult. Nu pot să-mi amintesc acea perioadă fără să-mi fie ruşine! Ce josnicie! Doar se presupune că dragostea e spirituală, nu senzorială. Păi, dacă dragostea este spirituală, o comuniune spirituală, atunci ea ar trebui să răzbată în cuvinte, în conversaţii şi discuţii, dar n-a fost nimic de genul ăsta. Cînd rămîneam singuri, era teribil de greu să legăm două vorbe. O adevărată muncă de Sisif. Îţi vine o idee, debitezi şi apoi taci din nou şi te căzneşti să găseşti alta. N-aveam despre ce vorbi..

Tot ce se putea spune despre viaţa care ne aştepta, despre aranjamente, planuri, fusese spus. Şi mai departe? Vedeţi, dacă am fi fost animale, am fi ştiut atunci că nu se cade să vorbim. În situaţia noastră însă, dimpotrivă, trebuia să vorbim şi n-aveam ce, pentru că eram preocupaţi de acele lucruri care nu sînt permise în discuţii. În plus, mai era şi obiceiul ridicol de a oferi bomboane, de a te îmbuiba cu dulciuri, iar pe deasupra – toate pregătirile astea oribile de nuntă: discuţii despre apartament, dormitor, paturi, capoate, halate, lenjerie, costume. Vă daţi seama şi dumneavoastră că dacă te căsătoreşti după Domostroi, cum spunea bătrînul acela, atunci saltelele de puf, zestrea, aşternutul, toate astea nu sînt decît detalii care însoţesc taina nunţii. Dar gîndiţi-vă ce semnificaţii oribile capătă aceste detalii la noi, unde din zece inşi care se căsătoresc, cu siguranţă găseşti unul care nu numai că nu crede în această taină, dar nici măcar nu consideră că pasul făcut implică oarece obligaţii, unde, din o sută de bărbaţi, abia dacă afli unul care să nu mai fi fost însurat o dată, iar din cincizeci – unul

care să nu se pregătească dinainte să-şi înşele soţia cu orice ocazie prielnică, unde cei mai mulţi văd în drumul spre biserică doar un prilej deosebit de a intra în posesia unei anumite femei. Reiese că toată treaba se rezumă numai la asta. Reiese că e vorba de un fel de vînzare. Depravatului i se vinde o fată inocentă, iar această vînzare este garnisită cu nişte bine-cunoscute formalităţi.

XI

— M-am însurat şi eu aşa cum se însoară toţi şi a început mult lăudata lună de miere. Pînă şi denumirea este mizerabilă! şuieră el cu răutate. Odată, în timp ce mă plimbam printr-un bîlci la Paris, m-am luat după un afiş şi am intrat să văd femeia cu barbă şi cîinele de mare. S-a dovedit a fi nici mai mult, nici mai puţin decît un bărbat într-o rochie decoltată şi un cîine înfăşurat în piele de morsă, care înota într-o cadă cu apă. Spectacolul nu a fost cîtuşi de puţin interesant, dar proprietarul circului m-a condus foarte amabil pînă la ieşire şi, adresîndu-se publicului de la intrare, a spus arătînd spre mine: „Întrebaţi-l pe acest domn dacă merită să vedeţi spectacolul. Intraţi, intraţi, un franc de persoană!“. Mi-a fost ruşine să spun că nu merită şi, fără îndoială, proprietarul circului mizase pe asta. Probabil la fel se întîmplă şi cu cei care au experimentat ticăloşia lunii de miere, dar nu îi dezamăgesc pe ceilalţi. Nici eu nu am dezamăgit pe nimeni, dar acum nu văd de ce n-aş spune adevărul. Ba chiar consider că e necesar să spunem adevărul despre asta. Stînjeneală, ruşine, scîrbă, o stare vrednică de milă şi, întîi de toate, plictiseală, o plictiseală îngrozitoare! Este o senzaţie de felul celei pe care am trăit-o cînd am învăţat să fumez, cînd îmi venea să vomit şi mi se aduna saliva în gură, iar eu o înghiţeam şi mă prefăceam că îmi place. Plăcerea pe care ţi-o dă fumatul, ca şi această plăcere, dacă e să vină, vine mai tîrziu: soţii trebuie să cultive în ei înşişi acest viciu pentru a dobîndi plăcere din asta.

— Cum adică viciu? am spus eu. Că doar e vorba de ceva omenesc, cît se poate de firesc.

— Firesc? spuse el. Firesc? Nu, eu vă spun că, dimpotrivă, am ajuns la convingerea că nu e ceva… firesc. Întrebaţi copiii, întrebaţi o fată neprihănită. Sora mea s-a măritat de foarte tînără cu un bărbat de două ori mai în vîrstă decît ea, şi depravat pe deasupra. Îmi aduc aminte cît de uimiţi am fost în noaptea

nunţii cînd, palidă şi plîngînd, a fugit de la el şi, tremurînd ca varga, spunea că nu poate pentru nimic în lume, în nici un chip, că nu poate nici măcar să ne spună ce voia de la ea. Ziceţi că e ceva firesc! Firesc e să mănînci. Şi de la bun început e ceva desfătător, simplu, plăcut şi deloc ruşinos, dar acest lucru este şi dezgustător, şi ruşinos, şi dureros. Nu, nu este firesc! Şi m-am convins că o fată neprihănită îl urăşte întotdeauna.

— Şi atunci, am întrebat eu, cum se va perpetua rasa umană?

— Nu care cumva să dispară rasa umană!? spuse el pe un ton răutăcios şi ironic, ca şi cînd s-ar fi aşteptat la această replică scăpată din greşeală, atît de familiară lui. Să propovăduieşti abstinenţa de la procreare pentru ca lorzii englezi să se poată ghiftui oricînd în lege. Asta se poate. Să propovăduieşti abstinenţa de la procreare ca să rămînă loc pentru cît mai multe plăceri. Se poate şi asta. Dar fă o singură aluzie la abţinerea de la naşterea de copii în numele moralităţii. Dumnezeule, ce scandal! Nu care cumva să dispară specia umană, pentru că zece-douăzeci de indivizi vor să nu mai fie porci. Dar vă rog să mă scuzaţi. Mă deranjează lumina asta, pot s-o acopăr? întrebă el, arătînd spre lampă.

I-am răspuns că mi-e indiferent şi, la fel de grăbit cum făcea totul, s-a ridicat pe banchetă şi a tras perdeluţa de lînă peste lampă.

— Totuşi, am spus eu, dacă toţi ar recunoaşte acest lucru ca fiind drept lege, rasa umană ar dispărea.

Nu răspunse imediat.

— Întrebaţi cum se va perpetua specia umană, zise el, după ce se aşeză din nou în faţa mea, desfăcîndu-şi larg picioarele şi sprijinindu-şi coatele pe ele. La ce bun să se perpetueze specia umană?

— Cum adică, la ce bun? Pentru că altfel n-am exista.

— Şi la ce bun să existăm?

— Cum adică la ce bun? Păi, ca să trăim.

— Şi la ce bun să trăim? Dacă nu există nici un ţel, dacă viaţa ne este dată doar pentru a fi trăită, atunci n-avem de ce să trăim. Şi dacă aşa stau lucrurile, atunci alde Schopenhauer şi Hartmann, dar şi toţi budiştii au perfectă dreptate. Însă dacă există un ţel în viaţă, atunci este clar că viaţa trebuie să se încheie atunci cînd ţelul este atins. Aşa iese la socoteală, spuse el vizibil iritat, ţinînd, fără îndoială, foarte mult la ideea lui. Aşa iese la socoteală. Gîndiţi-vă! Dacă ţelul omenirii este fericirea, binele, iubirea sau orice vreţi, dacă ţelul omenirii

este cel predicat de profeţi, şi anume ca oamenii să se unească prin dragoste, iar lăncile să fie transformate în seceri şi aşa mai departe, atunci ce stă în calea atingerii acestui ţel? Pasiunile. Dintre pasiuni, cea mai puternică, cea mai rea şi cea mai înverşunată este dragostea trupească, senzuală şi, de aceea, dacă pasiunile vor fi nimicite, printre care şi cea din urmă, cea mai puternică dintre ele, dragostea trupească, atunci profeţia se împlineşte, oamenii vor fi uniţi, ţelul omenirii va fi atins şi ea nu mai are pentru ce fiinţa. Atîta timp cît omenirea există, are un ideal în faţă şi, se înţelege, acesta nu este idealul porcilor sau al iepurilor de a se împuia la nesfîrşit, şi nici al maimuţelor sau al parizienilor de a gusta din plăcerile pasiunii sexuale într-o manieră cît mai rafinată, ci idealul binelui, care se atinge prin abstinenţă şi cinste. Spre el au năzuit dintotdeauna oamenii şi continuă să năzuiască. Dar iată ce rezultă.

Rezultă că dragostea fizică este o supapă de siguranţă. Dacă generaţia de acum nu şi-a atins ţelul, este din cauza pasiunilor, cea mai puternică dintre ele fiind cea sexuală. Există însă pasiune sexuală şi o generaţie nouă, aşadar există şi posibilitatea ca ţelul să fie atins de generaţia următoare. Dacă nici aceasta nu îl atinge, urmează alta şi tot aşa pînă cînd ţelul este atins, profeţiile se împlinesc, iar oamenii se unesc. Altfel, ce ar ieşi? Dacă admitem că Dumnezeu i-a creat pe oameni pentru atingerea unui anumit ţel, atunci i-ar fi creat ori muritori, fără pasiuni sexuale, ori nemuritori. Dacă i-ar fi creat muritori, dar lipsiţi de pasiuni sexuale, care ar fi fost rezultatul? Ar fi trăit puţin şi, pentru că nu şi-au atins ţelul, ar fi murit; atunci, pentru atingerea ţelului, Dumnezeu ar trebui să creeze alţi oameni. Dacă ei însă ar fi nemuritori, e de presupus (deşi e mai greu ca aceiaşi oameni, şi nu generaţiile noi, să-şi îndrepte greşelile şi să se apropie de perfecţiune) că l-ar atinge după multe mii de ani, însă atunci care le mai e rostul? Ce să mai faci cu ei? Cel mai bine este exact aşa cum e acum… Dar poate că nu vă place această modalitate de exprimare, poate sînteţi evoluţionist? Dar şi atunci rezultă acelaşi lucru. Pentru a face faţă în lupta cu celelalte animale, specia umană, specie superioară de animale, trebuie să se unească într-un tot, ca un roi de albine, nu să se înmulţească la nesfîrşit. Tot ca albinele, ea trebuie să crească membri asexuaţi, adică încă o dată să tindă spre abstinenţă, şi în nici un caz către aţîţarea poftelor, cum se îndreaptă, în ansamblu, întreaga alcătuire a vieţii noastre. Rămase tăcut cîteva clipe. Va dispărea rasa umană? Dar oare se poate cineva îndoi de acest lucru, indiferent de felul în care vede lumea? Acest lucru este la fel de sigur ca moartea. Toate

doctrinele bisericeşti prezic sfîrşitul lumii şi toate doctrinele ştiinţifice spun că acesta este un deznodămînt inevitabil. Atunci ce e aşa de ciudat că din doctrina morală reiese acelaşi lucru?

Tăcu iarăşi îndelung, mai sorbi din ceai, îşi termină de fumat ţigara şi, după ce scoase alte ţigări din sac, le puse în tabachera sa veche şi murdară.

— Vă înţeleg ideea, am spus eu. Ceva similar susţin şi *shaker*-ii4.

— Da, da. Şi au dreptate, spuse el. Pasiunea sexuală, indiferent de forma pe care o îmbracă, este un rău, un rău îngrozitor, care trebuie combătut, nu încurajat ca la noi. *Evanghelia* spune că bărbatul care se uită la o femeie cu poftă a şi preacurvit cu ea. Cuvintele acestea se referă nu numai la nevestele altora, ci, mai ales, – lucru esenţial – la propria-ţi nevastă.

XII

— În lumea noastră însă, e invers: dacă în vremea burlăciei, omul se mai gîndeşte la abstinenţă, după căsătorie, consideră că de-acum abstinenţa nu mai e necesară. Vedeţi, toate aceste voiaje de nuntă, izolarea spre care se îndreaptă tinerii cu consimţămîntul părinţilor nu înseamnă altceva decît încuviinţarea desfrîului. Însă legea morală se răzbună singură cînd este încălcată. Oricît m-am străduit să aranjez luna de miere, n-a ieşit nimic. Tot timpul, amîndoi n-am simţit altceva decît scîrbă, ruşine şi plictiseală. Iar la scurtă vreme totul s-a transformat în ceva cumplit de chinuitor. Asta a început foarte devreme. În a doua sau a treia zi, pare-mi-se, mi-am găsit soţia abătută. Am început s-o întreb ce s-a întîmplat, am cuprins-o în braţe, cu gîndul că nu şi-ar fi putut dori altceva, dar ea mi-a dat mîinile la o parte şi a izbucnit în plîns. De ce? Nu ştia să spună. Dar se simţea tristă şi apăsată. Probabil, nervii ei zdruncinaţi îi sugerau adevărul despre mizeria relaţiilor noastre, dar nu se pricepea s-o spună. Am început să o descos şi am scos ceva de la ea, cum că îi era dor de mama ei. Mi s-a părut că nu-i adevărat şi am început să o consolez, eschivîndu-mă de la orice referire la mama ei. N-am înţeles că ea era pur şi simplu nefericită, iar mama era doar un pretext. Dar soţia mea s-a supărat, pentru că nu pomenisem nimic de mama ei, ca şi cînd n-aş fi crezut-o. Mi-a spus că vede că n-o iubesc. I-am reproşat că e capricioasă şi, dintr-odată, expresia feţei i s-a schimbat cu totul, din tristă a devenit iritată, şi s-a pornit să mă acuze de egoism şi cruzime,

folosind cele mai înveninate cuvinte. M-am uitat lung la ea. Pe faţă i se citeau o răceală şi o ostilitate de nedescris, aproape ură. Îmi amintesc cît de tare m-am îngrozit. „Cum? Ce? – mă gîndeam. Dragostea este o uniune a sufletelor şi, în loc de asta, iată de ce am parte! Imposibil, asta nu e ea!“ Am încercat s-o îmbunez, dar m-am izbit de zidul de nepătruns al unei ostilităţi atît de glaciale şi de înveninate, încît, pînă să-mi vin în fire, m-a cuprins şi pe mine iritarea şi am început să ne spunem unul altuia o grămadă de lucruri neplăcute. Impresia pe care mi-a lăsat-o această primă ceartă a fost îngrozitoare. Eu o numesc ceartă, dar n-a fost o ceartă, ci doar revelaţia prăpastiei care exista de fapt între noi. Iubirea se epuizase prin satisfacerea senzualităţii şi rămăseserăm noi, unul împotriva celuilalt, în adevărata noastră relaţie, adică doi egoişti, complet străini unul faţă de celălalt, care doreau să obţină cît mai multă plăcere unul prin celălalt. Eu am numit ceartă ceea ce se întîmplase între noi, dar nu a fost o ceartă, ci doar urmarea dispariţiei senzualităţii, care a scos la iveală adevărata relaţie care exista între noi. Nu înţelegeam că această relaţie rece şi ostilă era relaţia noastră normală, nu înţelegeam pentru că, iniţial, această relaţie ostilă a fost atunci rapid mascată de un nou val de senzualitate de nestăvilit, adică de voluptate.

Am crezut că ne-am certat şi că ne-am împăcat, iar aşa ceva n-o să se mai repete. Dar tot în cursul lunii de miere, a urmat foarte curînd o altă perioadă de saturaţie, cînd am încetat din nou să mai avem nevoie unul de celălalt, şi-a mai avut loc o ceartă. Această a doua ceartă m-a şocat chiar mai mult decît prima. Aşadar, prima nu fusese o întîmplare, aşa trebuia să se întîmple şi aşa se va întîmpla şi în continuare, îmi spuneam. A doua ceartă m-a uluit şi mai tare, pentru că s-a iscat dintr-un motiv total absurd. Era ceva legat de bani, iar eu nu eram strîns la pungă, mai ales cînd era vorba de soţia mea. Îmi amintesc doar că a întors problema în aşa fel, încît rezulta că nu ştiu ce remarcă părea să fie expresia dorinţei mele de a o domina prin intermediul banilor, asupra cărora eu, chipurile, îmi impuneam un drept exclusiv, lucru imposibil, prostesc, josnic, nefiresc atît pentru mine, cît şi pentru ea. M-am enervat, i-am reproşat lipsa de delicateţe, la fel şi ea mie, după care am luat-o de la capăt. Şi cuvintele ei, şi expresia feţei trădau aceeaşi ostilitate rece şi crudă care mă şocaseră atît de tare înainte. Îmi amintesc că mă mai certam şi cu fratele meu, cu prietenii, cu tatăl meu, dar niciodată între noi nu exista această răutate deosebită, crudă, care apărea aici. Dar a mai trecut o vreme şi, din nou, această ură reciprocă a fost

mascată de voluptate, adică de senzualitate, iar eu încă mă consolam cu gîndul că aceste două certuri fuseseră nişte greşeli care puteau fi îndreptate. Dar iată că au urmat a treia şi a patra ceartă, iar eu mi-am dat seama că nu este vorba de un accident, că aşa trebuie să se întîmple şi aşa se va întîmpla şi m-am îngrozit de ce mă aştepta. În acelaşi timp mă mai chinuia şi ideea cumplită că numai eu o duc atît de rău cu soţia, altfel decît mă aşteptasem, în timp ce în alte căsnicii nu se petrece aşa ceva. Pe atunci încă nu ştiam că asta e soarta noastră, a tuturor, dar că, deşi toţi ceilalţi credeau ca şi mine – că numai ei au parte de această nefericire –, îşi ascundeau această nefericire exclusivă şi ruşinoasă nu numai de alţii, dar şi de ei înşişi, fără s-o recunoască nici măcar ei.

Toate acestea au început din primele zile şi au continuat tot timpul, cu o intensitate şi o cruzime din ce în ce mai mare. În adîncul sufletului, simţisem chiar din primele săptămîni că am dat greş, că însoţirea noastră n-a ieşit aşa cum mă aşteptasem, căsătoria nefiind nici pe departe o fericire, ci ceva foarte apăsător. Dar, ca toată lumea, nu voiam să recunosc acest lucru (şi, dacă nu s-ar fi terminat, nu l-aş fi recunoscut nici acum) şi îl ascundeam nu numai faţă de alţii, ci şi faţă de mine însumi. Acum mă mir cum de n-am înţeles situaţia reală în care mă aflam. Aş fi putut să înţeleg totuşi, pentru că începeam să ne certăm din motive pe care era imposibil să ni le aducem aminte pe urmă, cînd totul se încheia. Raţiunea nu reuşea să fabrice suficient de multe motive pentru ostilitatea permanentă dintre noi doi. Dar şi mai uimitoare era insuficienţa pretextelor de împăcare. Uneori erau cuvinte, explicaţii, chiar lacrimi, însă alteori… – oh! şi acum mi-e scîrbă să-mi amintesc – după cele mai crude cuvinte pe care ni le adresam unul altuia, urmau imediat ocheade tăcute, zîmbete, sărutări, îmbrăţişări… Ptiu, ce dezgustător! Cum de nu mi-am putut da seama atunci de toată ticăloşia asta…

XIII

În vagon se urcară doi pasageri şi începură să-şi facă loc pe o banchetă mai îndepărtată. El tăcu pînă cînd aceştia se aşezară, dar, imediat ce se liniştiră, îşi continuă firul ideii, fără să-l fi pierdut vreo clipă.

— Ceea ce e urît, în primul rînd, începu el, e că în teorie se presupune că dragostea e ceva ideal, înălţător, dar, de fapt, este ceva josnic, imoral, de care ţi-

e scîrbă şi ruşine să vorbeşti sau să-ţi aminteşti. Că doar nu degeaba chiar natura a făcut ca lucrul acesta să fie scîrbos şi ruşinos. Iar dacă este un lucru scîrbos şi ruşinos, el trebuie luat ca atare. Dar oamenii, dimpotrivă, se prefac că acest lucru scîrbos şi ruşinos este minunat şi înălţător. Care au fost primele semne ale dragostei mele? Păi, faptul că mă dedam exceselor animalice care, în loc să mă umple de ruşine, mă făceau să fiu mîndru că sînt capabil de aşa ceva, fără să mă gîndesc cîtuşi de puţin nu numai la viaţa ei spirituală, dar nici măcar la viaţa ei fizică. Mă întrebam de unde atîta îndîrjire unul faţă de celălalt, dar situaţia era cît se poate de clară: îndîrjirea asta nu era altceva decît protestul naturii umane împotriva animalicului care o domina.

Eram uimit de ura pe care ne-o purtam unul altuia. Dar nici n-avea cum să fie altfel. Această ură nu era altceva decît ura reciprocă a complicilor la o crimă, uniţi prin instigare şi participare la crimă. Cum să nu fie crimă cînd biata de ea a rămas gravidă chiar din prima lună, iar legătura noastră josnică a continuat? Credeţi că mă abat de la subiect? Nicidecum! Vă povestesc doar cum mi-am ucis soţia. La proces m-au întrebat cu ce şi cum mi-am omorît soţia. Proştii! Ei credeau că am omorît-o atunci, cu cuţitul, pe cinci octombrie. Nu atunci am ucis-o, ci mult mai devreme. Exact la fel cum ceilalţi continuă să ucidă, toţi, toţi…

— Dar, totuşi, cu ce? am întrebat.

— Uite, asta e uimitor. Că nimeni nu vrea să ştie un lucru atît de clar şi de evident, un lucru pe care ar trebui să-l ştie şi să-l propovăduiască doctorii, dar despre care nu scot un cuvînt. Căci problema este teribil de simplă. Bărbatul şi femeia sînt creaţi asemeni animalelor, aşa că, după dragostea fizică începe gestaţia, apoi alăptatul, stări în care dragostea trupească dăunează atît femeii, cît şi copilului. Femeile sînt egale ca număr cu bărbaţii. Ce rezultă din asta? Pare simplu şi nu e nevoie de cine ştie ce înţelepciune ca să tragi din asta concluzia la care ajung şi animalele, adică abstinenţa. Dar, nu! Ştiinţa a avansat într-atît, încît a descoperit nu ştiu ce leucocite care aleargă prin sînge şi tot felul de alte prostii inutile, dar asta n-a fost în stare s-o priceapă. Cel puţin, eu n-am auzit vorbindu-se despre aşa ceva.

Aşadar, femeia nu are decît două soluţii: una – să devină un monstru, să-şi distrugă dintr-odată sau treptat, după caz, capacitatea de a fi femeie, adică mamă, pentru ca bărbatul să se poată desfăta netulburat şi fără oprire; a doua soluţie, care nici măcar nu e soluţie, ci pur şi simplu încălcarea grosolană a

legilor naturii, se practică în toate familiile aşa-zis decente. Adică femeia, contrar naturii sale, trebuie să fie în acelaşi timp şi gravidă, şi doică, şi amantă, trebuie să se coboare la un nivel la care nu se coboară nici măcar un animal. N-au cum să-i ajungă puterile. Şi de aici istericalele şi nervii din traiul nostru zilnic, sau hachiţele, cum li se zice, în popor. Observaţi că fetele neprihănite n-au toane, doar femeile, şi anume cele măritate, care trăiesc cu soţii lor. Aşa e la noi. Exact la fel e şi în Europa. Toate spitalele sînt pline de femei isterice care încalcă legea naturii. Doar că istericele şi pacientele lui Charcot5 sînt complet infirme, pe cînd de femei pe jumătate infirme e plină lumea. Gîndiţi-vă o clipă doar la ce lucru măreţ se săvîrşeşte în femeie, cînd îşi poartă copilul sau cînd alăptează un nou-născut. Creşte o făptură care ne va continua, ne va lua locul. Iar acest lucru sfînt este profanat – prin ce? M-apucă groaza cînd mă gîndesc. În schimb, se vorbeşte despre libertate, despre drepturile femeilor. E ca şi cum canibalii şi-ar pune la îngrăşat prizonierii ca să-i mănînce pe urmă, dar, în acelaşi timp, ar susţine că sînt preocupaţi de drepturile şi de libertatea lor.

Toate acestea erau noi pentru mine şi m-au mirat.

— Păi atunci cum? Dacă aşa stau lucrurile, am spus eu, rezultă că nevasta poţi s-o iubeşti doar o dată la doi ani, iar bărbatul…

— Pentru bărbat e o necesitate, mă întrerupse el. Din nou, slujitorii ştiinţei, drăguţii de ei, au convins pe toată lumea de asta. Eu i-aş pune pe aceşti vrăjitori să îndeplinească acele obligaţii ale femeilor care, după părerea lor, sînt necesare bărbaţilor, să văd: ce-ar avea atunci de spus? Insuflaţi-i omului ideea că are nevoie de vodcă, de tutun şi de opium şi toate acestea îi vor fi indispensabile. Reiese că Dumnezeu n-a înţeles ce-i trebuie omului şi, pentru că nu i-a consultat pe aceşti vrăjitori, a alcătuit greşit lumea. Vedeţi, lucrurile nu se leagă. Bărbatul are nevoie şi trebuie, aşa au hotărît ei, să îşi satisfacă poftele, dar iată că aici intervin naşterea şi alăptatul copiilor, care împiedică satisfacerea acestor nevoi. Şi atunci ce-i de făcut? Te adresezi vrăjitorilor, găsesc ei o soluţie. De fapt, au şi găsit-o. Oh, cînd vor fi demascaţi aceşti vrăjitori, cu toate înşelătoriile lor? Ar fi timpul! S-a ajuns pînă-ntr-acolo că oamenii o iau razna şi se împuşcă, şi toate se întîmplă din cauza asta. Dar cum ar putea fi altfel? Animalele par să ştie că progenitura le perpetuează specia şi respectă o anumită lege în acest sens. Numai omul nu ştie asta şi nici nu vrea. Singura lui grijă e să guste din cît mai multe plăceri. Şi cine face asta? Regele naturii, omul. Observaţi că animalele se împreunează doar atunci cînd sînt capabile să aducă

pe lume un urmaş, iar regele spurcat al naturii o face mereu, numai să-i fie lui bine! Şi, ca şi cînd n-ar fi de ajuns, ridică această îndeletnicire de maimuţă la rangul de perlă a creaţiei, la rangul de iubire. Iar în numele acestei iubiri, adică al josniciei, distruge – ce anume? Jumătate din rasa umană. În numele propriilor plăceri, el transformă toate femeile care ar trebui să ajute la aspiraţia omenirii spre adevăr şi bunăstare, nu în ajutoare, ci în duşmani. Şi cine frînează peste tot mersul înainte al omenirii? Femeile. Şi oare de ce? Numai din această cauză. Da, da, repetă el de cîteva ori şi începu să se foiască, îşi scoase ţigările şi îşi aprinse una, dorind, fără îndoială, să se calmeze cît de cît.

XIV

— Uite-aşa am trăit şi eu, ca un infam, continuă el pe tonul de dinainte. Mai rău decît orice era însă faptul că, deşi duceam această viaţă infamă, îmi imaginam că, atîta timp cît nu sînt ispitit de alte femei, duc o viaţă de familie onestă, sînt un om cu ţinută morală şi că nu sînt cu nimic vinovat, iar dacă între noi mai au loc certuri, vinovată este ea cu felul ei de-a fi.

Bineînţeles că nu ea era cea vinovată. Era la fel ca toate celelalte, ca majoritatea femeilor. Fusese educată aşa cum o cere poziţia femeii din societatea noastră şi aşa sînt educate, fără excepţie, toate femeile din clasele înstărite, nici nu se poate altfel. Se discută despre nu ştiu ce nouă educaţie a femeilor. Vorbe goale: educaţia femeii este exact cea care trebuie să fie, ţinînd cont nu de o privire ipocrită asupra femeii, ci de una reală.

Iar educaţia femeii va corespunde întotdeauna concepţiei pe care bărbatul o are despre ea. Că doar ştim cu toţii cum vede bărbatul femeia: *Wein, Weiber und Gesang*6. Aşa vorbesc şi poeţii în versurile lor. Dacă o să luaţi toată poezia, toată pictura, sculptura, începînd cu versurile erotice şi cu Venerele şi Phrynele7 goale, veţi vedea că femeia este un instrument de desfătare. Aşa e şi la Truba, şi la Graceovka8, şi la balul de la palat. Şi observaţi cît de viclean e diavolul: păi, dacă e vorba de desfătare şi plăcere, măcar să se ştie că e plăcere, că femeia e o bucăţică dulce. Dar nu, la început, cavalerii dădeau încredinţări că divinizează femeia (o divinizează şi, cu toate astea, o privesc ca pe un instrument de desfătare). Acum susţin că respectă femeia. Unii îi cedează locul, îi ridică batista, alţii îi recunosc dreptul de a ocupa orice funcţie, de a face parte

din conducere ş.a.m.d. Toate bune, dar concepţia asupra ei rămîne cea dintotdeauna. Un instrument de desfătare. Trupul ei este un mijloc de desfătare. Iar ea ştie asta. Este la fel ca sclavia. Sclavia, doar ştiţi, nu este altceva decît exploatarea de către unii a muncii forţate a majorităţii. De aceea, ca să nu existe sclavie, ar trebui ca oamenii să nu dorească să se folosească de munca forţată a altora, să vadă în asta un păcat sau o ruşine. Şi în loc de asta, ce fac ei? Desfiinţează forma exterioară a sclaviei, fac în aşa fel, încît să nu se mai facă negoţ cu sclavi şi îşi imaginează, ba chiar se conving singuri că nu mai există sclavie şi nu văd sau nu vor să vadă că ea continuă să existe, pentru că aşa le place şi consideră că e bine şi drept să se folosească de munca altora. Şi, odată ce consideră că aşa e bine, întotdeauna se găsesc oameni mai puternici sau mai vicleni decît ceilalţi care se pricep la asta. La fel e şi cu emanciparea femeii. Pentru că sclavia femeii constă în faptul că bărbaţii doresc şi consideră că este foarte bine să se folosească de ea ca de un instrument de desfătare. Şi îi dau femeii libertate, îi acordă tot felul de drepturi egale cu ale bărbatului, dar continuă să vadă în ea un instrument de desfătare, aşa şi este educată şi în copilărie, iar apoi de către opinia publică. Iar ea rămîne aceeaşi sclavă umilită şi depravată, iar bărbatul – acelaşi stăpîn de sclavi, şi el un depravat.

I se dă femeii libertatea să meargă la universitate şi în parlament, dar e privită ca un obiect al plăcerii. Învaţ-o, cum e învăţată la noi, să se privească în acest fel şi va rămîne veşnic o fiinţă inferioară. Sau, cu ajutorul ticăloşilor de doctori, va preveni procrearea, adică va fi sută la sută prostituată, coborîndu-se nu la nivelul unui animal, ci la nivelul unui obiect, sau va fi ceea ce este în majoritatea cazurilor – o femeie bolnavă sufleteşte, isterică, nefericită, aşa cum şi sînt de altfel mai toate femeile, private de şansa evoluţiei spirituale.

Liceele şi facultăţile nu au cum să schimbe situaţia de acum. O poate schimba numai o nouă concepţie a bărbaţilor despre femei şi a femeilor despre ele însele. Va fi o schimbare doar atunci cînd femeia va vedea în virginitate o stare superioară, nu ca acum, cînd această stare superioară a omului este considerată o ruşine, o dezonoare. Cît timp lucrurile stau aşa cum stau, idealul oricărei fete, indiferent de educaţia primită, va rămîne totuşi acela de a atrage cît mai mulţi bărbaţi, cît mai mulţi masculi, ca să aibă de unde alege.

Iar faptul că una ştie ceva mai multă matematică, iar alta ştie să cînte la harpă, nu schimbă nimic. O femeie este fericită şi obţine tot ceea ce-şi poate dori cînd cucereşte un bărbat. De aceea, principalul scop al femeii este să ştie

să-l cucerească. Aşa a fost şi aşa va fi. Aşa e în viaţa fetelor din lumea noastră, aşa continuă să fie şi în viaţa femeilor măritate. Cînd eşti fată, ai nevoie de abilitatea aceasta pentru a alege, iar cînd eşti femeie măritată – pentru a-ţi domina bărbatul.

Singurii care pot pune capăt acestei situaţii sau măcar o pot domoli pentru un timp sînt copiii, şi asta numai atunci cînd femeia nu este un monstru, adică îşi alăptează singură copilul. Dar aici intervin din nou doctorii.

Nevasta mea, care a vrut să alăpteze singură şi i-a alăptat pe următorii cinci copii, s-a îmbolnăvit chiar în timpul primei alăptări. Doctorii ăştia care o dezbrăcau şi o pipăiau cu cinism peste tot, gesturi pentru care trebuia să le mulţumesc şi să îi plătesc, doctorii ăştia, drăguţii de ei, au socotit că nu trebuie să alăpteze, lipsind-o astfel de singurul mijloc care ar fi putut s-o lecuiască de cochetărie. De alăptat, i-a alăptat o doică, adică am profitat de sărăcia, lipsurile şi ignoranţa unei femei, am ademenit-o de la copilul ei la al nostru şi, drept răsplată, i-am pus pe cap o bonetă cu fireturi. Dar nu asta e problema. Problema e că exact în perioada în care soţia mea nu era nici gravidă şi nici nu alăpta, a început să se manifeste cu o forţă deosebită cochetăria feminină, pînă atunci ascunsă. Iar la mine, pe măsura cochetăriei ei dezlănţuite, s-au manifestat cu aceeaşi forţă chinurile geloziei care m-au torturat fără încetare pe tot parcursul căsniciei mele, aşa cum e imposibil să nu-i tortureze pe toţi acei soţi care trăiesc cu nevestele lor aşa cum am trăit eu, adică imoral.

XV

— Cît timp am fost căsătorit, am fost permanent torturat de gelozie. Dar au fost şi perioade cînd sufeream îngrozitor din cauza asta. Iar una dintre aceste perioade a fost aceea cînd, după prima naştere, doctorii i-au interzis să alăpteze. Eram deosebit de gelos, în primul rînd, pentru că soţia mea trăia acea nelinişte firească pentru o mamă, cauzată de tulburarea fără motiv a cursului firesc al vieţii. În al doilea rînd, văzînd cît de uşor a renunţat la obligaţiile ei morale de mamă, am tras concluzia în mod justificat, deşi inconştient, că îi va fi la fel de uşor să renunţe şi la cele conjugale, cu atît mai mult cu cît era perfect sănătoasă şi, în ciuda interdicţiei drăguţilor de doctori, i-a alăptat singură pe următorii copii şi a făcut-o minunat.

— Nu vă plac deloc doctorii, din cîte văd, am comentat eu, observînd tonul extrem de maliţios pe care îl căpăta vocea sa ori de cîte ori doar amintea de ei.

— Nu-i vorba dacă-mi plac sau nu. Mi-au distrus viaţa, aşa cum au distrus şi distrug viaţa a mii şi sute de mii de oameni, iar eu nu pot să nu fac legătura dintre efect şi cauză. Înţeleg că vor, la fel ca avocaţii şi ca alţii, să se pricopsească, şi le-aş da cu dragă inimă jumătate din cîştigul meu şi toată lumea le-ar da cu dragă inimă jumătate din venituri, dacă şi-ar da seama ce fac de fapt aceştia, numai să nu se bage în viaţa ta de familie şi să nu se mai apropie niciodată de tine. Evident că n-am adunat dovezi, dar cunosc zeci de cazuri – şi sînt o groază! – în care, ba au omorît copilul în pîntecele mamei, considerînd că aceasta nu poate să îl aducă pe lume, iar mai tîrziu mama a născut fără probleme, ba au omorît mama pretinzînd că fac nu ştiu ce operaţii. Nimeni nu numără aceste crime, aşa cum nu le-a numărat nici pe cele ale Inchiziţiei, pentru că se presupunea că sînt în beneficiul omenirii. E cu neputinţă să numeri crimele comise de ei. Dar toate crimele acestea nu reprezintă nimic în comparaţie cu decadenţa morală a materialismului pe care ei îl introduc în lume, mai ales prin intermediul femeilor. Ca să nu mai spun că, dacă ar fi să le urmezi prescripţiile, cu toate infecţiile de peste tot, oamenii ar trebui să tindă nu spre unire, ci spre separare. După teoria lor, cu toţii ar trebui să trăim separaţi şi să nu scoatem din gură seringa cu acid carbolic (de altfel, au descoperit că nici el nu foloseşte la nimic). Dar nici asta nu înseamnă nimic. Otrava cea mai groaznică este coruperea lumii, mai ales a femeilor.

Astăzi nu mai poţi să spui: „Nu trăieşti cum se cuvine, încearcă să duci o viaţă mai frumoasă“. N-ai cum s-o spui altora, nici măcar ţie. Şi, dacă trăieşti urît, cauza o poţi afla în tulburările nervoase ş.a.m.d. Trebuie să te duci la ei, iar ei îţi vor prescrie medicamente de la farmacie de treizeci şi cinci de copeici, şi tu le iei! După care te vei simţi şi mai rău şi atunci urmează alte medicamente şi alţi doctori. Un truc excelent!

Dar nu despre asta e vorba. Spuneam doar că a alăptat minunat copiii şi numai sarcinile şi alăptatul copiilor mă salvau de chinurile geloziei. Dacă n-ar fi fost asta, totul s-ar fi întîmplat mai devreme. Copiii ne salvau, şi pe mine, şi pe ea. În opt ani a născut cinci copii şi i-a alăptat pe toţi singură.

— Şi unde sînt acum copiii dumneavoastră? am întrebat eu.

— Copiii? repetă el speriat.

— Iertaţi-mă, probabil vă vine greu să vă amintiţi.

— Nu, nu-i nimic. Pe copii i-au luat cumnata mea şi fratele ei. Nu mi i-au dat mie. Le-am lăsat averea, dar nu mi i-au dat. Doar sînt un fel de nebun. Acum vin de la ei. I-am văzut, însă de dat, nu mi-i dau, fiindcă i-aş putea creşte în aşa fel, încît să nu semene cu părinţii lor. Iar ei trebuie să fie la fel ca ei. Ce să fac? E de la sine înţeles că nici n-o să mi-i dea, nici n-o să mi-i încredinţeze. În plus, nu ştiu dacă aş fi în stare să-i cresc. Cred că nu. Eu sînt o ruină, un infirm. Am însă o calitate. Ştiu. Da, asta e sigur. Ştiu un lucru pe care ceilalţi nu-l vor afla prea curînd.

Da, copiii trăiesc şi cresc ca nişte sălbatici, ca toţi din jurul lor. I-am văzut, de trei ori i-am văzut. Nu pot să fac nimic pentru ei. Nimic. Acum mă duc la mine, în sud. Am acolo o căsuţă cu o grădiniţă.

Da, oamenii nu vor afla prea curînd ceea ce ştiu eu. Se poate afla cu uşurinţă cît fier şi ce metale se găsesc în soare şi în stele, dar să scoţi la iveală ticăloşia noastră e greu, îngrozitor de greu…

Dumneavoastră măcar mă ascultaţi şi, pentru asta, vă sînt recunoscător.

XVI

— Aţi amintit de copii. Ce minciuni îngrozitoare se spun şi despre ei! Copiii sînt o binecuvîntare de la Dumnezeu, copiii sînt o bucurie! Toate astea sînt minciuni. Aşa o fi fost odată, dar acum nici vorbă de aşa ceva. Copiii sînt un chin şi nimic mai mult. Majoritatea mamelor chiar asta simt şi uneori o şi spun fără să-şi dea seama. Întrebaţi-le pe cele mai multe mame din mediul nostru de oameni înstăriţi şi vă vor spune că nu vor să aibă copii de teamă că aceştia s-ar putea să se îmbolnăvească sau să moară, că nu vor să alăpteze, iar dacă au deja copii, se tem ca nu cumva să se ataşeze prea mult de ei şi să sufere. Încîntarea pe care le-o aduce copilul cu farmecul său, cu mînuţele, picioruşele şi trupşorul lui, într-un cuvînt, plăcerea pe care le-o aduce un copil este mai mică decît suferinţa provocată de teama că acesta s-ar putea să se îmbolnăvească sau să moară, ca să nu mai vorbim de boala sau de moartea efectivă a copilului. Cîntărind avantajele şi dezavantajele, se pare că nu e avantajos şi, în consecinţă, nu e de dorit să ai copii. Iar ele o spun direct şi cu curaj, închipuindu-şi că sentimentele acestea apar din dragoste faţă de copii, dintr-un sentiment bun şi lăudabil cu care se mîndresc. Ele nu observă că,

judecînd astfel, neagă pe faţă iubirea şi-şi confirmă doar propriul egoism. Plăcerea dată de farmecul copilului este mai mică pentru ele decît suferinţa cauzată de teama pentru viaţa lui şi, de aceea, nu-şi doresc copilul pe care îl vor iubi. Mamele nu se sacrifică pentru fiinţa iubită, ci sacrifică fiinţa iubită de dragul propriei persoane.

Este clar că aceasta nu e dragoste, ci egoism. Dar nici nu te lasă inima să le judeci pe mamele din familiile înstărite pentru acest egoism, cînd îţi aminteşti cît suferă din cauza sănătăţii copiilor, din cauza aceloraşi doctori din societatea noastră prosperă. E de ajuns să-mi aduc aminte, chiar şi acum, de starea soţiei mele la începutul căsniciei, cînd aveam trei-patru copii care o absorbeau cu totul, că mă apucă groaza. Viaţa noastră dispăruse complet. Era o veşnică stare de pericol, întreruptă de o soluţie salvatoare, apoi apărea un alt pericol şi din nou alte eforturi disperate, urmate de altă salvare. Parcă ne-am fi aflat permanent pe o corabie care se scufundă. Cîteodată mi se părea că o făcea intenţionat, că se prefăcea că e îngrijorată de copii ca să mă învingă. O strategie seducătoare şi simplă care rezolva toate problemele în favoarea ei. Uneori mi se părea că tot ceea ce făcea şi spunea în aceste situaţii era îndreptat înadins împotriva mea. Dar nu, ea chiar se chinuia îngrozitor şi se ostenea tot timpul cu copiii, cu sănătatea şi cu bolile lor. Totul era o tortură şi pentru ea, şi pentru mine. Şi n-avea cum să nu se chinuiască. Căci ataşamentul faţă de copii, nevoia animalică de a-i hrăni, de a-i alinta şi de a-i apăra – trăsături proprii majorităţii femeilor, dar nu şi animalelor – însemnau, de fapt, lipsă de imaginaţie şi de judecată. Găina nu se teme de ce s-ar putea întîmpla cu puişorul ei, nu cunoaşte toate bolile care l-ar putea lovi, nu cunoaşte toate remediile astea despre care oamenii îşi închipuie că te pot salva de boli şi de moarte. Pentru ea, adică pentru găină, copiii nu sînt un chin. Ea face pentru puişorii ei ceea ce este firesc şi asta îi aduce bucurie. Pentru ea, copiii sînt o bucurie. Şi dacă i se îmbolnăveşte un puişor, grijile ei sînt cît se poate de clare: îl încălzeşte şi îl hrăneşte. Şi, făcînd acest lucru, ştie că a făcut tot ceea ce trebuie. Dacă puişorul îşi dă sufletul, nu se întreabă de ce a murit, unde s-a dus; cîrîie o vreme, pe urmă se opreşte şi îşi continuă viaţa de dinainte. Dar, în cazul nefericitelor noastre femei, printre care se numără şi soţia mea, lucrurile nu stau aşa. Ca să nu mai vorbesc de boli şi de tratarea lor. Despre cum să creşti şi să educi copiii, auzea din toate părţile şi citea la nesfîrşit diverse reguli care se schimbau permanent. Trebuie hrănit aşa şi pe dincolo, cu asta; nu, nu aşa, nu cu asta, ci cu

asta. Cum să-l îmbraci, ce să-i dai să bea, cum să-l speli, cum să-l culci, să-l plimbi, să-l scoţi la aer – despre toate acestea auzeam amîndoi, dar mai ales ea, reguli noi în fiecare săptămînă. Ca şi cum copiii ar fi început să se nască abia ieri. Şi dacă nu l-a hrănit şi nu l-a spălat cum trebuie sau la timp, iar copilul s-a îmbolnăvit, rezulta că vinovată e ea, pentru că n-a făcut tot ce trebuie.

Aşa se petreceau lucrurile cîtă vreme copiii erau sănătoşi. Dar chiar şi atunci era un chin. Dacă însă se mai şi îmbolnăveau, atunci gata, începea iadul pe pămînt! Se presupune că boala poate fi vindecată şi că există o ştiinţă şi nişte oameni, adică doctorii care ştiu ce e de făcut. Nu toţi, dar cei mai buni se pricep. Şi iată, se îmbolnăveşte copilul şi trebuie să ajungi la cel mai bun dintre cei mai buni, la salvator, şi atunci copilul este salvat. Dacă însă n-ai pus mîna pe acel doctor sau dacă nu stai în aceeaşi localitate cu el, copilul e pierdut. Şi asta nu era numai convingerea soţiei mele, ci a tuturor femeilor din cercul ei, iar de peste tot nu auzea decît un singur lucru: Ekaterinei Semionovna i-au murit doi copii, pentru că nu l-au chemat la timp pe Ivan Zaharîci, iar Ivan Zaharîci a salvat-o pe fata cea mare a Mariei Ivanovna. Uite, sfătuiţi de doctor, Petrovii s-au mutat la timp prin diverse hoteluri. Dacă nu s-ar fi mutat, copiii s-ar fi prăpădit. Altcineva avea un copil plăpînd şi, la sfatul doctorului, s-au mutat în sud şi au salvat copilul. Cum să nu se chinuie ea şi să nu se frămînte toată viaţa, cînd viaţa copiilor de care era ataşată animalic depindea de spusele la timpul potrivit ale acestui Ivan Zaharîci! Dar ce avea să spună Ivan Zaharîci, nimeni nu ştia, iar el cu atît mai puţin, pentru că acesta ştia prea bine că nu ştie nimic şi că nu are cum să fie de ajutor, ba chiar umblă cu tot felul de şiretlicuri ca să se creadă în continuare că ştie ceva. Vedeţi, dacă soţia mea ar fi fost un simplu animal, nu s-ar mai fi chinuit atît; iar dacă ar fi fost cu adevărat om, ar fi avut credinţă în Dumnezeu şi ar fi gîndit şi ar fi vorbit aşa cum vorbesc femeile credincioase: „Dumnezeu a dat, Dumnezeu a luat, facă-se voia Domnului“. S-ar fi gîndit că viaţa şi moartea tuturor oamenilor, prin urmare şi a copiilor ei, nu sînt în puterea oamenilor, ci doar în puterea lui Dumnezeu şi atunci n-ar mai fi chinuit-o gîndul că stă în puterea ei să împiedice bolile şi moartea copiilor, ea însă n-a procedat aşa. Aşadar, soţia mea se găsea în următoarea situaţie: îi fuseseră încredinţate făpturile cele mai fragile şi mai plăpînde, predispuse la nenumărate primejdii. Iar ea era legată de aceste făpturi printr-un ataşament pătimaş, animalic. În plus, aceste fiinţe i-au fost date pe mînă, dar, în acelaşi timp, mijloacele prin care să le păstrăm ne sînt ascunse, fiind cunoscute de nişte

oameni complet străini, ale căror servicii şi sfaturi poţi să le obţii doar pe bani mulţi şi nici aşa, întotdeauna.

Toată viaţa de părinţi a fost pentru soţia mea şi, prin urmare, şi pentru mine, nu o bucurie, ci un chin. Cum să nu fie un chin? Ea chiar se chinuia permanent. Uneori, abia ne potoleam după cine ştie ce scenă de gelozie sau după o simplă ceartă şi ne puneam în minte să mai trăim şi noi un pic, să mai citim cîte ceva şi să mai medităm la una-alta, abia ne-apucam de vreo treabă, că deodată eram anunţaţi că Vasea vomită sau că Maşa a avut un scaun cu sînge sau că Andriuşa are o erupţie, şi gata, se termina cu viaţa noastră. Încotro s-o apuci? După care doctori? Unde să izolezi copilul? Şi începeau clismele, luatul temperaturii, mixturile şi doctorii. Nici nu se termina bine asta, că începea altceva. O viaţă de familie normală şi aşezată n-a existat. Exista în schimb, după cum vă spuneam, o continuă salvare de la pericole închipuite sau reale. Bine, asta se întîmplă acum în majoritatea familiilor. În familia mea însă, situaţia era deosebit de critică. Soţia mea iubea copiii, dar era o femeie credulă.

Aşa că prezenţa copiilor nu ne îmbunătăţea viaţa, ci mai degrabă ne-o otrăvea. În plus, copiii erau pentru noi un nou motiv de discordie. De cînd apăruseră şi cu cît se făceau mai mari, cu atît mai des deveneau şi mijloc, şi motiv de discordie. Nu doar motiv de discordie, ci şi armă de luptă. Parcă ne luptam prin intermediul copiilor. Fiecare avea copilul său preferat, arma sa de luptă. Eu mă foloseam de Vasea, primul născut, ea – de Liza. Pe lîngă asta, cînd copiii au început să se mărească şi să li se contureze caracterul, au devenit aliaţii pe care fiecare dintre noi îi atrăgea de partea sa. Bieţii de ei sufereau îngrozitor din cauza asta, dar, aflîndu-ne într-un război permanent, nu ne stătea gîndul la ei. Fetiţa era aliatul meu; băiatul cel mare însă, care-i semăna şi era preferatul ei, îmi era adeseori antipatic.

XVII

— Ei, uite-aşa ne duceam noi viaţa. Relaţia noastră se încărca de tot mai multă ostilitate. Şi, în cele din urmă, am ajuns pînă-ntr-acolo, că nu neînţelegerile iscau ostilitatea, ci ostilitatea provoca neînţelegerile: indiferent ce ar fi spus ea, eu eram dinainte împotrivă şi exact la fel făcea şi ea.

În al patrulea an, din partea amîndurora a apărut cumva de la sine

convingerea că nu ne putem înţelege, că nu putem fi de acord unul cu celălalt. Renunţaserăm deja să mai încercăm să ajungem la o înţelegere. Fiecare rămînea neclintit pe poziţia sa în privinţa celor mai banale lucruri, dar mai ales în privinţa copiilor. Din cîte îmi amintesc, părerile la care ţineam nu erau deloc atît de preţioase pentru mine, încît să nu pot renunţa la ele; dar ea era de altă părere, şi atunci a ceda însemna să cedez în faţa ei. Şi asta era de neconceput pentru mine. La fel şi ea. Pesemne că soţia mea considera că are întotdeauna dreptate, iar eu mă consideram întotdeauna un sfînt faţă de ea. Cînd rămîneam singuri, aproape că eram condamnaţi la tăcere sau la un gen de conversaţii pe care, sînt convins, şi animalele sînt în stare să le poarte: „Cît e ceasul? E timpul să mergem la culcare. Ce avem azi la cină? Unde mergem? Ce mai scriu ziarele? Trebuie să trimitem după doctor. Pe Maşa o doare în gît“. Era suficient să depăşim cît un fir de păr aceste subiecte de discuţie tot mai limitate, că imediat izbucnea scandalul. Altercaţii şi răbufniri de ură se iscau de la o cafea, de la o faţă de masă, de la o trăsură sau de la un joc de cărţi, de la te miri ce alte nimicuri fără vreo importanţă nici pentru unul, nici pentru celălalt. În mine cel puţin, clocotea adesea o ură îngrozitoare împotriva ei. O priveam uneori cum turna ceai, cum mişca din picior sau cum ducea lingura la gură, cum plescăia, cum sorbea lichidul acela şi o uram pentru asta ca pentru cea mai ticăloasă faptă. Pe atunci nu observam că perioadele de furie apăreau la mine extrem de corect şi regulat, corespunzînd acelor perioade cărora noi le spuneam de dragoste. O perioadă de dragoste echivala cu o perioadă de furie; o perioadă de dragoste intensă însemna o lungă perioadă de furie, iar o perioadă de dragoste mai anemică era, de fapt, o perioadă scurtă de furie.

Atunci nu înţelegeam că dragostea şi furia erau exact acel sentiment animalic, privit însă din unghiuri opuse. Viaţa noastră ar fi fost îngrozitoare, dacă am fi înţeles în ce situaţie ne aflam, dar noi nici n-o înţelegeam, nici n-o vedeam. Aici se află, de altfel, salvarea şi pedeapsa omului: cînd trăieşte greşit, i se înceţoşează mintea ca să nu-şi dea seama de mizeria situaţiei în care se găseşte. Aşa procedam şi noi. Ea încerca să găsească uitarea în îndeletniciri febrile, veşnic urgente, legate de gospodărie, de aranjatul casei, de hainele ei şi ale copiilor, de educaţia şi sănătatea celor mici. Aveam şi eu beţia mea – beţia slujbei, a vînătorii şi a jocului de cărţi. Amîndoi eram veşnic ocupaţi. Amîndoi simţeam că preocupările noastre, cu cît ne absorbeau mai mult, cu atît ne dădeau dreptul să fim mai înverşunaţi unul faţă de celălalt. „Ţie îţi convine să

faci mutre – gîndeam eu despre ea – m-ai chinuit toată noaptea cu scenele tale, iar eu azi am şedinţă.“ „Ţie îţi convine – nu doar gîndea ea, ci o şi spunea – dar eu am stat trează toată noaptea din cauza copilului.“

Aşa trăiam, într-o permanentă ceaţă, fără să vedem situaţia în care ne aflam. Şi dacă nu s-ar fi întîmplat ce s-a întîmplat, aş fi dus-o aşa pînă la bătrîneţe şi aş fi murit cu convingerea că am dus o viaţă bună, nu extraordinar de bună, dar nici rea, ci aşa, ca toată lumea; şi n-aş fi înţeles infinita nefericire şi minciuna josnică în care mă bălăceam.

Eram ca doi ocnaşi care se urăsc unul pe celălalt, legaţi cu acelaşi lanţ, care îşi otrăvesc viaţa unul altuia şi se străduiesc să nu vadă acest lucru. Pe atunci încă nu ştiam că în nouăzeci şi nouă la sută dintre căsnicii oamenii trăiesc într-un infern asemănător şi că nici nu poate fi altfel. Pe atunci nu ştiam acest lucru nici despre alţii, nici despre mine.

Este uimitor cîte coincidenţe există în viaţa normală, ba chiar şi în cea anormală! Taman cînd viaţa devine insuportabilă pentru părinţi, apar noi obligaţii cerute de educaţia copiilor. Şi iată că a trebuit să ne mutăm la oraş.

Tăcu cîteva clipe, scoţînd de vreo două ori sunetele sale bizare care semănau de acum cu nişte suspine înfundate. Ne apropiam de o gară.

— Cît e ceasul? întrebă el.

M-am uitat la ceas. Era două.

— N-aţi obosit? întrebă din nou.

— Eu nu, dar dumneavoastră da.

— Mă sufoc. Daţi-mi voie să fac cîţiva paşi şi să beau nişte apă.

Străbătu, clătinîndu-se, vagonul. Rămas singur, m-am apucat să pun în ordine tot ce îmi povestise. Eram atît de cufundat în gînduri, încît nici n-am observat cînd s-a întors, intrînd pe cealaltă uşă.

XVIII

— Da, mă tot abat de la subiect, începu el. Am chibzuit mult, multe lucruri le văd altfel şi aş vrea să le spun pe toate. Ei, şi ne-am mutat la oraş. Pentru oamenii nefericiţi e mai bine să trăiască la oraş. În oraş poţi să trăieşti o sută de ani fără să-ţi dai seama că ai murit şi ai putrezit de mult. N-ai cînd să stai cu tine însuţi, eşti veşnic ocupat. Afaceri, relaţii sociale, probleme de sănătate,

spectacole, sănătatea copiilor, educaţia acestora. Ba trebuie să primeşti pe cutare şi cutare, ba să mergi la unul şi la altul, ba trebuie să vezi nu ştiu ce, ba să asculţi pe nu ştiu cine. Căci în oraş există în orice moment una, două, ba chiar trei celebrităţi pe care sub nici un chip nu trebuie să le ratezi. Ba trebuie să-ţi vezi de sănătatea ta sau a altora, ba trebuie să cauţi profesori, meditatori, guvernante, iar viaţa ţi se iroseşte cu tot felul de fleacuri. Ei bine, aşa trăiam şi noi şi convieţuirea era un chin mai uşor de suportat. Pe deasupra, la început am avut o ocupaţie minunată, să ne instalăm într-un oraş nou, într-o locuinţă nouă. Mai eram prinşi şi cu drumurile de la oraş la ţară şi de la ţară la oraş.

Aşa am dus-o o iarnă, iar în iarna următoare s-a întîmplat încă un lucru, nebăgat în seamă de nimeni şi aparent neînsemnat, dar care a declanşat tot ceea ce s-a întîmplat. Ea nu s-a simţit bine şi ticăloşii de doctori n-au lăsat-o să nască şi au învăţat-o cum să facă. Mi s-a părut revoltător. M-am împotrivit, dar ea a ţinut-o pe a ei cu o încăpăţînare vecină cu nechibzuinţa, iar eu m-am resemnat. Copiii, ultima justificare a traiului nostru ticăloşit, au fost înlăturaţi, iar viaţa noastră a devenit şi mai mizerabilă.

Ţăranul, muncitorul au nevoie de copii; chiar dacă le vine greu să-i hrănească, au nevoie de ei şi, de aceea, relaţiile lor conjugale au o justificare. Noi însă, cei care avem copii, nu mai avem nevoie de alţii; ei înseamnă o grijă în plus, cheltuieli, comoştenitori, pe scurt, sînt o povară. Şi nu mai avem nici o justificare pentru viaţa ticăloasă pe care o ducem. Ori scăpăm de copii pe căi artificiale, ori vedem în ei o pacoste, o consecinţă a imprudenţei, ceea ce este şi mai dezgustător. Nu există nici o justificare. Dar am decăzut moral într-atît, încît nici măcar nu mai vedem necesitatea vreunei justificări. Cea mai mare parte a lumii educate de azi se dedă acestei depravări fără cea mai mică tresărire de conştiinţă.

Nici n-ai de ce să ai vreo tresărire, pentru că în mediul nostru nu mai există nici un fel de conştiinţă, exceptînd, dacă se poate numi aşa, conştiinţa publică şi legea penală. În acest caz însă, nici una, nici alta nu sînt încălcate: n-ai de ce să ai mustrări de conştiinţă în faţa opiniei publice, fiindcă *toţi* fac la fel: şi Maria Petrovna şi Ivan Zaharîci. Atunci, de ce să mai creştem numărul săracilor şi să ne lipsim de posibilitatea unei vieţi mondene? În acelaşi timp, nu avem nici un motiv să ne jenăm sau să ne temem de legea penală. Doar tîrîturile neruşinate şi nevestele soldaţilor îşi aruncă copiii în iazuri şi fîntîni. Evident, ele trebuie băgate în puşcărie. La noi, în schimb, totul se face la timp şi curat.

În felul ăsta am mai dus-o încă doi ani. Metoda ticăloşilor de medici începuse, evident, să îşi facă efectul: soţia mea se împlinise şi se făcea din ce în ce mai frumoasă, asemeni zilelor de vară tîrzie. Simţea asta şi se îngrijea. Căpătase acea frumuseţe provocatoare care îi tulbura pe bărbaţi. Avea toată vigoarea unei femei de treizeci de ani, care nu mai face copii, îmbuibată şi excitantă. Înfăţişarea ei avea darul să trezească nelinişte. Cînd trecea pe lîngă bărbaţi, le atrăgea privirile. Era ca un cal odihnit, bine hrănit, ţinut în frîu, căruia brusc i-ai scos căpăstrul. De fapt, nu avusese nici un căpăstru, aşa cum nu au nouăzeci şi nouă la sută din femeile noastre. Iar eu simţeam asta şi eram îngrozit.

XIX

Se ridică brusc şi se mută la fereastră.

— Mă scuzaţi, spuse el aţintindu-şi privirea pe fereastră.

Rămase aşa vreo trei minute, fără să scoată un cuvînt. Apoi oftă adînc şi se aşeză din nou în faţa mea. Chipul lui căpătase cu totul altă expresie, demnă de milă, iar buzele i se încreţiseră într-un zîmbet ciudat.

— Am obosit puţin, dar am să vă povestesc mai departe. Mai e timp, încă nu s-a luminat de ziuă. Da, continuă el, după ce îşi aprinse o ţigară. Se împlinise de cînd nu mai năştea, iar boala asta – grija permanentă pentru copii – începuse să-i treacă; nu că-i trecuse, dar parcă se trezise dintr-o beţie, îşi venise în fire şi observase că există o întreagă lume dumnezeiască cu bucuriile ei, pe care ea o uitase, dar în care se pricepea să trăiască şi din care nu înţelegea o iotă. „Nu cumva să ratez ceva! Vremea trece şi n-o mai întorci!“ Aşa îmi imaginez că gîndea ea sau, mai degrabă, simţea şi nici nu avea cum să gîndească sau să simtă altfel: fusese crescută în credinţa că există doar un singur lucru pe lume, vrednic de atenţie: dragostea. Se măritase, gustase cîte ceva din dragostea aceasta, departe de a fi cea promisă sau aşteptată, ba chiar plină de dezamăgiri, de suferinţe şi, mai ales, de calvarul care o luase prin surprindere – copiii! Acest calvar o vlăguise. Şi iată că, mulţumită doctorilor binevoitori, a aflat că e posibil să te lipseşti de copii. S-a bucurat, a încercat metoda şi a renăscut pentru singurul lucru pe care-l cunoştea – pentru dragoste. Dar nu dragostea pentru un bărbat ros de gelozie şi de multe alte rele, nu de aşa

ceva avea nevoie. În mintea ei se contura o altă dragoste, una nouă şi curată, cel puţin aşa credeam eu. Şi a început să se uite în jurul ei, parcă aşteptînd ceva. Vedeam asta şi nu puteam să nu mă alarmez. Tot mai des se întîmpla ca vorbind cu mine, dar, ca de obicei, prin intermediul altora, adică vorbind cu alţii, însă adresîndu-mi-se de fapt mie, să afirme cu tărie, deşi cumva în glumă, fără să se gîndească cîtuşi de puţin că afirmase contrariul cu o oră în urmă, că grijile materne sînt o minciună şi că nu merită să îţi dedici viaţa copiilor cînd eşti tînără şi poţi să te bucuri de viaţă. De copii se ocupa mai puţin, nu cu aceeaşi disperare ca înainte, în schimb era preocupată din ce în ce mai mult de ea însăşi, de cum arăta (deşi încerca să ascundă acest lucru), de plăcerile ei şi chiar de propria-i desăvîrşire. S-a apucat din nou cu entuziasm de pian, cu toate că îl abandonase complet. De aici a început totul.

Şi întoarse din nou privirea obosită spre fereastră, dar, făcînd un efort vizibil, continuă imediat:

— Da, a apărut omul acela.

Se zăpăci şi scoase de vreo două ori pe nas sunetele acelea speciale.

Vedeam că era dureros pentru el să rostească numele acelui om, să-şi amintească, să vorbească despre el. Dar făcu un efort şi continuă cu hotărîre de parcă ar fi dărîmat un obstacol care îl stînjenea:

— În ochii şi în mintea mea, era un omuleţ de nimic. Şi nu din cauza semnificaţiei pe care el a căpătat-o în viaţa mea, ci pentru că aşa era în realitate. De altfel, faptul că era un ratat era doar o dovadă a iresponsabilităţii ei. Dacă n-ar fi fost el, ar fi fost altul. Trebuia să se întîmple.

Tăcu din nou.

— Da, era muzician, violonist. Nu era muzician profesionist, ci pe jumătate profesionist, pe jumătate om de societate. Tatăl lui era moşier, un vecin de-al tatălui meu. El, tatăl, se ruinase, iar copiii, trei băieţi, îşi făcuseră cu toţii un rost. Numai unul, mezinul, cel despre care e vorba, fusese încredinţat naşei sale de la Paris. Acolo, fiindcă avea talent la muzică, fusese trimis la Conservator, de unde ieşise violonist şi dădea concerte. Ca om, era… – Era limpede că îi veneau pe buze nişte cuvinte grele la adresa lui, dar se abţinu şi spuse repede: Ei, nu ştiu ce viaţă ducea el acolo, ştiu doar că în acel an s-a întors în Rusia şi a apărut în viaţa mea.

Ochi migdalaţi şi umezi, buze roşii surîzătoare, mustăcioară pomădată, ultima frizură la modă, un chip frumuşel, dar banal, într-un cuvînt, un băiat

„drăguţ“, cum ar zice femeile. Avea o conformaţie slăbuţă, deşi nu diformă, cu fundul mare, cum se spune că au femeile sau hotentoţii. Despre care se mai spune că au şi ureche muzicală. Devenind cît mai familiar cu putinţă, dar săritor şi gata să cedeze oricînd la cea mai mică rezistenţă, se îngrijea de ţinuta lui, cu o notă accentuată de modă parizianǎ: botine cu nasturi, cravate în culori aprinse şi alte lucruri pe care străinii şi le achiziţionează la Paris şi care, prin noutatea lor evidentă, au întotdeauna efect asupra femeilor. Atitudinea sa vădea o veselie forţată, de suprafaţă. Ştiţi, mă refer la acel obicei de a vorbi despre orice subiect în aluzii şi fraze neterminate, ca şi cînd interlocutorul le-ar şti pe toate, le-ar reţine şi ar fi în stare să le completeze singur.

Ei bine, omul ăsta, cu muzica lui, a fost pricina tuturor celor întîmplate. Deşi la tribunal cazul a fost prezentat de aşa manieră, de parcă totul s-ar fi petrecut din gelozie. Nici vorbă de aşa ceva, adică nu pot să spun că n-ar fi fost deloc aşa, dar este şi nu este aşa. Aşa s-a şi hotărît la proces, că sînt un soţ înşelat şi că mi-am omorît soţia pentru a-mi apăra onoarea pîngărită (aşa se spune în limbajul lor). De aceea m-au şi achitat. La proces am încercat să lămuresc sensul celor întîmplate, ei însă au înţeles doar că încerc să reabilitez cinstea soţiei mele.

Relaţia ei cu acest muzicant, oricare ar fi fost ea, n-are nici o însemnătate pentru mine, şi nici măcar pentru ea. Însemnătate are ceea ce v-am povestit, adică ticăloşia mea. Totul s-a întîmplat pentru că între noi exista acea prăpastie îngrozitoare despre care v-am vorbit, acea tensiune îngrozitoare născută din ura reciprocă din pricina căreia orice pretext era de ajuns să declanşeze o criză. Certurile dintre noi deveniseră în ultimul timp ceva cumplit şi erau uimitoare, mai ales pentru că alternau în acelaşi timp cu o pasiune animalică intensă.

Dacă n-ar fi apărut el, ar fi apărut altul. Dacă n-ar fi fost pretextul geloziei, ar fi fost altceva. Adevărul este că toţii soţii care duc viaţa pe care am dus-o eu trebuie fie să ducă o viaţă de desfrîu, fie să se despartă, fie să se sinucidă sau să-şi omoare nevasta, aşa cum am făcut eu. Cel căruia nu i s-a întîmplat aşa ceva este o excepţie rară. Chiar şi eu, înainte de a ajunge la deznodămîntul ştiut, am fost de cîteva ori în pragul sinuciderii, iar ea, la rîndul său, a încercat să se otrăvească.

XX

— Da, aşa s-a întîmplat, şi nu cu mult înaintea celor întîmplate. Trăiam parcă într-un soi de armistiţiu şi nu exista nici un motiv ca el să fie încălcat. Şi pe neaşteptate începe o discuţie în care eu zic ceva despre un cîine care a primit o medalie la o expoziţie. Ea ripostează: „Nu o medalie, ci o diplomă de merit“. Şi gata cearta. Începem să sărim de la un subiect la altul, să ne facem reproşuri: „Ei, dar asta se ştie de mult, mereu a fost aşa: tu ai spus că…“, „Ba n-am spus“, „Adică eu mint!…“. Ai senzaţia că acuşi-acuşi izbucneşte genul ăla de ceartă îngrozitoare, în care îţi vine să te omori sau s-o omori pe ea. Ştii că izbucneşte scandalul şi ţi-e frică de el ca de foc, şi ai vrea să te stăpîneşti, dar furia îţi cuprinde întreaga fiinţă. Ea e în aceeaşi stare, poate chiar mai rea, îţi răstălmăceşte intenţionat fiecare cuvînt denaturîndu-l. Fiecare cuvînt al ei e plin de venin. Loveşte unde ştie că doare mai tare. Cu fiecare clipă e şi mai rău. „Taci din gură!“, îi strig sau ceva de genul ăsta. Se năpusteşte afară din cameră şi fuge în camera copiilor. Încerc s-o reţin ca să termin ce am de spus şi să-i dovedesc că am dreptate şi o prind de mînă. Ea se preface că o doare şi ţipă: „Copii, tatăl vostru mă bate!“. Urlu şi eu: „Nu minţi!“. „Şi asta nu e prima dată!“, ţipă ea sau cam aşa ceva. Copiii se reped spre ea. Ea îi linişteşte. Eu îi zic: „Nu te preface!“. Ea îmi răspunde: „La tine totul e prefăcătorie; omori omul şi pe urmă îi spui că se preface. Acum m-am lămurit. Asta şi vrei de fapt!“. „Măcar de-ai crăpa odată!“, urlu eu. Îmi aduc amine cît m-au îngrozit aceste cuvinte înfiorătoare. Nu mă gîndisem niciodată că aş fi în stare să rostesc cuvinte atît de îngrozitoare şi grosolane şi sînt uimit că a fost cu putinţă să-mi iasă din gură aşa ceva. Îi arunc cuvintele astea cumplite, alerg în birou, mă aşez şi fumez. O aud ieşind în hol, pregătindu-se să plece. O întreb unde pleacă. Nu-mi răspunde. „Ei, s-o ia dracu’“, îmi spun, mă întorc în birou, mă întind şi fumez din nou. Îmi trec prin cap mii de planuri cum să mă răzbun şi să scap de ea sau cum să îndrept toate astea şi să fac în aşa fel, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Mă gîndesc întruna la toate astea şi fumez, fumez, fumez. Mă gîndesc să fug de ea, să mă ascund, să plec în America. Ajung pînă într-acolo, încît visez că scap de ea şi ce minunat o să fie cînd o să trăiesc cu alta, cu o femeie minunată, cu totul altfel. O să scap de ea dacă moare sau dacă divorţez şi mă gîndesc cum să fac. Văd că sînt confuz, că nu mă gîndesc la ce trebuie, dar, ca să nu văd că mă gîndesc la ce nu trebuie, fumez întruna.

Iar în casă viaţa îşi urmează cursul. Vine guvernanta şi întreabă: „Unde este *madame*? Cînd se întoarce?“. Valetul mă întreabă dacă să servească ceaiul. Mă

duc în sufragerie. Copiii, în special Liza, cea mai mare, care deja înţelege, se uită la mine întrebător, cu un aer ostil. Ne bem ceaiul în tăcere. Ea tot nu s-a întors. Orele serii se scurg una după alta, ea tot nu apare, iar în sufletul meu alternează două sentimente: de furie, pentru că mă chinuie pe mine şi pe copii prin absenţa ei, deşi pînă la urmă tot se va întoarce, şi de teamă că nu se va întoarce şi o să facă vreun gest necugetat. M-aş duce după ea. Dar unde s-o caut? La sora ei? Ar fi o prostie să apar acolo şi să întreb de ea. Da' ducă-se în plata Domnului! Dacă vrea să chinuie pe cineva, n-are decît să se chinuie de una singură. Doar asta şi aşteaptă. Însă data următoare va fi şi mai rău. Şi dacă nu e la soră-sa şi-o bate gîndul să-şi pună capăt zilelor, dacă nu cumva a şi făcut-o?… Bate de ora unsprezece, douăsprezece, unu. Nu mă duc în dormitor, e stupid să stau acolo singur şi să aştept, o să mă culc aici. Încerc să-mi găsesc ceva de lucru, să scriu scrisori, să citesc, dar nu sînt în stare de nimic. Stau singur în birou, mă frămînt, fierb de furie şi trag cu urechea la orice zgomot. Se face trei, apoi patru şi ea tot n-a venit. Spre dimineaţă adorm. Mă trezesc. Ea tot nu e.

În casă, toate îşi urmează cursul ca de obicei, dar toţi sînt nedumeriţi şi mă privesc întrebător şi cu reproş, presupunînd că totul e din vina mea. Iar în mine se dă în continuare aceeaşi luptă: furie pentru că mă chinuie şi grijă pentru ea.

Pe la unsprezece soseşte sora ei, în chip de sol. Şi începe ca de obicei: „E într-o stare groaznică. Ce înseamnă asta?“ – „Dar nu s-a întîmplat nimic.“ Îi spun că are un caracter imposibil şi că nu i-am făcut nimic.

— Da, dar asta n-are cum să rămînă aşa, spune sora ei.

— E numai vina ei, nu a mea, îi spun. N-am de gînd să fac eu primul pas. Dacă e să ne despărţim, să ne despărţim.

Cumnata mea pleacă fără nici un rezultat. Vorbind cu ea, îi spusesem sigur pe mine că nu voi face eu primul pas, dar, imediat după plecarea ei, cînd am ieşit şi i-am văzut pe copii amărîţi şi speriaţi, eram deja gata să fac primul pas. Şi l-aş fi făcut bucuros, dar nu ştiam cum. Umblu din nou de colo-colo, fumez, beau vodcă şi vin la micul dejun şi obţin ceea ce îmi doresc inconştient: să nu văd stupiditatea, ticăloşia situaţiei în care mă aflu.

Pe la trei soseşte şi ea. Nu-mi adresează nici un cuvînt cînd dă ochii cu mine. Mă gîndesc că s-a resemnat şi încep să-i spun că m-am simţit provocat din cauza reproşurilor ei. Ea, cu aceeaşi faţă aspră de om ajuns la capătul puterilor, îmi spune că n-a venit să se explice, ci să ia copiii, pentru că nu mai

avem cum să ne ducem traiul împreună. Încep să-i spun că nu eu sînt vinovat, că m-a scos din sărite. Ea mă priveşte solemn şi cu severitate, după care îmi spune:

— Nici o vorbă în plus, că o să-ţi pară rău.

Îi spun că nu suport prefăcătoria. Atunci ea zbiară ceva ce nu pot distinge şi fuge la ea în cameră. Se aude cum răsuceşte cheia în broască. S-a încuiat. Încerc uşa fără succes şi plec furios. După o jumătate de oră, vine în goană Liza plîngînd.

— Ce e? S-a întîmplat ceva?

— Mama nu răspunde.

Mergem la uşă. O zgîlţîi din răsputeri. Zăvorul nu e bine tras şi cele două canaturi se deschid. Mă apropii de pat. Ea zace într-o poziţie incomodă, fără simţire, pe jumătate dezbrăcată şi cu botinele înalte în picioare. Pe măsuţă e un flacon gol de opiu. O readucem în simţiri. Urmează alte lacrimi şi, în final, împăcarea. Dar asta nu e împăcare: în sufletul fiecăruia stăruie aceeaşi veche duşmănie reciprocă, la care se adaugă şi iritarea pricinuită de această ceartă pe care fiecare o aruncă în totalitate în cîrca celuilalt. Trebuie însă să pui cumva capăt la toate astea, iar viaţa îşi continuă cursul obişnuit. Astfel de certuri, ba chiar mai rele, aveau loc fără încetare – ba o dată pe săptămînă, ba o dată pe lună, ba în fiecare zi. Şi toate erau la fel. Odată îmi scosesem deja paşaport – întrucît cearta dura de două zile – dar a urmat din nou o explicaţie pe jumătate, o împăcare pe jumătate şi am rămas.

XXI

— Prin urmare, aşa arătau relaţiile noastre cînd a apărut omul acesta. Acest om, pe numele său Truhacevski, a sosit la Moscova şi-a apărut în casa mea. Era într-o dimineaţă. L-am primit. Pe vremuri ne tutuiam. Prin fraze neutre alternînd între „tu“ şi „dumneavoastră“, a încercat să rămînă la „tu“, dar eu am dat tonul cu „dumneavoastră“ şi el s-a supus imediat. Mi-a displăcut total de la prima vedere. Însă, curios lucru, o forţă ciudată, fatală, mă îndemna să nu-l resping, să nu-l îndepărtez, ci dimpotrivă, să mi-l apropii. Doar ce putea fi mai simplu decît să-i vorbesc rece şi să-i spun la revedere, fără să-i fac cunoştinţă cu soţia mea? Dar nu, parcă intenţionat, am început să vorbesc cu el despre

interpretarea lui, i-am spus că auzisem că renunţase la vioară. Mi-a răspuns că, dimpotrivă, acum cîntă mai mult decît înainte. Pe urmă şi-a adus aminte că şi eu cîntam cîndva. I-am zis că m-am lăsat de muzică, dar că soţia mea cîntă bine.

Uimitor lucru! Atitudinea mea faţă de el din prima zi, din prima oră a întîlnirii noastre a fost aceea pe care aş fi putut s-o am numai după cele întîmplate. Era ceva tensionat în felul în care mă comportam: eram atent la fiecare cuvînt, la fiecare expresie rostită de el sau de mine şi le atribuiam o anume importanţă.

L-am prezentat soţiei. Imediat discuţia a trecut la muzică, iar el s-a oferit să cînte cu ea. Soţia mea era, ca de obicei în ultima vreme, foarte elegantă şi atrăgătoare şi tulburător de frumoasă. L-a plăcut, pare-se, de la prima vedere. În plus, ea era mulţumită că avea ocazia să cînte acompaniată de vioară, lucru care îi plăcea atît de mult, încît angajase pentru asta un violonist de la teatru, şi încîntarea asta i se putea citi pe chip. Iar faţa îi radia tot mai mult de bucurie. Dar, privindu-mă, a înţeles imediat ce simt, şi-a schimbat expresia şi a început acel joc de amăgire reciprocă. Eu zîmbeam amabil, prefăcîndu-mă că sînt foarte încîntat. El, uitîndu-se la soţia mea aşa cum se uită toţi depravaţii la femeile frumoase, se prefăcea interesat doar de subiectul discuţiei, adică tocmai de ceea ce nu-l interesa. Ea se străduia să pară indiferentă, dar zîmbetul meu fals de soţ gelos, pe care-l ştia prea bine, şi privirea lui lascivă o excitau, fără îndoială. Am văzut că, încă de la prima întîlnire, ochii îi străluceau într-un chip anume şi, probabil, ca o consecinţă a geloziei mele, între ei s-a stabilit pe dată un soi de flux electric care a declanşat aceleaşi expresii, priviri şi zîmbete la unul şi la celălalt. Roşea ea, roşea şi el. Zîmbea ea, zîmbea şi el. Am discutat despre muzică, despre Paris, despre tot felul de fleacuri. El s-a sculat ca să plece şi, zîmbind, cu pălăria la şoldul care tremura, se uita ba la ea, ba la mine, ca şi cînd ar fi aşteptat să vadă ce facem. Îmi amintesc clipa aceea, pentru că a fost momentul în care aş fi putut să nu-l mai chem şi atunci nu s-ar fi întîmplat nimic. Însă eu i-am aruncat lui o privire, apoi ei. „Să nu cumva să te gîndeşti că sînt gelos“, i-am spus ei în gînd, „sau că mi-e frică de tine“, i-am spus lui în gînd şi l-am invitat să vină într-o seară cu vioara ca să cînte cu soţia mea. Ea m-a privit surprinsă, s-a aprins la faţă şi, parcă speriată, a început să refuze, spunînd că nu cîntă destul de bine. Acest refuz al ei m-a întărîtat şi mai tare şi am insistat şi mai mult să vină. Îmi amintesc acel sentiment straniu cu care îi

priveam ceafa şi gîtul alb care contrasta cu părul negru, pieptănat cu cărare pe mijloc, cînd a plecat de la noi cu mersul lui ţopăit ca de pasăre. Nu puteam să nu recunosc în sinea mea că prezenţa acestui om mă chinuia. „De mine depinde – mă gîndeam – să fac în aşa fel încît să nu-l mai văd niciodată.“ Dar asta însemna să recunosc că mi-e frică de el. Nu, nu mi-e frică de el! Ar fi prea umilitor, îmi spuneam. Şi chiar acolo, în vestibul, ştiind că soţia mea mă aude, am insistat să vină cu vioara chiar în seara aceea. El mi-a promis şi a plecat.

Seara şi-a adus vioara şi au cîntat. Dar a durat mult pînă să ajungă la unison, pentru că nu aveau partiturile de care aveau nevoie, iar pe cele existente soţia mea nu putea să le cînte fără să fi exersat înainte. Eu eram mare meloman şi trăiam muzica pe care o interpretau, îi aranjam lui stativul şi îi întorceam filele. Cîte ceva tot au cîntat, nişte cîntece fără cuvinte şi o sonatină de Mozart. El cînta splendid şi deţinea în cel mai înalt grad ceea ce se numeşte ton. În plus, mai avea şi un gust rafinat şi elegant, total străin de caracterul său.

Era, evident, mult mai talentat decît soţia mea şi o ajuta, totodată lăudînd politicos felul în care cînta. Se comporta foarte bine. Soţia mea părea interesată doar de muzică şi se purta simplu şi firesc. Eu, în schimb, deşi mă prefăceam interesat de muzică, întreaga seară m-am chinuit necontenit din cauza geloziei.

Din prima clipă în care privirea lui a întîlnit-o pe cea a soţiei mele, am văzut că fiara care zăcea în fiecare dintre ei, în ciuda situaţiei în sine şi a convenţiilor sociale, a întrebat: „E voie?“ şi a răspuns: „O, da, desigur“. Vedeam că nu se aşteptase nicicum să întîlnească în soţia mea, o doamnă moscovită, o femeie atît de atrăgătoare, şi era foarte fericit. Pentru că nu avea nici o îndoială că ea este de acord. Singura problemă era să nu-i încurce soţul nesuferit.

Dacă aş fi fost cu cugetul curat, n-aş fi înţeles toate astea, dar, ca majoritatea bărbaţilor, şi eu gîndeam la fel despre femei pînă să mă însor şi de aceea îi citeam în suflet ca într-o carte. Mă chinuia mai ales faptul că vedeam cît se poate de clar că faţă de mine nu nutrea decît un sentiment de iritare permanentă, întreruptă din cînd în cînd de senzualitatea obişnuită, în schimb, omul acesta, prin eleganţa exterioară şi noutatea pe care o aducea şi, mai ales, prin remarcabilul său talent muzical, de netăgăduit, prin apropierea apărută în urma interpretării în doi, prin influenţa pe care muzica, în special vioara, o exercită asupra firilor sensibile, trebuia nu neapărat să se facă plăcut femeii, dar, fără îndoială şi fără cea mai mică ezitare, trebuia s-o cucerească, s-o

zdrobească, s-o sucească, s-o răsucească ca pe o sfoară şi să facă din ea tot ce îşi dorea. Nu puteam să nu văd asta şi sufeream îngrozitor. Dar, în ciuda acestui fapt sau poate din această cauză, nu ştiu ce forţă contrară voinţei mele mă determina să fiu nu doar politicos, ci şi cordial cu el. Nu ştiu dacă o făceam pentru soţia mea sau pentru el, ca să arăt că nu mi-e frică, sau dacă o făceam pentru mine ca să mă amăgesc. Ştiu doar că de la începutul relaţiei noastre n-am fost în stare să am o atitudine firească faţă de el. Trebuia să-l răsfăţ ca să nu cedez dorinţei de a-l omorî pe loc. La cină i-am oferit un vin scump, mi-am exprimat admiraţia pentru felul în care cîntă, i-am vorbit zîmbindu-i duios şi l-am invitat duminica următoare să ia masa cu noi şi să mai cînte cu soţia mea. I-am spus că voi chema cîteva cunoştinţe, iubitoare de muzică, să-l asculte. Aşa s-a încheiat seara aceea.

Extrem de agitat, Pozdnîşev îşi schimbă poziţia şi scoase sunetul său special.

— E ciudat ce efect avea asupra mea prezenţa acestui om, continuă el, străduindu-se vizibil să-şi păstreze calmul. Întorcîndu-mă acasă de la o expoziţie, o zi sau două mai tîrziu, intru în vestibul şi simt deodată cum ceva greu, ca o piatră, mă izbeşte în inimă, fără să-mi pot da seama despre ce e vorba. De fapt, trecînd prin vestibul, observasem ceva ce îmi amintea de el. Abia în birou am înţeles ce era şi m-am întors în vestibul ca să mă asigur. Da, nu mă înşelasem: era mantaua lui. Ştiţi, o manta la modă. (Deşi nu eram conştient de asta, observam cu o atenţie neobişnuită tot ce era legat de el.) Întreb şi aflu că, într-adevăr, este aici. Mă îndrept spre salon, dar nu prin camera de oaspeţi, ci prin cea de studiu. Liza, fiica mea, citeşte o carte, în timp ce doica stă la masă cu micuţa şi învîrteşte nu ştiu ce capac în joacă. Uşa salonului este închisă, dar aud dinăuntru un *arpeggio* ritmic şi glasurile lor: al lui şi al ei. Trag cu urechea, dar nu desluşesc nimic. Pesemne, sunetele pianului sînt menite să le acopere vocile şi poate sărutările. Dumnezeule! Ce s-a stîrnit în mine! Numai cînd îmi amintesc ce fiară trăia în mine pe atunci, mă apucă groaza. Deodată inima mi s-a strîns, s-a oprit şi apoi a început să bată ca un ciocan. Sentimentul cel mai puternic pe care-l încercam, ca de fiecare dată cînd eram furios, era mila faţă de mine însumi. „De faţă cu copiii, de faţă cu doica!“, mă gîndeam. Trebuie că arătam îngrozitor, pentru că şi Liza se uita la mine cu o privire ciudată. „Ce să fac? m-am întrebat. Să intru? Nu pot, Dumnezeu ştie ce o să fac. Dar nici nu pot să plec. Doica se uită la mine de parcă ar înţelege

situaţia în care mă aflu.“ „Dar nici să nu intru nu se poate“, mi-am spus şi am deschis repede uşa. El era aşezat la pian şi interpreta acel *arpeggio* cu degetele lui mari şi albe, arcuite în sus. Ea stătea la coada pianului, aplecată peste nişte partituri deschise. Ea m-a văzut sau m-a auzit prima şi mi-a aruncat o privire. Nu ştiu dacă s-a speriat şi s-a prefăcut că nu s-a speriat sau chiar nu s-a speriat, dar n-a tresărit, nu s-a mişcat, ci doar a roşit, şi asta pe urmă.

— Cît mă bucur că ai venit. Nu ne-am hotărît ce să cîntăm duminică, spuse ea pe un ton pe care nu mi-ar fi vorbit dacă am fi fost singuri. Lucrul acesta şi faptul că a rostit „noi“, referindu-se la ea şi la el, m-au umplut de indignare. L-am salutat fără să scot un cuvînt.

El mi-a strîns mîna şi, cu un zîmbet care mi s-a părut de-a dreptul ironic, a început să-mi explice că adusese partiturile ca să repete pentru duminică, dar că nu cădeau de acord ce să interpreteze: ceva clasic, mai dificil, adică o sonată de Beethoven pentru vioară sau nişte bagatele? Totul era atît de firesc şi de simplu, încît nu aveam de ce să mă leg şi, cu toate acestea, eram convins că totul era o minciună, că se înţeleseseră cum să mă păcălească.

Una dintre cele mai chinuitoare situaţii pentru un om gelos (iar în societatea noastră toţi sîntem geloşi) o constituie convenţiile sociale care permit cea mai mare şi cea mai periculoasă apropiere între bărbat şi femeie. N-ai fi decît de rîsul lumii dacă ai împiedica această apropiere la baluri, dacă i-ai împiedica pe doctori să se apropie de pacientele lor, pe cei care practică arta, pictura şi, în primul rînd, muzica. Oamenii practică în doi cea mai nobilă dintre arte, muzica; iar pentru asta, e nevoie de o anumită apropiere care nu are în ea nimic condamnabil, şi doar un soţ prost şi gelos e în stare să vadă în asta ceva neplăcut. Însă toată lumea ştie că tocmai prin intermediul acestor ocupaţii, mai ales prin cel al muzicii, se săvîrşesc cele mai multe adultere din societatea noastră. Se pare că i-am tulburat cu neliniştea ce mi se citea pe faţă: multă vreme n-am fost în stare să spun nimic. Eram ca o sticlă cu gura în jos din care nu curge apa, pentru că este prea plină. Îmi venea să-l înjur, să-l dau afară, dar din nou simţeam că trebuie să fiu politicos şi amabil cu el. Aşa am şi făcut. M-am prefăcut că aprob totul şi, din nou, mînat de acelaşi sentiment straniu care mă făcea să mă comport cu el cu atît mai amabil, cu cît mai chinuitoare era prezenţa lui pentru mine, i-am spus că am încredere în gustul lui şi o sfătuiesc şi pe ea să facă la fel. El a mai stat doar cît a fost nevoie să îndulcească impresia neplăcută, provocată de intrarea mea intempestivă în cameră şi de

momentul de tăcere. A plecat, prefăcîndu-se că s-au decis asupra repertoriului de a doua zi. Eu însă eram perfect convins că, în comparaţie cu ceea ce îi preocupa, ceea ce urmau să cînte le era complet indiferent.

L-am condus pînă în vestibul excesiv de politicos (cum nu conduci un om venit să tulbure liniştea şi să distrugă fericirea unei întregi familii!). I-am strîns mîna albă şi moale cu deosebită amabilitate.

XXII

— Toată ziua n-am vorbit cu ea, n-am fost în stare. Apropierea îmi provoca o asemenea ură împotriva ei, încît mă temeam de reacţiile mele. La masă m-a întrebat, de faţă cu copiii, cînd plec. Trebuia să plec săptămîna următoare la o adunare, la judeţ. I-am spus cînd. M-a întrebat dacă n-am nevoie de ceva pentru drum. Nu i-am răspuns nimic şi am stat la masă fără să scot un cuvînt şi, tot fără o vorbă, m-am dus la mine în birou. În ultima vreme, ea nu mai venea la mine în birou, mai ales la ora aceea. M-am întins pe o canapea fierbînd de furie. Deodată, aud un pas cunoscut. Şi îmi vine în cap ideea infamă, îngrozitoare, că, asemeni soţiei lui Urie9, vrea să-şi ascundă păcatul deja săvîrşit şi de aceea vine la mine la o oră atît de nepotrivită. „Oare chiar vine la mine?“, mă gîndeam eu, ascultîndu-i paşii care se apropiau. Dacă vine la mine, înseamnă că am dreptate. Simt cum în suflet îmi creşte o ură de nedescris împotriva ei. Paşii se aud din ce în ce mai aproape. Oare va trece pe lîngă şi se va duce în salon? Nu, uşa scîrţîie şi în prag apare silueta ei înaltă, frumoasă, iar pe faţă şi în ochii ei se pot citi o sfială şi un aer linguşitor pe care încearcă să le ascundă, dar pe care eu le văd şi le ştiu înţelesul. Era cît pe ce să mă sufoc, atît de mult îmi ţinusem respiraţia şi, cu privirea aţintită asupra ei, am scos tabachera şi mi-am aprins o ţigară.

— Ei, ce înseamnă asta? Vine omul să mai stea cu tine şi tu îţi aprinzi ţigara.

Şi se aşează alături pe divan, sprijinindu-se de mine.

M-am dat la o parte ca să nu ne atingem.

— Văd că eşti nemulţumit că vreau să cînt duminică, spuse ea.

— Nu sînt deloc nemulţumit, am răspuns.

— Crezi că nu văd?

— Atunci te felicit că vezi. Eu nu văd decît că te comporţi ca o cocotă…

— Bine, dacă vrei să mă insulţi ca un birjar, eu plec.

— Pleacă, dar să ştii că dacă pentru tine nu contează onoarea familiei, pentru mine ea contează, nu tu, lua-te-ar naiba!

— Dar ce te-a apucat? Ce?

— Cară-te, pentru numele lui Dumnezeu, cară-te!

Nu ştiu dacă se prefăcea că nu înţelege sau într-adevăr nu înţelegea, dar, oricum, s-a simţit jignită şi s-a supărat. S-a ridicat, dar n-a plecat, ci s-a oprit în mijlocul camerei.

— Hotărît lucru, ai devenit imposibil, a început ea. Cu un asemenea caracter nici măcar un înger n-ar putea să se împace.

Şi, ca de obicei, încercînd să mă lovească cît mai tare, mi-a amintit de incidentul cu sora mea (cînd mi-am ieşit din fire şi i-am spus surorii mele tot felul de mitocănii; ea ştia că asta mă macină şi chiar acolo m-a împuns).

— După aşa ceva nu mă mai miră nimic din partea ta, a adăugat.

„Da, mă jigneşte, mă umileşte, mă ponegreşte şi apoi tot pe mine mă scoate vinovat“, mi-am spus eu şi deodată m-a cuprins o furie cumplită împotriva ei, cum nu mai încercasem niciodată.

Pentru prima dată am vrut să exteriorizez furia asta. Am sărit în picioare şi m-am repezit spre ea, dar, chiar în clipa aceea – îmi amintesc bine – mi-am conştientizat furia şi m-am întrebat dacă e bine să mă las pradă acestui sentiment şi mi-am răspuns că e bine, că asta o s-o sperie. Aşa că, în loc să-mi stăpînesc furia, m-am apucat s-o aţîţ şi mai mult, bucurîndu-mă că flacăra ei se aprinde tot mai tare înăuntrul meu.

— Cară-te sau te omor! am urlat, apropiindu-mă de ea şi prinzînd-o de mînă.

Rostind aceste cuvinte, am întărit conştient ura din glasul meu. Pesemne că arătam îngrozitor, pentru că s-a speriat atît de tare, încît nici măcar n-a mai avut forţă să plece, ci a spus doar:

— Vasea, ce-i cu tine?

— Pleacă! urlam eu şi mai tare. Numai tu eşti în stare să mă aduci în pragul turbării. Nu mai răspund pentru faptele mele!

Dînd frîu liber turbării, mă îmbătam cu ea şi îmi venea să fac ceva neobişnuit care să-i demonstreze că eram în culmea furiei. Tare aş fi vrut s-o bat, s-o ucid, dar pentru că ştiam că aşa ceva nu se poate şi ca să dau curs furiei,

am înşfăcat prespapierul de pe masă şi, după ce am mai zbierat o dată: „Pleacă!“, l-am azvîrlit jos, lîngă ea. Am ţintit înadins pe lîngă. Atunci ea a pornit-o spre uşă, dar s-a oprit în prag. Cît încă mă mai putea vedea (tot ce făceam era doar pentru ochii ei), am început să iau pe rînd obiectele de pe masă – sfeşnicele, călimara – şi să le trîntesc pe podea, urlînd:

— Pleacă! Cară-te! Nu răspund de mine şi de faptele mele!

Ea a plecat, iar eu m-am potolit pe loc.

După o oră, a venit la mine doica şi mi-a spus că soţia mea are o criză de isterie. M-am dus la ea: plîngea în hohote, rîdea, nu era în stare să scoată o vorbă şi tremura toată. Nu se prefăcea, era într-adevăr bolnavă.

Către dimineaţă s-a liniştit şi ne-am împăcat sub imperiul acelui sentiment pe care noi îl numeam dragoste.

Dimineaţa, după ce ne-am împăcat, cînd i-am mărturisit că eram gelos pe Truhacevski, n-a fost deloc tulburată şi a început să rîdă cît se poate de firesc. Atît de ciudată i se părea posibilitatea să facă o pasiune pentru un asemenea om, spunea ea.

— Oare o femeie decentă ar putea să simtă pentru un om ca el altceva decît plăcerea pe care ţi-o dă muzica? Dar dacă vrei, sînt dispusă să nu-l mai văd niciodată. Nici măcar duminică, deşi am trimis toate invitaţiile. Scrie-i că sînt bolnavă şi gata, s-a terminat! Mă dezgustă doar un singur lucru, că cineva, mai ales el, ar putea să creadă că poate fi un pericol. Sînt prea mîndră ca să permit să se creadă aşa ceva.

Şi nu minţea, credea ce spunea. Spera ca prin aceste cuvinte să trezească în sufletul ei dispreţul faţă de el şi astfel să se apere de el, dar n-a reuşit. Totul era îndreptat împotriva ei, mai ales muzica asta blestemată. Aşa s-a încheiat totul, iar duminică au venit musafirii şi ei au cîntat din nou împreună.

XXIII

— Cred că e inutil să adaug că eram foarte orgolios. Dacă nu eşti orgolios în viaţa noastră de fiecare zi, n-are rost să mai trăieşti. Ei, şi în duminica aceea, m-am ocupat cu multă grijă de pregătirea mesei şi a seratei muzicale. Chiar eu am cumpărat cele necesare pentru masă şi am invitat musafirii.

Pe la şase s-au strîns oaspeţii şi a apărut şi el în frac, cu nişte butoni cu

briliante, de prost gust. Avea o atitudine dezinvoltă, răspundea la toate întrebările în grabă, cu un zîmbet aprobator şi înţelegător, ştiţi, cu acea expresie aparte care îţi dă de înţeles că orice ai face sau ai spune este exact lucrul la care se aştepta. Observam acum cu o plăcere deosebită tot ce era în neregulă la el, pentru că toate acestea trebuiau să mă liniştească şi să-mi arate că în ochii soţiei mele el se afla atît de jos, încît – după chiar spusele ei – ea nu putea coborî pînă acolo. Acum nu-mi mai permiteam să fiu gelos. În primul rînd, pentru că fusesem deja torturat peste măsură de acest chin şi trebuia să mă odihnesc; în al doilea rînd, pentru că voiam să cred în asigurările soţiei mele şi chiar credeam în ele. Însă, chiar dacă nu eram gelos, mă purtam totuşi nefiresc şi cu el, şi cu ea, iar, la masă şi în prima parte a serii, pînă să înceapă muzica, am continuat să le urmăresc mişcările şi ocheadele.

Masa a fost ca toate mesele: plicticoasă şi artificială. Muzica a început destul de devreme. Ah, cît de clar îmi amintesc toate detaliile acelei seri! Îmi amintesc cum el şi-a adus vioara, a deschis cutia, a dat la o parte învelitoarea brodată de cine ştie ce doamnă, a scos vioara şi a început s-o acordeze. Îmi amintesc cum soţia mea s-a aşezat la pian cu un aer aparent indiferent, sub care vedeam că ascunde o mare sfială – sfială mai ales faţă de propria ei îndemînare de a cînta. Apoi s-au auzit banalul *la* la pian şi bine-cunoscutul *pizzicato* al viorii, după care şi-au aranjat partiturile. Îmi amintesc cum s-au privit unul pe celălalt, s-au întors spre spectatorii care se aşezau pe scaune, apoi şi-au spus ceva unul celuilalt şi au început să cînte. El a luat primul acord. Şi-a compus o figură serioasă, gravă şi simpatică şi, ascultîndu-şi propriile sunete, atingea strunele cu grijă, iar pianul îi răspundea. Şi a început…

Pozdnîşev se opri şi scoase sunetele acelea caracteristice de cîteva ori la rînd. Voia să reînceapă, dar fornăi şi se opri din nou.

— Au interpretat *Sonata Kreutzer* de Beethoven. Ştiţi primul *presto*? Îl ştiţi?! izbucni el. – Uf!… Îngrozitoare e sonata asta. Mai ales partea asta. În general, muzica este un lucru îngrozitor. Ce o face să fie îngrozitoare? Nu înţeleg. Ce este muzica? Ce face ea? Şi de ce face ce face? Se spune că muzica are un efect înălţător asupra sufletului. Aiurea! Minciuni! În ce mă priveşte, are efect, un efect teribil, dar nicidecum înălţător. Ea nici nu înalţă, nici nu coboară sufletul, ci îl excită. Cum să vă explic? Muzica mă face să uit de mine, de situaţia mea reală, mă transpune cumva în altă lume, care nu este a mea: sub influenţa muzicii, mi se pare că simt ceea ce nu simt în realitate, că înţeleg ceea

ce nu înţeleg, că pot să fac ceea ce nu pot să fac. Explicaţia mea este că muzica acţionează precum căscatul sau rîsul: nu mi-e somn, dar casc cînd mă uit la cineva care cască, nu e nimic de rîs, dar mă umflă rîsul cînd aud pe cineva rîzînd.

Ea, muzica, mă transpune direct în starea de spirit în care se găsea cel care a compus-o. Mă contopesc sufleteşte cu el şi împreună cu el trec dintr-o stare în alta, dar de ce o fac, nu ştiu. De pildă, cel care a compus *Sonata Kreutzer*, Beethoven, ştia de ce se găseşte în starea respectivă. Starea aceea a fost cauza unor fapte bine-cunoscute lui şi, de aceea, pentru el această stare avea un sens, pentru mine însă nu are nici unul. Prin urmare, muzica doar aţîţă, nu are o finalitate. Uite, cînd se interpretează un marş militar, soldaţii mărşăluiesc pe muzică, iar muzica şi-a atins ţelul; dacă e un cîntec de dans, iar eu dansez, muzica şi-a atins scopul; dacă se cîntă o mesă, mă împărtăşesc şi încă o dată muzica îşi împlineşte ţelul, altfel, e doar o aţîţare care nu conţine nimic din ceea ce ar trebui să faci într-o asemenea stare. De aceea, muzica are uneori un efect atît de îngrozitor, atît de oribil. În China, muzica este o problemă de stat. Aşa şi trebuie să fie. Oare se poate admite ca cineva care-şi doreşte aşa ceva să hipnotizeze pe altcineva sau pe mai mulţi, iar apoi să facă cu ei ce-i pofteşte inima? Şi mai ales ca acest hipnotizator să fie un destrăbălat oarecare?

Iar acest instrument înfricoşător se află în mîinile te miri cui. Să luăm, de exemplu, primul *presto* din această *Sonată Kreutzer*. Oare e posibil să interpretezi acest *presto* într-un salon, în mijlocul unor doamne decoltate? Să-l interpretezi, apoi să baţi de cîteva ori din palme, după care să mănînci îngheţată şi să discuţi despre ultimele bîrfe? Aceste lucrări ar trebui interpretate doar în anumite situaţii, solemne şi însemnate, şi numai cînd se impun anumite fapte importante, pe măsura acestei muzici. Să cînţi şi să săvîrşeşti acele fapte la care te-a îndemnat această muzică. Altminteri, declanşarea unor energii, a unor sentimente care nu corespund nici locului, nici timpului respectiv şi care nu folosesc la nimic, nu poate avea decît consecinţe distrugătoare. Asupra mea, cel puţin, această bucată a avut un efect îngrozitor: ca şi cum mi s-ar fi revelat nişte sentimente absolut noi, cu totul alte posibilităţi, necunoscute mie pînă atunci. „Iată că lucrurile nu stăteau deloc aşa cum crezusem eu, cum le trăisem pînă acum, ci în felul ăstălalt“, îmi spunea o voce dinăuntrul sufletului. Nu înţelegeam ce era acel ceva nou pe care îl aflasem, dar conştientizarea acestei noi stări mă bucura foarte mult. Aceleaşi persoane, inclusiv soţia mea şi el, îmi

apăreau în cu totul altă lumină.

După acest *presto*, au cîntat pînă la sfîrşit vechiul *andante*, minunat, dar comun, cu variaţiunile sale banale, şi finalul foarte slab. Apoi, la rugămintea oaspeţilor, au mai cîntat *Elegia* lui Ernst10 şi alte cîteva piese mărunte. Toate au fost foarte bune, dar, luate la un loc, n-au produs asupra mea nici a suta parte din impresia lăsată de prima piesă. Ultimele piese veneau deja pe fondul impresiei pe care o produsese sonata. Am fost binedispus şi vesel toată seara. Pe soţia mea n-o mai văzusem niciodată ca în seara aceea. Ochii aceia sclipitori, expresia gravă şi încărcată de sens din timpul interpretării, ca şi starea de moliciune de parcă s-ar fi topit cu totul şi zîmbetul vag, trist şi blînd, după ce au terminat. Vedeam toate astea, dar nu le dădeam nici o altă semnificaţie în afara aceleia că încerca acelaşi sentiment ca şi mine, că şi ea descoperise, parcă amintindu-şi-le, sentimente noi, neîncercate. Seara s-a încheiat cu bine şi toţi au plecat la casele lor.

Ştiind că trebuie să plec peste două zile la o şedinţă de consiliu, Truhacevski mi-a spus la plecare că speră să revină şi să repete plăcerea acelei seri. Din asta, puteam să trag concluzia că nu considera că e posibil să vină la noi acasă în absenţa mea şi lucrul acesta m-a încîntat. Reieşea că, întrucît eu nu mă întorceam pînă la plecarea lui, n-o să ne mai vedem.

Pentru prima dată i-am strîns mîna cu reală încîntare şi i-am mulţumit pentru bucuria pe care ne-o dăruise. Şi-a luat rămas-bun pentru totdeauna şi de la soţia mea. Iar despărţirea lor mi s-a părut foarte firească şi decentă. Totul a fost minunat. Amîndoi, şi eu, şi soţia mea, am fost foarte mulţumiţi de acea seară.

XXIV

— Două zile mai tîrziu am plecat la judeţ, după ce mi-am luat rămas-bun de la soţie în cea mai bună şi mai calmă stare de spirit. La judeţ, aveam o groază de treburi, ca de obicei. Acolo era o viaţă cu totul aparte, un univers aparte. Două zile am stat cîte zece ore la *zemstvă*11. A doua zi am primit la birou o scrisoare de la soţie. Am citit-o imediat dintr-o suflare. Scria despre copii, despre un unchi, despre dădacă, despre ce mai cumpărase şi, printre altele, ca despre lucrul cel mai banal, îmi spunea că Truhacevski trecuse pe acolo şi

adusese partiturile promise, făgăduind că o să mai cînte, dar ea îl refuzase. Nu-mi aduceam aminte ca el să fi promis să aducă vreo partitură: mi se păruse că atunci îşi luase rămas-bun pentru totdeauna şi, de aceea, amănuntul acesta m-a surprins neplăcut. Dar aveam atîtea treburi, încît n-am mai avut cînd să mă gîndesc la asta şi, abia seara, după ce m-am întors la hotel, am recitit scrisoarea. Pe lîngă faptul că Truhacevski venise încă o dată în absenţa mea, tonul întregii scrisori mi s-a părut forţat. Fiara turbată a geloziei începuse să mîrîie la ea în cuşcă şi voia să sară afară, însă eu mă temeam de această fiară şi am închis-o grăbit. „Ce sentiment oribil gelozia asta! mi-am spus. Ce poate fi mai firesc decît că îmi scrie?“

M-am întins în pat şi am început să mă gîndesc la treburile care mă aşteptau a doua zi. Într-un loc nou, îndeobşte adormeam cu greu în timpul acestor şedinţe de consiliu, dar de data asta am adormit foarte repede. Şi ştiţi, aşa cum se întîmplă de obicei, simţi brusc un şoc electric şi te trezeşti. Aşa m-am trezit şi eu, cu gîndul la ea, la dragostea mea trupească pentru ea, şi la Truhacevski, la faptul că între ea şi el totul se încheiase. Inima mi s-a strîns de groază şi furie. Dar am început singur să-mi bag minţile în cap. „Ce prostie, îmi spuneam, nu există nici un motiv, nu e nimic şi nici n-a fost. Cum pot s-o umilesc în felul ăsta, umilindu-mă şi pe mine în acelaşi timp, cu asemenea presupuneri? Un violonist oarecare, angajat să cînte, cunoscut drept un om de nimic, se trezeşte alături de o femeie onorabilă, mamă respectabilă, soţia *mea*! Ce absurditate!“, îmi ziceam eu pe de o parte. „Dar cum să nu fie aşa?“, mă gîndeam pe de altă parte. Cum se putea să nu fie acel lucru simplu şi de înţeles, în numele căruia mă căsătorisem cu ea, acel lucru, în numele căruia trăisem cu ea, acel lucru pe care şi eu îl voiam de la ea şi de care aveau nevoie şi alţii, ca şi acest muzicant. El este un bărbat neînsurat, sănătos (îmi aminteam cum trosnea în dinţi zgîrciul unui cotlet cînd muşca din el şi cum apuca însetat paharul cu vin, cu buzele sale roşii), sătul, şters, care trăia nu neapărat fără principii, ci era, fără îndoială, adeptul regulii că trebuie să profiţi de plăcerile care-ţi ies în cale. Iar între ei apăruse legătura muzicii, erotismul cel mai rafinat. Ce-ar putea să-l reţină? Nimic. Dimpotrivă, totul îl atrage. Dar ea? Cine e ea? O enigmă. Aşa a fost, aşa a şi rămas. Eu n-o cunosc. O cunosc doar ca pe un animal. Iar pe un animal nimic nu poate şi nu trebuie să-l înfrîneze.

Abia atunci mi-am amintit figurile lor din seara aceea cînd, după *Sonata Kreutzer*, au interpretat o bucată pasională, nu-mi aduc aminte a cui, o piesă de

o senzualitate obscenă. „Cum am putut să plec? îmi spuneam, amintindu-mi figurile lor. Oare nu era clar că între ei totul se petrecuse în seara aceea? Şi oare nu se vedea că încă din seara aceea nu numai că nu mai exista nici un obstacol între ei, dar amîndurora, mai ales soţiei mele, le era oarecum ruşine de ceea ce se întîmplase cu ei?“ Îmi aminteam cum, apropiindu-mă de pian, ea zîmbea vag, trist şi blajin, în timp ce îşi ştergea transpiraţia de pe faţa îmbujorată. Încă de atunci evitau să se uite unul la celălalt şi abia la cină, cînd el îi turna nişte apă, şi-au aruncat unul altuia o privire şi au schiţat un zîmbet. Acum îmi aminteam cu groază de privirea lor, pe care o surprinsesem, şi zîmbetul abia vizibil. „Da, totul s-a terminat“, îmi spunea o voce şi imediat o altă voce susţinea contrariul. „Ce te-o fi apucat, aşa ceva e imposibil“, spunea cealaltă voce. Mi s-a făcut frică să stau culcat pe întuneric, am scăpărat un chibrit şi parcă o groază şi mai mare m-a cuprins în cămăruţa aceea cu tapet galben. Mi-am aprins o ţigară şi, pentru că de obicei te apuci de fumat cînd te învîrteşti în cercul vicios ale contradicţiilor fără soluţie, am fumat şi eu ţigară după ţigară ca să-mi întunec judecata şi să nu văd contradicţiile.

N-am dormit toată noaptea, iar la cinci dimineaţa, după ce am decis că nu mai pot să stau în acea tensiune şi că trebuie să plec imediat, m-am sculat, am trezit paznicul pe care-l aveam în slujbă şi l-am trimis după cai. Am expediat un bilet la *zemstvă* că am fost chemat într-o problemă urgentă la Moscova, cerînd să fiu înlocuit de altcineva. La ora opt m-am urcat în trăsură şi am plecat.

XXV

Intră conductorul şi, observînd că lumînarea aproape arsese de tot, o stinse fără să pună alta în loc. Afară începuse să se lumineze. Pozdnîşev tăcea, oftînd din greu cîtă vreme conductorul zăbovi în compartiment. Îşi continuă povestea abia după ce acesta ieşi din vagon. În penumbra din compartiment se auzeau zăngănitul geamurilor din vagonul ce înainta şi sforăitul ritmic al funcţionarului. Nu-l mai vedeam deloc în lumina slabă a zorilor. Îi auzeam doar glasul din ce în ce mai tulburat şi mai îndurerat.

— Aveam de mers treizeci şi cinci de verste cu trăsura şi opt ore cu trenul. Drumul cu trăsura a fost minunat. Era o vreme rece de toamnă, cu un soare

strălucitor. Ştiţi, perioada aia în care potcoavele cailor lasă urme adînci în pămîntul moale ca untul. Drumul era neted, lumina orbitoare, iar aerul te înviora. Drumul cu trăsura a fost frumos. Cînd s-a luminat şi am pornit la drum, m-am simţit mai uşurat. Privind caii, cîmpurile, trecătorii întîlniţi în drum, nu mă mai gîndeam încotro mă îndrept. Cîteodată mi se părea că merg pur şi simplu şi că nimic din ceea ce mă stîrnise, nimic din toate astea nu exista. Şi eram foarte bucuros să uit de toate, să mă cufund astfel în uitare. Cînd îmi aminteam totuşi încotro mă îndreptam, îmi spuneam: „O să vezi atunci, nu te mai gîndi!“. În plus, la jumătatea drumului, s-a mai întîmplat ceva ce m-a făcut să întîrzii şi mi-a abătut şi mai mult atenţia. Trăsura s-a stricat şi trebuia reparată. Această defecţiune a însemnat mult, pentru că din pricina ei am ajuns la Moscova nu la cinci, aşa cum calculasem, ci la unsprezece, iar acasă – la unu, pentru că pierdusem expresul şi fusesem nevoit să iau un personal. Mersul după telegă, reparaţia, plata, ceaiul de la han, discuţiile cu hangiul – toate acestea m-au distras şi mai mult. Spre seară, totul era gata şi am pornit din nou la drum, iar noaptea călătoria a fost mai plăcută decît pe timpul zilei. Era lună nouă, un ger nu prea aspru, în plus drumul bun, la fel şi caii, vizitiul vesel, iar eu mergeam şi mă desfătam grozav, aproape fără să mă mai gîndesc deloc la ce mă aştepta sau poate că tocmai de aceea mă desfătam într-atît, pentru că ştiam ce mă aşteaptă şi îmi luam adio de la bucuriile vieţii. Dar această dispoziţie calmă, ca şi forţa de a-mi înfrîna sentimentele au luat sfîrşit odată cu călătoria cu trăsura. De îndată ce m-am urcat în vagon, a început cu totul altceva. Acest drum de opt ore cu trenul a fost pentru mine ceva înspăimîntător, ceva ce n-o să uit toată viaţa. Oare pentru că, odată urcat în vagon, m-am văzut deja ajuns la destinaţie sau pentru că trenul are un efect atît de surescitant asupra oamenilor. Ştiu doar că imediat ce m-am aşezat pe banchetă, nu mai eram stăpîn pe propria-mi imaginaţie care a început să-mi zugrăvească fără oprire, cu o intensitate neobişnuită, imagini ce-mi aţîţau gelozia. Ele se derulau una după alta, una mai cinică decît cealaltă, şi toate despre acelaşi lucru, despre ce se întîmpla acolo, în absenţa mea, despre cum mă înşela ea. Fierbeam de indignare, de furie, mă simţeam îmbătat de propria-mi umilinţă, întrucît contemplam aceste imagini şi nu mă puteam rupe de ele. Nu puteam să nu le privesc, nu le puteam şterge, nu puteam să nu le provoc. În plus, cu cît contemplam mai mult aceste imagini plăsmuite, cu atît mai mult credeam în adevărul lor. Intensitatea cu care mi se înfăţişau era parcă o dovadă că ceea ce

îmi imaginam era real. Parcă împotriva voinţei mele, nu ştiu ce diavol inventa şi îmi şoptea cele mai groaznice născociri. Mi-am adus aminte de o discuţie purtată cîndva cu fratele lui Truhacevski şi, cuprins parcă de un soi de frenezie, îmi sfîşiam sufletul cu această discuţie, atribuind-o lui Truhacevski şi soţiei mele.

Convorbirea aceasta fusese cu mult timp în urmă, dar mi-a venit brusc în minte. Mi-am amintit că la întrebarea dacă frecventează casele de toleranţă, fratele lui Truhacevski răspunsese că un bărbat respectabil nu merge în locuri unde se poate îmbolnăvi şi unde, pe deasupra, mai e şi urît şi murdar, cînd poate găsi oricînd o femeie respectabilă. Şi iată că el, fratele lui, o găsise pe soţia mea. „E adevărat că ea nu mai e la prima tinereţe, i-a căzut un dinte dintr-o parte şi s-a mai rotunjit – îmi spuneam eu în locul lui –, dar ce să-i faci, trebuie să profiţi de ce găseşti.“ „Da, îi face o favoare că şi-o face amantă, îmi mai spuneam. Şi-apoi, e inofensivă.“ „Nu, aşa ceva e cu neputinţă. Ce-mi trece prin cap! replicam eu îngrozit. Da’ de unde! Nu se poate aşa ceva! Şi nici măcar nu am vreun temei să bănuiesc asemenea lucruri. Oare nu mi-a spus chiar ea că i se pare umilitor doar gîndul că aş putea fi gelos pe el? Aşa e, dar minte, minte întruna!“, strigam eu şi o luam iar de la capăt…

În vagon nu erau decît doi pasageri – o bătrînică cu bărbatul ei –, amîndoi foarte tăcuţi. Au coborît şi ei într-o gară şi am rămas singur. Eram ca o fiară în cuşcă: ba săream în picioare şi mă duceam la fereastră, ba mă plimbam încoace şi-ncolo, clătinîndu-mă şi încercînd să fac vagonul să meargă mai repede, însă acesta, cu toate banchetele şi ferestrele sale, se zdruncina la fel cum se zdruncină acum al nostru….

Pozdnîşev sări în picioare, făcu cîţiva paşi şi se aşează din nou.

— Of! Ce frică îmi e de vagoanele astea de cale ferată, m-apucă groaza. Da, e îngrozitor! continuă el. „Să mă gîndesc la altceva“, îmi spuneam. „De pildă, la hangiul la care am băut ceaiul.“ Şi iată că în faţa ochilor îmi apărea hangiul cu barba lui lungă şi nepotul lui, un băiat de-o vîrstă cu Vasea al meu. Vasea al meu! O să vadă cum muzicantul o sărută pe mama lui. Ce-o să fie în bietul lui suflet? Dar ce-i pasă ei! Ea iubeşte… Şi din nou mă cuprindea acelaşi zbucium. „Nu, nu… Mai bine să mă gîndesc la inspecţia de la spital. Da, la pacientul care se plîngea ieri de doctor. Doctorul însă avea o mustaţă ca a lui Truhacevski. Şi cu cîtă neruşinare el… Amîndoi mă păcăleau cînd el spunea că pleacă.“ Şi iar mă apuca. La orice m-aş fi gîndit, toate aveau legătură cu el. Suferam

îngrozitor. Suferinţa mea era cauzată mai cu seamă de ignoranţă, de îndoială, de propria-mi dedublare, căci nu ştiam dacă trebuie s-o iubesc sau s-o urăsc. Suferinţa mea era atît de intensă, încît – îmi amintesc – mi-a venit o idee care mi-a plăcut foarte mult: să cobor, să mă întind pe şine şi s-o termin. Atunci, cel puţin, o s-o termin şi cu şovăielile, şi cu îndoielile. Singurul lucru care mă împiedica s-o fac era mila faţă de mine însumi, care trezea imediat ura împotriva ei. Pentru el aveam un sentiment ciudat, de ură şi de conştientizare a propriei mele umilinţe, dar şi a victoriei lui, însă faţă de ea nu simţeam decît o ură îngrozitoare. „Nu se poate să-mi pun capăt zilelor şi pe ea s-o las în viaţă; trebuie să sufere cît de cît, măcar să înţeleagă cît am suferit“, îmi spuneam. Coboram în toate gările ca să-mi abat gîndurile. Într-o gară am văzut la bufet nişte oameni bînd şi am băut şi eu o vodcă pe nerăsuflate. Lîngă mine stătea un evreu care bea şi el. A intrat în vorbă cu mine şi, ca să nu rămîn singur la mine în vagon, l-am însoţit în vagonul lui de clasa a treia, murdar, îmbîcsit de fum de ţigară şi plin de coji de seminţe. Acolo m-am aşezat lîngă el, iar el a trăncănit vrute şi nevrute şi a spus anecdote. Îl ascultam, dar nu eram în stare să înţeleg ce spune, pentru că mă gîndeam în continuare la ale mele. El a observat şi mi-a cerut să fiu atent la vorbele lui; atunci m-am ridicat şi m-am întors la mine în vagon. „Trebuie să chibzuiesc, îmi spuneam, dacă e adevărat ce-mi trece prin cap şi dacă am motive să mă chinui.“ M-am aşezat în dorinţa de a chibzui pe îndelete, dar, în locul unei judecăţi la rece, a început din nou acelaşi lucru: în locul reflecţiilor – aceleaşi imagini şi închipuiri. „De cîte ori nu m-am chinuit aşa, îmi spuneam (îmi aminteam accesele similare de gelozie de dinainte), şi pe urmă nu se întîmpla nimic. Poate că aşa e şi acum, cu siguranţă o s-o găsesc dormind liniştită, o să se trezească, o să se bucure de venirea mea şi, din cuvintele ei, din privire, o să-mi dau seama că n-a fost nimic şi că totul e o prostie. O, ce bine ar fi!“ „Dar nu, s-a întîmplat cam prea des aşa, de data asta însă nu va mai fi aşa“, îmi şoptea un glas necunoscut, după care reîncepea totul. Da, aici era supliciul! Nu într-un spital de sifilitici l-aş îndruma pe un tînăr ca să-i treacă pofta de femei, ci la mine în suflet, ca să vadă diavolii care-l sfîşiau! Căci îngrozitor era faptul că îmi arogam dreptul deplin, de netăgăduit, asupra trupului ei, ca şi cînd ar fi fost trupul meu şi, în acelaşi timp, simţeam că nu pot să domin acest trup, că nu este al meu, iar ea poate să dispună de trupul ei cum doreşte şi doreşte să dispună de el altfel de cum vreau eu. Iar eu nu puteam să le fac nimic, nici lui, nici ei. El, asemeni lui Vanka, chelarul, în faţa spînzurătorii,

va cînta un cîntec despre cum i-a sărutat buzele de zahăr ş.a.m.d. Şi victoria e de partea lui! În privinţa ei, am şi mai puţine şanse să reuşesc ceva. Dacă n-a făcut-o încă, dar vrea, iar eu ştiu că vrea, e şi mai rău. Ar fi chiar bine s-o fi făcut, ca să ştiu, să nu mai am îndoieli. Nu eram în stare să spun ce voiam. Voiam ca ea să nu-şi dorească ceea ce trebuia să-şi dorească. A fost nebunie curată!

XXVI

— La penultima staţie, cînd a venit conductorul să adune biletele, mi-am strîns lucrurile, am ieşit pe culoarul vagonului şi, ştiind că momentul hotărîtor se apropie, am devenit şi mai surescitat. Mi s-a făcut frig, iar fălcile au început să-mi tremure atît de tare, încît îmi clănţăneau dinţii. Am ieşit automat din gară odată cu mulţimea, m-am urcat într-o trăsură şi-am plecat. Mergeam fără să mă gîndesc la nimic, privind rarii trecători, portarii şi umbrele pe care felinarele şi birja mea le aruncau ba în faţă, ba în spate. După ce am străbătut cam jumătate de verstă, m-a luat frigul la picioare şi mi-am amintit că, în vagon, îmi scosesem ciorapii de lînă şi îi pusesem în geantă. Dar unde e geanta? O fi aici? Da, este. Dar coşul de nuiele? Mi-am dat seama că uitasem complet de bagaje, dar, cu toate că mi-am amintit de chitanţă şi am găsit-o, am decis că nu merită să mă întorc după ele şi mi-am continuat drumul.

Oricît m-aş strădui acum, mi-e imposibil să-mi amintesc starea mea de atunci. Ce gîndeam? Ce voiam? Nu ştiu nimic. Ţin minte doar că eram conştient că în viaţa mea se pregăteşte ceva îngrozitor şi foarte important. Nu ştiu dacă acel lucru important s-a petrecut pentru că aşa gîndeam sau pentru că aşa presimţeam. Este foarte posibil că după ceea ce s-a întîmplat, toate momentele premergătoare să fi căpătat o nuanţă sumbră în amintirea mea. M-am apropiat de cerdac. Era ora unu. Cîţiva birjari stăteau în faţa cerdacului, în aşteptarea clienţilor din spatele ferestrelor luminate. Ferestrele luminate erau de la noi din casă, de la salon şi de la camera de oaspeţi. Neînţelegînd de ce la noi în casă mai e lumină la o oră atît de tîrzie, am urcat scara şi, în suflet cu aceeaşi presimţire a ceva îngrozitor, am sunat la sonerie. Mi-a deschis Egor, valetul nostru, un om cumsecade, sîrguincios şi foarte prost. Primul lucru care mi-a sărit în ochi în vestibul a fost mantaua lui, agăţată în cuier lîngă alte haine. Ar fi

trebuit să fiu surprins, dar n-am fost, de parcă mă aşteptam la asta. „Deci aşa stau lucrurile“, mi-am spus. L-am întrebat pe Egor cine era la noi şi el l-a numit pe Truhacevski, apoi m-am interesat dacă mai era cineva.

— Nimeni, a răspuns el.

Îmi aduc aminte că mi-a răspuns pe un ton, de parcă ar fi vrut să-mi facă o bucurie şi să spulbere orice îndoială legată de prezenţa altcuiva. „Nu mai e nimeni. Deci aşa“, îmi spuneam eu.

— Şi copiii?

— Sănătoşi, slavă Domnului. Dorm de mult.

Mi s-a tăiat respiraţia. Nu reuşeam să-mi controlez tremurul fălcilor. „Da, se pare că nu e aşa cum am crezut: înainte mă aşteptam la o nenorocire şi se dovedea că totul este bine, ca înainte. Acum, nu mai e ca înainte, ci iată, tot ce mi-am imaginat cu gîndul că e doar o închipuire se întîmplă în realitate. Chiar tot…“

Era cît pe ce să izbucnesc în lacrimi, cînd diavolul mi-a şoptit: „Tu plîngi şi te lamentezi, iar ei o să se despartă liniştiţi. Dovezi nu există şi tu o să te îndoieşti şi o să suferi cît vei trăi“. Şi numaidecît mila faţă de propria-mi persoană a dispărut şi în locul ei a apărut – n-o să credeţi – un sentiment straniu, un sentiment de bucurie că acum chinul meu se va sfîrşi, că acum o s-o pedepsesc, o să scap de ea, o să pot da frîu liber furiei mele. Şi am dat frîu liber furiei: m-am transformat într-o fiară, o fiară crudă şi vicleană.

— Nu-i nevoie, i-am spus lui Egor, care voia să mă conducă în camera de oaspeţi. Repede! Ia o birjă, uite chitanţa de la bagaje, du-te să-mi iei lucrurile. Hai!

El plecă pe coridor după palton. Temîndu-mă că ar putea să le atragă atenţia celor doi, l-am însoţit pînă în cămăruţa lui şi am aşteptat pînă s-a îmbrăcat. Din salonul aflat dincolo de o altă cameră răzbăteau voci şi zăngănit de cuţite şi farfurii. Mîncau şi nu auziseră soneria. „De n-ar ieşi acum“, mă gîndeam eu. Egor şi-a îmbrăcat paltonul cu guler de astrahan şi a plecat. L-am condus şi am încuiat uşa după el, după care m-a cuprins groaza dîndu-mi seama că, rămas singur, trebuie să acţionez neîntîrziat. Cum – încă nu ştiam. Ştiam doar că totul s-a terminat, că vinovăţia ei nu mai poate fi pusă la îndoială, că o voi pedepsi şi voi pune capăt legăturii noastre.

Pînă atunci mai ezitasem spunîndu-mi: „Poate nu e adevărat, poate greşesc“. Acum însă nu mai era nici o îndoială. Hotărîrea era definitivă. Pe

ascuns de mine, singură cu el, noaptea! Asta e sfidare totală. Sau chiar mai rău: înadins are atîta curaj, atîta cutezanţă în săvîrşirea unei crime, pentru ca tocmai această cutezanţă să servească drept semn al nevinovăţiei. Totul era clar. Nu mai era nici o îndoială. Mi-era teamă doar de un lucru, ca nu cumva s-o şteargă de acolo care încotro, să născocească altă minciună şi să mă lipsească astfel de o dovadă certă şi de posibilitatea de a-i pedepsi. Ca să-i surprind cît mai repede, m-am dus în vîrful picioarelor pînă în salonul unde erau ei, nu prin camera de oaspeţi, ci prin coridor şi prin camerele rezervate copiilor. În prima cameră dormeau băieţii. În a doua cameră, doica a început să se foiască, cît pe ce să se trezească. Mi-am imaginat ce va crede cînd va afla totul şi m-a cuprins o asemenea milă faţă de mine însumi, încît n-am putut să-mi stăpînesc lacrimile şi, ca să nu trezesc copiii, am fugit în vîrful picioarelor pe coridor şi apoi, la mine în birou, unde m-am prăvălit pe divan şi am izbucnit în plîns.

„Eu sînt un om cinstit, sînt fiul părinţilor mei, sînt un om care dintotdeauna a visat la fericirea vieţii de familie, sînt bărbatul care n-a înşelat-o niciodată… Şi iacătă! Sînt cinci copii la mijloc, iar ea se strînge în braţe cu un muzicant doar pentru că el are buzele roşii. Nu, nu e om! E o căţea, o căţea ticăloasă! Şi chiar lîngă camera copiilor pe care toată viaţa s-a prefăcut că-i iubeşte! Şi să-mi scrie ce mi-a scris! Şi să se arunce de gîtul lui cu atîta neruşinare! Dar ce ştiu eu? Poate că aşa a fost tot timpul. Poate că şi copiii, care se consideră ai mei, i-o fi făcut cu valeţii. Dacă m-aş fi întors mîine, m-ar fi întîmpinat cu coafura ei, cu talia ei, cu mişcările ei leneşe şi graţioase (îi vedeam faţa atrăgătoare, detestabilă), iar fiara geloziei ar fi rămas pe vecie în inima mea, sfîşiind-o în bucăţi. Ce-o să creadă doica? Dar Egor? Şi biata Lizocika! Ea deja a înţeles cîte ceva. Şi neruşinarea asta! Şi minciuna! Şi această senzualitate animalică pe care o ştiu atît de bine“, îmi spuneam.

Voiam să mă ridic, dar n-am fost în stare. Inima îmi bătea cu atîta forţă, încît nu mă puteam ţine pe picioare. Da, o să mor de apoplexie. Ea mă omoară. Asta şi vrea, de altfel. Ce înseamnă pentru ea o crimă? Dar nu, ar fi prea profitabil pentru ea şi n-am de gînd să-i dau această satisfacţie. Da, eu stau aici, iar ei acolo mănîncă şi rîd şi… Da, chiar dacă ea nu mai e la prima tinereţe, lui nu i-a fost silă de ea. Pînă la urmă nu arată rău şi, lucru important, cel puţin nu-i pune în pericol preţioasa sănătate. „De ce n-am sugrumat-o atunci?“, m-am întrebat eu, rememorînd clipa în care, cu o săptămînă în urmă, o dădusem afară din birou şi mă apucasem să azvîrl cu lucrurile de pe masă. Mi-am amintit cu

acuitate starea mea de spirit de atunci. Mai mult chiar, am simţit şi nevoia din momentul acela de a lovi şi de a distruge. Îmi amintesc cît de tare voiam să trec la fapte, pierindu-mi din minte orice alt argument în afara acelora care-mi susţineau impulsul de a acţiona. Am intrat în pielea fiarei sau a omului aflat sub imperiul surescitării fizice din timpul unui pericol, cînd el acţionează cu precizie, deliberat, fără să irosească nici oclipă, doar urmărind un scop bine definit.

XXVII

— Primul lucru pe care l-am făcut a fost să-mi scot cizmele şi, rămas în ciorapi, m-am apropiat de divanul în spatele căruia, pe perete, aveam atîrnate puşti şi pumnale. Am luat un pumnal curbat de Damasc, foarte ascuţit, care nu fusese folosit niciodată. L-am scos din teacă. Îmi aduc aminte că teaca a căzut după divan şi că mi-am spus: „Trebuie s-o caut pe urmă, altfel se pierde“. Apoi mi-am scos paltonul pe care-l avusesem pe mine în tot acest răstimp şi, călcînd uşor, doar în ciorapi, m-am dus acolo.

După ce m-am apropiat tiptil, am deschis brusc uşa. Îmi amintesc expresia feţelor lor. Îmi amintesc acea expresie, pentru că mi-a provocat o bucurie dureroasă. Era o expresie de groază. Asta şi voiam. Nu voi uita niciodată expresia de groază disperată, care le-a apărut amîndurora pe faţă, din prima clipă în care m-au văzut. El, pare-mi-se, stătea la masă, dar, în clipa în care m-a văzut sau m-a auzit, a sărit în picioare şi a rămas cu spatele la dulap. Expresia de groază care i se întipărise pe faţă nu putea fi pusă la îndoială. Pe faţa ei era aceeaşi expresie de groază, dar mai era ceva. Dacă ar fi fost doar groaza, poate că nu s-ar fi întîmplat ce s-a întîmplat. Pe faţa ei însă – cel puţin aşa mi s-a părut mie în prima clipă – se mai citeau amărăciunea, nemulţumirea că pasiunea dragostei şi fericirea alături de el fuseseră tulburate. Parcă nu şi-ar fi dorit nimic altceva decît să nu fie împiedicată să fie fericită exact atunci. Şi o expresie, şi cealaltă n-au ţinut decît o clipă. Expresia de groază de pe chipul lui s-a schimbat pe dată în întrebarea: aş putea să mint sau nu? Dacă pot, atunci să-i dau drumul. Dacă nu, să înceapă altceva. Dar ce? A privit-o întrebător. Am avut impresia că expresia de ciudă şi de mîhnire de pe faţa ei s-a schimbat – cînd l-a privit – într-una grijulie pentru el.

Pentru o clipă m-am oprit în pragul uşii, ţinînd pumnalul la spate. Exact atunci el a zîmbit şi a bîiguit pe un ton de o indiferenţă ridicolă:

— Cîntam şi noi cîte ceva…

— Ce surpriză! a adăugat şi ea, ţinîndu-i isonul.

Însă nici unul, nici celălalt, n-a apucat să-şi ducă vorba pînă la capăt, că m-a cuprins aceeaşi turbare pe care o trăisem cu o săptămînă în urmă. Am simţit din nou acea nevoie de a distruge, de a fi violent, aceeaşi frenezie a turbării şi m-am lăsat în voia ei.

Nici unul n-a apucat să termine ce avea de spus… A început acel altceva de care se temea el, acel ceva care făcea să explodeze orice vorbă de-a lor. M-am năpustit spre ea, ţinînd în continuare pumnalul ascuns ca să nu mă împiedice s-o lovesc într-o parte, sub piept. Alesesem acest loc de la bun început. În clipa în care m-am năpustit asupra ei, el a observat pumnalul, m-a prins de mînă, lucru neaşteptat din partea lui, şi a strigat:

— Veniţi-vă în fire, ce faceţi! Săriţi!

Mi-am smuls mîna şi m-am repezit la el, fără să scot un cuvînt. Privirile ni s-au întîlnit şi deodată s-a făcut alb ca varul pînă în vîrful buzelor. Ochii i-au sclipit cumva ciudat şi, din nou, lucru la care nu mă aşteptam, s-a furişat sub pian şi apoi a tulit-o repede pe uşă. Eram pe punctul de a mă repezi după el, dar de mîna stîngă îmi atîrna ceva greu. Era ea. M-am smucit, dar ea s-a agăţat şi mai tare şi nu-mi dădea drumul. Această piedică neaşteptată, greutatea şi atingerea ei dezgustătoare mă întărîtau şi mai tare. Simţeam că am turbat de-a binelea, că arătam înspăimîntător şi asta mă bucura. Mi-am smucit cu putere mîna stîngă şi am nimerit-o cu cotul drept în faţă. Ea a ţipat şi mi-a eliberat mîna. Voiam să fug după el, dar mi-am dat seama că ar fi fost ridicol să alerg în ciorapi după amantul soţiei mele, iar eu nu voiam să fiu ridicol, ci înspăimîntător. În ciuda furiei turbate care mă stăpînea, eram atent tot timpul la impresia produsă celorlalţi, iar această impresie chiar mă ghida într-o anumită măsură. M-am întors spre ea. Căzuse pe canapea şi, ţinîndu-şi mîna la ochiul lovit, se uita la mine. Pe faţa ei se citeau frica şi ura împotriva mea, împotriva duşmanului, avea privirea şobolanului de pe care tocmai ai ridicat cursa în care s-a prins. Eu, cel puţin, nu vedeam pe chipul ei decît frică şi ură împotriva mea. Erau exact frica şi ura pe care trebuia să le stîrnească dragostea faţă de celălalt. Şi poate m-aş fi stăpînit şi n-aş fi făcut ce am făcut, dacă ea ar fi tăcut. Dar a început brusc să vorbească, agăţîndu-se de mîna în care ţineam pumnalul.

— Vino-ţi în fire! Ce ai? Ce-i cu tine? Nu s-a întîmplat nimic, nimic, nimic… Jur!

Poate că aş mai fi întîrziat, dar aceste ultime cuvinte ale ei, din care eu am dedus contrariul, mai precis că totul se întîmplase, cereau un răspuns. Iar răspunsul trebuia să fie pe măsura stării de spirit în care mă adusesem singur, care urma un neîntrerupt *crescendo* şi care trebuia să continue să crească în acelaşi ritm. Şi turbarea îşi are regulile ei.

— Nu minţi, nenorocito! am urlat eu şi am prins-o de braţ cu mîna stîngă, dar ea s-a smuls. Atunci, fără să las pumnalul din mînă, am prins-o de gît cu mîna stîngă, am trîntit-o pe spate şi am început s-o sugrum. Ce gît tare avea… Ea s-a agăţat cu ambele mîini de mîinile mele, încercînd să le îndepărteze de gît, iar eu, ca şi cînd tocmai asta aşteptam, am lovit-o cu toată puterea cu pumnalul în partea stîngă, sub coaste.

Cei care susţin că nu-şi aduc aminte ce fac într-o criză de furie spun prostii, te mint în faţă. Am fost conştient în fiecare clipă. Cu cît îmi aţîţam mai mult vîlvătaia furiei, cu atît mai tare ardea în mine flacăra conştiinţei, astfel că nu aveam cum să nu văd tot ceea ce făceam. În fiecare secundă am ştiut ce fac. Nu pot să spun că ştiam dinainte ce voi face, dar în secunda în care făceam un gest, ba chiar cu puţin înainte, ştiam ce fac, parcă pentru a putea să mă căiesc, pentru a-mi spune că aş putea să mă opresc. Ştiam că o lovesc sub coaste şi că pumnalul va intra adînc. În secunda în care făceam asta, ştiam că fac ceva îngrozitor, ceva ce nu mai făcusem niciodată şi care va avea urmări îngrozitoare. Dar conştiinţa acestui lucru licărea ca un fulger şi după aceea urma imediat gestul. Iar gestul îl conştientizam cu o claritate neobişnuită. Am auzit şi îmi amintesc cum corsetul a opus rezistenţă o clipă, după care cuţitul a pătruns în ceva moale. Ea s-a prins cu mîinile de pumnal, s-a tăiat, dar n-a putut să-l oprească. Mult timp după aceea, în închisoare, cînd înlăuntrul meu s-a săvîrşit o cotitură morală, am cugetat la acel moment, din care îmi aminteam ce puteam cîntărind lucrurile. Îmi aduc aminte că pentru o secundă, doar pentru o secundă înainte de a săvîrşi fapta, am avut conştiinţa teribilă că ucid, că am ucis o femeie, o femeie lipsită de apărare, pe soţia mea. Îmi amintesc oroarea acestei conştientizări şi de aceea trag concluzia, ba chiar îmi amintesc vag că, după ce am împlîntat pumnalul, l-am scos imediat, dorind să îndrept fapta comisă şi s-o opresc. O secundă am stat nemişcat, aşteptînd să văd ce se va întîmpla, dacă pot îndrepta ceva. Ea a sărit în picioare şi a ţipat:

— Dădacă! M-a omorît!

Auzind zgomot, dădaca apăruse în prag. Eu încă mai stăteam nemişcat, aşteptînd şi nevenindu-mi să cred. Dar, dintr-odată, de sub corsetul ei ţîşni sîngele. Abia atunci am înţeles că nu se mai poate îndrepta nimic şi am decis pe dată că nici măcar nu e nevoie, că de fapt asta voiam şi exact asta trebuia să fac. Am aşteptat pînă cînd s-a prăbuşit, în timp ce dădaca se apropia în fugă de ea strigînd „Dumnezeule!“, şi abia atunci am lăsat pumnalul şi am ieşit din cameră.

„Nu trebuie să mă agit, trebuie să ştiu ce fac“, mi-am spus fără să mă uit la ea şi la dădacă. Dădaca ţipa, o chema pe fata în casă. Am străbătut coridorul şi, după ce am trimis fata acolo, m-am dus la mine în cameră. „Ce trebuie să fac?“, m-am întrebat şi mi-am dat seama imediat ce. Întrînd în birou, m-am dus direct la perete, am luat un revolver, l-am cercetat – era încărcat – şi l-am pus pe masă. Apoi am scos teaca de sub divan şi m-am aşezat.

Am stat mult timp aşa. Nu mă gîndeam la nimic, nu-mi aminteam nimic. Auzeam că afară e agitaţie. Am auzit cum a venit cineva, apoi altcineva. Apoi l-am auzit şi l-am văzut pe Egor aducîndu-mi în birou coşul din nuiele împletite. De parcă mai avea cineva nevoie de el!

— Ai auzit ce s-a întîmplat? l-am întrebat. Spune-i portarului să anunţe poliţia.

El plecă fără o vorbă. M-am ridicat, am încuiat uşa, mi-am scos ţigările şi chibriturile şi mi-am aprins o ţigară. N-am apucat s-o termin, că m-a şi cuprins un somn greu. Am dormit, cred, vreo două ore. Îmi aduc aminte că am visat că eram în relaţii amiabile cu ea, că ne certaserăm, dar ne împăcam, parcă ne mai tulbura cîte ceva, dar eram prieteni. M-a trezit o bătaie în uşă. „E poliţia, m-am gîndit eu, în timp ce îmi veneam în fire. Parcă o omorîsem. Sau poate o fi chiar ea şi nu s-a întîmplat nimic.“ Urmă o altă bătaie în uşă. N-am răspuns, încercînd să găsesc un răspuns la întrebarea: s-a întîmplat sau nu s-a întîmplat? Da, se întîmplase. Mi-am amintit cum opusese rezistenţă corsetul, cum se afundase cuţitul şi m-au trecut fiori pe şira spinării. „Da, s-a întîmplat. Da, acum e rîndul meu“, mi-am spus. Îmi spuneam asta şi, totodată, ştiam că nu mă voi sinucide. Totuşi m-am ridicat şi am luat din nou revolverul în mînă. Ciudat, dar mi-am amintit cum înainte fusesem de multe ori la un pas de sinucidere, cum chiar în acea zi, în tren, mi se păruse simplu, tocmai pentru că mă gîndeam că în acest fel o voi înfrînge. Acum însă, nu puteam nu numai să mă sinucid,

dar nici măcar să mă gîndesc la aşa ceva. „De ce s-o fac?“, mă întrebam fără să am un răspuns. Bătăile în uşă continuau. „Da, mai întîi să văd cine bate la uşă. Încă mai am timp.“ Am lăsat jos revolverul şi l-am acoperit cu un ziar. M-am dus la uşă şi am tras zăvorul. Era sora soţiei mele, o văduvă cumsecade şi proastă.

— Vasea, ce-i asta? întrebă ea şi începură să-i curgă lacrimile pe care le avea mereu la îndemînă.

— Ce vrei? am întrebat-o cu grosolănie.

Îmi dădeam seama că nu trebuia şi că nu aveam nici un motiv să fiu grosolan cu ea, dar nu eram în stare să găsesc alt ton.

— Vasea, ea moare! Aşa a spus Ivan Feodorovici.

Ivan Feodorovici era doctorul, doctorul şi sfătuitorul ei.

— E aici? am întrebat eu, cuprins din nou de furie împotriva ei. Şi ce dacă?

— Vasea, du-te la ea. Vai, ce îngrozitor, spuse ea.

„Să mă duc la ea?“, m-am întrebat. Şi-am hotărît pe loc că trebuie să merg la ea, că, probabil, aşa se procedează întotdeauna, că atunci cînd un soţ ca mine îşi ucide soţia trebuie să se ducă neapărat la ea. „Dacă aşa se procedează, trebuie să merg, mi-am spus. „Dacă o să fie nevoie, o să am tot timpul“, am reflectat eu în legătură cu intenţia de a mă împuşca şi mi-am urmat cumnata. „Acum o să am parte de vorbe goale, de grimase, dar n-am de gînd să cedez“, mi-am spus.

— Stai aşa, i-am spus surorii, e nepotrivit să merg doar în ciorapi, aşteaptă să-mi pun măcar papucii.

XXVIII

— Uimitor lucru! Cînd am ieşit din birou şi am trecut prin camerele bine-cunoscute, în mine a răsărit din nou speranţa că n-a fost nimic, dar m-a izbit un miros greţos de soluţii doftoriceşti – iodoform, carmol. Nu, totul era adevărat. Trecînd pe coridor pe lîngă camera copiilor, am văzut-o pe micuţa Liza. Se uita la mine cu o privire speriată. Am avut chiar senzaţia că acolo erau cei cinci copii şi cu toţii se uitau la mine. M-am apropiat de uşă, fata în casă mi-a deschis de dinăuntru şi a ieşit. Primul lucru care mi-a sărit în ochi a fost rochia ei gri deschis de pe scaun, înnegrită toată de sînge. Ea zăcea în patul nostru

dublu, chiar în partea unde dormeam eu – era mai uşor de ajuns în locul acela – cu genunchii ridicaţi. Stătea uşor înclinată pe nişte perne, cu bluza descheiată. Rana îi fusese acoperită cu ceva. În cameră plutea un miros greu de iodoform. Înainte de toate şi mai mult decît orice m-a izbit faţa ei tumefiată, vineţie din cauza umflăturilor, pe o parte a nasului şi sub ochi. Erau consecinţele loviturii mele cu cotul cînd încercase să mă oprească. Nu mai rămăsese nimic din frumuseţea de dinainte, acum mi se părea că se insinuase ceva dezgustător în înfăţişarea ei. M-am oprit în prag.

— Du-te, du-te la ea, îmi spunea sora ei.

„Da, fără îndoială, vrea să se căiască“, m-am gîndit eu. „S-o iert? Da, e pe moarte şi pot s-o iert“, îmi ziceam, încercînd să fiu mărinimos. M-am apropiat. Şi-a ridicat cu greu ochii spre mine, dintre care unul era învineţit, şi mi-a spus cu greutate, împleticindu-se:

— Ţi-ai atins scopul, m-ai omorît… – Şi pe faţa ei, cu toată suferinţa fizică şi chiar apropierea morţii, se citea aceeaşi veche şi rece ură animalică pe care o ştiam. Copiii… tot… n-o să ţi-i dau… Îi va lua ea (sora ei)…

Despre ceea ce era important pentru mine, despre vina şi infidelitatea ei, parcă nu considera că merită să amintească.

— Da, admiră-ţi opera, a spus ea privind spre uşă şi a oftat. În prag stătea sora ei cu copiii. Da, uite ce-ai făcut.

M-am uitat la copii, la faţa ei urîţită, plină de contuzii, şi, pentru prima dată, am uitat de mine, de drepturile mele, de orgoliul meu, pentru prima dată am văzut în ea un om. Şi tot ce mă jignise, ca şi gelozia mea, mi s-au părut atît de neînsemnate în comparaţie cu ceea ce făptuisem, încît îmi venea să-mi lipesc faţa de mîna ei şi să-i spun „Iartă-mă!“, dar n-am avut curaj.

Ea tăcea cu ochii închişi pentru că – era evident – n-o mai ţineau puterile să continue. Apoi faţa ei desfigurată a început să tremure şi să se crispeze. M-a împins fără vlagă.

— De ce ai făcut toate astea? De ce?

— Iartă-mă, am spus.

— Să te iert? Toate astea sînt prostii… Măcar de n-aş muri!…, a exclamat ea, ridicîndu-se puţin şi aţintindu-mă cu ochii strălucind de febră. Da, ţi-ai atins scopul!… Te urăsc!… Ah! Of!, a strigat ea, fără îndoială delirînd şi parcă temîndu-se de ceva. Hai, ucide-mă, ucide-mă, nu mi-e teamă… Dar pe toţi, pe toţi, şi pe el. S-a dus, s-a dus!

A delirat tot timpul. Nu recunoştea pe nimeni. În aceeaşi zi, către amiază, a murit. Pe mine mă duseseră deja la secţie, încă de la ora opt dimineaţa, iar apoi la închisoare. Cele unsprezece luni, cît am stat acolo în aşteptarea procesului, am chibzuit adînc şi asupra mea, şi asupra trecutului meu şi l-am înţeles. Am început să-l înţeleg din a treia zi. În a treia zi m-au dus acolo…

Voia să spună ceva anume, dar se opri, neputînd să-şi stăpînească hohotele de plîns. După ce-şi adună puterile, continuă:

— Am început să înţeleg doar atunci cînd am văzut-o în sicriu… Suspină, dar continuă imediat grăbit: Abia atunci, cînd i-am văzut faţa fără viaţă, am înţeles tot ce făcusem. Am înţeles că eu, eu am ucis-o, că din pricina mea, ea, care fusese vie, caldă, se mişcase, acum devenise inertă, rece, ca de ceară, şi că nu mai puteam îndrepta acest lucru niciodată, niciunde, în nici un fel. Cine n-a trecut prin aşa ceva, n-are cum să înţeleagă… Oh! Oh! Oh!…, exclamă el de cîteva ori şi amuţi.

Am tăcut amîndoi îndelung. El stătea în faţa mea, zguduindu-se de plîns, fără să scoată un cuvînt.

— Iertaţi-mă…

Se întoarse cu spatele la mine şi se întinse pe banchetă, acoperindu-se cu pătura. Cînd am ajuns în gara unde trebuia să cobor – era ora opt dimineaţa –, m-am apropiat de el ca să-mi iau rămas-bun. Nu ştiu dacă dormea sau se prefăcea, dar nu s-a mişcat. L-am atins cu mîna. S-a dezvelit. Era limpede că nu dormea.

— Rămîneţi cu bine, i-am spus întinzîndu-i mîna.

Îmi întinse şi el mîna şi schiţă un zîmbet vag, dar atît de jalnic că îmi venea să plîng.

— Da, iertaţi-mă, repetă el acelaşi cuvînt cu care îşi încheiase întreaga istorisire.

1887-1889

1. Obiect vestimentar bărbătesc, plisat în talie, care se purta peste un alt obiect de îmbrăcăminte mai gros.
2. Cod al relaţiilor sociale, familiale şi economice, alcătuit în secolul al XVI-lea, în timpul lui Ivan cel Groaznic, bazat pe principiul puterii nelimitate a capului familiei. Termenul a căpătat conotaţii peiorative în zilele noastre, întrucît

ilustrează un mod de viaţă tradiţionalist, asociat tiraniei patriarhale.

3. Porecla dansatoarei Margueritte Baudel (1810-1860), folosită aici în sensul de femeie de moravuri uşoare.

4. Sectă religioasă din SUA, care propovăduieşte celibatul, invocînd faptul că Iisus Hristos nu a fost căsătorit.

5. Jean-Martin Charcot, medic francez, precursor al neurologiei şi psihologiei moderne.

6. Vin, femei şi cîntec (în germ., în orig.).

7. Curtezană din Grecia Antică, celebră pentru frumuseţea sa, care a servit drept model marilor sculptori greci Praxiteles şi Apelles.

8. Se referă la case de toleranţă care se aflau în piaţa şi pe strada Trubnaia.

9. Urie Hititul, soldat în armata regelui David, a fost ucis la ordinul lui David, care se îndrăgostise de nevasta acestuia, Batşeba.

10. Heinrich Wilhelm Ernst (1814-1865), violonist şi compozitor austriac.

11. Administraţie locală în Rusia ţaristă.

Părintele Serghie

I

În anii ’40, la Petersburg s-a petrecut un eveniment care a uimit pe toată lumea. Cu o lună înaintea nunţii cu o frumoasă domnişoară de onoare, una din favoritele împărătesei, un prinţ, o mîndreţe de bărbat, comandantul escadronului imperial, pe care toţi îl vedeau aghiotant şi căruia îi prevesteau o carieră strălucită la curtea ţarului Nicolae I, şi-a dat demisia, a rupt relaţia cu logodnica sa, i-a dăruit surorii mica sa moşie şi a plecat la mănăstire cu gîndul să se călugărească. Evenimentul a părut ceva ieşit din comun şi de neînţeles pentru cei care nu-i cunoşteau motivele lăuntrice. Pentru prinţul Stepan Kasatski însă, totul venise atît de firesc, încît nici măcar nu-i trecea prin cap că ar fi putut să procedeze altfel.

Tatăl lui Stepan Kasatski, colonel în rezervă al gărzii imperiale, murise cînd fiul său avea doisprezece ani. Oricît de rău i-a părut mamei să-şi vadă fiul plecat de acasă, n-a îndrăznit să nesocotească dorinţa răposatului ei soţ, care o legase cu limbă de moarte să nu ţină băiatul acasă, ci să-l trimită la liceul militar. Prin urmare, băiatul a fost dat la liceul militar. Văduva s-a mutat şi ea la Petersburg, împreună cu fiica sa, Varvara, ca să fie lîngă fiul ei şi să-l ia acasă de sărbători.

Băiatul se remarca prin aptitudinile sale strălucite şi orgoliul nemăsurat, datorită cărora era primul atît la ştiinţe, în special la matematică, pentru care dovedea o înclinaţie aparte, cît şi la instruire militară şi echitaţie. În ciuda înălţimii sale neobişnuite, era frumos şi sprinten. Ar fi fost şi prin comportament un cadet cu totul exemplar, dacă n-ar fi fost iute la mînie. N-avea darul beţiei, nu ducea o viaţă de desfrîu şi era din cale-afară de sincer. Singurul lucru ce-l împiedica să fie un cadet model erau răbufnirile de furie. Atunci îşi pierdea cu desăvîrşire cumpătul şi devenea o fiară. Odată, era cît pe ce să arunce pe fereastră un cadet care începuse să ia în zeflemea colecţia lui de

minerale. Altă dată, era s-o încurce: a azvîrlit în intendent cu o farfurie plină cu pîrjoale, s-a năpustit asupra ofiţerului şi, spun unii, l-a lovit, pentru că acesta îşi luase vorba înapoi şi îl minţise în faţă. Cu siguranţă ar fi fost coborît în grad, dacă directorul liceului militar nu ar fi tăinuit toată tărăşenia şi nu l-ar fi dat afară pe intendent.

La optsprezece ani, a absolvit cu gradul de ofiţer şi a intrat în regimentul gărzii imperiale. Împăratul Nikolai Pavlovici îl ştia încă din liceu şi l-a remarcat şi mai tîrziu, în regiment, astfel încît lumea îi prevestea o carieră de aghiotant. Kasatski însuşi dorea cu ardoare acest lucru, nu doar pentru a-şi satisface orgoliul, ci mai cu seamă pentru că, încă din vremea liceului, îl iubea cu înflăcărare, chiar pătimaş pe Nikolai Pavlovici. De fiecare dată cînd Nikolai Pavlovici vizita liceul militar – şi o făcea des –, cînd intra cu pas vioi, etalîndu-şi statura înaltă, în tunică militară, cu pieptul scos în afară, cu nasul acvilin deasupra mustăţii şi favoriţii tăiaţi scurt, Kasatski era cuprins de extaz, ca un îndrăgostit, acelaşi extaz pe care avea să-l încerce şi mai tîrziu, cînd va întîlni obiectul dragostei. Doar că extazul de îndrăgostit pentru Nikolai Pavlovici era mai puternic: dorea să-şi dovedească devotamentul său neţărmurit, să-i sacrifice întreaga sa fiinţă. Iar Nikolai Pavlovici ştia că stîrneşte un asemenea extaz şi îl stîrnea înadins. Se juca cu cadeţii, îi plăcea să fie în mijlocul lor, tratîndu-i ba de-a dreptul copilăros, ba prietenos, ba cu solemnitate maiestuoasă. După ultimul incident cu intendentul, Nikolai Pavlovici nu-i spuse nimic lui Kasatski, dar, cînd acesta se apropie de el, îl îndepărtă printr-un gest teatral şi, încruntîndu-se, îl ameninţă cu degetul. La plecare, îi zise:

— Să ştii că am aflat tot, dar anumite lucruri prefer să nu le ştiu. Însă ele sînt aici.

Şi arătă spre inimă.

La absolvire însă, cînd cadeţii au fost înfăţişaţi împăratului, Nikolai Pavlovici n-a mai pomenit nimic despre acel incident, spunîndu-le că întotdeauna i se pot adresa deschis, că trebuie să-şi slujească ţarul şi patria şi că el le va rămîne pentru totdeauna cel mai bun prieten. Toţi cadeţii au fost înduioşaţi, ca de obicei, de vorbele împăratului, iar Kasatski, amintindu-şi de cele întîmplate, a izbucnit în plîns şi s-a legat să-l slujească pe mult iubitul ţar din toate puterile.

Cînd Kasatski şi-a luat în primire postul în regiment, mama sa s-a mutat împreună cu fiica ei mai întîi la Moscova, iar apoi la ţară. Kasatski i-a dăruit

surorii sale jumătate din avere, partea rămasă fiind de ajuns cît să se întreţină în regimentul de lux unde slujea.

Din afară, Kasatski părea un strălucit ofiţer din gardă, ca oricare altul, preocupat de carieră, dar înlăuntrul său era chinuit de un zbucium intens şi greu de înţeles. Zbuciumul acesta îl măcina, pare-se, din fragedă copilărie în cele mai felurite chipuri, dar, în esenţă, era unul şi acelaşi – să atingă perfecţiunea şi succesul în toate încercările ce i se iveau în cale, stîrnind astfel laudele şi uimirea celor din jur. Dacă era vorba de învăţătură sau de ştiinţă, se punea pe treabă şi nu se lăsa pînă nu primea laude şi nu era dat de exemplu celorlalţi. Odată ţelul atins, se dedica altuia. Aşa ajunsese primul la ştiinţe şi tot în liceu, observînd că se exprimă cam stîngaci în limba franceză, studiase cu atîta sîrg, încît începuse să stăpînească franceza la fel de bine ca rusa; apoi se apucase de şah, devenind un şahist excelent.

Pe lîngă principala chemare a vieţii sale, adică slujirea ţarului şi a patriei, îşi stabilea întotdeauna un ţel anume şi, oricît de neînsemnat ar fi fost acesta, i se consacra cu toată fiinţa şi trăia doar pentru el pînă cînd îl atingea. Dar cum îşi vedea scopul atins, în conştiinţa lui se înfiripa pe dată un altul ce-i lua locul celui de dinainte. Această tendinţă de a ieşi în evidenţă şi de a-şi atinge ţelul propus ca să iasă în evidenţă îi umplea viaţa. Astfel, odată ajuns ofiţer, îşi propuse să-şi cunoască slujba la perfecţie şi în curînd deveni un ofiţer exemplar, chiar dacă rămăsese cu acelaşi cusur, adică firea lui iute, de necontrolat, din pricina căreia săvîrşea multe gesturi prosteşti care-i puneau în pericol reuşita în carieră. Apoi, dîndu-şi seama într-o conversaţie mondenă că are unele lipsuri în cultura generală, îşi puse în cap să şi-o completeze şi se puse pe citit, obţinînd ceea ce-şi dorea. Pe urmă îşi propuse să obţină o poziţie strălucită în înalta societate, învăţă să danseze minunat, aşa că în scurt timp începu să fie invitat la toate balurile aristocratice şi la unele serate. Cu toate acestea, nu se simţea pe deplin mulţumit. Era obişnuit să fie primul în toate, iar în aceste cercuri era departe de a fi cel dintîi.

Pe atunci, înalta societate era alcătuită – cred că aşa a fost dintotdeauna şi pretutindeni – din patru categorii: 1) oameni bogaţi şi curteni; 2) oameni modeşti, dar născuţi şi crescuţi la curte; 3) oameni bogaţi care-i imită pe curteni şi 4) oameni nici modeşti, nici curteni care îi imită pe cei din primele două categorii. Kasatski nu se regăsea printre primii, dar era bine primit în ultimele două cercuri. Odată pătruns în societate, îşi propuse să aibă o relaţie cu o

femeie de lume şi, în chip neaşteptat chiar şi pentru el, în scurt timp îşi atinse acest ţel. Însă nu după multă vreme înţelese că cercurile în care se învîrtea el erau inferioare, că existau altele mai sus-puse, cele de la Palat, unde, chiar dacă era primit, rămînea totuşi un străin. Îl tratau cu amabilitate, dar atitudinea acestor oameni îi dădea de înţeles că nu este unul de-al lor. Iar Kasatski îşi dorea să fie dintre ai lor. Pentru asta, trebuia ori să ajungă aghiotant – cum avea să devină în cele din urmă – ori să se însoare cu cineva din acest cerc. Şi se hotărî să procedeze întocmai. Îşi alese o mîndreţe de fată de la Curte, care nu numai că făcea parte din acea societate în care voia el să pătrundă, dar era şi punctul de atracţie al unor oameni aflaţi în poziţiile cele mai înalte şi mai influente din rîndul aristocraţiei. Fata era contesa Korotkova. Kasatski începu să o curteze nu doar de dragul carierei; Korotkova era nespus de atrăgătoare, aşa că în scurt timp se îndrăgosti de ea. La început ea îl tratã cu răceală, dar brusc situaţia se schimbă. Contesa începu să fie duioasă cu el, în timp ce mama ei îl invita stăruitor să le viziteze.

Kasatski o ceru în căsătorie şi ea acceptă. Rămase uimit de uşurinţa cu care obţinuse fericirea aceasta, observînd totuşi ceva neobişnuit şi bizar în atitudinea mamei şi a fiicei. Dragostea îl orbise atît de tare, încît nu băgă de seamă un lucru pe care îl ştia aproape tot oraşul – că logodnica lui fusese cu un an în urmă amanta lui Nikolai Pavlovici.

II

Cu două săptămîni înaintea nunţii, Kasatski se afla la Ţarskoe Selo, la *dacea*1 logodnicei sale. Era o zi călduroasă de mai. Cei doi îndrăgostiţi se plimbară o vreme prin grădină şi se aşezară pe o băncuţă de pe aleea umbroasă de tei. Mary era neasemuit de frumoasă în rochia ei albă de muselină. Părea întruchiparea inocenţei şi a dragostei. Stătea pe bancă, ba plecîndu-şi capul, ba aruncînd o privire fugară bărbatului chipeş şi uriaş care-i vorbea cu deosebită tandreţe şi grijă, parcă temîndu-se ca nu cumva, prin vreun gest, prin vreun cuvînt, să insulte ori să păteze puritatea de înger a logodnicei sale. Kasatski făcea parte dintre acei bărbaţi din anii ’40 – astăzi de negăsit – care, cu toate că îşi îngăduiau şi nu condamnau în sinea lor libertinajul în relaţiile sexuale, pretindeau, în schimb, de la soţiile lor puritate absolută, dumnezeiască, şi

tocmai această puritate o vedeau în fiecare fată din cercul lor şi se purtau cu ele ca atare. Judecată prin prisma desfrîului pe care şi-l permiteau, opinia aceasta a bărbaţilor era în mare parte falsă şi dăunătoare, dar în privinţa femeilor era mai folositoare – cred eu – decît concepţia complet diferită a tinerilor de azi care în fiecare fată văd o femeiuşcă în căutarea unui mascul. În faţa acestei adoraţii, fetele încercau la rîndul lor să fie mai mult sau mai puţin zeiţe. Opinia aceasta despre femei era împărtăşită şi de Kasatski, care îşi privea logodnica în acelaşi chip. Niciodată nu fusese mai îndrăgostit ca în ziua aceea şi nu simţea nici cea mai mică dorinţă senzuală pentru logodnica sa; dimpotrivă, o privea cu duioşie, ca pe ceva imposibil de atins.

Se ridică în picioare cît era de înalt şi se postă în faţa ei, sprijinindu-şi mîinile pe sabie.

— Abia acum am aflat ce înseamnă fericirea imensă pe care o poate simţi un bărbat. Dumneata, adică tu, spuse el zîmbind timid, mi-ai dăruit-o!

Încă nu se obişnuiseră să-şi spună „tu“, iar el, simţind că ea îi este superioară moral, găsea că e îngrozitor să se adreseze acestui înger cu „tu“.

— Datorită… ţie, am ajuns să mă cunosc pe mine însumi, să-mi dau seama că sînt mai bun decît credeam.

— Eu o ştiam de mult. De aceea v-am şi îndrăgit…

O privighetoare începu să ciripească undeva pe-aproape, iar frunzişul crud fremăta în adierea vîntului. Îi luă mîna şi i-o sărută, iar ochii i se umplură de lacrimi. Ea crezu că-i mulţumeşte pentru că-i spusese că l-a îndrăgit. El făcu cîţiva paşi fără să scoată un cuvînt, apoi se întoarse şi se aşeză din nou.

— Dumneata ştii, tu ştii, de fapt tot aia e, că nu m-am apropiat de tine dezinteresat, ci pentru că îmi doream relaţii în înalta societate, apoi însă… Cît de meschin a devenit acest lucru în comparaţie cu tine, după ce am ajuns să te cunosc. Nu eşti supărată din cauza asta?

Ea nu îi răspunse, ci doar îi atinse mîna.

El înţelese că asta înseamnă: „Nu, nu sînt supărată“.

— Da, tu mi-ai spus… El ezită, i se părea prea îndrăzneţ ce avea de gînd să rostească. Ai spus că m-ai îndrăgit, dar iartă-mă, cred că mai e ceva ce te tulbură şi te frămîntă. Ce este?

„Da, acum sau niciodată, îşi spuse ea. Oricum va afla. Acum însă n-o să mai plece. Vai, ar fi îngrozitor să plece!“

Îi învălui într-o privire drăgăstoasă făptura impozantă, nobilă şi puternică.

În aceste clipe, îl iubea mai mult decît pe Nicolai şi, dacă n-ar fi fost vorba de împărat, nu l-ar fi schimbat pe Kasatski cu nimeni altcineva pe lume.

— Ascultă. Nu pot să te mint. Trebuie să-ţi mărturisesc totul. Mă întrebi ce mă frămîntă. Ei bine, am mai iubit.

Îşi puse mîna pe a lui într-un gest de implorare.

El tăcea.

— Vrei să ştii pe cine? Ei da, l-am iubit pe el, pe împărat.

— Cu toţii îl iubim. Îmi închipui că asta s-a întîmplat la pension…

— Nu, după. Am făcut o pasiune pentru el, dar pe urmă a trecut. Trebuie însă să-ţi spun…

— Ei, şi ce-i cu asta?

— Păi n-a fost doar atît.

Ea îşi acoperi faţa cu mîinile.

— Vrei să spui că i te-ai dăruit?

Ea tăcea.

— Ai fost amanta lui?

Ea nu răspunse.

Kasatski sări în picioare şi rămase încremenit în faţa ei, alb ca varul, cu fălcile tremurînd. Îşi aminti dintr-odată cum Nikolai Pavlovici îl felicitase cu căldură cînd se întîlniseră odată pe Nevski Prospekt.

— Dumnezeule, ce am făcut, Stiva!

— Nu mă atinge, nu mă atinge! Oh, mi se rupe sufletul!

El se întoarse şi o porni spre casă, unde o întîlni pe mama ei.

— Ce e cu dumneata, prinţe? Eu…

Dar, văzînd cum arată, tăcu. Brusc, lui Kasatski i se urcă sîngele la cap.

— Aţi ştiut acest lucru şi aţi vrut să vă folosiţi de mine ca să-l ascundeţi. Dacă n-aţi fi femeie…, strigă el ridicînd la ea pumnul uriaş. Apoi se răsuci pe călcîie şi fugi.

Dacă amantul logodnicei sale ar fi fost un om obişnuit, l-ar fi ucis. Dar aşa, era vorba de ţarul mult iubit.

A doua zi îşi luă concediu, îşi dădu demisia şi, prefăcîndu-se bolnav ca să nu vadă pe nimeni, plecă la ţară.

Îşi petrecu vara acolo, punîndu-şi treburile în ordine. Iar după ce trecu vara, nu se mai întoarse la Petersburg, ci plecă la mănăstire şi se călugări.

Mama lui îi scrise încercînd să-l facă să renunţe la acest pas decisiv. El îi

răspunse că mai presus de orice altceva este chemarea lui Dumnezeu şi că el o simte cu toată fiinţa. Doar sora lui, la fel de mîndră şi orgolioasă, îl înţelegea.

Ea înţelegea că el se călugărise ca să se ridice deasupra tuturor celor care voiau să-i arate că îi sînt superiori. Şi îl înţelegea corect. Călugărindu-se, demonstra că dispreţuieşte tot ceea ce altora, chiar şi lui, i se păruse atît de important cît timp slujise în armată, şi că atinsese o asemenea înălţime, încît putea să-i privească de sus pe toţi cei pe care-i invidiase pînă atunci. Dar nu era condus doar de acest sentiment, cum credea sora lui. Mai era mînat şi de un sentiment profund religios, necunoscut Varenkăi, care se împletea cu mîndria şi dorinţa lui de a fi primul în toate. Dezamăgirea pe care i-o pricinuise Mary (logodnica), în care văzuse un înger, şi jignirea îndurată fuseseră atît de puternice, încît îl aduseseră la disperare, iar disperarea unde putea să ducă? La Dumnezeu, la credinţa din copilărie, care-i rămăsese neatinsă dintotdeauna.

III

De sărbătoarea Acoperămîntul Maicii Domnului, Kasatski intră în mănăstire.

Stareţul mănăstirii era de viţă nobilă, scriitor erudit şi totodată ascet. Cu alte cuvinte, continua tradiţia călugărilor valahi, care se supuneau cu smerenie mentorului şi învăţătorului ales. Stareţul fusese discipolul vestitului schimnic Ambrozie, discipolul lui Macarie, care la rîndul său fusese discipolul eremitului Leonid, acesta fiind discipolul lui Paisie Velicikovski2. Kasatski îl alese să-i fie duhovnic şi se supuse lui.

Pe lîngă sentimentul de superioritate asupra celorlalţi, pe care îl încerca în mănăstire, Kasatski găsi şi în îndeletnicirile monahale, ca de altfel în tot ce făcea, bucuria de a atinge desăvîrşirea atît în viaţa exterioară, cît şi în cea lăuntrică. Aşa cum în regiment nu numai că fusese un ofiţer impecabil, dar făcuse mai mult decît i se cerea, depăşindu-şi limitele propriei perfecţiuni, şi acum, călugăr fiind, se străduia să fie perfect – mereu sîrguincios, cumpătat, smerit, curat nu doar cu fapta, ci şi cu gîndul, şi ascultător. Îndeosebi această ultimă calitate, echivalentă cu perfecţiunea, îi făcea viaţa uşoară. Chiar dacă multe din obligaţiile vieţii monahale într-o mănăstire aflată în apropierea capitalei şi, de aceea, prea mult vizitată, îi displăceau, pentru că erau o ispită,

firea lui ascultătoare le făcea să nu însemne mare lucru: „Nu e treaba mea să judec, treaba mea e să îndeplinesc ce mi se cere, indiferent dacă trebuie să stau de veghe la Sfintele Moaşte, să cînt în strană sau să ţin socotelile arhondăriei“. O atitudine la fel de supusă faţă de stareţ înlătura orice urmă de îndoială. Să nu fi fost supunerea aceasta, s-ar fi simţit împovărat şi de lungimea şi monotonia slujbelor bisericeşti, şi de larma vizitatorilor, precum şi de năravurile fraţilor săi călugări. Acum însă, nu doar că le îndura pe toate cu bucurie, dar ele îi erau alinare şi sprijin în viaţă. „Nu ştiu de ce e nevoie să ascult de cîteva ori pe zi aceleaşi rugăciuni, dar ştiu că trebuie. Şi, ştiind că trebuie, găsesc bucurie în ele.“ Stareţul îi spusese că aşa cum hrana materială este necesară pentru întreţinerea vieţii, la fel, hrana spirituală, adică rugăciunea, este trebuincioasă pentru întreţinerea vieţii spirituale. El credea în asta şi, într-adevăr, slujba religioasă, pentru care uneori se trezea cu greu în zorii zilei, îi aducea o tihnă şi o bucurie de netăgăduit. Această bucurie i-o dădeau conştiinţa smereniei şi a certitudinii că acţiunile stabilite de mentorul său sînt cele drepte. Totuşi, sensul vieţii sale consta nu numai în a-şi supune tot mai mult voinţa şi a deveni tot mai smerit, ci şi în a atinge toate virtuţile creştine, care la început i se păruseră uşor de realizat. Îşi cedase întreaga moşie mănăstirii şi nu regreta, pentru că nu era trîndav din fire. Smerenia în faţa celor subordonaţi ierarhic i se părea nu numai un lucru uşor de făcut, dar îi aducea şi bucurie. Izbutise să-şi înfrîneze cu uşurinţă chiar şi păcatul poftelor trupeşti, atît lăcomia, cît şi desfrîul. Duhovnicul său îl prevenise mai ales în legătură cu acest din urmă păcat, şi Kasatski era bucuros că scăpase de el.

Un singur lucru îl chinuia: amintirea logodnicei sale. Şi nu doar amintirea, ci şi imaginea vie a ceea ce ar fi putut să fie. Fără să vrea, îi apărea în minte favorita împăratului, aşa cum o ştia el, care apoi se mărita şi devenea o soţie şi o mamă minunată. Soţul avea şi el o poziţie importantă, era influent şi se bucura de respect şi de o soţie bună, ce-şi regretă greşeala.

În clipele bune, pe Kasatski nu-l tulburau aceste gînduri. Dacă îi veneau totuşi în minte, se bucura că scăpase de aceste ispite. Erau însă şi clipe cînd tot ceea ce însemna viaţa lui la mănăstire se întuneca dintr-odată, iar el nu numai că înceta să mai creadă în sensul vieţii sale, dar nici măcar nu-l mai vedea, nu mai era în stare să-l trezească în conştiinţa sa. Atunci îl copleşeau amintirile şi – ce era mai greu de recunoscut – se căia că o apucase pe acest drum.

Singurul lucru care-l salva în această situaţie erau ascultarea, munca şi cîte

o zi întreagă petrecută în rugăciune. De obicei, făcea mătănii, se ruga chiar mai mult decît cerea rînduiala, dar se ruga cu trupul, nu cu sufletul. Starea asta dura o zi, uneori două, iar apoi trecea de la sine. Însă ziua respectivă sau cele două zile erau cumplite. Kasatski simţea că nu mai e stăpîn pe sine, că nu se mai află în puterea lui Dumnezeu, ci a cuiva străin. Şi tot ce putea să facă şi chiar făcea în acele perioade era să urmeze povaţa duhovnicului: să se stăpînească, să nu întreprindă nimic în răstimpul acela şi să aştepte. În mare, în zilele acelea, Kasatski nu mai trăia după propria voinţă, ci după cea a duhovnicului şi în această ascultare afla o linişte deosebită.

Aşa a dus-o Kasatski în prima mănăstire vreme de şapte ani. La sfîrşitul celui de-al treilea an, a fost hirotonisit şi a primit numele de Serghie. Hirotonisirea a însemnat un eveniment important în viaţa lăuntrică a lui Serghie. Şi înainte încerca un sentiment adînc de alinare şi înălţare spirituală cînd se împărtăşea. Acum însă, cînd se întîmpla să slujească el însuşi, săvîrşirea proscomidiei îl aducea într-o stare de extaz şi profundă emoţie. Apoi însă, acest sentiment a slăbit din ce în ce mai mult şi, odată, cînd s-a întîmplat să slujească în starea de depresie în care cădea adesea, a simţit că şi aceasta va trece. Şi, într-adevăr, sentimentul acesta s-a diminuat făcînd loc obişnuinţei.

În al şaptelea an al vieţii sale la mănăstire, Serghie a început să se plictisească. Învăţase tot ce fusese de învăţat, realizase tot ce fusese de realizat şi nu mai avea nimic de făcut. În schimb, îl cuprindea tot mai mult o stare de lîncezeală. Cam tot pe atunci a aflat de moartea mamei sale şi că Mary se măritase. A primit ambele veşti cu indiferenţă. Întreaga sa atenţie, tot interesul erau îndreptate spre viaţa sa interioară.

În al patrulea an de călugărie, în care arhiereul îl tratase cu deosebită amabilitate, duhovnicul i-a spus că nu s-ar cuveni să refuze dacă i s-ar oferi îndatoriri mai înalte. Atunci s-a trezit în el acea ambiţie monahală, întocmai aceea pe care o găsea atît de dezgustătoare la ceilalţi călugări. L-au trimis într-o mănăstire de lîngă capitală. A vrut să refuze, însă stareţul i-a poruncit să accepte numirea. Serghie s-a conformat, şi-a luat rămas-bun de la duhovnic şi s-a mutat în cealaltă mănăstire.

Plecarea la mănăstirea de lîngă capitală a fost un eveniment însemnat în viaţa lui Serghie. Ispite de tot felul erau multe şi Serghie şi-a adunat toate forţele ca să le biruiască.

În mănăstirea de dinainte, dorul de femeie nu-l chinuise prea mult pe

Serghie; dar aici, ispita asta s-a năpustit asupra lui cu o forţă teribilă, ajungînd chiar să capete şi o formă concretă. Era vorba de o boieroaică faimoasă pentru comportamentul ei uşuratic, care începuse să-i facă ochi dulci lui Serghie. A intrat în vorbă cu el şi l-a rugat s-o viziteze. Serghie a refuzat-o cu asprime, dar a fost îngrozit de claritatea şi intensitatea dorinţei sale. S-a speriat atît de tare, încît i-a scris duhovnicului. Mai mult chiar, pentru a se ţine în frîu, l-a chemat la el pe tînărul său posluşnic3 şi, înfrîngîndu-şi ruşinea, i-a mărturisit slăbiciunea sa, rugîndu-l să-l urmărească şi să nu-l lase să meargă nicăieri, în afara slujbelor şi îndatoririlor sale monahale.

În afară de asta, Serghie era chinuit şi de o altă mare ispită: antipatia extremă pe care o nutrea faţă de stareţul acestei mănăstiri, un om de lume, viclean, care făcea carieră din preoţie. Oricît s-ar fi luptat Serghie cu sine însuşi, tot nu era în stare să treacă peste acest sentiment. Îi dădea ascultare, dar, în adîncul sufletului, nu înceta să-l condamne. Iar acest sentiment urît la un moment dat a răbufnit.

S-a întîmplat pe cînd Serghie se afla de mai bine de un an în noua mănăstire. Lucrurile s-au petrecut după cum urmează. De Acoperămîntul Maicii Domnului se ţinea slujba în biserica mare. Venise lume de peste tot. Slujea însuşi egumenul. Părintele Serghie stătea în locul său obişnuit şi se ruga, adică înlăuntrul său se ducea acea luptă ce-l cuprindea mereu în timpul slujbelor, mai ales în biserica mare, cînd nu slujea el însuşi. Pricina acestui zbucium era iritarea pe care i-o stîrneau vizitatorii, domnii şi mai ales doamnele. Se străduia să nu-i vadă, să nu observe tot ce se petrecea în jur: să nu vadă cum aceştia erau însoţiţi de cîte un soldat, care îmbrîncea lumea ca să-şi facă loc, cum doamnele îşi arătau una alteia pe călugări – adeseori chiar pe el şi pe încă un alt călugăr vestit pentru frumuseţea lui. Serghie se străduia, ca şi cînd şi-ar fi pus ochelari de cal, să nu vadă altceva decît lumina lumînărilor de la iconostas, icoanele şi pe cei care slujeau; să nu audă decît cuvintele rugăciunilor, cîntate şi rostite, şi să nu încerce decît sentimentul uitării de sine, izvorît din conştiinţa împlinirii datoriei, sentiment care îl cuprindea întotdeauna, cînd asculta sau repeta înainte rugăciunile auzite de atîtea ori.

Aşa stătea Serghie, făcînd mătănii şi închinîndu-se ori de cîte ori era nevoie, şi se lupta cu sine însuşi, ba lăsîndu-se în voia judecării la rece a celorlalţi, ba punînd frîu cu bună ştiinţă gîndurilor şi sentimentelor, cînd de el se apropie părintele Nicodim, cel care răspundea de sacristia mănăstirii, o altă mare ispită.

(Într-o zi acesta îi reproşase fără să vrea că este fals şi linguşitor faţă de stareţ.) După ce făcu o plecăciune adîncă, părintele Nicodim îi spuse că stareţul îl aşteaptă la el în altar. Serghie îşi îndreptă rasa, îşi puse potcapul şi trecu prin mulţime cu băgare de seamă.

— *Lise, regardez à droit, c'est lui*4, auzi el un glas de femeie.

— *Où, où? Il n'est pas tellement beau*5.

Ştia că vorbeau despre el. Le auzise şi, ca întotdeauna în clipele cînd îl pîndea ispita, îşi repeta: „Şi nu ne duce pe noi în ispită". Îşi plecă privirea şi capul, trecu pe lîngă amvon şi, ocolindu-i pe canonarhii în stihare, care tocmai treceau pe lîngă iconostas, intră pe uşa de la nord. La intrarea în altar, ca de obicei, făcu o plecăciune adîncă şi se închină înaintea icoanei. Apoi, ridicîndu-şi capul se uită după stareţ şi, fără să se întoarcă cu faţa spre el, ci privindu-l doar cu coada ochiului, îi zări silueta, alături de o alta ce părea că străluceşte.

Stareţul stătea lîngă perete, îmbrăcat în odăjdii, cu mînuţele lui grăsulii şi scurte scoase de sub mantie peste trupul său voluminos şi peste pîntece. Zîmbind şi netezindu-şi fireturile veşmîntului vorbea ceva cu un militar în uniformă de general din garda imperială, cu insigne şi eghileţi, pe care părintele Serghie le recunoscu imediat cu ochiul său experimentat de ofiţer. Generalul acesta era fostul comandant al regimentului în care slujise el. Acum, după cum se vedea, ocupa o poziţie importantă, iar părintele Serghie observă îndată că stareţul ştia asta şi se bucura. De aceea îi străluceau aşa de tare chelia şi faţa roşie şi grasă. Toate astea îl supărară şi-l mîhniră pe părintele Serghie, iar acest sentiment se înteţi cînd auzi de la stareţ că el, părintele Serghie, fusese chemat doar pentru a satisface curiozitatea generalului de a-şi vedea fostul camarad, cum zicea el.

— Sînt foarte bucuros să vă văd atît de sus în viaţa monahală, spuse generalul întinzînd mîna… Nădăjduiesc că nu aţi uitat un vechi camarad.

Faţa roşie a stareţului, încadrată de părul cărunt, toată numai zîmbet, încuviinţînd parcă vorbele generalului, surîsul mulţumit de sine de pe chipul îngrijit al generalului, răsuflarea duhnind a vin şi mirosul de ţigări pe care-l răspîndeau favoriţii lui – toate acestea stîrniră furia părintelui Serghie. Mai făcu o plecăciune în faţa stareţului şi spuse:

— Sfinţia Voastră a binevoit să mă cheme? Şi se opri, parcă întrebînd prin atitudinea şi expresia feţei sale: pentru ce?

Stareţul răspunse:

— Da. Ca să te vezi cu generalul.

— Sfinţia Voastră, eu am părăsit lumea pentru a scăpa de ispite, spuse el pălind şi cu buzele tremurînde. De ce mă supuneţi lor tocmai aici? În timpul rugăciunii şi în casa lui Dumnezeu?

— Du-te, du-te, spuse stareţul aprinzîndu-se şi încruntîndu-şi sprîncenele.

A doua zi, părintele Serghie îşi ceru iertare de la stareţ şi de la fraţii săi călugări pentru mîndria sa, dar după o noapte petrecută în rugăciune, hotărî că trebuie să plece de aici şi îi scrise o scrisoare duhovnicului său, implorîndu-l să-i dea voie să se întoarcă la el în mănăstire. Îi spunea că, fără ajutorul lui, se simte slab şi neputincios să se lupte singur cu ispitele şi se căia că păcătuise prin mîndrie. Cu următoarea poştă sosi răspunsul duhovnicului, în care acesta îi scria că mîndria era pricina tuturor celor întîmplate. Duhovnicul îi explica cum că răbufnirea sa de mînie se pornise din smerenie, fiindcă refuzase toate onorurile spirituale, nu din dragoste faţă de Dumnezeu, ci din orgoliu, adică: „Uite cum sînt eu, nu am nevoie de nimic“. De-asta nici n-a putut să treacă peste fapta stareţului. „Am renunţat la toate pentru Dumnezeu, iar acum sînt arătat ca o fiară.“ „Dacă ai fi renunţat la slavă pentru Dumnezeu, ai fi putut să înduri. În tine încă nu s-a stins mîndria lumească. M-am gîndit la tine, fiul meu Serghie, m-am rugat şi iată ce cuvînt mi-a trimis Domnul despre tine: du-ţi mai departe traiul ca şi pînă acum şi supune-te. În răstimpul acesta, am aflat că la schit a murit schimnicul Illarion, vestit pentru viaţa sa de sfînt. Vieţuise acolo optsprezece ani. Egumenul de la Tambino m-a întrebat dacă nu cunosc vreun frate care ar vrea să trăiască acolo. Taman atunci am primit scrisoarea ta. Mergi la părintele Paisie de la mănăstirea Tambino. Îi scriu eu de tine, iar tu roagă-l să-ţi dea chilia lui Illarion. Nu pentru că tu ai fi în măsură să-i iei locul lui Illarion, ci pentru că ai nevoie de singurătate ca să-ţi înfrîngi mîndria. Dumnezeu să te binecuvînteze.“

Serghie îi dădu ascultare duhovnicului, îi arătă scrisoarea stareţului şi, după ce căpătă încuviinţarea acestuia, îşi lăsă chilia şi toate lucrurile sale mănăstirii, apoi plecă la schitul Tambino.

Acolo, stareţul, un gospodar desăvîrşit, din neam de negustori, îl primi pe Serghie simplu şi discret şi îl aşeză în chilia lui Illarion, dîndu-i la început un posluşnic, însă mai tîrziu, la dorinţa lui Serghie, îl lăsă singur. Chilia era o peşteră săpată în munte, unde era îngropat şi Illarion. Mormîntul lui era în fundul peşterii, iar în faţă era o adîncitură pentru dormit, cu o saltea de paie, o

măsuţă şi o poliţă cu icoane şi cărţi. Lîngă uşa de afară, care se închidea cu zăvor, mai era o poliţă pe care, o dată pe zi, un călugăr îi lăsa mîncarea adusă de la mănăstire.

Şi părintele Serghie deveni pustnic.

IV

De Lăsata Secului, în al şaselea an de pustnicie a lui Serghie, după un ospăţ cu blinele şi vin, un grup vesel de oameni cu stare din oraşul vecin, bărbaţi şi femei, se hotărî să facă o plimbare cu troica. Din grup făceau parte doi avocaţi, un moşier bogat, un ofiţer şi patru femei. Una era nevasta ofiţerului, cealaltă a moşierului, a treia era o fetişcană, iar a patra – o frumuseţe de femeie divorţată, bogată şi sucită, care uimea şi scandaliza oraşul cu extravaganţele sale.

Vremea era minunată, iar drumul – ca-n palmă. După ce se depărtară de oraş vreo zece verste, se opriră şi începură să se sfătuiască încotro s-o ia: înapoi sau mai departe.

— Dar unde duce drumul ăsta? întrebă Makovkina, frumoasa divorţată.

— La Tambino, care-i la douăsprezece verste de aici, răspunse avocatul care o curta pe Makovkina.

— Şi pe urmă?

— Pe urmă la L., pe lîngă mănăstire.

— Acolo unde trăieşte părintele acela, Serghie?

— Da.

— Kasatski? Pustnicul acela frumos?

— Da.

— *Mesdames!* Domnilor! Să mergem la Kasatski. Ne odihnim la Tambino, luăm o gustare.

— Dar n-apucăm să ajungem acasă pînă la noapte.

— Nu contează, înnoptăm la Kasatski. E o arhondărie acolo şi încă una foarte bună. Am fost eu acolo cînd îl apăram pe Mahin.

— Nu, eu voi înnopta la Kasatski.

— Aşa ceva e imposibil, oricît ai reuşi dumneata în toate.

— Imposibil? Hai să pariem.

— S-a făcut. Dacă înnoptezi la el, fac tot ce doreşti.

— *A discretion*[6].

— Asemenea şi dumneata.

— Bine. Să mergem.

Îi cinstiră cu vin pe vizitii, iar ei îşi scoaseră o cutie cu prăjituri, vin şi bomboane. Doamnele se înfăşurară în blănurile albe de cîine. Vizitiii se certară un pic care să o ia înainte, iar unul dintre ei, un tinerel, se răsuci voiniceşte într-o parte, îşi învîrti biciul lung în aer, scoase un chiuit, clopoţeii răsunară şi tălpicile începură să scîrţîie pe zăpadă.

Sania sălta şi se legăna uşor, lăturaşul, cu coada legată strîns pe sub cureaua hamului, alerga vioi şi ritmic, drumul neted şi lunecos rămînea cu repeziciune în urmă, vizitiul trăgea vitejeşte de hăţuri, avocatul şi ofiţerul, aşezaţi faţă în faţă, îi îndrugau verzi şi uscate vecinei lor Makovkina, în timp ce ea, înfăşurată strîns în blana de cîine, stătea nemişcată şi se gîndea: „Mereu unul şi acelaşi lucru, care nu-ţi poate stîrni decît dezgust. Aceleaşi feţe roşii şi lucioase, duhnind a vin şi a tutun, aceleaşi texte, aceleaşi idei şi toate se învîrt în jurul aceleiaşi josnicii. Şi toţi sînt mulţumiţi şi convinşi că aşa trebuie şi că pot s-o ducă aşa pînă la moarte. Eu însă nu pot. Mă plictisesc. Am nevoie de ceva, de un lucru care să zguduie şi să răstoarne totul. De pildă, cum s-a întîmplat cu cei din Saratov, care, pare-se, au plecat la drum şi au murit îngheţaţi. Ce-ar face ai noştri? Cum s-ar comporta? Sigur ca nişte nemernici. Fiecare s-ar gîndi numai la el. Şi eu m-aş purta tot ca o nemernică. Dar eu cel puţin sînt frumoasă. Iar ei o ştiu. Dar călugărul acela? Oare să nu mai priceapă el nimic din toate astea? Nu se poate. Ăsta e singurul lucru pe care-l pricep ei. Ca şi astă-toamnă, cu cadetul ăla. Cît de prostuţ era…“.

— Ivan Nikolaici! spuse ea.

— Ce porunciţi?

— Cîţi ani are?

— Cine?

— Kasatski ăsta.

— Peste patruzeci, cred.

— Şi chiar primeşte pe toată lumea?

— Pe toată lumea, dar nu întotdeauna.

— Acoperă-mi picioarele. Nu aşa. Ce neîndemînatic eşti! Ei, încă, încă, uite aşa. Dar nu e nevoie să-mi strîngi picioarele.

Astfel ajunseră ei la pădurea unde se afla chilia.

Makovkina coborî din sanie şi le ceru celorlalţi să-şi vadă de drum. Ei încercară să o facă să se răzgîndească, dar ea se supără şi le porunci să plece. Atunci, săniile se porniră la drum, iar ea o luă pe o potecă, înfăşurată în blana ei albă de cîine. Avocatul coborî şi rămase în urmă privind.

V

Părintele Serghie era pustnic de mai bine de şase ani. Avea patruzeci şi nouă de ani. Viaţa lui era grea. Şi nu din pricina postului şi a rugăciunii – astea nu erau greutăţi –, ci a luptei dinlăuntrul său, la care nu se aşteptase cîtuşi de puţin. Două erau motivele acestei lupte: îndoiala şi pofta trupească. Iar duşmanii aceştia atacau întotdeauna împreună. Lui i se părea că sînt doi duşmani diferiţi, cînd, de fapt, era unul şi acelaşi. Cum dispărea îndoiala, dispărea şi pofta trupească. El credea însă că sînt doi diavoli diferiţi şi se lupta cu fiecare în parte.

„Doamne-Dumnezeule! se gîndea el. De ce nu-mi dai credinţă? Da, cu pofta trupească s-a luptat şi sfîntul Anton, s-au luptat şi alţii, dar credinţa? Ei au avut-o, pe cînd eu, iată, sînt minute, ore, zile întregi, cînd n-o am. La ce bun întreaga lume, cu tot farmecul ei, dacă este păcătoasă şi trebuie să renunţi la ea? De ce ai făcut ispita? Ispită? Oare nu-i o ispită faptul că vreau să fug de bucuriile lumii şi să pregătesc ceva acolo, unde poate nu e nimic? îşi spuse el şi-l cuprinse groaza, scîrbit de propria-i persoană. Netrebnicule! Netrebnic ce eşti! Şi mai vrei să fii sfînt“, începu el să se mustre. Apoi se apucă să se roage. Dar abia începu să se roage, cînd se văzu aievea cum arăta la mănăstire: cu comănac, în rasă de călugăr, maiestuos în ţinută. Şi clătină din cap. „Nu, nu-i ce trebuie. E o minciună. Pe ceilalţi pot să-i mint, dar nu pe mine şi pe Dumnezeu. Nu sînt un om maiestuos, ci vrednic de milă, un caraghios.“ Îşi dădu la o parte poalele rasei şi îşi privi picioarele jalnice în izmene. Zîmbi.

Apoi dădu drumul poalelor şi începu să se roage, să se închine şi să bată mătănii. „Oare aşternutul acesta o să-mi fie sicriu?“, citea el. Şi parcă un diavol îi şopti: „Aşternutul singuratic e tot un sicriu. O minciună“. Şi în închipuire îi apărură umerii unei văduve cu care trăise. Alungă vedenia şi continuă să citească. După ce termină cu canoanele, luă *Evanghelia*, o deschise şi nimeri la pasajul pe care-l repeta adeseori şi îl ştia pe dinafară: „Cred, Doamne, ajută

necredinţei mele“. Risipi astfel toate îndoielile de care fusese cuprins. Aşa cum aşezi un obiect aflat în echilibru instabil, aşa îşi aşeză şi el din nou credinţa pe un soclu nesigur şi se dădu înapoi cu băgare de seamă, ca să n-o atingă şi s-o răstoarne. Pe faţă i se puseră din nou ochelarii de cal, iar el se linişti. Repetă rugăciunea din copilărie: „Doamne, primeşte-mă, primeşte-mă la Tine“. Se simţi nu doar alinat, ci şi înduioşat, chiar vesel. Îşi făcu cruce şi se întinse pe aşternutul său de pe laviţa îngustă, aşezîndu-şi sub cap rasa de vară. Şi adormi. În somnul său uşor, i se păru că aude zvon de zurgălăi. Nu-şi dădea seama dacă e aievea sau visează. Dar tocmai atunci îl trezi din somn o bătaie în uşă. Se ridică, fără să-şi creadă urechilor. Bătaia se repetă. Da, bătaia se auzea în apropiere, chiar la uşa lui. Desluşi şi un glas de femeie.

„Dumnezeule! Oare e adevărat ce-am citit în *Vieţile Sfinţilor*, că diavolul ia chipul femeii?… Da, e un glas de femeie. Un glas gingaş, sfios şi plăcut! Ptiu! scuipă el. Nu, doar mi se pare“, spuse el şi se retrase în colţul unde se afla un mic tetrapod, apoi se lăsă în genunchi cu acea mişcare corectă, devenită obişnuinţă, a corpului, în care afla – în mişcarea propriu-zisă – alinare şi mulţumire. Se lăsă în genunchi, cu părul atîrnîndu-i pe faţă, şi îşi lipi fruntea de-acum pleşuvă de preşul umed şi rece.

Citi psalmul care, după spusele bătrînului părinte Pimen, te fereşte de vrăji. Îşi ridică fără greutate trupul uşor, de slab ce era, pe picioarele puternice şi viguroase şi dădu să citească mai departe, dar nu o făcu; fără să vrea, îşi ciuli urechea, ca să vadă dacă se mai aude ceva. Voia să audă mai bine. Era o linişte mormîntală. Picăturile de ploaie cădeau întruna de pe acoperiş în hîrdăul aşezat în colţ. Afară se aşternuse negura, o ceaţă care măcina încet zăpada. Era o linişte deplină. Deodată la fereastră se auzi un fîşîit, apoi un glas desluşit. Un glas gingaş şi sfios, care nu putea fi decît al unei femei încîntătoare, rosti:

— Dă-mi drumul. Pentru numele lui Hristos…

Simţea că tot sîngele i se urcase în inimă şi se oprise acolo. Abia mai sufla. „Şi Domnul va învia, şi se vor împrăştia duşmanii…“

— Doar nu sînt diavolul…

Lui i se păru că aude zîmbind buzele care rostiseră aceste cuvinte.

— Nu sînt diavolul, sînt doar o femeie păcătoasă care s-a rătăcit la propriu, nu la figurat (izbucni în rîs), am îngheţat şi te rog să mă adăposteşti…

El îşi lipi faţa de geamul în care se răsfrîngea flacăra tremurîndă a candelei. Îşi puse palmele de-o parte şi de alta a feţei şi privi cu atenţie. Ceaţă, pîclă,

copacul şi iată, în dreapta – ea. Da, ea, o femeie într-o blană lungă, albă, cu căciulă, cu o faţă speriată, blîndă şi extrem de plăcută, stătea la doar cîţiva centimetri, aplecată către el. Privirile li se întîlniră şi se recunoscură. Nu că s-ar fi întîlnit vreodată – nu se văzuseră niciodată –, dar din schimbul de priviri au simţit (mai ales el) că se cunosc, că se înţeleg unul pe celălalt. Nu mai încăpea nici o îndoială, judecînd după această privire, că acesta nu putea fi decît diavolul, nu o femeie simplă, bună, frumoasă şi sfioasă.

— Cine eşti? Ce vrei? întrebă el.

— Deschide uşa odată, spuse ea pe un ton răsfăţat şi autoritar. Am îngheţat de tot. Doar ţi-am spus că m-am rătăcit.

— Dar eu sînt călugăr, pustnic.

— Şi ce-i cu asta? Deschide. Doar nu vrei să îngheţ sub fereastră cît timp te rogi dumneata.

— Dar cum…

— Că doar nu te mănînc. Pentru numele lui Dumnezeu, lasă-mă să intru. Am degerat.

I se făcuse şi ei frică. Rostise aceste cuvinte aproape plîngînd.

El se îndepărtă de fereastră, privi către icoana lui Hristos cu coroana de spini. „Doamne, ajută-mă, Doamne, ajută-mă“, rosti el, închinîndu-se şi făcînd plecăciuni, în timp ce se apropia de uşa care dădea în tindă. Acolo bîjbîi după ivăr şi începu să-l ridice. De partea cealaltă se auzeau paşi. Ea se mută de la fereastră la uşă. „Ah!“, exclamă ea deodată. El îşi dădu seama că nimerise cu piciorul în balta de lîngă prag. Îi tremurau mîinile şi nu putea nicicum să ridice ivărul înţepenit din pricina uşii.

— Ce tot faci, dă-mi drumul odată. Sînt udă leoarcă. Am îngheţat. Dumneata te gîndeşti la mîntuirea sufletului, iar eu am îngheţat.

Trase de uşă înspre el, ridică zăvorul şi, fără să ţină cont că ea e chiar la intrare, împinse uşa în afară cu atîta putere, încît o lovi în faţă.

— Ah, scuzaţi-mă! spuse el, revenind dintr-odată la formula cu care se adresa odinioară doamnelor.

Ea zîmbi, auzind acest „Scuzaţi-mă“. „Ei, pînă la urmă nu e chiar atît de înspăimîntător“, îşi spuse ea.

— Nu-i nimic. Dumneata să mă ierţi, zise ea, trecînd prin faţa lui. N-aş fi îndrăznit niciodată, dar într-o situaţie atît de neobişnuită…

— Poftiţi, rosti el, lăsînd-o să treacă.

Îl izbi mirosul puternic de parfum fin pe care nu-l mai simţise de mult. Ea trecu prin tindă şi intră în odaie. El trînti uşa de afară, fără să pună cîrligul, şi intră.

„Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă pe mine, păcătosul, Doamne, miluieşte-mă pe mine, păcătosul“, se ruga el întruna nu doar în sinea lui, ci şi mişcînd fără voie din buze.

— Poftiţi, spuse el.

Ea stătea în mijlocul camerei, cercetîndu-l cu privirea, în timp ce apa şiroia din haine pe podea. Ochii îi rîdeau.

— Iartă-mă că ţi-am tulburat singurătatea. Dar vezi în ce situaţie mă aflu. S-a întîmplat aşa, fiindcă am plecat din oraş să ne plimbăm cu sania şi eu am făcut prinsoare că ajung singură de la Vorobiovka pînă în oraş, dar am rătăcit drumul şi dacă n-aş fi dat peste chilia dumitale…, începu ea să mintă.

Faţa lui însă o intimida, aşa că nu se mai simţi în stare să continue şi tăcu. Şi-l închipuise cu totul altfel. Nu era aşa de chipeş cum şi-l imaginase, însă ea îl găsea minunat. Pletele şi barba înspicate şi căzînd în bucle uşor încărunţite, nasul drept şi fin şi ochii ce ardeau ca doi tăciuni, ori de cîte ori o priveau drept în faţă, îi produseră o impresie puternică.

El îşi dădea seama că minte.

— Da, deci aşa, spuse el, uitîndu-se la ea şi coborîndu-şi din nou privirea. Eu o să trec dincolo. Dumneata o să stai aici.

Şi, dînd jos lămpiţa, aprinse o lumînare, făcu o plecăciune adîncă în faţa femeii şi trecu în chilioara despărţită de un perete subţire, iar ea îl auzi mutînd ceva prin odaie. „Probabil se baricadează ca să se ferească de mine“, se gîndi ea zîmbind şi, scoţîndu-şi pelerina albă din blană de cîine, se apucă să-şi scoată căciula care i se agăţase în păr şi broboada de lînă de sub căciulă. Nu se udase pînă la piele cît stătuse sub fereastră. Spusese aşa, doar ca pretext, ca el să-i dea drumul înăuntru. La uşă însă, chiar nimerise într-o baltă, piciorul stîng îi era ud pînă la gleznă, iar gheata şi şoşonul i se umpluseră cu apă. Se aşeză pe patul lui – o scîndură acoperită doar cu un preş – şi începu să se descalţe. Chilioara asta i se păru încîntătoare. Era lată de vreo trei arşini şi lungă de vreo patru şi strălucea de curăţenie. În chilie nu mai era nimic altceva decît patul pe care şedea şi o policioară cu cărţi deasupra lui. În colţ se afla un tetrapod. De cuiele de pe uşă stăteau agăţate o şubă şi o rasă. Deasupra tetrapodului erau atîrnate icoana lui Hristos cu coroana de spini şi candela. Plutea un miros ciudat de ulei,

sudoare şi pămînt. Totul îi plăcea. Chiar şi acel miros.

O deranjau picioarele ude, mai ales stîngul, aşa că se descălţă repede, zîmbind întruna, bucurîndu-se nu atît că-şi văzuse scopul atins, cît fiindcă vedea că-l tulburase pe bărbatul acesta minunat, uimitor, ciudat, atrăgător. „Ei da, nu mi-a răspuns, dar nu-i nici o nenorocire“, îşi spuse ea.

— Părinte Serghie! Părinte Serghie! Parcă aşa vă cheamă.

— Ce doriţi? răspunse un glas domol.

— Vă rog să mă iertaţi că v-am tulburat singurătatea. Dar chiar n-aveam ce face. Cu siguranţă m-aş fi îmbolnăvit. Nici acum nu ştiu dacă scap. Sînt udă toată, iar picioarele îmi sînt sloi.

— Iertaţi-mă, răspunse el cu vocea scăzută, dar nu vă pot fi de nici un ajutor.

— Nu v-aş fi deranjat pentru nimic în lume. Rămîn doar pînă în zori.

Părintele Serghie nu-i răspunse. Ea îl auzea spunînd ceva în şoaptă. Pesemne se ruga.

— N-o să intraţi aici, nu-i aşa? întrebă ea zîmbind. Trebuie să mă dezbrac ca să mă usuc.

El nu-i răspunse nici de astă dată, continuînd, dincolo de perete, să-şi citească rugăciunea cu glas monoton.

„Ăsta da, bărbat“, se gîndea ea, în timp ce se chinuia să-şi scoată şoşonul în care băltea apa. Trăgea de el, dar nu ieşea, lucru pe care-l găsi amuzant. Începu să rîdă încetişor, dar, ştiind că el o aude şi că rîsul ei va avea asupra lui chiar efectul pe care şi-l dorea, începu să rîdă mai tare, iar rîsul acesta vesel, firesc şi sincer avu, fără îndoială, taman rezultatul dorit.

„Da, de un bărbat ca el te poţi îndrăgosti. Ce ochi! Ce faţă simplă, nobilă şi pătimaşă, chiar dacă tot mormăie la rugăciuni, se gîndea ea. N-ai cum să păcăleşti o femeie. Din clipa în care şi-a apropiat faţa de fereastră şi m-a văzut, a înţeles şi m-a recunoscut. În ochi i-a apărut un licăr şi a rămas întipărit acolo. M-a plăcut, m-a dorit. Da, m-a dorit“, îşi spunea ea, izbutind pînă la urmă să-şi scoată botina şi şoşonul şi trecînd la ciorapi. Ca să-şi tragă în jos ciorapii lungi, cu jartiere, trebuia să-şi ridice fusta. I se făcu ruşine şi spuse:

— Să nu intraţi!

Dar de dincolo de perete nu se auzi un răspuns. Răzbăteau în continuare acelaşi murmur egal şi parcă nişte zgomote înfundate. „Probabil că bate mătănii, îi trecu prin minte. Dar n-o să se dea în lături, îşi spuse ea. Se gîndeşte

la mine. La fel cum şi eu mă gîndesc la el. Se gîndeşte la picioarele astea cu acelaşi sentiment ca şi mine“, îşi mai zise scoţîndu-şi ciorapii uzi şi se aşează pe pat, cu picioarele strînse sub ea. Stătu aşa cîteva clipe cuprinzîndu-şi genunchii cu braţele şi privind gînditoare înainte. „Ce pustietate, cîtă linişte. Nimeni n-ar afla vreodată…“

Se sculă, îşi duse ciorapii la sobă şi îi agăţă de răsuflătoare. Era o răsuflătoare neobişnuită. O răsuci şi apoi, păşind uşor în picioarele goale, se întoarse şi se aşeză din nou cu picioarele ridicate pe pat. Dincolo de perete se făcuse linişte deplină. Se uită la ceasul micuţ de la gît. Era două. „Ai noştri trebuie să ajungă pe la trei.“ Îi rămăsese mai puţin de un ceas.

„Doar n-o să stau aici de una singură! Ce prostie! Nu-mi convine. O să-l chem chiar acum.“

— Părinte Serghie! Părinte Serghie! Serghie Dmitrici! Prinţe Kasatski!

În spatele uşii domnea tăcerea.

— Ascultaţi-mă, e o cruzime din partea dumneavoastră. Nu v-aş chema dacă n-aş fi nevoită. Sînt bolnavă. Nu ştiu ce-i cu mine, reluă ea pe un ton suferind. Oh, oh! începu ea să geamă căzînd pe pat.

Şi, lucru ciudat, chiar simţea că o lasă tot mai mult puterile, că o dor toate mădularele, că tremură şi că o ia cu frisoane.

— Ascultaţi! Ajutaţi-mă! Nu ştiu ce-i cu mine. Oh! Oh!

Îşi descheie rochia, îşi dezveli pieptul şi îşi lăsă în jos braţele dezgolite pînă la cot. Oh, oh!

În tot acest răstimp, el a stat în cămăruţa lui, rugîndu-se. După ce a terminat toate rugăciunile de seară, a rămas nemişcat în picioare, cu privirea aţintită spre vîrful nasului, repetînd mereu în gînd: „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, ai milă de mine!“.

Auzise însă totul. Auzise mătasea foşnind cînd îşi scosese rochia, o auzise păşind desculţă pe podea şi apoi frecîndu-şi picioarele cu mîinile. Simţea că e slab şi că în orice clipă poate să cadă în păcat şi se ruga necontenit. Încerca ceva asemănător cu personajul acela din poveste care era nevoit să înainteze fără să privească în urmă. Tot aşa şi Serghie auzea, simţea că pericolul şi pieirea erau aici, îl învăluiau, că singura salvare era să nu privească nici măcar o clipă către ea. Dar brusc fu cuprins de dorinţa de a privi într-acolo.

— Ascultaţi-mă. Este inuman. Pot să mor, rosti ea în clipa aceea.

„Da, mă voi duce la ea, dar voi face ca monahul acela care cu o mînă a atins

femeia desfrînată, iar pe cealaltă şi-a vîrît-o în sobiţa cu jăratic. Dar aici n-am jăratic.“ Privi în jur. Da, lampa! Îşi puse un deget deasupra flăcării şi se încruntă, gata să îndure durerea. Un timp, care i se păru îndelungat, nu simţi nimic, dar deodată – pînă să se hotărască dacă şi cît îl doare – i se schimonosi toată faţa şi îşi trase mîna, scuturînd-o. „Nu, nu sînt în stare să fac aşa ceva.“

— Pentru numele lui Dumnezeu! Oh, veniţi pînă la mine! Mor! Oh!

„Cum aşa? O să pier? În nici un caz!“

— Vin imediat, spuse el şi, după ce deschise uşa, trecu pe lîngă ea fără s-o privească şi intră în tindă, acolo unde tăia lemne, bîjbîi după butucul pe care le despica şi după toporul rezemat de perete.

— Îndată, spuse el şi, luînd toporul în mîna dreaptă, puse pe butuc arătătorul mîinii stîngi, avîntă toporul şi lovi cu sete mai jos de a doua încheietură. Degetul sări în lături mai uşor decît lemnele de aceeaşi grosime, se răsuci şi căzu pe marginea butucului, iar apoi pe podea…

Sunetul acesta îl auzi înainte să simtă durerea. Dar n-apucă să se mire că nu-l doare, că îl cuprinse o durere năprasnică şi simţi căldura sîngelui şiroind. Îşi înfăşură repede ciotul retezat în pulpana rasei şi, ţinîndu-l apăsat de şold, se întoarse în chilie şi, oprindu-se în faţa femeii, o întrebă încet cu privirea plecată:

— Ce vrei?

Ea se uită la faţa lui palidă şi la obrazul stîng care-i zvîcnea şi brusc i se făcu ruşine. Sări în picioare, înşfăcă haina de blană şi, aruncînd-o pe umeri, se înfăşură în ea.

— Da, îmi era rău… am răcit… eu…. Părinte Serghie… eu…

El îşi ridică spre ea ochii în care licărea o lumină blîndă de bucurie şi spuse:

— Soră dragă, de ce ai vrut să-ţi nenoroceşti sufletul nemuritor? Ispitele trebuie să intre în lume, dar vai şi-amar de cel prin care intră ispita… Roagă-te ca Dumnezeu să ne ierte!

Ea asculta şi îl privea. Deodată auzi ceva picurînd. Observă sîngele care se scurgea din mînă pe rasă.

— Ce v-aţi făcut la mînă?

Îşi aminti de zgomotul pe care-l auzise şi, luînd opaiţul, dădu fuga în tindă, unde văzu degetul însîngerat pe podea. Se întoarse mai palidă decît el şi vru să-i spună ceva, însă el se retrase fără un cuvînt în cămăruţă şi închise uşa în urma lui.

— Iertaţi-mă, spuse ea. Cum aş putea oare să-mi răscumpăr păcatul?

— Pleacă.

— Lăsaţi-mă să vă leg rana.

— Pleacă de-aici.

Ea se îmbrăcă în grabă, fără o vorbă. După ce termină cu îmbrăcatul, se aşeză să aştepte, îmbrăcată cu blana pe ea. De afară se auzi clinchet de zurgălăi.

— Părinte Serghie, iertaţi-mă!

— Pleacă. Dumnezeu să te ierte.

— Părinte Serghie! Îmi voi schimba viaţa. Nu mă lăsaţi aşa.

— Pleacă.

— Iertaţi-mă şi binecuvîntaţi-mă.

— În numele Tatălui, al Fiului şi al Sfîntului Duh, se auzi de după perete. Pleacă.

Ea izbucni în lacrimi şi ieşi din chilie. Îi ieşi în întîmpinare avocatul.

— Ei, văd c-am pierdut. Asta e. Unde vrei să stai?

— Mi-e totuna.

Se urcă în sanie şi pînă acasă nu scoase nici un cuvînt.

Un an mai tîrziu, a fost unsă călugăriţă şi a început să ducă o viaţă aspră de mănăstire sub oblăduirea pustnicului Arsenie, care îi mai scria cîte o scrisoare din cînd în cînd.

VI

Părintele Serghie a dus încă şapte ani o viaţă departe de lume. La început primea cam tot ce i se aducea: ceai, zahăr, pîine albă, lapte, îmbrăcăminte, lemne. Dar, cu cît trecea timpul, îşi impunea un trai tot mai auster, lepădîndu-se de tot ce era de prisos. În cele din urmă, ajunse să nu mai primească decît pîine neagră, şi asta doar o dată pe săptămînă. Tot ce căpăta împărţea săracilor care veneau la el.

Tot timpul şi-l petrecea la el în chilie rugîndu-se sau stînd de vorbă cu vizitatorii, care erau tot mai mulţi de la o zi la alta. Ieşea doar ca să meargă la biserică, adică de vreo trei ori pe an, şi cînd avea nevoie de apă şi lemne.

Istoria cu Makovkina s-a întîmplat după cinci ani de sihăstrie şi a ajuns pe

nesimţite la urechile tuturor – vizita nocturnă a femeii, transformarea ce a urmat şi intrarea ei la mănăstire. De atunci a început să sporească faima părintelui Serghie. Îl vizita tot mai multă lume, lîngă chilia lui s-au stabilit călugări şi au apărut o biserică şi o arhondărie. Faima părintelui Serghie se răspîndea tot mai tare, exagerîndu-se, ca de obicei, însemnătatea faptelor sale. Oameni de departe începură să vină la el şi să-i aducă suferinzi, spunînd că el îi vindecă.

Prima vindecare s-a petrecut în cel de-al optulea an al vieţii sale de pustnic. Era vorba de un băiat de paisprezece ani, pe care mama lui îl adusese la părintele Serghie, rugîndu-l să-şi pună mîna pe trupul lui. Părintelui Serghie nici măcar nu-i trecea prin minte că ar putea să vindece bolnavi. Mai mult chiar, socotea că un asemenea gînd ţinea de păcatul greu al trufiei, însă mama, care-şi adusese băiatul, l-a implorat din tot sufletul, căzîndu-i la picioare şi întrebîndu-l de ce el, care i-a tămăduit pe alţii, nu vrea să-l ajute şi pe fiul ei. Îl ruga stăruitor în numele lui Hristos. Cînd părintele Serghie i-a spus că numai Dumnezeu are puterea să vindece, ea i-a răspuns că nu-i cere decît să-şi pună mîna pe fiul ei şi să se roage. Părintele Serghie a refuzat şi s-a retras la el în chilie. A doua zi însă (venise toamna, iar nopţile erau de-acum reci), ieşind din chilie după apă, a văzut-o din nou pe femeia aceea cu fiul său, un băiat de paisprezece ani, palid şi tare slăbit, şi a fost întîmpinat din nou cu aceleaşi rugăminţi. Părintele Serghie şi-a amintit pilda judecătorului nedrept şi, de unde pînă atunci fusese pe deplin încredinţat că trebuie să respingă rugămintea femeii, de data asta în sufletul lui s-a înfiripat îndoiala şi, odată îndoiala înstăpînită, s-a apucat să se roage şi a ţinut-o tot într-o rugăciune pînă cînd în sufletul lui s-a născut o hotărîre. Şi hotărîrea era că trebuie să îndeplinească rugămintea femeii, iar credinţa ei îi poate salva fiul. Că el, părintele Serghie, în cazul acesta nu este nimic altceva decît o unealtă neînsemnată, aleasă de Dumnezeu.

Şi, mergînd la mamă, părintele Serghie i-a împlinit dorinţa. Şi-a aşezat mîna pe capul băiatului şi a început să se roage.

Mama a plecat împreună cu fiul ei şi o lună mai tîrziu acesta s-a înzdrăvenit, iar vestea despre sfînta putere tămăduitoare a pustnicului Serghie – cum i se spunea – s-a răspîndit în tot ţinutul. De atunci, nu trecea săptămînă în care la părintele Serghie să nu vină bolnavi, care pe jos, care călare. Şi, cum nu-i refuzase pe unii, nu putea să-i refuze nici pe ceilalţi. Îşi punea mîna asupra lor

şi se ruga. Mulţi se lecuiau, iar faima părintelui Serghie se întindea tot mai mult.

Aşa au trecut nouă ani în mănăstire şi treisprezece în sihăstrie. Părintele Serghie avea de-acum înfăţişarea unui bătrîn: barba îi era lungă şi căruntă, însă părul, deşi rar, era încă negru şi inelat.

VII

De cîteva săptămîni, un gînd stăruitor nu-i dădea pace părintelui Serghie: oare făcea bine că îngăduia o situaţie în care ajunsese nu atît din voia sa, cît împins de arhimandrit şi de egumen? Gîndul acesta începuse să-l frămînte de la vindecarea băiatului de paisprezece ani. De atunci, cu fiecare lună, cu fiecare săptămînă sau zi care trecea, Serghie simţea cum viaţa lui lăuntrică se destrăma şi locul ei era luat de o altă viaţă, una superficială. Era ca şi cum ar fi fost întors pe dos de cineva.

Serghie vedea că devenise un mijloc de a atrage vizitatori şi donatori la mănăstire şi, de aceea, cei ce o conduceau îi creau toate condiţiile prin care el să le aducă cît mai multe foloase. De pildă, nu-l mai lăsau să facă nici o muncă. Îi pregăteau toate cele trebuincioase şi i se cerea doar să nu-i lipsească de binecuvîntarea sa pe cei care veneau la el. Ca să-i fie mai uşor, stabiliseră pînă şi zile de primire. Fusese amenajată o cameră de primire pentru bărbaţi şi un spaţiu, împrejmuit cu o balustradă, ca să nu fie îmbrîncit de femeile care i se aruncau la picioare. De acolo putea să-i binecuvînteze pe toţi cei care veneau la el. Părintele Serghie nu avea cum să nu fie de acord cu cele ce i se spuneau: că oamenii au nevoie de el, că, împlinind legea iubirii întru Hristos, nu putea să nu le împlinească dorinţa de a-l vedea, că ar fi o cruzime să se îndepărteze de ei, însă, pe măsură ce se dedica acestui fel de viaţă, simţea cum ceea ce era profund devenea superficial, cum seca izvorul de apă vie dinlăuntrul său şi cum toate faptele sale erau din ce în ce mai mult pentru oameni, nu pentru Dumnezeu.

Fie că le dădea oamenilor poveţe sau doar îi blagoslovea, fie că se ruga pentru bolnavi sau îi sfătuia ce cale să urmeze în viaţă, fie că asculta vorbele de mulţumire ale celor pe care-i ajutase tămăduindu-i sau îndrumîndu-i, după cum spuneau ei, el nu putea să nu se bucure, să nu fie preocupat de influenţa lor

asupra oamenilor. Se credea o făclie arzîndă şi, cu cît creştea acest sentiment, cu atît simţea pălind în sufletul lui lumina sfîntă a adevărului divin. „Oare cît din ceea ce făptuiesc e pentru Dumnezeu şi cît e pentru oameni?“ Întrebarea aceasta îl muncea neîncetat şi nu era în stare să-şi răspundă sau, mai bine zis, nu se hotăra să-şi dea un răspuns. În adîncul sufletului său simţea că diavolul făcuse ca faptele în folosul omului să ia locul celor săvîrşite întru Dumnezeu. O simţea pentru că, aşa cum înainte îi venea greu să fie smuls din singurătatea sa, acum aceeaşi singurătate o găsea greu de îndurat. Vizitatorii erau pentru el o povară, îl istoveau, însă în străfundul sufletului se bucura de prezenţa lor, îl bucura să audă laudele cu care ei îl înconjurau.

Într-o vreme îl bătuse gîndul să plece, să se ascundă. Ajunsese chiar să pună totul la cale. Îşi pregătise o cămaşă ţărănească, pantaloni, un caftan şi o căciulă, spunînd că are nevoie de ele ca să le dea de pomană cerşetorilor. Aceste veşminte le ţinea la el, chibzuind în fel şi chip cum avea să se îmbrace, cum o să-şi taie părul şi o să plece, la început cu trenul, preţ de vreo trei sute de verste, apoi pe jos, din sat în sat. L-a descusut pe un bătrîn, care fusese soldat, cum e să cutreieri de colo-colo, ce primea de pomană şi unde găsea adăpost. Soldatul i-a povestit cum şi pe unde oamenii sînt mai darnici şi mai primitori, iar părintele Serghie s-a gîndit să facă întocmai. Într-o noapte chiar s-a îmbrăcat cu acele haine cu intenţia să plece, însă tot nu ştia cum e mai bine: să rămînă sau să fugă. La început a şovăit, apoi îndoiala s-a risipit, s-a împăcat cu situaţia lui şi s-a supus diavolului. Doar veşmintele ţărăneşti îi mai aminteau de ceea ce gîndise şi simţise odată.

Cu fiecare zi, venea la el tot mai multă lume şi îi rămînea tot mai puţin timp să-şi întărească sufletul şi să se roage. Uneori, în clipele mai senine, se gîndea că el e ca locul de unde cîndva ţîşnea un izvor. „A fost un izvor firav de apă vie care curgea domol din fiinţa mea, prin fiinţa mea. Atunci trăiam viaţa cea adevărată, cînd «ea» mă ispitea (întotdeauna îşi aducea aminte cu însufleţire de noaptea aceea şi de ea, acum maica Agnia). Ea a sorbit din apa aceea curată, dar de atunci apa nu mai apucă să se adune, că tot vin cei însetaţi, îmbulzindu-se şi îmbrîncindu-se. Pînă la urmă au distrus tot, n-a mai rămas decît mîlul.“ Aşa gîndea el în rarele clipe de seninătate, însă starea lui obişnuită era cea de oboseală şi din pricina oboselii, de milă faţă de propria-i persoană.

Era primăvară, în ajunul Praznicului Cincizecimii. Părintele Serghie slujea

vecernia în biserica sa din peşteră. Lume era cîtă putea să încapă, adică vreo douăzeci de oameni. Erau doar oameni bogaţi – boieri şi negustori. Părintele Serghie ar fi primit pe oricine, dar alegerea o făceau călugărul pe care-l avea de ajutor şi călugărul de serviciu, trimis în fiecare zi de la mănăstire la chilia lui. Mulţimea, alcătuită din vreo optzeci de pelerini, îndeosebi femei, se îmbulzea afară aşteptîndu-l pe părintele Serghie să iasă şi să-i binecuvînteze. Părintele Serghie ţinu slujba religioasă şi, cînd ieşi cu cîntări de slavă ca să se îndrepte spre mormîntul predecesorului său, se clătină şi ar fi căzut, dacă n-ar fi fost prins de un negustor care stătea în spatele lui şi apoi de călugărul care slujea ca diacon.

— Ce s-a întîmplat? Tăicuţule, părinte Serghie! Scumpule! Doamne! izbucniră femeile într-un glas. Eşti alb ca varul.

Dar părintele Serghie se îndreptă imediat şi, palid cum era, îi dădu la o parte pe negustor şi pe diacon şi continuă să cînte. Părintele Serapion, diaconul, dascălii şi Sofia Ivanovna, o doamnă care-şi petrecea mai tot timpul pe la sihăstrie şi avea grijă de părintele Serghie, îl rugară să întrerupă slujba.

— Nu-i nimic, spuse el schiţînd un zîmbet pe sub mustaţă. Nu întrerupeţi slujba.

„Da, aşa fac sfinţii“, se gîndi el.

— E un sfînt! Un înger de la Dumnezeu! se auzi pe dată din spatele său glasul Sofiei Ivanovna şi al negustorului care îl sprijinise.

Părintele Serghie nu ţinu seama de rugăminţile lor stăruitoare şi continuă slujba. Strecurîndu-se cu greu prin spaţiile strîmte, se întoarseră în biserica micuţă unde părintele Serghie încheie vecernia, chiar dacă o mai scurtă un pic.

Îndată după slujbă, părintele Serghie îi binecuvîntă pe cei prezenţi şi ieşi să se aşeze pe băncuţa de sub ulmul de la intrarea în peşteră. Voia să se odihnească, să respire aer proaspăt – simţea că are nevoie de asta –, dar nici n-apucă să iasă bine, că mulţimea se năpusti spre el, cerîndu-i binecuvîntarea, sfatul şi ajutorul. Erau mai cu seamă femei care umblau în pelerinaj dintr-un loc sfînt în altul, de la un pustnic la altul, şi care se înduioşau în faţa oricăror relicve sfinte sau a oricărui schimnic. Părintele Serghie cunoştea acest gen răspîndit de oameni, fără pic de credinţă, reci şi convenţionali; pelerinii de aici erau în mare parte soldaţi în retragere, desprinşi de viaţa aşezată, cei mai mulţi dintre ei bătrîni şi săraci, căzuţi în darul beţiei, care băteau drumurile de la o mănăstire la alta doar ca să capete ceva de mîncare; mai erau ţărani şi ţărănci de

rînd cu cerinţele lor egoiste de a se însănătoşi sau de a-şi lămuri unele îndoieli legate de treburi cît se poate de practice, ca de pildă, cum să-şi mărite fata, cum să închirieze o prăvălie, să cumpere o bucată de pămînt sau să-şi ispăşească păcatul pentru vreun copil din flori sau care se sufocase în somn. Toate acestea îi erau de mult cunoscute părintelui Serghie şi nu-i mai trezeau defel interesul. Ştia că de la aceşti oameni nu avea să afle nimic nou, că nu-i vor trezi nici o trăire religioasă, dar îi plăcea să-i vadă, ca pe o mulţime pentru care binecuvîntarea şi cuvîntul lui erau necesare şi preţioase. De aceea, se simţea şi împovărat de această gloată, dar, totodată, îi făcea şi plăcere. Părintele Serapion începu să-i alunge, spunînd că părintele Serghie e obosit, dar acesta, amintindu-şi cuvîntul *Evangheliei*, „Lăsaţi copiii să vină la mine“, şi simţindu-se înduioşat la amintirea acestor vorbe, îi spuse să-i lase în pace.

Se ridică, se apropie de balustrada lîngă care se buluceau oamenii şi începu să-i binecuvînteze şi să le răspundă la întrebări cu un glas al cărui timbru stins îl impresionă pînă şi pe el. Oricît şi-ar fi dorit însă, n-avea cum să-i primească pe toţi: văzu din nou negru în faţa ochilor, se clătină şi se prinse de balustradă. Simţi iarăşi cum i se urcă sîngele la cap, mai întîi se îngălbeni, ca pe urmă să se aprindă brusc la faţă.

— Pesemne că trebuie să las pe mîine. Acum nu mai sînt în stare, spuse el şi, blagoslovindu-i pe toţi deodată, se îndreptă spre bancă.

Negustorul îl sprijini din nou şi, ducîndu-l de braţ, îl ajută să se aşeze.

— Părinte! se auzi din mulţime. Părinte! Tăicuţule! Nu ne părăsi! Fără tine ne prăpădim!

După ce îl aşeză pe părintele Serghie pe băncuţa de sub ulm, negustorul îşi luă sarcina de poliţai şi se-apucă foarte hotărît să alunge mulţimea. Ce-i drept, vorbea încet, ca să nu-l audă părintele Serghie, dar pe un ton aspru şi mînios:

— Căraţi-vă, căraţi-vă acum. V-a binecuvîntat, ce vă mai trebuie? Marş de-aici, că altfel vă snopesc în bătaie. Hai, hai! Şi tu, mătuşă, tu, cea cu obiele negre! Hai, valea! Unde te bagi? Doar ţi-a spus că gata. Mîine o fi ce-o da Dumnezeu, dar azi, gata, s-a terminat.

— Lasă-mă să-i văd un pic faţa, tăicuţă, se ruga bătrîna.

— Ţi-arăt eu văzut! Unde te bagi?

Părintele Serghie observă că negustorul se poartă cu prea multă asprime şi, cu un glas stins, îi spuse posluşnicului să nu-i mai dea voie să alunge oamenii. Părintele Serghie ştia prea bine că negustorul tot o să-i gonească şi îşi dorea

mult să rămînă singur şi să se odihnească, dar îl trimise pe posluşnicul său să-i spună asta negustorului doar ca să facă impresie.

— Bine, bine. Nu-i gonesc, doar îi îndemn să plece. Altfel, ăştia sînt în stare să-i vină omului de hac. N-au pic de milă, numai la ei se gîndesc… Ţi-am spus că nu se poate. Pleacă. Vino mîine.

Şi îi goni pe toţi.

Negustorul punea atîta zel, pentru că ţinea la ordine şi îi făcea plăcere să alunge oamenii, să bruftuluiască mulţimea, dar, mai ales, fiindcă avea chiar el nevoie de părintele Serghie. Era văduv şi avea o singură fată, bolnavă, nemăritată, pe care o adusese de la o mie patru sute de verste depărtare la părintele Serghie, pentru ca acesta s-o tămăduiască. De doi ani de zile căuta s-o vindece şi mersese cu ea în diverse locuri. La început, a dus-o într-o clinică dintr-un oraş universitar, capitală de gubernie, dar fără folos. Apoi la un ţăran din gubernia Samara, după care fata s-a simţit ceva mai bine. Pe urmă a văzut-o un doctor din Moscova, căruia i-a plătit o grămadă de bani, dar nici de data asta n-a ajutat la nimic. Acum, auzind că părintele are puteri tămăduitoare, îşi adusese fata la el. Aşadar, odată mulţimea izgonită, negustorul se apropie de părintele Serghie şi, căzînd în genunchi, exclamă cu glas tare:

— Sfinte părinte, binecuvîntează-mi fiica bolnavă, ca să scape de suferinţa bolii. Îndrăznesc să mă plec la sfintele tale picioare.

Şi îşi aşeză mîinile căuş una peste cealaltă. Făcu şi rosti toate acestea ca şi cînd ar fi împlinit un lucru clar şi temeinic, consfinţit de legi şi obiceiuri, ca şi cum trebuia să se roage întocmai aşa şi nu altcumva pentru vindecarea fiicei sale. Gesturile trădau o asemenea convingere, încît pînă şi părintelui Serghie i se păru că toate acestea chiar aşa trebuie spuse şi făcute. Totuşi, îi porunci să se ridice şi să-i povestească ce necaz are. Negustorul îi istorisi că fiică-sa, o fată de douăzeci şi doi de ani, căzuse bolnavă cu doi ani în urmă, după moartea fulgerătoare a mamei sale. A scos un oftat – spuse el – şi din clipa aceea şi-a pierdut minţile. Şi, iată, după ce au străbătut un drum de o mie patru sute de verste, acum aşteaptă în arhondărie pînă ce părintele Serghie va porunci s-o aducă în faţa lui. Ziua stă înăuntru, fiindcă se teme de lumină, dar ar putea să iasă după apusul soarelui.

— Şi cum e? E slabă rău? întrebă părintele Serghie.

— Nu, nu-i prea slabă, ba chiar e voinică, doar că e „nerastenică“, cum zice doctorul. Dacă părintele Serghie mi-ar îngădui s-o aduc azi, aş alerga într-un

suflet. Sfinte părinte, fă să reînvie o inimă de părinte, să nu-i piară neamul, salvează prin ruga ta pe fiica lui bolnavă.

Şi negustorul se prăbuşi iarăşi în genunchi, plecîndu-şi capul peste mîinile făcute căuş, şi rămase nemişcat. Părintele Serghie îi porunci din nou să se ridice şi, cugetînd la cît de grea e munca asta a lui pe care totuşi o îndură cu smerenie, tăcu cîteva clipe şi apoi spuse:

— Bine, adu-o diseară. O să mă rog pentru ea, însă acum mă simt obosit. Şi închise ochii. Am să trimit vorbă cînd s-o aduci.

Negustorul se îndepărtă, păşind în vîrfurile picioarelor pe nisip, făcînd astfel să scîrţîie şi mai tare cizmele, iar părintele Serghie rămase singur.

Toată viaţa părintelui Serghie însemna slujbe şi vizitatori, însă astăzi fusese o zi din cale-afară de grea. Dimineaţă purtase o lungă discuţie cu un înalt demnitar care venise la el; apoi primise vizita unei doamne şi a fiului ei. Acesta era un tînăr profesor ateu, pe care mama sa, o credincioasă înfocată şi devotată părintelui Serghie, îl adusese aici şi îl convinsese pe acesta să stea de vorbă cu fiul său. Discuţia fusese deosebit de anevoioasă. Era limpede că tînărul nu dorea să-l contrazică pe călugăr şi-i încuviinţa spusele întru totul, aşa cum faci cu un om slab, dar părintele Serghie vedea că tînărul nu-i dă crezare şi, totodată, se simte bine, e calm şi senin. Părintele Serghie îşi amintea acum această discuţie cu un sentiment de neplăcere.

— Vreţi să mîncaţi ceva, părinte? îl întrebă posluşnicul.

— Da, adu-mi cîte ceva.

Posluşnicul se duse în chilioara construită la vreo zece paşi de intrarea în peşteră, iar părintele Serghie rămase singur.

Trecuse de mult vremea cînd părintele Serghie trăia şi îşi făcea toate treburile de unul singur şi se hrănea doar cu prescură şi cu pîine. De mult timp îl convinseseră că nu are dreptul să-şi nesocotească sănătatea şi îi aduceau doar bucate de post, dar hrănitoare. Mînca puţin din ele, dar mult mai mult decît înainte şi adeseori cu mare plăcere, nu ca odinioară, în silă şi cu sentimentul că păcătuieşte. Aşa a făcut şi acum. A mîncat toată caşa, a băut o ceaşcă cu ceai cu o jumătate de pîine albă.

Posluşnicul plecă, iar părintele Serghie rămase singur pe băncuţa de sub ulm.

Era o minunată seară de mai. Abia înfrunziseră mestecenii, plopii, ulmii, mălinii şi stejarii. Tufele de mălin din spatele ulmului erau în floare şi încă nu

se scuturaseră. Privighetorile, una foarte aproape şi încă două-trei în desişul de lîngă rîu, ciripeau şi umpleau văzduhul cu trilurile lor. Dinspre rîu răzbătea cîntecul muncitorilor care se întorceau pesemne de la muncă. Soarele apunea dincolo de pădure, străpungînd frunzişul cu razele sale. În partea aceea, totul era scăldat în verde crud, iar în cealaltă parte, acolo unde se găsea ulmul, domnea întunericul. Cărăbuşii zburau, se izbeau şi cădeau.

După cină părintele se apucă să spună o rugăciune în gînd: „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-ne pe noi“, apoi începu să spună un psalm cînd, din senin, în mijlocul psalmului, o vrabie coborî în zbor de pe un tufiş pe pămînt şi se aproprie de el ciripind şi ţopăind, apoi se sperie de ceva şi îşi luă zborul. Era o rugăciune în care se vorbea despre lepădarea de cele lumeşti. Se grăbea s-o termine cît mai repede ca să trimită după negustorul cu fata bolnavă, care îi stîrnise interesul. Îl interesa, fiindcă era ceva deosebit, o figură nouă, în plus şi tatăl, şi fiica vedeau deopotrivă în el un sfînt ale cărui rugi se împlineau. Deşi tăgăduia toate acestea, în străfundul sufletului său credea şi el că e adevărat.

Adesea se mira şi nu înţelegea cum de se întîmplase ca el, Stepan Kasatski, să ajungă un sfînt, ba chiar un făcător de minuni, dar nu avea nici umbră de îndoială că aşa stăteau lucrurile. N-avea cum să nu creadă în acele minuni pe care le văzuse cu ochii săi, începînd cu băiatul neputincios şi sfîrşind cu ultima bătrînă care îşi recăpătase vederea graţie rugăciunii lui.

Oricît de ciudat părea, toate acestea chiar se întîmplaseră. Prin urmare, fiica negustorului îi trezise interesul, pentru că era o figură nouă, fiindcă aceasta credea în el şi, în plus, pentru că prin intermediul ei i se dădea ocazia să-şi dovedească încă o dată puterea tămăduitoare şi faima de care se bucura. „Vine lumea de la mii de verste depărtare, se scrie în ziare, a aflat împăratul, s-a dus vestea pînă în Europa, pînă în necredincioasa Europă“, se gîndea el. Şi deodată i se făcu ruşine de propria-i trufie şi începu iarăşi să se roage la Dumnezeu. „Doamne, Împărate ceresc, Mîngîietorule, Duh al adevărului, vino şi te pogoară în noi, curăţă-ne de toată spurcăciunea, şi mîntuieşte, Preabunule, sufletele noastre. Curăţă-mă de păcatul slavei lumeşti ce a pus stăpînire pe mine“, repetă el amintindu-şi de cîte ori înălţase această rugă şi cît de zadarnică se dovedise a fi. Rugăciunile lui făceau minuni pentru alţii, dar pentru el însuşi nu izbutea să-l înduplece pe Dumnezeu să-l izbăvească de această patimă meschină.

Îşi aminti rugăciunile de la începutul vieţii sale de schimnic, cînd se ruga lui

Dumnezeu să-i dăruiască curăţenie sufletească, smerenie şi iubire şi, aşa cum i se părea lui pe-atunci, Domnul îi ascultase rugile. Fusese curat şi îşi retezase degetul. Duse la buze degetul din care mai rămăsese un ciot pe care se zbîrcise pielea şi îl sărută. I se părea că fusese smerit atunci cînd firea lui păcătoasă îi pricinuia mereu scîrbă; i se părea că avusese parte şi de iubire, cînd îşi amintea cu cîtă duioşie îl întîmpinase pe bătrînul acela, pe soldatul acela beat care venise la el să-i ceară bani, sau cum o primise pe ea. Dar acum? Se întrebă dacă iubea pe cineva, dacă o iubea pe Sofia Ivanovna, pe părintele Serapion, dacă încercase vreun sentiment de iubire faţă de toţi cei care îl vizitaseră în ziua aceea, faţă de acel tînăr învăţat, cu care purtase discuţia aceea atît de moralizatoare, în care singura lui grijă fusese să-şi afişeze inteligenţa şi să-i arate că nu rămăsese în urmă în ale culturii. Dragostea lor îi aducea bucurie şi îi era necesară, dar el nu le răspundea tot cu iubire. Acum nu mai simţea nici iubire, nici smerenie, nici puritate.

A fost bucuros să afle că fiica negustorului are douăzeci şi doi de ani şi ar fi vrut să afle dacă e frumoasă. Iar cînd întrebase dacă are vreo slăbiciune, dorea de fapt să ştie dacă are sau nu farmec feminin.

„Oare atît de jos să fi căzut? se întrebă el. Doamne, ajută-mă, întăreşte-mă, Doamne, Dumnezeul meu!“ Şi, împreunîndu-şi mîinile, începu să se roage. Se auzeau triluri de privighetori. Un cărăbuş i se aşeză pe sutană şi i se urcă pe ceafă. Îl azvîrli jos. „Dar există El oare? Parcă aş bate la o uşă închisă pe dinafară… Dacă uşa are lacăt, îl pot vedea. Lacătul acesta sînt privighetorile, cărăbuşii, natura. Poate că tînărul acela avea dreptate.“ Începu să se roage cu glas tare. Şi se rugă îndelung pînă cînd gîndurile acestea i se risipiră şi se simţi din nou liniştit şi încrezător. Sună din clopoţel şi îi spuse posluşnicului că acum îi poate primi pe negustor şi pe fiica lui.

Negustorul îşi aduse fata de braţ, o conduse pînă la chilie şi plecă îndată.

Era o fată blondă, din cale-afară de albă, palidă, grasă, foarte scundă, cu o faţă speriată de copil şi forme pline de femeie. Părintele Serghie rămăsese pe băncuţa de la intrare. Trecînd pe lîngă el, fata se opri o clipă şi el o binecuvîntă, dar părintele Serghie se îngrozi de felul în care îi cercetase trupul. Ea trecu mai departe, iar el se simţi ca muşcat de şarpe. După expresia chipului ei, îşi dădu seama că e senzuală şi slabă de minte. Se ridică şi intră în chilie. Ea stătea pe un scăunel, aşteptîndu-l.

Cînd el apăru în prag, ea se ridică în picioare.

— Vreau la tăticu’, spuse ea.

— Nu te teme, răspunse el. Ce te doare?

— Toate mă dor, spuse ea şi toată faţa i se lumină într-un zîmbet.

— Ai să te însănătoşeşti, îi spuse el. Roagă-te.

— La ce să mă mai rog? M-am rugat destul şi nu mi-a ajutat la nimic. Şi zîmbea întruna. Roagă-te dumneata şi aşază-ţi mîna asupra mea. Te-am visat.

— Cum m-ai visat?

— Am visat că ţi-ai pus mîna pe pieptul meu, uite-aici.

Îi luă mîna şi o apăsă pe piept. El îi dăduse mîna dreaptă.

— Cum te cheamă? întrebă el tremurînd din tot trupul şi simţindu-se învins, pentru că nu-şi mai putea înfrîna pofta trupească.

— Maria. Da’ de ce?

Ea îi luă mîna şi i-o sărută, apoi îl cuprinse cu braţul de mijloc şi îl trase spre ea.

— Ce te-a apucat? întrebă el. Maria! Tu eşti diavolul.

— Păi nu-i mare lucru.

Şi, îmbrăţişîndu-l, se aşeză cu el pe pat.

În zori el ieşi în cerdac.

„Oare chiar s-au întîmplat toate acestea? O să vină tatăl ei, iar ea îi va povesti. E diavolul. Ce-mi rămîne de făcut? Uite toporul cu care mi-am tăiat degetul.“ Apucă toporul şi se îndreptă spre chilie. Posluşnicul îi ieşi în cale.

— Porunciţi să tai lemne? Daţi-mi toporul, vă rog.

Îi dădu toporul şi intră în chilie. Ea dormea întinsă pe pat. Îi aruncă o privire îngrozită. Trecu prin chilie, dădu jos din cui hainele ţărăneşti, le îmbrăcă, luă foarfecele, îşi tăie părul şi, apucînd pe poteca de sub munte, coborî la rîu, unde nu mai fusese de patru ani.

De-a lungul rîului era un drum pe care îl urmă pînă la prînz, cînd intră într-un lan de secară şi se culcă. Spre seară se apropie de un sat de pe malul rîului, dar nu intră în el, ci o ţinu tot pe malul rîului pînă la o rîpă, unde înnoptă.

Era în zorii zilei, cam cu o jumătate de ceas înainte de răsăritul soarelui. Totul era cenuşiu şi întunecat. Dinspre apus bătea un vînt rece de dimineaţă. „Da, trebuie s-o termin odată! Nu există Dumnezeu! Dar cum s-o termin? Să mă arunc în rîu? Ştiu să înot şi n-o să mă înec. Să mă spînzur? Da, cu brîul, de o cracă.“ Asta i se păru nu doar cu putinţă, ci şi la îndemînă, lucru care îl

îngrozi. Voia, ca de obicei în clipele de disperare, să se roage. Dar nu avea cui să se roage. Dumnezeu nu exista. Stătea întins, sprijinit într-un cot. Şi deodată simţi atît de tare nevoia să doarmă, că nu-şi mai putu ţine capul sus, întinse braţul, îşi aşeză capul pe el şi adormi pe dată. Dar somnul acesta nu ţinu decît o clipă. Se trezi imediat şi începu parcă să viseze, parcă să-şi amintească.

Şi se vede aproape copil, în casa mamei de la ţară. De el se apropie o trăsură, din care coboară unchiul Nikolai Sergheevici, cu barba lui neagră, enormă, ca o lopată, şi Paşenka, o fetiţă slăbuţă, cu ochi mari, blînzi şi o faţă sfioasă, foarte tristă. Paşenka e lăsată în compania lor, a băieţilor. Ei trebuie să se joace cu ea şi asta-i plictiseşte fiindcă e proastă. Pînă la urmă, ei încep să-şi bată joc de ea şi o obligă să le arate cum ştie să înoate. Ea se întinde pe podea şi le arată mişcările pe uscat. Toţi se prăpădesc de rîs şi o fac proastă. Ea îşi dă seama şi roşeşte toată, se umple de pete şi îţi inspiră milă, atîta milă, încît te mustră conştiinţa şi n-ai să poţi uita vreodată zîmbetul ei schimonosit, plin de bunătate, umil. Serghie îşi aminteşte cînd a mai văzut-o după aceea. S-a întîmplat mult mai tîrziu, înainte ca el să se călugărească. Era măritată cu un moşier care îi tocase averea şi o bătea. Avea pe-atunci doi copii, un fiu şi o fiică. Băiatul a murit de mic.

Serghie îşi aminti cît de nefericită era. Apoi a văzut-o la mănăstire, văduvă. Era aceeaşi: nu putea spune că era proastă, dar era ştearsă, neînsemnată şi vrednică de milă. Venise cu fata ei şi cu logodnicul acesteia. Pe-atunci sărăciseră deja. Mai tîrziu a aflat că locuieşte într-un orăşel de provincie şi că este foarte săracă. „Da' ce mi-o fi venit să mă gîndesc la ea? se întrebă el. Dar nu putea să facă altfel. Unde-o fi? Ce s-o fi ales de ea? O fi la fel de nefericită ca atunci cînd ne arăta cum se înoată, pe podea? Dar ce m-o fi apucat să mă gîndesc la ea? Ce-o fi cu mine? Trebuie s-o termin odată."

I se făcu iarăşi frică şi, ca să alunge acest gînd, începu să se gîndească din nou la Paşenka.

Stătu aşa îndelung, gîndindu-se ba că trebuie să-şi pună capăt zilelor, ba la Paşenka. I se părea că Paşenka e salvarea lui. Pînă la urmă adormi. În vis văzu un înger care veni la el şi îi spuse: „Du-te la Paşenka şi află de la ea ce trebuie să faci, care ţi-e păcatul şi unde ţi-e mîntuirea".

Se trezi spunîndu-şi că vedenia aceasta îi fusese trimisă de Dumnezeu, se bucură şi hotărî să facă întocmai ce-i spusese îngerul. Ştia în ce oraş locuieşte – la trei sute de verste depărtare – şi plecă într-acolo.

VIII

Paşenka nu mai era de mult Paşenka, ci Praskovia Mihailovna, o bătrînă uscăţivă şi zbîrcită, soacra funcţionarului Mavrikiev, un ratat şi un beţiv. Locuia într-un oraş, capitală de judeţ, unde ginerele său primise ultima slujbă. Ea întreţinea întreaga familie: pe fiică-sa, pe ginere-său, care suferea de neurastenie, şi pe cei cinci nepoţi. Femeia îi întreţinea dînd lecţii de muzică fetelor de negustori, cu cincizeci de copeici ora. Uneori avea cîte patru lecţii pe zi, alteori cinci, aşa încît cîştiga aproape şaizeci de ruble pe lună. Pînă una-alta din asta trăiau, în aşteptarea unei slujbe. Praskovia Mihailovna trimisese scrisori tuturor rudelor şi cunoştinţelor sale, cerîndu-le un post pentru ginerele ei. Îi scrisese şi lui Serghie, dar scrisoarea nu îl găsise.

Era sîmbătă, iar Praskovia Mihailovna frămînta un cozonac cu stafide, asemeni aceluia pe care, pe vremuri, îl făcea atît de bine bucătarul iobag de pe moşia tatălui ei. A doua zi fiind sărbătoare, Praskovia Mihailovna voia să-şi cinstească nepoţeii.

Fiică-sa, Maşa, avea grijă de mezin, iar cei mai mari, un băiat şi o fetiţă, erau la şcoală. Ginerele său nu închisese un ochi toată noaptea, iar acum adormise. Praskovia Mihailovna nu prea dormise nici ea cu o noapte în urmă, încercînd să domolească furia fiică-sii împotriva bărbatului ei.

Ea îşi dădea seama că ginerele ei, fiind o fiinţă slabă, nu era în stare să vorbească şi să trăiască altfel decît o făcea, iar reproşurile nevesti-sii nu ajutau la nimic, şi, de aceea, îşi dădea toată silinţa să-i domolească, să nu mai fie certuri şi necazuri. Aproape că nu suporta fizic duşmănia dintre oameni. I se părea cît se poate de limpede că aşa ceva n-are cum să îndrepte lucrurile, ci, dimpotrivă, doar le înrăutăţeşte. Dar la asta nici măcar nu se gîndea, pur şi simplu suferea cînd vedea orice formă de duşmănie, aşa cum suferi din pricina unui miros urît, a unui zgomot strident sau a unei lovituri.

Tocmai o învăţa cu un aer mulţumit pe Lukeria cum se frămîntă aluatul, cînd Mişa, nepotul ei de şase ani, în şorţuleţ şi cu ciorapi cîrpiţi în picioruşele-i strîmbe, dădu buzna în bucătărie.

— Bunico, te caută un moş urît, spuse el cu o faţă speriată.

Lukeria se uită afară.

— O fi vreun pribeag, cucoană.

Praskovia Mihailovna îşi frecă unul de altul coatele uscăţive, îşi şterse

mîinile de şorţ şi era cît pe ce să dea fuga în casă după portofel ca să-i dea cinci copeici, cînd îşi aminti că nu are mărunţiş, aşa că se hotărî să-i dea în schimb nişte pîine. Se întoarse spre bufet, dar roşi toată amintindu-şi că-i păruse rău de bani şi, poruncindu-i Lukeriei să taie o felie de pîine, se duse să aducă o grivnă. „Asta să-ţi fie pedeapsă, îşi spuse ea, acum dă îndoit.“

Cerîndu-şi iertare, îi dădu pelerinului şi pîinea, şi banii. Nu numai că nu era mîndră de generozitatea ei, ci, dimpotrivă, se simţea ruşinată că îi dă atît de puţin. Atît de impunătoare era înfăţişarea pelerinului.

Cu toate că umblase trei sute de verste cerşind şi acum era zdrenţuit din cap pînă-n picioare, slăbise şi se înnegrise, Serghie avea părul tuns şi purta căciulă şi cizme ţărăneşti. Cu toate că se închina cu smerenie, îi rămăsese aceeaşi figură impunătoare care atrăgea atît de mult lumea. Dar Praskovia Mihailovna nu-l recunoscu. Nici nu avea cum să-l recunoască, fiindcă nu-l mai văzuse de aproape treizeci de ani.

— Să nu-ţi fie cu supărare, tăicuţule. Poate vrei să mănînci ceva?

El luă pîinea şi banii. Praskovia Mihailovna se miră că în loc să plece, el se uită la ea.

— Paşenka, la tine am venit. Primeşte-mă.

O privi insistent şi rugător cu ochii lui negri, strălucind de lacrimile gata să-l podidească. Sub mustaţa căruntă buzele îi tremurau a jale.

Praskovia Mihailovna îşi duse mîna la pieptul uscăţiv, deschise gura şi rămase încremenită cu privirea aţintită la chipul pelerinului.

— Nu se poate! Stiopa! Serghie! Părintele Serghie!

— Da, chiar el, rosti încet Serghie. Doar că nu Serghie, nu părintele Serghie, ci marele păcătos Stepan Kasatski, un om pierdut, un mare păcătos. Primeşte-mă, ajută-mă.

— E cu neputinţă! Cum de-ai ajuns în halul ăsta de umilinţă? Intră.

Ea îi întinse mîna, dar el nu i-o luă, ci o porni după ea.

Dar unde să-l ducă? Locuinţa era mică. La început, avusese o cămăruţă, mai degrabă o debara, dar la un moment dat o cedase şi pe aceasta fiicei sale, Maşa, care acum îşi legăna pruncul acolo.

— Stai aici deocamdată, îi spuse ea lui Serghie, arătîndu-i o laviţă din bucătărie.

Serghie se aşeză imediat şi, cu un gest care cu timpul îi devenise obişnuinţă, îşi scoase traista, mai întîi de pe un umăr, apoi de pe celălalt.

— Doamne, Dumnezeule, cît de smerit eşti, tăicuţă! Aveai atîta faimă şi deodată…

Serghie nu răspunse. Zîmbi doar cu blîndeţe, aşezîndu-şi traista lîngă el.

— Maşa, ştii cine e?

Şi Praskovia Mihailovna îi povesti fiicei în şoaptă cine era Serghie. Apoi scoaseră împreună patul şi leagănul din cămăruţă, ca să facă loc pentru Serghie.

Praskovia Mihailovna îl conduse în odăiţă.

— Odihneşte-te aici. Nu-ţi fie cu supărare, dar eu trebuie să plec.

— Unde?

— Am nişte lecţii. Mi-e şi ruşine să spun. Dau lecţii de muzică.

— Muzică? Asta-i bine. Un singur lucru te rog, Praskovia Mihailovna. Am venit la dumneata cu treabă. Cînd am putea să stăm de vorbă?

— Ar fi o cinste pentru mine. Diseară e bine?

— E bine, doar că mai am o rugăminte. Nu vorbi despre mine, nu spune cine sînt. Doar dumitale ţi-am mărturisit cine sînt. Nimeni nu ştie unde am plecat. Aşa trebuie.

— Ah… Şi eu i-am spus fiică-mii.

— Nu-i nimic, roag-o să nu spună nimănui.

Serghie îşi scoase cizmele, se întinse în pat şi adormi îndată după o noapte de nesomn şi un drum de patruzeci de verste.

Cînd Praskovia Mihailovna se întoarse, Serghie şedea în odăiţă aşteptînd-o. Nu ieşise la masă, dar mîncase supa şi caşa pe care Lukeria i le adusese acolo.

— Cum de-ai venit mai repede decît ai promis? o întrebă Serghie. Acum putem să stăm de vorbă?

— Cărui fapt datorez fericirea de a avea un asemenea musafir? Am amînat o lecţie pe altă zi. Mereu am visat să vin la dumneata. Ţi-am scris şi, deodată, ce fericire…

— Paşenka! Primeşte, te rog, cuvintele pe care ţi le voi spune acum ca pe o spovedanie, ca pe vorbele pe care le-aş rosti în faţa lui Dumnezeu în ceasul de apoi. Paşenka! Nu sînt un sfînt, nici măcar un om simplu, de rînd. Sînt un păcătos, un nemernic, un stricat, un rătăcit, un trufaş, nu ştiu dacă mai rău decît toţi ceilalţi, dar, oricum, mai rău decît cei mai răi oameni.

La început, Paşenka îl privi cu ochii holbaţi, nevenindu-i să creadă. Aproape că îl credea. Apoi, cînd se încredinţă pe deplin de spusele lui, îi atinse

mîna cu mîna ei şi, zîmbind compătimitor, îi spuse:

— Stiva, poate că exagerezi.

— Nu, Paşenka. Sînt un desfrînat, un ucigaş, am hulit numele lui Dumnezeu, am înşelat încrederea oamenilor.

— Dumnezeule! Ce tot spui? exclamă Praskovia Mihailovna.

— Dar trebuie să-mi duc zilele. Şi eu, care credeam că ştiu tot, care îi învăţam pe alţii cum să trăiască… Nu ştiu nimic de fapt şi te rog pe dumneata să mă înveţi.

— Ce tot vorbeşti, Stiva? Rîzi de mine. De ce rîdeţi voi mereu de mine?

— Bine, să zicem că aşa e… Dar spune-mi, totuşi, cum o duci, cum a fost viaţa ta?

— Eu? Păi am dus cea mai ticăloasă, cea mai mîrşavă viaţă, iar acum Dumnezeu mă pedepseşte. Pe drept o duc atît de rău, atît de rău…

— Cum te-ai măritat? Cum ai trăit cu bărbatul tău?

— Totul a fost rău. M-am măritat, pentru că m-am îndrăgostit în felul cel mai urît. Tata se împotrivea, dar eu n-am ţinut cont de nimic şi m-am măritat. Şi, odată măritată, în loc să-mi ajut bărbatul, l-am chinuit cu o gelozie pe care nu am fost în stare să mi-o înfrînez.

— Am auzit că bea.

— Da, dar nici eu nu m-am priceput să-l domolesc. Mereu îl ocăram. Iar asta-i o boală, se ştie doar. El nu se putea abţine, iar eu, îmi amintesc ca acum, nu-i dădeam să bea. Au fost scene îngrozitoare între noi.

Îl privea pe Kasatski cu ochii ei minunaţi, în care se citea suferinţa stîrnită de amintirea acelor vremuri.

Kasatski îşi amintea că i se povestise că bărbatul Paşenkăi o bătea. Iar acum, privindu-i gîtul subţire, zbîrcit, cu venele proeminente în spatele urechilor, părul rar, jumătate cărunt, jumătate blond, parcă vedea aievea cum se petrecuseră toate acestea.

— Apoi am rămas singură cu doi copii şi fără nici un ban.

— Dar aveaţi o moşie.

— O, am vîndut-o încă de pe cînd trăia Vasea şi am cheltuit toţi banii. Trebuia să trăim, iar eu, ca toate domnişoarele de la noi, nu ştiam să fac nimic. Eu eram cea mai proastă, mai neajutorată. Aşa că am cheltuit tot, pînă la ultimul bănuţ, am dat copiii la şcoală şi am mai învăţat şi eu cîte ceva. Apoi, pe neaşteptate, Mitea s-a îmbolnăvit şi l-a luat Dumnezeu. Manecika s-a

îndrăgostit de Vanea, ginerele meu. Ce să zic, e un om bun, doar că e nefericit. E bolnav.

— Mamă, o întrerupse fiica ei. Ia-l dumneata pe Mişa. Nu pot să mă împart în două.

Praskovia Mihailovna tresări, se ridică şi ieşi păşind repede în ghetele ei ponosite. Se întoarse numaidecît cu un băiat de doi ani în braţe care se lăsă pe spate şi se agăţă cu mînuţele de basmaua ei.

— Aşa, unde rămăsesem? A, da, avea o slujbă bună aici şi şeful lui era un om cumsecade, dar Vanea n-a putut să lucreze şi şi-a dat demisia.

— Ce boală are?

— Neurastenie, o boală îngrozitoare. Ne-am sfătuit cum să facem, ar trebui să meargă undeva, dar n-avem bani. Eu tot sper c-o să treacă de la sine. Nu îl doare ceva anume, dar…

— Lukeria! se auzi glasul supărat şi stins al ginerelui. Mereu e trimisă pe undeva cînd am nevoie de ea. Mamă!…

— Vin acum! se întrerupse din nou Praskovia Mihailovna. El n-a mîncat încă de prînz. Nu poate să ia masa cu noi.

Ieşi, roboti ceva în odaia alăturată şi se întoarse ştergîndu-şi mîinile uscăţive şi arse de soare.

— Uite-aşa îmi duc zilele. Ne tot plîngem şi sîntem veşnic nemulţumiţi, dar, slavă Domnului, nepoţii sînt cu toţii foarte buni şi sănătoşi şi pînă una-alta ne putem duce traiul. Dar ce tot vorbesc despre mine?

— Din ce trăiţi?

— Păi cîştig şi eu cîte ceva. Cît mă plictisea pe mine muzica, dar ce bine mi-a prins acum!

Îşi ţinea mîna micuţă pe scrinul lîngă care stătea în picioare şi lovea încetişor lemnul cu degetele-i slabe, ca şi cum ar fi exersat la pian.

— Şi cît iei pe o lecţie?

— Primesc şi o rublă, şi cincizeci de copeici, ba chiar şi treizeci. Toţi sînt atît de buni cu mine.

— Şi cum merge? Copiii fac progrese? întrebă Kasatski, cu un zîmbet vag în privire.

Praskovia Mihailovna nu crezu pe moment că vorbeşte serios şi îl privi întrebător.

— Fac şi progrese. E o fetiţă foarte înzestrată, fiica unui măcelar. O fetiţă

blîndă, bună. Dacă aş fi fost o femeie deşteaptă, aş fi găsit, fără îndoială, prin relaţiile tatălui ei, o slujbă pentru ginerele meu. Dar eu n-am fost în stare de nimic şi uite în ce stare i-am adus pe toţi.

— Da, da, spuse Kasatski, plecîndu-şi capul. Dar dumneata, Paşenka, te duci la biserică? o întrebă el.

— Of, nu-mi mai aminti de asta. Am ajuns atît de rău, sînt atît de delăsătoare… Ţin posturile cu copiii şi mai merg cîteodată la biserică, dar trec luni de zile cînd nici nu calc pe acolo. Îi trimit pe copii.

— Dar de ce nu mergi singură?

— Ca să spun drept, spuse ea roşind, mi-e ruşine pentru fiică-mea şi pentru nepoţi să merg aşa jerpelită, iar ceva mai nou n-am. Mai şi lenevesc…

— Dar acasă te rogi?

— Mă rog, dar ce fel de rugăciune mai e şi aia, rostită aşa, papagaliceşte. Ştiu că nu aşa se cuvine, dar îmi lipseşte trăirea adevărată. Bine măcar că îmi recunosc nemernicia…

— Da, aşa, aşa, spuse Kasatski, încuviinţîndu-i parcă vorbele.

— Vin, vin acum, răspunse ea ginerelui şi, după ce-şi potrivi basmaua pe cap, ieşi din cameră.

De data asta zăbovi mai mult. Cînd se întoarse, Kasatski stătea în aceeaşi poziţie, cu coatele sprijinite pe genunchi şi capul plecat. Dar îşi pusese traista în spinare.

Cînd ea intră cu o lămpiţă de tablă, fără abajur de sticlă, îşi ridică spre ea ochii frumoşi şi osteniţi şi oftă din adîncul sufletului.

— Nu le-am spus cine eşti, începu ea cu sfială. Le-am spus doar că eşti un pelerin de neam nobil şi că te cunosc de multă vreme. Hai în sufragerie, să luăm ceaiul.

— Nu…

— Atunci ţi-l aduc aici.

— Nu, n-am nevoie de nimic. Dumnezeu să te aibă-n pază, Paşenka. Eu plec. Dacă ai milă de mine, nu spune nimănui că m-ai văzut. În numele lui Dumnezeu Cel Viu, te rog stăruitor: nu spune nimănui… Îţi mulţumesc. M-aş pleca la picioarele tale, dar ştiu că asta te-ar tulbura. Îţi mulţumesc şi, în numele lui Hristos, iartă-mă.

— Binecuvîntează-mă.

— Dumnezeu să te binecuvînteze. Iartă-mă, în numele lui Hristos.

Dădu să plece, dar ea nu-l lăsă pînă nu-i aduse pîine, covrigi şi unt. El le luă pe toate şi plecă.

Era întuneric şi nici n-apucă el să meargă mai departe de două case, că femeia îl şi pierdu din vedere. Ştia că înaintează pe drum doar după cîinele protopopului, care lătra în urma lui.

„Acum ştiu ce tîlc are visul meu. Paşenka este exact cum ar fi trebuit să fiu eu şi n-am fost. Eu am trăit pentru oameni, prefăcîndu-mă că trăiesc pentru Dumnezeu, ea trăieşte pentru Dumnezeu, închipuindu-şi că trăieşte pentru oameni. Da, o faptă bună sau o cană cu apă oferită fără gîndul la vreo răsplată, sînt mult mai preţioase decît binefacerile cu care i-am copleşit eu pe oameni. Dar am avut eu oare vreo fărîmă de dorinţă sinceră de a-l sluji pe Dumnezeu?“ se întreba el, răspunzîndu-şi: „Dar totul a fost mînjit şi înăbuşit de faima lumească. Da, nu există Dumnezeu pentru cel care a trăit ca mine, de dragul slavei lumeşti. Îl voi căuta.“

Şi, aşa cum venise pînă la Paşenka, o porni mai departe, din sat în sat, cînd împreună cu alţi pelerini, bărbaţi şi femei, cînd de unul singur, cerşind în numele lui Hristos pîine şi cîte un loc de mas. Uneori îl mai ocăra cîte o gospodină rea sau îl mai înjura cîte un sătean beat, dar de cele mai multe ori îi dădeau de mîncare, apă de băut şi chiar merinde pentru drum. Înfăţişarea lui de boier cîştiga bunăvoinţa unora. Alţii, dimpotrivă, parcă se bucurau că, uite, pînă şi un boier a ajuns în mizerie. Dar blîndeţea lui îi cucerea pe toţi.

Adeseori, cînd găsea o *Evanghelie* în vreo casă, citea din ea şi întotdeauna, peste tot, oamenii se înduioşau şi îl ascultau cu atîta uimire de parcă auzeau un lucru nou şi totodată de mult ştiut.

Cînd izbutea să-i ajute pe oameni fie cu sfatul, fie cu ştiinţa sa de carte sau cînd îi împăca pe cei certaţi, n-apuca să vadă recunoştinţa lor, fiindcă pleca numaidecît. Şi puţin cîte puţin, Dumnezeu începu să se arate în sufletul lui.

Odată mergea cu două bătrînele şi un soldat, cînd fură opriţi de un boier şi de o boieroaică într-un docar tras de un trăpaş, însoţiţi de un bărbat şi o doamnă călare. Soţul boieroaicei mergea cu fiică-sa călare, în vreme ce boieroaica era în docar alături de un călător, pare-se, francez.

Îi opriră pe drumeţi ca să-i arate francezului *les pelerins*7, care, după o superstiţie răspîndită printre ruşi, în loc să muncească, hoinăresc din loc în loc.

Vorbeau franţuzeşte, crezînd că ceilalţi nu-i înţeleg.

— *Demandez leur*, spuse francezul, *s’ils sont bien surs de ce que leur*

pelerinage est agreable à Dieu[8].

Îi întrebară.

— Cum o da Domnul. Dacă picioarele ajung acolo, poate om ajunge şi cu inima, răspunseră bătrînelele.

Îl întrebară şi pe soldat. El le răspunse că e singur pe lume şi n-are unde să se adăpostească. Îl întrebară şi pe Kasatski cine este.

— Un rob al lui Dumnezeu.

— *Qu'est ce qu'il dit? Il ne repond pas?*[9]

— *Il dit qu'il est un serviteur de Dieu*[10].

— *Cela doit être un fils de prêtre. Il a de la race. Avez-vous de la petite monnaie?*[11]

Francezul avea mărunţiş şi dădu fiecărui pelerin cîte douăzeci de copeici.

— *Mais dites leur que ce n'est pas pour des cierges que je leur donne, mais pour qu'ils se régalent de thé*, ceai, ceai, *pour vous, mon vieux*[12], spuse el zîmbind, bătîndu-l uşurel pe umăr pe Kasatski cu mîna sa înmănuşată.

— Hristos să fie cu voi, răspunse Kasatski, fără să-şi pună căciula şi plecîndu-şi capul pleşuv.

Lui Kasatski îi aduse mare bucurie întîlnirea aceasta, pentru că izbutise să nesocotească părerea celorlalţi şi făcuse lucrul cel mai simplu şi mai uşor de îndeplinit: luase smerit cele douăzeci de copeici şi le dăduse unui tovarăş de-al său, un cerşetor orb. Cu cît conta mai puţin pentru el părerea oamenilor, cu atît mai puternic simţea prezenţa lui Dumnezeu.

Aşa a dus-o Kasatski timp de opt luni, apoi a fost reţinut în azilul din capitala unei gubernii, unde înnoptase alături de alţi pelerini. Cum nu avea paşaport, a fost dus la secţie. Cînd l-au întrebat unde-i sînt actele şi cine este, a răspuns că n-are acte şi că e robul lui Dumnezeu. L-au trecut în categoria vagabonzilor, l-au judecat şi l-au deportat în Siberia.

În Siberia s-a aşezat pe pămîntul unui ţăran bogat şi acolo trăieşte şi astăzi. Munceşte în grădina de zarzavat a stăpînului, îi învaţă pe copii carte şi îngrijeşte de bolnavi.

1890-1898

1. Casă de vacanţă în afara unui oraş mare.

2. Paisie Velicikovski (1722, Ucraina – 1794, Mănăstirea Neamţ), stareţ, îndrumător

al vieţii monahale din Moldova, arhimandrit, figură proeminentă a bisericii ortodoxe slave şi româneşti, promotor al „mişcării spirituale paisiene“, canonizat în 1988 de Biserica Ortodoxă Rusă.

3. Slujitor mănăstiresc.

4. Liza, uită-te în dreapta, el e (în fr., în orig.).

5. Unde, unde? Nu-i chiar atît de frumos (în fr., în orig.).

6. La dispoziţia dumitale (în fr., în orig.).

7. Pelerinii (în fr., în orig.).

8. Întrebaţi-i dacă sînt încredinţaţi că pelerinajul lor este pe placul lui Dumnezeu (în fr., în orig.).

9. Ce spune? Nu răspunde (în fr., în orig.).

10. Spune că e un rob al lui Dumnezeu (în fr., în orig.).

11. Trebuie să fie vreun fiu de preot. Se vede că e de neam. Aveţi ceva mărunţiş? (în fr., în orig.).

12. Dar spuneţi-le că nu le dau pentru lumînări, ci ca să se cinstească cu ceai… pentru dumneata, moşule (în fr., în orig.).

După bal

Povestire

— Spuneţi că omul nu e în stare să distingă singur între bine şi rău, că totul depinde de mediu, că mediul te înghite. Eu cred, în schimb, că totul ţine de întîmplare. Să luăm, de pildă, cazul meu.

Aşa începu Ivan Vasilievici, un om respectat de toată lumea, după o discuţie în care se susţinuse că, pentru a atinge perfecţiunea, e nevoie mai întîi de toate să schimbi condiţiile în care trăiesc oamenii. La drept vorbind, nimeni nu spusese că e imposibil să înţelegi singur ce e bine şi ce e rău, însă Ivan Vasilievici avea obiceiul să răspundă propriilor gînduri care-i veneau în timpul discuţiilor şi, cu acest prilej, să istorisească întîmplări din viaţa sa. Adeseori, povestea cu atîta însufleţire, încît uita cu totul de la ce pornise, mai ales că toate istoriile sale erau cît se poate de sincere şi veridice.

Aşa făcu şi acum.

— Să luăm cazul meu. Nu mediul a fost de vină că viaţa mea a luat-o pe acest făgaş. Pricina a fost cu totul alta.

— Şi care-i pricina aceasta? întrebarăm noi.

— E o poveste lungă. E mult de povestit ca să înţelegeţi.

— Povestiţi-ne totuşi.

Ivan Vasilievici căzu pe gînduri şi clătină din cap.

— Da, începu el. Viaţa mea s-a schimbat cu totul într-o noapte sau, mai bine zis, într-o dimineaţă.

— Dar ce s-a întîmplat?

— S-a întîmplat că eram îndrăgostit nebuneşte. Mai fusesem îndrăgostit, şi nu o dată, dar asta era iubirea cea mare. Toată povestea ţine de trecut. Fetele ei sînt măritate de-acum. E vorba de B., da, de Varenka B.

Ivan Vasilievici ne spuse numele de familie.

— Şi la cincizeci de ani era tot o femeie superbă. În tinereţe însă, pe cînd avea optsprezece ani, era fermecătoare: înaltă, zveltă, graţioasă şi maiestuoasă.

Da, acesta este cuvîntul: maiestuoasă. Se ţinea mereu neobişnuit de dreaptă, de parcă n-ar fi putut altfel, cu capul uşor dat pe spate şi, chiar dacă era slabă, ba chiar uscăţivă, asta îi dădea, pe lîngă frumuseţea şi statura ei înaltă, un aer regesc care te-ar fi ţinut la distanţă, dacă n-ar fi fost zîmbetul gingaş, mereu vesel, înflorindu-i pe buze şi în ochii minunaţi şi strălucitori, radiind din întreaga sa făptură tînără şi graţioasă.

— Cît de frumos o descrie Ivan Vasilievici.

— Oricît m-aş strădui, tot nu sînt în stare să găsesc cuvintele potrivite ca să vă daţi seama cum era. Dar nu despre asta e vorba: ceea ce vreau să vă povestesc s-a întîmplat în anii ’40. Pe vremea aceea eram student la o universitate din provincie. Nu ştiu dacă a fost bine sau rău, dar în universitatea noastră nu existau pe atunci nici un fel de cercuri, nu ne pasionau teoriile. Eram pur şi simplu tineri şi trăiam aşa cum le stă bine tinerilor: studiam şi ne distram. Eu eram un flăcău foarte vesel şi dezgheţat, pe deasupra şi bogat. Aveam un buiestraş grozav, îmi dădeam drumul la vale cu sania în compania domnişoarelor (patinajul încă nu era la modă), chefuiam cu camarazii (Pe vremea aceea nu beam decît şampanie. Cînd rămîneam fără bani, răbdam, dar în nici un caz nu ne apucam să bem, ca acum, vodcă). Dar cel mai mult îmi plăceau seratele şi balurile. Dansam binişor şi nici urît nu eram.

— Ei, lăsaţi modestia la o parte, îl întrerupse una dintre interlocutoare. Că doar v-am văzut portretul în dagherotip. Nici vorbă de aşa ceva, eraţi chiar o mîndreţe de bărbat.

— Aşa o fi, dar nu despre asta e vorba. Ei, şi eram eu îndrăgostit nebuneşte de fata asta. De Lăsata Secului, am fost invitat la un bal dat de mareşalul nobilimii, şambelan la curtea ţarului, un bătrînel bogat, blajin şi primitor. Invitaţii erau primiţi de soţia lui, o femeie la fel de blîndă. Avea pe cap o diademă cu briliante şi era îmbrăcată într-o rochie de catifea cafenie ce-i lăsa dezveliţi sînii şi umerii ofiliţi de bătrîneţe, albi şi durdulii, ca în portretele împărătesei Elisabeta Petrovna. Balul era minunat: o sală splendidă, cu balcon pentru cor, nişte muzicanţi faimoşi pe atunci, de fapt, iobagii unui moşier meloman, un bufet îmbelşugat şi valuri de şampanie. Deşi eram mare amator de şampanie, nu am băut în noaptea aceea, fiindcă oricum eram beat de dragoste. În schimb, am dansat pînă nu m-au mai ţinut picioarele: şi cadriluri, şi valsuri, şi polci – se înţelege, pe cît s-a putut, toate cu Varenka. Ea purta o rochie albă cu cingătoare roz, mănuşi albe de căprioară, care-i ajungeau aproape pînă la

coatele slabe şi ascuţite, şi pantofiori albi de atlaz. Mazurca mi-a furat-o Anisimov, un inginer antipatic. Nici pînă azi nu i-am iertat-o. Abia intrase Varenka în sala da bal, că el a şi invitat-o la dans, în timp ce eu, trecînd pe la frizer şi apoi mergînd să-mi iau mănuşile, întîrziasem. Aşa că mazurca n-am dansat-o cu ea, ci cu o nemţoaică pe care o curtasem cu ceva timp înainte. Mă tem însă că în seara aceea m-am purtat foarte nepoliticos: n-am schimbat nici o vorbă cu ea, nici măcar n-am privit-o. Nu vedeam decît silueta înaltă şi zveltă a Varenkăi, în rochie albă cu cingătoare roz, chipul ei radios, îmbujorat, cu gropiţe în obraji şi ochii frumoşi şi calzi. Nu eram singurul care nu-şi putea lua privirea de la ea. Toţi o admirau, bărbaţi şi femei deopotrivă, cu toate că Varenka îi eclipsa pe toţi. Nu puteai să n-o admiri.

Deşi, potrivit protocolului, cum s-ar zice, nu fusesem partenerul Varenkăi la mazurcă, în realitate am dansat cu ea aproape fără oprire. Străbătea întreaga sală venind fără sfială spre mine, iar eu, fără să mai aştept invitaţia, eram în picioare într-o clipită, în vreme ce ea îmi mulţumea cu un zîmbet pentru flerul meu. Cînd eram condus la ea împreună cu alţii şi nu-şi dădea seama la timp în ce calitate[1] apărusem în faţa ei, oferea braţul altui partener, ridica din umerii micuţi şi îmi zîmbea în semn de părere de rău, parcă dorind să mă consoleze. Cînd figuri de mazurcă erau în paşi de vals, noi valsam îndelung, iar ea, cu respiraţia întretăiată, îmi spunea zîmbind: „*Encore*“[2]. Şi mai valsam o dată şi încă o dată pînă nu-mi mai simţeam trupul.

— Cum să nu-l simţiţi? Cred că vă simţeaţi trupul prea bine, mai ales cînd o cuprindeaţi de mijloc. Şi nu numai pe-al dumneavoastră, dar şi pe-al ei, spuse unul dintre cei prezenţi.

Ivan Vasilievici roşi brusc şi ripostă aproape răstindu-se:

— Aşa sînteţi voi, tineretul de azi. Nu vă gîndiţi decît la trup. Pe vremea noastră nu era aşa. Cu cît eram mai îndrăgostit, cu atît femeia devenea mai imaterială în ochii mei. Voi nu vedeţi decît picioare, glezne şi mai ştiu eu ce. Dezbrăcaţi femeile de care sînteţi îndrăgostiţi, în timp ce pentru mine, după cum spunea Alphonse Karr – ce scriitor bun a fost! – obiectul dragostei era întotdeauna îmbrăcat în veşminte de bronz. Noi nu numai că nu dezbrăcam femeia, ci încercam să-i acoperim goliciunea asemeni fiului celui bun al lui Noe. Eh, dar voi n-aveţi cum să înţelegeţi…

— Nu-i luaţi în seamă divagaţiile. Apoi ce s-a întîmplat? interveni unul dintre noi.

— Am dansat aproape întreaga noapte cu ea fără să simt cum a trecut timpul. Cuprinşi parcă de un soi de disperare din pricina oboselii, muzicanţii reluau la nesfîrşit aceeaşi mazurcă, cum se întîmplă de obicei la sfîrşitul balului. Prin saloane, părinţii se ridicaseră de la mesele de joc, în aşteptarea supeului; lacheii alergau de colo-colo aducînd la masă cîte ceva. Era ora trei. Trebuia să profit de ultimele minute. Am invitat-o din nou şi pentru a suta oară am străbătut sala în paşi de dans.

— Cadrilul de după cină e al meu? am întrebat-o în timp ce o conduceam la locul ei.

— Desigur, dacă nu mă vor lua acasă, mi-a răspuns ea zîmbind.

— Nu te las eu, i-am spus.

— Dă-mi înapoi evantaiul, m-a rugat ea.

— Nu-mi vine să ţi-l dau, i-am spus eu întinzîndu-i evantaiul alb, ieftin.

— Poftim, ca să nu-ţi pară rău, spuse ea şi smulse din evantai o pană pe care mi-o oferi.

Am luat pana şi numai din privire mi-am putut exprima entuziasmul şi recunoştinţa. Eram nu doar vesel şi mulţumit, ci fericit de-a binelea, încercam un simţămînt de beatitudine, eram bun, parcă nu mai eram eu, ci o fiinţă nepămînteană care nu ştie ce-i răul, capabilă să facă numai bine. Am ascuns pana în mănuşă şi am rămas ţintuit locului, negăsind forţa să plec de lîngă ea.

— Uite, îl roagă pe *papa* să danseze, îmi spuse, arătînd spre un bărbat înalt şi chipeş, un colonel cu epoleţi de argint, care stătea în prag alături de stăpîna casei şi de alte doamne. Era tatăl ei, un colonel cu epoleţii de argint.

— Varenka, vino încoace, se auzi glasul puternic al gazdei, doamna cu diademă cu briliante şi umeri ca ai împărătesei Elisabeta.

Varenka se îndreptă spre uşă. M-am dus după ea.

— Convinge-l, *ma chère*, pe tatăl dumitale să-ţi acorde un dans. Te rog, Piotr Vladislavici, spuse ea întorcîndu-se către colonel.

Tatăl Varenkăi era un bătrîn încă verde, înalt şi foarte chipeş. Era rumen la faţă, mustaţa-i albă era răsucită *à la Nicolas I*, iar favoriţii, tot albi, se uneau cu mustăţile şi părul de pe tîmple, pieptănat înspre faţă. În ochii lui strălucitori şi pe buze se citea acelaşi zîmbet cald şi vesel ca al fiicei sale. Avea o statură bine legată, cu pieptul larg scos milităreşte în afară, împodobit doar cu cîteva decoraţii, cu umeri puternici şi picioare lungi şi suple. Era un comandant militar de modă veche, a cărui ţinută amintea de slujitorii vrednici ai lui Nicolae I.

Cînd ne-am apropiat de uşă, colonelul tocmai se scuza, spunînd că nu mai ştie să danseze. Îşi scoase totuşi cu un surîs sabia de la şold, o înmînă unui tînăr serviabil şi, trăgîndu-şi mănuşa din piele de căprioară pe mîna dreaptă, spuse zîmbind: „Trebuie să facem totul ca la carte“, o luă pe fiica sa de mînă şi se întoarse pe jumătate aşteptînd tactul.

Auzind primele acorduri ale mazurcii, bătu sprinten dintr-un picior, îl aruncă în faţă pe celălalt, iar trupul lui înalt şi impunător se avîntă în paşi de dans făcînd înconjurul sălii mai întîi încetişor şi lin, apoi zgomotos şi năvalnic, tropotind şi izbindu-şi călcîiele. Silueta graţioasă a Varenkăi plutea parcă aeriană alături de el, scurtîndu-şi sau lungindu-şi la timp pasul, cu picioruşele ei mici, în pantofi albi de atlaz. Întreaga asistenţă urmărea fiecare mişcare a perechii de dansatori. Cît despre mine, nu numai că-i admiram, dar îi priveam cu o duioşie vecină cu extazul. Mă înduioşau îndeosebi cizmele lui, cu *sous-pied*-uri, nişte cizme frumoase din piele de viţel, nu cum se purtau atunci, cu botul ascuţit, ci de modă veche, cu botul pătrat, fără toc, probabil făcute de cizmarul batalionului. „Ca să-şi poată îmbrăca şi scoate în lume fiica iubită, se mulţumeşte cu cizmele acestea cazone şi nu-şi cumpără altele la modă“, îmi spuneam în timp ce urmăream mişcat boturile pătrate ale cizmelor. Era clar că pe vremuri fusese un dansator neîntrecut, însă acum era greoi şi picioarele nu se mai dovedeau la fel de zvelte pentru toţi paşii rapizi şi complicaţi pe care se străduia să-i facă. Totuşi, dădu două tururi de sală cu uşurinţă. Dar cînd, depărtîndu-şi repede picioarele şi apropiindu-le din nou – cam greoi, e drept – se lăsă pe un genunchi, iar ea, zîmbind şi potrivindu-şi rochia pe care el i-o agăţase, îl ocoli cu graţie, întreaga sală izbucni în aplauze furtunoase. Ridicîndu-se cu oarecare greutate, luă cu gingăşie capul fiicei sale între palme şi, sărutînd-o pe frunte, o aduse lîngă mine, crezînd că eu îi sînt partenerul de dans. I-am spus că nu eu sînt cavalerul ei.

— Ei, ce mai contează, fă dumneata acum un tur cu Varenka, spuse el zîmbind blajin şi punîndu-şi din nou sabia la şold.

Aşa cum e de-ajuns o picătură ca să se reverse întregul conţinut al unei sticle, la fel şi dragostea mea pentru Varenka mi-a descătuşat întreaga putere de a iubi pînă atunci tăinuită în suflet. În clipa aceea îmbrăţişam întreaga lume cu dragostea mea. O iubeam şi pe gazda cu diademă şi bust ca al Elisabetei I, şi pe soţul ei, şi pe musafirii lor, şi pe lachei, ba chiar şi pe inginerul Anisimov care mă privea îmbufnat. Pentru tatăl ei însă, cu cizmele lui demodate şi surîsul la

fel de cald ca al ei, încercam un sentiment plin de duioşie şi entuziasm.

Mazurca se sfîrşise, iar gazdele invitau oaspeţii la masă, însă colonelul B. se scuză, spunînd că a doua zi trebuie să se trezească devreme, şi îşi luă rămas-bun. M-am speriat la gîndul că o va lua şi pe Varenka, însă ea rămase cu mama ei.

După cină, am dansat cu ea cadrilul promis. Deşi fericirea mea părea fără margini, aceasta sporea necontenit. Nici unul dintre noi n-a vorbit despre dragoste. Nu mi-am pus întrebarea dacă o iubesc şi nici pe Varenka n-am întrebat-o ce simte pentru mine. O iubeam şi îmi era de ajuns. Mă temeam doar ca ceva să nu-mi curme fericirea.

Ajuns acasă, m-am dezbrăcat şi aveam de gînd să mă culc, dar mi-am dat seama că era cu neputinţă. Ţineam în mînă pana din evantaiul ei şi mănuşa pe care mi-o dăduse la plecare, cînd le ajutasem pe mama ei şi apoi pe ea să urce în cupeu. Mă uitam cu ochii larg deschişi la cele două lucruşoare şi o vedeam ba în clipa cînd, dintre doi cavaleri, mă alegea pe mine spunîndu-mi cu glasul ei plăcut: „*Mîndrie?* Nu-i aşa?“, după care îmi oferea bucuroasă mîna, ba la masă, sorbind din cupa de şampanie şi privindu-mă galeş pe sub sprîncene. Dar, mai întîi de toate, o vedeam dansînd cu tatăl său, mişcîndu-se cu graţie alături de el şi privind fericită şi satisfăcută, în numele amîndurora, la spectatorii care-i urmăreau cu admiraţie. Şi, fără voie, îi contopeam şi pe unul şi pe celălalt în acelaşi sentiment gingaş şi tandru.

Locuiam pe atunci cu fratele meu, care între timp s-a prăpădit. Lui nu-i plăcea deloc lumea mondenă şi nu frecventa balurile; în plus, în perioada aceea îşi pregătea lucrarea de licenţă şi ducea o viaţă foarte ordonată. L-am găsit dormind. I-am privit capul ascuns în pernă, pe jumătate înfăşurat cu un pled, şi m-a cuprins o milă plină de afecţiune, că el nu cunoştea şi nu avea cum să-mi împărtăşească fericirea. Lacheul nostru, iobagul Petruşa, mă întîmpină cu lumînarea în mînă şi vru să mă ajute să mă dezbrac, dar l-am trimis la culcare. Faţa lui somnoroasă şi părul vîlvoi mă înduioşaseră. Străduindu-mă să nu fac gălăgie, m-am strecurat în odaia mea în vîrful picioarelor şi m-am aşezat pe pat. Nu, eram mult prea fericit ca să pot adormi. Pe deasupra, în casă era prea cald, aşa că, fără să-mi scot uniforma, am ieşit tiptil în antreu, mi-am pus mantaua, am deschis uşa din faţă şi am ieşit în stradă.

Plecasem de la bal după ora patru. Mai trecuseră vreo două ceasuri cu drumul spre casă şi cu timpul petrecut acolo, aşa că acum deja se luminase de

ziuă. Era o vreme ceţoasă, ca de Lăsata Secului. Zăpada apoasă se topea pe drumuri şi picura de pe toate streşinile. Familia B. locuia pe atunci la marginea oraşului, lîngă un cîmp întins, străjuit într-o parte de promenadă, iar în cealaltă de Pensionul de fete. Am străbătut străduţa noastră pustie şi am ieşit în strada mare, unde am început să întîlnesc trecători şi cărăuşi ale căror sănii încărcate cu lemne lăsau urme de tălpici pe caldarîm. Caii ce-şi legănau ritmic capetele ude sub arcele lucioase, surugiii acoperiţi cu rogojini, tîrşîindu-şi cizmele uriaşe pe lîngă sănii, casele pe care ceaţa le făcea mai înalte – toate îmi erau deosebit de dragi şi îmi păreau pline de înţelesuri.

Cînd m-am apropiat de cîmpul de lîngă casa lor, am zărit în celălalt capăt, în direcţia promenadei, ceva mare şi negru. Dintr-acolo răzbăteau pînă la mine sunete de flaut şi de tobă. Sufletul meu era numai muzică şi din cînd în cînd parcă se auzea tema mazurcii. Dar muzica de-acum era altfel: aspră şi prevestitoare de rău.

„Oare ce-o fi asta?“, m-am întrebat eu şi m-am luat după sunete, urmînd un drum lunecos prin mijlocul cîmpului. După vreo sută de paşi, am început să desluşesc prin ceaţă o mulţime de siluete negre. Pesemne, soldaţi. „Probabil fac instrucţie“, m-am gîndit eu şi m-am apropiat împreună cu un fierar, îmbrăcat într-un cojocel soios şi cu şorţ pe deasupra, care mergea în faţa mea şi căra ceva. Soldaţii în uniforme negre, aşezaţi pe două rînduri, faţă în faţă, stăteau nemişcaţi cu arma la picior. În spatele lor, un toboşar şi un flautist repetau la nesfîrşit aceeaşi melodie supărătoare şi stridentă.

— Ce-or fi făcînd acolo? l-am întrebat pe fierarul care se oprise lîngă mine.

— Îl pedepsesc pe un tătar pentru dezertare, îmi răspunse el mînios, privind spre celălalt capăt al rîndurilor.

M-am uitat şi eu într-acolo şi între cele două rînduri am văzut ceva înspăimîntător ce se apropia de mine. Era un om gol pînă la brîu, legat de armele celor doi soldaţi care-l conduceau. Alături păşea un ofiţer înalt, cu manta şi chipiu, al cărui chip mi s-a părut cunoscut. Smucindu-se din tot trupul, tîrşîindu-şi picioarele prin zăpada fleşcăită, condamnatul venea înspre mine prin ploaia de lovituri ce cădeau asupra lui din ambele părţi, cînd alunecînd pe spate – şi atunci subofiţerii care-l conduceau îl împingeau în faţă –, cînd gata să se prăvălească în faţă, şi atunci subofiţerii îl ţineau să nu cadă şi-l trăgeau înapoi. Ofiţerul cel înalt păşea în urma lui hotărît şi nervos. Era tatăl Varenkăi, cu faţa lui rumenă, cu mustaţa şi cu favoriţii albi.

La fiecare lovitură, tătarul, parcă mirîndu-se, îşi întorcea faţa schimonosită de durere în partea de unde cădea lovitura şi, dezvelindu-şi dinţii, repeta aceleaşi cuvinte. Abia cînd s-a apropiat de mine, i-am desluşit vorbele. Spunea printre suspine: „Fraţilor, fie-vă milă! Fraţilor, fie-vă milă!“. Dar fraţii n-aveau nici un pic de milă şi, cînd convoiul a ajuns în dreptul meu, am văzut cum soldatul de alături a păşit ferm înainte şi l-a plesnit cu sete cu vergeaua pe spate. Tătarul s-a prăbuşit în faţă, dar plutonierii l-au ţinut şi o lovitură la fel de năprasnică a căzut asupra lui şi din partea cealaltă, apoi iarăşi din dreapta şi din nou din stînga… Colonelul păşea pe lîngă el şi, uitîndu-se cînd la picioarele sale, cînd la osîndit, trăgea aer în piept, umflîndu-şi obrajii, şi îl sufla domol afară, prin buzele ţuguiate. Cînd convoiul trecu de locul unde mă aflam, zării în treacăt spinarea celui pedepsit printre şirurile de soldaţi. Era atît de plină de pete, atît de udă, roşie şi hidoasă, încît nu-mi venea a crede că e trupul unui om.

— O, Doamne! exclamă fierarul lîngă mine.

Convoiul se îndepărta, însă din amîndouă părţile loviturile cădeau fără încetare peste omul acela care se poticnea şi se încovriga de durere; tobele băteau şi flautul cînta ca şi pînă atunci, iar silueta înaltă şi chipeşă a colonelului păşea la fel de hotărît alături de cel pedepsit. Deodată, colonelul se opri şi se repezi brusc la un soldat:

— Îţi arăt eu cum să-l mîngîi, tună glasul lui furios. Cît mai ai de gînd să-l mîngîi aşa? Cît?

Am văzut cum l-a plesnit peste faţă cu mîna lui puternică, în mănuşă de piele de căprioară, pe soldatul speriat, mărunţel şi slăbuţ, doar fiindcă acesta nu lovise îndeajuns de puternic cu varga spinarea înroşită a tătarului.

— Să fie aduse alte nuiele! se răsti el privind în jur.

Atunci m-a văzut. Prefăcîndu-se că nu mă recunoaşte, se încruntă şi îmi întoarse grăbit spatele. Eu însă, m-am simţit atît de ruşinat încît, neştiind încotro să mă uit, de parcă aş fi fost prins asupra unei fapte cît se poate de josnică, mi-am plecat privirea şi am luat-o grăbit spre casă. Tot drumul mi-a răsunat în urechi cînd bubuitul tobei şi şuieratul flautului, cînd vorbele tătarului: „Fraţilor, fie-vă milă“, cînd glasul arogant şi mînios al colonelului urlînd: „Cît mai ai de gînd să-l mîngîi? Cît?“. Totodată, sufletul mi-a fost cuprins de o tristeţe aproape fizică, vecină cu greaţa. Eram atît de mîhnit, încît m-am oprit de cîteva ori, fiindcă mi se părea că sînt cît pe ce să arunc afară toată groaza care mă cuprinsese la vederea acelei privelişti. Nu-mi aduc aminte

cum am ajuns acasă şi m-am culcat. Dar nici n-am aţipit bine, că din nou am văzut şi am auzit totul şi am sărit din pat.

„E clar că el ştie ceva ce eu nu ştiu, îmi spuneam gîndindu-mă la colonel. Dacă aş şti ceea ce ştie el, aş înţelege ce-am văzut şi nu m-aş mai frămînta.“ Dar, oricît mi-am bătut capul, n-am putut afla ce ştia colonelul. Am adormit abia spre seară, şi asta numai după ce m-am dus la un prieten unde ne-am îmbătat criţă amîndoi.

Credeţi cumva că atunci am ajuns la concluzia că tot ce văzusem era ceva rău? Nici pomeneală. „Dacă toate acestea se făceau cu atîta siguranţă şi erau recunoscute ca necesare de toată lumea, era limpede că ei ştiau un lucru pe care eu nu-l ştiam“, cugetam eu, încercînd să-i găsesc rostul. Dar, oricît m-am străduit, n-a fost chip să-l aflu nici atunci, nici mai tîrziu. Şi întrucît nu l-am aflat, n-am putut să intru în armată, aşa cum îmi dorisem pînă atunci, ba chiar mai mult, n-am fost în stare nici măcar să am vreo slujbă. După cum vedeţi, n-am fost bun de nimic.

— Ei, las’ că ştim noi cum n-ai fost dumneata bun de nimic, spuse unul dintre noi. Mai bine spune-ne cîţi oameni n-ar fi ajuns buni de nimic, dacă n-ai fi dumneata.

— Ei, astea sînt prostii de-a binelea, spuse sincer contrariat Ivan Vasilievici.

— Dar de dragoste ce s-a ales? am întrebat noi.

— Ce să se aleagă? Dragostea a început să pălească din ziua aceea. Cînd Varenka se cufunda în gînduri cu un surîs pe buze, aşa cum se întîmpla adesea, îmi aduceam aminte de colonel, de purtarea lui acolo, pe cîmp, şi mă cuprindea o senzaţie neplăcută de stinghereală. Am început s-o văd tot mai rar. Şi aşa dragostea s-a topit pe nesimţite. Aşa că uite ce lucruri se pot întîmpla, în urma cărora viaţa omului se schimbă şi o apucă pe alt făgaş. Iar dumneavoastră spuneţi că… încheie el.

1903

1. Ritual de alegere a unui partener de dans, constînd în ghicirea unei „calităţi“ stabilite anterior.
2. Încă o dată (în fr., în orig.).

Hagi Murad

Mă întorceam acasă printre cîmpuri. Era în toiul verii. Fînul de pe izlazuri fusese strîns şi acum se pregăteau să cosească secara.

În perioada aceasta a anului apare o bogăţie încîntătoare de flori: trifoi cu flori pufoase şi parfumate, în felurite culori: roşii, albe, roz, părăluţe semeţe, margarete „mă iubeşte, nu mă iubeşte“ albe ca laptele, cu miezul galben aprins, mirosind înţepător a putregai, cruşăţea galbenă cu aromă de miere, campanule albe şi liliachii, aducînd a lalele, cu lujere înalte, măzăriche agăţătoare, sipici gălbui, roşietice, trandafirii şi viorii, pătlagină cu pufuşor trandafiriu şi parfum delicat, albăstrele de un siniliu puternic în soare şi la tinereţe şi azuriu-roşietice cînd se lasă seara şi se ofilesc, volbură gingaşă ce se trece repede, cu miros de migdale.

Adunasem un buchet mare de flori multicolore şi o pornisem spre casă, cînd am zărit într-un şanţ un superb ciulin zmeuriu, în plină floare, căruia pe la noi i se spune „tătar“ şi pe care oamenii îl ocolesc atenţi cu coasa, iar dacă se întîmplă să-l taie, îl scot din fîn ca să nu-şi înţepe mîinile. Îmi veni ideea să rup ciulinul şi să-l pun în mijlocul buchetului. Am coborît în şanţ şi, alungînd bondarul catifelat ce aţipise dulce şi moleşit, înfipt în miezul florii, m-am apucat s-o smulg. Dar nu era simplu deloc. Nu numai că tulpina mă înţepa chiar şi prin batista cu care îmi înfăşurasem mîna, dar era şi atît de tare, încît m-am chinuit vreo cinci minute s-o rup fibră cu fibră. Cînd, în sfîrşit, am izbutit, tulpina era zdrenţuită în ultimul hal şi nici floarea nu mi s-a mai părut atît de proaspătă şi de frumoasă. În afară de asta, arăta cam grosolan şi de prost-gust şi nu se potrivea cu florile gingaşe din buchet. Îmi părea rău că am distrus de pomană o floare ce fusese atît de frumoasă în tufa ei. „Şi totuşi, cîtă energie şi forţă de a trăi, m-am gîndit amintindu-mi cît mă căznisem s-o rup. Cu cîtă tenacitate s-a apărat şi cît de scump şi-a vîndut viaţa.“

Drumul spre casă trecea printr-un ogor de cernoziom proaspăt arat. Urcam o pantă uşoară pe o potecă prăfuită. Ogorul aparţinea unui moşier şi era foarte întins, astfel încît pe ambele părţi ale drumului şi drept în faţă spre munte nu se

vedea decît ţarina neagră cu brazde egale, încă negrăpate. Pămîntul fusese bine arat: nicăieri pe cîmp nu se vedea nici o plantă, nici un fir de iarbă – totul era negru. „Ce fiinţă crudă şi distrugătoare este omul! Cîte vieţuitoare şi plante prăpădeşte pentru propria lui viaţă!“, mă gîndeam, căutînd fără să vreau ceva viu pe acest cîmp negru şi mort. În faţa mea, la dreapta drumului, se zărea o tufă micuţă. Cînd m-am apropiat, am recunoscut un „tătar“ de felul celui a cărui floare o rupsesem degeaba şi apoi o aruncasem.

Tufa de „tătar“ avea trei braţe. Unul era rupt şi, ca o mînă retezată, îşi iţea ciotul. Pe celelalte două rămăsese cîte o floare. Florile acestea fuseseră roşii cîndva, acum însă se înnegriseră. O tulpină era frîntă la jumătate şi partea cu floarea terfelită la capăt stătea aplecată spre pămînt. Cealaltă, deşi murdară de glodul negru, se ţinea dreaptă. Se vedea că tufa fusese strivită de o roată şi mult mai tîrziu se ridicase iarăşi; de aceea stătea aplecată într-o rînă, dar se înălţase din nou. Părea că cineva îi ciuntise trupul, îi smulsese măruntaiele, îi rupsese mîna, îi scosese ochii. Ea însă se ţinea pe picioare şi nu se preda omului care-i potopise suratele din jur.

„Cîtă energie! mi-am spus. Pe toate le-a învins omul, a nimicit milioane de ierburi, dar ciulinul ăsta nu se dă bătut.“

Şi mi-am adus aminte de o veche istorie din Caucaz, pe care în parte am văzut-o cu ochii mei, în parte am auzit-o de la martori, iar restul mi l-am imaginat. Întîmplarea aceasta, aşa cum s-a închegat în memoria şi închipuirea mea, s-a petrecut precum urmează.

I

Era spre sfîrşitul anului 1851.

Într-o seară rece de noiembrie, Hagi Murad intra călare în aulul cecen Mahket, un sat rebel, învăluit la ora aceea în fumul mirosind plăcut a tizic ars.

Abia se stinsese cîntarea încordată a muezinului şi în aerul curat de munte, îmbibat de mirosul fumului de tizic, se desluşeau limpede, dinspre fîntînă – răzbătînd prin mugetul vacilor şi behăitul oilor ce se împrăştiau pe la casele înghesuite ale satului, lipite unele de altele ca un fagure – glasurile guturale şi certăreţe ale bărbaţilor şi cele ale femeilor şi copiilor.

Hagi Murad era *naibul*1 lui Şamil2, faimos pentru faptele lui de vitejie, care

nu pornea la drum decît cu steagul său cu blazon şi însoţit de cîteva zeci de *murizi*[3] care-şi demonstrau iscusinţa într-ale călăriei galopînd în jurul lui. Acum însă, înfăşurat într-o pelerină caucaziană cu glugă, de sub care i se zărea puşca, el călătorea doar cu un singur *murid*, străduindu-se să se strecoare cît mai neobservat cu putinţă şi privind scrutător cu ochii lui negri şi ageri chipurile localnicilor întîlniţi în cale.

Ajuns în mijlocul satului, Hagi Murad n-o apucă pe uliţa ce ducea în piaţă, ci coti la stînga, pe o ulicioară îngustă. Se opri lîngă a doua *saklia*[4] îngropată în coasta dealului şi se uită în jur. Sub streaşina largă a pridvorului nu era nimeni, însă pe acoperiş, în spatele coşului de lut proaspăt vopsit, stătea culcat un om învelit cu un cojoc. Hagi Murad îl atinse uşurel cu coada biciuştii şi plesni din limbă. De sub cojoc se ridică un bătrîn cu tichia de noapte pe cap, îmbrăcat într-un *beşmet*[5] zdrenţuit şi slinos. Ochii bătrînului erau roşii şi umezi şi, ca să-şi dezlipească pleoapele fără gene, începu să clipească des. Hagi Murad rosti obişnuitul *Salam alaikum*[6] şi-şi descoperi faţa.

— *Alaikum salam*, răspunse bătrînul şi, recunoscîndu-l pe Hagi Murad, îi zîmbi cu gura ştirbă.

Apoi se ridică şi căută să-şi vîre picioarele slăbite în papucii cu tocuri de lemn, lăsaţi lîngă coş. După ce se încălţă, îşi îmbrăcă fără grabă cojocul ponosit şi coborî cu spatele scara rezemată de acoperiş. În timp ce se îmbrăca şi cobora, bătrînul îşi clătina capul pe gîtul subţire, zbîrcit şi ars de soare, molfăind fără încetare din gura-i ştirbă. Ajuns pe pămînt, el apucă ospitalier de căpăstru calul lui Hagi Murad şi scăriţa din dreapta, însă *muridul* voinic şi sprinten, ce-l însoţea pe *naib*, sări iute din şa şi-l dădu la o parte, luîndu-i locul.

Hagi Murad coborî de pe cal şi, şchiopătînd uşor, intră în pridvor. Îi ieşi repede în întîmpinare un băiat de vreo cincisprezece ani care îşi pironi mirat ochii strălucitori şi negri ca mura coaptă pe noii sosiţi.

— Dă fuga la moschee şi cheamă-l pe taică-tău, îi porunci bătrînul şi, luînd-o înaintea lui Hagi Murad, îi deschise uşa care scîrţîi uşor. În timp ce musafirul intra în *saklia*, dintr-o altă încăpere apăru o femeie nu tocmai tînără, firavă şi uscăţivă, cu un *beşmet* roşu peste cămaşa galbenă şi şalvarii albaştri, ducînd nişte perne în braţe.

— Binecuvîntată fie venirea ta, spuse ea şi după ce se înclină adînc în faţa lui, începu să aranjeze pernele de-a lungul peretelui din faţă ca oaspetele să se poată aşeza.

— Să-ţi trăiască feciorii, răspunse Hagi Murad, scoţîndu-şi pelerina, puşca şi sabia, pe care apoi le dădu bătrînului.

Acesta atîrnă cu grijă în cui puşca şi sabia lîngă armele stăpînului casei, între două lighene mari ce străluceau pe peretele tencuit neted şi proaspăt văruit.

Hagi Murad îşi îndreptă pistolul la spate, se apropie de pernele aranjate de femeie şi, strîngîndu-şi poalele *cerkezei*, se aşeză. Bătrînul se aşeză şi el pe călcîiele goale şi, cu ochii închişi, îşi ridică mîinile cu palmele în sus. Hagi Murad făcu la fel. Apoi amîndoi rostiră rugăciunea şi îşi trecură mîinile de-a lungul feţei, unindu-şi-le în vîrful bărbii.

— *Ne habar*? îl întrebă Hagi Murad pe bătrîn, adică: Ce mai e nou?

— *Habar iok* – Nimic nou, răspunse bătrînul, aţintindu-şi ochii roşii şi lipsiţi de viaţă nu spre faţa lui Hagi Murad, ci spre pieptul acestuia. Eu stau de obicei la prisacă, acum am venit doar să-mi vizitez feciorul. El e cel care ştie ce e pe-aici.

Hagi Murad înţelese că bătrînul nu vrea să-i spună ce ştie şi ce-ar fi vrut el să afle, aşa că dădu încetişor din cap şi nu mai insistă cu întrebările.

— Nimic bun şi nimic nou, începu totuşi bătrînul. Singura noutate e că toţi iepurii se sfătuiesc cum să alunge vulturii. Iar vulturii îi tot sfîşie, cînd pe unul, cînd pe altul. Săptămîna trecută cîinii de ruşi, vedea-i-aş sfîrtecaţi, au dat foc la fînul celor din Micit, adăugă el cu glas hîrîit şi încărcat de ură.

Intră *muridul* lui Hagi Murad, păşind uşor cu picioarele lui puternice pe lutul de pe jos. Îşi scoase şi el, la fel ca Hagi Murad, pelerina, puşca şi sabia şi, păstrîndu-şi doar pumnalul şi pistolul, şi le atîrnă singur pe aceleaşi cuie unde se găseau şi armele stăpînului său.

— El cine e? întrebă bătrînul arătînd către cel care intrase în odaie.

— *Muridul* meu. Numele lui e Eldar, răspunse Hagi Murad.

— Bine, zise bătrînul şi îi făcu semn lui Eldar să se aşeze pe o pernă de pîslă lîngă Hagi Murad.

Eldar se aşeză cu picioarele încrucişate şi-şi aţinti în tăcere ochii frumoşi, ca de berbec, pe chipul bătrînului care acum se luase cu vorba şi povestea cum săptămîna trecută flăcăii lor de ispravă prinseseră doi soldaţi: pe unul îl uciseseră, iar pe celălalt îl trimiseseră lui Şamil, la Vedeno. Hagi Murad îl asculta cu gîndul aiurea, trăgînd cu coada ochiului la uşă şi ciulind urechile la zgomotele de afară. Se auziră paşi în pridvor, uşa scîrţîi şi în odaie intră

stăpînul casei.

Sado era un bărbat de vreo patruzeci de ani cu bărbuţă, cu nasul lung şi cu ochii la fel de negri, deşi nu atît de strălucitori ca ai fiului său, băietanul de cincisprezece ani care alergase să-l cheme şi care acum intrase în *saklia* împreună cu tatăl lui şi se aşezase lîngă uşă. După ce-şi scoase la intrare papucii de lemn, bărbatul îşi împinse pe ceafă *papaha*7 veche şi ponosită – lăsînd astfel să se vadă o parte din scăfîrlia nerasă, acoperită cu păr negru – şi se aşeză îndată pe vine în faţa lui Hagi Murad.

Asemenea bătrînului, închise ochii, îşi înălţă mîinile cu palmele în sus, rosti o rugăciune şi abia după aceea începu să vorbească. Spuse că Şamil poruncise ca Hagi Murad să fie prins viu sau mort, că trimişii lui o porniseră la drum chiar cu o zi înainte, că oamenii se tem să nu se supună poruncilor lui Şamil şi de aceea trebuie să fie cu băgare de seamă.

— În casa mea, adăugă Sado, cîtă vreme sînt în viaţă, nu se va atinge nimeni de *kunakul*8 meu. Dar afară, în cîmp, cum facem? Trebuie să ne gîndim.

Hagi Murad asculta atent şi dădea aprobator din cap. Cînd Sado isprăvi, spuse:

— Bine. Acum trebuie să trimitem pe cineva la ruşi cu o scrisoare. O să se ducă *muridul* meu, numai că ar avea nevoie de o călăuză.

— Îl trimit pe fratele meu, Bata, zise Sado. Cheamă-l aici pe Bata, i se adresă el fiului său.

Băiatul sări iute în picioare, ca pe arcuri, şi o zbughi din *saklia* fluturîndu-şi braţele. Peste vreo zece minute se întoarse cu un cecen vînjos, ars de soare, cu picioarele scurte în jambiere negre lăsate neglijent în jos. Era îmbrăcat într-o *cerkeză* jerpelită, galbenă, cu mînecile zdrenţuite ca nişte franjuri.

Hagi Murad se salută cu noul sosit şi pe loc, fără vorbe de prisos, îl întrebă de-a dreptul:

— Îl poţi conduce pe *muridul* meu la ruşi?

— Pot, se repezi vesel cu răspunsul Bata. Nici un cecen nu s-ar pricepe mai bine decît mine la aşa ceva. Unii promit marea cu sarea, dar nu fac nimic. Eu însă pot.

— Foarte bine, spuse Hagi Murad. Pentru osteneală ai să primeşti trei ruble, mai spuse el, arătîndu-i trei degete.

Bata încuviinţă din cap în semn că a înţeles, dar adăugă că nu banii îl interesează, ci onoarea de a-l sluji pe Hagi Murad. Toţi muntenii îl ştiau pe

Hagi Murad, cum i-a trecut el prin sabie pe porcii de ruşi…

— Bine, îl întrerupse Hagi Murad. Funia-i bună lungă, iar vorba – scurtă.

— Bine, gata cu vorbăria.

— Acolo unde coteşte rîul Argun, în faţa unui povîrniş, e o poiană în pădure unde se înalţă două stoguri de fîn. Ştii locul?

— Îl ştiu.

— Acolo mă aşteaptă trei călăreţi de-ai mei, spuse Hagi Murad.

— *Aya*9, încuviinţă din cap Bata.

— Întreabă de Han Mahoma. El ştie ce are de făcut şi de vorbit. Du-l la comandantul ruşilor, la prinţul Voronţov10. Poţi să faci asta?

— O să-l duc.

— Să-l duci şi să-l aduci înapoi. Poţi?

— Pot.

— Îl duci şi te întorci în pădure. Am să fiu şi eu acolo.

— O să le fac pe toate, zise Bata ridicîndu-se, apoi îşi duse mîinile la piept şi ieşi.

— Mai trebuie să trimit pe cineva în Ghehi, spuse Hagi Murad după ce Bata ieşi din odaie. Iată ce trebuie să…, începu el, apucînd cu mîna unul dintre *hozîrii*11 de pe piept, dar îşi lăsă pe dată mîna jos şi tăcu, văzînd pe cele două femei care intraseră în casă.

Una dintre ele, femeia slabă şi mai în vîrstă care aşezase pernele, era nevasta lui Sado. Cealaltă, aproape o fetişcană, îmbrăcată în şalvari roşii şi *beşmet* verde, avea tot pieptul acoperit cu o salbă din monede de argint. La capătul cosiţei ei negre şi aspre, nu foarte lungă, dar groasă, care atîrna între umerii ei firavi, era prinsă o rublă de argint. Ochii ei ca murele, la fel cu cei ai tatălui şi fratelui său, străluceau vesel pe faţa tînără ce se străduia să pară severă. Nu privea spre musafiri, dar se vedea că le simte prezenţa.

Nevasta lui Sado aduse o măsuţă rotundă pe care erau aşezate ceainicul, colţunaşi, blinii în unt, brînză, *ciurek*12 şi miere. Fata o urmă cu un lighean, un *kumgan*13 şi un ştergar.

În timp ce femeile aşezau cele aduse în faţa oaspeţilor, mişcîndu-se fără zgomot în *ciuveacii*14 lor roşii, Sado şi Hagi Murad nu scoaseră o vorbă. În tot acest răstimp, Eldar rămase încremenit, ca o statuie, privindu-şi cu ochii săi ca de berbec picioarele încrucişate. Doar după ce femeile ieşiră şi paşii lor uşori amuţiră în dosul uşii, Eldar răsuflă uşurat, iar Hagi Murad scoase dintr-un *hozîr*

al *cerkezei* un cartuş, iar din lăcaşul gol al acestuia – un bileţel făcut sul.

— Să-l dai fiului meu, spuse, arătîndu-i biletul.

— Şi răspunsul cui să-l dau? întrebă Sado.

— Îl iei tu şi mi-l aduci mie.

— Aşa o să fac, zise Sado şi puse biletul într-unul din *hozîrii cerkezei* sale. Apoi luă *kumganul* şi împinse ligheanul spre Hagi Murad. Acesta îşi suflecă mînecile *beşmetului*, lăsînd să i se vadă braţele muşchiuloase şi albe, şi-şi vîrî mîinile sub şuviţa de apă rece şi limpede ce curgea din *kumganul* ţinut de Sado. După ce-şi şterse mîinile cu ştergarul curat şi aspru, Hagi Murad se îndreptă spre masa cu bucate. Eldar făcu la fel. În timp ce oaspeţii mîncau, Sado, aşezat în faţa lor, le mulţumi de cîteva ori pentru că îi onoraseră casa cu vizita lor. Băieţandrul stătea lîngă uşă şi, fără să-şi desprindă ochii negri şi strălucitori de Hagi Murad, zîmbea parcă întărind cu zîmbetul său spusele tatălui său.

Deşi nu mîncase nimic de mai bine de o zi şi-o noapte, Hagi Murad gustă din pîine, din brînză şi, scoţînd un cuţitaş de sub pumnal, luă cu el miere şi o întinse pe pîine.

— Mierea noastră e bună. Anul ăsta a fost ca niciodată: şi multă, şi bună, spuse bătrînul, vădit bucuros că Hagi Murad mînca din mierea lui.

— Mulţumesc, zise Hagi Murad şi se îndepărtă de masă.

Eldar ar fi vrut să mai mănînce, dar, la fel ca şi *murşidul*15 său, se ridică şi îi întinse lui Hagi Murad ligheanul şi *kumganul*.

Sado ştia că primindu-l pe Hagi Murad în casa lui îşi pune în pericol viaţa, întrucît după cearta dintre Hagi Murad şi Şamil, toţi locuitorii Ceceniei fuseseră anunţaţi că li se interzice, sub ameninţarea pedepsei cu moartea, găzduirea lui Hagi Murad. Ştia că locuitorii aulului puteau afla în orice clipă de prezenţa lui Hagi Murad în casa lui şi-i puteau cere să-l predea. Dar lucrul acesta nu-l tulbura deloc, ba chiar îl bucura. Sado socotea că e de datoria lui să-şi apere oaspetele – *kunakul* –, fie şi cu preţul propriei vieţi, şi era bucuros şi mîndru că se purta cum trebuie.

— Cîtă vreme eşti în casa mea şi mai am capul pe umeri, nimeni n-o să-ţi facă nimic, îi repetă el lui Hagi Murad.

Hagi Murad îl privi drept în ochii lui strălucitori şi, înţelegînd că este sincer, îi spuse cu un aer aproape solemn:

— Să ai parte de viaţă şi bucurie.

Sado îşi duse mîinile la piept în semn de mulţumire pentru cuvintele

frumoase.

După ce trase obloanele şi aşeză lemnele în vatră, Sado, binedispus şi înflăcărat de cele petrecute, ieşi din încăpere şi intră în acea parte din *saklia* unde locuia familia lui. Femeile încă nu dormeau şi vorbeau despre oaspeţii periculoşi care înnoptau în casa lor.

II

În aceeaşi noapte, din fortul înaintat Vozdvijenskoe, situat la o depărtare de cincisprezece verste de aulul în care rămăsese peste noapte Hagi Murad, ieşiră prin poarta Ceahghirinsk trei soldaţi şi un subofiţer. Soldaţii, în scurte îmblănite şi cu *papahă* pe cap, îşi duceau în bandulieră mantalele făcute sul. Erau încălţaţi în cizme cu carîmbii înalţi peste genunchi, ca toţi soldaţii caucazieni de atunci. Cu arma la umăr, ei merseră la început pe drum, apoi, după vreo cinci sute de paşi, o luară la dreapta, mai făcură vreo douăzeci de paşi prin frunzele uscate ce foşneau sub cizmele lor şi se opriră lîngă un paltin frînt al cărui trunchi se zărea chiar şi pe întuneric. La paltinul acesta era trimisă de obicei o patrulă de pază.

Stelele luminoase, care păreau că aleargă peste vîrfurile copacilor în timp ce soldaţii mergeau prin pădure, se opriră acum şi ele strălucind cu putere printre ramurile golaşe.

— Slavă Domnului, e uscat! zise subofiţerul Panov, dîndu-şi jos de pe umăr puşca lungă cu baionetă şi rezemînd-o cu zgomot de trunchiul unui copac.

Cei trei soldaţi făcură la fel.

— Asta e, am pierdut-o, mormăi supărat Panov. Ori am uitat-o, ori mi-a sărit din raniţă pe drum.

— Ce cauţi? îl întrebă unul dintre soldaţi cu un glas vesel şi plin de viaţă.

— Luleaua. Dracu’ ştie unde s-a rătăcit.

— Da’ ciubucul îl mai ai? întrebă glasul vesel.

— Uite-l aici.

— De ce nu-l înfigi direct în pămînt?

— Cum adică?

— Ne descurcăm noi într-o clipită.

Fumatul era interzis într-un post de observaţie, însă postul acesta era

departe de a-şi merita numele, era mai degrabă un avanpost trimis aici ca să-i împiedice pe munteni să aducă pe furiş vreun tun – cum mai făcuseră înainte – şi să deschidă focul asupra fortului. Aşa că Panov nu socotea necesar să se lipsească de plăcerea fumatului şi de aceea primi propunerea glumeţului. Acesta scoase din buzunar un cuţitaş şi se apucă să scormonească pămîntul. După ce făcu o gropiţă, o netezi, fixă în ea ciubucul, apoi o umplu cu tutun pe care îl îndesă bine şi luleaua era gata. Flăcăruia chibritului lumină pentru o clipă faţa cu pomeţii ieşiţi în afară a soldatului culcat pe burtă. În ciubuc se auzi un şuierat uşurel şi Panov simţi mirosul plăcut de mahorcă aprinsă.

— Ai aranjat-o? zise el, ridicîndu-se.

— Cum să nu?

— Straşnic flăcău, Avdeev! Mare meşter, n-am ce zice. Ia să vedem!

Avdeev se răsuci pe-o parte, făcîndu-i loc lui Panov şi scoţînd fum pe gură.

Pufăind după pofta inimii, soldaţii începură să discute una-alta.

— Umblă vorba că iar şi-a vîrît mîna în ladă comandantul companiei. Cică ar fi pierdut la cărţi, spuse unul dintre soldaţi cu glas tărăgănat.

— O să-i pună înapoi, răspunse Panov.

— Păi se ştie că-i ofiţer bun, îi întări spusele Avdeev.

— E bun, nimic de zis, continuă morocănos cel care pornise discuţia, dar eu socot că cei din companie ar trebui să stea de vorbă cu el: dacă ai luat, spune cît şi cînd îi dai înapoi.

— Compania o să hotărască, spuse Panov, desprinzîndu-se pentru o clipă de ciubuc.

— Se ştie că obştea are ultimul cuvînt, îi ţinu isonul Avdeev.

— Da’ uite că spre primăvară trebuie să cumpărăm ovăz şi cizme, ne trebuie bani şi dacă el i-a luat…, insistă cel nemulţumit.

— V-am mai zis, cum va hotărî compania, repetă Panov. Nu e prima dată: ia bani şi pe urmă îi pune la loc.

În acea vreme, în Caucaz, fiecare companie se administra singură prin aleşii ei. Primea de la vistierie cîte şase ruble şi cincizeci de copeici de om şi se aproviziona pe cont propriu: cultiva varză, cosea fîn, avea căruţele ei, se mîndrea cu caii ei bine hrăniţi. Banii companiei erau păstraţi într-o ladă, iar cheia se afla la comandantul companiei, care adesea lua bani cu împrumut de acolo. Aşa se întîmplase şi acum şi despre lucrul acesta vorbeau soldaţii. Morocănosul Nikitin voia să ceară socoteală comandantului, în timp ce Panov

şi Avdeev nu credeau că e cazul.

După Panov fumă şi Nikitin care, după ce termină, îşi aşternu mantaua şi se aşeză pe ea cu spatele rezemat de un copac. Soldaţii tăcură. Se auzea doar cum vîntul mişca vîrfurile copacilor deasupra lor. Deodată, prin freamătul domol, neîntrerupt, al ramurilor, răzbătură urlete, ţipete ascuţite, chelălăituri şi hohote de şacali.

— Ia te uită cum s-au dezlănţuit blestemaţii, zise Avdeev.

— Rîd de tine, de mutra ta strîmbă, se auzi glasul subţirel al celui de-al patrulea soldat, un ucrainean.

Se lăsă din nou liniştea, doar vîntul clătina crengile copacilor, cînd ascunzînd, cînd dezvelind stelele pe cer.

— Ia zi-mi, Antonîci, îl întrebă deodată glumeţul Avdeev pe Panov, nu ţi se întîmplă niciodată să-ţi fie urît?

— De ce să-mi fie urît? răspunse Panov fără chef.

— Păi uneori mi-e atît de urît că-mi vine să-mi pun capăt zilelor.

— Ca să vezi! exclamă Panov.

— De-aia mi-am băut banii atunci, mi se făcuse lehamite de toate. M-a năpădit urîtul aşa, dintr-odată. Şi mi-am spus: hai să mă îmbăt turtă.

— Uneori ţi-e şi mai rău de la băutură.

— Chiar aşa a şi fost. Da’ ce să-i faci?

— Da’ ce te macină atît?

— Pe mine? Dorul de acasă.

— Asta înseamnă că o duceaţi bine,

— Nu eram bogaţi, dar o scoteam la capăt. O duceam binişor.

Şi Avdeev se porni să-i înşire aceeaşi istorie pe care i-o mai spusese de nenumărate ori.

— Am plecat de bunăvoie la armată în locul fratelui meu, povesti Avdeev. Avea cinci copii! Iar eu tocmai mă însurasem. Maică-mea a început să se roage de mine să plec eu. Mi-am zis: „Ce am de pierdut? Poate şi-or aminti de binele făcut“. M-am înfăţişat boierului. Boierul nostru, un om de treabă, îmi spune: „Eşti un flăcău de ispravă, du-te!“. Aşa am plecat eu în locul fratelui meu.

— Ce să zic? Ai făcut bine, spuse Panov.

— Însă mă crezi ori nu, acum mă macină urîtul, Antonîci. Şi cel mai rău e cînd mă gîndesc că am plecat în locul fratelui. Păi cum adică, el trăieşte regeşte, iar eu mă chinuiesc aici. Şi cu cît mă gîndesc mai mult la asta, cu atît mai tare

m-apasă urîtul. Am căzut în păcat, pasămite.

Avdeev tăcu.

— Ce zici, mai tragem un fum? întrebă Avdeev după o pauză.

— Aşa să fie, potriveşte ciubucul!

Dar soldaţii n-avură parte de fumat. Abia se ridicase Avdeev să fixeze iarăşi ciubucul în gropiţă, că prin freamătul ramurilor se auziră nişte paşi pe drum. Panov apucă puşca şi-i dădu un ghiont lui Nikitin cu piciorul. Acesta se ridică în picioare şi-şi luă de jos mantaua. Se ridică şi al treilea soldat, Bondarenko.

— Ei, fraţilor, am avut un vis…

— Sst… îl ţistui Avdeev pe Bondarenko şi soldaţii amuţiră cu urechile ciulite.

Nişte paşi uşori de oameni care nu purtau cizme se apropiau de grupul lor. Se auzeau tot mai desluşit în întuneric foşnet de frunze moarte şi trosnet de crenguţe uscate. Apoi răzbătură glasuri ce vorbeau în limba aceea specială, guturală, a cecenilor. Acum soldaţii nu numai că auzeau glasurile, ci şi zăriră două umbre ce se profilau printre copaci. O umbră era mai scundă, cealaltă mai înaltă. Cînd ajunseră în dreptul soldaţilor, Panov le ieşi în cale cu puşca în mînă, însoţit de doi dintre tovarăşii lui.

— Care eşti acolo? strigă el.

— Cecen paşnic, începu cel scund. Era Bata. Armă ioc, sabie ioc, adăugă el arătînd spre sine. *Chineaz*16 trebuie.

Cel înalt stătea tăcut lîngă tovarăşul său. Nici el nu avea arme asupra lui.

— E o iscoadă. Trebuie să-l ducem la comandantul regimentului, îi lămuri Panov pe ceilalţi.

— *Chineaz* Voronţov mult trebuie la noi, problem important, spuse Bata.

— Bine, bine, vă ducem la el, zise Panov. Asta e, du-i tu împreună cu Bondarenko, se adresă el lui Avdeev, îi predai ofiţerului de serviciu şi te întorci aici. Şi fii cu ochii în patru, ai grijă să le porunceşti să meargă în faţa voastră. Ăştia cu capul ras sînt şmecheri.

— Da’ asta ce-i? replică Avdeev, repezindu-şi puşca cu baionetă în vîrf ca şi cum ar înjunghia pe cineva. O dată-i de ajuns s-o înfig în el şi-şi dă duhul pe loc.

— La ce-o să mai fie bun, dacă-l înjunghii, spuse Bondarenko. Haide, marş înainte!

Cînd nu se mai auziră paşii soldaţilor ce-i duceau pe ceceni, Panov şi

Nikitin se întoarseră la locul lor.

— Dracu' îi poartă pe drumuri noaptea! spuse Nikitin.

— Pesemne e ceva urgent, răspunse Panov. Da' s-a făcut răcoare bine, adăugă el şi, despăturindu-şi mantaua, şi-o puse pe umeri şi se aşeză rezemat de copac.

Peste vreo două ceasuri se întoarseră Avdeev şi Bondarenko.

— Cum e, i-aţi predat? întrebă Panov.

— I-am predat. Cei de la regiment încă nu se culcaseră. I-am dus direct la comandant. Da' ce flăcăi de treabă sînt ăştia, chit că-s cu capul ras, continuă Avdeev. Pe legea mea! Am şi stat de vorbă cu ei!

— Doar se ştie că te întinzi la vorbă, remarcă Panov nemulţumit.

— Zău că parcă ar fi ruşi de-ai noştri. Unul e însurat. *Maruşka*17, îl întreb, *bar*18? *Bar*, zice el. *Baranciuk*19, întreb, *bar*? *Bar*, zice. Mulţi? O pereche, spune el. Uite-aşa am trăncănit întruna. Buni băieţi!

— Buni, cum să nu? spuse Nikitin, da' aşteaptă tu să te nimereşti cu unul faţă în faţă, că una-două te lasă cu maţele pe dinafară.

— O să se lumineze în curînd, zise Panov.

— Aşa-i, stelele au început să pălească, adăugă şi Avdeev, aşezîndu-se.

Şi soldaţii amuţiră din nou.

III

Geamurile cazărmilor şi ale căsuţelor în care trăiau soldaţii se întunecaseră de mult, dar într-una din cele mai arătoase clădiri ale fortului mai era încă lumină în ferestre. Aici locuia comandantul regimentului Kurinski, Semion Mihailovici Voronţov, aghiotant imperial şi fiul comandantului suprem. Voronţov cu soţia sa, Maria Vasilievna, una dintre frumuseţile celebre ale Petersburgului, trăiau în lux în micul fort caucazian, cum nu mai trăise nimeni pînă acum aici. Lui Voronţov însă şi, mai ales, soţiei lui li se părea că duc o viaţă nu doar modestă, ci şi plină de lipsuri. În schimb, pe localnici îi uimea traiul lor neobişnuit de bogat.

Acum, la miezul nopţii, în salonul spaţios, cu pardoseala acoperită de un covor uriaş, cu draperiile grele lăsate, gazdele şi musafirii stăteau la masa de joc, luminată de patru lumînări, şi jucau cărţi. Unul dintre jucători era chiar

stăpînul casei, colonelul Voronţov, un bărbat blond cu faţa prelungă ce purta însemnele şi eghileţii de aghiotant imperial. Avea ca partener pe un tînăr cu părul vîlvoi şi cu o înfăţişare ursuză, absolvent al Universităţii din Petersburg, pe care prinţesa Voronţova îl angajase nu de multă vreme ca profesor pentru băieţelul ei din prima căsătorie. Împotriva lor jucau doi ofiţeri: comandantul de companie Poltoraţki, transferat aici din gardă, un ins cu faţa lată şi rumenă, şi aghiotantul regimentului care se ţinea drept în scaun, cu o expresie de răceală pe chipu-i frumos. Prinţesa Maria Vasilievna, o mîndreţe de femeie, trupeşă, cu ochi mari şi sprîncene negre, stătea lîngă Poltoraţki, atingîndu-i picioarele cu crinolina, şi se uita în cărţile lui. În cuvintele ei, în priviri şi în zîmbet, în toate mişcările corpului, în parfumul pe care-l răspîndea în jur era ceva ce-l adusese pe Poltoraţki în stare să uite de toate în afară de conştiinţa apropierii ei şi acum făcea greşeală după greşeală, enervîndu-l tot mai rău pe partenerul său.

— Nu, nu se poate! Iar ai pierdut asul! izbucni roşu la faţă aghiotantul, cînd Poltoraţki aruncă asul pe masă.

Parcă trezit din somn, Poltoraţki se uită nedumerit cu ochii lui negri, blînzi şi cam depărtaţi unul de celălalt, la aghiotantul nemulţumit.

— Ei, iertaţi-l! zise zîmbind Maria Vasilievna. Vezi, doar ţi-am spus, se adresă ea lui Poltoraţki.

— Dar tocmai asta nu mi-aţi spus, replică Poltoraţki zîmbind.

— Oare? se îndoi prinţesa, zîmbind şi ea.

Zîmbetul acesta drept răspuns îl tulbură şi-l încîntă atît de tare pe Poltoraţki, încît roşi pînă în vîrful urechilor şi, adunînd cărţile de pe masă, începu să le amestece.

— Nu e rîndul tău să le împarţi, interveni sever aghiotantul şi, cu mîna lui albă cu inel pe deget, se apucă să dea cărţile în aşa fel de parcă ar fi vrut să scape de ele cît mai curînd.

În salon intră valetul şi-i raportă prinţului că e aşteptat de ofiţerul de serviciu.

— Scuzaţi-mă, domnilor, spuse prinţul în ruseşte, dar cu accent englezesc. Poate joci tu în locul meu, *Marie*.

— Sînteţi de acord? întrebă prinţesa, ridicîndu-se zveltă şi graţioasă de pe scaun, în foşnet de mătăsuri şi cu faţa radiind fericită de un zîmbet învăluitor.

— Întotdeauna sînt de acord cu orice, spuse aghiotantul, încîntat că în perechea adversă o să fie acum prinţesa care habar n-avea să joace.

Poltoraţki doar îşi desfăcu larg mîinile zîmbind.

Roberul era pe terminate cînd prinţul se întoarse în salon. Arăta grozav de binedispus şi plin de elan.

— Ştiţi ce vă propun?

— Ei?

— Să bem şampanie.

— Pentru aşa ceva sînt gata oricînd, spuse Poltoraţki.

— Cum să nu, ar fi foarte plăcut, încuviinţă şi aghiotantul.

— Vasili! Adu şampanie, ordonă prinţul.

— De ce ai fost chemat? întrebă Maria Vasilievna.

— M-au căutat ofiţerul de serviciu şi încă o persoană.

— Cine? De ce? se repezi Maria Vasilievna.

— Nu pot să-ţi spun, răspunse Voronţov ridicînd din umeri.

— Nu poţi să spui, îl îngînă Maria Vasilievna. Mai vedem noi.

Se aduse şampanie. Oaspeţii băură cîte un pahar şi, după ce încheiară jocul şi făcură socotelile, începură să-şi ia rămas-bun.

— Compania dumitale e de gardă mîine în pădure? îl întrebă prinţul pe Poltoraţki.

— A mea. Dar de ce?

— Atunci ne vedem mîine, îi răspunse prinţul, schiţînd un zîmbet.

— Foarte bucuros, zise Poltoraţki, fără să înţeleagă prea bine ce-i spusese Voronţov, preocupat doar de gîndul că într-o clipă va strînge mîna mare şi albă a Mariei Vasilievna.

Aceasta, ca întotdeauna, nu numai că-i strînse mîna cu putere, dar i-o şi scutură energic. Şi după ce-i aminti de greşeala lui cu carourile jucate aiurea, îi aruncă un zîmbet care lui Poltoraţki îi păru fermecător, duios şi plin de înţeles.

Poltoraţki plecă spre casă uşor exaltat, stare pe care o pot înţelege doar cei care, asemenea lui, crescuţi şi educaţi în înalta societate, după luni întregi de viaţă izolată în armată, întîlnesc din nou o femeie din cercul lor de mai înainte. Şi încă o femeie ca prinţesa Voronţova.

În faţa căsuţei în care locuia cu un camarad, împinse uşa de la intrare, dar văzu că era încuiată. Bătu, dar nu deschise nimeni. Supărat, începu să bată în uşa încuiată cu piciorul şi cu sabia. În spatele uşii se auziră paşi, şi Vavilo, un iobag, acum servitorul lui Poltoraţki, trase zăvorul.

— Ce-ţi veni să încui uşa?! Dobitocule!

— Da’ se poate, Aleksei Vladimir…

— Iar te-ai îmbătat! Îţi arăt eu „da’ se poate“…

Poltoraţki vru să-l lovească, însă se răzgîndi.

— Dracu’ să te ia. Aprinde lumînarea.

— Acuşica.

Vavilo era într-adevăr abţiguit, pentru că fusese invitat la onomastica magazionerului. Abia întors acasă, începuse să se gîndească la viaţa lui în comparaţie cu cea a magazionerului Ivan Makeici. Acesta avea un salariu, era însurat şi spera ca peste un an să fie lăsat la vatră. Vavilo însă fusese luat pe sus de mic, adică pus să slujească la boieri, iar acum trecuse de patruzeci de ani, nu se însurase şi ducea o viaţă de campanie pe lîngă boierul său cam zăpăcit. Boierul era bun, îl bătea rar, da’ ce viaţă mai era şi asta! „Mi-a promis că-mi dă act de eliberare la întoarcerea din Caucaz, da’ încotro să mă duc cu hîrtia asta? Asta-i viaţă de cîine!“, îşi spunea Vavilo. Şi i se făcuse atît de somn, încît, de teamă să nu intre cineva şi să fure cine ştie ce, trăsese zăvorul şi adormise.

Poltoraţki intră în odaia în care locuia împreună cu camaradul său, Tihonov.

— Ei, cum e? Ai pierdut mult? îl întrebă acesta trezindu-se din somn.

— Dimpotrivă, am cîştigat şaptesprezece ruble şi am băut o sticlă de Veuve Clicquot.

— Şi ai admirat-o pe Maria Vasilievna?

— Şi am admirat-o pe Maria Vasilievna, repetă Poltoraţki.

— Mai e puţin şi trebuie să ne sculăm, zise Tihonov. La şase trebuie s-o pornim.

— Vavilo, strigă Poltoraţki, ai grijă să mă trezeşti mîine la cinci.

— Cum să vă trezesc dacă mă luaţi la bătaie?

— Îţi poruncesc să mă trezeşti. M-ai auzit?

— Auzit, să trăiţi.

Vavilo ieşi din odaie, luînd cizmele şi hainele stăpînului.

Poltoraţki se întinse în pat şi, zîmbind, îşi aprinse o ţigară şi stinse lumînarea. În întuneric vedea în faţa ochilor chipul zîmbitor al Mariei Vasilievna.

Nici soţii Voronţov nu se culcară imediat. După plecarea oaspeţilor, Maria Vasilievna se apropie de soţul ei şi, oprindu-se în faţa lui, îl întrebă cu

severitate:

— *Eh bien, vous allez me dire qu'est ce que c'est?*

— *Mais, ma chère…*

— *Pas de „ma chère"! C'est un émissaire, n'est-ce pas?*

— *Quand même je ne puis pas vous le dire.*

— *Vous ne pouvez pas? Alors c'est moi qui vous le dire!*

— *Vous?*[20]

— Hagi Murad, nu-i aşa? întrebă prinţesa care auzise de tratativele din ultimele zile cu Hagi Murad şi acum presupunea că la soţul ei venise chiar el în persoană.

Voronţov nu avu cum să nege, însă o dezamăgi cînd îi spuse că nu fusese Hagi Murad, ci un trimis de-al lui care-l anunţase că Hagi Murad va veni să-l întîlnească în locul unde era stabilită tăierea pădurii.

În monotonia vieţii la fort, evenimentul acesta îi încînta grozav pe soţii Voronţov. Mai vorbiră puţin despre cît de mult o să-i placă această veste bătrînului Voronţov, apoi, spre trei dimineaţa, se duseră la culcare.

IV

După cele trei nopţi nedormite pe care le petrecuse fugind de *murizii* trimişi de Şamil împotriva lui, Hagi Murad adormise îndată ce Sado ieşise din *saklia*, urîndu-i noapte bună. Adormise îmbrăcat, proptit în mînă, cu cotul înfundat în pernele roşii şi moi, aduse de stăpînul casei. În apropiere, lîngă perete, dormea Eldar, aşezat pe spate cu picioarele şi braţele, tinere şi vînjoase, larg desfăcute, astfel că pieptul bombat cu *hozîrii* negri pe *cerkeza* albă părea mai ridicat decît capul palid, proaspăt ras, ce alunecase de pe pernă. Buza superioară, uşor ieşită în afară, ca la copii, deasupra căreia mijea un pufuşor, se ridica şi cobora, de parcă ar fi sorbit ceva. Dormea ca Hagi Murad: îmbrăcat, cu pistolul şi pumnalul la brîu. În vatră ardeau mocnit ultimele vreascuri, iar pe sobiţă pîlpîia un opaiţ.

Spre miezul nopţii, uşa de la odaia de oaspeţi scîrţîi. Hagi Murad sări în picioare cu mîna pe pistol. În odaie intră Sado, păşind fără zgomot pe lutul de pe jos.

— Ce este, întrebă vioi Hagi Murad, ca şi cum n-ar fi dormit niciodată.

— Trebuie să chibzuim, răspunse Sado, aşezîndu-se pe vine în faţa lui Hagi Murad. O femeie te-a văzut de pe acoperiş cînd venea, i-a povestit bărbatului ei şi acum tot satul ştie că eşti aici. Adineaori a venit o vecină la nevastă-mea să-i spună că bătrînii s-au strîns lîngă geamie şi vor să te oprească aici.

— Trebuie să plecăm, zise Hagi Murad.

— Caii sînt gata, spuse Sado şi ieşi din *saklia*.

— Eldar, şopti Hagi Murad.

Auzindu-şi numele, dar, mai ales, auzind glasul *murşidului* său, Eldar sări pe picioarele-i vînjoase şi puse mîna pe *papahă*. Hagi Murad îşi luă armele şi-şi îmbrăcă mantaua. Eldar făcu la fel şi ieşiră amîndoi tăcuţi în pridvorul din faţa căsuţei. Băiatul cu ochii negri le aduse caii. La sunetul scos de copitele cailor pe drumul bătătorit din dreptul pridvorului, prin crăpătura uşii de la *saklia* vecină se iţi un cap, apoi un bărbat o porni în goană la deal, spre moschee, bocănind din papucii din lemn.

Era o noapte fără lună, însă stelele străluceau intens pe cerul întunecat şi în întuneric se profilau acoperişurile căsuţelor deasupra cărora, în partea de sus a aulului, se înălţa moscheea cu minaretul ei. De acolo răzbătea larmă de glasuri.

Apucîndu-şi la iuţeală puşca, Hagi Murad îşi vîrî piciorul în scăriţa îngustă şi, fără zgomot, aproape pe neobservate, îşi avîntă trupul şi se aruncă pe perna înaltă a şeii.

— Dumnezeu să vă răsplătească! spuse el gazdei, găsind cu o mişcare dibace a piciorului drept cealaltă scară, şi atinse uşurel cu biciuşca pe băiatul care-i ţinea calul, ca să se dea la o parte. Acesta se feri în lături şi calul, parcă ştiind singur ce are de făcut, ieşi cu pas iute din străduţă în drumul mare. Eldar călărea în urma lui, iar Sado, îmbrăcat într-o şubă şi fluturîndu-şi agitat braţele, aproape că fugea după ei, trecînd de pe o parte a străduţei înguste pe cealaltă. La ieşirea din aul, în drum, se ivi o umbră, apoi – o alta.

— Stai! Care eşti acolo? Opreşte-te! strigă un glas şi cîţiva oameni îi baricadară calea.

În loc să se oprească, Hagi Murad scoase pistolul de la brîu şi îşi îndreptă în forţă calul spre oamenii care-i aţineau calea. Aceştia se împrăştiară, iar Hagi Murad, fără să se uite în jur, se năpusti pe drum la vale, gonind din răsputeri. Eldar îl urma în trap întins. În spatele lor răsunară două împuşcături, cele două gloanţe şuierară pe lîngă ei, fără să-i nimerească nici pe unul, nici pe celălalt. Hagi Murad continua să galopeze în acelaşi ritm. După vreo trei sute de paşi, îşi

opri calul care sufla greu şi ciuli urechile. În faţă, în josul drumului, se auzea vuietul unei ape repezi. În spate, se auzea cîntatul cocoşilor din aul. Printre aceste zgomote, se distingeau glasuri şi tropot tot mai apropiat de copite. Hagi Murad dădu pinteni calului şi plecă mai departe la trap.

Călăreţii care galopau în urma lor îi ajunseră în curînd. Erau vreo douăzeci de săteni care hotărîseră să-l reţină pe Hagi Murad sau cel puţin să dea impresia asta, ca să pară curaţi în faţa lui Şamil. Cînd se apropiară destul ca să-i desluşească în întuneric, Hagi Murad se opri şi, aruncînd dîrlogii, desfăcu învelitoarea puştii cu un gest familiar al mîinii stîngi, iar cu dreapta scoase arma din ea. Eldar făcu la fel.

— Ce vreţi? strigă Hagi Murad. Să mă prindeţi? Hai, puneţi mîna pe mine!

Şi ridică puşca. Locuitorii satului nu mai înaintară.

Ţinînd puşca în mînă, Hagi Murad o porni în jos spre o vîlcea. Călăreţii se luară după el, la distanţă. Cînd Hagi Murad trecu pe partea cealaltă a vîlcelei, urmăritorii îi strigară să asculte ce au să-i spună. Drept răspuns, Hagi Murad trase un foc şi-şi continuă drumul în galop. Cînd îşi opri calul nu se mai auzeau nici urmăritorii, nici cocoşii. Din pădure se desluşeau tot mai clar susurul unei ape şi, din timp în timp, ţipătul unei bufniţe. Zidul negru al pădurii se zărea la doi paşi. Era chiar locul unde îl aşteptau *murizii* săi. Apropiindu-se de el, Hagi Murad se opri, trase aer în piept şi fluieră, apoi aşteptă în tăcere. După un minut, din depărtare se auzi un fluierat asemănător. Hagi Murad se abătu din drum şi intră în pădure. După vreo sută de paşi, zări printre trunchiurile copacilor un foc, umbrele unor oameni aşezaţi în jurul lui şi un cal împiedicat cu şaua pusă, pe care flăcările îl luminau pînă la jumătate.

Unul dintre oamenii din jurul focului se ridică repede în picioare şi, apropiindu-se de Hagi Murad, apucă dîrlogii şi scara. Era Hanefi, avar de baştină, fratele de cruce al lui Hagi Murad, care avea grijă de gospodăria acestuia.

— Stingeţi focul, spuse Hagi Murad, coborînd de pe cal.

Oamenii începură să împrăştie vreascurile şi să le calce în picioare.

— A trecut Bata pe aici? întrebă Hagi Murad, apropiindu-se de o manta desfăcută pe jos.

— A fost, dar a plecat de mult cu Han Mahoma.

— Pe unde au luat-o?

— Pe drumul acela, răspunse Hanefi, arătînd în direcţia opusă aceleia de

unde venise Hagi Murad.

— Bine, zise Hagi Murad şi, scoţînd puşca, se apucă s-o încarce. Trebuie să fim cu luare-aminte, am fost urmărit, se adresă el celui care stinsese focul.

Acesta era cecenul Gamzalo. El se apropie de manta, îşi ridică de pe ea puşca vîrîtă în învelitoare şi o porni fără un cuvînt spre marginea poienii, spre locul de unde venise Hagi Murad. După ce descălecă, Eldar îşi apucă de dîrlogi calul, îl luă şi pe cel al lui Hagi Murad şi îi priponi strîns pe amîndoi de nişte copaci, apoi, la fel ca Gamzalo, se duse cu puşca pe umăr la celălalt capăt al poienii. Focul era stins şi pădurea nu mai părea atît de întunecată ca înainte, deşi stelele licăreau slab pe cer.

Privind stelele, mai cu seamă Cloşca cu Pui, ce se înălţase binişor pe bolta cerului, Hagi Murad socoti că e mult după miezul nopţii şi că trecuse timpul rugăciunii de noapte. Îi ceru totuşi lui Hanefi *kumganul* pe care acesta îl purta pretutindeni cu el în desagi şi, punîndu-şi mantaua, se îndreptă spre apă.

Se descălţă, se spălă ritualic pe picioare, apoi păşi desculţ pe manta, se aşeză pe vine şi, astupîndu-şi urechile cu degetele şi închizînd ochii, rosti rugăciunile obişnuite cu faţa spre Răsărit.

După aceea, se întoarse la locul lui unde erau desagii, se aşeză pe manta, îşi sprijini mîinile pe genunchi şi, cu capul plecat, căzu pe gînduri.

Hagi Murad crezuse întotdeauna în norocul lui. Cînd punea ceva la cale, credea cu convingere în reuşită şi chiar izbîndea în toate. Aşa se întîmplase, cu rare excepţii, pe tot parcursul vieţii lui furtunoase de luptător. La fel spera să se întîmple şi acum. Îşi imagina cum va porni cu oastea pe care i-o va da Voronţov împotriva lui Şamil, cum îl va lua prizonier şi se va răzbuna, iar ţarul rus, drept răsplată, îl va pune conducător nu doar al Avariei, ci şi al Ceceniei întregi, care i se va supune lui. Gîndindu-se la toate astea nici nu observă cînd îl fură somnul.

Visă că împreună cu voinicii săi, care cîntau şi strigau „Cu Hagi Murad înainte!“, dă năvală peste Şamil şi îl prinde împreună cu toate nevestele lui, auzi în somn bocetele şi hohotele lor de plîns. Se deşteptă. Cîntecul *La ilaha*21, strigătele „Cu Hagi Murad înainte!“ şi plînsetele nevestelor lui Şamil erau de fapt urletele, vaierele şi hohotele şacalilor care-l treziseră. Hagi Murad îşi înălţă capul, se uită printre trunchiurile copacilor la cerul care se lumina dinspre Răsărit şi-l întrebă pe *muridul* ce şedea în apropierea lui de Han Mahoma. Aflînd că acesta nu se întorsese încă, Hagi Murad îşi înclină capul şi aţipi din

nou.

Îl trezi glasul vesel al lui Han Mahoma, care se înapoiase cu Bata din solia sa. Se aşeză imediat lîngă Hagi Murad şi începu să-i povestească cum îl întîmpinaseră soldaţii şi-l conduseseră chiar la prinţ, ce vorbise cu acesta, cum se bucurase prinţul şi cum făgăduise să-l întîlnească pe Hagi Murad în locul unde ruşii vor tăia pădurea, pe malul celălalt al rîului Micik, în poiana Şalinskaia. Bata întrerupea istorisirea camaradului său, intervenind cu alte amănunte.

Hagi Murad vru să afle cuvînt cu cuvînt ce anume răspunsese Voronţov la propunerea sa de a trece de partea ruşilor. Şi Han Mahoma, şi Bata spuseră într-un glas că prinţul făgăduise să-l primească pe Hagi Murad ca pe un oaspete şi să facă astfel ca totul să fie bine pentru el. Hagi Murad mai întrebă de drumul într-acolo şi, după ce Han Mahoma îl încredinţă că ştie perfect pe unde s-o ia şi o să-l ducă direct la ruşi, scoase banii şi-i dădu lui Bata cele trei ruble promise. Apoi le porunci oamenilor lui să-i scoată din desagi puşca incrustată cu aur şi *papaha* cu turban, iar pe *murizi* îi puse să se gătească pentru a se înfăţişa ruşilor aşa cum se cuvine. În timp ce curăţau armele, şeile, harnaşamentele şi caii, stelele păliră şi cerul se lumină. Începu să adie un vînticel de zori de zi.

V

Dis-de-dimineaţă, cînd încă nu se luminase de ziuă, două companii de soldaţi cu topoare, sub comanda lui Poltoraţki, ieşiră pe poarta Ceahghirinsk, merseră vreo zece verste şi, după ce desfăşurară un rînd de trăgători, se apucară, în revărsatul zorilor, să taie pădurea. Pe la ora opt, ceaţa amestecată cu fumul înmiresmat al vreascurilor umede, ce trosneau şi pîrîiau în focurile aprinse, începu să se ridice, şi tăietorii, care mai înainte nu zăreau nimic nici la cinci paşi, ci doar se auzeau unii pe alţii, începură să vadă şi focurile, şi drumul de pădure, acoperit de trunchiuri doborîte. Soarele ba se arăta ca o pată luminoasă în ceaţă, ba se ascundea din nou. Într-o poiană, nu prea departe de drum, stăteau aşezaţi pe tobe Poltoraţki şi subalternul său, ofiţerul Tihonov, doi ofiţeri din compania a treia şi baronul Freze, colegul lui Poltoraţki din corpul de paji, fost ofiţer din cavaleria de gardă, degradat din pricina unui duel. În jurul lor rămăseseră aruncate ambalajele de la gustări, mucuri de ţigări şi sticle goale.

Ofiţerii băuseră vodcă, gustaseră cîte ceva şi acum atacau sticlele de bere Porter. Toboşarul destupa a opta sticlă. Deşi nu dormise bine, Poltoraţki era cuprins de elan sufletesc şi de o bună dispoziţie lipsită de griji, ca întotdeauna cînd se afla printre soldaţii şi camarazii săi într-un loc unde primejdia ameninţa la tot pasul.

Ofiţerii purtau o discuţie aprinsă pe marginea ultimei noutăţi – moartea generalului Slepţov. Nici unul dintre ei nu vedea în moartea aceasta evenimentul cel mai important al vieţii – curmarea ei şi reîntoarcerea la izvorul ce-i dăduse naştere –, ci doar vitejia unui brav ofiţer care se năpustise asupra muntenilor cu sabia în mînă, căsăpindu-i cu înverşunare.

Toţi ofiţerii, mai ales cei care primiseră botezul focului, ştiau prea bine sau putuseră afla că în războiul din Caucaz, ca de altfel în orice război, nu există asemenea lupte corp la corp, cu săbii şi baionete, aşa cum se presupune şi cum sînt descrise în cărţi (iar dacă au loc astfel de lupte, sînt măcelăriţi întotdeauna doar cei ce fug). Totuşi, născocirea aceasta acceptată de toţi le dădea acel aer de voioşie şi mîndrie calmă pe care îl afişau fie printr-o poză provocatoare, fie printr-o atitudine mai cumpătată. Aşezaţi pe tobele lor, ofiţerii fumau, beau şi glumeau, fără să se sinchisească de moartea care, ca şi în cazul lui Slepţov, ar fi putut să se abată în orice clipă asupra oricăruia dintre ei. Şi, într-adevăr, ca un răspuns la aşteptarea lor, în mijlocul discuţiei, răsună pocnetul puternic al unei împuşcături din partea stîngă a drumului, şi un glonţ şuieră vesel în ceaţă, izbindu-se de un copac. Soldaţii răspunseră cu cîteva focuri greoaie şi zgomotoase la detunătura adversarului.

— Ehei! strigă voios Poltoraţki. Asta-i dinspre lanţul de trăgători. Păi, frate Kostea, se adresă el lui Freze, eşti un norocos. Du-te la compania ta. Punem acuşica de-o luptă de toată frumuseţea! Un adevărat spectacol!

Baronul retrogradat sări în picioare şi se îndreptă cu paşi repezi spre locul înecat în fum unde se afla compania sa. Lui Poltoraţki i se aduse micuţul murg *kabardin*, acesta încălecă, îşi alinie compania şi o porni spre lanţul trăgătorilor, de unde se auziseră împuşcăturile. Lanţul de trăgători se afla la marginea pădurii, în faţa unei vîlcele pustii. Vîntul bătea înspre pădure şi se putea vedea clar nu doar povîrnişul ei, ci şi versantul opus.

Cînd Poltoraţki se apropie de trăgători, soarele se ivi din ceaţă şi pe partea cealaltă a vîlcelei, lîngă o altă pădurice, se zăriră cîţiva călăreţi la o distanţă de vreo sută de stînjeni. Erau cecenii care-l urmăriseră pe Hagi Murad şi acum

voiau să vadă venirea acestuia în tabăra rusească. Unul dintre aceştia trăsese în lanţul de trăgători şi cîţiva soldaţi îi răspunseseră. Cecenii se retraseră şi focul încetă. Dar Poltoraţki, apropiindu-se cu compania lui, ordonă să se tragă şi îndată ce răsună comanda se auzi răpăitul vesel şi vioi al puştilor, acompaniat de nori mici de fum ce se risipeau repede. Bucuroşi de această distracţie, soldaţii se grăbeau să-şi încarce armele şi trăgeau foc după foc. Galopînd unul după altul şi întărîtaţi pesemne de elanul ruşilor, cecenii traseră cîteva focuri asupra lor. Un glonţ atinse un soldat. Era tocmai Avdeev care se afla în postul de observaţie. Cînd ajunseră în apropierea lui, camarazii îl găsiră cu faţa în jos, apăsîndu-şi cu amîndouă mîinile rana din burtă şi legănîndu-se ritmic într-o parte şi alta.

— Numai ce începusem să-mi încarc arma, cînd aud un pocnet, spuse un soldat de lîngă el. Mă uit şi-l văd că scapă puşca din mînă.

Avdeev făcea parte din compania lui Poltoraţki. Văzînd că soldaţii se îngrămădesc în jurul rănitului, Poltoraţki se apropie.

— Ce-i cu tine, frate, te-au nimerit? întrebă el. Unde?

Avdeev nu răspunse.

— Numai ce începusem să-mi încarc arma, Înălţimea Voastră, începu iarăşi colegul lui Avdeev, cînd aud un pocnet; mă uit şi-l văd cum scapă arma din mînă.

— Ţî-ţî, plescăi din limbă Poltoraţki. Cum e, Avdeev, te doare?

— Nu mă doare, da’ nu mă lasă să merg. Poate-mi daţi o gură de vodcă, Înălţimea Voastră.

Vodca, mai bine zis spirtul pe care-l beau soldaţii în Caucaz, nu era greu de găsit, şi Panov, încruntat şi cu o faţă gravă, îi aduse un căpăcel de spirt. Avdeev luă o înghiţitură, dar respinse îndată căpăcelul cu mîna.

— Sufletul n-o vrea, zise el, bea tu.

Panov bău ce rămăsese. Avdeev încercă din nou să se ridice şi căzu la loc. Soldaţii aşternură pe jos o manta şi-l aşezară pe ea.

— Înălţimea Voastră, vine colonelul, îi spuse plutonierul-major lui Poltoraţki.

— Bine, ai tu grijă de el, zise Poltoraţki şi, agitîndu-şi biciuşca, plecă în trap întins în întîmpinarea lui Voronţov.

Voronţov venea călare pe un armăsar roib, de rasă englezească, însoţit de aghiotantul regimentului, de un cazac şi un interpret cecen.

— Ce s-a întîmplat aici, la voi? îl întrebă el pe Poltoraţki.

— Un grup de ceceni a atacat lanţul de trăgători, răspunse acesta.

— Ei, ei, dumneata ai pus la cale toată tărăşenia asta.

— Nu eu, prinţe, spuse zîmbind Poltoraţki, ei ne-au căutat pricină.

— E adevărat că a fost rănit un soldat?

— Aşa e, din păcate. E un soldat de nădejde.

— A fost rănit grav?

— Se pare că da, în burtă.

— Dar ştii unde merg acum? îl întrebă Voronţov.

— Nu ştiu.

— Nici măcar nu ghiceşti?

— Nu.

— A apărut Hagi Murad şi ne întîlnim cît de curînd.

— Nu se poate!

— Ieri a venit un trimis din partea lui, zise Voronţov, stăpînindu-şi cu greu un zîmbet de bucurie. Acum mă aşteaptă probabil în poiana Şalinskaia. Aşază-ţi trăgătorii în faţa poienii şi apoi vino după mine.

— Am înţeles, spuse Poltoraţki salutînd cu mîna la căciulă şi plecă la compania sa.

Îşi conduse oamenii pe partea dreaptă şi ordonă plutonierului-major să facă acelaşi lucru pe partea stîngă. Iar pe rănit îl duseră în fort patru soldaţi.

Poltoraţki se întorcea la Voronţov, cînd zări în urma lui nişte călăreţi care veneau spre el. Ofiţerul se opri şi-i aşteptă.

În fruntea lor mergea pe un cal cu coama albă un bărbat cu înfăţişare impunătoare, îmbrăcat într-o *cerkeză* albă, cu turban peste *papahă* şi cu armele incrustate cu aur. Era Hagi Murad. Se apropie de Poltoraţki şi îi spuse ceva în tătară. Poltoraţki ridică din sprîncene, îşi desfăcu braţele în semn că nu înţelege şi zîmbi. Hagi Murad îi răspunse tot cu un zîmbet, copilăresc şi plin de bunătate, care-l ului pe Poltoraţki. Acesta nu se aştepta deloc ca temutul muntean să arate astfel. Şi-l închipuia mohorît, aspru şi neprietenos, iar în faţa lui stătea un om cît se poate de simplu, zîmbindu-i blajin, nu ca un străin, ci ca un vechi prieten. Un singur lucru îl deosebea de ceilalţi: ochii lui foarte depărtaţi care te priveau drept în faţă, scrutător şi cu stăpînire de sine.

Suita lui Hagi Murad era formată din patru oameni. Din ea făcea parte Han Mahoma care cu o noapte înainte fusese la Voronţov. Era un bărbat cu ochii

negri, strălucitori, parcă fără pleoape, cu faţa rotundă şi rumenă ce trăda dragostea de viaţă. Mai era un bărbat vînjos, robust şi păros, cu sprîncenele îmbinate. Acesta era *tavlinul*22 Hanefi, care se îngrijea de toate bunurile lui Hagi Murad. Ţinea de frîu un cal de rezervă, cu desagi umpluţi pînă la refuz. Ieşeau însă în evidenţă ceilalţi doi: unul – tînăr, cu talia subţire ca de femeie, dar lat în spate, cu o bărbuţă blondă ce abia îi mijea, o mîndreţe de bărbat cu ochi frumoşi ca de berbec – acesta era Eldar, iar celălalt – chior, fără sprîncene şi gene, cu o barbă roşcată tunsă scurt şi cu o cicatrice care-i brăzda nasul şi faţa – era cecenul Gamzalo.

Poltoraţki i-l arătă lui Hagi Murad pe Voronţov care apăruse pe drum. Hagi Murad se îndreptă spre acesta şi, cînd ajunse în dreptul lui, se opri, îşi duse mîna dreaptă la piept şi, oprindu-se, spuse ceva în tătară. Tălmaciul cecen traduse:

— Mă predau ţarului rus şi vreau să-i slujesc. De mult doream lucrul acesta, dar nu m-a lăsat Şamil.

După ce-l ascultă pe tălmaci, Voronţov îi întinse lui Hagi Murad mîna în mănuşă din piele de căprioară. Hagi Murad privi mîna întinsă şi, după ce ezită o clipă, o strînse cu putere şi mai rosti cîteva cuvinte, uitîndu-se cînd la tălmaci, cînd la Voronţov.

— Spune că n-a vrut să se înfăţişeze nimănui altcuiva decît domniei-tale, pentru că eşti fiul serdarului. Te-a respectat foarte mult dintotdeauna.

Voronţov dădu din cap în semn că-i mulţumeşte. Hagi Murad mai adăugă ceva, arătînd spre suita sa.

— Spune că oamenii aceştia, *murizii* lui, vor face la fel ca el, îi vor sluji pe ruşi.

Voronţov îi cuprinse cu privirea şi le făcu şi lor semn din cap.

Veselul Han Mahoma, cu ochii negri şi parcă fără pleoape, dădu şi el din cap şi-i spuse ceva lui Voronţov, pare-se, ceva nostim, pentru că avarul păros zîmbi, arătîndu-şi dinţii de un alb strălucitor. Roşcovanul Gamzalo îi aruncă însă lui Voronţov o privire scurtă, apoi îşi aţinti ochiul sîngeriu pe urechile calului.

În timp ce Voronţov şi Hagi Murad, urmaţi de oamenii lor, se îndreptau spre fort, soldaţii care rupseseră rîndurile şi se adunaseră grămadă comentau cele întîmplate:

— Cîte suflete a prăpădit, blestematul! Şi acum, poftim, ai noştri nu mai

ştiu cum să-i facă pe plac, spuse unul dintre ei.

— Păi cum altfel? A fost primul comandir al lui Şamil. Iar acum, ca să vezi…

— Da’ e chipeş, nimic de zis, un adevărat *djighit*23.

— Ce zici de roşcovanul ăla? Se uită pe sub sprîncene ca o fiară!

— Oh, pesemne e cîinos rău la suflet.

Toţi îl remarcaseră mai ales pe roşcovan.

Din locul unde se tăia pădurea, soldaţii care se aflau mai aproape de drum alergară să-i privească. Ofiţerul strigă la ei, dar Voronţov îl opri.

— Lasă-i să se uite la vechea lor cunoştinţă. Ştii cine-i ăsta? îl întrebă Voronţov pe un soldat din apropiere, pronunţînd rar cuvintele cu accentul lui englezesc.

— Nu ştiu, Luminăţia Voastră.

— De Hagi Murad ai auzit?

— Cum să n-aud, Luminăţia Voastră, l-am bătut de multe ori.

— Ei, dar şi noi ne-am căpătat-o de la el.

— Cum ziceţi, Luminăţia Voastră, răspunse soldatul, încîntat că stătuse de vorbă cu comandantul.

Hagi Murad îşi dădu seama că se vorbea despre el şi un zîmbet vesel licări în privirea lui. Voronţov se întoarse în fort foarte binedispus.

VI

Voronţov era cît se poate de satisfăcut că lui anume îi fusese dat să-l atragă şi să-l întîmpine pe cel mai însemnat şi mai puternic duşman al Rusiei, al doilea după Şamil. Un singur lucru nu-i era pe plac: comandantul suprem al trupelor din Vozdvijenskoe era generalul Meller-Zakomelski şi se cuvenea ca întreaga acţiune să fie întreprinsă cu aprobarea lui. Iar Voronţov făcuse totul din proprie iniţiativă, fără să-l informeze, deşi risca să aibă neplăceri mai tîrziu. Gîndul acesta îi otrăvea oarecum bucuria.

Ajuns acasă, Voronţov îi lăsă în grija aghiotantului regimentului pe *murizii* lui Hagi Murad, iar pe acesta îl invită în casă.

Prinţesa Maria Vasilievna, gătită şi zîmbitoare, însoţită de fiul ei, un băieţel de şase ani, drăgălaş şi cu părul cîrlionţat, îl întîmpină pe Hagi Murad în salon.

Ducîndu-şi mîinile la piept, oaspetele îi spuse cumva solemn, prin intermediul tălmaciului, că se socoate *kunakul* prinţului, întrucît acesta îl primise în casa lui şi că pentru un *kunak* întreaga familie a prinţului este la fel de sfîntă ca şi prinţul însuşi. Mariei Vasilievna îi plăcură şi înfăţişarea, şi manierele lui Hagi Murad. Faptul că el roşise cînd ea îi întinsese mîna mare şi albă o făcu şi mai binevoitoare în privinţa lui. Îl invită să ia loc şi, după ce-l întrebă dacă doreşte cafea, porunci să fie servit. Hagi Murad refuză totuşi cafeaua cînd i se aduse. Înţelegea puţin ruseşte, dar nu putea vorbi şi cînd nu înţelegea, zîmbea, iar zîmbetul lui îi plăcea Mariei Vasilievna, la fel cum îi plăcuse şi lui Poltoraţki. Băieţelul Mariei Vasilievna, cu păr cîrlionţat şi ochi jucăuşi, căruia ea îi spunea Bulka24, stătea lîngă mama lui şi nu-şi dezlipea privirea de Hagi Murad, despre care auzise că ar fi un luptător faimos.

Lăsîndu-l pe Hagi Murad în compania soţiei, Voronţov se duse la cancelarie să dispună înştiinţarea conducerii în legătură cu trecerea lui Hagi Murad de partea lor. După ce scrise raportul către comandantul flancului stîng – generalul Kozlovski –, care se afla în Groznaia, şi o scrisoare tatălui său, Voronţov o porni în grabă spre casă, temîndu-se că soţia ar putea fi nemulţumită că-i lăsase în grijă un străin de temut, cu care trebuia să se poarte în aşa fel, încît nici să nu-l jignească, nici să nu-l răsfeţe prea tare. Dar teama lui se dovedi a fi fost neîntemeiată. Hagi Murad stătea în fotoliu, ţinîndu-l pe genunchi pe Bulka, fiul vitreg al lui Voronţov, şi asculta atent, cu capul aplecat, ce-i spunea tălmaciul care-i traducea cuvintele Mariei Vasilievna. Rîzînd cu poftă, Maria Vasilievna îi spunea că, dacă el ar dărui fiecărui *kunak* obiectul personal pe care acesta îl laudă, ar ajunge în curînd să umble în costumul lui Adam.

La intrarea prinţului, Hagi Murad se ridică în picioare, dîndu-l jos de pe genunchi pe Bulka care părea mirat şi ofensat de gestul oaspetelui. Expresia jucăuşă a feţei lui deveni pe dată gravă şi severă. Se aşeză doar după ce luă loc şi Voronţov. Continuînd conversaţia, îi răspunse Mariei Vasilievna că aşa e legea lor, să-i ofere *kunakului* orice e pe placul acestuia.

— Fiul tău e *kunak* meu, adăugă el în ruseşte, mîngîind părul cîrlionţat al băieţelului care i se căţărase din nou pe genunchi.

— Banditul tău e încîntător, îi spuse soţului în franţuzeşte Maria Vasilievna. Bulka s-a apucat să-i admire pumnalul şi el i l-a dăruit.

Bulka îi arătă pumnalul tatălui său vitreg.

— *C’est un objet de prix*25, zise Maria Vasilievna.

— *Il faudra trouver l’occasion de lui faire cadeau*[26], replică Voronţov.

Hagi Murad stătea cu ochii plecaţi şi, mîngîind părul băieţelului, repeta:

— *Djighit, djighit*.

— E un pumnal minunat, nespus de frumos, spuse Voronţov, scoţînd pînă la jumătate lama bine ascuţită din oţel de Damasc cu un şănţuleţ pe mijloc. Mulţumeşte-i.

Apoi se adresă interpretului:

— Întreabă-l cu ce-i pot fi de folos.

Interpretul traduse şi Hagi Murad răspunse pe loc că nu-i trebuie nimic, dar că îl roagă să fie dus într-un loc unde să se poată ruga. Voronţov chemă valetul şi îi porunci să îndeplinească dorinţa oaspetelui.

Faţa lui Hagi Murad, după ce acesta rămase singur în camera ce-i fusese pusă la dispoziţie, se schimbă: expresia de mulţumire cînd duioasă, cînd gravă, dispăru lăsînd loc îngrijorării.

Voronţov îl primise mult mai bine decît se aşteptase. Dar cu cît era mai bună primirea făcută, cu atît mai puţin se încredea Hagi Murad în Voronţov şi în ofiţerii acestuia. Se temea de ce putea fi mai rău: să fie arestat, pus în lanţuri şi trimis în Siberia sau chiar să fie ucis. Şi, de aceea, era precaut.

Îl întrebă pe Eldar, care venise pe la el, unde erau adăpostiţi *murizii* şi caii şi dacă le fuseseră luate armele.

Eldar îi raportă că oamenilor li se oferise o magazie, caii fuseseră duşi în grajdurile prinţului, nu le luase nimeni armele, iar tălmaciul îi ospătează acum cu bucate şi ceai.

Hagi Murad clătină nedumerit din cap, se dezbrăcă şi îşi spuse rugăciunile. După ce le isprăvi, porunci să-i fie adus pumnalul de argint, se îmbrăcă, îşi puse cingătoarea şi se aşeză cu picioarele pe divan aşteptînd să vadă ce-o să se mai întîmple.

La ora patru îl chemară să ia masa cu prinţul.

La masă Hagi Murad nu mîncă decît puţin pilaf pe care şi-l puse în farfurie din partea de unde se servise şi Maria Vasilievna.

— Se teme să nu-l otrăvim, îi spuse ea soţului. A luat de unde am luat şi eu.

Apoi se întoarse spre Hagi Murad, întrebîndu-l prin interpret, cînd îşi va face din nou rugăciunea. Hagi Murad ridică cinci degete arătînd spre soare.

— Vasăzică în curînd.

Voronţov îşi scoase ceasul Breguet[27] şi apăsă arcul. Ceasul sună de patru şi

un sfert. Sunetul acesta îl uimi, pare-se, pe Hagi Murad, pentru că îl rugă pe prinţ să mai sune o dată şi să-l lase să privească ceasul.

— *Voilà l'occasion. Donnez-lui la montre*[28], îi spuse Maria Vasilievna soţului.

Voronţov îi oferi imediat ceasul lui Hagi Murad, care-şi duse mîna la piept şi-l primi. Apăsă de cîteva ori arcul micuţ, ascultînd şi dînd aprobator din cap.

După masă, prinţul fu anunţat că a sosit aghiotantul lui Meller-Zakomelski.

Aghiotantul îi transmise prinţului că generalul, care tocmai aflase de trecerea lui Hagi Murad de partea lor, e foarte nemulţumit că nu fusese înştiinţat şi cere ca Hagi Murad să fie dus îndată la el. Voronţov răspunse că ordinul generalului va fi îndeplinit şi, prin intermediul tălmaciului, îi spuse lui Hagi Murad de cererea generalului şi îl rugă să meargă împreună cu el la Meller.

Aflînd de ce venise aghiotantul, Maria Vasilievna înţelese imediat că între soţul ei şi general ar putea avea loc o scenă neplăcută şi, cu toate obiecţiile prinţului, se pregăti să-i însoţească pe el şi pe Hagi Murad la general.

— *Vous feriez beaucoup de rester; c'est mon affaire, mais pas la vôtre*.

— *Vous ne pouvez m'empêcher d'aller voir madame la general*.[29]

— Ai putea merge altădată.

— Vreau să merg acum.

Nu era nimic de făcut. Voronţov consimţi şi plecară toţi trei.

Cînd ajunseră, Meller, cu o politeţe rece, de rău augur, o conduse pe Maria Vasilievna la soţia lui, iar aghiotantului îi ordonă să-l însoţească pe Hagi Murad în sala de primire şi să nu-l lase să iasă pînă la noi ordine.

— Vă rog, îi spuse el lui Voronţov, deschizînd uşa de la birou şi făcîndu-i loc prinţului să intre înaintea lui.

În birou, se opri în faţa acestuia şi, fără să-l invite să se aşeze, îi spuse:

— Aici eu sînt comandantul general şi orice tratative cu duşmanul trebuie duse cu aprobarea mea. De ce nu mi-aţi raportat că Hagi Murad a trecut de partea noastră?

— Trimisul lui Hagi Murad a venit la mine şi mi-a comunicat dorinţa acestuia de a se preda mie, răspunse Voronţov, palid de emoţie, aşteptîndu-se la o ieşire grosolană din partea generalului şi, totodată, molipsindu-se de furia lui.

— Vă întreb din nou, de ce nu mi-aţi raportat?

— Intenţionam s-o fac, domnule baron, dar…

— Pentru dumneavoastră nu sînt baron, ci Excelenţa Voastră.

Şi, deodată, supărarea baronului, ţinută în frîu atîta vreme, răbufni. Îi spuse în faţă tot ce clocotea de mult în sufletul său.

— Nu-mi servesc de douăzeci şi şapte de ani suveranul, ca persoane intrate de ieri-alaltăieri în armată, folosindu-se de relaţiile lor de rudenie, să dea ordine sub nasul meu în probleme care nu-i privesc.

— Vă rog, Excelenţa Voastră, să nu spuneţi lucruri neadevărate despre mine, îl întrerupse Voronţov.

— Spun adevărul şi nu permit…, vorbi şi mai enervat generalul.

În clipa aceea intră Maria Vasilievna în foşnet de fuste, urmată de soţia lui Meller-Zakomelski, o doamnă de statură mijlocie, cu o înfăţişare modestă.

— E prea mult, domnule Baron, Simon n-a vrut să vă creeze neplăceri, începu Maria Vasilievna.

— Dar, prinţesă, eu nu spun că…

— Hai să lăsăm deoparte povestea asta. Ştiţi vorba aceea: mai bine o pace strîmbă decît o judecată dreaptă. Dar ce tot spun eu…?

Începu să rîdă.

Supărarea generalului nu rezistă rîsului fermecător al frumoasei femei. Pe sub mustaţă i se ivi un zîmbet.

— Recunosc că am greşit, spuse Voronţov, însă…

— Ei, şi eu m-am cam aprins, zise Meller şi-i întinse mîna prinţului.

Pacea fiind încheiată, hotărîră ca Hagi Murad să rămînă un timp la Meller, iar mai tîrziu să fie trimis comandantului flancului stîng.

Hagi Murad şedea în camera de alături şi, deşi nu înţelegea ce se vorbea, pricepu ce trebuia să priceapă şi anume că discutau despre el, că plecarea lui de la Şamil era un fapt extrem de important pentru ruşi şi că ar putea pretinde mult de la ei, numai dacă nu-l vor surghiuni sau ucide. Mai înţelese, de asemenea, că Meller-Zakomelski, deşi comandant, nu are aceeaşi greutate ca Voronţov, subalternul său, şi că Voronţov e mai important decît Meller-Zakomelski, astfel că atunci cînd Meller îl chemă la el şi începu să-i pună tot felul de întrebări, Hagi Murad afişă o atitudine mîndră şi sobră, spunînd că a plecat din inima munţilor ca să slujească ţarul alb şi că despre asta va da socoteală doar serdarului, adică prinţului Voronţov30, comandantul suprem, aflat la Tiflis31.

VII

După ce fusese rănit, Avdeev a fost dus la spitalul instalat într-o căsuţă acoperită cu şindrilă, aflată în apropierea ieşirii din fort, şi pus într-un pat liber din salonul comun.

În salon erau patru bolnavi: unul se zbătea în fierbinţeala tifosului, altul, palid, cu cearcăne vineţii sub ochi, căsca fără încetare în aşteptarea unei noi crize, ultimii doi, fuseseră răniţi într-un atac cu trei săptămîni în urmă, unul în palmă (acesta stătea în picioare) şi celălalt în umăr (era culcat în pat). Toţi, în afara celui bolnav de tifos, se strînseră în jurul nou-venitului, punînd întrebări celor care-l aduseseră.

— Uneori plouă cu gloanţe de parcă ar fi boabe de mazăre şi nu se întîmplă nimic, iar acum să fi fost doar vreo cinci împuşcături, povesti unul dintre cei care-l transportaseră.

— Fiecare cu ce i-e dat.

— Oh! gemu Avdeev, stăpînindu-se să ţipe de durere cînd îl culcară în pat. După ce îl aşezară, el îşi încruntă sprîncenele fără să mai geamă, dar începu să-şi mişte necontenit tălpile. Îşi ţinea mîinile peste rană cu privirea aţintită în gol.

Veni doctorul şi ordonă să fie întors pe burtă ca să vadă dacă nu cumva glonţul ieşise prin spate.

— Asta ce mai e? întrebă doctorul arătînd spre nişte cicatrice albe ce se întretăiau pe spate şi pe fund.

— O poveste veche, Înălţimea Voastră, rosti Avdeev gemînd.

Erau urmele unei pedepse primite pentru că băuse nişte bani care nu-i aparţineau.

Îl întoarseră din nou şi doctorul scormoni îndelung cu o sondă în burta lui, dădu de glonţ, dar nu izbuti să i-l scoată. După ce îi pansă rana şi-i puse un plasture, doctorul plecă. Cît timp medicul îl scormonise în rană şi îl bandajase, Avdeev zăcuse cu dinţii încleştaţi şi ochii închişi. După plecarea acestuia, deschise ochii şi privi mirat în jur. Se uita ţintă la bolnavi şi la felcer, dar parcă nu-i vedea pe ei, ci altceva, ceva uluitor.

Sosiră Panov şi Serioghin, colegii lui, însă Avdeev zăcea mereu la fel, privind în gol. Multă vreme n-a fost în stare să-i recunoască, deşi ochii îi erau aţintiţi asupra lor.

— Piotra, nu vrei să trimiţi vorbă acasă? îl întrebă Panov.

Avdeev nu răspunse, cu toate că se uita la el.

— Spune-mi, nu vrei să transmiţi ceva acasă? repetă Panov, atingîndu-i mîna rece, mare şi ciolănoasă.

Avdeev se dezmetici parcă dintr-odată.

— A, ai venit, Antonîci!

— Da, uite, am venit. Nu vrei să trimiţi vorbă acasă? O să scrie Serioghin.

— Serioghin, articulă Avdeev, întorcîndu-şi cu greu privirea spre Serioghin, scrii tu?… Atunci scrie aşa: „Fiul vostru, Petruha, vă doreşte cu limbă de moarte viaţă lungă“. Îl invidiam pe frate-miu. Ţi-am zis eu azi dimineaţă… Da’ acum îmi pare bine. Las’ să trăiască în pace. Să-l ajute Dumnezeu, eu sînt bucuros. Aşa să scrii.

După aceste cuvinte tăcu îndelung privindu-l ţintă pe Panov.

— Da’ luleaua ai găsit-o? întrebă el deodată.

Panov clătină din cap fără să răspundă.

— Luleaua, luleaua, zic, ai găsit-o? repetă Avdeev.

— Era în raniţă.

— Ca să vezi! Ei, şi acum daţi-mi o lumînare, n-o mai duc mult, spuse Avdeev.

Tocmai atunci intră Poltoraţki să-şi viziteze soldatul.

— Ce-i, frate, ţi-e rău? întrebă el.

Avdeev închise ochii şi-i făcu semn din cap că nu. Faţa lui cu pometii ieşiţi în afară era palidă şi gravă. Nu-i răspunse, doar repetă adresîndu-i-se lui Panov:

— Dă-mi o lumînare. O să mor.

Îi puseră o lumînare în mînă, însă degetele nu se mai îndoiau şi atunci i-o fixară între ele şi-l ajutară s-o ţină în sus. Poltoraţki plecă, iar cinci minute mai tîrziu felcerul îşi lipi urechea de pieptul lui Avdeev şi spuse că acesta îşi dăduse duhul.

În raportul expediat la Tiflis, moartea lui Avdeev era descrisă astfel: „Pe data de 23 noiembrie două companii ale regimentului Kurinski au ieşit din fort ca să taie o pădure. Pe la mijlocul zilei o bandă numeroasă de munteni au atacat pe neaşteptate soldaţii. Lanţul de trăgători a început să se retragă şi, totodată, cea de a doua companie a declanşat un atac la baionetă, alungîndu-i pe munteni. În luptă au fost răniţi doi soldaţi, iar unul a murit. Muntenii însă au pierdut în jur de o sută de oameni, ucişi şi răniţi“.

VIII

În ziua în care Petruha Avdeev se stingea în spitalul din Vozdvijenskoe, bătrînul lui tată, nevasta fratelui în locul căruia plecase la oaste şi fiica acestuia, fată de măritat, treierau ovăzul pe aria îngheţată. În ajun ninsese din greu şi spre dimineaţă se lăsase un ger cumplit. Bătrînul se trezise la al treilea cîntat al cocoşului şi, zărind lumina puternică a lunii ce răzbătea prin geamul îngheţat, coborî de pe cuptor, se încălţă, îşi puse cojocul şi căciula şi plecă în hambar. După ce munci acolo vreo două ore, se întoarse în izbă şi-şi trezi fiul şi pe femei. Cînd femeile32 şi fata ajunseră la hambar, locul era curăţat, lopata de lemn stătea înfiptă în zăpada albă şi sfărîmicioasă, alături se vedea tîrnul cu nuielele în sus, iar snopii de ovăz erau înşiruiţi pe două rînduri, unul după altul, pe aria curată. Luară îmblăciele şi se apucară să treiere, lovind ritmic de cîte trei ori. Bătrînul lovea cu putere cu îmblăciul greu, sfărîmînd paiele, fata lovea snopii regulat de sus în jos, iar nora îi răsturna.

Luna apusese şi mijeau zorile. Un rînd era pe terminate, cînd veni la ei fiul cel mare, Akim, îmbrăcat într-un cojoc scurt şi cu căciula pe cap.

— De ce leneveşti? se răsti tatăl la el, oprindu-se din treierat şi sprijinindu-se în îmblăciu.

— Păi trebuia să vadă cineva de cai.

— Să vadă de cai, îl îngînă tatăl. O să vadă bătrîna de ei. Pune mîna pe îmblăciu. Atîrnă slana pe tine, beţivanule!

— Păi ce, beau din banii tăi? bombăni fiul.

— Ce-ai zis? întrebă ameninţător bătrînul, încruntîndu-se şi lovind tare spicele.

Fiul apucă în tăcere îmblăciul şi lucrul continuă în patru: trac, ta-pa-tac, trac, ta-pa-tac… Trac! lovi zgomotos îmblăciul greu al bătrînului după alte trei lovituri scurte.

— Ia te uită ce mai grumaz, ca de mare boier, iar pe mine nu se ţin nădragii, boscorodi bătrînul, lovind spicele din nou, şi, ca să nu piardă ritmul, răsuci îmblăciul în aer.

Isprăviră un rînd de snopi şi femeile începură să adune paiele cu grebla.

— Prost a fost Petruha că a plecat în locul tău. La militărie ţi-ar fi scos prostia din cap, iar el ar fi muncit cît cinci ca tine.

— Gata, taică, ajunge, îl întrerupse nora, aruncînd în lături legăturile de

paie zdrobite.

— Păi da, trebuie să hrănesc singur şase guri, că la lucru nu se înghesuie nici unul. Petruha însă muncea cît doi, nu ca…

Pe poteca bătătorită venea dinspre casă o bătrînă, făcînd să scîrţîie zăpada sub opincile ei noi, legate strîns pe obielele de lînă. Bărbaţii strîngeau grămadă cu grebla ovăzul nevînturat, femeile şi fata măturau locul.

— A trecut starostele pe aici. Trebuie să ieşim la boieresc să cărăm cărămidă, îi anunţă bătrîna. V-am pregătit cîte ceva de mîncare. Haideţi.

— Bine. Înhamă surul şi du-te, îi spuse bătrînul lui Akim. Da' vezi să nu fiu obligat să răspund eu pentru tine, ca mai deunăzi. Aminteşte-ţi de Petruha.

— Cînd era acasă îl ocărai pe el, se stropşi Akim la taică-su, iar dacă nu-i aici, îmi cauţi mie pricină.

— Înseamnă că asta meriţi, îi replică mînioasă mama. N-ai ce te compara cu Petruha.

— Bine, bine! zise fiul.

— Cum adică „bine"? Ai dat făina pe băutură şi acum zici: „bine".

— Să nu ne mai batem gura cu ce-a fost, zise nora.

Apoi toţi lăsară jos îmblăciele şi o porniră spre casă.

Certurile dintre tată şi fiu începuseră de mult, cam de cînd plecase Piotr la armată. Chiar şi atunci bătrînul simţise că schimbase uliul pe cuc. E drept că după tradiţie, aşa cum o pricepuse bătrînul, la oaste pleca fiul fără copii în locul celui cu familie. Akim avea patru copii, în timp ce Piotr n-avea nici unul, dar era harnic ca tatăl său: îndemînatic, priceput, puternic, răbdător şi, mai ales, sîrguincios. Îşi găsea mereu ceva de făcut. Dacă trecea pe lîngă oameni care lucrau ceva, le dădea imediat o mînă de ajutor, la fel cum făcea şi tatăl său: ba cosea vreo două brazde, ba încărca o căruţă, ba reteza un copac sau tăia lemne. Bătrînului îi era milă de el, dar n-avea încotro. Cătănia era ca o moarte. Soldatul era pierdut pentru cei de-acasă şi n-avea nici un rost să-ţi mai aminteşti de el, să-ţi răscoleşti sufletul. Doar din cînd în cînd, ca şi acum, bătrînul îl pomenea ca să-l împungă pe fiul mai mare. Mama însă îl pomenea adesea şi chiar din al doilea an îl tot ruga pe bătrîn să-i trimită lui Petruha ceva bani. Dar acesta făcea pe surdul.

Gospodăria familiei Avdeev era bogată, iar bătrînul pusese bănişori buni deoparte, dar pentru nimic în lume nu s-ar fi atins de agoniseala lui. Acum, auzindu-l că pomeneşte de mezinul plecat, bătrîna se hotărî să-l mai roage o

dată ca, după ce o să vîndă ovăzul, să-i trimită lui Petruha măcar o rublă. Zis şi făcut. Cînd rămase singură cu bătrînul, după ce tinerii plecară la boieresc, ea îl convinse pe bărbatul ei să-i trimită lui Piotr o rublă din banii de pe ovăz. Aşa că, după ce patruzeci şi două de puduri din grămezile de ovăz vînturat fură încărcate în trei sănii, aşternute cu pînze groase de cînepă, bine închise cu copci de lemn, mama îi dădu bătrînului o scrisoare scrisă de mîna dascălului la dictarea ei, iar bătrînul îi făgădui că în oraş o să adauge o rublă în plicul pe care o să-l expedieze lui Piotr.

Îmbrăcat într-un cojoc nou şi în caftan, cu obiele curate şi albe de lînă, bătrînul luă scrisoarea, o puse în traistă şi, după ce înălţă o rugăciune lui Dumnezeu, se urcă în prima sanie şi porni spre oraş. Ultima sanie era condusă de nepotul său. În oraş, bătrînul ceru unui portar să-i citească scrisoarea şi-i ascultă atent cuvintele, clătinînd aprobator din cap.

În scrisoare, mama lui Petruha începea cu o binecuvîntare, apoi îi transmitea salutări din partea tuturor, îl vestea de moartea naşului şi, spre sfîrşit, îl anunţa că Aksinia (nevasta lui Piotr) „n-a mai vrut să stea cu noi şi a plecat în lumea largă. Se spune că trăieşte bine şi cinstit“. Mai amintea şi de darul trimis, de rublă, şi în încheiere bătrîna mîhnită, cu lacrimi în ochi, îi ceruse dascălului să scrie cuvînt cu cuvînt următoarele:

„Şi să mai ştii, fecioraşul meu drag, Petruşenka, puişorul meu, că mi-am plîns toate lacrimile cu gîndul la tine. Soarele meu scump, cui m-ai lăsat tu?…“ Aici bătrîna izbucnise în hohote de plîns şi spusese:

— Aşa să rămînă.

Aşa rămăsese scris, însă lui Petruha nu i-a fost dat să primească nici vestea că nevasta îi plecase de-acasă, nici rubla, nici ultimele cuvinte ale mamei. Scrisoarea şi banii se întoarseră cu înştiinţarea că Petruha fusese ucis în luptă, „apărîndu-şi ţarul, patria şi credinţa pravoslavnică“. Aşa scrisese furierul.

Primind această veste, bătrîna jeli cît îi îngădui timpul, apoi se apucă de treabă. Însă în prima duminică se duse la biserică şi împărţi bucăţi de prescură „pentru pomenirea robului lui Dumnezeu, Piotr“.

Aksinia, nevasta soldatului, se boci şi ea, auzind de moartea „soţului iubit“ cu care „trăise doar un an“, îl jelea şi pe el, dar şi viaţa ei irosită. Printre suspine, ea pomenea şi „pletele blonde ale lui Piotr Mihailovici, şi dragostea lui, şi traiul ei amar alături de orfanul Vanka“ şi îl dojenea cu asprime „pe Petruşa pentru că arătase milă pentru fratele lui, iar de biata pribeagă printre

străini nu se îndurase“.

Dar în adîncul sufletului, Aksinia se bucura de moartea lui Piotr.

Rămăsese din nou grea cu vechilul la care locuia şi acum nimeni nu mai putea s-o jignească, iar vechilul putea s-o ia de nevastă, aşa cum îi promisese cînd o ademenise să facă dragoste.

IX

Mihail Semionovici Voronţov, fiul ambasadorului rus în Anglia, fusese crescut acolo şi avea o educaţie europeană, lucru rar la acea vreme pentru un demnitar rus. Era un om ambiţios, blînd şi binevoitor cu inferiorii şi un curtean rafinat cu superiorii. Nu înţelegea viaţa trăită în afara puterii şi a supunerii. Dobîndise cele mai înalte grade şi decoraţii şi era socotit un militar iscusit, chiar învingătorul lui Napoleon la Krasnoe. În 1851, trecuse de şaptezeci de ani, dar era încă verde, se mişca sprinten şi, mai cu seamă, îşi păstrase agerimea unei inteligenţe subtile şi agreabile, folosită pentru a-şi menţine puterea şi pentru a-şi afirma renumele pretutindeni. Era stăpînul unei averi uriaşe – a lui şi a soţiei, contesa Braniţkaia – şi mai primea şi o leafă consistentă în calitate de guvernator general. O mare parte din venituri le cheltuia pe construcţia unui palat şi a unui parc pe coasta meridională a Crimeii.

În seara zilei de 7 decembrie 1851, la palatul lui din Tiflis sosi o troică din care coborî un curier. Obosit şi negru de praf, ofiţerul care aducea din partea generalului Kozlovski vestea că Hagi Murad se predase ruşilor trecu pe lîngă santinele, după ce-şi dezmorţi puţin picioarele, şi urcă pe peronul larg al intrării palatului rezidenţial. Era ora şase seara şi Voronţov se pregătea să ia masa, cînd i se raportă sosirea curierului. Voronţov îl primi fără zăbavă şi astfel întîrzie cîteva minute la masă. Cînd apăru în salon, invitaţii – vreo treizeci la număr, unii aşezaţi în jurul prinţesei Elisabeta Ksaverievna, alţii în picioare în grupuri lîngă ferestre – se întoarseră cu faţa spre cel care tocmai intrase. Voronţov purta, ca de obicei, o tunică militară neagră cu contraepoleţi şi o cruce albă la gît. Faţa lui şireată, proaspăt rasă, arbora un zîmbet plăcut, în timp ce ochii lui mijiţi îi priveau pe cei adunaţi în încăpere.

Intră cu paşi uşori şi grăbiţi, scuzîndu-se în faţa doamnelor că întîrziase, îi salută pe bărbaţi şi, apropiindu-se de prinţesa gruzină Manana Orbeliani – o

femeie de o frumuseţe orientală, înaltă şi trupeşă, de vreo patruzeci şi cinci de ani –, îi oferi braţul ca s-o conducă la masă. Prinţesa Elisabeta Ksaverievna îi dădu braţul unui general roşcovan cu mustăţile ţepoase, care era în trecere prin oraş. Prinţul gruzin îi oferi braţul contesei Choiseul, prietena prinţesei. Doctorul Andreevski, aghiotanţii şi ceilalţi, unii însoţind doamne, alţii nu, o porniră în urma celor trei perechi. Valeţii, în livrea, cu ciorapi şi pantofi în picioare, trăgeau mai deoparte scaunele şi apoi le apropiau de masă pentru fiecare persoană care se aşeza. *Maître d'hôtel* turna solemn supa aburindă dintr-un castron de argint.

Voronţov se aşeză la mijlocul mesei lungi, iar soţia sa, prinţesa Voronţova, luă loc vizavi, alături de general. În dreapta lui şedea frumoasa Orbeliani, iar la stînga – o prinţesă gruzină ce zîmbea tot timpul, o tînără graţioasă, oacheşă, cu obrajii rumeni şi împodobită cu bijuterii strălucitoare.

— *Excellentes, chère amie*, răspunse Voronţov la întrebarea prinţesei ce fel de veşti primise prin curier. *Simon a eu de la chance*[33].

Şi începu să povestească, în aşa fel ca toţi cei de la masă să audă uluitoarea noutate – doar pentru el nu era chiar o noutate, căci tratativele se duceau de multă vreme – că faimosul Hagi Murad, cel mai curajos ofiţer al lui Şamil, se predase ruşilor şi urma să fie adus la Tiflis astăzi sau mîine.

Toţi mesenii, chiar şi tinerii, aghiotanţii şi funcţionarii – care se aflau la cele două capete ale mesei şi care pînă în clipa aceea se amuzaseră de ceva, sporovăind între ei cu voce scăzută – tăcură, ascultînd cu atenţie.

— Dar dumneata, generale, l-ai întîlnit pe acest Hagi Murad? îl întrebă prinţesa pe vecinul ei, generalul roşcovan, cu mustaţa ţepoasă, cînd prinţul termină ce avea de spus.

— Nu doar o dată, prinţesă.

Şi generalul povesti cum în 1843, după ce muntenii cuceriseră fortul Guerguebil, Hagi Murad se ciocnise cu detaşamentul generalului Passek[34] şi cum îl ucisese pe colonelul Zolotuhin aproape sub ochii lor.

Voronţov îl asculta pe general cu un zîmbet binevoitor, vizibil mulţumit că acesta intrase în conversaţie. Dar deodată faţa lui Voronţov căpătă o expresie absentă şi abătută.

Pus pe vorbă, generalul începuse să povestească despre o altă întîlnire cu Hagi Murad.

— El este acela, spuse el, Excelenţa Voastră precis îşi aminteşte, care, în

„expediţia pesmeţilor“35, a pus la cale o ambuscadă în timpul operaţiei de salvare.

— Unde? întrebă Voronţov, mijindu-şi ochii.

Ceea ce viteazul general numea „operaţie de salvare“ era acea întîmplare nefericită din campania de la Dargo, cînd într-adevăr ar fi pierit întreg detaşamentul, inclusiv prinţul Voronţov care-l conducea, dacă nu le-ar fi venit în ajutor alte trupe. Toată lumea ştia prea bine că acea campanie sub comanda lui Voronţov, în care ruşii pierduseră mulţi oameni, ucişi sau răniţi, şi cîteva tunuri, fusese un episod ruşinos şi, de aceea, în prezenţa lui Voronţov se vorbea despre campania aceasta doar în termenii pe care prinţul îi folosise în raportul său către ţar, unde era numită o strălucită faptă de arme a trupelor ruseşti. Iar expresia „operaţie de salvare“ arăta limpede că lupta de la Dargo nu fusese „o strălucită faptă de arme“, ci o greşeală care costase multe vieţi omeneşti. Toţi înţelegeau prea bine lucrul acesta, însă unii se prefăceau că nu observă sensul cuvintelor generalului, alţii aşteptau speriaţi să vadă ce-o să urmeze, iar cîţiva zîmbeau aruncîndu-şi priviri cu subînţeles.

Doar generalul roşcovan, cu mustaţa ţepoasă, nu sesiza nimic şi, furat de istorisirea lui, răspunse liniştit:

— Atunci, în timpul operaţiei de salvare, Excelenţa Voastră.

Prins de subiectul lui favorit, generalul povesti amănunţit cum „acest Hagi Murad tăiase cu atîta dibăcie detaşamentul în două, încît dacă n-ar fi intervenit operaţia de salvare – părea că-i place grozav să repete cuvintele «operaţia de salvare» –, ne-ar fi rămas tuturor oasele acolo, pentru că…“

Generalul nu apucă să-şi ducă vorba pînă la capăt, pentru că Manana Orbeliani, dîndu-şi seama despre ce se întîmplă, îl întrerupse întrebîndu-l dacă s-a instalat destul de confortabil la Tiflis. Mirat, generalul se uită la toţi ceilalţi, inclusiv la aghiotantul său care îl scruta din capătul mesei cu o privire plină de înţeles, şi într-o clipă pricepu totul. Uitînd să mai răspundă prinţesei, amuţi, se încruntă şi începu să mănînce în grabă, pe nemestecate, delicatesele din farfuria sa, fără să le vadă sau să le simtă gustul.

Toţi tăceau stingheriţi. Situaţia jenantă o salvă un prinţ gruzin, care şedea vizavi de prinţesa Voronţova, prost ca noaptea, dar neobişnuit de rafinat şi abil în a-i linguşi pe ceilalţi. Ca şi cum n-ar fi observat nimic, el începu să povestească cum a răpit-o Hagi Murad pe văduva lui Ahmed, hanul Mehtulei:

— A intrat noaptea în sat, a înşfăcat ce-i trebuia şi apoi a dispărut în galop

cu oamenii lui.

— Dar la ce-i trebuia tocmai femeia asta? întrebă prinţesa.

— Era duşmanul bărbatului ei, l-a tot urmărit, dar pînă în clipa morţii hanului n-a izbutit să dea de el, aşa că s-a răzbunat pe văduva lui.

Prinţesa îi traduse în franceză vechii sale prietene, contesa Choiseul, care stătea lîngă prinţul gruzin.

— *Quelle horreur*![36] rosti contesa, închizînd ochii şi clătinînd din cap.

— O, nu, o contrazise Voronţov zîmbind, mi s-a spus că s-a purtat ca un adevărat cavaler cu ostatica şi mai tîrziu i-a dat drumul.

— Da, a fost răscumpărată.

— Bineînţeles, totuşi a dat dovadă de nobleţe.

Cuvintele prinţului dădură tonul altor poveşti despre Hagi Murad. Mesenii înţeleseseră că în măsura în care or să-i acorde mai multă importanţă lui Hagi Murad, vor fi mai pe placul prinţului.

— Omul acesta are un curaj uimitor. E o persoană remarcabilă.

— Cum să nu? În 1849 a năvălit ziua în amiaza mare în Temir-Han-Şura şi a prădat dughenele negustorilor!

Un armean aşezat la capătul mesei, care se găsea în acea vreme în Temir-Han-Şura, povesti amănunţit această ispravă a lui Hagi Murad.

Una peste alta, mai tot timpul s-a vorbit doar despre el. Care mai de care se grăbea să-i laude vitejia, agerimea minţii şi mărinimia. Cineva povesti cum ordonase Hagi Murad să fie ucişi douăzeci şi şase de prizonieri. Însă pînă şi acest fapt a fost primit cu replica obişnuită:

— Ce să-i faci? *À la guerre comme à la guerre*.[37]

— E un om mare, nimic de zis.

— Dacă s-ar fi născut în Europa, ar fi ajuns poate un alt Napoleon, spuse prinţul gruzin cel prost, care avea darul linguşirii.

Ştia prea bine că orice aluzie la Napoleon îi făcea plăcere lui Voronţov, care purta crucea albă la gît ca recompensă pentru o victorie asupra împăratului francez.

— Ei, dacă nu un Napoleon, atunci măcar un brav general de cavalerie, spuse Voronţov.

— Dacă nu un Napoleon, atunci un Murat[38].

— Mai ales că numele lui e Hagi Murad.

— Dacă Hagi Murad e de partea noastră, a venit sfîrşitul lui Şamil, îşi dădu

cu părerea cineva.

— Ei simt că acum (acest „acum“ însemna: sub comanda lui Voronţov) n-au cum să reziste, zise altcineva.

— *Tout cela est grace à vous*39, spuse Manana Orbeliani.

Prinţul Voronţov se străduia să domolească valurile de linguşire care începuseră să-l potopească. Totuşi îi făceau plăcere, aşa că după masă, cînd îşi conduse doamna în salon, era cît se poate de binedispus.

În salon, în timp ce se servea cafeaua, prinţul era deosebit de amabil cu toată lumea şi, apropiindu-se de generalul roşcovan cu mustaţa ţepoasă, se sili să-i arate că nu-i observase gafa.

După ce trecu pe la toţi musafirii, prinţul se aşeză la o partidă de cărţi. Juca de obicei numai vechiul joc *lomber*40. Parteneri îi erau prinţul gruzin, un general armean care învăţase jocul de la valetul prinţului, şi, al patrulea, doctorul Andreevski, celebru pentru autoritatea sa.

Voronţov tocmai îşi pusese pe masă tabachera de aur cu portretul lui Alexandru I, desfăcuse pachetul cu cărţi satinate şi se pregătea să le împartă, cînd intră valetul său, italianul Giovanni, cu o scrisoare pe o tavă de argint.

— Încă un curier, Excelenţa Voastră.

Voronţov lăsă cărţile deoparte şi, scuzîndu-se, desfăcu plicul şi începu să citească.

Scrisoarea era de la fiul său. Acesta îi povestea cum trecuse Hagi Murad de partea ruşilor şi discuţia aprinsă pe care o avusese cu Meller-Zakomelski.

Prinţesa se apropie şi întrebă ce scrie fiul lor.

— Mereu acelaşi lucru. *Il a eu quelques désagréments avec le comandant de la place. Simon a eu tort*.41 *But all's well that ends well*42, îi spuse soţiei, dîndu-i scrisoarea. Apoi îşi invită partenerii, care aşteptau respectuos, să ia cîte o carte.

După ce se împărţiră cărţile, Voronţov îşi deschise tabachera şi, aşa cum făcea întotdeauna cînd era foarte binedispus, luă cu degetele albe, zbîrcite de bătrîneţe, o priză de tutun franţuzesc şi o duse la nas.

X

A doua zi, cînd Hagi Murad apăru în casa lui Voronţov, sala de aşteptare

gemea de lume. Era aici şi generalul de ieri cu mustaţa ţepoasă, acum în uniformă de gală garnisită cu toate decoraţiile, venit să-şi ia rămas-bun; mai era şi un comandant de regiment, ameninţat să fie dat în judecată pentru abuzuri în aprovizionarea regimentului; era prezent şi un bogătaş armean (protejat de doctorul Andreevski) care deţinea monopolul pe vodcă şi acum făcea demersuri pentru prelungirea contractului; mai era şi văduva unui ofiţer ucis, îmbrăcată în negru din cap pînă în picioare, care solicita o pensie sau şcoală pentru copiii ei pe socoteala statului; un prinţ gruzin scăpătat, într-un magnific costum tradiţional, care încerca să obţină domeniul expropriat al unei biserici; un şef de poliţie cu un sul mare de hîrtie ce conţinea proiectul unui plan nou de cucerire a Caucazului; un han sosit aici doar din dorinţa de a povesti alor săi că a fost în vizită la prinţ.

Toţi îşi aşteptau rîndul să fie conduşi, unul cîte unul, în biroul prinţului de către un tînăr aghiotant frumos şi cu părul blond.

Cînd Hagi Murad, cu pasul vioi, dar uşor şchiopătînd, intră în sala de aşteptare, toate privirile se îndreptară asupra lui şi el îşi auzi din toate părţile numele pronunţat în şoaptă.

Hagi Murad era îmbrăcat într-o *cerkeză* lungă şi albă, peste un *beşmet* cafeniu-închis, cu un galon fin de argint la guler. Purta jambiere şi *ciuveaci* de aceeaşi culoare, mulaţi ca o mănuşă pe laba piciorului. Pe capul ras avea o *papahă* cu turban, chiar acelaşi turban din cauza căruia, în urma denunţului lui Ahmed Han, fusese arestat de generalul Klugenau, fapt ce-l făcuse să treacă de partea lui Şamil. Hagi Murad păşea grăbit pe parchetul sălii de aşteptare, legănîndu-şi talia zveltă şi şchiopătînd uşurel: avea un picior mai scurt decît celălalt. Ochii lui mult depărtaţi unul de altul priveau liniştiţi drept înainte, lăsînd impresia că nu vede pe nimeni.

Frumosul aghiotant îl salută şi-l invită să ia loc pînă îl va anunţa pe prinţ. Însă Hagi Murad refuză să se aşeze şi, cu o mînă sprijinită pe pumnal şi cu un picior mai în faţă, începu să-i privească dispreţuitor pe cei din jurul lui.

Interpretul, prinţul Tarhanov, se apropie de Hagi Murad, încercînd să lege o conversaţie cu el. Hagi Murad însă îi răspundea în silă şi laconic. Din birou ieşi un prinţ kumîk, care venise să se plîngă de şeful de poliţie. Apoi aghiotantul îl chemă pe Hagi Murad, îl conduse la uşa biroului şi îl invită să intre.

Voronţov îl primi pe Hagi Murad, stînd în picioare lîngă masă. Faţa albă şi îmbătrînită a comandantului suprem rus nu mai era atît de zîmbitoare ca în

ajun, ci mai degrabă severă şi solemnă.

Intrînd în camera spaţioasă cu ferestre mari acoperite cu storuri verzi, în mijlocul căreia trona o masă imensă, Hagi Murad îşi duse mîinile mici, arse de soare, la piept, în locul unde se întîlneau piepţii *cerkezei* albe, şi, cu capul plecat, rosti fără grabă, distinct şi respectuos, în graiul kumîk, pe care-l ştia bine:

— Mă pun sub înalta protecţie a Marelui ţar şi a Domniei Voastre. Promit să slujesc cu credinţă, pînă la ultima picătură de sînge, pe ţarul alb şi sper să fiu folositor în războiul cu Şamil, duşmanul meu şi al dumneavoastră.

După ce-l ascultă pe interpret, Voronţov se uită la Hagi Murad, iar acesta îl privi drept în faţă pe Voronţov.

Ochii celor doi se întîlniră, spunîndu-şi unul altuia lucruri pe care cuvintele nu le-ar fi putut exprima, cu totul altceva decît spusele tălmaciului. Privirile lor scoteau la iveală adevărul: ochii lui Voronţov îi trădau gîndul că nu credea o vorbă din intenţiile declarate ale celuilalt, că ştia că acesta e duşmanul a tot ce e rusesc şi că aşa va rămîne în veci, că acum se supune doar pentru că e silit s-o facă. Hagi Murad înţelegea toate acestea şi totuşi îl încredinţa de devotamentul său. Ochii lui însă spuneau că bătrînul din faţa lui ar face mai bine să se gîndească la moarte decît la război, dar că, în pofida vîrstei, era atît de şiret, încît interlocutorul trebuia să fie prudent. Voronţov descifra şi el privirea lui Hagi Murad, dar lui Hagi Murad îi comunica doar ceea ce socotea necesar pentru reuşita războiului.

— Spune-i, se adresă Voronţov tălmaciului (îi tutuia pe ofiţerii tineri), că suveranul nostru e tot atît de milostiv pe cît e de puternic şi că e posibil ca la rugămintea mea să-l ierte şi să-l primească în slujba sa. I-ai transmis? întrebă el, uitîndu-se la Hagi Murad. Mai spune-i că pînă în clipa cînd voi primi decizia milostivă a suveranului iau asupra mea sarcina de a-l primi şi de a-i face şederea la noi cît mai plăcută.

Hagi Murad îşi duse încă o dată mîinile la piept şi prinse a vorbi cu însufleţire.

Spuse, după cum traducea interpretul, că şi înainte, pe cînd conducea Avaria, în anul ’39, slujise cu credinţă ruşilor şi nu i-ar fi trădat niciodată dacă duşmanul său, Ahmed Han, care voia să-l distrugă, nu l-ar fi vorbit de rău în faţa generalului Klugenau.

— Ştiu, ştiu, zise Voronţov (deşi, chiar dacă ştiuse, uitase de mult). Ştiu,

repetă el, aşezîndu-se şi arătîndu-i lui Hagi Murad divanul de lîngă perete.

Dar Hagi Murad nu se aşează, ci doar ridică din umerii săi robuşti în semn că nu îndrăzneşte să stea jos în prezenţa unei persoane atît de importante.

— Şi Ahmed Han, şi Şamil sînt duşmanii mei, continuă el, întorcîndu-se spre tălmaci. Spune-i aşa prinţului: Ahmed Han a murit şi nu mai am cum să mă răzbun, însă Şamil trăieşte şi nu voi închide ochii pînă nu-i voi plăti cu vîrf şi îndesat, spuse el încruntîndu-şi sprîncenele şi încleştîndu-şi fălcile.

— Da, da, zise liniştit Voronţov. Dar cum vrea să i-o plătească lui Şamil? se adresă el tălmaciului. Spune-i totuşi că poate să ia loc.

Hagi Murad refuză şi de astă dată să se aşeze, iar la întrebarea pusă răspunse că tocmai de aceea a trecut de partea ruşilor, ca să-i ajute să-l biruie pe Şamil.

— Bine, bine, încuviinţă Voronţov. Şi ce anume vrea să facă? Ia loc, ia loc…

Hagi Murad se aşează şi spuse că, dacă îl vor trimite pe linia lezghină43 şi-i vor da trupe, îşi dă cuvîntul că va ridica tot Daghestanul şi atunci Şamil nu va mai putea rezista.

— E o idee bună. Şi e cu putinţă, rosti Voronţov. Am să reflectez la asta.

Interpretul îi traduse lui Hagi Murad cuvintele lui Voronţov. Acesta căzu pe gînduri.

— Spune-i serdarului, adăugă el, că familia mea se află în mîinile duşmanului şi atîta vreme cît ai mei sînt în munţi, sînt legat de mîini şi de picioare şi nu pot să slujesc ruşilor. Dacă îl atac direct, el îmi va ucide soţia, mama, copiii. Dar dacă prinţul îmi va salva familia printr-un schimb de prizonieri, atunci fie voi muri, fie îl voi zdrobi pe Şamil.

— Bine, bine, spuse Voronţov. O să ne gîndim la asta. Acum să meargă la şeful de Stat-major şi să-i relateze amănunţit situaţia, intenţiile şi dorinţele sale.

Aşa luă sfîrşit prima întîlnire a lui Hagi Murad cu Voronţov.

În seara aceleiaşi zile, la noul teatru, decorat în stil oriental, se juca o operă italiană. Voronţov se afla în loja lui, cînd la parter apăru şchiopătînd silueta impozantă a lui Hagi Murad cu turban pe cap. Era însoţit de Loris-Melikov, aghiotantul lui Voronţov, şi se aşează în primul rînd. După ce asistă la primul act cu demnitatea lui orientală, de musulman, fără urmă de mirare şi cu un aer indiferent, Hagi Murad se ridică şi se îndreptă spre ieşire, privind liniştit pe cei din jur şi atrăgînd asupra sa atenţia tuturor.

A doua zi, care cădea într-o luni, în casa Voronţovilor avea loc serata săptămînală obişnuită. În sala de primire, spaţioasă şi puternic luminată, răsuna muzica orchestrei ascunse în seră. Femei tinere şi mai puţin tinere, în rochii ce le dezgoleau braţele, gîtul şi aproape tot pieptul, se învîrteau în braţele bărbaţilor în uniforme strălucitoare. Lîngă bufet, valeţi în fracuri roşii, jambiere şi pantofi turnau şampanie şi serveau bomboane doamnelor. Trecînd de la un musafir la altul cu un zîmbet binevoitor, soţia „serdarului“, şi ea pe jumătate dezgolită în ciuda anilor nu tocmai puţini, îi spuse lui Hagi Murad, cu ajutorul interpretului, cîteva cuvinte amabile. Acesta privea invitaţii cu aceeaşi indiferenţă cu care se uitase la spectatori cu o seară în urmă, la teatru. Apoi, după stăpîna casei, se apropiară de Hagi Murad şi alte femei semidezgolite. Fără să se ruşineze, stăteau în faţa lui şi îl întrebau zîmbind unul şi acelaşi lucru: cum îi place ce vede aici. Chiar şi Voronţov, cu epoleţi de aur şi eghileţi, cu crucea albă la gît şi galon, veni la el şi-i puse aceeaşi întrebare, pare-se convins ca toţi ceilalţi dinainte că nu se putea ca acesta să nu fie încîntat de ce vedea acolo. Hagi Murad îi răspunse prinţului, la fel ca şi celorlalţi, că la ei nu există astfel de obiceiuri, fără să precizeze dacă lucrul acesta e bun sau rău.

Hagi Murad încercă să vorbească puţin cu Voronţov şi aici, la bal, despre răscumpărarea familiei sale, însă prinţul, prefăcîndu-se că nu-l aude, se depărtă. Loris-Melikov îi explică mai tîrziu lui Hagi Murad că balul nu era locul potrivit pentru asemenea discuţii.

Cînd bătu de unsprezece, Hagi Murad verifică ora pe ceasul dăruit de Maria Vasilievna şi îl întrebă pe Loris-Melikov dacă poate pleca. Acesta îi spuse că ar putea, dar ar fi mai bine să rămînă. Totuşi Hagi Murad nu mai rămase şi plecă cu trăsura pusă la dispoziţia lui spre locuinţa ce îi fusese destinată.

XI

Hagi Murad se afla de cinci zile la Tiflis, cînd Loris-Melikov, aghiotantul lui Voronţov, veni la el din ordinul comandantului suprem.

— Şi capul, şi mîinile sînt bucuroase să-l slujească pe serdar, spuse Hagi Murad cu tactul lui dintotdeauna, înclinîndu-şi capul şi ducîndu-şi mîinile la piept. Porunceşte, adăugă el, privindu-l blînd în ochi pe Loris-Melikov.

Loris-Melikov se aşeză pe un fotoliu lîngă masă, iar Hagi Murad luă loc în

faţa lui pe o sofa joasă şi, punîndu-şi mîinile pe genunchi, îşi aplecă fruntea, gata să asculte cuvintele aghiotantului. Loris-Melikov, care vorbea curent limba tătară, îi spuse că prinţul, deşi cunoaşte trecutul lui Hagi Murad, ar vrea să afle din gura lui toată povestea vieţii sale.

— Îmi povesteşti mie, zise Loris-Melikov, iar eu îmi notez, apoi traduc în ruseşte şi prinţul o să trimită însemnările ţarului.

Hagi Murad tăcu cîteva clipe (nu numai că nu întrerupea niciodată spusele cuiva, dar aştepta să vadă dacă interlocutorul mai are ceva de adăugat), pe urmă îşi înălţă capul, dîndu-şi *papaha* pe ceafă şi surîse cu acel zîmbet de copil cu care o fermecase pe Maria Vasilievna.

— Pot să fac asta, spuse el vizibil măgulit de ideea că istoria lui va fi citită de suveran.

— Povesteşte-mi (în limba tătară nu se foloseşte adresarea de politeţe) tot de la început, spuse Loris-Melikov, scoţîndu-şi din buzunar un carneţel de note.

— Pot să fac asta, doar că sînt multe, prea multe de povestit. Am trecut printr-o groază de întîmplări, zise Hagi Murad.

— Dacă nu reuşeşti azi, isprăveşti altă dată, replică Loris-Melikov.

— Să încep cu începutul?

— Da, chiar de la început: unde te-ai născut, unde ai trăit…

Hagi Murad îşi înclină capul şi rămase aşa vreme îndelungată. Apoi luă un beţişor căzut lîngă sofa, scoase de sub pumnalul cu mîner de fildeş, incrustat cu aur, un cuţitaş cu lamă din oţel de Damasc, ascuţit ca un brici, şi începu să cresteze în lemn în timp ce povestea.

— Scrie: m-am născut în Ţelmes, un aul mic, cît o căpăţînă de măgar, cum se spune pe la noi în munţi, începu el. Nu departe de noi, la două bătăi de puşcă, se află Hunzah, locul de reşedinţă al hanilor. Familia noastră era apropiată de a lor. Mama mea îl alăptase pe Abununţal Han, fiul cel mare al hanului şi astfel am ajuns şi eu un apropiat al hanilor. Erau trei: Abununţal Han, fratele de lapte al fratelui meu Osman, Umma Han, fratele meu de cruce, şi Bulaci Han, mezinul, cel pe care Şamil l-a aruncat în prăpastie. Dar asta s-a întîmplat mai tîrziu. Aveam vreo cincisprezece ani cînd prin sate au început să umble *murizii*. Loveau pietrele cu săbii de lemn şi strigau: „Musulmani, *hazavatul*[44]!“. Cecenii au trecut cu toţii de partea lor, ba chiar şi avarii au prins să li se alăture. Pe atunci trăiam la palat. Eram tratat ca un frate al hanilor: făceam tot ce-mi doream şi ajunsesem bogat. Aveam şi cai, şi arme, şi bani.

Trăiam după placul inimii şi nu-mi făceam gînduri. Şi am dus-o aşa pînă cînd Ghazi Mullah45 a fost ucis şi în locul lui a venit Hamza. Acesta le-a trimis hanilor soli să-i anunţe că dacă nu vor primi *hazavatul* va distruge Hunzahul. Trebuia luată o hotărîre bine cumpănită. Hanii se temeau de ruşi, se temeau şi să accepte *hazavatul*, astfel că soţia hanului m-a trimis cu cel de-al doilea fiu al ei, Umma Han, la Tiflis să cerem ajutor de la comandantul suprem rus împotriva lui Hamza. Comandantul suprem al ruşilor era baronul Rosen. Nu ne-a primit nici pe mine, nici pe Umma Han, însă a poruncit să ni se spună că ne va ajuta. Dar n-a făcut nimic, doar ofiţerii lui mai treceau pe la noi să joace cărţi cu Umma Han. Îl îmbătau cu vin şi-l tîrau prin locuri deocheate, iar el a pierdut la cărţi tot ce avea. La trup era puternic ca un taur şi curajos ca un leu, dar la suflet era moale ca apa. Şi-ar fi pierdut la cărţi ultimii cai şi ultimele arme, dacă nu l-aş fi scos eu de acolo. După drumul la Tiflis, mi-am schimbat gîndurile şi-am început să-i îndemn pe soţia hanului şi pe hanii cei tineri să accepte *hazavatul*.

— Dar de ce ţi-ai schimbat gîndurile? îl întrebă Loris-Melikov. Nu ţi-au plăcut ruşii?

Hagi Murad tăcu un timp.

— Nu, nu mi-au plăcut, răspunse el hotărît şi închise ochii. A mai fost o întîmplare care m-a făcut să accept *hazavatul*.

— Ce întîmplare?

— Lîngă Ţelmes, hanul şi cu mine am avut o ciocnire cu trei *murizi*: doi au fugit, iar pe al treilea l-am ucis eu cu un glonţ. Cînd m-am apropiat de el să-i iau arma, încă mai sufla. S-a uitat la mine şi mi-a spus: „M-ai omorît, dar mie mi-e bine. Tu însă eşti un musulman tînăr şi puternic, primeşte *hazavatul*. E porunca Domnului“.

— Şi ce-ai făcut? L-ai primit?

— Nu, dar am început să mă gîndesc, răspunse Hagi Murad şi-şi continuă istorisirea. Cînd Hamza s-a apropiat de Hunzah, i-am trimis pe bătrîni la el să-i spunem că sîntem de acord să acceptăm *hazavatul* numai dacă ne dă un învăţat să ne explice ce trebuie să facem. Hamza a poruncit să li se radă mustăţile bătrînilor, să li se găurească nările şi să li se atîrne de nas cîte o lipie şi i-a expediat înapoi. Bătrînii au povestit că Hamza e gata să ne trimită un şeic ca să ne instruiască pentru *hazavat* numai cu condiţia ca soţia hanului să-i dea drept ostatic pe fiul cel mai mic. Ea i-a dat crezare şi i l-a trimis pe Bulaci Han.

Hamza l-a primit bine pe Bulaci Han şi i-a chemat la el şi pe fraţii mai mari. A poruncit solilor să ne spună că el doreşte să slujească hanilor la fel cum şi tatăl lui îl slujise pe tatăl lor. Mama hanilor era o femeie slabă din fire, proastă şi înfumurată, ca toate femeile care ajung să trăiască după capul lor. S-a temut să-şi trimită amîndoi fiii şi l-a pornit la drum doar pe Umma Han. Am plecat şi eu cu el. Cu o verstă înainte ne-au întîmpinat *murizi* care cîntau, trăgeau cu arma şi îşi dansau iscusit caii în jurul nostru. Cînd am ajuns în tabără, Hamza a ieşit din cortul lui, s-a apropiat de scăriţa calului pe care-l călărea Umma Han şi l-a primit ca pe un han. A spus: „N-am făcut casei voastre nici un rău şi nici n-am de gînd să-i fac. Numai să nu mă ucideţi şi să nu mă împiedicaţi să convertesc pe oamenii voştri la *hazavat*. Iar eu am să vă slujesc cu toată oastea mea, aşa cum şi tatăl meu l-a slujit pe-al vostru. Lăsaţi-mă să trăiesc în casa voastră. Am să vă ajut cu sfaturile mele, iar voi puteţi face ce doriţi“. Umma Han vorbea anevoie de felul lui. Nici acum nu ştia ce să spună şi tăcea. Atunci am zis eu că, dacă aşa stau lucrurile, să vină Hamza la Hunzah. Hanii şi mama lor îl vor primi cu toate onorurile. Dar ei nu m-au lăsat să-mi duc vorba pînă la capăt şi acesta a fost momentul cînd a avut loc primul meu conflict cu Şamil. Era şi el aici, stătea lîngă imam. „Nu tu eşti cel întrebat, ci hanul“, mi-a spus. Am tăcut, iar Hamza l-a condus pe Umma Han în cort. Apoi m-a chemat Hamza şi mi-a poruncit să plec cu solii lui la Hunzah. Solii au început s-o convingă pe mama hanilor să-l pornească spre Hamza şi pe fiul cel mai mare. Mi-am dat seama că e vorba de trădare la mijloc şi am sfătuit-o să nu-l trimită pe fiul ei acolo. Dar femeia are tot atîta minte cît păr are oul. Le-a dat crezare solilor şi i-a poruncit fiului să plece. Abununţal însă se împotrivea. Atunci ea i-a spus: „E limpede că ţi-e frică“. Ştia, ca o albină, în ce loc înţepătura e mai dureroasă. Abununţal s-a aprins, nu i-a zis o vorbă şi a poruncit să i se pună şaua pe cal. Am plecat cu el. Hamza ne-a întîmpinat cu şi mai mult fast decît pe Umma Han. Ne-a ieşit el însuşi în întîmpinare la vreo două bătăi de puşcă de poalele muntelui. În urma lui veneau călăreţi cu flamuri, care cîntau *La ilaha ilallah*, trăgeau focuri de armă şi-şi jucau cu iscusinţă caii. Cînd am ajuns în tabără, Hamza l-a condus pe han în cort, iar eu am rămas afară cu caii. Eram acolo, la poalele muntelui, cînd s-au auzit împuşcături din cort. Am alergat într-acolo. Umma Han zăcea pe burtă într-o baltă de sînge, iar Abununţal se bătea cu *murizii*. Jumătate din faţa lui era despicată şi atîrna. Cu o mînă îşi ţinea obrazul tăiat, cu cealaltă îi reteza cu pumnalul pe cei care se apropiau de el. Sub ochii mei l-a spintecat pe fratele

lui Hamza şi era gata să se arunce asupra altuia, cînd *murizii* au început să tragă în direcţia lui şi el s-a prăbuşit.

Hagi Murad se opri. Chipul lui ars de soare devenise purpuriu, iar ochii i se injectaseră de sînge.

— M-a cuprins spaima şi am fugit.

— Cum aşa? se miră Loris-Melikov. Şi eu care credeam că nu ţi-a fost niciodată frică de nimic.

— După întîmplarea asta, niciodată. De atunci mi-am amintit întotdeauna de ruşinea pe care am încercat-o şi îndată ce îmi aminteam, nu-mi mai era frică de nimic.

XII

— E de-ajuns pentru azi. Trebuie să-mi spun rugăciunile, spuse Hagi Murad şi-şi scoase din buzunarul *cerkezei* ceasul Breguet dăruit de Voronţov, apăsă cu grijă arcul şi ascultă atent, aplecîndu-şi capul într-o parte şi stăpînindu-şi un zîmbet copilăresc. Ceasul bătu de douăsprezece ori şi un sfert.

— E un peşcheş de la *kunak* Voronţov, spuse el zîmbind. Om bun.

— Da, e bun, confirmă Loris-Melikov. Şi ceasul e bun. Atunci, spune-ţi rugăciunile, iar eu am să aştept.

— *Iacşi*, bine, zise Hagi Murad şi se duse în camera lui.

Rămas singur, Loris-Melikov îşi notă în carneţel ce era mai important din istorisirea lui Hagi Murad, apoi îşi aprinse o ţigară şi începu să măsoare încăperea în lung şi-n lat. Apropiindu-se de uşa odăii opuse camerei lui Hagi Murad, Loris-Melikov auzi glasuri ce vorbeau repede şi cu însufleţire în limba tătară. Ghici că acolo erau *murizii* lui Hagi Murad şi, deschizînd uşa, intră.

În odaie plutea acel miros acrişor de piele, specific muntenilor. Lîngă fereastră, roşcovanul Gamzalo cel chior, îmbrăcat într-un *beşmet* jerpelit şi soios, şedea pe o manta desfăcută şi împletea un căpăstru, povestind înflăcărat ceva cu glasul lui răguşit. La apariţia lui Loris-Melikov, tăcu pe dată şi, fără să-i dea atenţie, îşi continuă treaba. În faţa lui stătea veselul Han Mahoma, ai cărui ochi negri fără gene străluceau; arătîndu-şi dinţii albi, el repeta mereu unul şi acelaşi lucru. Frumosul Eldar, cu mînecile suflecate pe mîinile-i puternice, curăţa chingile unei şei atîrnate în cui. Hanefi, cel mai harnic dintre toţi şi care

se îngrijea de gospodăria lui Hagi Murad, lipsea din încăpere. Se dusese la bucătărie să pregătească mîncarea.

— Despre ce discutaţi voi aici? îl întrebă Loris-Melikov pe Han Mahoma, după ce-i dădu bineţe.

— Îl tot laudă pe Şamil, răspunse Han Mahoma, întinzîndu-i mîna. Zice că Şamil e un om mare. Şi învăţat, şi sfînt, şi *djighit*.

— Atunci de ce a plecat de la el dacă îl laudă atît?

— A plecat, dar tot îl laudă, spuse Han Mahoma scăpărînd scîntei din ochi şi arătîndu-şi dinţii.

— Şi chiar îl socoteşti sfînt? îl întrebă Loris-Melikov pe Gamzalo.

— Sfînt a fost Mansur46, nu Şamil, zise Han Mahoma. Era cu adevărat un sfînt. Cîtă vreme a fost imam, poporul arăta altfel. Umbla prin aule, oamenii veneau la el, îi sărutau poala *cerkezei*, se căiau de păcate şi jurau să nu mai facă rele. Bătrînii povestesc că pe atunci toţi oamenii trăiau ca nişte sfinţi: nu fumau, nu beau, nu lipseau de la nici o rugăciune, îşi iertau unii altora jignirile, iertau chiar şi vărsarea de sînge. Dacă găseau bani sau obiecte le legau de un par şi le lăsau la marginea drumului. Pe atunci şi Dumnezeu le dădea oamenilor spor în toate, nu ca acum.

— Nici acum, în munţi, oamenii nu beau şi nu fumează, spuse Gamzalo.

— Şamil al tău e un „lamoroi“, zise Han Mahoma, făcîndu-i cu ochiul lui Loris-Melikov.

Muntenii erau numiţi „lamoroi“ în bătaie de joc.

— Munteanul e „lamoroi“. Dar în munţi trăiesc vulturi, replică Gamzalo.

— Bravo! Ai întors-o bine din condei, recunoscu Han Mahoma, arătîndu-şi dinţii şi bucurîndu-se de răspunsul abil al adversarului său.

Zărind portţigaretul de argint din mîna lui Loris-Melikov, îl rugă să-i dea o ţigară. Cînd Loris-Melikov îi atrase atenţia că legea le interzice fumatul, Han Mahoma îi făcu cu ochiul şi, întorcîndu-şi capul spre camera lui Hagi Murad, răspunse că e voie dacă nu e văzut. Şi începu să pufăie, fără să tragă fumul în piept şi rotunjindu-şi cu stîngăcie buzele roşii cînd îi dădea drumul afară.

— Nu e bine ce faci, îi spuse cu severitate Gamzalo şi ieşi din odaie.

Han Mahoma îi făcu şi lui cu ochiul şi, continuînd să fumeze, îl întrebă pe Loris-Melikov de unde ar fi mai bine să cumpere un *beşmet* de mătase şi o *papahă* albă.

— De ce? Ai chiar atît de mulţi bani?

— Am de ajuns, răspunse Han Mahoma, făcînd iarăşi cu ochiul.

— Întreabă-l de unde are bani, interveni Eldar, întorcîndu-şi faţa frumoasă şi zîmbitoare spre Loris.

— Păi, i-am cîştigat, zise repede Han Mahoma.

Şi povesti cum, plimbîndu-se cu o zi în urmă prin Tiflis, dăduse peste un grup de oameni, armeni şi soldaţi ruşi care jucau rişca. Miza era mare: trei galbeni şi mulţi arginţi. Han Mahoma pricepuse pe loc în ce constă jocul şi, zăngănindu-şi monedele de aramă pe care le avea în buzunar, intrase în cerc anunţînd că merge pe toată miza.

— Cum adică pe toată miza? Aveai atîţia bani? întrebă Loris-Melikov.

— N-aveam decît douăsprezece copeici, răspunse Han Mahoma dezvelindu-şi dinţii.

— Şi dacă pierdeai?

— Păi uite aici.

Şi Han Mahoma arătă spre pistol.

— Ai fi renunţat la el?

— De ce să renunţ? Aş fi fugit, iar dacă m-ar fi oprit vreunul, l-aş fi împuşcat şi gata.

— Şi pînă la urmă ai cîştigat?

— *Aya*, am strîns tot bănetul şi am plecat.

Loris-Melikov îi înţelegea întru totul pe Han Mahoma şi pe Eldar. Han Mahoma era un hîtru şi petrecăreţ care nu ştia cum să-şi cheltuiască surplusul de vitalitate, totdeauna vesel, uşuratic, jucîndu-se cu propria-i viaţă şi cu vieţile altora. Din pricina acestui joc cu viaţa trecuse de partea ruşilor şi la fel de bine putea să se întoarcă la Şamil. Şi Eldar putea fi descifrat cu uşurinţă: era un om calm, puternic şi hotărît, devotat trup şi suflet *murşidului* său. Numai roşcovanul Gamzalo era de nepătruns. Loris-Melikov vedea bine nu numai că îi era credincios lui Şamil, dar şi că avea faţă de toţi ruşii o repulsie de neînvins, simţea dispreţ, scîrbă şi ură. Şi de aceea Loris-Melikov nu putea înţelege de ce trecuse de partea ruşilor. De cîteva ori îi trecuse prin minte gîndul, împărtăşit şi de alte cîteva persoane din conducere, că trădarea lui Hagi Murad şi poveştile lui despre duşmănia cu Şamil erau o înşelăciune, că de fapt venise la ei doar ca să descopere punctele slabe ale ruşilor, ca apoi să fugă în munţi şi să-şi îndrepte forţele într-acolo unde ruşii erau mai vulnerabili. Iar Gamzalo, prin toţi porii fiinţei sale, confirma o atare bănuială. „Ceilalţi doi, ba chiar şi Hagi Murad, îşi

spunea Loris-Melikov, se pricep să-şi ascundă intenţiile, însă acesta se trădează prin ura lui făţişă.“

Loris-Melikov încercă să intre în vorbă cu el. Îl întrebă dacă nu se plictiseşte aici. Dar Gamzalo, fără să se oprească din treabă şi uitîndu-se chiorîş la Loris- Melikov cu singurul lui ochi, mormăi scurt cu glas răguşit:

— Nu, nu mă plictisesc.

Şi tot aşa răspunse şi la celelalte întrebări.

În timp ce Loris-Melikov se afla în odaia *nukerilor*47, intră şi al patrulea *murid* al lui Hagi, avarul Hanefi, acoperit pe faţă, pe gît şi pe pieptul proeminent cu un păr des, ca o blană. Acesta era un bărbat harnic şi zdravăn, care nu se întindea la vorbă, mereu absorbit de munca lui. La fel ca şi Eldar, se supunea stăpînului său fără să stea pe gînduri.

Cînd intră în odaia *nukerilor* să ia nişte orez, Loris-Melikov îl opri şi-l întrebă de unde este şi dacă îl slujeşte de multă vreme pe Hagi Murad.

— De cinci ani, răspunse Hanefi. Sîntem amîndoi din acelaşi aul. Tatăl meu l-a ucis pe unchiul lui, iar ei au vrut să mă ucidă pe mine, zise el privindu-l liniştit pe sub sprîncenele stufoase pe Loris-Melikov. Atunci i-am rugat să mă primească la ei ca pe un frate.

— Ce înseamnă „ca pe un frate“?

— Nu mi-am ras capul două luni, nu mi-am tăiat unghiile şi apoi am venit la ei. M-au lăsat să intru la Patimat, mama lor. Patimat m-a hrănit de la sînul ei şi aşa am ajuns fratele lui Hagi Murad.

Din camera alăturată se auzi glasul lui Hagi Murad. Eldar recunoscu pe dată chemarea stăpînului şi, ştergîndu-se pe mîini, se îndreptă grăbit, cu paşi mari, spre sufragerie.

— Te cheamă la el, zise el după ce se întoarse.

Loris-Melikov îi mai dădu o ţigară lui Han Mahoma cel hîtru şi intră în sufragerie.

XIII

Acolo, Hagi Murad îl întîmpină cu o faţă zîmbitoare.

— Ei, bine, continuăm? întrebă el aşezîndu-se pe sofa.

— Sigur că da, răspunse Loris-Melikov. Am trecut pe la *nukerii* tăi, am stat de vorbă. Unul dintre ei e un flăcău tare glumeţ, adăugă el.

— Da, e Han Mahoma, un om mai uşuratic, zise Hagi Murad.

— Mi-a plăcut mult tînărul acela frumos.

— A, Eldar. E tînăr, dar hotărît. Are o voinţă de fier.

Tăcură amîndoi.

— Deci continuăm?

— Da, da.

— Ţi-am povestit cum au fost ucişi hanii. Ei, bine, după ce i-a ucis, Hamza a venit la Hunzah şi s-a aşezat în palatul hanilor, începu Hagi Murad. Mai rămăsese doar mama hanilor. Hamza a chemat-o la el. Ea s-a pornit să-l ocărască. Hamza i-a făcut un semn din cap *muridului* său Aselder şi acesta a lovit-o pe la spate, omorînd-o.

— De ce a omorît-o? întrebă Loris-Melikov.

— Păi ce putea să facă? Odată ce-ai sărit cu picioarele dinainte, sari şi cu cele dinapoi. Trebuia să termine cu tot neamul. Aşa au şi făcut. Şamil l-a ucis şi pe mezin, l-a aruncat într-o prăpastie. Avaria întreagă s-a supus lui Hamza, doar eu şi fratele meu n-am vrut să ne supunem. Trebuia să răzbunăm sîngele hanilor. Ne-am prefăcut că ne supunem, dar numai la răzbunare ne era gîndul. Ne-am sfătuit cu bunicul nostru şi am hotărît să-l pîndim cînd iese din palat, să-l atacăm pe neaşteptate şi să-l ucidem. Cineva a tras cu urechea şi ne-a pîrît lui Hamza, care l-a chemat la el pe bunicul nostru şi i-a zis: „Ai grijă că dacă e adevărat că nepoţii tăi mi-au pus gînd rău, ai să atîrni împreună cu ei de aceeaşi grindă. Eu împlinesc voia lui Dumnezeu şi nimeni n-o să-mi stea în cale. Mergi şi ţine minte ce ţi-am spus“. Bunicul a venit acasă şi ne-a povestit. Atunci am hotărît să nu mai aşteptăm şi să facem ce e de făcut în prima zi de sărbătoare, la moschee. Tovarăşii noştri au refuzat să ne însoţească, n-am rămas decît eu şi fratele meu. Ne-am înarmat fiecare cu cîte două pistoale, ne-am pus mantalele şi am plecat la moschee. Hamza a intrat împreună cu treizeci de *murizi*, toţi cu

săbiile scoase. Alături de Hamza păşea Aselder, *muridul* său preferat, acela care retezase capul mamei hanilor. Zărindu-ne, ne-a strigat să ne dăm jos mantalele şi s-a apropiat de mine. Aveam pumnalul în mînă, aşa că l-am ucis şi m-am aruncat asupra lui Hamza. Însă fratele meu, Osman, trăsese deja în el. Hamza era încă viu şi, cu pumnalul în mînă, se năpustise asupra fratelui meu, dar eu l-am dat gata cu o lovitură în cap. Erau treizeci de *murizi*, iar noi eram doar doi. L-au omorît pe fratele meu Osman, în timp ce eu m-am apărat şi apoi, sărind pe fereastră, am reuşit să scap. La vestea că Hamza a fost ucis, s-a răsculat tot poporul şi *murizii* au fugit, iar cei care au rămas au fost omorîţi pînă la ultimul.

Hagi Murad se opri răsuflînd greu.

— Totul s-a petrecut cu bine, continuă el, mai tîrziu însă lucrurile s-au înrăutăţit. Şamil i-a luat locul lui Hamza. A trimis soli să-mi ceară să mă aliez cu el împotriva ruşilor, iar dacă refuzam, mă amenințe că va devasta Hunzahul şi mă va ucide. I-am transmis că nici nu voi merge la el şi nici n-o să-l las să vină peste mine.

— De ce nu te-ai dus la el? întrebă Loris-Melikov.

Hagi Murad se încruntă şi nu răspunse imediat.

— Nu puteam. Şamil avea mîinile mînjite cu sîngele fratelui meu Osman şi al lui Abununţal Han. Nu m-am dus la el. Generalul Rosen mi-a dat gradul de ofiţer şi a poruncit să fiu conducătorul Avariei. Toate bune, dacă Rosen nu l-ar fi numit mai înainte la conducerea Avariei pe hanul din Kazi-Kumuh, Mahomed Mirza, şi apoi pe Ahmed Han, care mă ura de moarte. Acesta o peţise pentru fiul lui pe Saltanet, fata mamei hanilor. Fusese refuzat şi el mă socotea pe mine vinovat în povestea asta. În ura lui şi-a trimis *nukerii* să mă omoare, însă eu am izbutit să scap. Atunci m-a pîrît generalului Klugenau că nu-i oblig pe avari să le dea lemne soldaţilor ruşi. I-a mai spus că mi-am pus turban, uite, chiar pe ăsta – Hagi Murad îi arătă lui Loris-Melikov turbanul de pe *papaha* sa –, dovadă că am trecut de partea lui Şamil. Generalul nu i-a dat crezare şi a poruncit ca nimeni să nu se atingă de mine. Dar cînd generalul a plecat la Tiflis, Ahmed Han a procedat după capul lui: m-a prins cu ajutorul unei companii de soldaţi, m-a pus în lanţuri şi m-a legat de un tun. Şase zile şi şase nopţi m-au ţinut aşa. În a şaptea zi m-au dezlegat şi m-au trimis la Temir-Han-Şura. Mă escortau patruzeci de soldaţi cu puştile încărcate. Eram cu mîinile legate, iar lor li se ordonase să mă împuşte dacă încerc să fug. Ştiam asta. În apropiere de Moksoh, cărarea se îngusta, avînd pe dreapta o rîpă adîncă

de vreo cincizeci de stînjeni. Am trecut la dreapta soldatului de lîngă mine, pe marginea rîpei. Soldatul a vrut să mă oprească, dar eu am sărit în jos, trăgîndu-l după mine şi pe soldat. Acesta s-a lovit mortal, eu însă, precum se vede, am rămas în viaţă. Mi-am rupt coastele, mîinile, un picior, mi-am spart şi capul. Ar fi trebuit să mă tîrăsc mai departe, dar n-am fost în stare. Mi se învîrtea capul şi am adormit. M-am trezit ud de sînge. Mă găsise un cioban, chemase oamenii şi mă căraseră în aul. Coastele şi capul s-au vindecat, s-a vindecat şi piciorul, doar că a rămas mai scurt.

Şi Hagi Murad îşi întinse piciorul deformat.

— Mă folosesc de el şi asta e bine, spuse el. Pe urmă oamenii au aflat ce mi s-a întîmplat şi au început să vină la mine. M-am înzdrăvenit şi m-am stabilit la Ţelmes. Avarii mi-au cerut din nou să le fiu conducător, adăugă liniştit Hagi Murad cu o mîndrie stăpînită. Am acceptat.

Hagi Murad se ridică în grabă, luă din desagi un portofel, scoase două scrisori îngălbenite şi i le întinse lui Loris-Melikov. Scrisorile erau din partea generalului Klugenau. Loris-Melikov le citi. În prima dintre ele scria:

„Sublocotenent Hagi Murad! Ai slujit sub ordinele mele, am fost mulţumit de tine şi te-am considerat un om de ispravă. Nu de mult, general-maiorul Ahmed Han m-a informat că eşti un trădător, că porţi turban, că ai legături cu Şamil, că îndemni poporul să nu se supună autorităţilor ruseşti. Am dat ordin să fii arestat şi adus la mine, dar tu ai fugit. Nu ştiu dacă e bine sau rău, pentru că nu ştiu dacă eşti vinovat sau nu. Acum însă ascultă-mă: dacă în faţa Marelui ţar conştiinţa ta e curată, dacă eşti pe deplin nevinovat, vino la mine. Să nu te temi de nimic, sînt apărătorul tău. Hanul nu-ţi va face nici un rău, el însuşi este în subordinea mea, aşa că n-ai de ce să te temi“.

În continuare, Klugenau scria că întotdeauna şi-a ţinut cuvîntul dat, că a fost un om drept şi-l povăţuia stăruitor să vină la el.

Cînd Loris-Melikov termină de citit, Hagi Murad puse mîna pe cealaltă scrisoare, dar nu i-o dădu pînă nu-i povesti aghiotantului ce-i răspunsese generalului la prima scrisoare.

— I-am scris că am purtat turban nu de dragul lui Şamil, ci pentru a-mi salva sufletul, că nu vreau şi nu pot să trec de partea lui Şamil, fiindcă e răspunzător de moartea tatălui, a fraţilor şi a rudelor mele, dar nici de partea ruşilor nu pot trece, întrucît aceştia m-au dezonorat. În Hunzah, în timp ce eram legat, un nemernic s-a spurcat pe mine. Şi nu pot veni alături de ruşi pînă cînd

omul acela nu va fi ucis. Dar lucrul cel mai important este că mă tem de vicleanul Ahmed Han. Şi atunci generalul mi-a trimis scrisoarea asta, încheie Hagi Murad, întinzîndu-i cealaltă hîrtie îngălbenită.

„Mi-ai răspuns la scrisoare şi îţi mulţumesc, citi Loris-Melikov. Îmi scrii că nu ţi-ar fi frică să te întorci, dar că dezonoarea ce ţi-a fost adusă de un ghiaur te împiedică să faci lucrul acesta. Eu însă te încredinţez că legea rusească este dreaptă şi vei vedea cu ochii tăi cum e pedepsit cel care a îndrăznit să te jignească. Am dat deja ordin să fie cercetat cazul cu pricina. Ascultă-mă, Hagi Murad. Am dreptul să fiu nemulţumit de tine, pentru că nu ai încredere în mine şi în onoarea mea, însă te iert ştiind firea bănuitoare a muntenilor. Dacă ai cugetul curat şi dacă porţi turban doar pentru salvarea sufletului, atunci ai dreptate şi poţi să te uiţi cu curaj în ochii guvernanţilor ruşi şi în ai mei. În privinţa celui care te-a dezonorat, te asigur că va fi pedepsit. *Averea îţi va fi înapoiată* şi singur vei vedea şi vei afla ce înseamnă legea rusească. Cu atît mai mult cu cît ruşii privesc altfel la astfel de lucruri; prestigiul tău nu a scăzut cu nimic în ochii lor pentru că un ticălos oarecare te-a necinstit. Eu însumi le-am permis celor din Ghimri48 să poarte turban şi cîntăresc acţiunile lor aşa cum se cuvine. Aşadar, îţi repet, n-ai de ce să te temi. Vino la mine cu omul pe care ţi-l trimit acum; îmi este credincios, *nu e sclavul duşmanilor tăi*, ci prietenul unui om care se bucură de o deosebită atenţie din partea guvernului.“

Mai departe Klugenau îl sfătuia din nou să treacă de partea ruşilor.

— Nu i-am dat crezare, spuse Hagi Murad cînd Loris-Melikov termină de citit scrisoarea, şi nu m-am dus la Klugenau. Lucrul de căpetenie era să mă răzbun pe Ahmed Han şi n-aş fi putut s-o fac trecînd de partea ruşilor. Între timp Ahmed Han împresurase Ţelmesul şi voia să mă prindă sau să mă omoare. Aveam prea puţini oameni şi n-aveam cum să-l răzbesc. Şi iată că tocmai atunci a venit o solie cu o scrisoare de la Şamil. Îmi făgăduia să mă ajute să-l înving şi să-l ucid pe Ahmed Han, dîndu-mi în stăpînire şi Avaria întreagă. Am chibzuit îndelung şi am trecut de partea lui Şamil. Şi de atunci am luptat fără încetare împotriva ruşilor.

Şi aici Hagi Murad îi istorisi toate faptele sale războinice. Erau foarte multe şi, într-o bună măsură, Loris-Melikov le cunoştea. Campaniile şi ofensivele lui erau uimitoare prin rapiditatea şi curajul atacurilor, încununate întotdeauna de succes.

— N-a existat niciodată o prietenie adevărată între mine şi Şamil, îşi isprăvi

istorisirea Hagi Murad. El se temea de mine, dar îi eram de folos. S-a întîmplat însă că odată am fost întrebat cine o să fie imam după Şamil. Am răspuns că imam o să fie acela care o să aibă sabia mai ascuţită. Vorbele mele au ajuns la urechile lui Şamil şi el a încercat să scape de mine. M-a trimis în Tabasaran. M-am dus acolo şi-am făcut rost de o mie de berbeci şi trei sute de cai. Dar el a spus că n-am făcut ce trebuie, m-a schimbat din slujba de *naib* şi a poruncit să-i trimit lui toţi banii. I-am trimis o mie de galbeni, însă *murizii* lui au venit peste mine şi mi-au luat toată averea. Mi-a cerut să mă duc la el. Ştiam că vrea să mă omoare şi nu m-am dus. Aşa că a trimis oameni după mine. M-am apărat şi am fugit la Voronţov. Dar nu mi-am putut lua familia. Mama, soţia şi fiul meu sînt în mîinile lui. Aşa să-i spui serdarului: cîtă vreme familia mea e acolo, nu pot să fac nimic.

— O să-i transmit, spuse Loris-Melikov.

— Fă tot ce poţi, străduieşte-te. Ce-i al meu e şi al tău, numai ajută-mă pe lîngă prinţ. Sînt legat, iar capătul funiei e în mîna lui Şamil.

Cu aceste cuvinte Hagi Murad îşi încheie povestea.

XIV

În ziua de 20 decembrie Voronţov scrise în limba franceză ministrului de război Cernîşov[49] următoarea scrisoare:

„Nu v-am scris cu ultimul curier, iubite prinţ, din dorinţa de a lua mai întîi o hotărîre în privinţa lui Hagi Murad şi pentru că de vreo două-trei zile nu mă simt prea bine. În ultima scrisoare v-am anunţat venirea aici a lui Hagi Murad: a sosit la Tiflis pe data de 8, iar în ziua următoare am făcut cunoştinţă şi timp de opt sau nouă zile am stat de vorbă cu el, tot chibzuind cum ne-ar putea fi de folos în continuare, dar mai ales ce să facem cu el acum, cînd este extrem de îngrijorat de soarta familiei lui. El mi-a explicat, după toate semnele, cu deplină sinceritate, că, atîta vreme cît ai lui sînt în mîinile lui Şamil, el este ca paralizat, n-are cum să ne slujească şi să ne dovedească recunoştinţa pentru primirea caldă şi pentru iertarea acordată. Incertitudinea legată de soarta celor dragi îl macină profund, iar persoanele desemnate de mine să stea cu el aici mă asigură că nu doarme nopţile, abia se atinge de mîncare şi se roagă neîncetat. Ne cere doar permisiunea să se plimbe călare, însoţit de cîţiva cazaci – singura plăcere

posibilă pentru el, dar şi o necesitate în virtutea obişnuinţei sale de atîţia ani. A trecut în fiecare zi pe la mine să afle dacă nu am veşti despre familia lui, rugîndu-mă să dau ordin să fie strînşi toţi prizonierii pe care-i avem pe diferite linii ale frontului, pentru a-i propune lui Şamil drept schimb, la care ar adăuga şi ceva bani. Sînt oameni care îi vor da bani în scopul acesta. Mi-a tot repetat: «Salvaţi-mi familia şi apoi daţi-mi posibilitatea să vă slujesc (în opinia lui, cel mai bine ar fi pe linia lezghină), iar dacă după o lună de zile n-am să vă aduc un mare serviciu, să mă pedepsiţi aşa cum veţi crede de cuviinţă».

I-am răspuns că toate acestea mi se par corecte întru totul şi că mulţi ruşi nu i-ar da crezare dacă familia lui ar rămîne în munţi, în loc să se afle la noi, ca ostatică. I-am mai spus că voi face tot posibilul să strîng prizonierii din graniţele noastre şi că, deşi nu am dreptul, conform regulamentului, să-i dau bani pentru răscumpărare, ca adaos la cei obţinuţi de el, am să găsesc, poate, alte mijloace să-l ajut. După aceea, i-am mărturisit deschis părerea mea, că Şamil nu-i va reda familia în nici un caz, că – cine ştie? – o să-i promită iertarea lui totală şi acordarea funcţiilor deţinute înainte sau o să-l ameninţe că, dacă nu se întoarce, o să-i omoare mama, soţia şi cei şase copii. L-am întrebat dacă-mi poate spune sincer ce-ar face în situaţia în care ar primi din partea lui Şamil o atare propunere. Hagi Murad şi-a înălţat ochii şi mîinile spre cer şi mi-a răspuns că toate sînt după voia Domnului, dar că niciodată nu se va preda duşmanului, pentru că este convins pe deplin că Şamil nu-l va ierta şi nu-l va lăsa prea multă vreme printre cei vii. În ce priveşte uciderea întregii sale familii, nu crede că Şamil va proceda atît de nesăbuit. În primul rînd, pentru a nu-şi duce duşmanul la disperare, făcîndu-l astfel şi mai periculos. În al doilea rînd, pentru că în Daghestan sînt multe persoane, unele foarte influente, care l-ar opri de la aşa ceva. În sfîrşit, mi-a repetat de cîteva ori că, oricare ar fi voia Domnului pe viitor, pe el îl preocupă acum doar răscumpărarea familiei şi că mă imploră, în numele Domnului, să-l ajut şi să-i permit să se întoarcă la graniţa Ceceniei unde, prin intermediul şi cu ajutorul comandanţilor noştri, ar putea avea legături cu familia sa, ar căpăta veşti despre adevărata ei situaţie şi despre şansele de salvare. Mi-a mai spus că mulţi oameni, chiar şi cîţiva *naibi* din această parte duşmănoasă a ţării, îi sînt mai mult sau mai puţin devotaţi, că în sînul acestei populaţii, neutre sau supuse ruşilor, ar putea stabili, cu ajutorul nostru, legături foarte folositoare pentru atingerea scopului ce nu-i dă pace zi şi noapte. Rezolvarea acestei probleme l-ar linişti şi i-ar da posibilitatea să

acţioneze în favoarea noastră şi să ne cîştige încrederea. Mă roagă să-l trimit din nou în Groznaia, escortat de douăzeci sau treizeci de cazaci curajoşi, care-l vor ajuta nu doar să se apere de duşmani, ci să fie şi o garanţie a sincerităţii intenţiilor sale.

Acum înţelegeţi, iubite prinţ, că toată povestea aceasta mă îngrijorează cu atît mai mult cu cît, oricum ai întoarce-o, răspunderea cade mai ales pe umerii mei. Ar fi cît se poate de imprudent să-i dăm întru totul crezare, dar dacă am vrea să-i retezăm orice posibilitate de fugă, ar trebui să-l închidem. Însă, după părerea mea, ar fi un gest nedrept şi lipsit de tact politic. O asemenea măsură, căreia i-ar merge vestea în tot Daghestanul, ne-ar dăuna, întrucît le-ar tăia cheful de luptă acelora (şi sînt destui) care sînt gata să pornească mai mult ori mai puţin pe faţă împotriva lui Şamil şi care se interesează de soarta celui mai viteaz şi mai întreprinzător ajutor al imamului, silit de împrejurări să se predea în mîinile noastre. Dacă l-am trata pe Hagi Murad ca pe un prizonier, efectul benefic al trădării sale faţă de Şamil s-ar pierde cu totul.

De aceea, cred că nu puteam face altfel decît am făcut, simţind totuşi că aş putea să fiu acuzat de o greşeală gravă, dacă lui Hagi Murad îi trece prin cap să fugă iarăşi. În slujbă şi în astfel de treburi încîlcite e greu, ca să nu spun imposibil, să urmezi un drum drept, fără riscul de a greşi şi fără a-ţi asuma răspunderea pentru decizia luată. Dar, odată ce drumul ţi se pare drept, trebuie să mergi pe el, fie ce-o fi.

Vă rog, iubite prinţ, să supuneţi toate acestea examinării Majestăţii Sale Împăratului şi am să fiu fericit dacă Augustul nostru Suveran va binevoi să încuviinţeze măsurile mele. Tot ce v-am scris am transmis şi generalilor Zavadovski şi Kozlovski, luînd în calcul întrevederea viitoare a lui Kozlovski cu Hagi Murad pe care l-am prevenit că, fără aprobarea acestuia, nu poate să întreprindă nimic sau să plece în altă parte. I-am explicat că pentru noi ar fi şi mai bine dacă ar călători escortat de ruşi, altminteri Şamil va bate toba pretutindeni că îl ţinem închis. Însă, totodată, i-am smuls promisiunea că nu va merge niciodată la Vozdvijenskoe, întrucît fiul meu – căruia i s-a predat iniţial şi pe care-l consideră *kunakul* (prietenul) său – nu este comandantul acestui loc şi astfel s-ar putea să apară neînţelegeri. De altfel, Vozdvijenskoe e prea aproape de o populaţie numeroasă, ostilă ruşilor, în timp ce Groznaia este mai potrivită din toate punctele de vedere pentru legăturile pe care Hagi Murad vrea să le aibă cu oamenii săi de încredere.

În afara celor douăzeci de cazaci aleşi care, la rugămintea lui, nu se vor depărta un pas de el, l-am trimis pe căpitanul de cavalerie Loris-Melikov, un ofiţer remarcabil şi foarte inteligent, vorbitor de tătară, care-l cunoaşte bine pe Hagi Murad şi se bucură, pare-se, de încrederea deplină a acestuia. În cele zece zile petrecute aici, Hagi Murad a locuit în aceeaşi casă cu prinţul Tarhanov, locotenent-colonel, comandantul ţinutului Şubinsk, care se află aici cu treburi de serviciu. Este o persoană cu adevărat merituoasă, pe care mă pot bizui. Şi el a cîştigat încrederea lui Hagi Murad şi cu ajutorul lui – vorbeşte la perfecţiune tătara – am dezbătut problemele cele mai delicate şi de mare taină.

M-am sfătuit cu Tarhanov şi el a fost întru totul de acord cu mine că fie trebuia procedat aşa cum am făcut eu, fie îl închideam în temniţă, luînd cele mai severe măsuri de pază – pentru că la un tratament rău din partea noastră, supravegherea lui n-ar fi fost deloc uşoară –, fie îl expulzam din ţară. Dar ultimele două modalităţi nu numai că ar fi desfiinţat orice avantaj pentru noi de pe urma duşmăniei dintre Hagi Murad şi Şamil, dar ar fi curmat definitiv valul de nemulţumire al muntenilor şi şansa de a-i aţîţa împotriva lui Şamil. Prinţul Tarhanov mi-a mărturisit că el e sigur de sinceritatea lui Hagi Murad care nu se îndoieşte nici o clipă că Şamil nu-l va ierta niciodată şi va porunci să fie omorît în pofida iertării promise. Singurul lucru care-l îngrijorează pe Tarhanov în privinţa lui Hagi Murad este ataşamentul acestuia faţă de religia sa şi nu-şi ascunde temerea că Şamil ar putea să-l influenţeze pe Hagi Murad pe această cale. Însă, cum v-am mai spus, Şamil n-o să-l convingă niciodată că nu-i va lua viaţa acum sau mai tîrziu după întoarcerea sa.

Iată, iubite prinţ, tot ce doream să vă comunic în privinţa acestui episod din misiunea noastră aici.“

XV

Raportul acesta a fost expediat din Tiflis în 24 decembrie. În ajunul noului an 1852, un curier special, după ce goni zece cai şi lovi pînă la sînge zece vizitii, predă scrisoarea prinţului Cernîşov, ministrul de război de atunci. Iar la 1 ianuarie 1852 Cernîşov aduse şi acest raport al lui Voronţov, împreună cu alte acte, ţarului Nicolae.

Cernîşov nu-l simpatiza pe Voronţov şi din pricina respectului unanim de

care se bucura acesta, şi din pricina averii lui imense, şi pentru că era boier de viţă, în timp ce el era totuşi *un parvenu*50, dar mai cu seamă din pricina bunăvoinţei deosebite pe care i-o arăta împăratul. De aceea Cernîşov se folosea de orice prilej pentru a-i face cît mai mult rău lui Voronţov. Într-un raport anterior privind campania din Caucaz, Cernîşov reuşise să stîrnească nemulţumirea lui Nicolae împotriva lui Voronţov, întrucît din neglijenţa comandamentului muntenii masacraseră aproape în întregime un mic detaşament. Acum Cernîşov avea de gînd să prezinte într-o lumină defavorabilă dispoziţiile date de Voronţov în privinţa lui Hagi Murad. Voia să-i insufle suveranului ideea că Voronţov, arătînd întotdeauna protecţie băştinaşilor, ba chiar dînd dovadă de slăbiciune în faţa lor în dauna ruşilor, procedase greşit cînd îl lăsase pe Hagi Murad în Caucaz; că, după toate probabilităţile, Hagi Murad trecuse de partea ruşilor doar pentru a spiona mijloacele lor de apărare şi, de aceea, ar fi fost mai bine să fie trimis în centrul Rusiei şi să fie folosit doar atunci cînd familia lui eliberată din munţi va fi putut constitui o garanţie a devotamentului său.

Dar acest plan al lui Cernîşov dădu greş, pentru că în dimineaţa de 1 ianuarie Nicolae era extrem de prost dispus şi, doar de dragul de a contrazice, n-ar fi primit de la nimeni nici o propunere, oricare ar fi fost ea. Cu atît mai puţin era înclinat să primească propunerea lui Cernîşov pe care îl tolera numai pentru că deocamdată era de neînlocuit. Altminteri, îl socotea un mare ticălos, ştiind strădaniile acestuia în timpul procesului decembriştilor de a-l pierde pe Zahar Cernîşov51 pentru a pune mîna pe averea lui. Aşa că, datorită proastei dispoziţii a lui Nicolae, Hagi Murad rămase în Caucaz şi soarta lui nu se schimbă aşa cum s-ar fi putut întîmpla dacă Cernîşov şi-ar fi prezentat raportul într-un moment mai bun.

Era ora nouă şi jumătate, cînd pe o vreme ceţoasă şi un ger de minus douăzeci de grade, vizitiul corpolent şi bărbos, cu o bonetă azurie de catifea în colţuri ascuţite, aşezat pe capra unei sănii mici, asemenea celor cu care se plimba Nicolae, trase în faţa intrării secundare a Palatului de Iarnă şi-l salută prieteneşte din cap pe prietenul său, vizitiul prinţului Dolgoruki, care după ce îşi adusese stăpînul, îl aştepta de ceva timp în faţa intrării. Îşi pusese hăţurile sub fundul mare şi vătuit şi îşi freca mîinile îngheţate.

Cernîşov purta o manta cu guler argintiu de zibelină şi un tricorn cu pene de cocoş, cum cerea regulamentul. Dînd la o parte blana de urs, îşi scoase precaut

picioarele îngheţate fără galoşi (se mîndrea că nu poartă niciodată galoşi), îşi îndreptă spatele şi păşi pe covor, zăngănind din pinteni, spre uşa pe care un portar i-o deschise politicos. În vestibul, după ce-şi aruncă mantaua în mîinile unui majordom bătrîn ce se apropiase în fugă, Cernîşov se opri în faţa oglinzii şi-şi scoase cu grijă pălăria de pe peruca frizată. Privindu-se în oglindă, îşi aranjă favoriţii şi şuviţa de pe frunte cu un gest obişnuit al mîinilor sale uscăţive, îşi potrivi crucea de la gît, eghileţii şi epoleţii mari cu însemnele imperiale şi, înaintînd nesigur pe picioarele bătrîne ce nu-l mai ascultau, începu să urce scara cu pantă lină, aşternută cu un covor.

Trecînd pe lîngă majordomii care, postaţi în uniformă de gală în dreptul uşii, se înclinau slugarnici în faţa lui, Cernîşov intră în sala de primire. Ofiţerul de serviciu, numit de curînd aghiotant, strălucind în uniforma lui nouă cu epoleţi şi eghileţi, cu faţa rumenă, încă tînără, cu mustăcioară neagră şi cu părul de pe tîmple adus spre ochi, la fel cum şi-l aranja ţarul Nicolae, îi ieşi înainte plin de respect. Ministrul adjunct de război, prinţul Vasili Dolgoruki, cu o expresie de plictiseală întipărită pe faţa obtuză, împodobită şi ea cu favoriţi, mustaţă şi cu părul pe tîmple adus spre ochi, à la Nicolae, se ridică în întîmpinarea lui Cernîşov salutîndu-l.

— *L'empereur?*52 se adresă Cernîşov aghiotantului, uitîndu-se întrebător spre uşa cabinetului.

— *Sa Majesté vient de rentrer*53, răspunse aghiotantul, vizibil satisfăcut de timbrul propriului său glas.

Apoi, călcînd pe parchet atît de uşor şi de lin, încît un pahar plin cu apă, pus pe capul lui, nu s-ar fi vărsat, se apropie de uşa care se deschise fără zgomot şi, arătîndu-şi prin toată fiinţa sa respectul pentru locul în care se afla, dispăru în spatele ei.

Între timp, Dolgoruki îşi deschise servieta, verificîndu-şi hîrtiile dinăuntru.

Cernîşov îşi dezmorţea picioarele mergînd prin cameră şi încerca să-şi amintească tot ce avea de spus împăratului. Ajunsese chiar lîngă uşa cabinetului, cînd ea se deschise şi aghiotantul, parcă mai radios şi mai plin de respect ca înainte, îi invită înăuntru pe ministru şi pe adjunctul său.

Palatul de Iarnă fusese reconstruit de mult în urma incendiului şi Nicolae locuia chiar acolo, un etaj mai sus. Cabinetul în care primea rapoartele miniştrilor şi ale înalţilor funcţionari era o încăpere foarte înaltă cu patru ferestre mari. Pe peretele principal atîrna portretul împăratului Alexandru I.

Între ferestre se aflau două birouri. De-a lungul pereţilor stăteau înşirate cîteva scaune, iar în centru trona o masă de lucru imensă, în faţa căreia era fotoliul lui Nicolae şi alte scaune pentru cei primiţi în audienţă.

Îmbrăcat într-o tunică neagră cu contraepoleţi, Nicolae stătea la masă, sprijinindu-şi de spătarul fotoliului trunchiul uriaş, strîns bine cu o curea peste pîntecele proeminent, şi se uita ţintă la cei doi nou-sosiţi cu privirea lui lipsită de viaţă. Faţa sa prelungă şi palidă, cu o frunte teşită imensă, ce ieşea în evidenţă între tîmplele cu părul bine netezit, îmbinîndu-se de minune cu peruca sub care era ascunsă chelia, astăzi părea încremenită şi deosebit de rece. Ochii lui tulburi priveau şi mai inexpresiv decît de obicei, iar buzele strînse sub mustăţile întoarse în sus, obrajii plini, proaspăt raşi, susţinuţi de gulerul înalt, cîrnăciorii regulaţi ai favoriţilor şi bărbia sprijinită în guler dădeau chipului său un aer nemulţumit, dacă nu chiar mînios. Pricina acestei proaste dispoziţii era oboseala. Iar pricina oboselii era balul mascat din ajun, unde, ca de obicei, se plimbase purtîndu-şi coiful cu o pasăre în vîrf, ce făcea parte din uniforma ofiţerilor din cavaleria de gardă, prin mulţimea care se înghesuia să-l vadă şi apoi se trăgea timidă în lături pentru a face loc persoanei sale masive şi arogante. Acolo o întîlnise din nou pe femeia mascată care la ultimul bal costumat dispăruse după ce-i aţîţase senzualitatea bătrînească cu albeaţa pielii ei, cu alcătuirea minunată a trupului şi cu glasul tandru, făgăduindu-i că se vor revedea la următorul bal. Ieri se apropiase de el şi ţarul nu-i mai dăduse drumul. O condusese în loja special amenajată pentru asemenea întîlniri, unde putea rămîne între patru ochi cu doamna aleasă. Ajungînd în tăcere în dreptul uşii de la lojă, îl căută din privire pe valet, dar acesta nu era acolo. Nicolae se încruntă şi împinse el însuşi uşa lojii, lăsînd-o pe doamnă să treacă înainte.

— *Il y a quelque'un*[54], spuse masca, oprindu-se.

Loja era într-adevăr ocupată. Pe un mic divan îmbrăcat în catifea, şedeau, strînşi unul într-altul, un ofiţer de ulani şi o tinerică drăguţă, cu părul blond şi buclat, îmbrăcată într-un domino, dar cu masca scoasă. Văzînd statura ţeapănă şi chipul mînios al ţarului, femeia blondă îşi ascunse pe dată faţa în dosul măştii, în timp ce ofiţerul de ulani rămase pe divan, înlemnit de groază, cu ochii ţintă la Nicolae.

Oricît de mult se obişnuise cu groaza pe care o inspira oamenilor, lucrul acesta îi făcea plăcere întotdeauna şi uneori îl amuza să-i uluiască pe cei paralizaţi de frică, adresîndu-le vorbe blînde. Procedă la fel şi de astă dată.

— Ei, amice, eşti mai tînăr decît mine, îi spuse el ofiţerului încremenit de spaimă, ai putea să-mi cedezi locul.

Ofiţerul sări în picioare şi, ba pălind, ba roşind, ieşi din lojă în tăcere cu spinarea plecată, în urma tinerei mascate, iar Nicolae rămase singur cu aleasa lui.

Aceasta se dovedi a fi fata frumuşică şi inocentă, de vreo douăzeci de ani, a unei guvernante suedeze. Ea îi povesti lui Nicolae că încă din copilărie se îndrăgostise de el, de imaginea lui din portrete, că îl diviniza şi se hotărîse să-i atragă atenţia cu orice preţ. Şi iată că izbutise şi, după cum spunea, nu-i mai trebuia nimic altceva. Fata a fost apoi condusă în locul unde Nicolae avea de obicei întîlniri galante şi unde el a rămas mai bine de un ceas.

Cînd se întoarse noaptea în camera sa şi se întinse pe patul îngust şi tare, de care era mîndru, şi se acoperi cu mantaua pe care o socotea (după cum o şi spunea) la fel de vestită ca tricornul lui Napoleon, nu putu să adoarmă multă vreme. Îşi amintea ba de faţa albă, cînd speriată, cînd radioasă, a fetei, ba de umerii plini şi puternici ai amantei sale permanente, Nelidova, şi făcea comparaţie între cele două femei. Nu-i trecea nicidecum prin cap că dezmăţul unui bărbat însurat este un lucru nedemn şi s-ar fi mirat grozav dacă cineva l-ar fi condamnat pentru aşa ceva. Dar, deşi era convins că se purtase cum se cuvine, rămăsese totuşi cu un gust neplăcut şi, pentru a înăbuşi senzaţia aceasta, începu să se gîndească la ceea ce îl liniştea întotdeauna, adică la însemnătatea propriei sale persoane.

Cu toate că adormise tîrziu, se sculă, ca întotdeauna, la ora opt şi, după toaleta obişnuită de dimineaţă, cînd îşi freca cu gheaţă trupul masiv şi îndestulat, spuse rugăciunile cu care se obişnuise din copilărie – *Preasfîntă Născătoare*, *Crezul* şi *Tatăl nostru*, fără să dea nici o importanţă cuvintelor rostite. Apoi ieşi prin scara secundară pe chei, în manta şi chipiu.

Pe la mijlocul cheiului întîlni un elev de la Şcoala de drept, la fel de corpolent ca şi el, în uniformă şi cu pălărie. Văzînd uniforma şcolii pe care n-o prea înghiţea din pricina spiritului ei liber-cugetător, ţarul Nicolae se încruntă, însă statura înaltă, poziţia de drepţi exemplară şi salutul cu cotul bine scos în afară îi înmuiară nemulţumirea.

— Cum te cheamă? îl întrebă.

— Polosatov, Majestatea Voastră imperială.

— Bravo!

Elevul rămăsese nemişcat, cu mîna la pălărie. Nicolae se opri.

— Vrei să intri în armată?

— Nu, Majestatea Voastră.

— Ce imbecil!

Şi, întorcîndu-i spatele, Nicolae porni mai departe, rostind cu voce tare primele cuvinte care-i treceau prin minte. „Koperwein, Koperwein“, repetă el de cîteva ori numele fetei din ajun. „Oribil, oribil“. Nu se gîndea la ce spune, dar îşi înăbuşea sentimentul neplăcut prin atenţia pe care o dădea rostirii cuvintelor. „Da, ce-ar fi fost acum Rusia fără mine, îşi zicea, simţind că iarăşi îl acaparează acel sentiment de nemulţumire. Da, ce-ar fi ajuns fără mine nu doar Rusia, ci şi Europa.“ Îşi aminti de cumnatul său, regele Prusiei, de slăbiciunea şi prostia lui, şi clătină din cap.

La înapoiere, văzu trăsura Elenei Pavlovna care, însoţită de un valet îmbrăcat în roşu, se apropia de intrarea Saltîkovski a palatului. Pentru el, Elena Pavlovna55 era întruchiparea acelor oameni de nimic care nu se rezumau doar la opinii despre ştiinţă şi poezie, dar şi despre felul de a guverna, închipuindu-şi că ei ar putea cîrmui o ţară mai bine decît o făcea el, Nicolae. Ştia că oricît i-ar fi strivit pe aceşti oameni, ei tot ieşeau la suprafaţă. Îşi aduse aminte de fratele său, Mihail Pavlovici, care se prăpădise de curînd. Îl copleşi un sentiment de tristeţe şi ciudă. Se încruntă şi, întunecîndu-se la faţă, începu din nou să bîiguie primele cuvinte ce-i veneau la îndemînă. Încetă doar cînd intră în palat. Ajuns în camera sa, îşi netezi în faţa oglinzii favoriţii şi părul de la tîmple şi, răsucindu-şi mustăţile, trecu direct în cabinetul unde i se aduceau rapoartele.

Îl primi mai întîi pe Cernîşov. Acesta văzu îndată, după expresia feţei şi, mai ales, după cea a ochilor, că ţarul nu e în apele sale şi, avînd cunoştinţă de aventura din ajun, înţelese pricina. Nicolae îi răspunse cu răceală la salut, îl invită să ia loc şi-şi pironi asupra lui privirea lipsită de viaţă.

Prima problemă din raport privea descoperirea unei delapidări comise de funcţionarii de la intendenţă, a doua era legată de chestiunea deplasării de trupe la graniţa prusacă, apoi urma chestiunea unor decoraţii de Anul Nou pentru cîteva persoane care nu figurau pe lista iniţială; după care venea la rînd raportul lui Voronţov despre trecerea lui Hagi Murad de partea ruşilor şi, în fine, cazul neplăcut al studentului de la Academia de medicină care atentase la viaţa unui profesor.

Nicolae ascultă în tăcere şi cu buzele strînse raportul despre delapidare, fără

să-şi ia ochii de la şuviţa de păr de pe fruntea lui Cernîşov, în timp ce cu mîinile sale mari şi albe, avînd un singur inel de aur pe degetul inelar, netezea foile de hîrtie de pe masă. Era convins că toţi furau. Ştia că acum va trebui să-i pedepsească pe funcţionarii de la intendenţă, luase hotărîrea să-i trimită pe toţi în armată ca simpli soldaţi, dar totodată ştia şi că asta nu-i va împiedica pe cei care le vor lua locul să facă acelaşi lucru. Era în firea funcţionarilor să fure, iar datoria lui era să-i pedepsească şi, oricît de tare îl plictisea treaba asta, şi-o îndeplinea cu conştiinciozitate.

— După cum se vede, în toată Rusia există doar un singur om cinstit, spuse el.

Cernîşov înţelese pe dată că acest singur om cinstit din Rusia era chiar Nicolae şi zîmbi aprobator.

— Aşa se pare, Majestatea Voastră.

— Las-o aici, am să pun rezoluţia mai tîrziu, spuse Nicolae luînd hîrtia şi punînd-o pe partea stîngă a mesei.

Apoi Cernîşov începu să prezinte raportul privind decoraţiile şi deplasarea de trupe. Nicolae aruncă o privire peste listă, şterse cîteva nume şi apoi ordonă scurt şi ferm să fie mutate două divizii la graniţa prusacă.

Nicolae nu putea nicidecum să-i ierte regelui Prusiei constituţia pe care o dăduse ţării după 1848. De aceea, deşi afişa faţă de cumnat cele mai bune sentimente în scrisori şi în cuvinte, socotea că e necesar să aibă pentru orice eventualitate nişte trupe la graniţa Prusiei. Acestea puteau fi de folos şi pentru a apăra tronul cumnatului în caz că poporul s-ar fi revoltat în Prusia (Nicolae vedea pretutindeni pregătiri de răscoală), la fel cum apăraseră şi Austria împotriva ungurilor. În plus, trupele erau utile la graniţă şi pentru a da mai multă greutate sfaturilor pe care le dădea regelui Prusiei.

„Da, ce s-ar fi ales de Rusia, dacă nu eram eu?“, îşi spuse din nou.

— Ce mai urmează? întrebă el.

— Curierul din Caucaz, spuse Cernîşov şi începu să-i relateze cele scrise de Voronţov în legătură cu trecerea lui Hagi Murad de partea ruşilor.

— Ca să vezi, zise Nicolae. E un bun început.

— E limpede că planul elaborat de Majestatea Voastră prinde să-şi arate roadele, spuse Cernîşov.

Această laudă a aptitudinilor sale strategice îi făcea o deosebită plăcere ţarului, pentru că, deşi se făIea cu ele, în adîncul sufletului recunoştea că nu le

are. Şi acum voia să audă cît mai multe laude la adresa persoanei sale.

— Tu cum înţelegi povestea asta? întrebă el.

— Iată cum văd eu lucrurile: dacă ar fi fost urmat de la bun început planul Majestăţii Voastre – o înaintare treptată, fie şi mai lentă, pe parcursul căreia să fie tăiate pădurile şi distruse rezervele –, atunci Caucazul ar fi fost cucerit de multă vreme. Cred că Hagi Murad a trecut de partea noastră doar din motivul acesta. Şi-a dat seama că nu mai au cum să reziste.

— E adevărat, încuviinţă Nicolae.

Planul înaintării treptate în teritoriul inamicului prin tăierea pădurilor şi distrugerea proviziilor de alimente aparţinea lui Ermolov56 şi Veliaminov57 şi era total opus planului conceput de Nicolae, conform căruia trebuia cucerită reşedinţa lui Şamil şi nimicit întreg cuibul de bandiţi de acolo printr-un atac fulgerător. Planul acesta fusese aplicat în 1845, în expediţia de la Dargo, care costase atît de multe vieţi omeneşti. Cu toate acestea, Nicolae îşi atribuia tactica înaintării treptate, a tăierii constante a pădurilor şi a distrugerii proviziilor. Pentru a crede că o asemenea tactică îi aparţine, ţarul ar fi trebuit să lase în umbră tocmai insistenţa cu care încurajase expediţia militară din 1845, care avusese o strategie diametral opusă. Dar Nicolae nu lăsa nimic în umbră şi se mîndrea şi cu planul expediţiei din ’45, şi cu planul înaintării treptate, chiar dacă se băteau cap în cap. Linguşirea făţişă şi permanentă, împotriva oricărei evidenţe, a celor din jur îl duseseră pînă acolo că nu-şi mai vedea propriile contraziceri, nu-şi mai potrivea faptele şi vorbele cu realitatea, cu logica, ba chiar şi cu bunul simţ, ci, dimpotrivă, era convins că toate dispoziţiile sale, oricît de absurde, nedrepte şi incoerente ar fi fost, deveneau chibzuite, drepte şi coerente, doar pentru că el era autorul lor.

La fel a fost şi hotărîrea privind cazul studentului de la Academia de medicină, subiectul următorului raport al lui Cernîşov după cel al situaţiei din Caucaz.

Cazul arăta precum urmează: un tînăr, care căzuse de două ori la examen, se prezentase şi a treia oară, iar cînd profesorul care-l examinase îl respinsese iarăşi, studentul bolnav de nervi, convins că i se face o nedreptate, apucase un briceag de pe masă şi, într-un acces de nebunie, se aruncase asupra profesorului, provocîndu-i cîteva răni uşoare.

— Cum îl cheamă? întrebă Nicolae.

— Brzezowski.

— E polonez?

— Polonez de origine şi catolic, răspunse Cernîşov.

Nicolae se încruntă.

Le făcuse mult rău polonezilor. Ca să se justifice, trebuia să fie convins că toţi polonezii sînt ticăloşi. Prin urmare, îi socotea ca atare şi-i ura pe măsura răului făcut.

— Aşteaptă puţin, spuse el şi, închizînd ochii, îşi lăsă capul în jos.

Cernîşov ştia – auzise nu o dată lucrul acesta chiar de la Nicolae însuşi – că, atunci cînd trebuia să rezolve o problemă importantă, era de ajuns să se concentreze cîteva clipe şi inspiraţia îi venea dintr-odată, soluţia cea mai corectă apărea de la sine, ca şi cum un glas lăuntric i-ar fi spus ce trebuie să facă. Acum se gîndea cum să-şi satisfacă mai bine ura faţă de polonezi, sentiment stîrnit de istoria acestui student. Şi glasul lăuntric îi şopti următoarea decizie. Luă raportul şi pe marginea lui notă cu scrisul lui mare: *„Merită pedeapsa cu moartea. Dar, slavă Domnului, la noi nu există pedeapsa cu moartea. Şi nu sînt eu acela care s-o introducă. Să fie trecut de douăsprezece ori de-a lungul unui rînd de o mie de soldaţi. Nicolae“*. Şi-şi puse semnătura încheiată cu o buclă uriaşă şi nefirească.

Nicolae ştia prea bine că douăsprezece mii de lovituri de vergi însemnau nu doar o moarte sigură şi chinuitoare, ci şi o cruzime inutilă, pentru că cinci mii de lovituri erau de ajuns să ucidă şi pe cel mai puternic om. Însă lui îi plăcea să fie crud şi nemilos şi totodată să creadă că în Rusia nu există pedeapsa cu moartea.

După ce scrise rezoluţia, împinse foaia spre Cernîşov.

— Uite-o, spuse el. Citeşte-o.

Cernîşov o citi şi-şi înclină capul în semn de surprindere respectuoasă în faţa unei decizii atît de înţelepte.

— Şi să fie scoşi toţi studenţii în piaţă să asiste la pedeapsă, adăugă Nicolae.

„O să le fie de folos. Stîrpesc eu spiritul ăsta revoluţionar, îl smulg din rădăcină“, îşi spuse el.

— Am înţeles! zise Cernîşov şi, după cîteva clipe de tăcere, timp în care îşi îndreptă şuviţa de pe frunte, se întoarse la raportul situaţiei din Caucaz.

— Atunci ce porunciţi să-i răspund lui Mihail Semionovici?

— Să urmeze cu stricteţe tactica mea de a devasta casele, de a distruge

proviziile de alimente din Cecenia şi de a-i hărţui pe munteni prin atacuri, răspunse Nicolae.

— Şi în privinţa lui Hagi Murad ce porunciţi? întrebă Cernîşov.

— Voronţov scrie că vrea să-l folosească în Caucaz.

— Nu e riscant? ripostă Cernîşov, ocolind privirea lui Nicolae. Mă tem că Mihail Semionovici e prea încrezător.

— Dar tu cum vezi lucrurile? îl întrebă Nicolae, care remarcase intenţia lui Cernîşov de a pune într-o lumină proastă decizia lui Voronţov.

— Cred că ar fi mai sigur să-l trimitem în Rusia.

— Aşa crezi tu, rosti Nicolae în bătaie de joc, dar eu nu cred aşa şi sînt de acord cu Voronţov. Să-i scrii în sensul acesta.

— Am înţeles! spuse Cernîşov şi, ridicîndu-se, îşi luă rămas-bun.

Îşi luă rămas-bun şi Dolgoruki, care în timpul raportului nu scosese decît cîteva cuvinte despre deplasarea trupelor, ca răspuns la întrebările lui Nicolae.

După Cernîşov a fost primit Bibikov, guvernatorul general al Ţinutului de Vest, care venise să-şi ia la revedere. După ce aprobă măsurile luate de Bibikov împotriva ţăranilor răsculaţi care nu voiau să treacă la ortodoxie, ţarul îi porunci să-i predea pe toţi cei nesupuşi Curţii Marţiale spre a fi judecaţi. Asta însemna să fie condamnaţi la bătaia cu vergi între două rînduri de soldaţi. În plus, ordonă să fie trimis în armată, ca simplu soldat, redactorul unui ziar care publicase informaţii despre trecerea cîtorva mii de suflete de pe proprietăţile Statului pe domeniile Casei imperiale.

— Procedez astfel, pentru că aşa consider eu că trebuie, spuse el. Şi nu permit nimănui să comenteze deciziile mele.

Bibikov înţelegea toată cruzimea dispoziţiei privitoare la uniaţi şi toată nedreptatea trecerii ţăranilor de pe proprietăţile statului în cele particulare, adică transformarea singurilor ţărani liberi din acea vreme în iobagi ai familiei imperiale. Dar n-avea cum să riposteze. Să nu fie de acord cu hotărîrile lui Nicolae însemna să se lipsească de poziţia strălucită de care beneficia şi pe care o dobîndise de-a lungul a patruzeci de ani. De aceea, îşi plecă în semn de supunere capul al cărui păr negru începuse să încărunţească, arătînd astfel că e gata să pună în aplicare voinţa supremă a ţarului, atît de crudă, de nebunească şi de nedreaptă.

După ce-i dădu drumul lui Bibikov, Nicolae, cu conştiinţa datoriei bine împlinite, se întinse, se uită la ceas şi se duse să se îmbrace ca să iasă în lume.

Îşi puse tunica cu lentă, epoleţi şi decoraţii şi o porni spre sala de primire, unde mai mult de o sută de bărbaţi în uniforme şi femei în rochii elegante şi decoltate, stînd în picioare pe locurile stabilite dinainte, aşteptau cu emoţie venirea lui.

Cu privirea lipsită de viaţă, cu pieptul bombat şi cu pîntecele scos în afară deasupra şi dedesubtul centurii bine strînse, el înaintă printre cei ce-l aşteptau. Simţind că toate privirile slugarnice şi temătoare sînt aţintite asupra lui, adoptă o ţinută şi mai solemnă. Cînd dădea cu ochii de feţe cunoscute, îşi amintea de numele lor, se oprea şi spunea cîteva cuvinte, uneori în ruseşte, alteori în franceză şi, fixîndu-le cu ochii reci şi lipsiţi de viaţă, asculta ce i se răspundea.

După felicitările de rigoare, Nicolae intră în biserică.

La fel ca şi mirenii, Dumnezeu, prin slujitorii săi, îl saluta şi-l proslăvea pe Nicolae, iar el primea saluturile şi elogiile ca pe ceva cuvenit, deşi îl plictiseau. Dar trebuia să fie aşa, pentru că de persoana lui depindeau bunăstarea şi fericirea întregului univers şi, deşi toate astea îl oboseau, el nu refuza totuşi lumii sprijinul său. Cînd la încheierea liturghiei un diacon pieptănat cu artă intonă „Mulţi ani trăiască“, iar cîntăreţii cu voci minunate preluară cu însufleţire cuvintele acestea, Nicolae se uită în jur, o zări pe Nelidova cu umerii ei somptuoşi şi decise în favoarea ei comparaţia cu fata din ajun.

După liturghie, se duse la împărătească şi petrecu în sînul familiei cîteva minute, glumind cu soţia şi copiii. Apoi, trecînd prin sălile Ermitajului, merse la ministrul Curţii, Volkonski, şi, printre altele, îi porunci să-i dea din veniturile sale personale o pensie anuală mamei fetei din seara trecută. De la ministru se duse să-şi facă plimbarea obişnuită.

În ziua aceea masa de prînz se lua în Sala pompeiană. În afara fiilor mai mici, Nikolai şi Mihail, mai fuseseră invitaţi baronul Lieven, contele Rjevusski, Dolgoruki, trimisul Prusiei şi aghiotantul regelui Prusiei.

În aşteptarea împăratului şi a împărătesei, între trimisul Prusiei şi baronul Lieven se legă o discuţie interesantă pe marginea ultimelor veşti îngrijorătoare primite din Polonia.

— *La Pologne et le Caucase se sont les deux cautères de la Russie*, spuse Lieven. *Il nous faut cent milles hommes à peu près dans chacun de ces deux pays*[58].

Trimisul afişă un aer mirat.

— *Vous dites la Pologne*[59], interveni el.

*— Oh, oui, c’étais un coup de maître de Maeternich de nous en avoir laissé d’embarras…*60

Tocmai atunci intră împărăteasa, clătinînd din cap şi cu un surîs încremenit pe buze, urmată de împărat.

La masă, Nicolae le povesti de trecerea lui Hagi Murad la ruşi şi declară că războiul din Caucaz se va încheia în curînd, ca urmare a dispoziţiilor lui de a-i hărţui pe munteni prin tăierea pădurilor şi prin sistemele de fortificaţii.

Trimisul Prusiei schimbă o privire rapidă cu aghiotantul prusac cu care chiar în dimineaţa aceea vorbise despre nefericita slăbiciune a lui Nicolae de a se socoti un mare strateg, dar lăudă cu voce tare planul ţarului care vădea încă o dată deosebite calităţi strategice.

După masă, Nicolae se duse la un spectacol de balet, unde prin faţa lui se perindară sute de femei aproape despuiate, doar în nişte costumaşe mulate pe corp. Una dintre dansatoare îi plăcu în chip deosebit, astfel că îl chemă la el pe maestrul de balet, îi mulţumi şi îi porunci să-i înmîneze acesteia un inel cu briliante.

A doua zi, la o nouă întrevedere cu Cernîşov, Nicolae confirmă dispoziţia dată lui Voronţov să hărţuiască şi mai tare Cecenia şi să o împresoare din toate părţile, acum cînd Hagi Murad trecuse la ruşi.

Cernîşov îi scrise lui Voronţov în acest sens şi un alt curier, gonind caii pînă la istov şi umplînd de sînge feţele vizitiilor, o porni în galop spre Tiflis.

XVI

Pentru a îndeplini ordinul ţarului Nicolae, în ianuarie 1852 începu incursiunea împotriva Ceceniei.

Detaşamentul desemnat pentru incursiune era format din patru batalioane de infanterie, două sotnii de cazaci şi opt tunuri. Coloana înainta pe drum. Pe ambele laturi ale ei, coborînd şi urcînd prin vîlcele, mergeau în lanţ neîntrerupt soldaţii din regimentul de vînători, în cizme înalte, îmbrăcaţi în scurte îmblănite, cu *papaha* pe cap, cu puştile la umăr şi cu cartuşierele în bandulieră.

Ca întotdeauna cînd se afla pe pămîntul duşmanului, detaşamentul păstra tăcerea cît mai mult cu putinţă. Doar din cînd în cînd se auzea fie zăngănitul tunurilor zdruncinate prin şanţuri, fie fornăitul sau nechezatul cîte unui cal ce

nu înţelegea ordinul de păstrare a liniştii, fie strigătul răguşit şi înfundat al vreunui comandant, supărat pe subalterni pentru că lanţul de vînători e ba prea lăbărţat, ba prea aproape sau prea departe de coloană. Liniştea a fost curmată doar o singură dată, cînd din spatele unei tufe de ciulini, aflată între lanţ şi coloană, au sărit o capră cu burta şi dosul albe şi cu spinarea cenuşie şi un ţap în aceleaşi culori, cu corniţele arcuite îndărăt. Speriate, frumoasele animale se avîntară spre coloană în salturi mari, îndoindu-şi picioarele din faţă, şi ajunseră atît de aproape, încît cîţiva soldaţi se apucară să le fugărească, chiuind şi rîzînd, cu intenţia să le înjunghie cu baioneta. Dar animalele se întoarseră, trecură în goană prin lanţul de vînători şi, urmărite de cîţiva călăreţi şi de cîinii companiei, dispărură în munţi, parcă zburînd.

Era încă iarnă, însă soarele începuse să se înalţe pe cer şi la amiază, cînd detaşamentul pornit din zorii zilei străbătuse deja vreo zece verste, încălzea zdravăn, iar razele lui erau atît de strălucitoare, încît te dureau ochii dacă te uitai la oţelul baionetelor sau la scînteierile ce izbucneau brusc pe arama tunurilor ca nişte sori mai mici.

Detaşamentul tocmai trecuse peste un rîu repede şi limpede, în faţă se întindeau cîmpuri arate şi fîneţe pe vîlcele nu prea adînci, iar mai departe se zăreau munţii negri, acoperiţi de păduri. Dincolo de munţi se înălţau stînci trufaşe, în timp ce pe orizontul înalt se profilau piscurile înzăpezite, mereu încîntătoare, mereu schimbătoare, jucîndu-se cu lumina în luciri de diamante.

În fruntea companiei a cincea, mergea Butler, un ofiţer înalt şi frumos, îmbrăcat într-o tunică neagră, cu *papahă* pe cap şi cu sabia la umăr. Venise de curînd de la corpul de gardă şi acum încerca din plin sentimentul bucuriei de viaţă, dar şi al ameninţării morţii. Îşi dorea cît mai multă acţiune şi avea conştiinţa participării la un eveniment deosebit de însemnat, condus de o singură voinţă. Butler pornea pentru a doua oară la luptă şi se gîndea cu plăcere că uite acum vor începe să tragă în coloană, dar el nu numai că nu se va feri de ghiulele şi nu va da atenţie şuieratului gloanţelor, dar, aşa cum făcuse mai înainte, o să-şi ridice capul, o să-şi învăluie camarazii şi soldaţii cu o privire surîzătoare şi o să le vorbească despre altceva pe un ton cît se poate de calm.

Detaşamentul părăsi drumul bun şi coti pe unul mai puţin umblat, ce trecea printr-o mirişte de porumb şi o lua spre pădure, cînd dintr-odată – nu se ştie de unde – o ghiulea zbură prin aer cu un şuierat lugubru şi căzu în mijlocului convoiului de care cu provizii, răscolind pămîntul din cîmpul de lîngă drum.

— Începe, spuse Butler zîmbind vesel, adresîndu-se camaradului care mergea alături.

Şi într-adevăr, în urma obuzului, dinspre pădure apăru o ceată compactă de călăreţi ceceni cu drapelele în vînt. În mijlocul lor flutura un drapel verde şi bătrînul plutonier-major al companiei, cu privirea ageră la distanţă, îi spuse lui Butler, care era miop, că acolo ar putea fi chiar Şamil în persoană. Ceata coborî pe munte la vale, apoi se ivi pe culmea unei vîlcele din dreapta şi începu să gonească în jos. Generalul, un om mic de statură, într-o tunică neagră şi călduroasă, pe cap cu o *papahă*, împodobită cu un ciucure mare şi alb, se apropie pe buiestraşul său de compania lui Butler şi îi ordonă acestuia să pornească la dreapta împotriva călăreţilor ceceni. Butler îşi întoarse repede compania în direcţia indicată, dar nu apucă să coboare spre vîlcea, că din spate auzi două lovituri de tun, una după alta. Se uită în jur: doi nori de fum vineţiu se ridicau deasupra a două tunuri, întinzîndu-se de-a lungul văii. Ceata de călăreţi, luată vădit prin surprindere de artilerie, bătu în retragere. Compania lui Butler începu să tragă în urma muntenilor şi toată valea se umplu de fumul prafului de puşcă. Doar pe înălţimile vîlcelei se zăreau muntenii retrăgîndu-se în grabă şi răspunzînd cu focuri de armă cazacilor care-i urmăreau. Detaşamentul o porni mai departe după munteni şi în albia celei de a doua vîlcele dădură de un aul.

Butler cu compania sa intră în aul, în urma cazacilor. Nu era ţipenie de om. Soldaţilor li se ordonă să ardă grînele, fînul, ba chiar şi casele. Prin tot aulul se împrăştie un fum înecăcios prin care soldaţii umblau de colo-colo, scoţînd de prin căsuţe ce găseau, dar mai cu seamă prinzînd şi împuşcînd găinile pe care muntenii nu apucaseră să le ia cu ei. Ofiţerii se aşezară ceva mai departe de locul fumegînd ca să mănînce şi să bea. Plutonierul-major le aduse pe o scîndură cîţiva faguri cu miere. Nu se vedea picior de cecen prin preajmă. Puţin după amiază se dădu ordin de retragere. Companiile se aliniară în coloană dincolo de aul şi Butler trebui să rămînă în ariergardă. Nici nu porniră bine, că apărură cecenii care, urmărindu-i, trăgeau în ei din goana cailor.

Cînd detaşamentul ieşi la loc deschis, muntenii îi lăsară în pace. În compania lui Butler nu fusese nimeni rănit şi el se întorcea plin de voie bună.

După ce trecură înapoi prin vadul rîului pe care-l traversaseră de dimineaţă, detaşamentul se răsfiră pe păşuni şi pe miriştile de porumb. Cîntăreţii din fiecare companie ieşiră în faţă şi începură să cînte. Nu era nici urmă de vînt,

văzduhul proaspăt era atît de curat şi de limpede, încît munţii înzăpeziţi ce se aflau la o sută de verste mai departe păreau extrem de aproape. Cînd amuţeau cîntăreţii, se auzea doar tropotul ritmic al picioarelor şi huruitul tunurilor ca un fond sonor pe care începea şi se termina cîntecul. Cîntecul soldaţilor din compania a cincea a lui Butler fusese compus de un iuncher întru slava regimentului şi era cîntat pe o melodie populară cu refrenul: „Nimeni nu-i ca noi, vînători, vînători!“.

Butler călărea alături de superiorul lui direct, maiorul Petrov, cu care locuia, şi nu-şi mai încăpea în piele de bucurie că luase hotărîrea să plece din unitatea de gardă şi să vină în Caucaz. Părăsise Petersburgul mai ales pentru că pierduse la cărţi pînă se ruinase. Se temuse că nu va fi în stare să se abţină de la joc, deşi nici măcar nu mai avea cu ce. Acum toată povestea asta se încheiase. Avea cu totul altă viaţă, şi încă una frumoasă şi plină de fapte vitejeşti. Aici uitase şi de averea pierdută, şi de datoriile neplătite. Caucazul, războiul, soldaţii, ofiţerii, maiorul Petrov, un om curajos, beţiv şi bun la suflet – toate astea i se păreau atît de minunate, încît uneori nici nu-i venea să creadă că nu se află la Petersburg, că nu joacă în disperare cărţi şi nu mizează în camerele îmbîcsite de fum de ţigară, urîndu-l pe crupier şi simţind că-i plesneşte capul de durere, ci se află aici, într-un ţinut încîntător, printre aceşti bravi caucazieni.

„Nimeni nu-i ca noi, vînători, vînători!“ cîntau soldaţii. Calul lui mergea vioi în ritmul melodiei. Trezorka, cîinele cenuşiu şi lăţos al companiei lui Butler, alerga cu coada îmbîrligată în faţa soldaţilor şi cu un aer preocupat, de parcă el ar fi fost căpetenia. Butler îşi simţea sufletul cuprins de voie bună, de linişte şi bucurie. Pentru el războiul însemna să se expună primejdiei, riscului de a muri şi prin asta socotea că merită şi decoraţii, şi respect din partea camarazilor de aici şi a prietenilor din Rusia. Cealaltă faţă a războiului – moartea, rănile soldaţilor, ale ofiţerilor şi muntenilor –, oricît ar părea de ciudat, nu-i apărea în minte. Ba chiar, fără să-şi dea seama, ca să nu-şi strice imaginea poetică a războiului, nu se uita niciodată la cei ucişi sau răniţi. Aşa făcu şi acum. Ruşii aveau trei morţi şi douăzeci de răniţi. El trecu pe lîngă un cadavru ce zăcea pe spate şi doar cu coada ochiului observă poziţia nefirească a mîinii ca de ceară şi o pată roşie întunecată la cap. Nu se opri să vadă mai bine. În ce priveşte muntenii, aceştia îi apăreau doar ca nişte *djighiţi* de care trebuia să se apere.

— Uite, aşa stau lucrurile, frăţioare, îi spuse maiorul în pauza dintre două

cîntări. Nu-i ca la voi în Piter61: aliniere la dreapta, aliniere la stînga! Aici, după ce ne-am dat osteneala, mergem acasă. Maşurka o să ne dea plăcintă şi o ciorbă grozavă de varză. Asta da, viaţă! Nu-i aşa? Şi-acum cu *Zorile s-au ivit* înainte, comandă el soldaţilor cîntecul preferat.

Maiorul trăia ca soţ şi soţie cu fiica unui felcer. La început i se spunea Maşka, apoi Maria Dmitrievna. Maria Dmitrievna era o femeie frumoasă de vreo treizeci de ani, blondă şi pistruiată, care n-avea copii. Oricare ar fi fost trecutul ei, acum îi era prietenă credincioasă maiorului, îl îngrijea ca o dădacă, dădăceală de care el avea nevoie, pentru că adeseori se îmbăta de nu mai ştia pe ce lume se află.

Cînd au ajuns în fort, totul s-a petrecut aşa cum prevăzuse maiorul. Maria Dmitrievna îi hrăni cu bucate gustoase din belşug pe el şi pe Butler şi pe încă doi ofiţeri din detaşament, invitaţi de maior. Maiorul se îndestulă şi bău atît de zdravăn, că i se împleticea limba, şi se duse la culcare. Obosit şi el, dar mulţumit şi un pic ameţit de *cihirul* băut peste măsură, Butler se retrase în odăiţa lui şi abia reuşi să se dezbrace şi să-şi pună palma sub capul lui frumos, cu părul creţ, că şi căzu într-un somn adînc, neîntrerupt şi fără vise.

XVII

Aulul pustiit de atacul ruşilor era tocmai acela în care Hagi Murad îşi petrecuse noaptea dinaintea trecerii sale la ruşi.

Sado, cel la care înnoptase Hagi Murad, fugise cu familia în munţi cînd ruşii se apropiau de aul. La întoarcere, îşi găsi *saklia* distrusă: acoperişul prăbuşit, uşa şi stîlpii de la intrare arşi, iar interiorul pîngărit. Fiul său, băiatul acela frumos, cu ochi strălucitori, care se uita plin de admiraţie la Hagi Murad, fusese adus mort la moschee, pe spinarea unui cal acoperit cu o manta. Îl străpunseseră cu baioneta pe la spate. Femeia plăcută la înfăţişare, care îl servise pe Hagi Murad în timpul vizitei sale, stătea acum aplecată asupra fiului ei, cu părul despletit, cu cămaşa sfîşiată pe piept, descoperindu-i sînii bătrîni şi lăsaţi, şi îşi înfigea pînă la sînge unghiile în obraji, urlînd fără încetare. Sado luă un tîrnăcop şi o lopată şi ieşi cu rudele sale să sape un mormînt fiului. Bătrînul bunic şedea lîngă peretele căsuţei dărăpănate şi, crestînd o nuia, privea năuc în gol. Tocmai se întorsese de la stupărie, unde două stoguri mici de fîn

fuseseră incendiate. Caişii şi vişinii, sădiţi şi îngrijiţi de bătrîn, fuseseră doborîţi şi arşi, dar, lucrul cel mai grav, ruşii dăduseră foc la stupii cu albine. Bocetele femeilor răsunau din toate casele şi din piaţa unde se mai aduseseră două cadavre. Copiii mici urlau laolaltă cu mamele lor. Mugeau de foame şi vitele pe care sătenii nu mai aveau cu ce să le hrănească. Copiii mai mari nu se jucau, ci se uitau speriaţi la oamenii mari.

În fîntînă fuseseră aruncate mizerii, fără îndoială intenţionat, ca să nu se mai poată folosi apa. Fusese spurcată şi moscheea, iar acum molahul şi *mutalimii*62 o curăţau.

Bătrînii se adunaseră în piaţă şi, stînd pe vine, discutau despre ce e de făcut în situaţia de acum. Nu pomenea nimeni de ura împotriva ruşilor. Sentimentul care-i stăpînea pe toţi cecenii, de la mic la mare, era mai puternic decît ura. Aici nu era vorba de ură, întrucît ei refuzau să-i considere fiinţe omeneşti pe cîinii de ruşi, ci de repulsie, scîrbă şi uluire în faţa cruzimii fără rost a acestor creaturi. Astfel că dorinţa de a-i distruge, aşa cum stîrpeşti şobolanii, păianjenii veninoşi şi lupii, era pentru ei la fel de firească ca sentimentul de autoconservare.

Locuitorii aulului aveau de ales: ori să rămînă pe loc şi să refacă cu eforturi teribile tot ce-şi înjghebaseră cu atîta trudă, bunurile distruse atît de uşor şi de prosteşte, aşteptînd ca în orice clipă să se repete nelegiuirea, ori, în pofida legii religioase, a dezgustului şi a dispreţului faţă de ruşi, să se supună acestora.

După ce-şi făcură rugăciunile, bătrînii hotărîră cu toţii să trimită soli la Şamil, cu rugămintea să le vină în ajutor, şi apoi se apucară să înlăture stricăciunile.

XVIII

A treia zi după atac, dimineaţa nu prea devreme, Butler ieşi prin cerdacul din spate în stradă să se plimbe şi să ia puţin aer înainte de ceaiul pe care îl bea de obicei cu Petrov. Soarele se ridicase deasupra munţilor şi te dureau ochii să priveşti casele albe de lut de pe partea dreaptă a străzii, în schimb, ca întotdeauna, era plăcut şi odihnitor să priveşti spre stînga, la munţii negri, acoperiţi de păduri, care se înălţau în depărtări, lăsînd să se întrevadă printre ei lanţul de piscuri alburii de zăpadă ce se străduiau, ca întotdeauna, să se

asemene cu norii.

Butler admira munţii, trăgea adînc aer în piept şi era bucuros că trăieşte, că lui anume îi e dat să trăiască, şi că se află într-un ţinut atît de minunat. Se bucura puţin şi pentru că se comportase atît de bine în lupta de ieri şi la atac, dar mai ales în timpul retragerii, cînd treaba se înfierbîntase destul de tare. Se bucura şi amintindu-şi că, la întoarcerea lor din misiune, Maşa sau Maria Dmitrievna, femeia lui Petrov, îi ospătase şi se purtase simplu şi drăguţ cu toată lumea, însă, după cum i se păruse lui, fusese tandră îndeosebi cu el. Cu cosiţa ei bogată, cu umerii largi, cu pieptul înalt şi cu zîmbetu-i luminos pe chipul blajin acoperit de pistrui, Maria Dmitrievna îl atrăgea fără voia lui. El era un holtei tînăr şi voinic şi uneori avea impresia că ea parcă l-ar fi dorit. Butler însă socotea că lucrul acesta n-ar fi cinstit faţă de camaradul său sincer şi bun la suflet, drept care păstra cu Maria Dmitrievna o relaţie cît se poate de simplă şi respectuoasă, bucuros că reuşea să se poarte astfel.

Gîndurile îi fură abătute de tropotul unor copite de cai ce se auzeau venind înspre el pe drumul prăfuit. Păreau a fi mulţi oameni călare. Îşi înălţă capul şi zări în capătul străzii un grup de călăreţi ce se apropiau la pas. În faţa a vreo douăzeci de cazaci înaintau doi bărbaţi: unul într-o *cerkeză* albă şi cu *papahă* înaltă cu turban pe cap, celălalt – un ofiţer rus, negricios, cu nasul acvilin, într-o *cerkeză* albastră, cu risipă de argint pe ornamentele hainei şi ale armelor. Bărbatul cu turban călărea un roib roşcat de toată frumuseţea cu capul mic şi ochi superbi. Ofiţerul era pe un cal înalt şi cu o ţinută elegantă, rasa Karabah. Mare amator de cai, Butler aprecie pe dată vigoarea şi puterea primului cal şi se opri să afle cine erau oamenii aceştia.

— Asta casă comandant militar? îl întrebă ofiţerul, arătînd cu biciuşca spre casa lui Ivan Matveevici şi trădîndu-şi obîrşia străină prin accent şi prin forma invariabilă a cuvintelor.

— Chiar asta e, răspunse Butler. Dar acesta cine este? continuă el, apropiindu-se de ofiţer şi arătînd din ochi spre bărbatul cu turban.

— Hagi Murad este. Venit aici, musafir la comandant militar, răspunse ofiţerul.

Butler ştia de Hagi Murad şi de trecerea lui la ruşi, dar nu se aştepta deloc să-l vadă aici, într-un fort atît de mic.

Hagi Murad îl privea prietenos.

— Noroc, *koşkoldî*63, îl salută Butler în tătară, formulă învăţată de curînd.

— *Sau bul*64, răspunse Hagi Murad, dînd din cap.

Apoi se apropie de Butler şi-i întinse mîna, în care ţinea biciuşca atîrnată de două degete.

— Comandant? întrebă el.

— Nu, comandantul e înăuntru, mă duc să-l chem, se adresă Butler ofiţerului şi, urcînd treptele, împinse uşa.

Dar uşa „intrării principale“, cum o numea Maria Dmitrievna, era încuiată. Butler bătu, însă nu răspunse nimeni, aşa că ocoli casa spre intrarea din spate. Îşi strigă ordonanţa, dar tot nu răspunse nimeni şi, pentru că nu găsi pe nici una dintre cele două ordonanţe, intră în bucătărie. Legată la cap cu un batic, îmbujorată, cu mînecile suflecate pe braţele ei albe şi pline, Maria Dmitrievna tăia un aluat întins pe masă, alb ca mîinile ei, în bucăţele mici pentru piroşti.

— Unde s-au evaporat ordonanţele? o întrebă el.

— S-au dus să se aghesmuiască, spuse Maria Dmitrievna. Da’ ce treabă ai cu ei?

— Să descuie uşa. În faţa casei stă o ceată întreagă de munteni. A venit Hagi Murad.

— Altceva nu ţi-ai găsit să scorneşti, zise Maria Dmitrievna zîmbind.

— Nu glumesc, chiar aşa este. Aşteaptă în faţa cerdacului.

— Chiar aşa?

— De ce-aş minţi? Du-te şi dumneata să-i vezi în faţa casei.

— Ia te uită ce istorie! exclamă Maria Dmitrievna, lăsîndu-şi mînecile în jos şi pipăindu-şi cu mîna agrafele din cosiţa bogată. Atunci mă duc să-l trezesc pe Ivan Matveevici.

— Las’ că mă duc eu. Iar tu, Bondarenko, mergi să descui uşa, spuse Butler.

— E bine şi aşa, zise Maria Dmitrievna şi se apucă iarăşi de treabă.

Aflînd că Hagi Murad venise la el, Ivan Matveevici, care auzise de prezenţa acestuia în Groznaia, nu se miră cîtuşi de puţin, ci, ridicîndu-se din pat, îşi răsuci o ţigară, o aprinse şi începu să se îmbrace, tuşind gros şi bombănindu-şi şefii care i-l trimiseseră pe „diavolul ăsta“. După ce se îmbrăcă, ceru ordonanţei să-i dea „doctoria“. Ştiind că „doctoria“ se numea vodcă, soldatul se conformă.

— Nimic mai rău decît să amesteci băuturile, mormăi el, după ce dădu pe gît vodca şi mîncă o bucăţică de pîine neagră. Uite, ieri am băut *cihir* şi azi mă doare capul. Ei, acum sînt gata, anunţă el şi intră în sufragerie unde Butler îi

condusese deja pe Hagi Murad şi pe ofiţerul care-l însoţea.

Acesta din urmă îi înmînă lui Ivan Matveevici ordinul comandantului flancului stîng al armatei de a-l primi pe Hagi Murad şi de a-l lăsa să comunice cu muntenii prin intermediul emisarilor, dar să nu i se permită ieşirea din fort decît însoţit de un grup de cazaci.

Cînd termină de citit ordinul, Ivan Matveevici îl fixă pe Hagi Murad cu privirea, apoi se afundă din nou în citirea documentului. După ce-şi mai trecu de cîteva ori privirea de la hîrtie la oaspete, rămase, în sfîrşit, cu ochii aţintiţi asupra lui Hagi Murad şi zise:

— *Iakşi, bek, iakşi*65. Să rămînă la noi. Spune-i că mi s-a ordonat să nu-i dau drumul de aici. Iar dacă-i ordin, e lucru sfînt. Dar unde să-l instalăm? Tu ce părere ai, Butler? În cancelarie?

Butler nu apucă să răspundă, că Maria Dmitrievna, care venise din bucătărie şi stătea în cadrul uşii, se adresă lui Ivan Matveevici:

— De ce în cancelarie? Mai bine aici. Îi dăm camera de oaspeţi şi cămara. Cel puţin o să-l avem sub ochi, spuse ea şi se uită la Hagi Murad, dar cînd privirile li se întîlniră, se uită iute în altă parte.

— Ce să zic, cred că Maria Dmitrievna are dreptate, spuse Butler.

— Ia du-te în altă parte, femeile n-au ce căuta aici, zise Ivan Matveevici, încruntîndu-se.

În tot acest răstimp, Hagi Murad stătuse jos cu mîna pe mînerul pumnalului şi cu un zîmbet vag ironic pe buze. Le spuse că îi este totuna unde locuieşte. Singurul lucru de care are nevoie şi pe care serdarul i-l îngăduise era să ţină legătura cu muntenii şi de aceea ar dori ca aceştia să fie lăsaţi să vină la el. Ivan Matveevici îl asigură că aşa va face şi îl rugă pe Butler să se ocupe de oaspeţi pînă li se va aduce o gustare şi li se vor pregăti camerele, în timp ce el va pleca la cancelarie să alcătuiască documentele necesare şi să dea dispoziţiile de rigoare.

Relaţiile lui Hagi Murad cu noile sale cunoştinţe s-au lămurit de la bun început. Faţă de Ivan Matveevici a simţit repulsie şi dispreţ din prima clipă şi în continuare l-a tratat mereu de sus. Îi plăcea în chip deosebit Maria Dmitrievna care-i pregătea şi-i aducea mîncarea. Îi plăcea şi simplitatea, şi frumuseţea ei aparte, diferită de a femeilor din neamul lui, şi atracţia ei pentru el care i se transmitea automat şi lui. Încerca să n-o privească, să nu-i vorbească, dar ochii i se îndreptau fără voie spre ea, urmărindu-i mişcările.

Cu Butler s-a împrietenit din primul moment al cunoştinţei lor. Discuta îndelung cu el şi cu plăcere, întrebîndu-l de viaţa lui şi povestindu-i de a sa, îi relata veştile primite de la emisari în legătură cu situaţia familiei lui, ba chiar îi cerea sfatul în privinţa deciziilor ce trebuiau luate.

Veştile aduse de emisarii lui nu erau bune. În cele patru zile petrecute în fort, aceştia au venit de două ori şi în ambele dăţi noutăţile au fost proaste.

XIX

Curînd după ce Hagi Murad trecuse de partea ruşilor, familia lui fusese dusă în aulul Vedeno, unde era ţinută sub pază în aşteptarea hotărîrii lui Şamil. Femeile – bătrîna Patimat şi cele două soţii ale lui Hagi Murad, cu cei cinci copii mici trăiau în stare de arest în *saklia* sutaşului Ibrahim Raşid, în timp ce fiul lui Hagi Murad, Iusuf, un tînăr de optsprezece ani, era închis în temniţă, adică într-o groapă mai adîncă de un stînjen, împreună cu patru nelegiuiţi care aşteptau, ca şi el, să li se hotărască soarta.

Iar hotărîrea nu se luase, pentru că Şamil era plecat să lupte împotriva ruşilor.

La 6 ianuarie 1852, Şamil se întorcea acasă, în Vedeno, după o bătălie cu ruşii care socoteau că acesta fusese înfrînt şi nevoit să se retragă în Vedeno. Însă după părerea lui Şamil şi a *murizilor* săi, el învinsese şi-i gonise pe ruşi. În lupta aceasta, Şamil în persoană trăsese cu puşca, ceea ce se întîmpla foarte rar. Scoţîndu-şi sabia din teacă, îşi repezise calul împotriva duşmanilor, dar *murizii* care-l însoţeau îl opriseră. Doi dintre ei fuseseră ucişi chiar lîngă el.

Era ziua în amiaza mare cînd Şamil, împreună cu o ceată de *murizi* care îşi etalau calităţile de adevăraţi *djighiţi*, trăgînd din puşti şi din pistoale şi cîntînd fără încetare *La ilaha ilallah*, apărură în aulul unde îşi aveau locuinţele.

Toţi locuitorii marelui aul Vedeno ieşiseră în stradă şi se urcaseră pe acoperişuri ca să-şi întîmpine conducătorul şi, în semn de triumf, trăgeau şi ei din puşti şi din pistoale. Şamil venea pe un cal alb arăbesc care, înfierbîntat, fornăia vesel simţind apropierea casei. Harnaşamentul calului era foarte simplu, fără podoabe de aur sau argint: un căpăstru roşu de piele, lucrat cu fineţe, cu o tăietură subţire de-a lungul lui, scări metalice ca nişte cupe şi o pocladă roşie ce se zărea de sub şa. Imamul purta o haină de postav cafeniu, cu garnitură de

blană neagră la gît şi la mîneci. Talia lui suplă era încinsă strîns cu o curea neagră de care atîrna un pumnal. Pe cap avea o *papaha* înaltă cu fundul turtit şi cu un ciucure negru, înfăşurată de un turban alb al cărui capăt îi cădea pe lîngă gît. Era încălţat în *ciuveaci* verzi, iar pulpele îi erau cuprinse în jambiere negre, cusute pe margini cu găitan simplu.

În mare, imamul nu purta nimic strălucitor, astfel că statura lui înaltă, dreaptă şi puternică, în veşminte lipsite de podoabe, înconjurată de *murizi* ale căror haine şi arme erau ornate din belşug cu aur şi argint, răspîndea acel aer de măreţie pe care el conta şi pe care se pricepea să-l insufle poporenilor. Chipul palid, încadrat de o barbă roşcată, tunsă scurt, cu ochii mici şi mijiţi, era încremenit, ca tăiat în piatră. Străbătînd aulul, el simţea miile de ochi aţintiţi asupra lui, însă privirea sa nu căta la nimeni. Soţiile lui Hagi Murad şi copiii ieşiseră în prag cu toţi ceilalţi ai casei unde locuiau să vadă sosirea lui Şamil. Numai bătrîna Patimat, mama lui Hagi Murad, rămăsese înăuntru, şezînd ca de obicei pe jos, cu părul cărunt despletit, cuprinzîndu-şi genunchii ascuţiţi cu braţele ei lungi. Ochii săi negri şi arzători priveau clipind des la focul de vreascuri ce se stingea în vatră. Ca şi fiul ei, îl urîse dintotdeauna pe Şamil, iar acum îl ura mai mult ca oricînd şi nu dorea să-l vadă.

Nu vedea intrarea triumfală a lui Şamil nici fiul lui Hagi Murad. Din groapa lui întunecată şi urît mirositoare auzea doar împuşcăturile şi cîntecele şi se chinuia cum numai tinerii plini de viaţă, dar lipsiţi de libertate, se pot chinui. Stînd în duhoarea gropii împreună cu ceilalţi nefericiţi închişi acolo, murdari şi secătuiţi de puteri, urîndu-se unii pe alţii, el îi invidia acum din tot sufletul pe cei care, bucuroşi de aer curat, de lumină şi libertate, îşi jucau voiniceşte caii în jurul comandantului lor, trăgeau focuri şi cîntau în cor *La ilaha ilallah*.

După ce trecu prin aul, Şamil intră într-o curte spaţioasă, alipită de alta interioară, unde se afla seraiul. Doi lezghini înarmaţi îl întîmpinară în faţa porţii deschise a primei curţi, care era ticsită de lume. Veniseră cu treabă oameni din locuri îndepărtate, erau şi alţii cu tot felul de cereri, dar şi persoane chemate de Şamil la judecată. La intrarea lui Şamil, toţi cei din curte se ridicară şi îl salutară respectuos, ducîndu-şi mîinile la piept. Cîţiva stăteau în genunchi şi rămaseră aşa tot timpul cît Şamil traversă curtea de la prima poartă spre cealaltă din interior. Deşi Şamil recunoscuse printre cei care-l aşteptau multe feţe neplăcute lui şi destui solicitatori plicticoşi care cereau să fie luaţi în seamă, el trecu printre ei cu acelaşi chip împietrit şi, ajungînd în curtea interioară,

descălecă lîngă intrarea în casa din stînga porţii.

Încordarea de după luptă era mai mult sufletească decît fizică, pentru că Şamil ştia prea bine că atacul lui fusese un eşec, deşi toţi din jur îl considerau o victorie, ştia că multe aule cecene fuseseră pîrjolite şi distruse şi că cecenii, un popor nechibzuit şi schimbător, vor şovăi, iar unii dintre ei, mai apropiaţi de ruşi, vor trece de partea lor. Toate acestea îl apăsau, trebuia să ia măsuri, însă în clipa asta Şamil n-avea chef nici să întreprindă ceva, nici să se gîndească la vreo soluţie. Acum voia doar odihnă şi desfătarea în mîngîierile celei mai iubite dintre soţiile sale, Aminet, o kistină[66] de optsprezece ani, sprintenă şi cu ochi negri.

Dar n-avea cum s-o vadă acum pe Aminet, care era pe aproape, în spatele gardului ce despărţea în curtea interioară încăperile femeilor de cele ale bărbaţilor. Şamil era sigur că chiar în clipa cînd descăleca, Aminet şi celelalte soţii îl priveau prin crăpătura gardului, însă n-avea cum să meargă la ea, nu putea nici măcar să se întindă pe salteaua de puf şi să-şi odihnească trupul ostenit. Mai înainte de toate trebuia să facă *namazul*[67] de amiază, de care n-avea nici un chef, dar pe care nu-l putea neglija, dată fiind poziţia lui de lider religios al poporului. Pe de altă parte, de rugăciunea asta avea nevoie ca de hrana zilnică. Şi el îşi făcu spălatul ritual şi rugăciunea. Apoi îi chemă pe cei care-l aşteptau.

Primul intră Djemal Edin, socrul şi învăţătorul său, un bătrîn înalt, plăcut la înfăţişare, cu o barbă albă ca neaua şi cu obrazul rumen. După ce înălţă o rugăciune Domnului, începu să-l întrebe pe Şamil cum au decurs luptele şi îi povesti ce s-a petrecut în munţi în lipsa lui. Printre întîmplările de tot felul – omoruri din răzbunare, furturi de vite, acuzaţii de nerespectarea *tarikatului*[68] (fumat şi băut de vin) – Djalil Edin îl anunţă că Hagi Murad trimisese oameni ca să-i ducă pe ai săi la ruşi, dar că planul fusese descoperit şi familia acestuia se găsea acum sub pază la Vedeno, aşteptînd hotărîrea imamului. În camera de oaspeţi de alături se adunaseră bătrînii ca să dezbată toate aceste probleme şi Djemal Edin îl sfătui pe Şamil să-i întîlnească înainte de a-i lăsa să plece, întrucît aceştia îl aşteptau de trei zile.

După ce mîncă bucatele aduse de Zaidet, o femeie negricioasă şi urîtă, cu nasul ascuţit, pe care n-o iubea, dar care era prima lui soţie, Şamil trecu în camera de oaspeţi.

Cei şase bătrîni din Sfatul său, cu bărbi albe, cărunte sau roşcate, pe cap cu

papaha înaltă, cu şi fără turban, îmbrăcaţi în *beşmeturi* şi *cerkeze* noi, cu pumnale la cingătoare, se ridicară în întîmpinarea lui Şamil care era cu un cap mai înalt decît ei. Şi ei, şi Şamil îşi înălţară braţele cu palmele întoarse şi, închizînd ochii, rostiră o rugăciune, apoi îşi şterseră faţa cu mîinile, coborîndu-le de-a lungul bărbii şi împreunîndu-le. După aceea se aşezară cu toţii, cu Şamil în mijloc, pe o pernă mai înaltă, şi se apucară să dezbată toate chestiunile ce trebuiau rezolvate.

Cazurile învinuiţilor de fărădelegi au fost judecate după *şariat*: pe doi bărbaţi acuzaţi de furt îi pedepsiră cu tăierea mîinii, pe altul îl condamnară la moarte prin tăierea capului, pentru omor, iar trei dintre ei fură iertaţi. Apoi începură să discute problema cea mai însemnată: ce măsuri să ia împotriva cecenilor care treceau de partea ruşilor. Pentru zădărnicirea unor asemenea fapte, Djemal Edin compusese următoarea proclamaţie:

„Vă doresc pace veşnică întru Dumnezeu cel atotputernic. Aud că ruşii vă ademenesc şi vă cheamă să vă supuneţi lor. Nu le daţi crezare şi nu vă înrobiţi lor, ci răbdaţi. Dacă nu veţi primi răsplată pentru aceasta în viaţa de aici, veţi fi răsplătiţi în cea viitoare. Aduceţi-vă aminte cum era înainte, cînd vă luau armele. Dacă în 1840 Dumnezeu nu v-ar fi luminat mintea, acum aţi fi fost soldaţi şi aţi fi purtat baionete în loc de pumnale, iar soţiile voastre n-ar mai fi umblat în şalvari şi ar fi fost pîngărite. Chibzuiţi la cele viitoare după cele ce-au fost. Mai bine să mori în luptă cu ruşii decît să trăieşti cu necredincioşii. Aveţi răbdare şi eu am să vin la voi cu Coranul şi sabia şi am să vă conduc împotriva ruşilor. Aşa că acum vă poruncesc cu străşnicie nu numai să nu puneţi ceva la cale, dar nici măcar să nu vă treacă prin cap gîndul să vă supuneţi ruşilor“.

Şamil aprobă proclamaţia şi, după ce o semnă, hotărî să fie răspîndită prin aule.

Apoi dezbătură cazul lui Hagi Murad, de mare însemnătate pentru Şamil. Deşi nu voia să recunoască, ştia că dacă Hagi Murad, cu abilitatea, curajul şi vitejia sa, ar fi fost alături de el, nu s-ar fi întîmplat nimic din cele ce se petreceau acum în Cecenia. Ar fi fost bine să se împace cu Hagi Murad şi să se bucure din nou de serviciile lui. Dar dacă aşa ceva nu era posibil, nu putea totuşi să admită ca el să-i ajute pe ruşi. Şi de aceea trebuia neapărat să-l cheme aici şi apoi să-l ucidă. Putea ori să trimită la Tiflis pe cineva ca să-l omoare acolo, ori să-l cheme încoace şi să termine cu el. Singurul mijloc de a-l ademeni era familia lui şi mai ales fiul său pe care – Şamil o ştia prea bine – Hagi Murad

îl iubea nespus. Trebuia aşadar să acţioneze prin intermediul fiului.

În timp ce bătrînii se sfătuiau, Şamil închise ochii şi rămase tăcut.

Bătrînii ştiau că lucrul acesta însemna că el ascultă glasul proorocului care-i arăta ce trebuie făcut. După cinci minute de tăcere solemnă, Şamil deschise ochii pe jumătate şi spuse:

— Aduceţi-l la mine pe fiul lui Hagi Murad.

— E aici, zise Djemal Edin.

Într-adevăr, Iusuf, fiul lui Hagi Murad, slab, palid, cu hainele zdrenţuite şi mirosind urît, dar frumos la trup şi la faţă, cu ochii la fel de negri şi arzători, ca ai bunicii sale Patimat, se afla lîngă poarta exterioară, aşteptînd să fie chemat.

Iusuf nu împărtăşea sentimentele tatălui său împotriva lui Şamil. Nu ştia tot ce se întîmplase în trecut sau chiar dacă ştia, pentru că nu trăise acele evenimente, nu înţelegea de ce tatăl său îl urăşte cu atîta îndîrjire pe Şamil. Nu-şi dorea decît să-şi ducă mai departe viaţa uşoară şi în huzur pe care, ca fiu de *naib*, o avusese în Hunzah şi i se părea total fără rost să-l duşmănească pe Şamil. În pofida convingerilor tatălui său, era încîntat de Şamil şi avea un adevărat cult pentru el, ca mai toţi muntenii. Acum intră în camera de oaspeţi plin de respect şi de teamă şi, oprindu-se la uşă, întîlni privirea crîncenă, printre pleoapele întredeschise, a lui Şamil. Rămase o clipă nemişcat, apoi se apropie de Şamil şi-i sărută mîna mare şi albă, cu degete lungi.

— Tu eşti fiul lui Hagi Murad?

— Da, imam.

— Ştii ce a făcut el?

— Ştiu, imam, şi-mi pare rău.

— Ştii să scrii?

— M-am pregătit să fiu molah.

— Atunci scrie tatălui tău că, dacă se întoarce la mine pînă la *bairam*69, am să-l iert şi totul va fi ca înainte. Dacă însă rămîne la ruşi – Şamil îşi încruntă ameninţător sprîncenele –, bunica şi mama ta vor fi trimise la îndemîna altora prin aule, iar ţie am să-ţi tai capul.

Pe faţa lui Iusuf nu tresări nici un muşchi. Tînărul îşi plecă fruntea în semn că înţelesese cuvintele lui Şamil.

— Aşa să-i scrii şi apoi dă-i scrisoarea trimisului meu.

Şamil tăcu şi se uită lung la Iusuf.

— Scrie-i că mi s-a făcut milă de tine şi că n-am să te ucid, ci am să-ţi scot

ochii, aşa cum procedez cu toţi trădătorii. Pleacă.

Iusuf păru liniştit în prezenţa lui Şamil, dar cînd îl scoaseră din cameră, se aruncă asupra celui care-l însoţea, îi smulse pumnalul din teacă şi vru să-şi taie beregata, dar îl prinseră de mîini, îl legară şi-l duseră înapoi în groapă.

În aceeaşi zi, pe înserate, după ce-şi încheie rugăciunea, Şamil îşi puse blana albă, trecu dincolo de gard în acea parte a curţii, unde erau cămările nevestelor lui, şi se îndreptă spre odaia lui Aminet. Dar Aminet nu era acolo, se dusese la soţiile mai bătrîne. Străduindu-se să nu fie zărit, stătea în spatele uşii aşteptînd-o. Aminet însă era supărată pe Şamil, fiindcă îi dăruise nişte mătase lui Zaidet, nu ei. Îl văzuse cînd ieşise şi o pornise spre încăperea ei, căutînd-o. Nu se întorsese dinadins. Rămase îndelung în uşa camerei lui Zaidet şi, chicotind uşurel, urmărea silueta albă care ba intra, ba ieşea din odaia ei. După ce o aşteptă în zadar, Şamil se întoarse la el abia la vremea rugăciunii de la miezul nopţii.

XX

Hagi Murad locuia de o săptămînă în fort, în casa lui Ivan Matveevici. Deşi Maria Dmitrievna se certa cu părosul Hanefi (Hagi Murad nu luase cu el decît pe Hanefi şi pe Eldar), iar odată chiar îl îmbrîncise afară din bucătărie, gest pentru care acesta era cît p-aci s-o înjunghie, era limpede că nutrea pentru Hagi Murad un sentiment de respect şi simpatie. Acum nu-i mai aducea ea mîncarea (îi lăsase lui Eldar grija asta), dar se folosea de orice prilej să-l vadă şi să-i facă pe plac. Lua parte cu însufleţire la discuţiile despre familia lui, ştia cîte soţii are, cîţi copii şi vîrsta fiecăruia, iar după sosirea vreunui emisar se interesa pe unde putea de rezultatele tratativelor.

În timpul acestei săptămîni, Butler se împrietenise la cataramă cu Hagi Murad. Uneori venea Hagi Murad în odaia lui, alteori se ducea Butler la el. Uneori stăteau de vorbă cu ajutorul interpretului, alteori se înţelegeau prin mijloace proprii, prin semne şi, mai ales, prin zîmbete. Era limpede că Hagi Murad îl îndrăgise pe Butler. Lucrul acesta se vedea din atitudinea lui Eldar faţă de el. Cînd Butler intra în odaia lui Hagi Murad, Eldar îl întîmpina cu un zîmbet larg care-i dezvelea dinţii de un alb strălucitor, îi punea în grabă perne

sub fund şi-i lua sabia, dacă o avea la el.

Butler făcuse cunoştinţă şi se împrietenise şi cu părosul Hanefi, fratele de cruce al lui Hagi Murad. Hanefi ştia multe cîntece de-ale muntenilor şi le cînta foarte bine. Ca să-i facă plăcere lui Butler, Hagi Murad îl chema pe Hanefi şi-l punea să cînte cîntecele pe care le socotea mai frumoase. Hanefi avea o voce înaltă de tenor şi cînta neobişnuit de expresiv, pronunţînd clar cuvintele. Unul dintre cîntecele preferate ale lui Hagi Murad îl tulbură mult pe Butler prin melodia lui solemnă şi tristă. Îl rugă pe interpret să i-l traducă şi-şi notă cuvintele.

Era un cîntec despre răzbunarea sîngelui prin sînge, acea tradiţie care-i lega pe Hanefi şi Hagi Murad.

Cuvintele sunau astfel:

„Pămîntul se va usca pe mormîntul meu şi mă vei uita, iubita mea mamă! Iarba va acoperi mormintele din ţintirim şi-ţi va înăbuşi durerea, bătrînul meu tată. Lacrimile se vor usca în ochii surorii mele şi durerea din inima ei îşi va lua zborul.

Dar tu, frate mai mare, n-ai să mă uiţi pînă ce moartea nu mi-o vei răzbuna. N-o să mă uiţi nici tu, al doilea frate al meu, pînă ce nu vei zăcea lîngă mine.

Eşti fierbinte, glonţule, şi moarte mi-aduci, dar n-ai fost tu oare robu-mi credincios? O să m-acoperi, neagră ţărînă, dar nu pe tine oare te-am frămîntat în copitele calului? Eşti rece, moarte, dar n-am fost eu oare stăpînul tău? Ţărîna îmi va primi trupul, cerul îmi va primi sufletul“.

Hagi Murad asculta întotdeauna cu ochii închişi cîntecul acesta şi la ultima notă prelungă, ce se stingea încet, spunea în ruseşte:

— Cîntec bun, cîntec înţelept.

Odată cu sosirea lui Hagi Murad şi cu apropierea de el şi de *murizii* lui, Butler era tot mai fermecat de poezia vieţii aparte, plină de energie, pe care o duceau muntenii. Îşi făcuse rost de un *beşmet*, de o *cerkeză* şi de jambiere şi i se părea că el însuşi e muntean şi duce o viaţă ca a lor.

În ziua plecării lui Hagi Murad, Ivan Matveevici adună cîţiva ofiţeri ca să-l petreacă. Aceştia şedeau care în jurul unei măsuţe unde Maria Dmitrievna le turna ceai, care la o altă masă cu vodcă, *cihir* şi gustări, cînd Hagi Murad, îmbrăcat de drum şi înarmat, intră în cameră şchiopătînd, cu paşi grăbiţi şi uşori.

Se ridicară cu toţii în picioare şi-i strînseră pe rînd mîna. Ivan Matveevici îl

invită să stea pe divan, dar el, mulţumindu-i, se aşează pe un scaun lîngă fereastră. Nu-l tulbură deloc tăcerea care se lăsă în încăpere la intrarea lui. Se uită atent la cei din jur şi-şi opri privirea pe masa pe care erau samovarul şi gustările. Petrokovski, un ofiţer ager la minte, care îl vedea pentru prima dată pe Hagi Murad, îl întrebă prin interpret, dacă i-a plăcut la Tiflis.

— *Aya*, răspunse el.

— Spune că da, traduse interpretul.

— Şi ce i-a plăcut mai mult?

Hagi Murad răspunse ceva.

— Cel mai mult i-a plăcut teatrul.

— Dar la balul comandantului suprem i-a plăcut?

Hagi Murad se încruntă.

— Fiecare popor îşi are obiceiurile sale. La noi femeile nu se îmbracă aşa, spuse el uitîndu-se spre Maria Dmitrievna.

— Dar ce nu i-a plăcut acolo?

— Avem noi un proverb care sună cam aşa, îi spuse el tălmaciului. Cîinele l-a ospătat pe catîr cu carne, iar catîrul pe cîine cu fîn şi amîndoi au rămas flămînzi. Hagi Murad surîse. Fiecare popor găseşte că obiceiurile lui sînt cele bune.

Conversaţia se întrerupse aici. Ofiţerii se apucară unii să bea ceai, alţii să ia din gustări. Hagi Murad luă paharul de ceai oferit de Maria Dmitrievna şi-l puse în faţa sa.

— Mai doreşti ceva? Frişcă? O chiflă?

Hagi Murad înclină din cap.

— Aşadar, ne spunem la revedere! spuse Butler, atingîndu-i genunchiul. Cînd ne mai vedem?

— La revedere, la revedere, spuse zîmbind Hagi Murad în ruseşte. *Kunak bulur*. Eu *kunak* bun la tine. E timpul – haida plecat eu, zise el clătinînd din cap în direcţia în care trebuia să plece.

În uşa camerei apăru Eldar cu ceva mare şi alb peste umăr şi cu o sabie în mînă. Hagi Murad îl chemă lîngă el. Eldar se apropie cu paşi mari şi îi dădu mantaua albă şi sabia. Hagi Murad se ridică în picioare, luă mantaua şi, aruncîndu-şi-o pe braţ, i-o întinse Mariei Dmitrievna, spunîndu-i ceva tălmaciului. Acesta spuse:

— El a zis: ai lăudat mantaua, primeşte-o.

— De ce? întrebă Maria Dmitrievna, roşind.

— Aşa trebuie. *Adat*[70] aşa, explică Hagi Murad.

— Dacă-i aşa, mulţumesc, spuse Maria Dmitrievna luînd mantaua. Dea Domnul să-ţi recapeţi fiul. *Ulan iakşi*[71], adăugă ea. Tradu-i că îi doresc să-şi recapete toată familia.

Hagi Murad o privi pe Maria Dmitrievna şi dădu aprobator din cap. Apoi luă din mîinile lui Eldar sabia şi i-o întinse lui Ivan Matveevici. Acesta o primi şi-i spuse tălmaciului:

— Spune-i să primească de la mine juganul murg, altceva n-am ce să-i dăruiesc.

Hagi Murad îşi flutură mîna prin faţa obrazului în semn că nu-i trebuie nimic şi că n-o să ia murgul, apoi, arătînd cu mîna spre munţi şi spre inima sa, se îndreptă spre uşă. Ceilalţi porniră în urma lui. Ofiţerii care rămăseseră în cameră scoaseră sabia dăruită din teacă ca să-i cerceteze lama şi deciseră că era o *Gurda*[72] veritabilă.

Butler ieşi cu Hagi Murad în pridvor. Dar aici se petrecu un lucru la care nu se aştepta nimeni şi care s-ar fi putut termina cu moartea lui Hagi Murad, dacă acesta n-ar fi fost atît de ager, de curajos şi de îndemînatic.

Locuitorii aulului Taş Kiciu, care-l ţineau la mare cinste pe Hagi Murad şi nu o dată veniseră în fort ca măcar să-l vadă pe celebrul *naib*, îi trimiseseră soli cu trei zile înainte de plecare să-l invite în ziua de vineri la moscheea lor. Dar cnejii kumîci din Taş Kiciu, care-l urau pe Hagi Murad şi doreau răzbunare prin sînge, aflînd de invitaţie, dăduseră de ştire locuitorilor că nu-l vor lăsa pe Hagi Murad în moschee. Oamenii se răzvrătiseră şi se luaseră la bătaie cu susţinătorii cnejilor. Autorităţile ruseşti potoliseră muntenii şi trimiseseră vorbă lui Hagi Murad să nu se ducă la moschee. Hagi Murad se supusese ordinului şi toată lumea crezuse că incidentul luase sfîrşit.

Dar chiar în clipa plecării lui Hagi Murad, cînd acesta ieşise în pridvor, iar caii stăteau la intrare, Arslan Han, pe care-l cunoşteau şi Butler, şi Ivan Matveevici, se apropie călare de casă.

Zărindu-l pe Hagi Murad, scoase pistolul de la cingătoare şi-l îndreptă spre el. Dar nu apucă să tragă, pentru că Hagi Murad, cu tot şchiopătatul lui, se aruncă din prag, ca o pisică, asupra lui Arslan Han. Acesta trase, însă nu-l nimeri. Hagi Murad alergă spre el, cu o mînă prinse calul de dîrlogi, iar cu cealaltă scoase pumnalul din teacă, strigînd ceva în tătară.

Butler şi Eldar ajunseră în acelaşi timp la cei doi duşmani şi îi apucară de mîini. La auzul împuşcăturii ieşi din casă şi Ivan Matveevici.

— Ce-ţi veni, Arslan, să pui la cale o asemenea ticăloşie la mine acasă? spuse el după ce află cum stau lucrurile. Nu e bine, frate. Pe cîmp n-are decît să învingă cine-i mai tare, dar să provoci la mine vărsare de sînge…

Arslan Han, un bărbat mic de statură, palid şi cu mustăţile negre, coborî tremurînd de pe cal, îi aruncă lui Hagi Murad o privire încărcată de ură şi intră cu Ivan Matveevici în casă. Hagi Murad se întoarse la caii lui, răsuflînd greu şi zîmbind.

— De ce voia să-l omoare? îl întrebă Butler pe tălmaci.

— Spune că aşa e legea la noi, traduse acesta cuvintele lui Hagi Murad. Arslan trebuie să se răzbune pentru sîngele vărsat. De aceea voia să-l omoare.

— Dar dacă îl va ajunge din urmă pe drum? întrebă Butler.

Hagi Murad surîse.

— Asta e. Dacă mă omoară înseamnă că aşa e voia lui Allah. Şi acum, rămîi cu bine, zise el din nou în ruseşte şi, cu mîna în coama calului, îmbrăţişă cu privirea pe cei ce ieşiseră să-l petreacă. Ochii lui se încrucişară tandru cu cei ai Mariei Dmitrievna.

— Rămîi cu bine, măicuţă, i se adresă el. Eu mulţumesc.

— Dea Domnul să-ţi răscumperi familia, repetă ea.

El nu înţelese cuvintele, dar simţi simpatia ei şi-şi plecă fruntea a salut.

— Ai grijă să nu-ţi uiţi *kunakul*, zise Butler.

— Spune-i că îi sînt prieten credincios, n-am să-l uit niciodată, răspunse el cu ajutorul interpretului şi, în pofida piciorului beteag, îşi săltă repede şi uşor trupul pe şaua înaltă, abia atingînd scara.

După ce-şi aranjă sabia şi-şi pipăi cu un gest maşinal pistolul, se îndepărtă de casa lui Ivan Matveevici, cu acea înfăţişare mîndră şi războinică a oricărui muntean călare. Hanefi şi Eldar încălecară şi ei, îşi luară rămas-bun cu prietenie de la gazde şi ofiţeri şi porniră la trap în urma *murşidului* lor.

Ca întotdeauna, cei rămaşi începură să vorbească despre cel care tocmai plecase.

— Ce om minunat!

— Ca un lup s-a aruncat asupra lui Arslan Han, se schimbase cu totul la faţă.

— Dar o să ne tragă pe sfoară. Cred că e tare viclean, spuse Petrokovski.

— Dea Domnul să fie vicleni ca el cît mai mulţi ruşi, se amestecă înciudată Maria Dmitrievna. Săptămîna asta, cît a stat la noi, n-am văzut decît lucruri bune la el, adăugă ea. Binevoitor, inteligent şi cu simţul dreptăţii.

— Cum de-ai aflat toate astea?

— Uite aşa, am aflat.

— Te-ai amorezat de el, nu-i aşa? spuse Ivan Matveevici, care tocmai intrase.

— M-oi fi amorezat şi ce vă pasă? De ce clevetiţi pe seama unui om de ispravă? O fi el tătar, dar e de ispravă.

— Ai dreptate, Maria Dmitrievna, spuse Butler. Foarte bine că i-ai luat apărarea.

XXI

Viaţa celor din forturile de avangardă pe linia cecenă îşi urma cursul obişnuit. Între timp, mai fuseseră două alarme la care au dat fuga cîteva companii şi au apărut în galopul cailor cazaci şi miliţieni, însă de fiecare dată muntenii n-au putut fi ajunşi. Într-o zi, la Vozdvijenskoe, nişte munteni au furat opt cai căzăceşti şi l-au omorît pe cazacul care-i ducea la adăpat. De la ultimul atac, cînd distruseseră aulul în care înnoptase Hagi Murad, ruşii n-au mai pornit altele. Se aştepta însă o expediţie de amploare în Cecenia Mare, în urma numirii unui nou comandant al flancului stîng în persoana prinţului Bariatinski[73].

Îndată după sosirea sa în Groznaia, prinţul Bariatinski, prieten al ţareviciului, fost comandant al regimentului Kabardinski, iar acum comandant al flancului stîng, formă un detaşament pentru a duce la îndeplinire măsurile stabilite de ţar, despre care Cernîşov îi scrisese lui Voronţov. Detaşamentul alcătuit în Vozdvijenskoe ieşi pe poziţie în direcţia Kurinsk, unde trupele tăiau pădurea.

Tînărul Voronţov locuia într-un cort magnific de postav, iar soţia lui, Maria Vasilievna venea în tabără, rămînînd adesea şi peste noapte. Relaţia dintre Maria Vasilievna şi Bariatinski nu mai era un secret pentru nimeni şi de aceea ofiţerii care nu erau în anturajul lor şi soldaţii foloseau cuvinte grele la adresa ei, pentru că prezenţa ei în tabără însemna ca ei să fie trimişi în patrule de

noapte. Muntenii obişnuiau să aducă tunuri în apropiere şi să tragă în direcţia taberei. Însă majoritatea obuzelor nu-şi atingeau ţinta şi de aceea, de regulă, nu se luau măsuri de apărare. Dar ca să împiedice muntenii să-şi aducă tunurile prea aproape şi astfel s-o sperie pe Maria Vasilievna, se trimiteau patrule. Să patrulezi însă noapte de noapte ca să nu sperii o cucoană era un lucru neplăcut şi umilitor, drept care şi soldaţii, şi ofiţerii care nu erau primiţi în înalta societate o blagosloveau pe Maria Vasilievna cu vorbe rele.

Venise din fortul său şi Butler ca să-şi petreacă zilele de concediu şi pentru a-şi întîlni colegii de la Corpul de paji şi pe vechii camarazi care acum făceau parte din regimentul Kurinski sau erau aghiotanţi şi ofiţeri de ordonanţă pe lîngă comandament. Chiar de la început se simţise foarte bine cu ei. Se instalase în cortul lui Poltoraţki şi-şi găsise aici cunoştinţe care-l primiseră cu multă bucurie. Se dusese şi la Voronţov, pe care-l cunoştea cît de cît, pentru că un timp fuseseră în acelaşi regiment. Voronţov îl primi cît se poate de amical, îl prezentă prinţului Bariatinski şi-l invită la masa de rămas-bun pe care o dădea în onoarea fostului comandant al flancului, generalul Kozlovski, predecesorul lui Bariatinski.

Prînzul a fost minunat. Fuseseră aduse şi aşezate în şir şase corturi. De-a lungul lor fusese întinsă o masă încărcată cu veselă şi sticle. Toate acestea aminteau de viaţa din Petersburg în Garda imperială. La ora două se aşezară la masă. De-o parte şi de alta, la mijloc, şedeau Kozlovski şi Bariatinski. În dreapta lui Kozlovski se afla Voronţov, la stînga lui – soţia acestuia. Pe ambele laturi ale mesei, pe lungimea ei, erau aşezaţi ofiţerii regimentelor Kabardinski şi Kurinski. Butler şedea lîngă Poltoraţki şi amîndoi sporovăiau veseli şi ciocneau cu ofiţerii din preajmă. Cînd petrecerea se încinse şi ordonanţele începură să toarne din belşug şampanie în pahare, Poltoraţki îi spuse cu teamă sinceră şi părere de rău lui Butler:

— O să se facă de rîs „nu-i aşa“ al nostru.

— Cum aşa?

— Păi trebuie să ţină un discurs. Şi cum ar putea?

— Da, frate, vorbeau între ei şi alţi ofiţeri, nu-i acelaşi lucru cu a lua cu asalt baricade sub o ploaie de gloanţe. Ba mai are alături şi o doamnă, ca să nu mai spun şi de ofiţerii aceştia din înalta societate. Zău că te apucă mila cînd te uiţi la el.

Dar iată că sosi şi clipa solemnă. Bariatinski se ridică în picioare şi,

închinînd o cupă de şampanie, ţinu un mic discurs în cinstea lui Kozlovski. După ce termină, se ridică şi Kozlovski, care începu cu un glas destul de ferm:

— Din voia Majestăţii Sale, plec de aici, mă despart de voi, domnilor ofiţeri. Dar să mă consideraţi mereu, nu-i aşa, împreună cu voi… Dumneavoastră, domnilor, vă e cunoscut, nu-i aşa, acest adevăr că unde-i unul, nu-i putere. De aceea, toate cu cîte am fost răsplătit în slujba mea, nu-i aşa, toate decoraţiile cu care am fost copleşit prin marea generozitate a Majestăţii Sale, nu-i aşa, poziţia şi reputaţia mea, toate, absolut toate – aici glasul începu să-i tremure – vi le datorez, nu-i aşa, vouă şi numai vouă, dragii mei prieteni! – Faţa lui zbîrcită se zbîrci şi mai mult. Scoase un suspin şi ochii i se umplură de lacrimi. – Din toată inima vă aduc, nu-i aşa, recunoştinţa mea sinceră şi cordială…

Incapabil să mai spună ceva, Kozlovski începu să-i îmbrăţişeze pe ofiţerii care veneau la el. Toată lumea era înduioşată. Prinţesa îşi ascunse faţa în batistă. Cu buzele tremurînd de emoţie, prinţul Semion Mihailovici clipea mărunt. Lăcrimară şi alţi ofiţeri. Nu-şi putu stăpîni lacrimile nici Butler, care-l cunoştea prea puţin pe Kozlovski. Întreaga scenă îi plăcea nespus de mult. Apoi se porniră toasturile pentru Bariatinski, pentru Voronţov, pentru ofiţeri, pentru soldaţi. Oaspeţii se ridicară de la masă ameţiţi şi de vinul băut şi de entuziasmul cazon la care erau deosebit de sensibili.

Vremea era splendidă, însorită şi blîndă, aerul – proaspăt şi înviorător. De pretutindeni se auzeau focurile trosnind, răsunau cîntece. Părea că oamenii sărbătoreau ceva anume. Înduioşat şi extrem de binedispus, Butler intră în cortul lui Poltoraţki. Aici se adunaseră cîţiva ofiţeri, pregătiseră masa de joc, iar aghiotantul pusese la bătaie o sută de ruble. De două ori ieşi Butler din cort, pipăindu-şi portofelul din buzunarul pantalonilor. Pînă la urmă, nu mai rezistă şi, deşi se jurase că nu mai joacă şi-şi dăduse cuvîntul şi fraţilor săi, începu să mizeze.

Nu trecu nici măcar o oră şi Butler, roşu la faţă şi transpirat, mînjit de cretă pe haine, cu coatele proptite pe masă, nota coloane cu cifrele mizelor pe dosul unei cărţi de joc îndoite la colţuri. Pierduse atît de mult, încît îi era teamă să facă suma cifrelor. Dar, şi fără să mai socotească, ştia că solda pe care ar fi putut s-o primească în avans şi preţul calului său, tot n-ar fi fost de ajuns să achite toţi banii datoraţi aghiotantului pe care nici nu-l cunoştea. Ar mai fi jucat, dar aghiotantul, cu o faţă severă, puse cu mîinile sale albe şi curate

pachetul de cărţi pe masă şi se apucă să socotească cifrele scrise cu creta din coloana de sub numele lui Butler. Jenat, Butler îl rugă să-l ierte că nu poate plăti pe loc întreaga sumă pierdută, dar că o va trimite de acasă. În timp ce vorbea, simţi că celorlalţi li se făcuse milă de el şi că toţi, chiar şi Poltoraţki, îi ocoleau privirea. Era ultima lui seară aici. Ar fi putut să nu joace şi să se ducă la Voronţov, unde fusese invitat, şi „totul s-ar fi terminat cu bine“, îşi spuse el. Iar acum situaţia lui nu era doar proastă, ci de-a dreptul îngrozitoare.

După ce-şi luă rămas-bun de la camarazi şi de la cunoscuţi, se duse acasă, unde se culcă imediat. Dormi optsprezece ore în şir, aşa cum fac cei care pierd la cărţi. Maria Dmitrievna, căreia îi ceruse o monedă de cincizeci de copeici ca să-i dea un bacşiş cazacului care-l însoţise, înţelese după faţa lui posomorîtă şi răspunsurile scurte că pierduse la cărţi şi sări cu gura pe Ivan Matveevici că îl lăsase să plece.

A doua zi, Butler se trezi la ora douăsprezece şi, aducîndu-şi aminte de situaţia sa, vru să se cufunde din nou în uitarea de sine din care tocmai ieşise, dar nu mai avea cum. Trebuia să ia măsuri ca să plătească cele 470 de ruble datorate practic unui necunoscut. Una din posibilităţi era să-i scrie fratelui său, căindu-se de greşeala comisă şi implorîndu-l să-i trimită pentru ultima oară 500 de ruble în contul morii ce le mai rămăsese în proprietate comună. Apoi scrise unei rubedenii zgîrcite, cu rugămintea să-i dea, cu orice dobîndă, tot cinci sute de ruble. Pe urmă se duse la Ivan Matveevici, ştiind că acesta, sau mai degrabă Maria Dmitrievna, are bani, şi-l rugă să-i împrumute cinci sute de ruble.

— Ţi-aş da, spuse Ivan Matveevici, ţi-aş da imediat, dar Maşka n-o să vrea. Femeile astea sînt strînse rău la pungă, naiba să le mai înţeleagă. Dar trebuie să ieşi cumva din încurcătură, ce naiba! N-ai putea să încerci la blestematul ăla de intendent?

Dar nici nu intra în discuţie să încerce la intendent. Aşa că salvarea lui Butler nu putea veni decît de la fratele său sau de la rubedenia zgîrcită.

XXII

Cum nu-şi atinsese scopul în Cecenia, Hagi Murad se întoarse la Tiflis. Se ducea la Voronţov în fiecare zi şi, cînd era primit, îl ruga să-i strîngă pe prizonierii munteni şi să-i predea lui Şamil în schimbul familiei sale. Îi repeta

mereu că altminteri e cu mîinile legate şi nu poate să le slujească ruşilor şi să-l distrugă pe Şamil, aşa cum şi-ar dori. Voronţov îi promitea vag că o să facă ce poate, dar tot amîna, spunînd că va rezolva problema imediat ce va veni la Tiflis generalul Argutinski74, cu care trebuia să se sfătuiască. Atunci Hagi Murad începu să-l roage pe Voronţov să-i permită să stea un timp la Nuha, un orăşel din Transcaucazia, de unde i-ar putea fi mai la îndemînă să poarte negocieri cu Şamil şi oamenii de încredere ai acestuia în privinţa familiei sale. În afară de asta, la Nuha, oraş mahomedan, se afla o moschee unde i-ar fi fost mai uşor să-şi facă rugăciunile cerute de legea mahomedană. Voronţov scrise în acest sens la Petersburg, dar între timp îi îngădui lui Hagi Murad să se mute la Nuha.

Pentru Voronţov şi pentru autorităţile petersburgheze, ca şi pentru majoritatea ruşilor care ştiau povestea lui Hagi Murad, trecerea acestuia de partea rusească însemna fie o întorsătură fericită în războiul din Caucaz, fie pur şi simplu un eveniment vrednic de luat în seamă. Pentru Hagi Murad însă, toată istoria asta, mai ales în ultimul timp, însemna o cotitură cumplită în viaţa lui. Fugise din munţi în parte ca să se salveze, în parte din ură faţă de Şamil, şi, oricît de greu îi fusese să facă gestul acesta, îşi atinsese scopul. La început se bucurase de reuşita lui şi chiar se gîndise la nişte planuri de atac împotriva lui Şamil. Dar pe urmă văzu că salvarea familiei sale, care i se păruse uşor de aranjat, era mai complicată decît îşi imaginase. Şamil pusese mîna pe ai săi, îi ţinea în captivitate şi-l ameninţa că pe femei le va trimite separat prin aule la îndemîna oricui, iar pe băiat îl va ucide sau îi va scoate ochii. Acum venise la Nuha cu intenţia să încerce să-şi smulgă familia din mîinile lui Şamil, prin viclenie sau prin forţă, cu ajutorul susţinătorilor săi din Daghestan. Ultimul emisar care venise la Nuha îi comunicase că avarii devotaţi lui se pregătesc să-i răpească pe ai săi şi să treacă împreună cu ei la ruşi, dar că, fiind prea puţini la număr, nu au curajul să facă lucrul acesta în locul unde erau întemniţaţi ai lui, adică în Vedeno, ci s-ar încumeta dacă familia ar fi mutată din Vedeno în altă parte. Ei făgăduiau să ducă operaţiunea la bun sfîrşit pe drumul spre noul adăpost. Hagi Murad îi porunci să le spună prietenilor săi că vor primi trei mii de ruble pentru salvarea familiei.

În Nuha, lui Hagi Murad i se pusese la dispoziţie o casă nu prea mare, cu cinci odăi, nu prea departe de moscheea şi de palatul hanilor. În casă mai locuiau ofiţerii desemnaţi să-l supravegheze, interpretul şi *nukerii* lui. Viaţa lui

Hagi Murad se scurgea în aşteptarea şi primirea emisarilor din munţi, dar şi în plimbări călare prin împrejurimi, lucru care i se îngăduise.

La 8 aprilie, după o astfel de plimbare, Hagi Murad află că în lipsa lui venise un funcţionar din Tiflis. În pofida dorinţei de a şti cît mai repede ce veşti îi aducea, Hagi Murad, înainte de a intra în încăperea unde-l aşteptau funcţionarul şi şeful de poliţie, se duse în camera lui şi îşi făcu rugăciunea de amiază şi abia pe urmă intră în odaia care servea şi de sufragerie, şi de sală de primire. Funcţionarul din Tiflis, consilierul de stat Kirillov, un bărbat scund şi rotofei, îi transmise dorinţa lui Voronţov să vină pe 12 aprilie la Tiflis pentru o întrevedere cu Argutinski.

— *Iakşi*, spuse Hagi Murad supărat.

Nu-i plăcuse deloc funcţionarul Kirillov.

— Dar banii i-ai adus?

— I-am adus, răspunse Kirillov.

— De data asta pentru două săptămîni, zise Hagi Murad, arătîndu-i zece degete şi apoi încă patru. Dă-mi-i.

— Vi-i dau imediat, spuse funcţionarul, scoţînd punga din geanta de voiaj. La ce i-or fi trebuind banii? îi spuse în rusă şefului de poliţie, crezînd că Hagi Murad nu pricepe, dar acesta înţelese cuvintele şi-i aruncă o privire furioasă.

În timp ce scotea banii, Kirillov, încercînd să lege o conversaţie cu Hagi Murad, ca să aibă ce-i povesti lui Voronţov la întoarcere, îl întrebă prin interpret dacă nu se plictiseşte aici. Hagi Murad îl privi dispreţuitor, dintr-o parte, pe omuleţul grăsuliu, îmbrăcat în civil şi neînarmat, şi nu-i răspunse. Tălmaciul repetă întrebarea.

— Spune-i că nu vreau să vorbesc cu el. Să-mi dea banii.

Şi se aşeză din nou la masă, pregătindu-se să numere banii.

Kirillov scoase monedele de aur şi le aşeză în şapte coloane de cîte zece galbeni (Hagi Murad primea cinci galbeni pe zi) şi le împinse spre Hagi Murad. Acesta îi vărsă în mîneca *cerkezei*, se ridică şi, absolut pe neaşteptate, îl plesni uşurel cu palma peste chelie pe consilierul de stat, după care se îndreptă spre ieşire. Kirillov sări ca ars şi porunci interpretului să-i spună că n-are dreptul să facă un asemenea gest, întrucît gradul lui e similar celui de colonel. Şeful de poliţie întări şi el spusele consilierului de stat. Dar Hagi Murad dădu din cap în semn că ştie şi ieşi din încăpere.

— Ce să-i faci? spuse şeful de poliţie. Bagă pumnalul în tine şi cu asta

basta. Cu diavolii ăştia n-ai cum să te înţelegi. Văd că începe să-şi facă de cap.

Îndată ce se lăsă întunericul, sosiră din munţi doi emisari cu glugile trase bine peste ochi. Şeful de poliţie îi conduse în odaia lui Hagi Murad. Unul dintre ei era un *tavlin* negricios şi corpolent, celălalt – un bătrîn uscăţiv. Veştile aduse nu erau îmbucurătoare pentru Hagi Murad. Prietenii lui care se angajaseră să-i salveze familia acum refuzau categoric de frica lui Şamil care îi ameninţa cu cele mai crunte pedepse pe cei care l-ar ajuta pe Hagi Murad. După ce-i ascultă pînă la capăt pe emisari, Hagi Murad îşi sprijini coatele pe picioarele încrucişate şi, aplecîndu-şi capul acoperit de *papahă*, se cufundă în tăcere. Chibzuia profund, ştiind că o face pentru ultima dată, că trebuia să ia o hotărîre decisivă. Apoi îşi înălţă capul, scoase doi galbeni şi, dînd cîte unul fiecărui emisar, spuse:

— Plecaţi.

— Ce răspuns să le dăm?

— Răspunsul va fi acela pe care-l va da Dumnezeu. Plecaţi.

Emisarii se ridicară în picioare şi ieşiră, în timp ce Hagi Murad continua să şadă pe covor, cu coatele sprijinite pe genunchi. Rămase astfel multă vreme, adîncit în gînduri.

„Ce să fac? Să mă încred în Şamil şi să mă întorc la el? E şiret ca o vulpe şi o să mă înşele. Chiar dacă n-o să mă înşele, nu pot să mă supun vicleanului ăsta roşcovan. Nu pot, pentru că acum, după ce am stat la ruşi, n-o să mai aibă încredere în mine“, îşi spunea Hagi Murad.

Îşi aminti de povestea tavlină despre un şoim care, prins de oameni, a trăit printre ei şi după o vreme s-a întors în munţi, la ai săi. S-a întors, însă cu picioarele legate cu o frînghie cu clopoţei, aşa că şoimii nu l-au primit înapoi. „Zboară la cei care ţi-au pus clopoţei de argint. Noi nu avem nici clopoţei, nici picioarele legate.“ Şoimul n-a vrut să-şi părăsească locul de baştină şi a rămas. Dar ceilalţi şoimi nu l-au vrut, s-au năpustit asupra lui şi l-au omorît.

„Tot aşa mă vor ucide şi pe mine“, îşi spuse Hagi Murad.

„Să rămîn aici? Să îngenunchez Caucazul ţarului, să cîştig glorie, ranguri, avuţii? Se prea poate“, se gîndi el, amintindu-şi de întîlnirile cu Voronţov şi de cuvintele măgulitoare ale prinţului.

„Trebuie să iau o hotărîre, altfel Şamil o să-mi omoare familia.“

Hagi Murad stătu treaz toată noaptea, frămîntat de gînduri.

XXIII

Spre miezul nopţii hotărîrea fusese luată. O să fugă în munţi şi cu avarii credincioşi lui o să năvălească în Vedeno, unde ori va muri, ori îşi va elibera familia. Nu se decise dacă o să-i ducă pe ai săi înapoi la ruşi sau o să meargă cu ei la Hunzah şi o să se lupte cu Şamil. Ştia doar că acum trebuia să fugă de la ruşi în munţi. Şi se apucă pe dată să-şi pună hotărîrea în aplicare. Îşi luă de sub pernă *beşmetul* negru, vătuit, şi merse în camera *nukerilor* care locuiau de partea cealaltă a tindei. Îndată ce ieşi în tinda a cărei uşă era deschisă, se simţi învăluit în răcoarea umedă a nopţii cu lună, iar în urechi îi răsunară dintr-odată ciripitul şi trilurile privighetorilor din grădina de lîngă casă.

După ce străbătu tinda, Hagi Murad deschise uşa de la odaia *nukerilor*. Înăuntru era întuneric, doar luna nouă, în primul pătrar, lumina puţin prin ferestre. Masa şi două scaune erau trase mai la o parte, iar cei patru *nukeri* se culcaseră pe jos, pe covoare şi pe mantalele întinse. Hanefi dormea afară, lîngă cai. Auzind scîrţîitul uşii, Gamzalo se ridică într-o rînă, se uită spre Hagi Murad şi, recunoscîndu-l, se culcă din nou. Eldar însă, care dormea alături, sări în picioare şi îşi îmbrăcă repede *beşmetul*, aşteptînd ordinele lui Hagi Murad. Kurban şi Han Mahoma dormeau duşi. Hagi Murad îşi puse pe masă *beşmetul* care la atingerea lemnului scoase un zgomot de obiect tare. Erau galbenii cusuţi în căptuşeala lui.

— Coase-i şi pe aceştia, spuse Hagi Murad, întinzîndu-i lui Eldar ultimii galbeni primiţi.

Eldar luă banii şi, mergînd spre locul mai luminat, scoase de sub pumnal un briceag şi se apucă să desprindă căptuşeala *beşmetului*. Gamzalo se trezi şi el şi se aşeză turceşte.

— Iar tu, Gamzalo, pune-i pe băieţi să verifice puştile şi pistoalele, să pregătească încărcătura. Mîine plecăm departe, spuse Hagi Murad.

— Praf de puşcă avem, avem şi gloanţe. Toate vor fi gata, răspunse Gamzalo şi începu să mormăie ceva nedesluşit.

Gamzalo pricepuse de ce le poruncise Hagi Murad să încarce armele. De la bun început îşi dorise un singur lucru: să măcelărească şi să omoare cît mai mulţi cîini de ruşi şi apoi să fugă în munţi. Şi cu cît trecea timpul, dorinţa lui devenea mai arzătoare. Iar acum, văzînd că şi Hagi Murad voia acelaşi lucru, era mulţumit.

După ce Hagi Murad ieşi din odaie, Gamzalo îşi trezi camarazii şi toată noaptea cei patru controlară puştile, pistoalele, amorsele, bucăţelele de cremene, le înlocuiră pe cele uzate, puseră praf de puşcă proaspăt pe tigăiţe, umplură *hozîrii* cu cartuşe potrivite şi cu gloanţe, după ce le înfăşurară în cîrpe îmbibate cu grăsime, ascuţiră săbiile şi pumnalele şi le unseră tăişurile.

Înainte de revărsatul zorilor, Hagi Murad ieşi din nou în tindă ca să-şi ia apă pentru spălatul ritual. La ora aceasta din zi, trilurile privighetorilor erau mai dese şi răsunau mai tare decît în timpul nopţii, iar din camera *nukerilor* se auzeau hîrşîitul ritmic şi şuieratul tăişului de oţel al pumnalelor ascuţite pe piatră. Hagi Murad scosese apă din hîrdău şi se îndrepta spre uşa sa, cînd desluşi dinspre odaia *murizilor*, pe lîngă hîrşîitul oţelului frecat de piatră, glasul subţire al lui Hanefi care cînta un cîntec pe care-l ştia bine. Hagi Murad se opri şi începu să asculte.

În cîntec se povestea cum *djighitul* Hamza, împreună cu vitejii săi, a furat de la ruşi o herghelie de cai albi, cum, pe malul celălalt al Terekului, l-a ajuns un prinţ rus care l-a încercuit cu oştirea sa, ca pădurea de deasă. Apoi cîntecul spunea cum Hamza cu vitejii săi şi-au ucis caii şi, ascunşi în spatele stivei însîngerate de cadavre, s-au luptat cu ruşii cît au mai avut gloanţe în puşti, pumnale la cingători şi sînge în vine. Dar, înainte de a-şi da ultima suflare, Hamza a zărit pe cer cîteva păsări cărora le-a strigat: „Voi, păsări călătoare, zburaţi la casele noastre şi spuneţi-le mamelor, surorilor şi albelor fete că am pierit cu toţii în numele *hazavatului*. Spuneţi-le că trupurile noastre nu-şi vor afla odihna în morminte, că lupii flămînzi ne vor roade şi împrăştia oasele, iar corbii negri ne vor ciuguli ochii“.

Aşa se încheia cîntecul şi pe aceste ultime cuvinte, cîntate pe o melodie tînguitoare se suprapuse glasul puternic al veselului Han Mahoma care strigă tare chiar la sfîrşit: *La ilaha ilallah*, dînd drumul şi unui chiot pătrunzător. Apoi totul amuţi, auzindu-se din nou doar trilurile şi ciripitul privighetorilor din grădină, iar din spatele uşii – hîrşîitul ritmic şi uneori şuieratul oţelului alunecînd repede pe piatră.

Hagi Murad rămase atît de adîncit în gînduri, încît nici nu observă că apa curgea din urciorul care se înclinase. Clătină din cap a dojană şi intră în odaia lui.

După ce-şi termină *namazul* de dimineaţă, Hagi Murad îşi verifică armele şi se aşeză pe marginea patului. Nu mai avea nimic de făcut. Ca să poată pleca,

trebuia să ceară permisiunea şefului de poliţie. Dar afară era încă întuneric şi şeful de poliţie dormea.

Cîntecul lui Hanefi îi adusese aminte de un alt cîntec, compus de mama lui, care povestea o întîmplare adevărată de pe vremea cînd abia se născuse. O ştia din gura mamei sale.

Cîntecul suna astfel:

„Pumnalul tău de Damasc a străpuns sînu-mi alb, dar eu mi-am strîns la piept fecioraşul, soarele meu, l-am spălat cu sîngele meu fierbinte, şi rana, fără leacuri şi ierburi, s-a vindecat. De moarte nu m-am temut, nu se va teme nici fecioraşul meu *djighit*“.

Cuvintele cîntecului făceau aluzie la tatăl lui Hagi Murad şi aveau următorul înţeles: cînd venise pe lume Hagi Murad, soţia hanului îl născuse şi ea pe al doilea fiu, pe Umma Han, şi-i ceruse mamei lui Hagi Murad să-l alăpteze, aşa cum făcuse şi cu fiul mai mare, Abununţal. Dar Patimat nu voia să-şi părăsească propriul copil şi răspunsese că nu se va duce la palat. Tatăl lui Hagi Murad se supărase şi-i poruncise să dea ascultare soţiei hanului. Cînd ea refuză din nou, el o lovi cu pumnalul şi ar fi omorît-o, dacă ceilalţi ai casei n-ar fi scăpat-o din mîinile lui. Patimat nu-şi părăsise copilul şi îl alăptase. Aceasta era întîmplarea din care se iscaseră cuvintele cîntecului.

Hagi Murad îşi aduse aminte cum mama lui, culcîndu-l lîngă ea, sub cojoc, pe acoperişul casei, îi cînta cîntecul acesta şi cum el o ruga să-i arate locul unde rămăsese urma rănii. O vedea aievea în faţa ochilor, nu zbîrcită, căruntă şi ştirbă, cum o părăsise ultima oară, ci tînără, frumoasă şi atît de voinică, încît îl ducea în spate, într-un coş, la bunic, peste munţi, cînd el avea vreo cinci ani şi atîrna de-acum destul de greu.

Îşi aminti şi de bunicul lui, smochinit la faţă şi cu barba albă, argintar de meserie, care bătea argintul pe nicovală cu mîinile sale noduroase şi-l punea pe nepot să-şi spună rugăciunile. Îşi aminti de fîntîna de sub munte, unde mergea cu mama lui după apă, ţinîndu-se de şalvarii ei. Îşi aminti de cîinele costeliv care-l lingea pe faţă şi, mai ales, de mirosul fumului şi de gustul laptelui acru, cînd se ducea după mamă-sa în şopronul unde ea mulgea vaca şi fierbea laptele. Îşi aminti cum îl răsese mama lui pe cap pentru prima oară şi cît de mult se mirase văzîndu-şi scăfîrlia rotundă şi albăstrie în luciul ligheanului de aramă atîrnat de perete.

Şi tot văzîndu-se pe sine la o vîrstă fragedă, îşi aminti şi de Iusuf, fiul său

iubit, căruia el însuşi îi răsese pentru prima oară capul. Acum Iusuf era o mîndreţe de *djighit* tînăr. Şi-l aminti aşa cum îl văzuse ultima oară. Era în ziua cînd pleca din Ţelmes. Fiul îi adusese calul şi-i ceruse voie să-l conducă. Era îmbrăcat de drum, înarmat şi-şi ţinea calul de frîu. Chipul lui tînăr, frumos şi îmbujorat, ca şi statura lui zveltă şi înaltă (era mai înalt decît tatăl lui) trădau curajul tinereţii şi bucuria de a trăi. Umerii largi, în pofida vîrstei sale, şoldurile puternice de om tînăr şi talia subţire şi suplă, braţele lungi şi vînjoase, forţa, graţia şi agilitatea mişcărilor sale umpleau de bucurie sufletul tatălui care-l admira clipă de clipă.

— Mai bine rămîi. Acum eşti singurul bărbat în casă. Ai grijă de mama şi de bunica ta, îi spusese Hagi Murad.

Îşi aminti expresia entuziastă şi mîndră de pe faţa lui Iusuf care, îmbujorîndu-se de plăcere, răspunsese că atîta vreme cît o să fie în viaţă nimeni n-o să le facă rău mamei sau bunicii sale. Încălecase totuşi şi-şi condusese tatăl pînă la pîrîu. De acolo o pornise înapoi şi de atunci Hagi Murad nu-şi mai văzuse nici soţia, nici mama, nici fiul.

Şi iată că Şamil tocmai acestui tînăr voia să-i scoată ochii! Iar la ce-i va face soţiei, refuza să se gîndească.

Gîndurile acestea îl tulburară atît de tare, încît nu mai putu să stea locului. Sări în picioare, se apropie grăbit de uşă şi, deschizînd-o, îl strigă pe Eldar. Soarele încă nu răsărise, dar se luminase de ziuă. Privighetorile încă mai cîntau.

— Du-te şi spune-i şefului de poliţie că vreau să fac o plimbare. Şi pune şaua pe cai, spuse el.

XXIV

Singura mîngîiere a lui Butler din vremea aceea era poezia traiului ostăşesc care-l acaparase nu numai în orele de slujbă, ci şi în viaţa sa particulară. Îmbrăcat într-un costum cerchez, învăţase să-şi danseze calul ca un *djighit* şi mersese cu Bogdanovici în două atacuri prin surprindere, dar în ambele dăţi nu prinseseră şi nu uciseseră pe nimeni. Curajul dovedit şi prietenia cu Bogdanovici, vestit pentru vitejiile sale, le resimţea ca pe ceva plăcut şi important. Îşi achitase datoria, împrumutînd bani cu o dobîndă uriaşă de la un evreu. De fapt, doar amînase rezolvarea unei situaţii încurcate. Încerca să nu se

gîndească la asta şi, în afară de poezia vieţii ostăşeşti, căuta uitarea în băutură. Bea vin din ce în ce mai mult şi cu fiecare zi tăria lui morală slăbea văzînd cu ochii. Acum nu se mai purta cu Maria Dmitrievna ca Iosif cel Frumos, ci, dimpotrivă, începuse s-o curteze grosolan, lovindu-se, spre marea lui mirare, de o împotrivire fermă care-l ruşină nespus.

Spre sfîrşitul lui aprilie, în fort sosi, ca întărire, un detaşament trimis de Bariatinski pentru o nouă deplasare de trupe prin întreaga Cecenie, socotită a fi de necucerit. Cele două companii ale regimentului Kabardinski, care formau acest detaşament, au fost primite, după o tradiţie statornicită în Caucaz, ca oaspeţi de către companiile ce se aflau în Kurinsk. Soldaţii au fost cantonaţi în cazarme şi li s-a servit nu doar o cină cu caşă şi carne de vită, ci şi cu vodcă, iar ofiţerii au fost repartizaţi în locuinţele gradaţilor din partea locului, care, după obicei, i-au ospătat din belşug pe nou-veniţi.

Ospăţul se încheie cu un chef zdravăn cu cîntece, iar Ivan Matveevici, beat criţă, cu faţa nu roşie, ci pămîntie, şedea călare pe un scaun şi, cu sabia în mînă, tăia duşmani închipuiţi. Apoi începu ba să înjure, ba să hohotească de rîs, ba să joace pe melodia cîntecului său preferat: „De ani buni Şamil e răzvrătit, tra-ra-ratata, de ani buni“.

Butler era şi el aici şi se străduia să vadă poezia ostăşiei şi în aşa ceva, dar în adîncul sufletului îi era milă de Ivan Matveevici, care era cu neputinţă de stăvilit. Simţind aburul beţiei în cap, Butler se strecură încetişor afară şi se duse acasă.

Luna plină scălda în razele ei căsuţele albe şi pietrele de pe drum. Era atît de multă lumină, încît se distingea fiecare pietricică, fir de pai sau baligă. În apropierea casei o întîlni pe Maria Dmitrievna cu o broboadă pe cap ce-i acoperea şi umerii. Din clipa cînd îl respinsese, el evita, ruşinat, să dea ochii cu ea. Acum însă, sub clar de lună şi uşor abţiguit, se bucură c-o întîlneşte şi avu poftă să-i intre din nou în graţii.

— Încotro? o întrebă.

— Păi să văd ce face moşneagul meu, răspunse ea prietenos.

Deşi respingea ferm şi cu sinceritate avansurile lui Butler, nu-i plăcea că în ultima vreme el o tot ocolea.

— Ce să te mai duci, o să vină el singur acasă.

— Chiar o să vină?

— Dacă nu vine singur, o să-l aducă alţii.

— Tocmai asta e, că n-aş vrea să se întîmple aşa, spuse ea. Zici să nu mă duc?

— Da, nu te duce. Mai bine să mergem acasă.

Maria Dmitrievna se întoarse din drum şi o porni spre casă cu Butler. Luna strălucea atît de tare, încît pe lîngă umbra lor care înainta de-a lungul drumului se mişca şi un fel de aură în jurul capului. Butler se uita la aura umbrei capului său şi se pregătea să-i spună Mariei Dmitrievna că totuşi ea îi place la fel de mult, dar nu ştia cum să înceapă. Iar ea aştepta să vadă ce-o să-i spună. Şi aşa, tăcînd amîndoi, se apropiau de casă, cînd de după colţ apărură cîţiva călăreţi. Era un ofiţer însoţit de o escortă.

— Pe cine Dumnezeu escortează? spuse Maria Dmitrievna ferindu-se în lături.

Lumina lunii cădea în spatele călăreţului, astfel că Maria Dmitrievna îl recunoscu abia cînd acesta ajunse în dreptul lor. Era ofiţerul Kamenev care slujise cîndva cu Ivan Matveevici şi, de aceea, Maria Dmitrievna îl cunoştea.

— Piotr Nicolaevici, dumneata eşti? i se adresă ea.

— Eu în carne şi oase, răspunse Kamenev. Ia te uită, Butler! Salut! Nu te-ai culcat încă? Te plimbi cu Maria Dmitrievna? Fii atent, că o păţeşti cu Ivan Matveevici. Dar el unde e?

— Păi nu se aude unde? zise Maria Dmitrievna arătînd în direcţia de unde răzbăteau cîntece şi gălăgie. E chef mare.

— Adică ai voştri chefuiesc?

— Nu, au venit cei din Hasaviurt şi se dă banchetul de primire.

— Aşa da, nu-i de colea. Am venit la ţanc. Am de schimbat două vorbe cu Ivan Matveevici.

— Ai o treabă anume cu el? îl întrebă Butler.

— Ar fi o trebuşoară.

— Bună sau rea?

— Depinde pentru cine! Pentru noi bună, pentru alţii oribilă, răspunse Kamenev şi începu să rîdă.

Între timp, şi cei care mergeau pe jos, şi cei călare se apropiară de casa lui Ivan Matveevici.

— Cihirev! strigă Kamenev unui cazac. Vino încoa.

Cazacul se desprinse de grup şi se apropie. Era îmbrăcat în uniforma cazacilor de pe Don, în cizme şi manta, iar în spatele şeii atîrnau desagii.

— Hai, scoate-l.

Cazacul descălecă şi el şi scoase din desagă un săculeţ cu ceva înăuntru. Kamenev apucă săculeţul şi-şi vîrî mîna în el.

— Aşadar să vă arăt noutatea? N-o să vă speriaţi? i se adresă el Mariei Dmitrievna.

— De ce să mă sperii? răspunse ea.

— Iat-o, spuse Kamenev, scoţînd afară un cap de om pe care-l arătă în aşa fel încît să fie văzut mai bine în lumina lunii.

— Îl recunoaşteţi?

Era o căpăţînă rasă cu fruntea proeminentă deasupra ochilor, cu o barbă neagră, tunsă scurt şi cu mustăcioară. Un ochi era deschis, celălalt pe jumătate închis, craniul era despicat, dar nu pînă la capăt. În jurul nărilor sîngele se închegase negru. Gîtul era înfăşurat într-un prosop însîngerat. În pofida rănilor de pe cap, buzele vineţii se îmbinau într-o expresie blîndă şi copilărească.

Maria Dmitrievna îl privi o clipă şi, fără o vorbă, se întoarse şi intră cu paşi grăbiţi în casă.

Butler nu-şi putea desprinde ochii de la capul acesta înspăimîntător. Era chiar capul lui Hagi Murad cu care nu demult îşi petrecea serile în conversaţii atît de prieteneşti.

— Cum aşa? Cine l-a ucis? Unde? întrebă el.

— A vrut s-o şteargă şi l-am prins, răspunse Kamenev, înapoind cazacului capul, apoi intră în casă cu Butler. A murit însă ca un viteaz, adăugă el.

— Dar cum s-a întîmplat?

— Aveţi un pic de răbdare să vină Ivan Matveevici şi am să povestesc cu de-amănuntul. Doar de asta am fost trimis aici. Umblu prin forturi şi aule şi arăt capul.

Trimiseră pe cineva după Ivan Matveevici care, după ce se întoarse acasă pe şapte cărări, însoţit de doi ofiţeri, beţi şi ei, începu să-l îmbrăţişeze pe Kamenev.

— Am venit, spuse Kamenev, să vă aduc capul lui Hagi Murad.

— Minţi! L-au omorît?

— Da, voia să fugă.

— Am zis eu c-o să ne tragă pe sfoară. Aşadar, unde e? Vreau să zic, căpăţîna. Arată-mi-o.

Îl strigară pe cazac şi acesta aduse sacul. Scoaseră capul şi Ivan Matveevici

se uită îndelung la el, cu ochi tulburi de beţie.

— A fost totuşi un viteaz, spuse el. Dă-l încoace să-l pup.

— Aşa e, a fost un cap semeţ, îi întări vorbele unul dintre ofiţeri.

După ce-l cercetară cu toţii, îl dădură înapoi cazacului. Acesta îl vîrî în sac, străduindu-se apoi să-l lase jos cu grijă, fără să-l lovească prea tare de podea.

— Şi ce trebuie să le spui oamenilor cînd îl arăţi? întrebă un ofiţer.

— Nu, daţi-l încoace să-l pup. Mi-a dăruit o sabie, striga Ivan Matveevici.

Butler ieşi în pridvor. Maria Dmitrievna şedea pe a doua treaptă a scării. Îi aruncă o privire lui Butler şi-şi întoarse capul supărată.

— Ce-i cu dumneata, Maria Dmitrievna? întrebă Butler.

— Sînteţi cu toţii nişte călăi. Nu pot să vă mai văd în faţa ochilor. Da, nişte călăi sadea, zise ea ridicîndu-se.

— Oricui i se poate întîmpla. Aşa e războiul, replică el, neştiind ce să spună.

— Războiul! strigă Maria Dmitrievna. Care război? Sînteţi nişte călăi, nimic altceva. Mortul trebuie îngropat, iar lor le arde de glume. Nişte călăi sadea, repetă ea coborînd din cerdac şi dispăru în casă prin uşa din spate.

Butler se întoarse în salon şi îl rugă pe Kamenev să povestească amănunţit cum se petrecuseră lucrurile. Şi Kamenev povesti, iar povestea era precum urmează.

XXV

Lui Hagi Murad i se îngăduise să se plimbe călare în apropierea oraşului, dar neapărat însoţit de o escortă de cazaci. În Nuha erau vreo cincizeci de cazaci, dintre care zece fuseseră desemnaţi să slujească la comandament. Iar celorlalţi, dacă ar fi fost trimişi să-l escorteze pe Hagi Murad, cîte zece de fiecare dată, cum suna ordinul, le-ar fi venit rîndul prea des. Astfel că în prima zi au trimis zece cazaci, dar pe urmă au hotărît să trimită doar cîte cinci, cu rugămintea ca Hagi Murad să nu-şi ia cu el toţi *nukerii*. În 25 aprilie însă acesta ieşi la plimbare cu toţi oamenii săi. În timp ce Hagi Murad încăleca, comandantul observă că *nukerii* se pregăteau să plece cu el şi îi spuse că n-are voie să-i ia pe toţi, dar Hagi Murad, ca şi cînd nu l-ar fi auzit, îşi porni calul, iar comandantul nu mai stărui. Cazacii se aflau sub comanda subofiţerului

Nazarov, cavaler al Ordinului Sfîntul Gheorghe, un flăcău voinic şi de ispravă, rumen la faţă, cu părul blond tuns scurt căzăceşte. Era fiul cel mare dintr-o familie săracă de staroveri, care crescuse fără tată şi acum îi întreţinea pe ceilalţi din familie: o mamă bătrînă, trei surori şi doi fraţi.

— Ai grijă, Nazarov, nu-i lăsa prea departe! îi strigă comandantul.

— Am înţeles, Înălţimea Voastră, răspunse Nazarov şi, ridicîndu-se în scări, cu puşca la umăr, o porni la trap pe juganul său roib, robust şi ascultător, cu botul avîntat în faţă. Ceilalţi patru cazaci erau: Ferapontov, un tip înalt şi slab, un hoţ de prima clasă şi mare potlogar, care-i vînduse lui Gamzalo praful de puşcă; Ignatov, un bărbat trecut de prima tinereţe, zdravăn, care se fălea cu forţa lui şi acum îşi încheia serviciul militar; Mişkin, un tinerel destul de firav de care rîdeau toţi, şi Petrakov, un flăcău blond, singur la părinţi, întotdeauna blînd şi vesel.

De dimineaţă fusese ceaţă, dar spre prînz cerul se înseninase şi soarele strălucea pretutindeni: şi pe frunzişul proaspăt, şi pe iarba crudă, şi pe lanurile de grîu abia încolţit, şi pe suprafaţa încreţită a unui rîu repede ce se zărea în stînga drumului.

Hagi Murad călărea la pas. Cazacii şi *nukerii* îl urmau fără să se depărteze prea tare. Întîlniră femei purtînd coşuri pe cap, soldaţi în căruţe şi harabale scîrţîind pe drum, trase de bivoli. După vreo două verste, Hagi Murad dădu pinteni *kabardinului* său alb şi acesta o porni atît de iute, încît *nukerii* fură nevoiţi să meargă la trap întins. La fel făcură şi cazacii.

— Ce cal bun are, spuse Ferapontov. Dacă ne era duşman, ca mai înainte, l-aş fi dat jos de pe el.

— Da, frăţioare, pe un asemenea cal luai trei sute de ruble la Tiflis.

— Cu calul meu l-aş putea întrece, zise Nazarov.

— Cum să nu, replică Ferapontov.

Hagi Murad călărea tot mai iute.

— Ei, *kunak*, nici chiar aşa. Ia-o mai încet! îi strigă Nazarov, încercînd să-l ajungă din urmă.

Hagi Murad îi aruncă o privire şi continuă să gonească în tăcere, fără să încetinească goana.

— Să ştii că diavolii ăştia şi-au pus ceva în gînd, spuse Ignatov. Ia te uită la ei cum gonesc.

Se mai fugăriră aşa încă o verstă în direcţia munţilor.

— Îţi spun că n-ai voie! îi strigă din nou Nazarov.

Hagi Murad nu răspunse şi nu se mai uită înapoi, ci doar mări viteza, trecînd de la trapul întins la galop.

— Degeaba, că tot nu-mi scapi, îi strigă Nazarov, atins în amorul propriu.

Îşi lovi cu cravaşa roibul vînjos şi, ridicîndu-se în scări şi aplecîndu-se în faţă, o porni în galop după Hagi Murad.

Cerul era atît de senin, aerul atît de proaspăt, forţa vieţii pulsa cu atîta bucurie în sufletul lui Nazarov cînd zbura pe drumul neted după Hagi Murad, contopit parcă într-o singură fiinţă cu calul său supus şi puternic, încît nici nu-i trecea prin cap că s-ar putea întîmpla ceva rău, dureros sau chiar îngrozitor. Se bucura că fiecare salt al calului micşora distanţa dintre el şi fugar, iar acesta îşi dădea seama după tropotul tot mai aproapiat al calului vînjos că în scurt timp cazacul îl va ajunge din urmă. Aşa că apucă pistolul cu mîna dreaptă, în timp ce cu stînga încercă să-şi domolească *kabardinul* aţîţat de tropotul de copite din spatele lui.

— Îţi repet că n-ai voie! strigă Nazarov şi, ajungînd aproape în dreptul lui Hagi Murad, întinse mîna să-i prindă calul de dîrlogi.

Nu apucă să-l prindă, cînd răsună o împuşcătură.

— Ce te-a apucat? ţipă Nazarov ducîndu-şi mîna la piept. Pe ei, băieţi! ordonă el şi, clătinîndu-se, se prăvăli pe oblîncul şeii.

Dar muntenii puseseră mîna pe arme înaintea cazacilor şi acum trăgeau în ei şi-i tăiau cu săbiile. Nazarov atîrna de gîtul calului speriat ce-l purta în jurul tovarăşilor săi. Calul lui Ignatov căzuse prinzîndu-i piciorul sub el. Doi munteni, îşi scoseseră săbiile şi, fără să coboare de pe cal, îl loveau peste cap şi braţe. Petrakov se năpusti să-şi salveze camaradul, dar în aceeaşi clipă două gloanţe îl arseră, unul în spate şi celălalt în coaste, şi el se prăbuşi ca un sac de pe cal.

Mişkin îşi întoarse calul şi o porni în galop spre fort. Hanefi şi Han Mahoma se aruncară pe urmele lui, însă acesta era mult prea departe şi muntenii nu izbutiră să-l ajungă.

Văzînd că nu-i pot veni de hac cazacului, Hanefi şi Han Mahoma se întoarseră la ai săi. Gamzalo luă pumnalul lui Ignatov şi îl spintecă şi pe Nazarov, după ce-l dădu jos de pe cal, în timp ce Han Mahoma aduna de la cei ucişi raniţele cu cartuşe. Hanefi voia să ia calul lui Nazarov, însă Hagi Murad îi strigă că nu trebuie şi se avîntă în galop pe drum. *Murizii* galopau în urma lui,

alungînd calul lui Petrakov care se ţinea după ei. Erau cam la trei verste de Nuha, printre plantaţiile de orez, cînd din turnul fortului răsună o împuşcătură. Era semnalul de alarmă.

Petrakov zăcea pe spate cu burta sfîrtecată, cu faţa lui tînără îndreptată spre cer. Agoniza mişcînd spasmodic din buze ca un peşte pe uscat.

— Vai, Doamne, Dumnezeule, ce mi-aţi făcut! izbucni comandantul fortului, luîndu-se cu mîinile de cap, cînd află de fuga lui Hagi Murad. M-aţi omorît! I-aţi scăpat, bandiţilor! urla el ascultînd raportul lui Mişkin.

Se dădu alarma peste tot şi fură trimişi pe urmele fugarilor nu numai cazacii aflaţi în fort, ci şi miliţienii din aulele paşnice, atîţia cîţi au putut fi adunaţi. Se anunţă o recompensă de o mie de ruble celui care-l va aduce pe Hagi Murad, viu sau mort. La două ore din clipa cînd Hagi Murad şi oamenii săi fugiseră de sub paza cazacilor, mai mult de două sute de bărbaţi călare goneau în spatele şefului de poliţie să-i găsească şi să-i prindă pe fugari.

După ce străbătură cîteva verste pe drumul mare, Hagi Murad îşi opri calul alb ce se făcuse cenuşiu de atîta sudoare şi sufla greu. La dreapta se vedeau căsuţele şi minaretul satului Belardjik, la stînga se întindeau nişte ogoare, la capătul cărora se zărea un rîu. Cu toate că drumul spre munţi era la dreapta, Hagi Murad o apucă în sens opus, la stînga, făcîndu-şi socoteala că potera se va repezi s-o ia exact la dreapta. Iar el o s-o ia prin cîmp, o să treacă rîul Alazani şi o să iasă la drumul mare unde n-o să-l aştepte nimeni. Apoi va merge înainte pînă la pădure, o să traverseze iarăşi rîul şi o să se strecoare în munţi prin pădure. Cu acest plan în minte o luase la stînga. Însă se dovedi că n-avea cum să ajungă la rîu. Plantaţiile de orez pe care trebuia să le străbată fuseseră inundate de curînd, aşa cum se întîmpla întotdeauna primăvara, şi se transformaseră într-o mlaştină în care caii se afundau pînă mai sus de pinteni. Hagi Murad şi *nukerii* săi încercară s-o apuce ba la dreapta, ba la stînga, sperînd că vor găsi un loc mai uscat, însă cîmpul unde nimeriseră era inundat peste tot şi acum mustea de apă. Caii îşi scoteau picioarele afundate în noroiul lipicios, pocnind ca dopul de la o sticlă destupată, şi după cîţiva paşi se opreau răsuflînd greu.

Se chinuiră atît de multă vreme, încît îi prinse înserarea, fără să se apropie de rîu. La stînga văzură o insuliţă acoperită cu tufe înfrunzite şi Hagi Murad hotărî să intre în tufăriş şi să stea acolo pînă la căderea nopţii, lăsînd şi caii osteniţii să se odihnească.

În tufăriş, Hagi Murad şi *nukerii* săi descălecară şi, după ce împiedicară picioarele cailor, îi lăsară să pască, iar ei se apucară să mănînce din pîinea şi brînza pe care şi le luaseră cu ei. Luna, care la început luminase locul, se ascunse în spatele munţilor şi se lăsă întunericul. În Nuha erau tare multe privighetori, dar aici se cuibăriseră numai vreo două. Amuţiră cîtă vreme Hagi Murad şi ai săi pătrunseseră cu zgomot printre tufe, însă, după ce oamenii se liniştiră, începură să cînte din nou, chemîndu-se una pe alta. Cu urechile ciulite la orice sunet în noapte, Hagi Murad le asculta fără să vrea.

Trilurile lor îi aminteau de cîntecul despre *djighitul* Hamza, pe care-l auzise cu o noapte înainte, cînd ieşise după apă. Acum în orice clipă s-ar fi putut afla în situaţia lui Hamza. Îi trecu prin minte gîndul că chiar aşa se va şi întîmpla şi dintr-odată îşi simţi inima grea. Îşi aşternu pe jos mantaua şi îşi făcu *namazul*. Abia şi-l termină, că auzi un zgomot ce se apropia. Era un tropot de copite al unui număr mare de cai care înaintau lipăind prin mlaştină. Han Mahoma alergă spre una dintre marginile desişului şi, cu privirea lui ageră, zări în întuneric umbre de cai şi oameni apropiindu-se. Hanefi văzu aceeaşi mulţime de umbre din altă margine. Era Karganov, comandantul militar al ţinutului cu miliţienii lui.

„Ei bine, ne vom lupta la fel ca Hamza“, îşi spuse Hagi Murad.

După ce se dăduse alarma, Karganov, cu o sută de gărzi şi cazaci, se repezise în căutarea lui Hagi Murad, dar nu dăduse nici de el, nici de vreo urmă a lui. Karganov se întorcea la fort fără nici o speranţă, cînd spre seară întîlni un tătar bătrîn. Karganov îl întrebă dacă n-a văzut cumva şase călăreţi şi acesta îi răspunse că, într-adevăr, zărise şase călăreţi care, după ce se învîrtiseră prin lanul de orez, dispăruseră în tufărişul de unde strîngea el de obicei lemne. Karganov îl luă cu el pe bătrîn, o porni înapoi şi, văzînd caii împiedicaţi, se convinse că Hagi Murad era acolo. În timpul nopţii încercui locul cu oamenii săi şi aşteptă dimineaţa ca să-l prindă pe Hagi Murad, viu sau mort.

Dîndu-şi seama că e încercuit, Hagi Murad căută cu privirea în jur şi descoperi în mijlocul desişului un şanţ vechi. Hotărî să se adăpostească în el şi să lupte cît timp le vor ajunge muniţiile şi puterile. Le spuse asta şi camarazilor săi şi le porunci să ridice o întăritură de-a lungul şanţului. *Nukerii* se apucară îndată să taie crengi, să sape pămîntul cu pumnalele şi să înalţe un parapet. Hagi Murad muncea cot la cot cu ei.

Nici nu se lumină bine, că de tufăriş se apropie comandantul sotniei care

strigă:

— Ei, Hagi Murad! Predă-te! Sîntem mulţi, iar voi puţini!

Drept răspuns, din şanţ se ivi un fir de fum, răsună o împuşcătură şi un glonţ nimeri în calul unui miliţian. Calul se smuci într-o parte şi apoi se prăbuşi. Pe dată începură să păcăne puştile miliţienilor de la marginea desişului şi gloanţele lor, şuierînd şi vîjîind, retezau frunzele şi crenguţele, loveau în parapet, fără să-i atingă însă pe cei pitiţi în spatele lui. A fost nimerit doar calul lui Gamzalo, care se depărtase de ceilaţi. Rana era la cap. Calul nu căzu, ci rupîndu-şi piedica de la picioare şi trosnind printre tufe, se repezi spre ceilalţi cai. Se lipi de ei, udînd iarba fragedă cu sîngele lui. Hagi Murad şi ai săi trăgeau doar cînd vreunul dintre miliţieni ieşea mai în faţă şi rareori îşi ratau ţinta. Trei dintre miliţieni fură răniţi, iar ceilalţi nu numai că şovăiau să se arunce asupra lui Hagi Murad şi a oamenilor săi, dar se retrăgeau tot mai mult, trăgînd de la depărtare, la nimereală.

Se scursese mai mult de un ceas de la începutul luptei. Soarele se ridicase binişor pe cer şi Hagi Murad încă se mai gîndea să încalece şi să-şi croiască drum cu *nukerii* săi spre rîu, cînd se auziră strigătele unei alte mulţimi de oameni sosiţi la faţa locului. Era Hagi Aga din Mehtula cu vreo două sute de oşteni. Hagi Aga fusese cîndva *kunak* cu Hagi Murad şi stătuse cu el în munţi, dar mai tîrziu trecuse de partea ruşilor. Cu el venise şi Ahmed Han, fiul duşmanului lui Hagi Murad. La fel cum făcuse Karganov, Hagi Aga începu prin a-i striga lui Hagi Murad să se predea, dar şi acum acesta îi răspunse cu o împuşcătură.

— Puneţi mîna pe săbii, băieţi! strigă Hagi Aga, scoţînd-o pe-a lui.

Răsunară glasurile a sute de oameni care se năpustiră chiuind în tufăriş.

Miliţienii alergau printre tufe, dar din spatele întăriturii păcăniră una dupa alta cîteva împuşcături. Căzură trei oameni. Atacanţii se opriră şi deschiseră focul de la marginea desişului. În timp ce trăgeau, se apropiau de şanţ făcînd salturi de la o tufă la alta. Unii izbuteau să înainteze, alţii cădeau sub gloanţele lui Hagi Murad şi ale oamenilor săi. Hagi Murad trăgea fără să dea greş, la fel şi Gamzalo rareori risipea vreun glonţ de pomană şi de fiecare dată cînd vedea că a nimerit scotea un chiot de bucurie. Kurban şedea la marginea şanţului şi cînta *La ilaha ilallah*. Trăgea fără să se grăbească, însă nimerea doar din cînd în cînd. Iar Eldar tremura din tot corpul de nerăbdare să se arunce cu pumnalul asupra duşmanilor şi trăgea des, dar cam la nimereală, uitîndu-se mereu la Hagi

Murad şi scoţîndu-şi mereu capul peste marginea şanţului. Cu mînecile suflecate, părosul Hanefi îndeplinea şi aici rolul de slujitor. Încărca armele pe care le întindea lui Hagi Murad şi lui Kurban, îndesînd sîrguincios pe ţeavă cu o vergea de fier gloanţele înfăşurate în cîrpe îmbibate cu ulei şi turnînd dintr-un tub metalic praf de puşcă uscat în tigăiţe. Han Mahoma nu stătea în şanţ, ca ceilalţi, ci alerga de la întăritură la cai ca să-i ducă într-un loc mai ferit, ţipînd întruna şi trăgînd cu puşca fără să se ajute de crăcană. Pe el l-au rănit primul. Glonţul îl nimeri în grumaz şi el se lăsă pe spate, scuipînd sînge şi înjurînd. Apoi fu rănit Hagi Murad. Glonţul îi străpunse umărul. Hagi Murad smulse o bucată de vată din *beşmet*, o înfundă în rană şi continuă să tragă.

— Să tăbărîm pe ei cu săbiile, spuse a treia oară Eldar.

Ieşi din şanţ, gata să se arunce asupra duşmanilor, dar chiar în clipa aceea îl lovi un glonţ. Se clătină şi căzu pe spate, pe piciorul lui Hagi Murad. Acesta se uită la el. Frumoşii lui ochi de berbec îl priveau fix, cu un aer grav. Gura, cu buza superioară ieşită în afară, ca la copii, îi zvîcnea, fără să se deschidă. Hagi Murad îşi scoase piciorul de sub el şi continuă să tragă. Hanefi se aplecă peste cadavrul lui Eldar şi se apucă să scoată din *cerkeza* acestuia cartuşele nefolosite. Între timp, Kurban cînta fără încetare, încărcîndu-şi fără grabă arma şi trăgînd.

Alergînd în salturi de la o tufă la alta, adversarii se apropiau tot mai mult cu ţipete şi chiote. Pe Hagi Murad îl lovi un alt glonţ în partea stîngă. Se lungi în şanţ şi, rupînd o altă bucată de vată, îşi astupă rana. Dar de astă dată rana era mortală şi el simţi că i se apropie sfîrşitul. Amintiri şi chipuri i se perindau unele după altele prin faţa ochilor cu o rapiditate uimitoare. Îl vedea ba pe vînjosul Abununţal Han care, ţinîndu-şi cu mîna obrazul sfîrtecat ce atîrna, se năpustea cu pumnalul în cealaltă mînă asupra duşmanului, ba pe bătrînul Voronţov, cu faţa vicleană şi excesiv de palidă, auzindu-i glasul catifelat, ba pe Iusuf, fiul său, ba pe soţia lui Sofiat, ba chipul smead al duşmanului său Şamil, cu barba roşcată şi ochii mijiţi.

Însă toate amintirile acestea se derulau repede prin mintea lui, fără să-i trezească nici milă, nici ură sau vreo dorinţă oarecare. Toate păreau atît de mărunte în comparaţie cu ceea ce începuse şi urma să se întîmple. Trupul său viguros îşi continua totuşi treaba începută. Îşi adună ultimele puteri, se ridică deasupra şanţului, trase în primul om care se apropia în fugă şi-l nimeri. Omul se prăbuşi. Apoi Hagi Murad ieşi din şanţ şi cu pumnalul în mînă o porni

înainte, şchiopătînd din greu, în direcţia duşmanilor. Răsunară cîteva împuşcături, el se clătină şi căzu. Cîţiva miliţieni se aruncară cu un strigăt triumfător înspre trupul prăvălit. Însă trupul ce părea fără viaţă se mişcă brusc. Mai întîi se înălţă capul însîngerat, descoperit şi ras, apoi trunchiul, şi, apucîndu-se de un copac, Hagi Murad se ridică în picioare. Arăta atît de fioros, încît cei care alergau spre el se opriră. Deodată însă tresări, se desprinse de copac şi căzu cu faţa la pămînt, ca un ciulin cosit, fără să mai mişte.

Zăcea încremenit, dar încă mai simţea. Cînd Hagi Aga, care se apropiase primul de el, îl izbi cu pumnalul său mare în ţeastă, i se păru că e lovit în cap cu un ciocan, dar nu izbuti să-şi dea seama cine o face şi de ce. Aceasta a fost ultima senzaţie legată de trupul său. Nu mai simţea nimic. Duşmanii călcau în picioare şi sfîrtecau ceva ce nu mai avea nici o legătură cu el. Punînd piciorul pe spatele acestui trup, Hagi Aga îi reteză capul din două lovituri şi apoi, cu grijă ca să nu-şi murdărească *ciuveacii*, îl rostogoli mai la o parte cu piciorul. Un sînge roşu aprins ţîşni din arterele gîtului şi altul negru prinse să curgă din cap, acoperind iarba din preajmă.

Karganov, Hagi Aga, Ahmed Han şi toţi miliţienii, ca vînătorii în jurul fiarei ucise, se strînseră lîngă trupurile lui Hagi Murad şi ale oamenilor săi (pe Hanefi, Kurban şi Gamzalo îi legaseră), apoi, risipiţi printre tufe, îşi sărbătoriră victoria în fumul prafului de puşcă, sporovăind veseli.

Privighetorile, care amuţiseră în timpul împuşcăturilor, se porniră iarăşi să cînte, la început una din apropiere, apoi şi altele din depărtări.

De moartea aceasta mi-a amintit ciulinul strivit din mijlocul cîmpului arat.

1896-1904

1. Căpetenie locală în Caucaz sau omul de încredere al comandantului.
2. Şamil (1797-1871), lider al triburilor musulmane din Caucazul de Nord împotriva ruşilor în timpul Războiului Caucazului, al III-lea Imam al Daghestanului şi Ceceniei (1834-1859).
3. Murid – slujitor pe lîngă un preot musulman sau şef de trib.
4. Căsuţă a locuitorilor din Caucaz.
5. Haină scurtă vătuită.
6. Formă de salut la musulmani cu sensul „Pace ţie“.
7. Căciulă de blană caucaziană.
8. Prieten (în tătară, în orig.).

9. Da (în tătară, în orig.).
10. Semion Mihailovici Voronţov, fiul lui Mihail Semionovici Voronţov (1782-1856), prinţ rus şi mareşal, cunoscut pentru succesele sale în luptele cu Napoleon şi, mai ales, pentru participarea în Războiul Caucazian (1844-1853).
11. Tuburi metalice cu gloanţe sau cartuşe, fixate pe pieptul *cerkezei*.
12. Lipie subţire, preparată cu lapte, unt şi cereale.
13. Urcior din metal sau lut cu gurgui şi capac.
14. Papuci orientali, uşori, fără tocuri, cu vîrfurile ascuţite şi încovoiate.
15. Îndrumător, învăţător religios al unui *murid*.
16. Pronunţare stîlcită a cuvîntului *kneaz* (prinţ, în rusă).
17. Nevastă.
18. Este.
19. Copil.
20. — Ei bine, ai de gînd să-mi spui ce se întîmplă?
— Dar, draga mea…
— Nici o „draga mea“! E un emisar, nu-i aşa?
— Totuşi nu pot să-ţi spun.
— Nu poţi? Atunci am să-ţi spun eu!
— Tu? (în fr., în orig.).
21. *La ilaha ilallah* (Nu există alt dumnezeu în afara lui Allah), cuvinte din crezul religios musulman.
22. Muntean din Daghestan.
23. Călăreţ din Caucaz, vestit prin iscusinţa sa de a călări şi de a mînui armele.
24. Chiflă (rusă).
25. E un obiect preţios (în fr., în orig.).
26. Va trebui să găsim un prilej de a-i face un cadou (în fr., în orig.).
27. Ceas de buzunar cu sonerie, lucrat în atelierul lui Abraham-Louis Breguet (1747-1823).
28. Iată prilejul să-i oferi ceasul (în fr., în orig.).
29. — Ai face mai bine să rămîi acasă: e problema mea, nu a ta.
— Nu mă poţi împiedica să merg s-o văd pe doamna general (în fr., în orig.).
30. Adică M.S. Voronţov (v. nota 2, p. 467).
31. Actualul Tbilisi.
32. Inadvertenţă în original. De fapt, nora.
33. Excelente, prietenă dragă. Simon a avut noroc (în fr., în orig.).
34. Diomid Vasilievici Passek (1808-1845), erou al Războiului din Caucaz, ucis în luptele de acolo.
35. Poreclă dată de soldaţi expediţiei de la Dargo din 1845, de sub conducerea lui

Mihail Semionovici Voronţov, pornită pentru a aduce în Dargo un transport de alimente şi muniţii, absolut necesar trupelor ruseşti.

36. Ce oroare! (în fr., în orig.).
37. La război ca la război (în fr., în orig.).
38. Joachim Murat (1767-1815), Mare Duce de Clèves şi Berg, mareşal al Imperiului Francez şi rege al Regatului celor două Sicilii din 1808 la 1815.
39. Toate acestea vi se datorează (în fr., în orig.).
40. Joc de cărţi răspîndit mai ales în vremea ţarinei Ecaterina I. Jocul (*hombre*) a apărut în Spania (secolul al XVI-lea).
41. A avut ceva neplăceri cu comandantul fortăreţei. Simon n-a avut dreptate (în fr., în orig.).
42. Dar totul e bine cînd se termină cu bine (în engl., în orig.).
43. Linie de fortificaţii, pe care ruşii au început s-o construiască în 1830 pentru apărarea Gruziei (ce fusese alipită Imperiului rus) împotriva lezghinilor.
44. Cuvînt de provenienţă arabă, cu sensul de „atac, incursiune rapidă“. Avînd în lumea islamică sensul de „război în numele credinţei“, *hazavatul* reprezintă una din manifestările jihadului, în comunităţile nomade, în scopul capturării de bunuri. În secolul al XIX-lea, semnifica lupta muntenilor din Caucaz împotriva politicii de cotropire a Rusiei.
45. Ghazi Mullah (1795-1832), savant şi ascet avar, primul imam al Daghestanului (1829-1832), al cărui succesor a fost Hamza Bek (1832-1834).
46. Şeik al-Mansur (1765-1794), primul imam al Caucazului între anii 1785-1791, lider militar, religios şi politic.
47. *Nuker*, luptător din garda hanilor mongoli, termen extins din secolul al XIV-lea şi la popoarele din Caucaz.
48. Aul în Daghestan, cunoscut şi ca loc de naştere al lui Şamil.
49. Aleksandr Ivanovici Cernîşov (1786-1857), general rus, ministru de război între anii 1827-1852.
50. Parvenit (în fr., în orig.).
51. Zahar Grigorievici Cernîşov (1797-1862), conte, decembrist, căpitan într-un regiment de cavalerie de gardă, condamnat la doi ani de muncă silnică.
52. Împăratul? (în fr., în orig.).
53. Împăratul tocmai s-a întors (în fr., în orig.).
54. Aici e cineva (în fr., în orig.).
55. Marea Ducesă Elena Pavlovna a Rusiei (prinţesa Charlotte de Württemberg) (1807-1873), soţia Marelui Duce Mihail Pavlovici al Rusiei, fratele ţarului Nicolae I al Rusiei.
56. Aleksei Petrovici Ermolov (1777-1861), faimos comandant al armatei ruse şi om

politic.

57. Aleksei Aleksandrovici Veliaminov (1785-1838), general rus.

58. Polonia şi Caucazul sînt cele două plăgi ale Rusiei. Ne trebuie cel puţin o sută de mii de oameni în fiecare din aceste două ţări (în fr., în orig.).

59. Aţi spus: Polonia (în fr., în orig.).

60. O, da, încurcătura în care ne-a băgat Metternich a fost o lovitură de maestru (în fr., în orig.).

61. Denumire colocvială pentru Sankt Petersburg.

62. Mutalim – elev al unei şcoli religioase musulmane.

63. Bine aţi venit (în tătară, în orig.).

64. Să fii sănătos (în tătară, în orig.).

65. Foarte bine, domnule, foarte bine (în tătară, în orig.).

66. Kistinii, grup etnic din Caucazul de Nord.

67. Rugăciune a mahomedanilor, care se face de cinci ori pe zi.

68. *Şariat*, *tarikat* şi *hakika* reprezintă cele trei etape ale desăvîrşirii spirituale în religia musulmană, fiecare avînd codul său de norme etice.

69. Cea mai mare sărbătoare la musulmani, care durează trei zile.

70. Cuvînt arab cu sensul de „obiceiuri“. În cazul de faţă, obicei din perioada preislamică, devenit lege prin împămîntenire.

71. Flăcău de ispravă (tătară).

72. Sabie preţioasă şi rară, devenită legendară la popoarele din Caucaz.

73. Aleksandr Ivanovici Bariatinski (1815-1879), feldmareşal. În calitatea sa de comandant suprem al Armatei caucaziene (1856-1859), reuşeşte să pună capăt Războiului din Caucaz prin cucerirea Caucazului de Răsărit.

74. Moisei Zaharovici Argutinski-Dolgorukov (1797-1855), general aghiotant, erou al Războiului din Caucaz, îl învinsese în 1848 pe Hagi Murad la Tabarasan.

Cuponul fals

Partea întîi

I

Feodor Mihailovici Smokovnikov, preşedintele trezoreriei de gubernie, un om de o cinste exemplară, cu care se şi mîndrea, pe de o parte, liberal cu vederi înguste, nu doar liber-cugetător, pe de altă parte, duşman declarat al oricărei manifestări religioase, în care vedea o rămăşiţă a superstiţiilor, se întorsese de la serviciu în cea mai proastă dispoziţie. Guvernatorul îi trimisese o hîrtie cît se poate de stupidă, din care s-ar fi putut presupune că Feodor Mihailovici procedase necinstit într-o problemă. Furios, acesta îi scrisese pe loc un răspuns îndrăzneţ şi muşcător.

Acasă, lui Feodor Mihailovici i se păru că toate se făceau în ciuda lui.

Era cinci fără cinci minute şi se gîndea că îndată avea să fie servită cina, dar masa încă nu era gata. Feodor Mihailovici trînti uşa şi plecă în camera lui. Auzi o bătaie în uşă. „Cine dracu’ o mai fi?“, se întrebă el şi strigă:

— Cine e?

În cameră intră un băiat de cincisprezece ani, elev în clasa a cincea de gimnaziu, fiul lui Feodor Mihailovici.

— Ce vrei?

— Azi e întîi.

— Şi ce? Vrei bani?

Aveau o înţelegere ca în data de întîi a fiecărei luni tatăl să îi dea fiului trei ruble, bani de buzunar. Feodor Mihailovici se încruntă, scoase portofelul, căută în el şi scoase un cupon de două ruble şi jumătate, apoi mai numără încă cincizeci de copeici din portmoneul în care ţinea mărunţiş. Băiatul tăcea, fără să ia banii.

— Tată, te rog, dă-mi şi în avans.

— Ce?

— Nu ţi-aş cere, dar am luat cu împrumut şi mi-am dat cuvîntul de onoare, am promis… Şi ca om cinstit, nu pot… îmi mai trebuie trei ruble, zău, n-o să-ţi mai cer… nu numai că n-o să-ţi mai cer, dar… te rog, tată.

— Eu ţi-am spus o vorbă…

— Ştiu, tată, dar asta e singura dată…

— Primeşti trei ruble pe lună şi tot nu ţi se pare destul. La vîrsta ta eu nu căpătam nici măcar cincizeci de copeici.

— Acum toţi colegii mei primesc mai mult. Petrov, Ivaniţki au cîte cincizeci de ruble bani de buzunar.

— Iar eu îţi spun că dacă te comporţi în felul ăsta, ai să ajungi un escroc. Să nu zici că nu ţi-am spus.

— Adică ce mi-ai spus? Dumneata nu te pui niciodată în situaţia mea, iar eu n-o să am încotro şi o s-ajung un nemernic. Dumitale ţi-e uşor să vorbeşti.

— Marş de-aici, haimana! Afară!

Feodor Mihailovici sări în picioare şi se repezi la fiu-său.

— Cară-te, am spus! N-ar strica să pun ciomagul pe voi.

Băiatul se sperie şi se înfurie. Era mai degrabă furios decît speriat şi, lăsîndu-şi capul în jos, se îndreptă cu pas grăbit către uşă. Feodor Mihailovici nu avea de gînd să-l lovească, dar propria-i mînie îi făcea plăcere. Continuă să urle aruncîndu-i vorbe de ocară în timp ce băiatul se îndrepta spre uşă.

Cînd veni fata în casă să-l anunţe că masa e gata, Feodor Mihailovici se ridică.

— În sfîrşit, spuse el. Mi-a trecut şi pofta de mîncare.

O porni spre sufragerie cu un aer îmbufnat.

La masă, nevastă-sa îl întrebă ceva, dar el i-o reteză mormăind supărat un răspuns în doi peri, astfel încît femeii îi pieri cheful de vorbă. Nici băiatul nu-şi ridica ochii din farfurie şi nu scotea o vorbă. Mîncară în tăcere şi tot fără un cuvînt se ridicară de la masă şi plecară care încotro.

După masă, liceanul se întoarse în camera lui, scoase din buzunar cuponul şi mărunţişul şi le aruncă pe masă. Apoi îşi dădu jos uniforma şi îmbrăcă un veston. Mai întîi se apucă să înveţe dintr-o carte jerpelită de gramatică latină, apoi puse cîrligul la uşă, trase cu mîna banii de pe masă într-un sertar, scoase din el cîteva foiţe de ţigară, umplu una, o astupă cu vată şi se apucă să fumeze.

Petrecu vreo două ceasuri cu nasul în cartea de gramatică şi în caiete fără să priceapă nimic. Apoi se ridică şi începu să măsoare camera cu pas apăsat rememorînd scena dintre el şi taică-său. Îi veneau în minte toate insultele, mai ales faţa lui furioasă, de parcă l-ar fi auzit şi l-ar fi văzut chiar în clipa aceea. „Haimana! N-ar strica să pun ciomagul pe voi.“ Şi cu cît îşi amintea mai multe, cu atît mai furios era pe tatăl său. Îşi aminti cum îi spusese: „Parcă văd ce-o să iasă din tine. Un escroc. Aşa să ştii“. „Dacă-i pe-aşa, chiar că o s-ajung un escroc. Lui îi convine. A uitat cum era cînd era tînăr. Păi ce crimă am făcut? M-am dus şi eu la teatru, n-aveam bani şi m-am împrumutat de la Petea Gruşeţki. Ce e rău în asta? Altuia i s-ar fi făcut milă, m-ar fi întrebat ce s-a întîmplat, pe cînd el nu ştie decît să înjure şi să se gîndească la interesul lui. Dar cînd duce el lipsă de ceva, atunci face tărăboi în toată casa. Şi tot eu sînt escrocul. Nu, mi-o fi el tată, dar nu-l iubesc.“

La uşă bătu fata în casă care îi aduse un bileţel.

— A zis că vrea un răspuns.

În bileţel scria: „E a treia oară de cînd te rog să-mi înapoiezi cele şase ruble pe care ţi le-am împrumutat, iar tu te fofilezi. Nu aşa procedează oamenii cinstiţi. Te rog să mi le trimiţi imediat prin persoana care a adus biletul. Şi eu am mare nevoie. Chiar nu poţi să faci cumva rost de bani?

Al tău coleg, care te dispreţuieşte sau te respectă după cum îi vei înapoia sau nu banii. Gruşeţki“.

„Ei, ca să vezi! Ce nemernic! Nu poate să mai aştepte. Să mai încerc ceva.“

Mitea se duse la maică-sa. Ea era ultima speranţă. Mama lui era bună şi n-o s-o lase inima să-l refuze. Poate că l-ar fi ajutat şi acum, dar era îngrijorată din pricina lui Petea, mezinul de doi ani, care se îmbolnăvise. Se supără pe Mitea pentru că dăduse buzna şi făcea gălăgie şi îl refuză din capul locului.

El mormăi ceva printre dinţi şi dădu să plece. Mamei i se făcu milă de el şi-l chemă înapoi.

— Stai, Mitea! spuse ea. Acum n-am, dar mîine fac rost.

Dar Mitea încă fierbea de mînie împotriva lui taică-său.

— Ce să fac cu ei mîine cînd eu am nevoie de ei azi? Să ştii că mă duc la un coleg.

Ieşi trîntind uşa după el.

„Nu-mi mai rămîne altceva de făcut. O să mă înveţe el unde să-mi amanetez ceasul“, se gîndi el pipăindu-şi ceasul din buzunar.

Mitea scoase cuponul şi mărunţişul din sertar, îşi puse paltonul şi plecă la Mahin.

II

Mahin era un licean cu mustaţă. Avea patima jocului de cărţi, avusese de-a face cu femei şi banii nu-i lipseau niciodată. Locuia cu o mătuşă. Mitea ştia că Mahin e un băiat rău, dar cînd se afla în compania lui, i se supunea fără să vrea. Mahin era acasă şi se pregătea să plece la teatru. În cămăruţa lui murdară mirosea a săpun parfumat şi a apă de colonie.

— Mai rău nici că se poate, frate, spuse Mahin după ce Mitea îi povesti necazul său şi îi arătă cuponul şi cele cincizeci de copeici, adăugînd că ar avea nevoie de nouă ruble. Poţi să amanetezi ceasul, dar am putea s-o scoatem la capăt şi mai bine, îi spuse Mahin şi îi făcu cu ochiul.

— Cum adică?

— Foarte simplu, îi răspunse Mahin luînd cuponul. Punem un 1 înainte de 2 r. 50 şi o să fie 12 r. 50.

— Da’ există din astea?

— Cum să nu? La biletele de o mie de ruble. Şi eu am plasat unul de felul ăsta.

— Aşa să fie?

— Ce zici, îi dăm drumul? spuse Mahin luînd stiloul şi netezind cuponul cu un deget de la mîna stîngă.

— Păi, nu e bine…

— Ei, prostii.

„Chiar aşa, se gîndi Mitea amintindu-şi din nou cum îl insultase tatăl său. Vasăzică escroc. Ei bine, atunci o să fiu un escroc.“ Se uită la Mahin; acesta îl privea zîmbind calm.

— Ei, îi dăm drumul?

— Îi dăm.

Mahin desenă plin de zel cifra 1 înainte.

— Şi-acum să mergem la prăvălie… Aici, în colţ, la articole fotografice. Oricum aveam nevoie de o ramă, uite, pentru poza asta.

Scoase fotografia unei fete cu ochi mari, păr bogat şi un bust de toată

frumuseţea.

— Ce zici de puicuţa asta? Face toate paralele, nu?

— Da, sigur că da. Da’ cum…

— Foarte simplu. Să mergem.

Mahin se îmbrăcă şi ieşiră împreună.

III

Clopoţelul de la uşa de intrare răsună cînd cei doi liceeni intrară în magazinul de articole foto, măsurînd cu privirea prăvălia pustie cu rafturi pline de felurite accesorii şi cu vitrine pe tejghele. Pe uşa din spate apăru o femeie nu tocmai frumoasă, cu o faţă blajină. După ce trecu după tejghea, îi întrebă ce doresc.

— O ramă drăguţă, *madame*.

— La ce preţ? întrebă doamna, alegînd repede şi cu îndemînare cu mîinile în mitene, din care ieşeau degetele cu articulaţiile umflate, tot felul de modele de rame. Astea costă cincizeci de copeici, iar astea sînt mai scumpe. A, uite-aici una foarte frumoasă, model nou, la o rublă şi douăzeci.

— Bine, daţi-mi-o pe asta. Da’ nu s-ar putea să o lăsaţi la o rublă?

— La noi nu merge cu tocmeala, spuse doamna cu demnitate.

— Bine, treacă de la mine, spuse Mahin, punînd cuponul pe tejghea.

— Daţi-ne rama şi restul. Dar mai repede. Că întîrziem la teatru.

— Aveţi timp berechet, spuse doamna şi începu să analizeze cuponul cu ochii ei miopi.

— O să arate binişor în rama asta. Ce zici? îl întrebă Mahin pe Mitea.

— Alţi bani n-aveţi ? întreabă vînzătoarea.

— Din păcate, nu. Mi l-a dat tata şi oricum trebuie să-l schimb.

— N-aveţi cumva o rublă şi douăzeci?

— Am doar cincizeci de copeici. Doar nu credeţi că vrem să vă înşelăm cu bani falşi?

— A, nu, nici pomeneală.

— Atunci daţi-ne cuponul înapoi. O să-l schimbăm.

— Aşadar cît trebuie să vă dau restul?

— Unsprezece ruble şi ceva.

Vînzătoarea socoti pe abac, descuie sertarul, scoase o hîrtie de zece ruble şi, scormonind prin mărunţiş, adună încă şase monede de douăzeci de copeici şi două de cinci.

— Fiţi amabilă şi împachetaţi-o, spuse Mahin luînd banii fără grabă.

— Îndată.

Vînzătoarea împachetă rama şi o legă cu o sfoară.

Mitea răsuflă uşurat abia cînd auzi clopoţelul de la intrare în urma lor şi se văzu din nou în stradă.

— Ţine astea zece ruble. Restul îl opresc eu. Ţi-l dau eu înapoi.

Şi Mahin plecă la teatru, iar Mitea o porni către Gruşeţki ca să-şi plătească datoria.

IV

Un ceas mai tîrziu după plecarea liceenilor, apăru şi patronul magazinului şi se-apucă să numere banii încasaţi.

— Of, femeie fără minte! Toantă mai eşti! se răsti el la nevastă-sa văzînd cuponul şi observînd din capul locului că e fals. Ce te-a apucat să primeşti cupoane?

— Dar şi tu, Jenea, ai primit cupoane, chiar de faţă cu mine, tot de douăsprezece ruble, îi ripostă nevasta nedumerită, amărîtă şi gata să-i dea lacrimile. Nici nu ştiu cum m-au prostit liceenii ăia, continuă ea. Ăla frumuşel, mai ales, părea atît de *comme il faut*.

— O tîmpită *comme il faut*, asta eşti! îşi continuă soţul insultele în timp ce număra banii. Dacă primesc un cupon, mă uit ce scrie pe el. Da’ tu, la bătrîneţe, te uiţi, bag seamă, numai la mutra liceenilor.

Nevasta, ajunsă la capătul răbdării, se înfurie şi ea.

— Un bărbat pe cinste, n-am ce zice! Tot ce ştii e să-i judeci pe alţii, dar cînd pierzi la cărţi chiar şi cincizeci şi patru de ruble, nu mai e nici o problemă.

— Asta e altceva.

— N-am ce vorbi cu tine, îi zise femeia şi plecă în camera ei.

Acolo, îşi aminti cum familia ei se împotrivise acestei căsătorii, socotind că bărbatu-său avea o poziţie socială mult inferioară, şi cum ea fusese cea care stăruise să se mărite cu el. Îşi mai aminti şi de copilul care-i murise, de

nepăsarea cu care bărbatul ei primise această pierdere. O cuprinse o ură atît de înverşunată împotriva lui, încît o fulgeră gîndul că mai bine l-ar vedea mort. Gîndul acesta însă o îngrozi, aşa că se îmbrăcă în grabă şi plecă. Cînd bărbatul veni acasă, femeia dispăruse. Fără să-l mai aştepte, ea se îmbrăcase şi plecase singură la o cunoştinţă, un profesor de franceză, unde fuseseră invitaţi în seara aceea.

V

La profesorul de franceză, un rus de origine poloneză, s-a servit un ceai de gală cu prăjiturele, după care oaspeţii s-au aşezat la cîteva mese să joace vint.

Soţia negustorului de articole fotografice se aşeză la o masă cu stăpînul casei, cu un ofiţer şi cu o doamnă bătrînă şi surdă, cu perucă, văduva unui proprietar de magazin de muzică, mare amatoare de cărţi, dar şi iscusită în ale jocului. Soţiei negustorului îi picau numai cărţi bune. Ea anunţă de două ori că a făcut şlem. Alături avea o farfurioară cu struguri şi o pară, iar ea era într-o dispoziţie de zile mari.

— Dar ce e cu Evgheni Mihailovici de nu apare? întrebă stăpîna casei de la cealaltă masă. Noi l-am înscris al cincilea.

— S-o fi luat cu socotelile, răspunse soţia lui Evgheni Mihailovici. Azi e zi de plată la alimente şi la lemne.

Amintindu-şi de scena dintre ei, se încruntă, iar mîinile înmănuşate începură să-i tremure de furie împotriva lui.

— Ia te uită, vorbeşti de lup şi lupul la uşă, îi spuse gazda lui Evgheni Mihailovici care tocmai intra. De ce-ai întîrziat?

— M-am luat cu treburi, răspunse Evgheni Mihailovici pe un ton vesel, frecîndu-şi mîinile.

Şi, spre mirarea soţiei, veni lîngă ea şi îi spuse:

— Ştii… cuponul ăla… am scăpat de el.

— Nu mai spune!

— Da, l-am dat unui mujic pe lemne.

Şi Evgheni Mihailovici povesti tuturor, plin de indignare, în timp ce nevastă-sa mai intervenea cu cîte un amănunt, cum nişte potlogari de liceeni o păcăliseră pe soţia lui.

— Ei, şi-acum la treabă, spuse el şi, aşezîndu-se la o masă cînd îi veni rîndul, se apucă să amestece cărţile.

VI

Într-adevăr, Evgheni Mihailovici plasase cuponul lui Ivan Mironov, un ţăran de la care cumpărase lemne.

Ivan Mironov făcea negoţ precum urmează: cumpăra de la depozite un stînjen de lemne cu care umbla prin tot oraşul şi le aşeza în aşa fel, încît dintr-un stînjen ieşeau cinci sferturi pe care le vindea cu preţul cu care s-ar fi putut cumpăra un sfert de la depozit. În ziua aceea nefericită, Ivan Mironov cărase dis-de-dimineaţă o optime de stînjen pe care o vînduse pe loc. Apoi, mai încărcase încă una sperînd să o vîndă şi pe aceasta, dar îl prinsese seara învîrtindu-se de pomană cu ea prin oraş, că nu se ivise nici un muşteriu. Dădea numai peste orăşeni pricepuţi, care cunoşteau prea bine şiretlicurile obişnuite ale ţăranilor care umblau să vîndă lemne şi nu credeau că lemnele sînt aduse de la ţară, aşa cum îi încredinţa el. Îl ajunsese foamea şi degerase în cojocul ponosit şi în sumanul zdrenţuit. Spre seară, gerul coborîse pînă la douăzeci de grade sub zero. Căluţul, pentru care n-avea nici urmă de milă, fiindcă oricum avea de gînd să-l vîndă neguţătorilor de piei, înţepenise de tot. Aşa că Ivan Mironov era gata să dea lemnele chiar şi în pierdere, cînd îl întîlni pe Evgheni Mihailovici care se întorcea acasă de la prăvălie, unde fusese după tutun.

— Ia-le, boierule, că le dau ieftin. Căluţul meu a obosit de tot…

— De unde eşti?

— De la ţară. Lemnele îs ale mele… Îs bune, uscate.

— Las’ că vă ştim noi. Ia zi, cît ceri pe ele?

Ivan Mironov ceru mult la început, apoi mai lăsă din preţ, iar în cele din urmă le vîndu la preţul său obişnuit.

— Asta e numai pentru dumneata, boierule, că nu trebuie să le car departe, spuse el.

Evgheni Mihailovici nu se tocmi prea mult, bucurîndu-se la gîndul că va scăpa de cupon. Anevoie, înhămîndu-se chiar el la hulube, Ivan Mironov aduse lemnele în curte şi le descărcă singur în magazie. Rîndaşul nu era acasă. La început, Ivan Mironov şovăi dacă să ia cuponul sau nu, însă Evgheni

Mihailovici îi vorbi atît de convingător, iar ţăranului i se păru un boier atît de însemnat, încît, în cele din urmă, căzu la învoială.

Intrînd în camera slugilor prin pridvorul din spate, Ivan Mironov se închină, îşi scutură barba de ţurţuri şi, suflecîndu-şi poalele caftanului, scoase dintr-o pungă de piele opt ruble şi cincizeci de copeici, pe care i le dădu rest lui Evgheni Mihailovici. Apoi înveli cuponul în hîrtie şi-l băgă în pungă.

Ivan Mironov mulţumi boierului cum se cuvine şi, îndemnînd nu cu biciul, ci cu codirişţea gloaba aproape îngheţată, sortită pieirii, care abia îşi mai tîra picioarele, o porni cu căruţa goală la cîrciumă.

Acolo, ceru vin şi ceai de opt copeici. Dezmorţit, ba chiar asudat, discuta vesel nevoie mare cu un rîndaş care stătea chiar la masa lui. Şi, prinzînd chef de vorbă, îi istorisi acestuia toată viaţa sa de-a fir a păr. Îi spuse că e din satul Vasilievskoe, la douăsprezece verste depărtare de oraş, că s-a despărţit de tatăl şi fraţii săi, iar acum locuieşte cu nevasta şi cei doi copii: pe cel mare abia îl dăduseră la şcoală şi de-aceea încă nu le era de mare ajutor în gospodărie. Îi mai spuse că aici o să înnopteze într-o şandrama şi că a doua zi avea în gînd să meargă la tîrgul de animale să-şi vîndă mîrţoaga şi, cine ştie, poate o să-şi cumpere alt cal dac-o găsi ceva potrivit. Îi mai povesti că îi lipseşte doar o rublă ca să facă douăzeci şi cinci, din care jumătate îi are într-un cupon. Scoase cuponul şi i-l arătă rîndaşului. Acesta n-avea carte, dar îi spuse că şi el obişnuia să schimbe bani ca ăştia pentru locatari, şi banii sînt buni, dar se întîmplă să mai fie şi falşi, aşa că, pentru mai multă siguranţă, l-ar sfătui să plătească aici cu ei. Ivan Mironov îi dădu chelnerului cuponul şi ceru să-i aducă restul, dar, în locul restului, apăru mandatarul birtului, un bărbat chel, cu faţa lucioasă, ţinînd cuponul în mîna grăsună.

— Banii dumitale nu-s buni, spuse el arătîndu-i cuponul, dar fără să i-l dea înapoi.

— Ba-s buni, mi i-a dat un boier.

— Tocmai asta e, că nu-s buni. Sînt falşi.

— Dacă-s falşi, dă-i încoa.

— Nu, frate, ăştia de teapa ta trebuie învăţaţi minte. I-ai falsificat împreună cu te miri ce şarlatani.

— Sidor! Cheamă un sergent, i se adresă chelnerului.

Ivan Mironov era băut şi, în starea aceasta, îi venea cam greu să se stăpînească. Îl apucă pe mandatar de guler şi începu să urle:

— Dă-mi-i înapoi. Mă duc la boier. Ştiu unde stă.

Mandatarul cîrciumii se smuci din strînsoarea lui Ivan Mironov. Cămaşa i se rupse pîrîind.

— Aşa carevasăzică! Ia pune mîna pe el!

Chelnerul îl înşfăcă pe Ivan Mironov şi tot atunci apăru şi vardistul. După ce ascultă cu un aer de mare şef ce se întîmplase, hotărî pe loc:

— La secţie.

Vardistul băgă cuponul în portofelul său şi-l duse pe Ivan Mironov la secţie cu cal cu tot.

VII

Ivan Mironov îşi petrecu noaptea în arest în compania beţivilor şi a hoţilor. Abia a doua zi, pe la amiază, şeful de secţie ceru să-l vadă. După ce îl supuse unui interogatoriu, îl trimise însoţit de un vardist la prăvălia lui Evgheni Mihailovici. Ivan Mironov reţinuse şi strada, şi casa.

Cînd vardistul îl chemă afară pe boier şi-i arătă cuponul şi pe Ivan Mironov, care susţinea că îl primise chiar de la boierul acesta, Evgheni Mihailovici făcu mai întîi o faţă mirată, apoi aspră.

— Ce te-a apucat? Pesemne că ţi-ai pierdut minţile. Îl văd pentru prima oară.

— Boierule, e păcat… Cu toţii o să ne prăpădim, spuse Ivan Mironov.

— Ce l-a apucat pe omul ăsta? Ai visat, probabil. Altcuiva trebuie că i-ai vîndut lemnele, spuse Evgheni Mihailovici. Staţi aşa, mă duc s-o întreb pe nevastă-mea. Poate o fi cumpărat ea lemne ieri.

Evgheni Mihailovici ieşi şi-l chemă numaidecît pe rîndaşul Vasili, un bărbat arătos, neobişnuit de puternic şi viclean, vesel şi bine îmbrăcat. Îi spuse că dacă va fi întrebat de unde au luat ultima dată lemne, să spună că de la depozit, că ei nu cumpără de obicei de la ţărani.

— E aici un mujic care pretinde că eu i-aş fi dat un cupon fals. Mujicul e un prost, Dumnezeu ştie ce îndrugă, pe cînd tu eşti om cu capul pe umeri. Aşa că să spui că noi cumpărăm lemne numai de la depozit. Uite, ăştia sînt pentru tine, de mult voiam să-ţi dau de o scurtă, adăugă Evgheni Mihailovici şi îi dădu rîndaşului cinci ruble.

Luînd banii, lui Vasili îi sticliră ochii, aruncă o privire mai întîi la bancnotă, apoi la chipul lui Evgheni Mihailovici, îşi scutură pletele şi schiţă un zîmbet.

— Se ştie că mujicii sînt grei de cap. Dacă n-au carte… Nu vă faceţi griji. Ştiu ce să spun.

Oricît l-a implorat Ivan Mironov, cu lacrimi în ochi, pe Evgheni Mihailovici să-şi recunoască cuponul, iar pe rîndaş să-i întărească spusele, amîndoi o ţineau pe-a lor: că niciodată n-au luat lemne cu căruţa. Şi vardistul îl duse înapoi la secţie pe Ivan Mironov, învinuit de falsificarea cuponului.

Abia după ce-l mitui cu cinci ruble pe şeful de secţie, urmînd sfatul unui conţopist beat, închis cu el, Ivan Mironov scăpă din închisoare, fără cupon şi cu doar şapte ruble din cele douăzeci şi cinci pe care le avusese cu o zi înainte. Din astea şapte ruble, trei le dădu pe băutură, apoi se înfiinţă acasă la nevastă-sa cu faţa făcută zob şi mort de beat.

Nevastă-sa stătea să nască şi se simţea rău. Începu să-l înjure, el o îmbrînci, iar ea îl luă la bătaie. Fără să-i răspundă, Ivan Mironov se întinse pe laviţă cu faţa în jos şi izbucni în hohote de plîns.

Abia a doua zi femeia pricepu ce se întîmplase şi, dînd crezare bărbatului ei, îl blestemă îndelung pe ticălosul de boier care îl înşelase pe Ivan al ei. Odată trezit din beţie, Ivan îşi aminti ce-l sfătuise un meşter cu care băuse în ajun, şi se hotărî să se plîngă unui avocat.

VIII

Avocatul luă cazul nu atît pentru banii pe care putea să-i cîştige, cît pentru că îi dăduse crezare lui Ivan şi rămăsese indignat de neruşinarea cu care ţăranul fusese înşelat.

La tribunal se prezentară ambele părţi. Rîndaşul Vasili era martor. În faţa judecătorului scena se repetă întocmai: Ivan Mironov îl tot pomenea pe Dumnezeu şi cum că o să murim cu toţii. Deşi fapta josnică şi periculoasă îi măcina conştiinţa, pentru Evgheni Mihailovici era tîrziu să-şi mai schimbe mărturia şi, cu acelaşi calm aparent, continuă să nege totul.

Rîndaşul Vasili, care între timp mai primise zece ruble, afirmă surîzător şi senin că nu-l văzuse în viaţa lui pe Ivan Mironov. Iar cînd fu chemat să jure, îşi învinse teama ce-l rodea pe dinăuntru şi repetă senin cuvintele jurămîntului

după bătrînul preot, chemat în acest scop, legîndu-se pe cruce şi pe sfînta Evanghelie să rostească numai adevărul.

Procesul se încheie. Judecătorul respinse plîngerea lui Ivan Mironov şi hotărî ca acesta să plătească cinci ruble cheltuieli de judecată, de care Evgheni Mihailovici îl iertă, plin de mărinimie. Înainte de a-l elibera, judecătorul îi ţinu o lecţie lui Ivan Mironov ca de acum înainte să fie mai atent cînd o să-i treacă prin minte să învinuiască oameni onorabili şi să fie recunoscător că l-au iertat de cheltuielile de judecată şi nu l-au condamnat pentru calomnie, urmînd să stea vreo trei luni la închisoare.

— Mulţam frumos, spuse Ivan Mironov şi ieşi din sala de judecată, clătinînd din cap şi oftînd adînc.

Totul părea să se fi încheiat cu bine pentru Evgheni Mihailovici şi rîndaşul Vasili. Însă doar părea aşa. Se petrecuse un lucru nebăgat în seamă de nimeni, dar mult mai important decît ce se putea vedea cu ochiul liber.

Vasili se mutase de la ţară la oraş de mai bine de trei ani. Cu fiecare an, el îi dădea tatălui său tot mai puţini bani, iar pe nevastă-sa n-o chemase la el, fiindcă n-avea nevoie de ea. Aici, la oraş, avea cîte neveste poftea, şi mai bune decît toanta lui. Cu fiecare an ce trecea, Vasili uita din ce în ce mai mult legea satului şi se deprindea cu rînduielile vieţii la oraş. Acolo totul era grosolan, cenuşiu, sărăcăcios, domnea dezordinea, în vreme ce aici totul era stilat, bun, curat, era bogăţie şi domnea ordinea. Iar el era tot mai încredinţat că oamenii de la ţară trăiesc fără să gîndească, asemeni fiarelor sălbatice, în timp ce aici sînt oameni adevăraţi. Citea cărticele de autori buni, romane, mergea la spectacole la casa de cultură. La ţară nici în vis nu vezi aşa ceva. Acolo, bătrînii grăiesc astfel: trăieşte în lege cu nevasta ta, munceşte, nu te ghiftui, nu te găti, pe cînd aici oamenii sînt deştepţi, învăţaţi. Asta înseamnă că ei cunosc adevăratele legi, gustă viaţa din plin. Şi totul e bine. Pînă la istoria cu cuponul, Vasili tot nu credea că boierii n-au nici o lege care să-i îndrume în viaţă. Trăia cu impresia că el nu le cunoaşte legea, dar că ea există. Însă ultima tărăşenie cu cuponul şi, mai ales, jurămîntul lui mincinos care, în ciuda temerilor sale, nu dusese la nimic rău, ba, dimpotrivă, îi mai băgase în buzunar încă zece ruble, îi întări pe deplin convingerea că nu există nici o lege şi că trebuie să-ţi trăieşti viaţa din plin. Aşa trăise pînă atunci, aşa trăi şi mai departe. La început profita doar de pe urma cumpărăturilor chiriaşilor, dar nu se dovedi îndeajuns ca să-i acopere toate cheltuielile. Se apucă să fure, de pe unde putea, bani şi lucruri de preţ din

apartamentele chiriaşilor. Îi fură chiar lui Evgheni Mihailovici portofelul. Acesta îi dovedi vinovăţia, însă nu-l dădu în judecată, ci doar îl dădu afară.

Vasili nu voia să se întoarcă acasă, ci rămase la Moscova, cu amanta sa, căutîndu-şi altceva de muncă. Îşi găsi o slujbă de rîndaş la un negustor, dar pe bani puţini. Vasili se angajă, dar chiar în luna următoare fu prins furînd saci. Stăpînul nu înaintă nici o plîngere, ci îi dădu o mamă de bătaie şi îl izgoni. După episodul acesta, nu-şi mai găsi altceva de lucru, banii îi prăpădi pe traiul de fiecare zi, îmbrăcămintea i se ponosi şi în cele din urmă rămase doar cu un veston zdrenţuit, o pereche de nădragi şi nişte ghete scîlciate. Ibovnica îl părăsi. Însă Vasili nu-şi pierdu nici curajul, nici buna dispoziţie şi, după sosirea primăverii, plecă pe jos acasă.

IX

Piotr Nikolaevici Sventiţki, un omuleţ mic de statură, îndesat, cu ochelari negri (suferea de ochi şi îl păştea pericolul să-şi piardă de tot vederea) se sculă, aşa cum îi era obiceiul, înainte să se lumineze de ziuă şi, după ce bău un pahar cu ceai, îmbrăcă scurta căptuşită cu piei de miel şi plecă să-şi vadă de treburi prin gospodărie.

Piotr Nikolaevici fusese funcţionar la vamă şi, cît lucrase acolo, agonisise optsprezece mii de ruble. Cu doisprezece ani în urmă ieşise la pensie – nu chiar de bunăvoie – şi cumpărase o moşioară de la un boier tînăr care îşi irosise averea. Piotr Nikolaici se însurase încă din vremea cînd era funcţionar. Nevastă-sa, o orfană săracă dintr-o veche familie de nobili, acum o femeie trupeşă, durdulie şi frumoasă, nu-i dăruise copii. În tot ce făcea, Piotr Nikolaici se dovedea a fi un om serios şi perseverent. Deşi n-avea habar de gospodărie – era fiul unui şleahtic polonez –, se pusese pe treabă cu atîta sîrg, încît, în zece ani, moşia părăginită de trei sute de deseatine devenise o moşie model. Toate construcţiile, de la casă la hambar şi la acoperişul pompei de incendiu, erau trainice, solide, acoperite cu tablă şi vopsite la timp. În magazia de unelte erau aşezate în perfectă ordine căruţe, pluguri de lemn, pluguri de fier, grape. Hamurile erau unse. Deşi nu erau mari, caii erau aproape toţi din propria crescătorie, roibi, bine hrăniţi, viguroşi, numai unul şi unul. Batoza lucra într-un şopron acoperit, nutreţul era ţinut într-o magazie specială, iar zeama de

bălegar se scurgea într-o groapă pietruită. Vacile, tot din propria-i crescătorie, nici ele prea mari, erau lăptoase. Porcii erau de rasă englezească. Avea şi poiată de păsări şi o rasă de găini care făceau multe ouă. Pomii din livadă erau văruiţi şi, cum se usca unul, îndată era plantat altul în loc. Toate erau făcute gospodăreşte, adică trainic, curat şi conştiincios. Piotr Nikolaici se bucura de gospodăria lui şi era mîndru că obţinuse toate acestea fără să-i asuprească pe ţărani, ci, dimpotrivă, purtîndu-se drept cu ei, chiar dacă sever. Chiar şi printre boieri era cunoscut pentru atitudinea lui moderată, mai degrabă liberală decît conservatoare, luînd întotdeauna apărarea oamenilor din popor în faţa adepţilor iobăgiei. Fii bun cu ei şi ei îţi vor răspunde tot cu bunătate. E adevărat că nu trecea cu vederea stîngăciile şi greşelile argaţilor, ba uneori îi mai şi îmboldea să muncească, dar casa şi masa erau dintre cele mai bune, leafa le-o plătea mereu la timp, iar de sărbători îi cinstea cu vodcă.

Păşind cu băgare de seamă prin zăpada care se topea – era în februarie – Piotr Nikolaici se îndreptă spre izba argaţilor trecînd pe lîngă grajduri. Era încă întuneric, ba chiar beznă din cauza ceţii, dar în ferestre se vedea lumină. Argaţii se trezeau. Avea de gînd să-i zorească. După cum le dăduse poruncă, trebuiau să meargă cu şase cai în zăvoi să aducă ultimele lemne.

„Asta ce-o mai fi?“, se gîndi el văzînd poarta grajdului deschisă.

— Hei, cine-i acolo?

Nu-i răspunse nimeni. Piotr Nikolaici intră în grajd.

— Hei, cine-i acolo?

Nici de data asta nu primi nici un răspuns. Era întuneric, păşea pe moale şi mirosea a bălegar. În staulul din dreapta uşii stătea o pereche de roibi tineri. Piotr Nikolaici întinse mîna – era gol. Pipăi cu piciorul. S-or fi întins pe jos? Dar nici cu piciorul nu găsi nimic. „Unde or fi dus caii?“, se întrebă el. De înhămat nu-i înhămaseră, săniile erau toate afară. Piotr Nikolaevici ieşi din grajd şi strigă tare:

— Hei! Stepan!

Stepan era vătaful. Tocmai ieşea din izbă.

— Iuhu! răspunse vesel Stepan.

— Dumneata eşti, Piotr Nikolaici? Vin şi băieţii îndată.

— Da’ de ce-aţi lăsat grajdul deschis?

— Grajdul? Habar n-am. Hei, Proşka, adu felinarul!

Proşka veni îndată cu felinarul. Intrară în grajd. Stepan pricepu numaidecît

ce se întîmplase.

— Ne-au călcat hoţii, Piotr Nikolaici. E spart lacătul.

— Glumeşti…

— I-au luat tîlharii. Maşka nu-i aici, nici Uliul. Ba Uliul îi aici. Pătatu' lipseşte. Nici Frumuşelu' nu-i.

Lipseau trei cai. Piotr Nikolaici nu scoase un cuvînt. Stătea încruntat răsuflînd anevoie.

— Of, de-ar încăpea pe mîna mea. Cine a fost de pază?

— Petka. L-a furat somnul.

Piotr Nikolaici depuse plîngere la poliţie, la şeful de secţie, la şeful *zemstvei*1. Îşi trimise şi el oamenii pe urmele hoţilor. Dar nici urmă de cai.

— Blestemaţii! spunea Piotr Nikolaici. Ce-au putut să facă! Dacă nici eu nu le-am făcut bine. Las' că le-arăt eu. Tîlhari. Asta sînt toţi. Nişte tîlhari. Schimbăm noi calimera de-acum încolo.

X

Între timp, hoţii scăpaseră de cei trei cai roibi. Pe Maşka o vînduseră unor ţigani pentru optsprezece ruble, pe Pătatu' îl schimbaseră cu calul unui ţăran care locuia la patruzeci de verste, iar pe Frumuşelu' îl goniseră într-o fundătură şi îl tăiaseră. Pielea i-o vînduseră pe trei ruble. Capul celor întîmplate fusese Ivan Mironov. Lucrase la Piotr Nikolaici, ştia rosturile moşiei şi se hotărîse să-şi recupereze banii. Aşa că pusese la cale hoţia.

După ghinionul cu cuponul fals, Ivan Mironov o ţinuse tot într-o beţie şi ar fi continuat la fel dacă nevastă-sa nu i-ar fi ascuns hamurile, hainele şi tot ce putea fi cheltuit pe băutură. Cît o ţinuse într-o beţie, Ivan Mironov se gîndise întruna nu numai la cel care-i pricinuise nedreptatea, dar şi la toţi boierii şi boiernaşii care-şi asigură traiul doar jecmănindu-i pe cei asemenea lui. Odată, Ivan Mironov bău cu ţăranii de prin partea Podolskului. Pe drum, aceştia, beţi turtă, îi povestiră cum furaseră caii unui sătean. Ivan Mironov se apucă să-i ocărască pe hoţii de cai fiindcă făcuseră rău unui ţăran. „E păcat, spunea el, pentru ţăran, calul îi e ca un frate, iar tu îl nenoroceşti. Dacă e să furi, fură de la boieri. Cîinii ăştia chiar o merită." Tot vorbind de una-alta, ţăranii din Podolsk îi spuseră că nu-i treabă uşoară să furi cai de la boieri. Trebuie să cunoşti

rosturile gospodăriei şi, fără un om de-al tău acolo, n-ai cum să reuşeşti. Atunci Ivan Mironov îşi aminti de Sventiţki, la care muncise ca argat. Îşi aduse aminte că, atunci cînd îşi încheiaseră socotelile, îi oprise o jumătate de rublă pentru un cui rupt, dar mai cu seamă îşi aduse aminte de căluţii roibi cu care lucrase acolo.

Ivan Mironov trecu pe la Sventiţki, chipurile să se angajeze, dar de fapt ca să vadă cum stau lucrurile şi să afle ce-l interesa. Şi, după ce află că nu stă nimeni de pază, iar caii rămîn singuri în boxele din grajd, îi conduse pe hoţi într-acolo şi duseră la capăt jaful.

După ce împărţi cîştigul cu ţăranii din Podolsk, Ivan Mironov se întoarse acasă cu cinci ruble. Cum n-avea cal, n-avea nici ce face acasă. Aşa că, de-atunci, Ivan Mironov intră în cîrdăşie cu hoţii de cai şi cu ţiganii.

XI

Piotr Nikolaici Sventiţki se străduia din răsputeri să pună mîna pe hoţ. Hoţia nu putea fi săvîrşită fără ajutorul unui om de-al casei, aşa că începu să-şi bănuiască oamenii şi, luîndu-i la întrebări ca să afle cine nu fusese acasă în noaptea cu pricina, află că lipsise Proşka Nikolaev, un tinerel abia întors de la oaste, un flăcău frumos şi isteţ, pe care Piotr Nikolaici îl mai lua în locul vizitiului să mîne birja în drumurile sale. Piotr Nikolaici era prieten cu şeful de secţie, ba mai mult, îi cunoştea la fel de bine şi pe ispravnic, şi pe mareşalul nobilimii din gubernie, şi pe şeful *zemstvei*, şi pe judecătorul de instrucţie. Toate aceste personaje veneau la zilele lui de onomastică şi ştiau prea bine gustul lichiorurilor savuroase şi al ciupercilor marinate – mînătărci, ghebe şi bureţi iuţi. Acum toţi îl compătimeau şi încercau să-i dea o mînă de ajutor.

— Poftim, şi dumneata îi aperi, îi spunea şeful de secţie. Ia te uită ce istorie, iar dumneata le iei apărarea. Aveam dreptate cînd îţi spuneam că sînt mai răi ca fiarele. Fără bici şi fără nuia nu te descurci cu ei. Şi zici că e vorba de Proşka, cel pe care-l mai iei la drum ca vizitiu?

— Da, el.

— Ia cheamă-l încoa!

Îl chemară pe Proşka şi începură să-l chestioneze:

— Unde-ai fost peste noapte?

Proşka îşi scutură pletele şi îi sclipiră ochii.

— Acasă.

— Cum acasă, cînd toţi argaţii spun că n-ai fost?

— Cum vă e voia.

— Ce-are a face voia mea? Spune-mi unde ai fost.

— Acasă.

— Bine. Vătăşel, du-l la secţie.

— Cum vă e voia.

Şi Proşka n-a spus unde fusese, fiindcă noaptea aceea o petrecuse la drăguţa lui, la Paraşa, căreia îi făgăduise că n-o va da de gol. Şi n-a dat-o. Cum n-aveau dovezi, i-au dat drumul. Dar Piotr Nikolaici era încredinţat că era mîna lui şi a prins ciudă pe el. Într-o zi, cînd Piotr Nikolaici l-a luat pe Prokofi la un drum, l-a trimis după cai de schimb. Ca de obicei, Proşka luase cu ei două măsuri de ovăz. Ajunşi la un han, a dat o măsură şi jumătate cailor, iar jumătatea rămasă a schimbat-o pe băutură. Aflînd acest lucru, Piotr Nikolaici l-a predat judecătorului de pace care l-a condamnat la trei luni de temniţă. Orgolios din fire, Proşka se socotea deasupra celorlalţi şi era îngîmfat. Închisoarea l-a umilit. Nu mai avea motiv să se fudulească şi brusc a pus nasul în pămînt.

Proşka s-a întors de la închisoare plin de înverşunare, nu atît împotriva lui Piotr Nikolaici, cît împotriva întregii lumi.

După cum umbla vorba, Prokofi, odată ieşit din puşcărie, a decăzut, s-a lenevit, s-a apucat de băut şi, nu după mult timp, a fost prins furînd nişte haine de la o negustorească şi a ajuns iar la închisoare.

Cît despre cai, Piotr Nikolaici a aflat doar că fusese găsită o piele de roib, pe care a recunoscut-o ca fiind a lui Frumuşelu’. Iar faptul că hoţii scăpaseră nepedepsiţi îl înfuria şi mai tare. De-acum nu-i mai putea suferi pe mujici, vorbea despre ei cu ură şi nu pierdea nici un prilej să-i prigonească.

XII

Dacă Evgheni Mihailovici, scăpat de cupon, şi-l scosese din minte, nevasta lui, Maria Vasilievna, dimpotrivă, nu-şi putea ierta faptul că se lăsase păcălită, nu-l putea ierta nici pe bărbatul ei pentru cuvintele grele pe care i le aruncase şi, mai ales, nu-i putea ierta nici pe cei doi puştani nemernici care o înşelaseră cu

atîta iscusinţă.

Chiar din ziua cu pricina, ea începu să se uite cu atenţie la toţi liceenii. Odată l-a întîlnit pe Mahin, dar nu l-a recunoscut, pentru că el, văzînd-o, a făcut o asemenea mutră, încît faţa i s-a schimbat cu totul. Însă pe Mitea Smokovnikov, cu care se ciocnise nas în nas pe trotuar la vreo două săptămîni după istoria cu cuponul, îl recunoscu din capul locului. Îl lăsă să treacă, apoi se întoarse şi se luă după el. După ce ajunse în dreptul locuinţei şi află al cui fiu era, se duse a doua zi la liceu unde, pe coridor, îl întîlni pe Mihail Vvedenski, profesorul de religie. Acesta o întrebă ce doreşte, iar ea îi răspunse că vrea să discute cu directorul.

— Directorul lipseşte, e bolnav. Pot să vă ajut eu sau să-i transmit ceva din partea dumneavoastră?

Maria Vasilievna se hotărî să-i povestească tot profesorului de religie.

Profesorul Vvedenski rămăsese văduv, absolvise Academia de teologie şi era extrem de vanitos. Cu un an în urmă îl întîlnise la o reuniune pe tatăl lui Smokovnikov şi, după ce se contrazisese cu el într-o discuţie despre religie, în care Smokovnikov îi desfiinţase punct cu punct toate argumentele şi îl luase în derîdere, hotărîse să-şi îndrepte atenţia asupra băiatului. Văzîndu-l la fel de indiferent faţă de problemele religioase ca şi necredinciosul său tată, începu să-l persecute şi chiar îl pică la examen.

Aflînd de la Maria Vasilievna de isprava tînărului Smokovnikov, Vvedenski nu putu să-şi stăpînească satisfacţia, văzînd în asta o confirmare a bănuielilor sale legate de imoralitatea celor lipsiţi de călăuza bisericii. Prin urmare, se hotărî să se folosească de această situaţie – după cum încerca să se convingă singur – ca să demonstreze pericolul ce-i ameninţă pe cei care se leapădă de biserică. Dar în adîncul sufletului, voia doar să se răzbune pe ateul mîndru şi îngîmfat.

— Da, e trist, foarte trist, spuse părintele Mihail Vvedenski, mîngîind marginile netede ale crucii de pe piept. Sînt foarte bucuros că mi-aţi împărtăşit mie această problemă. Ca slujitor al bisericii, îmi voi da silinţa să nu-l las pe acest tînăr fără povaţă, dar, în acelaşi timp, mă voi strădui să fiu cît se poate de blînd cu băiatul.

„Da, mă voi purta potrivit rangului meu“, îşi spunea părintele Mihail, crezînd că uitase cu totul duşmănia pe care i-o arătase tatăl şi că nu se gîndeşte decît la binele şi salvarea băiatului.

A doua zi la ora de religie părintele Mihail le povesti elevilor de-a fir a păr istoria cu cuponul fals, adăugînd că făptaşul este unul dintre elevii liceului.

— Fapta e urîtă, ruşinoasă, spuse el, dar şi mai rău e să o ascunzi. Dacă făptaşul se află printre voi, ceea ce eu nu cred, atunci e mai bine să-şi recunoască greşeala decît să se ascundă.

Rostind aceste cuvinte, părintele Mihail se uita fix la Mitea Smokovnikov. Elevii, urmărindu-i privirea, se întoarseră către Smokovnikov. Acesta roşi tot, îl trecură toate năduşelile şi, izbucnind în plîns, ieşi în fugă din clasă.

Aflînd cele întîmplate, mama lui Mitea îşi descusu fiul pînă află adevărul şi se duse numaidecît la magazinul de articole fotografice. Îi plăti patroanei douăsprezece ruble şi cincizeci de copeici, convingînd-o să nu dea în vileag numele liceanului. Cît despre fiul său, îi porunci să nu recunoască nimic, cu atît mai puţin în faţa tatălui său.

Într-adevăr, cînd află şi Feodor Mihailovici de scena din clasă, iar fiul său, pe care îl chemase să-i dea socoteală, tăgădui totul, se duse la director şi, după ce îi relată toată istoria, îi spuse că atitudinea profesorului de religie e cît se poate de condamnabilă şi că nu va lăsa lucrurile aşa. Directorul îl chemă pe preot şi între acesta şi Feodor Mihailovici se iscă o explicaţie aprinsă.

— O femeie proastă s-a luat de fiul meu pe nedrept, apoi chiar ea şi-a retras mărturia, iar dumneavoastră n-aţi găsit altceva mai bun de făcut decît să ponegriţi un băiat cinstit şi sincer.

— Nu l-am ponegrit şi nu vă îngădui să-mi vorbiţi astfel. Uitaţi ce rang port.

— Puţin îmi pasă de rangul dumneavoastră.

— Concepţiile dumneavoastră greşite sînt bine-cunoscute în tot oraşul, izbucni părintele Mihail pe un ton atît de furios, încît bărbia tremurîndă făcu să i se scuture şi bărbuţa rară.

— Domnilor, părinte, se străduia directorul să-i potolească, fără sorţi de izbîndă.

— Rangul ce-l port mă obligă să mă preocup de educaţia morală şi religioasă a elevilor mei.

— Lăsaţi prefăcătoria la o parte! Parcă nu ştiu că nu crezi nici în dracu’, nici în tat-su!

— Socot că e nedemn de mine să vorbesc cu un om ca dumneavoastră, spuse părintele Mihail, jignit de ultimele cuvinte rostite de Smokovnikov, mai

ales fiindcă le ştia adevărate. Absolvise cursurile Academiei de teologie şi de aceea nu mai credea de mult în credinţa pe care o propovăduia; credea doar că toţi oamenii trebuie să se silească să creadă în ceea ce el însuşi se silea să creadă.

Smokovnikov era indignat nu atît de atitudinea profesorului de religie, cît de faptul că o găsea foarte grăitoare pentru acel gen de influenţă clericală care începea să se manifeste la noi. De aceea, povestea tuturor această întîmplare.

La rîndul său, părintele Vvedenski, văzînd cum manifestările nihilismului şi ale ateismului prind rădăcini tot mai adînci nu doar în rîndul tinerei generaţii, ci şi printre cei mai vîrstnici, era tot mai încredinţat că trebuie să se lupte cu ele. Cu cît condamna mai tare necredinţa lui Smokovnikov şi a celor asemeni lui, cu atît se convingea şi mai mult de tăria şi statornicia credinţei sale şi cu atît mai puţin simţea nevoia s-o verifice şi s-o pună în armonie cu propria lui viaţă. Credinţa sa, recunoscută de toţi cei din jur, era principala armă pe care părintele Mihail o folosea împotriva celor care o contestau.

Aceste gînduri, stîrnite înlăuntrul său de disputa cu Smokovnikov, precum şi neplăcerile care au urmat la liceu – adică mustrarea şi observaţiile din partea superiorilor – l-au făcut să ia o hotărîre care-l tot ispitea de mult, încă de la moartea soţiei: să se călugărească şi să aleagă cariera pe care o urmaseră cîţiva dintre colegii săi de la Academie, unul ajungînd arhiereu, iar altul arhimandrit, pe cale să devină episcop.

La sfîrşitul anului şcolar, Vvedenski a părăsit liceul, s-a călugărit luîndu-şi numele de Misail. N-a trecut mult şi a fost numit rector al unui Seminar dintr-un oraş de pe Volga.

XIII

În acest răstimp, Vasili rîndaşul o pornise pe drumul cel mare mergînd către sud.

Ziua mergea, iar noaptea poliţaiul satului îi găsea loc de mas în cîte o casă din sat. Peste tot îi dădeau cîte o bucată de pîine, iar uneori chiar îl puneau la masă. Într-un sat din gubernia Oriol, unde înnoptase, află că un negustor, care luase în arendă o livadă de la un moşier, caută paznici de ispravă. Vasili se săturase să umble cu cerşitul şi, cum nici acasă n-avea chef să se întoarcă, se

duse la negustorul cu livada şi se angajă paznic cu cinci ruble pe lună.

Pe Vasili îl încîntă nespus viaţa pe care o ducea în coliba lui, mai ales cînd începură să se coacă perele, iar paznicii aduseră de pe aria boierească snopi zdraveni de paie, proaspăt scoase de sub batoză. Cît era ziua de lungă, sta culcat în fînul proaspăt, înmiresmat, lîngă grămăjoarele de mere văratice şi tomnatice, ce căzeau din pomi, mai parfumate decît paiele, mai arunca din cînd în cînd o privire să nu se furişeze copiii după mere, fluiera şi cînta din toată inima. Iar la cîntat nu-l întrecea nimeni pe Vasili. Avea şi o voce frumoasă. Vasili glumea cu femeile şi fetele din sat care veneau la mere şi, după cum îi mergeau sau nu la inimă, le dădea mai multe sau mai puţine pe ouă sau pe copeici; apoi se tolănea din nou. Nu pleca de la colibă decît ca să mănînce dimineaţa, la prînz şi seara.

Vasili n-avea decît o cămaşă, una roz, de stambă, şi aia numai găuri, nădragi nici atît, dar trupul îi era puternic şi sănătos, iar cînd luau de pe foc ceaunul cu caşă, Vasili înghiţea cît trei, aşa că paznicului celui bătrîn nu-i rămînea decît să se minuneze. Noaptea, Vasili nu dormea. Ba fluiera, ba mai striga după cei ce veneau la furat, iar pe întuneric vedea pînă departe, ca o pisică. Odată, nişte flăcăiandri din sat s-au furişat în livadă ca să scuture mere. Vasili s-a apropiat tiptil şi s-a năpustit asupra lor. În zadar au încercat ei să se apere, că el i-a gonit pe toţi, iar pe unul dintre ei l-a dus la colibă şi l-a dat pe mîna stăpînului.

Prima colibă a lui Vasili se afla într-o livadă mai îndepărtată; a doua, în care s-a mutat după ce se trecuseră perele, era la vreo patruzeci de paşi de casa boierului. Aici Vasili o ducea şi mai bine. Ziua întreagă se uita cum domnii şi domnişoarele jucau tot felul de jocuri, se plimbau cu trăsura sau pe jos, iar seara şi noaptea cîntau la pian, la vioară, din gură sau dansau. Vedea cum domnişoarele stăteau cu studenţii la fereastră şi se drăgosteau, după care unii plecau la plimbare pe aleile întunecate de tei, unde lumina lunii răzbătea doar în pete şi fîşii. Vedea slugile alergînd de colo-colo cu mîncăruri şi băuturi şi cum bucătarii, spălătoresele, rîndaşii, grădinarii şi vizitiii munceau din greu doar ca boierii să mănînce, să bea şi să se veselească. Uneori boierii tineri mai veneau şi pe la coliba lui. El alegea şi le oferea merele cele mai bune, zemoase şi pîrguite, iar domnişoarele muşcau pe dată din ele crănţănind, le lăudau, spuneau ceva în franceză – Vasili îşi dădea seama că vorbeau despre el –, după care îl puneau să cînte.

Vasili se desfăta privind viaţa aceasta care-i amintea de traiul lui la

Moscova, iar gîndul că banii sînt totul îi pătrundea din ce în ce mai adînc în cap.

Aşa că începu să se gîndească cum să facă rost dintr-odată de cît mai mulţi bani. Îşi aminti cum, înainte nu scăpa nici o ocazie şi hotărî că aşa nu se mai poate, că nu mai trebuie să şterpelească tot ce-i pică, ci să chibzuiască, să afle totul dinainte şi să lucreze curat, ca să nu lase nici o urmă. Către Sfînta Maria Mică se culeseră şi ultimele mere din soiul Antonovka. Stăpînul scosese un cîştig frumuşel şi, mulţumindu-le, îşi încheie socotelile cu toţi paznicii, inclusiv cu Vasili.

Vasili se îmbrăcă – boierul cel tînăr îi dăruise o scurtă şi o pălărie –, dar nu se întoarse acasă. Îl scîrbea din cale-afară gîndul la viaţa aspră, de ţăran, aşa că se întoarse la oraş în compania unor soldaţi beţivi care păziseră livada împreună cu el. Chiar în noaptea în care ajunse la oraş, se hotărî să spargă şi să jefuiască prăvălia unde lucrase el cîndva şi al cărei stăpîn îl bătuse şi îl alungase fără să-i plătească. Cunoştea bine locul şi ştia unde sînt banii. Îl puse pe un soldat să stea de pază, iar el sparse fereastra dinspre curte, se strecură înăuntru şi luă toţi banii. Făcu totul cu îndemînare, fără să lase nici o urmă. Vasili luase trei sute şaptezeci de ruble. Dădu o sută de ruble tovarăşului său, iar cu restul plecă în alt oraş unde o ţinu tot într-un chef cu te miri ce prieteni şi prietene.

XIV

Între timp, Ivan Mironov devenise un hoţ de cai priceput, îndrăzneţ şi norocos. Afimia, nevastă-sa, care cîndva îl ocăra că treaba merge prost, cum spunea ea, acum era mulţumită şi mîndră că bărbatul ei avea cojoc cu faţă de postav, iar ea – broboadă şi şubă nouă.

În sat şi în împrejurimi toată lumea ştia că nu se săvîrşea nici un furt de cai fără el, dar se temeau să-l pîrască, pentru că oricum ieşea basma curată chiar şi atunci cînd era bănuit de cîte ceva. Ultimul furt fusese săvîrşit noaptea, la Kolotovka. Cînd avea ocazia, Ivan Mironov îşi alegea victima şi, de cele mai multe ori, îi prăda pe moşieri şi negustori. Numai că pe aceştia era mai complicat să-i jefuieşti. De aceea, cînd nu-i venea la îndemînă să fure de la ei, se mulţumea şi cu caii ţăranilor. Ca şi acum, cînd de la Kolotovka a furat din ocol ce cai s-au nimerit. De fapt, nu el o făcuse, ci Gherasim, un flăcăiandru

descurcăreţ, care furase caii la îndemnul lui. Sătenii au observat lipsa cailor abia la ziuă şi s-au risipit care încotro să-i caute. Caii erau ascunşi într-o rîpă din pădurea statului. Ivan Mironov avea de gînd să-i ţină acolo pînă în noaptea următoare, iar mai tîrziu s-o întindă cu ei la un rîndaş pe care-l cunoştea, la vreo patruzeci de verste. Ivan Mironov se duse să-l vadă pe Gherasim în pădure, îi aduse plăcinte şi vodcă, apoi porni spre casă pe o cărare prin pădure pe care spera să nu întîlnească pe nimeni. Spre ghinionul lui însă, dădu peste paznicul pădurii, un soldat.

— Ai fost după ciuperci? îl întrebă soldatul.

— Da, dar azi n-am găsit nici una, răspunse Ivan Mironov arătînd coşuleţul din coajă de tei pe care îl luase pentru orice eventualitate.

— Da, vara asta e cam săracă în ciuperci, spuse soldatul. Poate în post să mai iasă cîte unele, adăugă el şi trecu mai departe.

Soldatul îşi dădu seama că aici ceva nu mirosea a bine. Ivan Mironov n-avea ce să caute cu noaptea în cap în pădurea statului. Soldatul se întoarse şi se apucă să răscolească pădurea. Lîngă rîpă, auzi fornăit de cai şi se apropie tiptil de locul de unde venea zgomotul. Iarba din rîpă era bătătorită şi plină de baligă de cal. Ceva mai încolo stătea Gherasim şi mînca ceva. De copac erau legaţi doi cai.

Soldatul dădu fuga în sat, de unde se întoarse cu starostele, vătăşelul şi doi martori. Se apropiară din trei părţi de locul unde şedea Gherasim şi puseră mîna pe el. Gherasim nu tăgădui nimic, ba mai mult, beat cum era, recunoscu imediat tot ce făcuse. Povesti cum Ivan Mironov îi dăduse de băut şi îl îndemnase să fure caii, promiţînd că vine azi în pădure după ei. Sătenii lăsară caii şi pe Gherasim în pădure, iar ei se aşezară la pîndă în aşteptarea lui Ivan Mironov. La căderea întunericului, se auzi un fluierat. Gherasim îi răspunse. Abia începu Ivan Mironov să coboare în rîpă, că se năpustiră asupra lui şi-l duseră în sat. A doua zi de dimineaţă, lumea se adunase buluc în faţa casei primarului.

Ivan Mironov fu scos afară şi supus unui interogatoriu. Stepan Pelagheiuşkin, un ţăran înalt, cam adus de spate, cu braţele lungi, cu un nas acvilin şi cu o faţă posomorîtă, începu să-i pună primul întrebări. Stepan era un holtei şi îşi încheiase serviciul militar. Nici nu plecase bine de la taică-său şi abia începuse să-şi încropească o gospodărie, că îi şi furaseră calul. Apoi, după un an de muncă în mină, mai agonisise doi cai. Amîndoi îi fuseseră furaţi.

— Spune unde mi-s caii, izbucni Stepan, palid de furie, privind posomorît

ba în pămînt, ba la Ivan.

Ivan Mironov nu recunoscu nimic. Atunci Stepan îi trase un pumn în faţă, spărgîndu-i nasul din care ţîşni sînge.

— Spune sau te omor!

Ivan Mironov tăcea, cu capul plecat. Stepan îl mai lovi o dată cu mîna lui lungă, apoi încă o dată. Ivan continua să tacă, doar capul i se bălăbănea cînd într-o parte, cînd în cealaltă.

— Pe el! strigă starostele.

Şi toată lumea se năpusti asupra lui Ivan Mironov. Acesta căzu fără să scoată un cuvînt şi apoi strigă:

— Barbarilor, diavolilor, omorîţi-mă în bătaie. Nu mi-e frică de voi.

Atunci Stepan luă o piatră dintr-o grămadă şi îi zdrobi capul lui Ivan Mironov.

XV

Ucigaşii lui Ivan Mironov, printre care şi Stepan Pelagheiuşkin, fură judecaţi. Învinuirile aduse lui erau mai grele decît ale celorlalţi, fiindcă toţi declaraseră că el îi zdrobise cu piatra capul lui Ivan Mironov. Stepan nu tăinui nimic la judecată. Explică însă că după ce îi fuseseră furaţi şi ultimii doi cai, anunţase la post şi aceştia ar fi putut fi găsiţi dacă s-ar fi pornit pe urma ţiganilor, însă şeful de secţie nici măcar n-a vrut să-l primească şi n-a început defel nici o cercetare.

— Ce era să mai facem cu unul ca el? Ne-a nenorocit.

— Şi de ce nu l-au bătut şi ceilalţi, ci doar dumneata? întrebă procurorul.

— Nu-i adevărat, toţi l-au bătut, mulţimea a hotărît să-i facă de petrecanie. Eu i-am dat doar ultima lovitură. La ce bun să-l mai fi chinuit de pomană?

Judecătorii rămaseră uimiţi de calmul desăvîrşit cu care Stepan îşi istorisea fapta, cum ţăranii îl luaseră la bătaie pe Ivan Mironov şi cum el îi dăduse ultima lovitură.

Într-adevăr, Stepan nu vedea nimic îngrozitor în această crimă. Cît fusese la oaste, fusese nevoit să împuşte un soldat şi, ca şi atunci, nici acum nu vedea nimic îngrozitor în uciderea lui Ivan Mironov. L-au ucis şi cu asta basta. Astăzi pe el, mîine pe mine.

Stepan primi o pedeapsă uşoară: doar un an de închisoare. Îi luară hainele ţărăneşti care fură depuse la magazie, de unde i se dădu un număr de înregistrare. În schimbul lor, el primi uniformă şi încălţări de puşcăriaş.

Stepan nu avusese niciodată respect pentru autorităţi, dar acum se încredinţase pe deplin că toate oficialităţile, toţi boierii, toţi, în afară de ţar – singurul care avea milă de popor şi era drept –, toţi erau nişte tîlhari care sugeau sîngele poporului. Cele istorisite de deportaţii şi ocnaşii cu care se împrietenise în închisoare îi întăreau părerea asta. Unul fusese trimis la ocnă pentru că dăduse în vileag hoţiile şefilor, altul fiindcă lovise un superior care, pe nedrept, pusese sechestru pe averea unui ţăran, al treilea pentru falsificarea unor bilete de bancă. Boierii, negustorii, orice ar fi făcut, scăpau toţi basma curată, în vreme ce ţăranul nevoiaş, pentru o nimica toată, era trimis la închisoare să hrănească păduchii.

Cît a fost la închisoare, venea nevastă-sa în vizită. În lipsa lui, femeia o dusese oricum greu, dar acum, fiindcă îi arsese şi casa, pierduse totul şi ajunsese să trăiască din cerşit împreună cu copiii. Nenorocirile ce se abătuseră pe capul nevesti-sii îl întărîtară şi mai mult pe Stepan. La închisoare era furios pe toată lumea. Odată, mai să-l omoare pe bucătar cu toporul. Drept care a mai primit un an. În anul acela a aflat că-i murise nevasta şi că se alesese praful de casa lui…

După ce şi-a ispăşit pedeapsa, Stepan a fost chemat la magazie şi şi-a primit înapoi din raft hainele în care venise aici.

— Şi eu unde să mă duc acum? îl întrebă el pe magazioner în timp ce se îmbrăca.

— Acasă, fireşte.

— Nu mai am casă. Nu-mi rămîne decît să ies la drumul mare şi să jefuiesc oamenii.

— Păi, dacă te-apuci de jefuit, ai să ajungi iar la noi.

— Ei, asta nu se ştie.

Şi Stepan plecă. O porni, totuşi, spre casă. N-avea unde merge în altă parte.

Pînă să ajungă acasă, trase să înnopteze la un han pe care-l ştia, unde era şi-o cîrciumă.

Hanul era ţinut de un tîrgoveţ pîntecos din Vladimir, care îl cunoştea pe Stepan. Mai ştia şi că avusese ghinionul să ajungă la închisoare, aşa că îl opri să înnopteze la el.

Tîrgoveţul acesta bogat îl lăsase fără nevastă pe un ţăran din vecini şi acum trăia cu ea. Femeia îi era şi slujnică, şi nevastă.

Stepan ştia toată tărăşenia: cum orăşeanul îl nedreptăţise pe ţăran, cum femeiuşca asta nemernică îşi lăsase bărbatul, iar acum punea slană pe ea şi îşi bea ceaiul, toată numai sudoare. Îi oferi, din milă, şi lui Stepan un pahar cu ceai. La han nu mai sosiseră alţi drumeţi. Pe Stepan îl culcară în bucătărie. Matriona îşi termină treaba şi se duse în casa mare. Stepan se întinse pe cuptor, dar n-avea somn. Se foia întruna, făcînd să trosnească surcelele puse la uscat pe cuptor. Nu-i ieşea din minte burdihanul mare al tîrgoveţului, revărsîndu-se de sub cingătoarea rubăştii spălăcite de stambă. Nu-i dădea pace gîndul să împlînte cuţitul în burta asta şi să-i scoată praporul. Şi să facă la fel şi cu femeiuşca. Ba îşi spunea: „Ei, să-i ia dracu', oricum mîine plec", ba şi-l amintea pe Ivan Mironov şi iarăşi se gîndea la burta tîrgoveţului şi la gîtlejul alb şi asudat al Matrionei. „Dacă e să-i ucid, atunci pe amîndoi!" Se auzi al doilea cîntat al cocoşilor. „Dacă tot e s-o fac, acum trebuie, că pe urmă se luminează de ziuă." Cuţitul şi toporul le zărise de cu seară. Se dădu jos de pe cuptor, luă toporul şi cuţitul şi ieşi din bucătărie. În acea clipă, se auzi zăvorul de la uşa de alături. Tîrgoveţul apăru în prag. Stepan nu făcu aşa cum plănuise. N-apucă să mai folosească cuţitul, ci ridică toporul, lovi cu sete şi îi crăpă tîrgoveţului capul în două. Acesta se prăvăli pe pragul uşii, apoi la pămînt.

Stepan intră în casa mare. Matriona sări în picioare şi rămase lîngă pat doar în cămaşă. Stepan o omorî şi pe ea cu acelaşi topor.

Apoi aprinse o lumînare, scoase banii din sertar şi plecă.

XVI

În capitală unui judeţ, într-o casă mai izolată, trăia un bătrîn cam beţivan, fost funcţionar, acum căzut în patima băuturii, împreună cu cele două fiice ale sale şi un ginere. Fata măritată avea şi ea darul beţiei şi ducea o viaţă desfrînată. Fiica cea mare, în schimb, văduva Maria Semionovna, o femeie de cincizeci de ani, uscăţivă şi zbîrcită, îi întreţinea singură pe toţi. Avea o pensie de două sute cincizeci de ruble din care trăia întreaga familie. În casă, Maria Semionovna era singura care muncea. Avea grijă de bătrînul său tată, beţiv, şi de copilul soră-sii. Tot ea gătea şi spăla rufele. Şi, aşa cum se întîmplă de

obicei, pe umerii ei cădeau şi celelalte treburi ale casei, şi tot pe ea o ocărau, ba chiar cumnatu-său o mai şi bătea cînd se îmbăta. Ea le îndura pe toate resemnată şi fără o vorbă, şi, tot cum se întîmplă de obicei, cu cît era mai mult de muncă, cu atît izbutea să facă şi alte treburi. Îi ajuta şi pe săraci, luîndu-şi de la gură şi dînd hainele de pe ea, îi ajuta şi pe cei bolnavi.

Odată, croitorul din sat, care era olog, a venit la Maria Semionovna să lucreze. Trebuia să prefacă *podiovka* bătrînului şi să îmbrace cu postav scurta îmblănită a Mariei Semionovna, ca să aibă ce pune pe ea iarna, cînd mergea la piaţă.

Croitorul cel şchiop era un om deştept şi înzestrat cu spirit de observaţie. Ocupaţia sa îi dăduse să prilejul să vadă tot felul de oameni, iar beteşugul ce-l ţintuia în scaun îl făcuse să cugete mult la cele văzute. În săptămîna petrecută la Maria Semionovna, a fost cu neputinţă să nu se minuneze de viaţa pe care o ducea femeia. Într-o zi, pe cînd el cosea în bucătărie, a venit şi ea ca să spele nişte prosoape şi a început să-l întrebe de viaţa lui. El îi povesti cum îl nedreptăţise frate-său şi cum se despărţise de el.

— M-am gîndit c-o să-mi fie mai bine aşa, dar tot în sărăcie o duc.

— E mai bine să nu schimbi nimic, ci să trăieşti viaţa aşa cum e, spuse Maria Semionovna.

— Păi mă uit la dumneata, Maria Semionovna, şi mă minunez cum te zbaţi singură să te îngrijeşti de toate şi de toţi. Iar din partea lor nu prea văd să ai parte de bine.

Maria Semionovna nu răspunse nimic.

— Pesemne, te-ai luat după ce scrie în cărţi, că răsplata pentru toate acestea o vei primi pe lumea cealaltă.

— Asta n-avem cum să ştim, spuse Maria Semionovna, dar e mai bine să trăim aşa.

— Aşa scrie în cărţi?

— Da, scrie şi în cărţi, spuse ea şi îi citi *Predica de pe munte* din *Evanghelie*.

Croitorul căzu pe gînduri. Şi cînd plecă acasă, după ce-şi încheiară socotelile, chibzui îndelung la ceea ce văzuse la Maria Semionovna, la ce îi spusese şi citise ea.

XVII

Piotr Nikolaici îşi schimbase purtarea faţă de ţărani, dar şi ţăranii se purtau altfel cu el. Nici nu trecuse anul, că aceştia tăiaseră deja douăzeci şi şapte de stejari şi dăduseră foc la arie şi la un şopron care nu era asigurat. Piotr Nikolaici hotărî că nu mai e chip să trăiască cu oamenii din partea locului.

Tot atunci Livenţovii căutau un vechil pentru moşiile lor, iar mareşalul nobilimii îl recomandase pe Piotr Nikolaici drept cel mai bun gospodar din judeţ. Moşiile Livenţovilor erau foarte întinse, dar nu aduceau nici un venit, iar ţăranii nu scăpau nici un prilej să profite. Piotr Nikolaici se apucă să pună lucrurile în ordine şi, după ce îşi dădu în arendă propria moşie, se mută cu nevastă cu tot în îndepărtata gubernie de pe Volga.

Piotr Nikolaici iubise dintotdeauna legea şi ordinea, însă acum, mai mult ca niciodată, nu putea să îngăduie ca gloata asta sălbatică, necioplită, care nesocotea legea, să pună mîna pe o proprietate ce nu-i aparţinea. Era bucuros că avea ocazia să le dea o lecţie şi se-apucă temeinic de treabă. Pe un ţăran îl băgă la puşcărie pentru că furase lemne, pe altul îl snopi în bătaie cu mîna lui, fiindcă nu se dăduse din drum şi nu îşi scosese căciula. Cît despre păşunile în dispută, pe care ţăranii le considerau proprietatea lor, Piotr Nikolaici îi anunţă că le va confisca vitele, dacă şi le mai lasă să pască acolo.

Veni primăvara şi ţăranii dădură drumul vacilor să pască pe fîneţele boierului, aşa cum făcuseră pînă atunci. Piotr Nikolaici adună toţi argaţii şi le porunci să bage vitele în ograda boierească. Ţăranii erau plecaţi la arat aşa că, în pofida ţipetelor femeilor, argaţii mînară vitele în curte. Întorşi de la muncă, sătenii veniră cu toţii la curtea boierului să-şi ceară vitele. Piotr Nikolaici ieşi la ei cu puşca pe umăr (tocmai se întorsese dintr-o inspecţie) şi îi anunţă că le dă înapoi doar dacă plătesc cîte cincizeci de copeici de fiecare cornută şi cîte zece copeici de fiecare oaie. Ţăranii începură să strige că păşunile sînt ale lor, că şi părinţii şi bunicii le avuseseră în stăpînire şi că nici o lege nu-ţi dă dreptul să pui mîna pe vitele altora.

— Dă-ne vitele înapoi, altfel o să iasă rău, ameninţă un bătrîn năpustindu-se asupra lui Piotr Nikolaici.

— Ce-o să iasă rău? strigă Piotr Nikolaici, alb ca varul, apropiindu-se de bătrîn.

— Dă-ni-le, că intrăm în păcat, şnapanule.

— Ce? zbieră Piotr Nikolaici şi îl plesni pe bătrîn peste faţă.

— Să nu îndrăzneşti să ne baţi. Flăcăi, luaţi vitele cu forţa.

Mulţimea se apropie încet. Piotr Nikolaici dădu să plece, dar ţăranii nu-l lăsară. Încercînd să-şi croiască drum, puşca se descărcă şi omorî un ţăran. Se iscă o încăierare cruntă. Piotr Nikolaici fu călcat în picioare şi, cinci minute mai tîrziu, trupul său desfigurat fu tîrît într-o rîpă.

Ucigaşii au fost judecaţi de tribunalul militar, iar pe doi dintre ei i-au condamnat la moarte prin spînzurătoare.

XVIII

În satul din care era croitorul, cinci ţărani bogaţi luau în arendă de la un moşier, pentru o mie de ruble, o sută cinci deseatine de pămînt arabil gras, negru ca smoala, pe care, la rîndul lor, îl dădeau în arendă mujicilor – unora cu optsprezece, altora cu cincisprezece ruble. Nici o bucată de pămînt nu cobora mai jos de douăsprezece ruble. Astfel ieşea un cîştig frumuşel. Arendaşii îşi opreau şi ei cîte cinci deseatine şi pămîntul acesta le revenea gratis. Unul dintre cei cinci asociaţi muri într-o bună zi şi ceilalţi îi propuseră croitorului şchiop să intre în tovărăşie cu ei.

Cînd să împartă pămîntul, croitorul nu bău vodcă, iar cînd veni vorba cît pămînt să dea fiecăruia, croitorul spuse răspicat că toţi trebuie să plătească la fel şi că nu trebuie să ia de la arendaşi bani în plus, ci doar atît cît trebuie.

— Cum aşa?

— Doar n-om fi păgîni. Asta şade bine boierilor, dar noi sîntem creştini. Trebuie să urmăm cuvîntul lui Dumnezeu. Aşa spune legea lui Hristos.

— Şi unde se găseşte legea asta, mă rog?

— Păi în carte, în *Evanghelie*. Veniţi la mine duminică să vă citesc şi apoi o să discutăm.

Duminică, veniră la croitor nu chiar toţi, ci doar trei, iar el începu să le citească.

După ce le citi cinci capitole din *Matei*, se apucară să discute. Toţi ascultau, dar numai unul dintre ei, Ivan Ciuev, îşi însuşi cele auzite. Şi o făcu atît de temeinic, încît începu să trăiască întru totul după cuvîntul Domnului. Familia lui îi călcă pe urme. El renunţă la pămîntul de prisos, oprindu-şi doar partea ce i

se cuvenea.

Şi oamenii au prins să vină la croitor şi la Ivan. Au început să înţeleagă şi, înţelegînd, s-au lăsat de fumat, de băutură, nu s-au mai certat aruncînd vorbe de ocară, ba chiar se ajutau unii pe ceilalţi. N-au mai mers la biserică, iar icoanele le-au dus popii. Aşa s-a întîmplat în şaptesprezece gospodării. Şaizeci şi cinci de suflete cu totul. Speriat de toate acestea, preotul l-a înştiinţat pe arhiereu. Acesta a chibzuit cum să facă şi a hotărît să-l trimită în sat pe arhimandritul Misail, fostul profesor de religie de la liceu.

XIX

Arhiereul îl pofti pe Misail să se aşeze şi se apucă să-i povestească despre cele întîmplate în eparhia sa.

— Pricina tuturor relelor e că ei sînt săraci cu duhul şi neştiutori. Tu eşti un om învăţat, mă bizui pe tine. Mergi de cheamă oamenii şi lămureşte-i de faţă cu toată lumea.

— Dacă Sfinţia Voastră îmi dă binecuvîntarea, îmi voi da toată silinţa, spuse părintele Misail.

Misiunea aceasta îl bucura. Orice prilej de a-şi dovedi credinţa îi aducea bucurie. Convertindu-i pe ceilalţi, se convingea tot mai puternic de propria-i credinţă.

— Dă-ţi toată silinţa. Mi se rupe sufletul pentru turma mea, îi spuse arhiereul, luînd fără grabă cu mîinile sale albe şi grăsulii paharul cu ceai pe care i-l întindea slujitorul.

— De ce-mi dai în fiecare zi aceeaşi dulceaţă? Adu-mi alta, se întoarse el către slujitor. Tare mă doare sufletul, foarte tare, continuă el adresîndu-se lui Misail.

Misail era încîntat să-şi dovedească zelul. Însă, fiind un om modest, ceru bani de drum şi, de teamă că norodul necioplit ar putea să i se împotrivească, ceru şi de la guvernator o dispoziţie ca, la nevoie, poliţia locală să-i vină în ajutor.

Arhiereul aranjă totul după dorinţa lui, iar Misail, după ce îşi pregăti cu ajutorul servitorului şi al bucătăresei o ladă cu provizii trebuincioase, căci avea să meargă într-un loc uitat de lume, o porni la drum. Plecînd în această misiune,

Misail încerca un sentiment plăcut, avea conştiinţa însărcinării primite. Totodată i se risipea orice îndoială în ce priveşte propria-i credinţă, ba mai mult, era pe deplin încredinţat de adevărul ei.

Gîndurile sale se îndreptau nu spre esenţa credinţei, în care el vedea o axiomă, ci spre negarea acelor argumente care atingeau formele ei exterioare.

XX

Preotul satului şi preoteasa îl primiră pe Misail cu mare cinste şi a doua zi chemară la biserică tot norodul. Misail ieşi în amvon în odăjdii noi de mătase, cu crucea pe piept şi părul pieptănat cu grijă. Alături şedea preotul, ceva mai încolo paracliserii şi cîntăreţii, iar la uşile laterale – poliţiştii. Veniseră şi sectanţii, în cojoacele lor învechite şi slinoase.

După slujbă, Misail ţinu o predică, în care povăţui pe fiii rătăcitori să se întoarcă în sînul bisericii mamă, amenînţîndu-i cu chinurile iadului şi făgăduind iertare deplină celor care se vor căi.

Sectanţii tăceau. Dar cînd au început să le pună întrebări, au răspuns.

Întrebaţi de ce s-au îndepărtat de biserică, ei răspunseră că biserica cinsteşte chipuri de lemn, făcute de mîna omului, şi că în *Scriptură* nu scrie aşa ceva, ba chiar mai mult, prorocii afirmă contrariul. Cînd Misail îl întrebă pe Ciuev dacă e adevărat că ei numesc sfintele icoane – scînduri, acesta îi răspunse: „Păi întoarce şi tu o icoană, care-o fi, şi ai să te convingi cu ochii tăi“. Cînd îi întrebară de ce nu recunosc preoţimea, ei răspunseră că în *Scriptură* stă scris: „În dar aţi luat, în dar să daţi“, însă popii îşi împart harul numai pe bani. Toate încercările lui Misail de a se sprijini pe *Sfînta Scriptură*, se izbeau de obiecţiile calme şi neclintite ale croitorului şi ale lui Ivan, care trimiteau la *Scriptura* pe care o cunoşteau temeinic. Misail se mînie şi îi ameninţă cu puterea lumească. Sectanţii îi răspunseră că în *Scriptură* se spune: „Dacă M-au prigonit pe Mine, şi pe voi vă vor prigoni“.

Discuţiile n-au dus la nici un rezultat şi totul s-ar fi încheiat cu bine, însă a doua zi, la slujbă, Misail a ţinut o predică, vorbind despre cît de primejdioşi sînt cei care ademenesc şi afirmînd că li s-ar cuveni pedeapsa cea mai grea, iar în rîndul mulţimii care ieşea din biserică se răspîndi zvonul cum că păgînilor nu le-ar strica o lecţie ca să nu mai tulbure poporul. Şi în aceeaşi zi, chiar cînd

Misail se desfăta cu somon şi coregon argintiu, în compania arhiereului şi a unui inspector de la oraş, în sat se iscă o încăierare. Ortodocşii se îngrămădiseră în faţa izbei lui Ciuev, aşteptîndu-i pe sectanţi să iasă ca să-i snopească în bătaie. Aceştia din urmă erau vreo douăzeci, bărbaţi şi femei. Predica lui Misail, iar acum gloata pravoslavnicilor cu vorbele lor ameninţătoare stîrniseră în sectanţi un sentiment de ură pe care nu-l mai încercaseră pînă atunci. Se însera, femeile se pregăteau să mulgă vacile, dar pravoslavnicii nu se clinteau şi aşteptau. Cînd un băiat dădu să iasă, îl luară la bătaie şi-l goniră înapoi în izbă. Înăuntru sectanţii discutau ce să facă, fără să ajungă la vreo înţelegere.

Croitorul spunea că trebuie să îndure şi să nu se apere. Ciuev, dimpotrivă, era de părere că dacă stau şi rabdă or să fie răpuşi pînă la unul, aşa că înşfăcă vătraiul şi ieşi din izbă. Pravoslavnicii se năpustiră asupra lui.

— Na-vă, după legea lui Moise, strigă el şi începu să dea în pravoslavnici, scoţînd un ochi unuia dintre ei.

Ceilalţi ieşiră în fugă din izbă şi se întoarseră pe la casele lor.

Ciuev a fost judecat şi condamnat la surghiun pentru încercare de convertire şi batjocorirea celor sfinte.

În schimb, părintele Misail a fost răsplătit şi făcut arhimandrit.

XXI

Cu doi ani în urmă, din ţinuturile cazacilor de pe Don venise la studii la Petersburg o tînără frumoasă şi trupeşă, pe numele ei Turceaninova, o fată cu un aer oriental. Ea îl cunoscuse la Petersburg pe studentul Tiurin, fiul şefului *zemstvei* din gubernia Simbirsk, şi se îndrăgostise de el. Dar nu-l iubea cu acea dragoste obişnuită, animată de dorinţa de a-i deveni soţie şi mamă a copiilor lui, ci cu o dragoste camaraderească ce se hrănea mai cu seamă din revolta şi ura amîndurora nu doar faţă de regimul existent, ci şi faţă de reprezentanţii săi, şi totodată din conştiinţa superiorităţii lor morale, culturale şi intelectuale asupra acestora.

Învăţa bine, reţinea cursurile cu uşurinţă şi îşi lua examenele. În plus, citea cu nesaţ toate cărţile noi. Era încredinţată că menirea ei nu e să facă copii şi să-i crească – ba chiar simţea scîrbă şi dispreţ pentru aşa ceva –, ci să distrugă orînduirea existentă care încătuşa cele mai bune forţe ale poporului, iar pe de

altă parte să le arate oamenilor drumul cel nou în viaţă pe care i-l dezvăluiseră scriitorii europeni din ultima vreme. Trupeşă, frumoasă şi rumenă în obraji, cu pielea albă, cu ochi negri şi sclipitori, ea stîrnea în bărbaţi sentimente pe care nu le dorea şi pe care nici nu le putea împărtăşi, într-atît era de absorbită de activităţile ei propagandistice. Totuşi, îi plăcea că trezeşte aceste sentimente şi, chiar dacă nu se dichisea, nu-şi neglija aspectul. Era încîntată că e pe placul bărbaţilor şi că poate să-şi arate dispreţul sincer faţă de tot ceea ce alte femei preţuiesc atît de mult. Opiniile ei legate de metodele de luptă cu sistemul mergeau mai departe decît cele ale tovarăşilor săi şi ale prietenului ei, Tiurin. Ea admitea că în luptă sînt bune şi pot fi folosite toate mijloacele, inclusiv crima. Cu toate ideile ei revoluţionare, Katia Turceaninova era o femeie foarte bună la suflet şi gata oricînd să renunţe fără să pregete la interesul, plăcerea şi bunăstarea sa în favoarea celorlalţi. Se bucura sincer ori de cîte ori avea ocazia să facă un bine cuiva, fie el copil, bătrîn sau animal.

Turceaninova îşi petrecea vara într-o capitală de gubernie pe Volga, la o prietenă a ei, învăţătoare la ţară. În acelaşi judeţ locuia şi Tiurin, la tatăl său. Toţi trei, împreună cu medicul judeţului, se vedeau des, făceau schimb de cărţi, purtau discuţii aprinse şi îşi arătau deschis indignarea faţă de situaţia din ţară. Moşia Tiurinilor se afla lîngă cea a Livenţovilor, unde Piotr Nikolaici intrase vechil. Imediat după ce Piotr Nikolaici a sosit la moşie şi s-a apucat să facă ordine, tînărul Tiurin, observînd spiritul independent şi dîrzenia ţăranilor de pe moşia Livenţovilor în a-şi apăra drepturile, a început să se intereseze de ei, să meargă tot mai des în sat şi să discute cu ei, răspîndind în rîndurile lor teoria socialismului, în general, şi a naţionalizării pămîntului, în special.

Procesul care a început în urma uciderii lui Piotr Nikolaici a însemnat pentru cercul revoluţionarilor din capitala guberniei un motiv temeinic de indignare pe care şi-au arătat-o cu curaj. Vizitele dese în sat ale lui Tiurin şi discuţiile cu ţăranii au fost dezvăluite la judecată. S-a făcut o percheziţie acasă la Tiurin, unde s-au găsit cîteva manifeste revoluţionare, aşa că studentul a fost arestat şi dus la Petersburg.

Turceaninova plecă să-l vadă la închisoare, dar nu i se dădu voie într-o zi oarecare, ci doar în ziua de vizite, cînd se întîlni cu Tiurin, cu două rînduri de zăbrele între ei. Indignarea ei spori şi mai tare în urma acestei întîlniri, dar ajunse la culme cînd un chipeş ofiţer de jandarmi se arătă dispus să-i facă oarece favoruri dacă ea i-ar accepta propunerile. Lucrul acesta o aduse în

ultimul grad de revoltă şi furie împotriva tuturor autorităţilor. Se duse să se plîngă şefului poliţiei. Ca şi jandarmul, acesta îi repetă acelaşi lucru: că ei nu pot face nimic, că trebuie respectat ordinul ministrului. Aşa că înaintă un memoriu ministrului cerînd o audienţă, însă cererea îi fu respinsă. Atunci se hotărî să facă un gest disperat şi îşi cumpără un revolver.

XXII

Ministrul primea în audienţă la ora lui obişnuită. Lăsă deoparte trei petiţionari, îl primi pe guvernator, apoi se apropie de o femeie tînără şi frumoasă, cu ochii negri, îmbrăcată în negru, care stătea în picioare cu o hîrtie în mîna stîngă. Un licăr dezmierdător şi lasciv se aprinse în ochii ministrului la vederea frumoasei petiţionare, însă amintindu-şi de poziţia pe care o ocupa, făcu o faţă serioasă.

— Ce doriţi? întrebă el, apropiindu-se de ea.

Fără să-i răspundă, ea scoase de sub pelerină mîna în care ţinea revolverul şi, ţintind pieptul ministrului, trase, fără să nimerească însă.

Ministrul încercă s-o prindă de mînă, dar ea se smuci şi mai trase un foc. Ministrul o luă la fugă, iar fata fu prinsă. Tremura şi nu era în stare să scoată o vorbă. Apoi izbucni brusc într-un rîs isteric. Ministrul nici măcar nu era rănit.

Femeia aceasta era Turceaninova. Ea fu dusă în arestul preventiv. Ministrul, în schimb, după ce primi felicitări şi mărturii de compasiune de la persoane suspuse, ba chiar şi de la suveran, numi o comisie de cercetare a complotului ce se soldase cu acest atentat.

Nu era vorba de nici un complot, fireşte, însă atît ofiţerii de poliţie, cît şi cei ai poliţiei secrete se apucară să cerceteze plini de zel firele complotului inexistent, dovedind cu scrupulozitate că-şi merită pe deplin leafa: se trezeau cu noaptea în cap, făceau percheziţie după percheziţie, copiau hîrtii, cărţi, citeau jurnale, scrisori private, făceau în temeiul lor rezumate pe care le scriau cu caractere splendide pe hîrtia cea mai bună, au anchetat-o nu o dată pe Turceaninova, au pus-o faţă în faţă cu diverşi suspecţi, cu intenţia de a scoate de la ea numele complicilor săi.

Ministrul era un om bun la suflet şi îi era grozav de milă de cazaca asta frumoasă şi trupeşă, dar îşi spunea că pe umerii lui stau îndatoriri grele, de stat,

pe care el trebuie să le urmeze, oricît de greu i-ar veni. Şi cînd un fost coleg al său, un şambelan, prieten al Tiurinilor, îl întîlni la un bal al Curţii şi interveni în favoarea lui Tiurin şi a Turceaninovei, ministrul ridică din umeri, boţind panglica roşie de pe jiletca albă şi spuse:

— *Je ne demanderais pas mieux que de lâcher cette pauvre fillette, mais vous savez – le devoir*[2].

Între timp, Turceaninova stătea în arestul preventiv, ciocănea calmă în perete, comunicînd cu tovarăşii ei sau citea cărţile ce i se dădeau. Alteori însă era cuprinsă de furie şi deznădejde, se dădea cu capul de pereţi, ţipa şi rîdea în hohote.

XXIII

Într-o zi, Maria Semionovna îşi ridicase pensia de la trezorerie şi, în drum spre casă, se întîlni cu un cunoscut al ei, un profesor.

— Ei, Maria Semionovna, ţi-ai încasat bănetul? îi strigă el de peste stradă.

— L-am încasat, îi răspunse Maria Semionovna. Mi-ajunge cît să-mi astup găurile.

— Hai că sînt ceva bănuţi, îţi astupi găurile şi-ţi mai şi rămîn, spuse profesorul şi, luîndu-şi rămas-bun, îşi văzu de drum.

— Cu bine, îi răspunse Maria Semionovna şi, în timp ce îl petrecea pe profesor cu privirea, se ciocni de un om înalt cu mîini foarte lungi şi o faţă severă.

Dar, în apropierea casei, fu surprinsă să-l zărească din nou pe omul cu braţe lungi. Urmărind-o pînă o văzu intrată în casă, acesta mai zăbovi o vreme, se întoarse şi plecă.

Pe Maria Semionovna o încercă la început teama, apoi se întristă. Dar după ce intră în casă şi împărţi darurile bătrînului şi micuţului ei nepot Fedea, un băieţel limfatic, după ce o mîngîie pe Trezorka, căţeluşa care scheuna de bucurie, se simţi din nou în largul ei. În cele din urmă îi dădu tatălui ei banii şi se apucă de treburi, care la ea nu se terminau niciodată.

Omul de care se ciocnise era Stepan.

De la hanul unde îl omorîse pe hangiu, Stepan n-o luase spre oraş. Curios lucru, amintirea crimei săvîrşite nu numai că nu-l tulbura, ci, dimpotrivă, îi

venea în minte de cîteva ori pe zi. Îi făcea plăcere să se gîndească că e în stare să comită o crimă atît de curat şi cu atîta dibăcie, fără ca nimeni să afle şi să-l împiedice s-o repete şi altă dată, împotriva altora. Stînd în birt, cu un ceai şi o vodcă în faţă, îi cerceta pe cei din jur avînd în cap unul şi acelaşi gînd: cum ar putea să-i ucidă. S-a dus să înnopteze la un consătean, cărăuş de meserie. Acesta nu era acasă. Stepan a spus că-l aşteaptă şi a intrat în vorbă cu femeia lui. Mai tîrziu însă, cînd ea s-a întors cu faţa spre cuptor, i-a trecut prin cap s-o ucidă. Uimit de gîndul acesta, el a clătinat din cap, dojenindu-se de unul singur, totuşi a scos cuţitul din carîmbul cizmei şi i-a tăiat beregata. Copiii au început să ţipe, i-a ucis şi pe ei, după care a plecat în grabă, cu gîndul să înnopteze altundeva. A tras la o cîrciumă dintr-un sat şi a rămas acolo peste noapte.

A doua zi, s-a întors în capitala judeţului şi a auzit pe stradă discuţia dintre Maria Semionovna şi profesor. Privirea ei îi dăduse fiori. Totuşi, se hotărî să pătrundă în casă şi să ia banii încasaţi de femeie în ziua aceea. În timpul nopţii, sparse broasca şi intră în casa mare. Fiica mezină, cea măritată, îl auzi prima şi începu să ţipe. Stepan o înjunghie pe loc. Se trezi şi ginerele şi sări la Stepan. Îl prinse de beregată şi se luptă îndelung cu el, însă Stepan îşi dovedi puterea. După ce-i făcu şi lui de petrecanie, Stepan, stîrnit şi tulburat în urma încăierării, trecu în odaia alăturată, despărţită printr-un perete subţire, unde stătea culcată în pat Maria Semionovna. Se ridică, uitîndu-se la Stepan cu o privire îngrozită, dar blîndă, în timp ce se tot închina. Privirea ei îl înfricoşă pe Stepan. Plecă ochii în pămînt.

— Unde ţii banii? întrebă el fără să ridice privirea.

Ea tăcea.

— Unde ţii banii? repetă el, arătîndu-i cuţitul.

— Ce te-a apucat? Se poate una ca asta? întrebă ea.

— Vezi bine că se poate.

Stepan se apropie de ea, pregătindu-se s-o prindă de mîini ca să nu-l încurce, dar femeia nu-şi ridică braţele, nu se împotrivi, ci le duse la piept şi oftă din greu repetînd:

— Oh, e mare păcat! Ce te-a apucat? Ai milă de tine. Nenoroceşti sufletele altora, dar mai cu seamă îl nenoroceşti şi pe-al tău… O-oh! strigă ea.

Stepan nu-i mai putu îndura glasul şi privirea şi îi reteză beregata cu cuţitul. „Ce s-o mai lungim atîta cu vorba!“ Ea căzu pe pernă şi începu să horcăie, umplînd perna de sînge. El o lăsă acolo şi se-apucă să cotrobăie prin casă,

adunînd lucrurile ce i se păreau de preţ. După ce strînse tot ce era de luat, Stepan îşi aprinse o ţigară, mai zăbovi puţin, îşi curăţă hainele şi plecă. Credea că şi crima aceasta va trece neobservată ca şi cele dinainte, dar, pînă să găsească un loc de mas, se simţi cuprins dintr-odată de o sfîrşeală care parcă îi muiase genunchii. Se culcă într-un şanţ şi zăcu acolo tot restul nopţii, toată ziua şi toată noaptea următoare.

Partea a doua

I

În timp ce zăcea în şanţ, lui Stepan i se arăta neîncetat chipul blînd, scofîlcit şi speriat al Mariei Semionovna şi îi auzea glasul. „Se poate una ca asta?“ – îi spunea ea cu glasul ei neobişnuit, peltic, tînguitor. Şi Stepan rememoră clipă cu clipă crima ce-o săvîrşise. Îngrozit, închidea ochii şi îşi clătina capul pletos, de parcă ar fi încercat să alunge din el aceste gînduri şi amintiri. O clipă scăpa de ele, dar în locul lor apărea mai întîi o arătare neagră, apoi alta şi după ele se iveau şi mai multe arătări negre cu ochi roşii, toate se schimonoseau şi repetau întruna acelaşi lucru: „Ai isprăvit cu ea, acum isprăveşte şi cu tine, altfel n-o să-ţi dăm pace“. Stepan deschidea ochii şi vedea iarăşi chipul femeii, îi auzea glasul, i se făcea milă de ea şi îl cuprindea frica şi scîrba de el însuşi. Închidea iarăşi ochii şi iarăşi i se arătau creaturile negre.

A doua zi, spre seară, se ridică, se tîrî cu chiu, cu vai pînă la o cîrciumă şi se-apucă de băut. Dar oricît bea, nu se ameţea deloc. Şedea la masă în tăcere şi dădea pe gît pahar după pahar. În crîşmă intră un uriadnic.

— Cum te cheamă? îl întrebă uriadnicul.

— Eu mi-s ăla care i-am înjunghiat ieri pe toţi ăia din Dobrotvorov.

L-au legat şi, după ce l-au ţinut o zi la secţia din sat, l-au trimis la închisoarea din capitala de gubernie. Gardianul-şef, recunoscîndu-şi fostul puşcăriaş scandalagiu, acum un criminal notoriu, îl luă în primire pe un ton plin de asprime:

— Bagă de seamă, tu să nu te pui cu mine, tună el pe un ton răguşit, încruntîndu-se şi scoţînd în afară falca de jos. Cum am observat ceva, te-am şi omorît în bătaie. Nu mai fugi tu de la mine.

— La ce să mai fug, îi răspunse Stepan, plecîndu-şi privirea. Doar m-am

predat singur.

— Tu să-ţi ţii gura. Şi cînd vorbeşte un şef, să faci bine să-l priveşti drept în ochi, zbieră gardianul şi îi trosni un pumn în falcă.

În acest răstimp, Stepan vedea iarăşi chipul femeii şi îi auzea glasul. Amenințările gardianului n-ajungeau pînă la el.

— Ce? întrebă el, venindu-şi în fire cînd simţi pumnul în faţă.

— Hai-hai! Marş! Nu te mai preface!

Gardianul-şef se aştepta la scandaluri, la comploturi puse la cale în cîrdăşie cu ceilalţi puşcăriaşi, la încercări de evadare. Însă nu se întîmplă nimic din toate acestea. Ori de cîte ori temnicerul sau chiar gardianul-şef îşi mai aruncau o privire prin vizetă în celulă, Stepan stătea pe sacul plin cu paie, cu capul sprijinit în palme şi mormăia întruna ceva. Nici în timpul interogatoriilor judecătorului de instrucţie nu semăna cu ceilalţi puşcăriaşi: era distrat, nu asculta întrebările, iar cînd pricepea ce e întrebat, răspundea atît de sincer, încît judecătorul de instrucţie, deşi era deprins să-i încolţească pe inculpaţi cu şiretenie şi iscusinţă, încerca un sentiment asemănător celui pe care-l ai cînd te afli pe întuneric, la capătul unei scări, şi ridici piciorul să păşeşti pe o treaptă care nu există. Stepan îşi istorisea toate crimele, încruntîndu-şi sprîncenele şi cu privirea aţintită într-un punct, pe un ton simplu, serios, străduindu-se să-şi amintească toate amănuntele. „A ieşit desculţ – povestea Stepan despre prima crimă – a rămas în prag şi atunci eu i-am tras una, de-a început pe loc să horcăie, apoi m-am dus numaidecît s-o termin şi cu nevastă-sa“ ş.a.m.d. Cînd procurorul veni în inspecţie prin celulele închisorii, îl întrebă pe Stepan dacă are vreo plîngere şi dacă-i trebuie cumva ceva. El răspunse că nu-i trebuie nimic şi că nu-l supără nimeni. Făcînd cîţiva paşi pe coridorul rău mirositor, procurorul se opri şi-l întrebă pe gardianul-şef care-l însoţea cum se comportă acest deţinut.

— Nu pot să-mi stăpînesc admiraţia, îi răspunse acesta, mulţumit că Stepan lăudase felul în care este tratat. Face două luni de cînd e la noi şi are o purtare exemplară. Mă tem doar să nu pună ceva la cale. E un om curajos şi de o forţă neobişnuită.

II

În prima lună de închisoare pe Stepan îl chinuia necontenit una şi aceeaşi imagine: vedea peretele cenuşiu al celulei sale, auzea zgomotele din puşcărie – larma din celula comună de sub el, paşii santinelei pe coridor, ticăitul ceasului – şi în acelaşi timp o vedea pe ea, cu privirea ei blajină care-l biruise încă din clipa în care se întîlniseră pe stradă, îi vedea gîtul slab şi zbîrcit, pe care îl retezase, şi în urechi îi suna glasul ei duios şi tînguitor, rostind peltic: „*Nenoroceşti sufletele altora, dar mai cu seamă îl nenoroceşti şi pe-al tău. Se poate una ca asta?*“. Apoi glasul amuţea şi i se arătau cele trei creaturi negre. Şi se iveau oricum, indiferent dacă-şi ţinea ochii închişi sau deschişi. Cînd avea ochii închişi, îi apăreau mai desluşit. Cînd deschidea ochii, se făceau totuna cu uşile, cu pereţii şi piereau puţin cîte puţin, dar apoi apăreau iarăşi, încolţindu-l din trei părţi, schimonosindu-se şi repetînd întruna: „Isprăveşte, isprăveşte. Poţi să-ţi faci un laţ, poţi să-ţi dai foc“. Şi atunci pe Stepan îl treceau fiorii şi se apuca să spună toate rugăciunile pe care le ştia: *Preasfîntă Născătoare, Tatăl nostru*, care păreau să-i aducă linişte în suflet. În timp ce rostea rugăciunile, frînturi din viaţa lui începeau să i se deruleze în minte. Îşi amintea de tatăl şi de mama sa, de sat, apoi de cîinele Volciok, de bunicul care stătea întins pe cuptor, de băncuţa pe care se juca cu băieţii; apoi îşi amintea de fete şi de cîntecele lor, iar la urmă îi veneau în minte caii: cum i-au fost furaţi, cum l-au prins pe hoţ şi cum l-a omorît el cu piatra. Îşi amintea şi de prima închisoare şi de cum ieşise de acolo, îşi aducea aminte şi de hangiul gras, şi de nevasta cărăuşului, de copii, apoi îşi amintea iarăşi de ea. Atunci îl lua cu călduri şi, azvîrlind zeghea de pe umeri, sărea de pe patul de scînduri şi, ca o fiară în cuşcă, începea să măsoare cu paşi repezi celula strîmtă, de-a lungul şi de-a latul, întorcîndu-se brusc cînd ajungea în dreptul pereţilor umezi şi cenuşii. Şi începea iarăşi să spună rugăciuni, dar rugăciunile nu-l mai ajutau.

Într-una din lungile seri de toamnă, cînd vîntul şuiera şi vuia prin burlane, istovit de-atîta alergătură prin celulă, Stepan se aşează pe pat şi simţi că nu mai avea putere să lupte, că îl biruiseră arătările cele negre şi că nu-i mai rămînea decît să se supună lor. Observase mai de mult răsuflătoarea sobei. Dacă agăţa de ea o sfoară subţire sau fîşii înguste de pînză, acestea n-aveau cum să alunece. Dar totul trebuia rostuit cu judecată. Aşa că s-a pus pe treabă şi două zile a făcut fîşii din sacul pe care dormea (cînd intra gardianul în celulă, acoperea patul cu zeghea). Lega fîşiile cu noduri şi le punea în două ca să nu se rupă şi să-l ţină. Cîtă vreme pregătea toate acestea, nu se mai chinuia. Cînd

isprăvi, făcu un laţ, îl petrecu în jurul gîtului, se urcă pe pat şi se spînzură. Dar chiar cînd începu să-i iasă limba din gură, fîşiile se rupseră şi el căzu. Auzind zgomot, temnicerul intră în celulă. Acesta îl chemă pe felcer, iar pe Stepan îl duseră la spital. A doua zi îşi reveni complet, aşa că îl scoaseră de acolo, dar nu-l mai lăsară într-o celulă separată, ci într-una comună.

Celula comună o împărţea cu alţi douăzeci de puşcăriaşi, dar se simţea de parcă ar fi fost singur: nu vedea şi nu vorbea cu nimeni, era muncit tot timpul de chinul de pînă atunci. Îi venea greu mai ales cînd toţi dormeau, în timp ce el nu închidea un ochi. I se tot arăta femeia aceea, îi auzea glasul, apoi veneau din nou arătările cele negre cu ochii lor înspăimîntători şi îl întărîtau.

Ca şi mai înainte, spunea rugăciuni şi, tot ca înainte, nu-i aduceau nici o alinare.

Într-o zi, după rugăciune, femeia îi apăru din nou în faţa ochilor şi el începu s-o implore, să se roage de sufletul ei să-l elibereze, să-l ierte. Spre dimineaţă, se prăbuşi pe sacul mototolit şi căzu într-un somn adînc, iar în vis, ea se apropie de el cu gîtul său slab, zbîrcit şi retezat.

— Ei, mă ierţi?

Ea se uită la el cu privirea-i blîndă, fără să-i răspundă nimic.

— Mă ierţi?

Şi aşa o întrebă de trei ori. Dar ea tot nu-i răspunse nimic. Apoi el se trezi. De atunci s-a simţit uşurat şi parcă şi-a mai venit în fire. A privit în jur şi pentru prima oară a început să se apropie de tovarăşii lui de celulă şi să discute cu ei.

III

În aceeaşi celulă cu Stepan se găseau şi Vasili, care fusese din nou prins furînd şi condamnat la exil, şi Ciuev, condamnat tot la surghiun. Cît era ziua de lungă, Vasili ori cînta cu glasul său minunat, ori le istorisea păţaniile sale tovarăşilor de celulă. În schimb, Ciuev lucra neobosit – îşi cosea cîte o haină sau cîte o rufă – sau citea din *Evanghelie* şi din *Psaltire*.

Întrebat de Stepan pentru ce fusese deportat, Ciuev îi răspunse că pentru adevărata credinţă a lui Hristos, fiindcă mincinoşii de popi nici nu vor să audă de cei ce trăiesc întru *Evanghelie* şi îi dau în vileag. Cînd Stepan îl întrebă mai departe ce spune legea *Evangheliei*, acesta îl lămuri că legea ei nu-ţi îngăduie

să te rogi la chipuri făcute de mîna omului, că trebuie să te închini numai întru spirit şi adevăr. Şi îi povesti cum aflaseră această credinţă adevărată de la croitorul olog cînd se împărţea pămîntul.

— Şi cu faptele rele cum rămîne? întrebă Stepan.

— Totul e scris acolo.

Şi Ciuev îi citi:

„Cînd va veni Fiul Omului întru slava Sa şi toţi sfinţii îngeri cu El, atunci va şedea pe tronul slavei Sale. Şi se vor aduna înaintea Lui toate neamurile, şi-i va despărţi pe unii de alţii precum desparte păstorul oile de capre. Şi va pune oile de-a dreapta Sa, iar caprele de-a stînga. Atunci Împăratul va zice celor de-a dreapta Sa: Veniţi, binecuvîntaţii Părintelui Meu, moşteniţi împărăţia cea pregătită vouă de la întemeierea lumii. Căci flămînd am fost şi Mi-aţi dat să mănînc; însetat am fost şi Mi-aţi dat să beau; străin am fost şi M-aţi primit. Gol am fost şi M-aţi îmbrăcat; bolnav am fost şi M-aţi cercetat; în temniţă am fost şi aţi venit la Mine. Atunci drepţii Îi vor răspunde, zicînd: Doamne, cînd Te-am văzut flămînd şi Te-am hrănit? Sau însetat şi Ţi-am dat să bei? Sau cînd Te-am văzut străin şi Te-am primit, sau gol şi Te-am îmbrăcat? Sau cînd Te-am văzut bolnav sau în temniţă şi am venit la Tine? Iar Împăratul, răspunzînd, le va zice: Adevărat zic vouă, întrucît aţi făcut unuia dintr-aceşti fraţi ai Mei, prea mici, Mie Mi-aţi făcut. Atunci va zice şi celor de-a stînga: Duceţi-vă de la Mine, blestemaţilor, în focul cel veşnic, care este gătit diavolului şi îngerilor lui. Căci flămînd am fost şi nu Mi-aţi dat să mănînc; însetat am fost şi nu Mi-aţi dat să beau; Străin am fost şi nu M-aţi primit; gol, şi nu M-aţi îmbrăcat; bolnav şi în temniţă, şi nu M-aţi cercetat. Atunci vor răspunde şi ei, zicînd: Doamne, cînd Te-am văzut flămînd, sau însetat, sau străin, sau gol, sau bolnav, sau în temniţă şi nu Ţi-am slujit? Atunci le va răspunde, zicînd: Adevărat zic vouă: Întrucît nu aţi făcut unuia dintre aceştia prea mici, nici Mie nu Mi-aţi făcut. Şi vor merge aceştia la osîndă, iar drepţii la viaţă veşnică“[3].

Vasili, care se aşezase pe jos în faţa lui Ciuev şi ascultase cele citite, dădu din capul său frumos în semn de aprobare.

— Aşa-i drept, grăi el hotărît. Mergeţi, blestemaţilor, la osîndă veşnică, că n-aţi hrănit pe nimeni şi v-aţi îmbuibat doar voi. Aşa le trebuie. Ia dă-ncoa’ să citesc şi eu niţel, adăugă el, dornic să le-arate cum ştie el să citească.

— Dar oare iertarea are să vină? întrebă Stepan, care ascultase în tăcere, cu capul pletos în pămînt.

— Stai aşa, taci o clipă, îi spuse Ciuev lui Vasili, care repeta întruna că bogaţii nici nu l-au hrănit pe străin, nici nu s-au dus să-l vadă în temniţă. Stai aşa, ce Dumnezeu, repetă Ciuev, răsfoind *Evanghelia*. Găsind pasajul pe care-l căuta, Ciuev netezi pagina cu mîna lui puternică şi mare, care se albise în închisoare.

— „Şi duceau şi alţi doi făcători de rele, ca să-i omoare împreună cu El – cu Hristos adică, începu Ciuev. Şi cînd au ajuns la locul ce se cheamă al Căpăţînii, L-au răstignit acolo pe El şi pe făcătorii de rele, unul de-a dreapta şi altul de-a stînga. Iar Iisus zicea: Părinte, iartă-le lor, că nu ştiu ce fac […]. Şi poporul sta privind, iar căpeteniile îşi băteau joc de El, zicînd: Pe alţii i-a mîntuit; să Se mîntuiască şi pe Sine însuşi, dacă El este Hristosul, Alesul lui Dumnezeu. Şi Îl luau în rîs şi ostaşii, care se apropiau aducîndu-I oţet. Şi zicînd: Dacă Tu eşti regele iudeilor, mîntuieşte-Te pe Tine însuţi! Şi deasupra Lui era scris cu litere greceşti, latineşti şi evreieşti: Acesta este regele iudeilor. Iar unul dintre făcătorii de rele Îl hulea zicînd: Nu eşti Tu Hristosul? Mîntuieşte-Te pe Tine Însuţi şi pe noi. Iar celălalt, răspunzînd, îl certa, zicînd: Nu te temi tu de Dumnezeu, că în aceeaşi osîndă eşti? Şi noi pe drept, căci noi primim cele cuvenite după faptele noastre; Acesta însă n-a făcut nici un rău. Şi zicea lui Iisus: Pomeneşte-mă, Doamne, cînd vei veni în Împărăţia Ta. Şi Iisus i-a zis: Adevărat grăiesc ţie, astăzi vei fi cu Mine în rai!“4

Stepan şedea dus pe gînduri fără să scoată o vorbă. Părea că ascultă, dar nu mai pricepea nimic din cele ce citea Ciuev mai departe.

„Carevasăzică iată ce înseamnă credinţa adevărată, se gîndea el. Vor fi mîntuiţi doar cei care au dat să mănînce şi să bea săracilor, care s-au dus să-i vadă pe cei aflaţi în temniţă. Iar cei care n-au făcut nimic din toate acestea vor ajunge în iad. Şi totuşi tîlharul nu s-a căit decît pe cruce, da’ tot a ajuns în rai“. Stepan nu vedea aici nici o nepotrivire; dimpotrivă, un lucru îl adeverea pe celălalt: milostivii vor ajunge în rai, iar nemilostivii vor sfîrşi în iad. Aşadar, reiese că toţi trebuie să fie milostivi, iar faptul că Hristos l-a iertat pe tîlhar înseamnă că şi Hristos era milostiv. Toate aceste lucruri erau cu totul noi pentru Stepan. Se mira doar de ce pînă atunci îi fuseseră ascunse. Aşa că din clipa aceea începu să-şi petreacă timpul liber cu Ciuev, punîndu-i tot felul de întrebări şi ascultîndu-l. Şi, ascultînd, înţelegea. I se dezvălui astfel înţelesul în mare al întregii învăţături, acela că oamenii sînt fraţi şi că trebuie să se iubească şi să aibă milă unul de celălalt şi atunci tuturor le va fi bine. Şi cînd asculta, îşi

însuşea ca pe ceva uitat, dar cunoscut, tot ceea ce întărea înţelesul în linii mari al acestei învăţături şi nu lăsa la o parte ceea ce nu-l confirma, punînd asta pe seama lipsei sale de înţelegere.

Şi din momentul acela Stepan deveni alt om.

IV

Stepan Pelagheiuşkin fusese şi pînă atunci un om blajin, dar în ultima vreme schimbarea ce se petrecuse într-însul îi uimea din cale-afară şi pe gardianul-şef, şi pe temniceri, şi pe tovarăşii săi de celulă. Fără să i se ordone, făcea toate muncile mai grele înaintea celorlalţi, curăţînd pînă şi hîrdăul din celulă. Dar, în pofida acestei supuneri, tovarăşii săi de puşcărie îl respectau şi se temeau de el, cunoscîndu-i fermitatea şi forţa fizică neobişnuită, mai ales după istoria cu cei doi vagabonzi care se năpustiseră asupra lui, dar de care se descotorosise, rupîndu-i braţul unuia dintre ei. Vagabonzii se apucaseră să joace cărţi cu un deţinut tînăr destul de înstărit căruia îi luaseră cam tot ce avea. Stepan îi sărise în apărare, şi recuperase toţi banii pe care-i cîştigaseră vagabonzii. Aceştia începuseră să-l înjure, apoi săriseră la bătaie, dar el îi dovedise pe amîndoi. Cînd gardianul-şef a căutat să afle de la ce se iscase cearta, vagabonzii i-au spus că Pelagheiuşkin îi luase la bătaie. Stepan n-a încercat să-şi dovedească nevinovăţia. Şi-a primit supus cele trei zile de carceră şi apoi a fost mutat într-o celulă separată.

Stepan îndura cu greu traiul în celula separată, fiindcă era departe de Ciuev şi de *Evanghelie*. Pe lîngă asta, se temea că ea îi va apărea din nou şi că se vor întoarce arătările cele întunecate. Dar n-avu nici o vedenie. Sufletul îi era prea plin de ceva nou, ce-i aducea mulţumire sufletească. Singurătatea sa ar fi fost prilej de bucurie, dacă ar fi putut citi şi dacă ar fi avut cu el o *Evanghelie*. Ar fi căpătat el o *Evanghelie*, dar nu ştia să citească.

Pe cînd era copil, se-apucase să înveţe alfabetul după metoda bătrînească: az, buki, vedi5, dar, pentru că nu-l ducea capul, n-a trecut de alfabet şi n-a putut să priceapă cu nici un chip cum se leagă silabele, aşa că a rămas fără carte. Acum însă era hotărît să înveţe să citească şi îi ceru gardianului o *Evanghelie*. Acesta îi aduse una şi Stepan se apucă de treabă. Recunoştea literele, dar îi era cu neputinţă să lege vreo silabă. Oricît îşi bătea capul să înţeleagă cum se

formează cuvinte din litere, nu se lega nimic. Nopţi în şir nu punea geană pe geană, nu îi ardea de mîncare şi de atîta tristeţe îl năpădiră păduchii, de care nu mai putea scăpa.

— Ce-i, tot nu i-a dat de cap? îl întrebă temnicerul într-o zi.

— Nu.

— Da’ *Tatăl nostru* îl ştii?

— Îl ştiu.

— Păi citeşte-l. Uite aici!

Şi temnicerul îi arătă pasajul din *Evanghelie* unde se afla *Tatăl nostru*.

Stepan începu să citească *Tatăl nostru*, comparînd literele pe care le ştia cu sunetele cunoscute. Şi dintr-odată i se dezlegă taina îmbinării literelor şi începu să citească. A fost o mare bucurie pentru el. Şi de-atunci nici că s-a mai oprit din citit, iar înţelesul care i se dezvăluia puţin cîte puţin din cuvintele pe care le alcătuia cu greu căpăta o importanţă şi mai mare.

De-acum, singurătatea nu-l mai apăsa, ci îl bucura. Era cu totul absorbit de ocupaţia sa şi nu se bucură deloc cînd îl mutară la loc într-o celulă comună, pentru a face loc unor deţinuţi politici, tocmai aduşi în închisoare.

V

Acum, nu Ciuev, ci Stepan era cel care citea adeseori din *Evanghelie* în celulă şi, în timp ce unii deţinuţi cîntau cîntece necuviincioase, alţii ascultau ce citea sau ce discuta despre cele citite. Dintre toţi, doi îl ascultau întotdeauna în tăcere şi cu luare-aminte: Mahorkin, un ucigaş condamnat la ocnă, care îndeplinea şi sarcina de călău, şi Vasili, care fusese prins furînd şi îşi aştepta judecata în aceeaşi închisoare. De cînd era închis, Mahorkin îşi îndeplinise de două ori îndatoririle de călău şi de fiecare dată fusese nevoit să meargă în alte închisori, pentru că nu se găsea nimeni să execute sentinţele judecătorilor. Ţăranii care îl omorîseră pe Piotr Nikolaici fuseseră judecaţi de un tribunal militar şi condamnaţi la moarte prin spînzurătoare.

Pe Mahorkin îl chemară la Penza ca să-şi facă treaba de călău. Înainte, cînd se iveau asemenea cazuri, Mahorkin îi scria pe loc – ştia bine carte – o hîrtie guvernatorului, în care îl anunţa că e trimis la Penza pe post de călău şi, prin urmare, îl ruga pe şeful guberniei să-i acorde diurna cuvenită; acum însă, spre

uimirea directorului închisorii, anunţă că n-are de gînd să meargă şi că nu va mai face pe călăul.

— Ţi s-a făcut de bătaie? zbieră directorul închisorii.

— Dacă-i vorba de bătaie, o s-o îndur, dar nici o lege nu spune să omori.

— Ce te-a apucat? Te-ai molipsit de la Pelagheiuşkin? Ia uite unde era prorocul în puşcărie. Stai că ţi-arăt eu ţie.

VI

Între timp, Mahin, liceanul care-l învăţase pe Smokovnikov să falsifice cuponul, absolvise liceul şi Facultatea de drept. Datorită succesului pe care-l avea la femei, îndeosebi la fosta amantă a unui bătrîn adjunct de ministru, fusese numit judecător de instrucţie, deşi era foarte tînăr. Ajunsese un om de rea credinţă, înglodat în datorii, mare crai şi, pe deasupra, cartofor, dar fiind abil, isteţ şi înzestrat cu o memorie bună, se descurca de minune în treburile judecătoreşti.

Mahin era judecător de instrucţie chiar în circumscripţia unde avea să fie judecat Stepan Pelagheiuşkin. Încă de la primul interogatoriu, Stepan îl uimi cu răspunsurile sale simple, sincere şi calme. Mahin simţea fără să vrea că omul care-i stătea înainte, ferecat în lanţuri şi ras în cap, adus sub escortă şi aflat sub paza a doi soldaţi care aveau să-l ducă înapoi ca să-l pună iarăşi sub lacăt, era cu desăvîrşire liber şi ajunsese la o înălţime morală de neatins pentru el. Tocmai de aceea, în timp ce-l chestiona, Mahin îşi făcea întruna curaj şi se îmbărbăta să nu se piardă cu firea şi să nu se încurce. Îl uimea felul în care Stepan vorbea despre faptele săvîrşite, ca despre nişte lucruri întîmplate cîndva demult, pe care nu el le săvîrşise, ci altcineva.

— Şi nu ţi-a fost milă de ei? îl întrebă Mahin.

— Nu. Pe atunci nu înţelegeam.

— Bine, dar acum?

Stepan zîmbi trist.

— Acum să mă ardă de viu şi n-aş face aşa ceva.

— De ce?

— Fiindcă am înţeles că toţi oamenii sînt fraţi.

— Cum aşa? Şi eu îţi sînt frate?

— Sigur că da.

— Cum vine asta: îţi sînt frate, dar te trimit la ocnă?

— Fiindcă nu înţelegeţi.

— Ce nu înţeleg?

— Nu înţelegeţi de vreme ce mă judecaţi.

— Bine, să continuăm. Pe urmă unde te-ai dus?…

Dar, înainte de orice, pe Mahin l-au uimit cele aflate de la gardianul-şef în legătură cu felul în care Pelagheiuşkin îl influenţase pe călăul Mahorkin care, cu riscul de a fi pedepsit, refuzase să-şi îndeplinească îndatoririle.

VII

La o serată la familia Eropkin, unde se aflau şi două domnişoare – fete bogate pe care Mahin le curta în acelaşi timp –, după ce s-au cîntat romanţe (Mahin s-a distins prin talentul său muzical; se pricepea de minune şi să cînte, şi să acompanieze), acesta le povesti total nepăsător, dar cu precizie şi lux de amănunte – avea o memorie extraordinară – despre ciudatul criminal care reuşise să convertească un călău. De aceea şi reuşea Mahin să reţină şi să povestească totul atît de bine, pentru că îi privea întotdeauna cît se poate de indiferent pe oamenii cu care avea de-a face. Pentru că nu se punea în starea sufletească a celorlalţi, nu se pricepea s-o facă, putea să-şi amintească perfect tot ce se întîmpla cu ei, ce făceau şi spuneau. Însă Pelagheiuşkin chiar îi trezise interesul. Nu pătrunsese în sufletul lui Stepan, însă, fără să vrea, se întrebase ce-o fi în sufletul lui şi, negăsind răspuns, dar simţind că dăduse peste un caz deosebit, povesti la serată întreaga istorie: cum fusese convertit călăul, ce-i relatase gardianul-şef, cît de bizară era purtarea lui Pelagheiuşkin, cum citeşte din *Evanghelie* şi ce influenţă puternică are asupra tovarăşilor săi de puşcărie.

Povestea lui Mahin stîrni interesul tuturor, dar mai ales al Lizei, mezina familiei Eropkin, o fată de optsprezece ani care tocmai se întorsese de la pension şi îşi revenea din bezna şi din constrîngerea ipocriziei în care crescuse, asemeni celui care iese la suprafaţă de la fundul apei şi trage cu nesaţ în piept aerul proaspăt al vieţii. Ea începu să-l chestioneze pe Mahin cum şi de ce a avut loc această transformare cu Pelagheiuşkin, iar Mahin îi istorisi ce auzise de la Stepan despre ultima crimă: cum acea femeie atît de bună, ultima ucisă, prin

blîndeţea, umilinţa şi curajul în faţa morţii, îl biruise şi-i deschisese ochii şi cum mai tîrziu lectura *Evangheliei* îi desăvîrşise schimbarea.

Mult timp în noaptea aceea, Liza Eropkina nu putu să adoarmă. De cîteva luni bune, în sufletul ei se dădea o luptă între viaţa de lume, spre care o ademenea sora ei, şi pasiunea pentru Mahin, la care se adăuga dorinţa de a-l aduce pe drumul cel bun. Iar dorinţa aceasta din urmă se dovedise a fi cea mai puternică. Mai auzise şi înainte de femeia ucisă. Acum însă, după această moarte înfiorătoare şi după ce-i povestise Mahin prin vorbele lui Pelagheiuşkin, ajunsese să cunoască în cele mai mici amănunte istoria Mariei Semionovna care o uimise.

Pe Liza o cuprinse dorinţa arzătoare de a fi ca Maria Semionovna. Fiind bogată, se temea că Mahin o curtează doar pentru banii ei. Aşa că se hotărî să-şi împartă moşia şi îi mărturisi lui Mahin această intenţie.

Acesta, bucuros că are prilejul să-şi dovedească dragostea sa dezinteresată, îi spuse Lizei că o iubeşte, dar nu pentru banii ei, şi că această hotărîre, în care el vedea o dovadă de generozitate, îl impresionează profund. Între timp Liza începuse să se lupte cu maică-sa (moşia era părintească), care nu-i dădea voie s-o împartă. Mahin era de partea Lizei. Şi cu cît o ajuta mai mult, cu atît pătrundea mai adînc în această lume a aspiraţiilor spirituale pe care o întruchipa Liza, o lume nouă pentru el, care-i fusese cu desăvîrşire străină pînă atunci.

VIII

În celulă domnea o linişte deplină. Stepan stătea întins în patul lui de scînduri, dar încă nu adormise. Vasili se apropie de el, îl trase de picior şi-i făcu semn cu ochiul să se scoale şi să vină pînă la el. Stepan se dădu jos din pat şi se duse la Vasili.

— Frăţioare, spuse Vasili, fii bun şi ajută-mă.

— Cu ce?

— Păi, uite… Vreau să fug.

Şi Vasili îi mărturisi lui Stepan că avea totul pregătit ca să fugă.

— Mîine pun de-o răzmeriţă, spuse el arătînd spre deţinuţii care dormeau. Ei or să dea vina pe mine şi pe urmă or să mă mute la etaj. Acolo ştiu eu ce şi cum. Tu doar să slăbeşti ivărul de la morgă.

— Asta pot s-o fac. Şi încotro ai să te duci?

— Unde-oi vedea cu ochii. Oare puţini oameni răi sînt în lumea largă?

— Asta aşa e, frate, doar că nu nouă ne e dat să-i judecăm.

— Ei, şi pe urmă, eu mi-s ucigaş? N-am omorît nici un suflet. Şi ce dacă am furat? Ce-i rău în asta? Păi ei nu-i jefuiesc pe-ai noştri?

— Asta-i treaba lor. Ei or să răspundă.

— Da' de ce să-şi bată joc de noi? Uite, eu am jefuit o biserică. Cui am făcut eu rău? Acum nu vreau să mă mai încurc cu prăvălii, vreau să pun mîna pe o avere zdravănă şi s-o împart oamenilor buni.

Între timp, un deţinut se ridicase din pat şi trăgea cu urechea. Stepan şi Vasili se despărţiră.

A doua zi Vasili făcu întocmai cum îşi pusese în plan. Începu să se plîngă că pîinea e necoaptă şi-i îndemnă pe toţi deţinuţii să-l cheme pe gardianul-şef şi să-şi spună păsul. Acesta veni, îi înjură pe toţi şi, aflînd că Vasili pusese la cale toată tărăşenia, ordonă să fie închis singur într-o celulă separată de la etaj.

Vasili atît aştepta.

IX

Vasili cunoştea bine celula de sus, unde fusese mutat. Ştia bine cum e făcută podeaua, aşa că, odată ajuns acolo, se şi apucă s-o desfacă. Cînd deschizătura ajunse destul de mare să se poată strecura prin ea, scoase grinzile tavanului de dedesubt şi sări la etajul de jos, în morga închisorii. În ziua aceea, pe masa de la morgă zăcea un cadavru. Tot acolo se găseau şi sacii pentru saltele. Vasili ştia asta şi de aceea se şi bizuia pe încăperea aceasta. Zăvorul de la uşa camerei fusese tras şi pus la loc de formă. Vasili ieşi pe uşă şi se duse în latrina care se construia la capătul coridorului. În latrină era o gaură care ducea de la etajul doi pînă la subsol. După ce nimeri uşa, Vasili se întoarse în morgă, luă pînza de pe mortul rece ca gheaţa (în timp ce o ridica, îi atinse mîna), apoi luă sacii, îi legă între ei ca să facă o frînghie pe care o duse în latrină; acolo, legă frînghia de o grindă şi coborî pe ea. Dar frînghia nu ajungea pînă la podea. El nu ştia dacă mai e mult sau puţin pînă jos, dar, neavînd încotro, fiindcă stătea atîrnat în aer, sări. Îşi răni picioarele, dar putea să meargă.

La subsol erau două ferestre. Ar fi putut să se strecoare, dar aveau gratii de

fier. Trebuia să le scoată. Dar cu ce? Vasili începu să caute în jur. La subsol erau nişte capete de scînduri. Găsi o bucată, ascuţită la un capăt, şi începu să scoată cu ea cărămizile în care erau înfipte zăbrelele. Munci din greu la treaba asta. Cocoşii cîntau de-acum a doua oară şi gratiile tot nu se clinteau. Pînă la urmă, ieşiră dintr-o parte. Vasili băgă scîndura pe dedesubt şi se opinti cu toată forţa, gratia se smulse cu totul, dar o cărămidă căzu cu zgomot. Ar fi putut să-l audă santinelele. Vasili încremeni. Peste tot era linişte. Se căţără pe fereastră. Ieşi afară. Acum trebuia să sară peste zid. Într-un colţ al curţii era o anexă. Trebuia să se caţăre pe ea şi de acolo să sară peste zid. Ar fi fost bună bucata de scîndură. Fără ea n-avea cum să ajungă sus. Vasili se tîrî înapoi în subsol. Apoi se strecură din nou cu scîndura şi stătu în loc, trăgînd cu urechea ca să-şi dea seama unde e santinela. Santinela, după cum îşi făcuse şi el socoteala, patrula pe cealaltă latură a pătratului curţii. Vasili se apropie de anexă, propti scîndura şi se urcă. Dar scîndura alunecă şi el căzu. Vasili era în şosete. Le scoase ca să se agaţe cu picioarele, propti din nou scîndura, sări pe ea şi se prinse cu mîna de jgheab. „Doamne, nu te rupe, ţine-mă!“ Se agăţă de jgheab cu putere şi iată-l cu un genunchi pe acoperiş. Santinela se apropie. Vasili se făcu una cu acoperişul şi încremeni. Santinela nu observă nimic şi se depărtă iarăşi. Vasili sări în picioare. Tabla trosneşte sub paşii lui. Încă un pas, doi şi gata, e la zid. Poate să-l atingă cu mîna. Un braţ, apoi celălalt, apoi se întinde cu tot corpul şi iată-l pe zid. Măcar de nu s-ar lovi cînd o să sară. Vasili se răsuceşte, se agaţă cu mîinile, se întinde, ridică o mînă, apoi pe cealaltă – Doamne, ajută! E pe pămînt. Şi pămîntul e moale. Picioarele îi sînt întregi şi o ia la fugă.

Într-o mahala, Malania îi deschide uşa şi el se strecoară sub plapuma caldă, din petice, îmbibată cu miros de năduşeală.

X

Voinică, frumoasă, mereu calmă, fără copii, grasă ca o vacă stearpă, nevasta lui Piotr Nikolaici văzuse de la fereastră cum îi fusese omorît bărbatul şi apoi tîrît undeva, pe cîmp. Aşa cum se întîmplă de obicei, la vederea acestui măcel, pe Natalia Ivanovna (aşa o chema pe văduva lui Piotr Nikolaici) a cuprins-o o spaimă cumplită ce i-a înăbuşit toate celelalte sentimente. Dar de îndată ce gloata s-a făcut nevăzută după gardul grădinii şi larma vocilor s-a potolit, iar

Malania, fata în casă, a venit în fugă, desculţă, cu ochii holbaţi, dîndu-i de ştire, de parcă ar fi fost prilej de bucurie, că Piotr Nikolaici fusese ucis şi azvîrlit într-o rîpă, din groaza de la început s-a înfiripat un sentiment nou, bucuria că a scăpat de un despot, cu ochii ascunşi în spatele ochelarilor săi negri, care vreme de nouăsprezece ani o ţinuseră în robie. Era înfricoşată de acest simţămînt pe care nu l-ar fi recunoscut nici faţă de sine însăşi, darămite în faţa altora. În timp ce-i spălau trupul sfîrtecat, gălbejit şi păros şi-l aşezau în coşciug, o cuprinse groaza şi plînse în hohote. Cînd veni judecătorul de instrucţie care se ocupa de cazurile deosebit de importante şi o interogă ca martoră, observă chiar în camera judecătorului doi ţărani în lanţuri, socotiţi drept principalii vinovaţi. Unul era bătrîn, cu barba lungă, albă şi creaţă, cu faţa senină, frumoasă şi severă. Celălalt, deloc bătrîn, cam ţigănos de felul lui, avea ochii negri strălucitori şi părul creţ, vîlvoi. Ea declară ce ştia şi recunoscu în aceşti doi indivizi chiar pe cei care-l prinseseră primii de mîini pe Piotr Nikolaici. Cu toate că ţăranul ţigănos, fulgerînd-o cu privirea şi rotindu-şi ochii de sub sprîncenele care se mişcau necontenit, îi spusese cu mustrare în glas: „E păcat, cucoană! Cu toţii o să murim!“, nu i-a fost cîtuşi de puţin milă de ei. Dimpotrivă, în timpul anchetei a încercat-o un sentiment de duşmănie şi a simţit nevoia să se răzbune pe ucigaşii soţului ei.

Dar o lună mai tîrziu, cînd cazul a fost mutat la tribunalul militar şi s-a dat sentinţa prin care opt oameni au fost condamnaţi la muncă silnică, iar alţi doi, bătrînul cu barbă albă şi ţigănuşul tuciuriu, cum îi spuneau ceilalţi, la spînzurătoare, Natalia a simţit ceva neplăcut. Dar starea aceasta neplăcută, de îndoială, a trecut repede sub impresia actului solemn al judecăţii. De vreme ce autorităţile socotesc că aşa trebuie, atunci înseamnă că aşa e bine.

Execuţia urma să aibă loc în sat. Cînd s-a întors duminică de la liturghie, Malania, în rochie nouă şi cu pantofi noi, a anunţat-o pe cucoană că se ridică spînzurătoarea şi că pe miercuri se aşteaptă un călău de la Moscova, iar rudele condamnaţilor jelesc întruna, de se-aude în tot satul.

Natalia Ivanovna n-a ieşit din casă, ca să nu vadă nici spînzurătoarea, nici lumea din sat. Avea o singură dorinţă: să se termine cît mai degrabă ce trebuia să se întîmple. Nu se gîndea decît la ea şi puţin îi păsa de cei condamnaţi şi de familiile lor.

XI

Marţi, la Natalia Ivanovna veni în vizită şeful de secţie, pe care îl cunoştea. Ea îl cinsti cu vodcă şi ciuperci murate. După ce-şi bău vodca şi gustă cîte ceva, şeful de secţie o informă că execuţia nu va mai avea loc a doua zi.

— Cum aşa? De ce?

— Ceva uimitor. Nu s-a putut găsi călău. Era unul la Moscova, dar, cum mi-a povestit fi-miu, omul a citit şi a răscitit *Evanghelia*, iar acum zice că nu mai poate să ucidă. Chiar el e condamnat pentru crimă la muncă silnică, iar acum, deodată, cică nu e în stare să omoare oameni, după cum spune legea. L-au amenințat cu bătaia cu vergile. Faceţi cum voiţi, zice, dar nu pot.

Natalia Ivanovna roşi brusc, mai mult chiar, gîndurile ce i se buluceau în cap o făcură s-o treacă năduşelile.

— Oare e cu neputinţă să fie iertaţi?

— Cum să fie iertaţi odată ce au fost condamnaţi de tribunal? Numai ţarul poate să-i ierte.

— Dar cum s-ar putea să afle ţarul?

— Au dreptul să ceară graţierea.

— Din cauza mea îi execută, spuse toanta de Natalia Ivanovna. Iar eu îi iert.

Şeful de secţie izbucni în rîs.

— Prea bine, atunci cere dumneata graţierea.

— Se poate?

— Sigur că se poate.

— Dar mai e timp?

— Poţi să trimiţi o telegramă.

— Ţarului?

— Şi ţarului. De ce nu?

Vestea despre refuzul călăului, care era gata mai degrabă să sufere decît să ucidă, îi răscolise dintr-odată sufletul Nataliei Ivanovna, iar acel sentiment de compasiune şi groază care fusese gata să izbucnească de cîteva ori răzbătu la suprafaţă şi puse stăpînire pe ea.

— Dragul meu Filipp Vasilievici, scrie-mi telegrama. Vreau să-l rog pe ţar să-i graţieze.

Şeful de secţie clătină din cap.

— Oare n-om da de belea din pricina asta?

— Doar eu sînt răspunzătoare. Nu zic nimic de dumneata.

„Ce femeie bună, se gîndi şeful de secţie, e atît de cumsecade. Dacă şi a mea ar semăna cu ea, ar fi Raiul pe pămînt, nu ca acum.“

Şi şeful de secţie îi scrise ţarului următoarea telegramă: „Majestăţii Sale Imperiale, Împăratului. Preasupusa Majestăţii Voastre Imperiale, văduva asesorului de colegiu Piotr Nikolaevici Sventiţki, care a fost ucis de ţărani, căzînd la sfintele picioare ale Majestăţii Voastre Imperiale (acest pasaj din telegramă îi plăcea deosebit de mult şefului de secţie în timp ce-l compunea), vă imploră să-i graţiaţi pe ţăranii cutare şi cutare, din gubernia, judeţul, plasa, satul cutare, condamnaţi la pedeapsa cu moartea“.

Şeful de secţie expedie chiar el telegrama, iar Natalia Ivanovna se bucură şi îşi simţi sufletul uşurat. I se părea că dacă ea, văduva celui ucis, iartă şi cere graţierea vinovaţilor, ţarul n-are cum să nu-i graţieze.

XII

Liza Eropkin era într-o stare de permanentă exaltare. Cu cît păşea mai adînc pe calea vieţii creştineşti care i se înfăţişase, cu atît devenea mai încredinţată că aceasta e calea cea dreaptă şi cu atît mai mult i se umplea inima de bucurie.

Acum avea două ţeluri ce-i erau aproape de suflet: primul, să-l convertească pe Mahin sau, cum îşi spunea ea, să-l întoarcă la el însuşi, la firea lui bună, minunată. Îl iubea şi în lumina dragostei sale descoperise ceea ce era divin în sufletul lui şi se regăsea în sufletul tuturor oamenilor. Dar ea vedea în această temelie a vieţii, comună tuturor oamenilor, o bunătate, o gingăşie şi o superioritate care-i erau proprii numai lui. Al doilea ţel era să nu mai fie bogată. Întîi de toate, voia să scape de avere ca să-l pună la încercare pe Mahin. Apoi voia lucrul acesta pentru sine, pentru sufletul ei, aşa cum spunea *Evanghelia*. În primul rînd se apucă să-şi împartă avuţia în dreapta şi-n stînga, dar tatăl său îi puse stavilă. Mai mult însă decît el, îi slăbi avîntul mulţimea care dăduse năvală, cerîndu-i bani personal ori prin scrisori. Atunci se hotărî să-l roage pe un stareţ, renumit prin sfinţenia vieţii sale, să-i primească banii şi să dispună de ei cum crede el că-i mai bine. Auzind acestea, tatăl ei se mînie şi în timpul unei discuţii aprinse o făcu nebună şi psihopată şi o ameninţă că va lua măsuri ca s-o ferească de ea însăşi, ca pe o nebună.

Liza se molipsi de tonul mînios şi supărat al tatălui şi, fără să-şi dea seama cum, izbucni în lacrimi de furie şi îi aruncă tatălui său tot felul de cuvinte grele, făcîndu-l despot, ba chiar om lacom de cîştig.

Apoi îi ceru iertare. El îi spuse că nu e supărat, dar fata vedea că se simţea jignit şi că în străfundul sufletului său încă n-o iertase. Cu Mahin nu voia să discute despre asta. Iar sora ei, văzînd că Mahin o iubeşte pe Liza şi fiind geloasă din pricina asta, se înstrăinase cu totul. Liza n-avea cui să împărtăşească ce simte, nici cui să-şi spună păsul.

„În faţa Domnului trebuie să mă căiesc“, îşi spuse ea. Şi, cum erau în postul mare, se hotărî să postească, iar la spovedanie să mărturisească totul duhovnicului şi să-i ceară sfatul cum să facă mai departe.

Nu departe de oraşul ei se afla mănăstirea unde trăia stareţul care ajunsese vestit pentru viaţa pe care o ducea, ca şi pentru învăţăturile, prevestirile şi vindecările puse în seama lui.

Stareţul primise o scrisoare de la bătrînul Eropkin în care îl prevenea din timp de sosirea fiicei sale şi de starea ei anormală de exaltare. El îşi mai exprima încrederea că stareţul o va aduce din nou pe calea cea dreaptă, calea de mijloc a oricărui bun creştin ce nu se abate de la condiţiile vieţii, aşa cum îi era dată.

Istovit de cîtă lume primise în ziua aceea, stareţul o primi pe Liza şi o îndemnă cu blîndeţe să fie cumpătată şi să se supună împrejurărilor date şi părinţilor săi. Liza tăcea, se roşise toată şi o treceau toate năduşelile, dar cînd părintele încheie, se porni să-i spună cu lacrimi în ochi, la început şovăind, că Hristos a zis: „Lasă pe tatăl şi pe mama ta şi urmează-mă“. Apoi, înflăcărîndu-se tot mai mult, îi explică stareţului cum vede ea creştinismul. La început, acesta zîmbi reţinut şi o contrazise aducîndu-i ca argument învăţăturile obişnuite, apoi însă tăcu şi începu să ofteze repetînd întruna: „Oh, Doamne!“.

— Bine, vino mîine să te spovedeşti, îi spuse el şi o binecuvîntă cu mîna lui zbîrcită.

A doua zi, stareţul o spovedi şi, fără să mai revină la discuţia din ajun, îi dădu drumul, refuzînd scurt să ia pe umerii săi răspunderea de a dispune de averea ei.

Puritatea, devotamentul desăvîrşit şi înflăcărarea acestei fete îl impresionară profund pe stareţ. De multă vreme voia să se rupă de lume, dar mănăstirea avea trebuinţă de munca lui care aducea venituri. Iar el îngăduia acest lucru, deşi

într-un fel simţea că situaţia lui acolo e falsă. Îl socoteau un sfînt, un făcător de minuni, însă el nu era decît un om slab, robit succesului. Iar sufletul acestei fete care i se mărturisise îl făcu să vadă limpede şi înlăuntrul sufletului său. Îşi dădu seama cît de departe se găsea de ceea ce ar fi dorit să fie şi încotro îl trăgea inima.

Curînd după vizita Lizei, s-a încuiat în chilie şi abia după trei săptămîni a ieşit să slujească în biserică. După slujbă a rostit o predică în care şi-a recunoscut greşelile şi a scos la iveală păcatele oamenilor, chemîndu-i la căinţă.

La fiecare două săptămîni ţinea predici, la care venea tot mai multă lume. Iar faima sa de predicator se răspîndea cu repeziciune. Predicile sale erau deosebite, se remarcau prin îndrăzneală şi sinceritate. Şi de aceea aveau un efect atît de puternic asupra celorlalţi.

XIII

În acest răstimp, Vasili a făcut întocmai ce-şi propusese. Într-o noapte, cu ajutorul unor tovarăşi, pătrunse în casa unui bogătaş, Krasnopuzov. Ştia cît e de zgîrcit şi de desfrînat. Se strecură în biroul lui şi luă treizeci de mii de ruble. Apoi îşi urmă planul punct cu punct. Se lăsă pînă şi de băut şi se apucă să împartă banii furaţi mireselor sărace. Le înzestra, răscumpăra din datorii, iar el stătea ascuns. Singura lui grijă era să împartă banii cum se cuvine. Dădea bani şi poliţiei, aşa că oamenii legii nu-l mai căutau.

Inima îi era plină de bucurie. Şi cînd, în cele din urmă, a fost prins, la tribunal s-a lăudat rîzînd că banii stăteau rău la bogătanul burtos care nici măcar nu le mai ştia socoteala, în timp ce el, Vasili, îi făcuse din nou să circule, ajutîndu-i pe oamenii cumsecade.

Iar apărarea lui a fost atît de veselă şi binevoitoare, încît juraţii erau cît pe-aci să-l achite. L-au condamnat, totuşi, la deportare.

Vasili le-a mulţumit, prevenindu-i că o să fugă din nou.

XIV

Telegrama trimisă de Sventiţkaia ţarului rămase fără urmări. Comisia de petiţii hotărî mai întîi că nici măcar nu e cazul să-l informeze pe ţar în legătură cu ea, iar mai tîrziu, în timpul unui dejun la palat, cînd veni vorba de cazul Sventiţki, directorul îl anunţă pe ţar că soţia celui ucis de ţărani îi trimisese o telegramă.

— *C'est très gentil de sa part*[6], spuse o doamnă din familia imperială.

Dar suveranul oftă, ridică din umerii împodobiţi cu epoleţi şi spuse: „Legea!", întinzînd paharul în care lacheul turnă vin spumos de Moselle. Toţi se prefăcură uimiţi de înţelepciunea cuvîntului rostit de împărat. Şi nu se mai pomeni nimic de telegramă. Iar cei doi ţărani, cel bătrîn şi cel tînăr, fură spînzuraţi de un călău tătar, ucigaş fioros şi atins de sodomie, adus din Kazan.

Bătrîna vru să îmbrace trupul moşneagului ei cu cămaşă albă, să-i pună în picioare obiele albe şi cizme noi, dar nu-i dădură voie şi cei doi spînzuraţi fură îngropaţi în aceeaşi groapă după gardul cimitirului.

— Prinţesa Sofia Vladimirovna mi-a spus că e un predicator extraordinar, îi spuse într-o zi fiului său mama ţarului, împărăteasa cea bătrînă. *Faites le venir. Il peut prêcher à la cathédrale*[7].

— Nu, mai bine să predice la noi, spuse împăratul şi porunci ca Isidor să fie invitat la palat.

Toate persoanele de vază se adunară în capela palatului. Prezenţa noului predicator, atît de neobişnuită, era un adevărat eveniment.

Apăru un bătrînel cărunt şi slăbuţ care îi cuprinse pe toţi cu privirea şi rosti: „În numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh" şi apoi îşi începu predica.

La început, totul a mers bine, dar cu cît înainta, era din ce în ce mai rău. „*Il devenait de plus en plus agressif*"[8], avea să remarce mai tîrziu împărăteasa. Tuna şi fulgera contra tuturor. Vorbea despre execuţii. Punea necesitatea pedepsei cu moartea pe seama proastei guvernări. Cum se poate să ucizi oameni într-o ţară creştină?

Toţi se uitau unul la altul, preocupaţi doar de lipsa de cuviinţă a predicii şi de situaţia jenantă în care se afla ţarul, însă nimeni n-a spus nimic. După ce Isidor rosti „Amin", mitropolitul se apropie şi-l chemă la el.

După discuţia cu mitropolitul şi cu procurorul general, bătrînelul fu trimis îndată înapoi la mănăstire, dar nu la a lui, ci la cea din Suzdal, unde era stareţ şi conducător părintele Mihail.

XV

Toţi se prefăceau că nu se întîmplase nimic neplăcut în timpul predicii lui Isidor şi nimeni nu mai aminti de ea. Pînă şi ţarul trăia cu impresia că vorbele stareţului nu lăsaseră nici o urmă asupra lui, dar, de vreo două ori în decursul zilei, îi veni în minte execuţia ţăranilor a căror graţiere o ceruse Sventiţkaia în telegrama ei. Peste zi, împăratul participă la o paradă, ieşi la plimbare, îi primi pe miniştri, apoi luă prînzul, iar seara merse la un spectacol de teatru. Ca de obicei, ţarul adormi de îndată ce puse capul pe pernă. În noaptea aceea îl trezi din somn un vis înfricoşător: pe un cîmp era o puzderie de spînzurători în care se legănau cadavre, şi cadavrele astea scoteau limba, şi limbile lor se lungeau şi se tot lungeau. Şi cineva striga: „E opera ta, e opera ta“. Ţarul se trezi lac de sudoare şi căzu pe gînduri. Pentru prima oară chibzui la responsabilitatea ce-i apăsa pe umeri şi în minte îi veniră vorbele bătrînelului…

Dar el vedea doar de departe pe omul din sine şi nu era în stare să se dedice cerinţelor simple omeneşti din pricina cerinţelor ce-l copleşeau din toate părţile, în calitatea lui de suveran; iar să recunoască întîietatea cerinţelor omului în faţa obligaţiilor ţarului îi era cu neputinţă.

XVI

După ce-şi ispăşi a doua condamnare, Prokofi, flăcăul acela, odinioară dichisit, sprinten şi ambiţios, ieşi din închisoare un om sfîrşit. Cînd era treaz, lenevea şi, oricît l-ar fi ocărît tatăl său, nu făcea decît să mănînce. Nu muncea deloc, ba chiar mai şterpelea cîte un lucru ca să-l dea la cîrciumă pe băutură. Trîndăvea, tuşea şi scuipa. Doctorul la care se dusese îl ascultase la plămîni şi dăduse din cap.

— Ţie, frăţioare, îţi trebuie ceva ce n-ai.

— Păi mereu e aşa, asta se ştie.

— Bea lapte şi nu mai fuma.

— Acum e post şi nici vacă n-am.

Odată, era primăvară, toată noaptea n-a închis un ochi, se simţea trist şi îi venea să bea. De acasă nu mai avea ce să şterpelească. Îşi puse şapca pe cap şi

ieşi. Merse pe uliţă şi ajunse la casa parohială. Grapa diaconului era rezemată de gardul de nuiele. Prokofi se apropie, aruncă grapa pe umăr şi o porni către cîrciuma Petrovnei. „Oi căpăta pe ea o sticlă de vodcă.“ Dar nici nu se depărtă bine, că diaconul ieşi în prispă. Se luminase de-a binelea, aşa că-l văzu pe Prokofi cu grapa lui pe umăr.

— Hei, ce faci acolo? strigă diaconul.

Vecinii ieşiră din curţi, îl înşfăcară pe Prokofi şi îl băgară la răcoare. Judecătorul de pace îl condamnă la unsprezece luni de închisoare.

Era toamnă. Prokofi fu mutat în spitalul închisorii. Îl chinuia o tuse de-i sfîşia tot pieptul. Şi nu putea nicicum să se încălzească. Cine era mai zdravăn nu tremura de frig. Prokofi însă tremura zi şi noapte. Gardianul-şef economisea lemne şi nu făcea focul în spital pînă în noiembrie. Prokofi suferea trupeşte, dar cel mai tare îl durea sufletul. Îi era lehamite de toate şi-i ura pe toţi: şi pe diacon, şi pe gardianul-şef că nu încălzea sobele, şi pe temnicer, şi pe vecinul de pat, cel cu buza umflată şi roşie. Prinsese ură şi pe deţinutul cel nou care tocmai fusese internat. Puşcăriaşul acesta era Stepan. Se îmbolnăvise de brîncă şi fusese adus la spital, unde-l aşezaseră în pat cu Prokofi. La început Prokofi l-a urît, mai tîrziu însă a ajuns să-l îndrăgească într-atît, că abia aştepta să stea de vorbă cu el. Numai după ce discuta cu el i se mai domolea tristeţea din suflet. Stepan istorisea tuturor ultima crimă pe care o săvîrşise şi ce efect avusese asupra lui.

— Nici pomeneală să ţipe sau să se apere cumva, povestea el, ci doar „Na, spintecă. Să nu-ţi fie milă de mine, zice, ci de tine“.

— Se ştie, fireşte, e teribil să ucizi un suflet; odată a fost nevoie să tai un berbec şi n-am simţit nici o bucurie. Uite că eu n-am ucis pe nimeni, de ce m-or fi nenorocit ticăloşii ăştia? N-am făcut nimănui nici un rău…

— Ei, o să se ţină cont de toate.

— Unde?

— Cum unde? Dar Dumnezeu?

— Nu prea dă semne că ar exista. Eu unul, frate, nu cred. Mă gîndesc că dacă mori, creşte iarba peste tine. Şi cu asta basta.

— Cum poţi să gîndeşti aşa? Cîţi oameni n-am omorît eu, iar ea, inimă de aur, nu alta, nu făcea decît să-i ajute pe cei din jur. Şi cum crezi tu că amîndurora o să ne meargă la fel mai departe? Nu, stai să vezi…

— Aşadar tu crezi că sufletul rămîne după ce mori?

— D-apăi cum? Sigur că da.

Prokofi a tras mult pînă să moară. Se sufoca. Dar în ceasul din urmă simţi deodată o uşurare. Atunci îl chemă pe Stepan.

— Ei, frate, rămîi cu bine. Se vede că mi-a sunat ceasul. Şi eu care mă temeam, da' acum nu mai simt nici urmă de frică. Numai de s-ar termina mai repede.

Şi Prokofi îşi dădu duhul în spital.

XVII

În acest răstimp, afacerile lui Evgheni Mihailovici mergeau din ce în ce mai rău. Magazinul era ipotecat. Marfa nu se vindea. În oraş se mai deschisese o prăvălie, iar dobînzile trebuiau plătite. Trebuia să se împrumute din nou cu dobîndă. În cele din urmă prăvălia cu mărfuri a fost scoasă la vînzare. Evgheni Mihailovici şi nevastă-sa au dat fuga peste tot, dar n-au făcut rost de cele patru sute de ruble de care aveau nevoie pentru a-şi salva prăvălia.

Mai trăgeau oarecare speranţă la negustorul Krasnopuzov a cărui ibovnică o cunoştea pe soţia lui Evgheni Mihailovici. Însă de-acum tot oraşul aflase că Krasnopuzov fusese jefuit de o sumă enormă de bani. Se vorbea de o jumătate de milion de ruble.

— Cine să-i fi furat? se întreba nevasta lui Evgheni Mihailovici. Cu siguranţă a fost Vasili, fostul nostru rîndaş. Umblă vorba că acum aruncă cu banii în dreapta şi-n stînga, ba chiar că a cumpărat şi poliţia.

— Era un nemernic, spuse Evgheni Mihailovici. Şi ce uşor i-a fost atunci să jure fals. Nu mi-ar fi trecut prin cap aşa ceva.

— Cică ar fi umblat şi pe la noi prin curte. Bucătăreasa zicea că el a fost. Şi că ar fi măritat paisprezece fete sărace.

— Ei, scorneli.

În clipa aceea în magazin intră un bărbat ciudat, mai în vîrstă, îmbrăcat într-o scurtă de molton.

— Ce vrei?

— Aveţi o scrisoare.

— De la cine?

— E scris acolo.

— Ar trebui să şi răspund, nu? Atunci aşteaptă.

— Nu pot.

Şi, înmînînd plicul, bărbatul cel straniu plecă în grabă.

— Ciudat lucru!

Evgheni Mihailovici rupse plicul gros şi nu-i veni să-şi creadă ochilor: înăuntru erau hîrtii de cîte o sută de ruble. Patru. Ce înseamnă asta? Tot în plic mai era şi o scrisoare plină de greşeli adresată lui Evgheni Mihailovici: „În *Evanghelie* se spune la rău să răspunzi cu bine. Dumneata miie miai făcut mult rău cu cuponul cela şi eu mam purtat nedrept cu ţăranu cela şi uite că mie ie milă de tine. Aşa că ia patru hîrtii şi aduţ aminte de rîndaşul tău Vasili“.

— Nu se poate, asta-i de necrezut, spunea Evgheni Mihailovici, adresîndu-se ba soţiei, ba lui însuşi.

Ori de cîte ori îşi amintea sau vorbea cu nevastă-sa despre episodul acesta, îl podideau lacrimile şi sufletul îi tresălta de bucurie.

XVIII

Paisprezece feţe bisericeşti erau deţinute în închisoarea din Suzdal, mai ales pentru abateri de la credinţa ortodoxă. Tot acolo fusese trimis şi Isidor. Părintele Mihail îl primi în mănăstire pe Isidor potrivit documentului cu care fusese adus, dar, fără să vorbească cu el, ordonă să fie băgat într-o celulă separată, ca un criminal vinovat de o faptă gravă. Isidor se afla de trei săptămîni în închisoare, cînd părintele Mihail trecu pe la deţinuţi. Intră şi la Isidor şi îl întrebă dacă n-are nevoie de ceva.

— De multe aş avea nevoie, dar nu pot să spun de faţă cu alţii. Dă-mi ocazia să stau de vorbă cu tine între patru ochi.

Din privirile pe care le schimbară, Mihail înţelese că n-are de ce să se teamă. Porunci ca Isidor să fie dus în chilia lui iar cînd rămaseră singuri, îi spuse:

— Ei, acum vorbeşte.

Isidor căzu în genunchi.

— Frate! spuse Isidor. Ce faci? Ai milă de tine. Că nu există ticălos mai mare ca tine, căci tu ai pîngărit tot ce-i sfînt…

O lună mai tîrziu Mihail trimise hîrtiile prin care cerea să fie pus în libertate nu numai Isidor, dar şi ceilalţi şapte deţinuţi pocăiţi, iar el ceru voie să se retragă într-un schit, ca pustnic.

XIX

Au trecut zece ani.

Mitea Smokovnikov terminase cursurile şcolii politehnice. Acum lucra ca inginer cu leafă mare la nişte mine de aur din Siberia. Într-o zi trebuia să facă o inspecţie în zonă. Directorul îi propuse să-l ia cu el pe ocnaşul Stepan Pelagheiuşkin.

— Cum să iau un ocnaş? Nu e periculos?

— Cu el nu-i nici un pericol. E un om sfînt. Întrebaţi pe cine vreţi.

— Dar de ce a fost trimis la ocnă?

Directorul zîmbi.

— A omorît şase suflete şi totuşi e un sfînt. Răspund cu capul pentru el.

Şi Mitea plecă împreună cu Stepan, acum un om pleşuv, slab şi ars de soare.

Pe drum, Stepan se îngriji de Smokovnikov ca de propriul său copil, aşa cum purta de grijă oricui, cînd se ivea ocazia, şi îi istorisi totodată întreaga lui poveste. Mai mult, îi mărturisi cum trăieşte acum şi în virtutea căror idei.

Şi uimitor lucru: Mitea Smokovnikov, a cărui viaţă însemnase pînă atunci doar băutură, mîncare, jocuri de cărţi, beţii şi femei, zăbovi întîia dată asupra înţelesului vieţii. Iar gîndurile acestea nu i-au mai dat pace de atunci, răscolindu-i sufletul fără contenire. I se oferi un post foarte avantajos. Îl refuză şi se hotărî să-şi cumpere o moşie cu banii pe care-i avea, să se însoare şi să-şi slujească poporul cum va putea mai bine.

XX

Aşa a şi făcut. Dar, mai întîi de toate, s-a dus la tatăl său cu care era în relaţii proaste din pricina noii familii pe care acesta şi-o întemeiase. Acum Mitea era hotărît să se apropie de tatăl său. Şi făcu întocmai. La început, tatăl

său a rămas mirat, l-a luat peste picior, apoi însă a încetat să-l mai zgîndăre, amintindu-şi că nu o dată se făcuse vinovat în faţa lui.

1902-1904

1. Administraţie locală în Rusia ţaristă.
2. Aş fi foarte bucuros să-i dau drumul acestei biete fete, dar ştiţi, nu mă lasă datoria (în fr., în orig.).
3. *Matei*, 25, 31-46 (n.a.).
4. *Luca*, 23, 32-43 (n.a.).
5. Primele litere din alfabetul slavon.
6. Foarte drăguţ din partea ei (în fr., în orig.).
7. Invită-l aici. Poate să predice la catedrală (în fr., în orig.).
8. Devenea din ce în ce mai agresiv (în fr., în orig.).

Ceresc şi pămîntesc

Istoria aceasta s-a petrecut în anii ’70, în Rusia, în toiul luptei revoluţionarilor împotriva guvernului.

Generalul guvernator al Ţinutului de Sud, un neamţ zdravăn cu mustăţile pe oală, cu privirea rece şi o faţă inexpresivă, îmbrăcat într-o tunică militară, cu crucea albă[1] la gît, stătea în birou, la masa de lucru pe care se aflau patru lumînări cu abajururi verzi, revăzînd hîrtiile lăsate de şeful de cabinet şi semnîndu-le. „General-aghiotant cutare“ îşi aplica el semnătura cu o codiţă prelungă pe fiecare act, punîndu-l apoi deoparte.

Printre hîrtii era şi condamnarea la moarte prin spînzurare a lui Anatoli Svetlogub – candidat în ştiinţe la Universitatea din Novorosibirsk – pentru participarea la un complot ce viza răsturnarea guvernului în funcţie. Încruntîndu-şi mai tare sprîncenele, generalul semnă şi hîrtia asta. Apoi îi netezi atent colţurile cu degetele-i albe, bine îngrijite, zbîrcite de bătrîneţe şi de atîta spălat, şi o puse la o parte. Hîrtia următoare privea stabilirea sumelor pentru transportul de alimente. Citi conştiincios cele scrise acolo, reflectînd la cît de corect sau nu erau calculate sumele, cînd brusc îşi aduse aminte de discuţia cu adjunctul său despre cazul lui Svetlogub. Generalul fusese de părere că dinamita găsită la Svetlogub nu demonstra neapărat o intenţie criminală. Adjunctul însă insistase pe ideea că, în afară de dinamită, mai erau şi multe alte indicii care dovedeau că Svetlogub era capul bandei. Amintindu-şi de discuţia aceea, generalul căzu pe gînduri, iar sub tunica vătuită în dreptul pieptului şi cu revere tari ca de carton, inima începu să i se zbată tare şi neregulat. Începu să respire cu atîta greutate, încît crucea mare, albă, obiectul bucuriei şi mîndriei lui, începu să-i tresalte pe piept. Mai avea încă posibilitatea să-l întoarcă din drum pe şeful de cabinet şi măcar să amîne sentinţa, dacă nu poate s-o anuleze.

„Să-l întoarcă din drum? Să nu-l întoarcă?“

Inima începu să-i bată şi mai neregulat. Sună. Intră curierul cu paşi repezi, fără zgomot.

— Ivan Matveevici a plecat?

— Nu, Excelenţa voastră, a binevoit să se ducă la cancelarie.

Inima generalului ba se oprea, ba zvîcnea des. Îşi aminti de sfaturile doctorului care-l consultase cu cîteva zile în urmă.

„Important este, îi spusese acesta, ca îndată ce vă simţiţi inima în piept, să încetaţi orice activitate şi să faceţi ceva plăcut. Cele mai rele sînt emoţiile. În nici un caz să nu vă lăsaţi pradă lor.“

— Porunciţi să-l chem?

— Nu, nu trebuie, răspunse generalul. „Da, îşi spuse el, şovăiala tulbură organismul mai mult decît orice altceva. Am semnat şi basta. *Ein jeder macht sich sein Bett und muss d’rauf schlafen*2, îşi repetă el proverbul preferat. Şi nici măcar nu mă priveşte pe mine. Sînt executantul voinţei supreme şi trebuie să mă ridic deasupra unor astfel de considerente“, adăugă el şi-şi încruntă sprîncenele ca să trezească în el cruzimea ce nu-i stătea în fire.

Deodată îşi aduse aminte de ultima întrevedere cu Suveranul care, adoptînd un aer serios, îşi aţintise privirea asupra lui şi-i spusese: „Mă bizui pe tine: aşa cum nu te-ai cruţat în război, la fel de hotărît să fii şi în lupta cu roşiii – să nu te laşi nici înşelat, nici intimidat. Rămîi cu bine!“. Şi, după ce-l îmbrăţişase, îi întinsese umărul să i-l sărute. Generalul îşi aminti de scena asta şi de răspunsul dat Suveranului: „Singura mea dorinţă este să-mi dau viaţa în slujba ţarului meu şi a patriei“.

Amintindu-şi de înduioşarea slugarnică pe care o simţise la gîndul devotamentului său dus pînă la sacrificiu, alungă îndoielile care-l tulburaseră pentru o clipă, semnă restul hîrtiilor şi mai sună o dată.

— Ceaiul e servit? întrebă el.

— Va fi servit îndată, Excelenţa voastră.

— Bine, poţi pleca.

Generalul oftă adînc şi, frecîndu-şi cu mîna locul din dreptul inimii, se îndreptă cu pas greoi spre o încăpere spaţioasă şi pustie. După ce o străbătu păşind pe parchetul proaspăt lustruit, intră în salonul de unde răzbăteau voci.

Soţia generalului avea oaspeţi: guvernatorul cu soţia – o prinţesă bătrînă, mare patrioată – şi un ofiţer de gardă, logodnicul mezinei generalului, încă nemăritată.

Soţia generalului, o femeie uscăţivă, cu o faţă distantă şi buze subţiri, stătea la o măsuţă joasă, pe care se afla serviciul de ceai cu un ceainic din argint aşezat pe un suport, şi povestea pe un ton aparent întristat soţiei guvernatorului,

o doamnă corpolentă ce făcea pe tinerica, cît e de îngrijorată în legătură cu sănătatea soţului ei.

— În fiecare zi vin noi şi noi rapoarte care scot la iveală comploturi şi tot felul de lucruri îngrozitoare… Şi toate cad pe umerii lui Basile, care trebuie să ia decizii.

— Ah, ce să mai vorbim! spuse prinţesa. *Je deviens féroce quand je pense à cette maudite engeance*3.

— Da, da, e teribil! Mă credeţi sau nu, dar lucrează douăsprezece ore pe zi şi cu inima lui bolnavă, pur şi simplu mă tem…

Nu-şi duse vorba pînă la capăt pentru că îşi văzu bărbatul intrînd pe uşă.

— Da, trebuie să-l ascultaţi neapărat. Barbini e un tenor uimitor, continuă ea, zîmbindu-i amabil soţiei guvernatorului şi vorbind cu atîta naturaleţe despre cîntăreţul proaspăt sosit în oraş, de parcă numai despre asta discutaseră pînă acum.

Fiica generalului, o fată plăcută la înfăţişare, puţin cam plinuţă, şedea cu logodnicul ei într-un colţ îndepărtat al salonului, în spatele unui paravan chinezesc. Se ridică şi, împreună cu logodnicul, se apropie de tatăl ei.

— Ia te uită, nici nu ne-am văzut pe ziua de azi! spuse generalul, sărutîndu-şi fiica şi strîngînd mîna logodnicului.

După ce se salută cu oaspeţii, generalul se aşeză la o măsuţă şi se lansă într-o discuţie cu guvernatorul despre ultimele noutăţi.

— Nu, nu, e interzisă orice discuţie pe probleme de serviciu, îl întrerupse pe guvernator soţia generalului. De altfel, iată-l şi pe Kopiev. El o să ne povestească ceva amuzant. Bine ai venit, Kopiev.

Renumit pentru voioşia şi vorbele sale de spirit, Kopiev le povesti într-adevăr ultima anecdotă la modă care-i făcu pe toţi să rîdă.

II

— Nu, aşa ceva nu se poate, nu se poate, nu se poate! Daţi-mi drumul! ţipa cu glas ascuţit mama lui Svetlogub, smulgîndu-se din mîinile profesorului de liceu – un camarad al fiului ei – şi ale doctorului care se chinuiau s-o ţină locului.

Mama lui Svetlogub era o femeie plăcută, încă tînără, cu bucle ce

începuseră să-i încărunţească şi cu laba gîştei la ochi. Profesorul, camaradul lui Svetlogub, aflînd că sentinţa de condamnare la moarte fusese semnată, intenţionase s-o pregătească cu multă grijă pentru vestea cumplită, dar nici nu apucase să scoată două vorbe, că ea ghicise după tonul glasului şi după duioşia privirii lui că se întîmplase lucrul de care se temea.

Scena aceasta se petrecea într-o cameră micuţă a celui mai bun hotel din oraş.

— Da’ de ce mă ţineţi? Daţi-mi drumul! ţipa ea, smulgîndu-se din strînsoarea doctorului, care cu o mînă o apucase de cotul ei ascuţit, în timp ce cu cealaltă punea pe măsuţa ovală din faţa canapelei o sticluţă cu picături.

Ea era bucuroasă că o ţine cineva, pentru că simţea că trebuie să întreprindă ceva, dar ce anume – nu ştia şi se temea de propriile-i reacţii.

— Liniştiţi-vă. Beţi cîteva picături de valeriană, îi spunea doctorul, turnîndu-i într-un păhărel un lichid tulbure.

Femeia se domoli brusc, îşi aplecă fruntea pe pieptul căzut, parcă frîngîndu-se în două, şi, închizînd ochii, se lăsă în jos pe canapea.

Îşi aminti cum, cu trei luni în urmă, fiul ei îşi luase rămas-bun de la ea cu o faţă misterioasă şi tristă. Apoi şi-l aminti cum era la opt ani, un băieţel într-o hăinuţă de catifea, cu picioruşele goale şi cu bucle blonde.

„Chiar lui, acestui băieţel… or să-i facă aşa ceva!“

Sări în picioare, împinse masa la o parte şi se smulse din mîinile doctorului. Cînd ajunse la uşă, căzu din nou într-un fotoliu.

— Şi se mai spune că există Dumnezeu! Ce fel de Dumnezeu e acela care permite aşa ceva? Să-l ia dracu’pe Dumnezeul ăsta! ţipa ea, ba izbucnind în hohote plîns, ba rîzînd isteric. Îl vor spînzura, îl vor spînzura pe cel care a renunţat la tot, la carieră, la avere. Şi-a dat toată averea altora, a cedat-o poporului, a dat tot ce avea, spunea ea şi, deşi înainte îşi mustrase fiul din pricina asta, acum scotea la iveală, în faţa propriilor ei ochi, spiritul lui de sacrificiu. Şi tocmai lui îi fac asta! Iar dumneata spui că există Dumnezeu!

— Eu nu spun nimic, vă rog doar să luaţi picăturile.

— Nu vreau nimic. Ha-ha-ha, rîdea şi plîngea ea în hohote, înnebunită de deznădejde.

Spre căderea nopţii era atît de vlăguită, încît nu mai putea nici să vorbească, nici să plîngă. Se uita în gol cu o privire încremenită, de nebună. Doctorul îi făcu o injecţie cu morfină şi ea adormi.

Somnul a fost fără vise, dar cînd se trezi starea ei se înrăutăţi şi mai tare. Cel mai mult o îngrozea că oamenii pot fi atît de cruzi, nu doar jandarmii şi aceşti generali cu obrajii raşi, ci şi ceilalţi, toată lumea: şi fata de serviciu de pe etaj cu o faţă liniştită, care venise să deretice, şi vecinii din camera alăturată care petreceau plini de voie bună şi rîdeau, ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic.

III

Svetlogub se afla singur într-o celulă de mai bine de o lună şi în răstimpul acesta trecuse prin multe.

Încă din copilărie simţise inconştient minciuna situaţiei sale deosebite de om bogat şi, deşi se străduise să-şi înăbuşe sentimentul acesta, i se întîmpla adesea, cînd se lovea de necazurile oamenilor simpli sau, pur şi simplu, cînd chiar el trecea prin momente bune, de bucurie intensă, să i se facă ruşine la gîndul că ţărani, bătrîni, femei şi copii se nasc, cresc şi mor nu numai fără să cunoască acele bucurii trăite de el şi, prin urmare, fără să le poată preţui, dar nici măcar nu au cum să-şi tragă sufletul după atîta muncă sau cum să scape de nevoi. După ce absolvise facultatea, ca să se elibereze de povara acestei minciuni de care era conştient, deschisese o şcoală la el în sat, o şcoală model, o prăvălie cooperatistă de consum şi un azil pentru bătrînii şi bătrînele fără adăpost. Însă, ciudat lucru, de cînd se ocupa cu asemenea treburi, îi era şi mai ruşine de oamenii din popor decît pe vremea cînd lua cina cu amicii sau îşi procura un cal scump de călărie. Simţea că toate astea nu erau ce trebuie, ba chiar mai mult de atît: ascundeau în ele ceva urît şi necinstit din punct de vedere moral.

Într-una din aceste stări tulburi, legate de activităţile sale din sat, s-a dus la Kiev şi s-a întîlnit cu unul dintre cei mai apropiaţi colegi de facultate. După trei ani de la întîlnirea lor, acesta va fi împuşcat în şanţul fortăreţei din Kiev.

Colegul acesta, un om înflăcărat şi pasionat, hărăzit cu multe daruri de la natură, l-a atras într-o societate al cărei scop era luminarea poporului, trezirea conştiinţei drepturilor sale şi organizarea în rîndurile lui a unor cercuri bine închegate, care năzuiau să-i elibereze pe oamenii simpli de sub puterea moşierilor şi a guvernului. Discuţiile cu el şi cu prietenii lui l-au făcut să înţeleagă mai limpede ceea ce pînă atunci doar intuia vag. Acum ştia ce are de

făcut. Fără să rupă legăturile cu noii camarazi, s-a întors în sat, unde a început o cu totul altă activitate. A devenit el însuşi învăţător, a organizat cursuri pentru adulţi, cărora le citea cărţi şi broşuri, le explica ţăranilor situaţia în care se aflau. În afară de asta, tipărea cărţi şi broşuri ilegale de popularizare şi contribuia cu tot ce putea la organizarea unor centre asemănătoare în alte sate, fără să se atingă de partea de avere a mamei lui.

Chiar de la primii paşi în această nouă activitate, Svetlogub întîmpinase două obstacole neaşteptate: primul era că majoritatea oamenilor din popor nu numai că erau indiferenţi la tot ce propovăduia el, dar îl şi priveau aproape cu dispreţ. (Îl înţelegeau şi-l simpatizau doar persoanele ieşite din comun şi, adesea, oamenii de o moralitate îndoielnică.) Celălalt obstacol era din partea guvernului. Şcoala a fost închisă, lui şi celor apropiaţi li s-au făcut percheziţii şi le-au fost confiscate cărţile şi hîrtiile.

Svetlogub n-a dat prea multă atenţie primului obstacol, adică indiferenţei poporului, pentru că era prea indignat din pricina celui de-al doilea: constrîngerile din partea guvernului, jignitoare şi lipsite de sens. Acelaşi lucru îl resimţeau şi camarazii săi din alte localităţi, astfel că indignarea împotriva guvernului, aţîţată de ambele părţi, a ajuns pînă acolo, că majoritatea adepţilor acestei societăţi s-a decis să se împotrivească guvernului prin forţă.

Conducătorul societăţii cu pricina era un oarecare Mejeneţki, considerat de toată lumea drept un om cu o voinţă neclintită, cu o logică de neînvins şi dedicat trup şi suflet cauzei revoluţiei.

Svetlogub a intrat sub influenţa acestui om şi cu aceeaşi energie, de care dăduse dovadă cînd lucrase în mijlocul oamenilor din popor, se dedică activităţii teroriste.

Era un lucru periculos, dar exact pericolul îl atrăgea cel mai mult pe Svetlogub.

Îşi spunea: „Victorie sau martiriu, iar dacă e să fie martiriu, atunci şi el e tot o victorie, însă în viitor“. Şi flacăra care se aprinsese în sufletul lui nu numai că nu se stinsese pe parcursul a şapte ani de activitate revoluţionară, dar se înteţise şi mai tare, susţinută de dragostea şi respectul celor în mijlocul cărora se învîrtea.

Nu-i păsa deloc de faptul că-şi dăduse toată averea – moştenită de la tatăl său – acestei cauze, cum nu-i păsa nici de eforturile şi nevoile pe care le îndura adesea în activitatea lui. Un singur lucru îl întrista: amărăciunea provocată de

aceste îndeletniciri mamei sale şi fetei – pupila ei –, care locuia în casa lor părintească şi îl iubea.

Nu demult, un camarad terorist, urmărit de poliţie, un om la care nu ţinea, ba chiar îi era antipatic, îl rugase să ascundă nişte dinamită. Svetlogub acceptase fără să şovăie, tocmai pentru că nu-l simpatiza, dar a doua zi i s-a făcut o percheziţie şi a fost găsită dinamita. La toate întrebările de unde şi-o procurase, Svetlogub a refuzat să răspundă.

Şi iată că martiriul aşteptat începu. În ultima vreme, cînd atîţia prieteni fuseseră executaţi, închişi sau deportaţi, cînd atîtea femei sufereau, Svetlogub aproape că-şi dorise martiriul. Astfel că în primele momente ale arestării şi ale interogatoriului el a trăit o stare de surescitare, aproape de bucurie.

A încercat sentimentul acesta în timp ce-l dezbrăcau şi-l percheziţionau, l-a încercat şi cînd l-au dus la închisoare şi cînd uşa de fier a fost încuiată în urma lui. Dar după o zi, două, trei, după alte cîteva săptămîni, în celula umedă, murdară, în care mişunau tot felul de insecte, în singurătatea şi leneveala forţată, întreruptă doar de comunicarea prin ciocănituri în perete cu ceilalţi camarazi închişi, care-i transmiteau numai veşti proaste şi întristătoare, şi uneori de interogatoriile ce i le luau nişte oameni reci şi duşmănoşi care se străduiau să smulgă de la el acuzaţii împotriva tovarăşilor săi, puterile lui morale şi fizice au slăbit treptat şi el a început să tînjească şi să-şi dorească – după cum îşi spunea – un sfîrşit, oricare ar fi el, al acestei situaţii chinuitoare. Tristeţea îi era sporită şi de îndoiala în propriile sale forţe. În a doua lună de temniţă începu să-i treacă prin minte să declare tot, numai să fie eliberat. Îl îngrozea slăbiciunea lui, însă nu mai găsea în el puterea de odinioară, ajunsese să se urască şi să se dispreţuiască, suferind astfel şi mai mult.

Lucrul cel mai îngrozitor era că în închisoare i se făcuse teribil de milă de forţa şi bucuriile tinereţii, pe care le jertfise cu atîta uşurinţă cînd fusese liber şi care acum i se păreau atît de încîntătoare, încît se dezicea de ceea ce considerase că e bine, uneori chiar se dezicea de întreaga lui activitate de pînă atunci. Îl bătea gîndul că ar fi fost atît de bine şi frumos să fi trăit în libertate, în satul lui, în aer curat, sau în străinătate, în mijlocul prietenilor pe care-i iubea şi care-l iubeau. Să se fi căsătorit cu fata aceea sau cu alta şi să fi dus împreună o viaţă simplă şi luminoasă, plină de bucurii.

IV

În a doua lună de închisoare, într-una din zilele chinuitor de monotone, la controlul obişnuit, gardianul-şef îi înmînă lui Svetlogub o carte micuţă cu o cruce aurită pe coperta maronie, spunîndu-i că soţia guvernatorului vizitase închisoarea şi lăsase cîteva *Evanghelii*, pentru care se primise încuviinţarea să fie împărţite deţinuţilor. Svetlogub mulţumi şi cu un zîmbet în colţul gurii puse cărţulia pe măsuţa prinsă în perete.

Cînd rămase singur, îşi anunţă vecinul prin ciocănituri în zid că trecuse gardianul-şef care, fără să fi spus ceva deosebit, îi adusese o *Evanghelie*, iar vecinul îi răspunse că şi el primise una.

După masă, Svetlogub deschise cărţulia cu foile lipite între ele de umezeală şi se apucă să citească. Pînă atunci nu citise niciodată din ea. Tot ce ştia despre *Evanghelie* era ce-l învăţase la liceu profesorul de religie şi ceea ce citeau psalmodiind în biserică popii şi diaconii.

„Capitolul 1. Cartea neamului lui Iisus Hristos, fiul lui David, fiul lui Avraam, Isaac a născut pe Iacov, Iacov a născut pe Iuda… – citi el. – Zorobabel a născut pe Abiud.“ Totul era exact cum se aştepta: o bazaconie încîlcită care nu folosea la nimic. Dacă nu s-ar fi aflat în închisoare, n-ar fi putut duce la capăt nici măcar o pagină, dar aici continuă să citească în virtutea inerţiei. „Ca Petruşka4 al lui Gogol“, se gîndi el. Citi primul capitol despre naşterea dintr-o fecioară şi despre proorocirea cum că noului născut i se va da numele de Emanuel, însemnînd „Cu noi este Dumnezeu“. „Dar despre ce proorocire o fi vorba aici?“, se gîndi el şi citi mai departe. Citi şi al doilea capitol – despre steaua călăuzitoare, şi pe al treilea – despre Ioan care se hrănea cu lăcuste, şi pe al patrulea – despre un diavol care îi propunea lui Hristos un exerciţiu de gimnastică, să sară de pe acoperiş. Toate astea i se păreau atît de neinteresante, încît, în pofida plictiselii din închisoare, îi veni să închidă cartea şi să revină la îndeletnicirea lui obişnuită de seară, adică să-şi scoată cămaşa şi să prindă pureci, cînd, brusc îşi aminti că la examenul de la sfîrşitul clasei a cincea de liceu uitase una dintre „fericirile“ *Predicii de pe munte*, iar părintele cu faţa rumenă şi părul creţ se supărase şi-i pusese un doi. Nu-şi aminti despre ce „fericire“ era vorba, aşa că se apucă să le citească. „Fericiţi cei prigoniţi pentru dreptate, că a lor este împărăţia cerurilor“, citi el. „Asta se referă, se prea poate, şi la noi“, îşi spuse. „Fericiţi veţi fi voi cînd vă vor ocărî şi vă vor prigoni. […]

Bucuraţi-vă şi vă veseliţi, […] că aşa au prigonit pe proorocii cei dinainte de voi“. „Voi sînteţi sarea pămîntului: dacă sarea se va strica, cu ce se va săra? De nimic nu mai e bună decît să fie aruncată afară şi călcată în picioare de oameni.“5 „Asta chiar că se referă la noi“, se gîndi şi citi mai departe. După ce termină capitolul 5, căzu pe gînduri: „Nu vă mîniaţi, nu preacurviţi, îndura ţi răul, iubiţi pe vrăjmaşii voştri“.

„Păi, dacă toţi ar trăi aşa, se gîndi el, n-ar mai fi nevoie de nici o revoluţie.“ Citind mai departe, pătrundea tot mai mult sensul acelor pasaje din carte care îi deveneau limpezi întru totul. Şi cu cît citea mai departe, cu atît mai mult se contura ideea că în cartea aceasta se spune ceva deosebit de important. Şi important, şi simplu, şi răscolitor, ceva ce nu mai auzise niciodată, dar cunoscut parcă dintotdeauna.

„Atunci Iisus a zis ucenicilor Săi: Dacă vrea cineva să vină după Mine, să se lepede de sine, să-şi ia crucea şi să-Mi urmeze Mie. Că cine va voi să-şi scape viaţa, o va pierde; iar cine îşi va pierde viaţa pentru Mine, o va afla. Pentru că ce-i va folosi omului, dacă va cîştiga lumea întreagă, iar sufletul său îl va pierde?“6.

— Da, da, asta e! exclamă el deodată cu lacrimi în ochi. Tocmai asta am vrut şi eu să fac. Da, exact asta am vrut: să-mi dăruiesc sufletul; nu să-l păstrez, ci să-l dăruiesc. Asta e bucuria, asta e viaţa.

„Multe le-am făcut de ochii lumii, pentru gloria lumească, îşi spunea, n-am căutat gloria celor mulţi, ci gloria impresiei bune din partea celor pe care-i respectam şi-i iubeam: Nataşa, Dmitri Şelomov, şi atunci apăreau îndoielile, mă simţeam neliniştit. Mi-era bine doar cînd făceam ce-mi cerea sufletul, cînd voiam să mă dăruiesc, să dau totul…“

Din ziua aceea Svetlogub a început să-şi petreacă cea mai mare parte a timpului citind şi reflectînd la cele spuse în carte. Lectura aceasta îi provoca nu doar un soi de înduioşare care îi abătea atenţia de la condiţiile în care se afla, dar şi un fel de a gîndi pe care nu şi-l ştiuse pînă atunci. Se întreba de ce oamenii, toţi oamenii, nu trăiesc aşa cum scrie în cartea aceasta. „Să trăieşti astfel e atît de bine nu pentru un singur om, ci pentru toată lumea. Dacă ai trăi în chipul acesta, n-ai mai avea parte de durere şi de nevoi, ci doar de fericire. Numai de s-ar termina povestea asta, să fiu liber din nou, îşi spunea uneori. La un moment dat or să-mi dea drumul sau or să mă trimită la ocnă. Însă e totuna, oriunde se poate trăi astfel. Şi aşa am să trăiesc. Se poate şi trebuie să trăieşti

aşa, să trăieşti altfel ar fi o sminteală.“

V

Într-una din zilele cînd se afla într-o asemenea dispoziţie de bucurie şi emoţie, în celula lui intră, la o oră neobişnuită, gardianul-şef care îl întrebă dacă se simte bine şi dacă nu doreşte ceva. Svetlogub se miră, neînţelegînd ce înseamnă schimbarea asta şi ceru ţigări, aşteptîndu-se să fie refuzat. Însă gardianul îi răspunse că o să i le trimită îndată şi, într-adevăr, îi aduse un pachet de ţigări şi chibrituri.

„Pesemne că a intervenit cineva pentru mine“, se gîndi Svetlogub şi, aprinzîndu-şi o ţigară, începu să păşească dintr-o parte în alta a celulei, chibzuind la semnificaţia acestei schimbări.

A doua zi, îl duseră la tribunal. În clădirea tribunalului, unde mai fusese de cîteva ori, nu avu loc nici un interogatoriu. Unul dintre judecători, fără să-l privească, se ridică din fotoliul său – se ridicară apoi şi ceilalţi – şi, ţinînd în mînă o hîrtie, începu să citească tare, cu un glas nefiresc şi monoton.

Svetlogub asculta şi se uita la feţele judecătorilor. Aceştia îl priveau şi ascultau cu chipuri solemne şi posomorîte.

Pe hîrtie era scris că Anatoli Svetlogub, pentru participarea dovedită în mişcarea revoluţionară ce are drept scop răsturnarea guvernului într-un viitor mai apropiat sau mai depărtat, este condamnat la pierderea tuturor drepturilor civile şi la moarte prin spînzurătoare.

Svetlogub auzea şi pricepea sensul vorbelor rostite de ofiţer. Observă şi stupiditatea cuvintelor: „într-un viitor mai apropiat sau mai depărtat“ şi „lipsirea de drepturi“ a omului condamnat la moarte, dar nu înţelegea deloc ce legătură au cu el toate astea.

Doar după ce i se spuse că poate să plece şi ieşi însoţit de jandarm în stradă, începu să desluşească rostul celor comunicate la tribunal.

„Ceva nu-i în ordine, nu… E ceva absurd. E cu neputinţă“, îşi spunea, urcînd în trăsura ce-l purta înapoi la închisoare.

Se simţea atît de plin de viaţă, încît nu-şi putea imagina moartea: era incapabil să lege noţiunea de „eu“ cu ideea morţii, cu lipsa „eu“-lui.

Întors în celulă, Svetlogub se aşeză pe pat şi, închizînd ochii, se strădui să-şi

închipuie ce-l aşteaptă, însă nu izbuti. Nu putea nicicum să-şi imagineze că n-o să mai existe, că nişte oameni şi-ar putea dori să-l omoare.

„Mă vor omorî, mă vor spînzura pe mine, un tînăr cumsecade, fericit, iubit de atîţia oameni – îşi aminti de iubirea mamei, a Nataşei, a prietenilor. Cine şi de ce să facă aşa ceva? Şi apoi ce-o să fie cînd eu n-am să mai fiu? E cu neputinţă“, îşi spunea.

Veni un gardian. Svetlogub nu-l auzise intrînd.

— Cine e? Ce doriţi? rosti Svetlogub, nerecunoscîndu-l. Ah, da, dumneavoastră sînteţi! Cînd o să se întîmple asta? întrebă el.

— Nu ştiu, răspunse gardianul şi, după cîteva clipe de tăcere, îi spuse pe ocolite cu glasul blînd: Preotul nostru e aici şi ar dori să… înainte de… ar dori să vă vadă…

— N-am nevoie, n-am nevoie, nu-mi trebuie nimic! Plecaţi de aici! strigă Svetlogub.

— Poate vreţi să-i scrieţi cuiva? E voie, spuse temnicerul.

— Da, da, trimiteţi-mi ce trebuie. O să scriu.

Gardianul ieşi.

„Prin urmare, mîine dimineaţă, se gîndi el. Aşa se procedează întotdeauna. Mîine dimineaţă n-am să mai fiu… Nu, nu e cu putinţă, visez.“

Apăru însă gardianul, cel pe care-l ştia, şi-i aduse două tocuri, călimară, coli de hîrtie şi plicuri albăstrii. Apoi puse un taburet lîngă masă. Totul era aievea, nicidecum un vis.

„Trebuie să nu mă gîndesc la asta, să nu mă gîndesc. Da, da, să scriu. O să-i scriu mamei“, îşi spuse Svetlogub, se aşeză pe taburet şi începu pe dată să scrie.

„Draga mea, scumpa mea! scrise el, izbucnind în plîns. Iartă-mă, iartă-mă pentru toată durerea pricinuită. Poate că am greşit sau poate că nu, dar nu puteam face altfel. Un singur lucru te rog, să mă ierţi.“

„Am mai scris asta, se gîndi. Dar, oricum, nu mai am cînd să transcriu.“

„Nu-mi duce dorul, scrise el mai departe. Puţin mai devreme, puţin mai tîrziu… oare nu-i totuna? Nu mă tem şi nu regret ce am făcut. N-aş fi putut să fac altfel. Numai să mă ierţi. Şi nu te supăra pe ei, nici pe cei cu care am lucrat, nici pe cei care mă vor executa. Şi unii, şi ceilalţi n-au avut cum să facă altfel: iartă-i, că ei nu ştiu ce fac. Nu îndrăznesc să spun aceleaşi cuvinte şi despre mine, însă le am în suflet şi ele mă liniştesc şi mă înalţă. Iartă-mă, îţi sărut mîinile dragi, zbîrcite şi îmbătrînite! – Două lacrimi picurară una după alta pe

hîrtie şi se întinseră pe ea. – Nu plîng de frică sau de amărăciune, ci de înduioşare în faţa celor mai solemne clipe din viaţa mea şi pentru că te iubesc. Nu-i dojeni pe prietenii mei, ci iubeşte-i. Mai ales pe Prohorov, tocmai fiindcă el a fost pricina morţii mele. Este o mare bucurie să-l iubeşti pe cel căruia, indiferent dacă e vinovat, îţi vine să-i faci reproşuri, să-i porţi ură. Să iubeşti un asemenea om – pe duşmanul tău – e o fericire atît de mare. Nataşei să-i spui că iubirea ei mi-a fost mîngîiere şi bucurie. Nu-mi dădeam seama de asta prea clar, dar în adîncul sufletului o ştiam. Mi-a fost mai uşor să trăiesc, ştiind că ea există şi mă iubeşte. Şi cam asta e tot. Rămîi cu bine!“

Reciti scrisoarea şi, văzînd în finalul ei numele lui Prohorov, îşi aminti brusc că scrisoarea ar putea fi citită, cu siguranţă va fi citită, şi lucrul acesta îl va distruge pe Prohorov.

— Doamne, Dumnezeule, ce-am făcut! strigă el deodată şi, rupînd scrisoarea în fîşii lungi, se apucă să le ardă cu grijă la flacăra lămpii.

Disperat, se aşeză să scrie din nou, dar acum se simţea liniştit, aproape bucuros.

Luă o altă foaie şi se apucă pe dată să-şi aştearnă pe hîrtie gîndurile care i se buluceau în cap, unul după altul.

„Scumpă şi iubită mamă! începu el, în timp ce ochii i se înceţoşară iarăşi de lacrimi, astfel că trebui să şi le şteargă cu mîneca de la zeghe ca să poată vedea ce scrie. Aşa cum nu m-am ştiut pe mine însumi, tot aşa n-am ştiut nici toată forţa dragostei şi a recunoştinţei mele faţă de tine, care au existat dintotdeauna în sufletul meu. Acum le ştiu şi le simt, şi cînd îmi aduc aminte de neînţelegerile noastre, de cuvintele rele pe care ţi le-am spus, mă doare şi mi se face ruşine, îmi sînt aproape de neînţeles. Aşadar iartă-mă şi aminteşte-ţi doar de părţile bune ale fiinţei mele, dacă am avut şi dintr-acestea.

De moarte nu mă tem. La drept vorbind, n-o înţeleg şi nu cred în ea. Căci dacă există moarte, distrugere totală, oare nu-i totuna dacă mori mai devreme sau mai tîrziu, cu treizeci de ani sau doar cu treizeci de minute? Iar dacă nu există moarte, chiar că e totuna dacă mori mai devreme sau mai tîrziu.“

„Ce atîta filosofie? se gîndi el. Trebuie să-i scriu ce era în scrisoarea cealaltă şi ceva de bine în finalul ei. Da, aşa o să fac.“ „Pe prietenii mei nu-i dojeni, ci iubeşte-i, mai ales pe acela care a fost, fără voia lui, pricina morţii mele. Sărut-o pe Nataşa din partea mea şi spune-i că am iubit-o dintotdeauna.“

Împături scrisoarea, lipi plicul şi se aşeză pe marginea patului cu mîinile pe

genunchi şi înghiţindu-şi lacrimile.

Tot nu-i venea să creadă că trebuie să moară. Punîndu-şi iar şi iar întrebarea dacă nu cumva visează, încercă în zadar de cîteva ori să se trezească. Gîndul acesta atrase după sine alt gînd: nu cumva viaţa întreagă nu-i decît un vis din care te trezeşti în moarte? Şi dacă e aşa, atunci conştientizarea vieţii în astă lume nu este cumva doar trezirea din visul unei vieţi anterioare ale cărei amănunte nu mi le amintesc? Atunci viaţa aici şi acum nu este un început, ci doar o nouă formă de viaţă. Voi muri şi voi trece într-o nouă formă. Îi plăcu gîndul acesta; dar cînd încercă să găsească reazem în el simţi că nici acesta, nici oricare altul nu-i dă curaj în faţa morţii. Într-un tîrziu obosi să-şi tot bată capul. Creierul nu mai lucra. Închise ochii şi rămase îndelung aşa, fără să se mai gîndească la nimic.

„Cum aşa? Ce-o să fie? îşi aminti el din nou. Nimic? Nu, nu chiar nimic. Dar atunci ce?“

Şi deodată înţelese cu toată claritatea că pentru un om în viaţă nu există şi nici nu poate exista vreun răspuns la toate aceste întrebări.

„Atunci de ce mi le pun? De ce? Chiar, de ce? Nu trebuie să-mi pun asemenea întrebări, trebuie să trăiesc aşa cum am trăit cînd am scris scrisoarea asta. Pînă la urmă toţi sîntem condamnaţi de mult, dintotdeauna, şi totuşi trăim. Trăim bine, cu bucurie doar cînd… iubim. Da, cînd iubim. Iată, am scris scrisoarea, am iubit cînd am scris-o şi mi-a fost bine. Aşa şi trebuie să trăim. Se poate trăi astfel oricînd şi oriunde, şi în libertate, şi în închisoare, şi acum, şi mîine, pînă la sfîrşit.“

Acum îşi dorea să schimbe o vorbă cu cineva, cu blîndeţe şi dragoste. Bătu în uşă, iar cînd paznicul intră la el îl întrebă cît e ceasul şi dacă o să-i vină schimbul în curînd. Paznicul însă nu-i răspunse nimic. Atunci îl rugă să-l cheme pe gardianul-şef. Acesta veni şi-l întrebă dacă are nevoie de ceva.

— Uite, am scris o scrisoare mamei, vă rog să i-o daţi, spuse el şi, amintindu-şi de mama sa, îl podidiră lacrimile.

Gardianul luă scrisoarea şi, făgăduindu-i că o va transmite mamei, dădu să plece, dar Svetlogub îl opri.

— Ascultaţi-mă puţin, sînteţi un om bun. De ce faceţi o slujbă atît de grea? îl întrebă, atingîndu-i cu blîndeţe mîneca.

Gardianul zîmbi încurcat şi cu tristeţe şi, plecîndu-şi ochii, îi răspunse:

— Păi, trebuie să trăiesc.

— Renunţaţi la slujba asta. Aţi putea oricînd să vă găsiţi altceva de lucru. Sînteţi un om atît de bun. Cine ştie, aş putea să…

Gardianul icni brusc a plîns, se întoarse repede şi ieşi trîntind uşa.

Emoţia gardianului îl înduioşă şi mai tare pe Svetlogub. Stăpînindu-şi lacrimile de bucurie, începu să măsoare celula de la un perete la altul, dar nu-l mai încerca nici un fel de teamă, ci doar o stare de înduioşare care îl înălţa deasupra lumii.

Exact acea întrebare cu care se chinuise atît de tare fără să poată răspunde, despre ce se va întîmpla cu el după moarte, acum i se părea rezolvată nu printr-un răspuns pozitiv, raţional, ci prin conştiinţa acelei vieţi autentice pe care o simţea înlăuntrul lui.

Îşi aminti cuvintele evanghelice: „Adevărat, adevărat zic vouă: bobul de grîu, cînd cade în pămînt, de nu va muri, rămîne singur; iar dacă va muri, multă roadă aduce“7. „Iată, şi eu cad în pămînt. Da, e adevărat, adevărat“, se gîndi el.

„De-aş adormi, ca să nu mă lase puterile mai tîrziu“, îşi spuse el deodată. Se întinse pe pat, închise ochii şi adormi pe loc.

Se trezi la şase dimineaţa, copleşit de impresia visului luminos şi vesel de peste noapte. Se făcea că, împreună cu o fetiţă bălaie, se căţăra prin pomi rămuroşi, plini de cireşe negre, coapte, şi le aduna într-un lighean mare de aramă. Dar cireşele nu cădeau în lighean, ci se împrăştiau pe jos, iar nişte animale ciudate, ce aduceau a pisici, le prindeau şi le aruncau în sus şi din nou le prindeau. Uitîndu-se la ele, fetiţa hohotea de un rîs atît de molipsitor, încît şi Svetlogub începu să rîdă vesel în somn, fără să ştie de ce. Deodată ligheanul de aramă alunecă din mîinile fetiţei. Svetlogub încercă să-l prindă, dar nu izbuti, şi ligheanul, lovindu-se de crengi, căzu cu un zăngănit metalic pe pămînt. El se trezi zîmbind, în timp ce în urechi stăruia sunetul prelung al ligheanului căzut pe jos. Zăngănitul acesta era, de fapt, zgomotul zăvoarelor de fier ce se deschideau. Din coridor se auzeau paşi şi zornăit de arme. Svetlogub îşi aminti brusc totul. „Ah, de-aş adormi din nou!“, se gîndi el, dar nu mai avea cum să adoarmă. Paşii se apropiau de uşa lui. Auzi cum cheia caută să intre în broasca lacătului şi cum uşa scîrţîie, deschizîndu-se.

În celulă intrară gardianul şef şi un ofiţer de jandarmi, însoţit de o escortă.

„Moartea? Ei, şi ce? Mă duc. Da, asta-i bine. Totul e bine“, se gîndi Svetlogub, simţind cum îi revine starea aceea de înduioşare solemnă din ziua precedentă.

VI

În aceeaşi închisoare în care era închis Svetlogub se afla şi un bătrîn rascolnic8, un credincios de rit vechi care nu recunoştea clerul, punea la îndoială autorităţile statului şi căuta credinţa adevărată. El nega nu doar biserica nikoniană9, ci şi guvernul din vremea lui Petru, pe care-l socotea antihrist. Spunea că autoritatea imperială este „puterea tutunului“. Îndeobşte spunea ce gîndea, vorbind de rău popii şi demnitarii, lucru pentru care fusese judecat şi întemniţat şi apoi mutat dintr-o închisoare în alta. Nu-i păsa că nu e liber, ci închis, că gardienii îl înjurau, că i se puseseră cătuşe, că ceilalţi deţinuţi, colegi de cameră, rîdeau de el, că aceştia, ca şi cei din conducerea închisorii, se lepădaseră de Dumnezeu, se înjurau unii pe alţii şi pîngăreau în toate felurile chipul lui Dumnezeu din ei, toate acestea le văzuse pretutindeni în lume pe vremea cînd era în libertate. Ştia că lucrurile acestea se petreceau pentru că oamenii îşi pierduseră adevărata credinţă şi se răzleţiseră ca nişte căţei orbi de mama lor. Totuşi ştia şi că adevărata credinţă există. O ştia pentru că o simţea în inima lui. Şi el o căuta peste tot. Mai presus de orice spera s-o găsească în *Apocalipsa* lui Ioan.

„Cine este nedrept să nedreptăţească înainte. Cine este spurcat să se spurce şi mai greu. Cine este drept să facă dreptate mai departe. Cine este sfînt să se sfinţească şi mai mult. Iată, vin curînd şi plata Mea este cu Mine, ca să dau fiecăruia, după cum este fapta lui.“10 Citea mereu această carte tainică şi clipă de clipă îl aştepta pe „Cel ce va veni“, care nu numai că va da „fiecăruia după fapta lui“, dar va şi dezvălui oamenilor întreg adevărul Domnului Dumnezeu.

În dimineaţa execuţiei lui Svetlogub, rascolnicul auzi tobele şi, căţărîndu-se pe fereastră, văzu printre gratii cum în curte fusese adusă o căruţă şi cum din închisoare ieşi tînărul cu ochi senini şi părul numai bucle, care se urcă în ea zîmbind. În mîna lui albă, nu prea mare, se zărea o carte. Tînărul strîngea cartea la piept – bătrînul recunoscu *Evanghelia* – şi, salutînd din cap pe deţinuţii adunaţi la ferestre, cu acelaşi surîs pe buze, schimbă o privire şi cu el. Caii o porniră din loc şi căruţa cu tînărul luminos ca un înger, înconjurat de santinele, ieşi pe poartă, huruind pe pietrele caldarîmului.

Rascolnicul coborî de la fereastră, se aşeză pe marginea patului şi căzu pe gînduri. „Omul acesta a aflat adevărul, se gîndi el. De aceea slugile antihristului au să-l stranguleze cu o funie, ca să nu-l mai dezvăluie nimănui.“

VII

Era o dimineaţă mohorîtă de toamnă. Nu se zărea nici urmă de soare. Dinspre mare sufla un vînt umed şi cald.

Aerul proaspăt, casele, oraşul, caii, oamenii care-l priveau – toate acestea îl încîntau pe Svetlogub. Stînd pe o banchetă în căruţă, cu spatele la vizitiu, el privea fără să vrea feţele soldaţilor din escortă şi ale trecătorilor întîmplători.

Era dis-de-dimineaţă şi pe străzile aproape pustii, pe unde era dus, nu se vedeau decît muncitori. Stropiţi de var, nişte zidari cu şorţuri, care veneau grăbiţi din sens opus, se opriră şi se întoarseră, păşind pe lîngă căruţă. Unul dintre ei zise ceva, dădu din mînă şi toţi o porniră înapoi, la treaba lor. Cîţiva căruţaşi care transportau nişte drugi de fier ce zdrăngăneau, după ce-şi traseră caii masivi mai la o parte, ca să facă loc căruţei, se opriră şi se uitară nedumeriţi şi curioşi la Svetlogub. Unul dintre ei îşi scoase căciula şi-şi făcu semnul crucii. O bucătăreasă cu şorţ în faţă şi bonetă pe cap dădu să iasă pe poartă cu un coş în mînă, dar, văzînd căruţa, intră iute în curte şi se întoarse în fugă de acolo însoţită de o altă femeie. Cu ochii larg deschişi şi respiraţia tăiată, ele petrecură cu privirea căruţa pînă ce aceasta dispăru în zare. Un bărbat cărunt şi nebărbierit, îmbrăcat în zdrenţe, îi spunea ceva, vădit dezaprobator, unui portar, însoţindu-şi vorbele cu gesturi hotărîte şi arătînd spre Svetlogub. Doi băieţi alergînd în trap ajunseră din urmă căruţa şi începură să meargă pe trotuar în rînd cu ea, cu capetele întoarse, fără să se uite în faţa lor. Cel mai mare dintre ei mergea cu paşi repezi, cel mic, fără şapcă pe cap, privind speriat spre căruţă, se ţinea cu greu după cel mare şi cu picioruşele scurte se tot împiedica în graba lui. Întîlnindu-i privirea, Svetlogub îi făcu semn din cap. Gestul acesta din partea omului înspăimîntător purtat în căruţă îl tulbură atît de tare pe băiat, încît holbîndu-şi ochii şi deschizînd gura, dădu să plîngă. Atunci Svetlogub îi trimise o sărutare cu vîrful degetelor şi-i zîmbi cu duioşie. Şi, pe neaşteptate, băiatul îi răspunse cu un zîmbet blînd şi drăgăstos.

Pe tot parcursul drumului, gîndul la ce-l aşteaptă nu-i întunecă lui Svetlogub starea de linişte solemnă.

Doar cînd îl coborîră din căruţa ajunsă în dreptul spînzurătorii şi cînd văzu stîlpii cu traversa dintre ei şi funia ce se clătina uşor în adierea vîntului, simţi parcă o lovitură în inimă. Brusc i se făcu greaţă, dar nu ţinu mult. În jurul eşafodului văzu rîndurile negre ale soldaţilor cu puşti prin faţa cărora se

preumblau ofiţerii. Abia începuseră să-l coboare din căruţă, că dintr-odată răsună bătaia tobelor care-l făcu să tresară. Svetlogub zări în spatele rîndurilor de soldaţi trăsurile cu domni şi doamne care veniseră, fără îndoială, să asiste la spectacol. În prima clipă, toată această imagine îl miră pe Svetlogub, însă îşi aminti pe loc cum era el înainte de închisoare şi îi păru rău că oamenii aceştia nu ştiu ce ştie el acum. „Dar vor afla. Eu voi muri, dar adevărul nu moare. Îl vor afla ei. Eu nu, însă ei ce fericiţi ar putea fi şi chiar vor fi.“

Îl conduseră pe eşafod, iar în urma lui urcă un ofiţer. Tobele amuţiră şi ofiţerul citi cu un glas nefiresc – ce abia se auzea în mijlocul cîmpului larg şi după bătaia tobelor – sentinţa aceea stupidă de condamnare la moarte pe care i-o citiseră şi la tribunal: despre „pierderea tuturor drepturilor civile“ ale celui ce urma să fie omorît şi despre „un viitor mai apropiat sau mai depărtat“. „De ce, de ce fac ei toate astea? se gîndea Svetlogub. Ce păcat că ei încă nu ştiu şi că eu nu mai am cum să le împărtăşesc tot ce-am aflat. Dar tot vor afla pînă la urmă.“

De Svetlogub se apropie un preot uscăţiv, cu părul lung şi rar, îmbrăcat într-o sutană violet, cu o cruce nu prea mare de aur pe piept şi cu una mare de argint în mîna-i albă, slabă şi noduroasă, ce-i ieşea de sub manşeta neagră de catifea.

— Domnul e milostiv, începu el, trecîndu-şi crucea din mîna stîngă în cea dreaptă şi îndreptînd-o spre Svetlogub.

Acesta tresări şi se dădu mai la o parte. Era cît pe aci să scape cîteva vorbe neplăcute preotului care, deşi participa la uciderea lui, vorbea de milă. Amintindu-şi însă cuvintele din *Evanghelie*: „Iartă-i, că nu ştiu ce fac“, se stăpîni şi spuse timid:

— Iertaţi-mă, n-am nevoie de aşa ceva. Vă rog să mă iertaţi, dar chiar n-am nevoie. Vă mulţumesc.

Şi îi întinse preotului mîna. Acesta trecu din nou crucea în mîna stîngă, îi strînse mîna lui Svetlogub şi, străduindu-se să nu-l privească în faţă, coborî de pe eşafod. Tobele ropotiră din nou, acoperind toate celelalte sunete. În urma preotului, făcînd să tremure scîndurile eşafodului, de Svetlogub se apropie un bărbat de vîrstă mijlocie, cu umerii căzuţi şi mîinile musculoase, îmbrăcat cu un surtuc peste rubaşcă. După ce aruncă o privire spre condamnat, omul acesta veni lîngă el şi, învăluindu-l într-un damf de vin şi sudoare, îi apucă cu degetele-i puternice mîinile mai sus de încheietură, i le strînse tare, pînă la durere, apoi i le întoarse la spate şi i le legă bine. Apoi se opri o clipă, parcă chibzuind la ceva. Se uita cînd la Svetlogub, cînd la nişte obiecte pe care le

luase cu el şi le pusese deoparte pe platformă, cînd la funia ce atîrna de traversă. Chibzuind la ce-i trebuie, se duse lîngă ştreang, meşteri ceva la el şi îl împinse pe Svetlogub înainte, mai aproape de laţ şi de marginea platformei.

La fel cum atunci, la citirea sentinţei de condamnare la moarte, Svetlogub nu putuse pătrunde întreaga semnificaţie a ceea ce i se comunica, nici acum nu putea pătrunde sensul a ce se va întîmpla în clipa următoare şi se uita mirat la călăul care-şi îndeplinea grăbit îngrozitoarea lui sarcină, cu îndemînare şi cu un aer preocupat. Călăul avea o faţă cît se poate de banală de rus pus pe treabă: nici rea, nici concentrată, aşa cum o au cei care se străduiesc să ducă la bun sfîrşit un lucru complicat şi necesar.

— Vino un pic mai încoace… adică veniţi…, spuse călăul cu glas răguşit, împingîndu-l spre spînzurătoare.

Svetlogub veni mai aproape.

„Ajută-mă, Doamne, miluieşte-mă“, rosti el.

Svetlogub nu credea în Dumnezeu, ba chiar rîdea adesea de cei ce credeau. Nici acum nu credea în Dumnezeu, nu credea nu numai pentru că nu-l putea exprima în cuvinte, ci şi pentru că nu-l putea cuprinde cu mintea. Dar ceea ce înţelegea el acum din Cel căruia i se adresa – n-avea nici o îndoială – era ceva mai real decît orice ştiuse vreodată. Mai ştia şi că această invocare era necesară şi importantă. O ştia, fiindcă invocarea Domnului îl liniştise şi-l întărise.

Păşi spre spînzurătoare şi, cuprinzînd dintr-o singură privire rîndurile de soldaţi şi mulţimea pestriţă de spectatori, îşi mai spuse o dată: „De ce, de ce fac ei asta?“. I se făcu milă şi de ei, şi de el, şi ochii i se umplură de lacrimi.

— Nu ţi-e milă de mine? întrebă el, prinzînd privirea ochilor cenuşii şi ageri ai călăului.

Călăul se opri pentru o clipă. Pe chip îi apăru brusc o expresie de răutate.

— Ca să vezi! Îi arde de discuţii! mîrîi el, apoi se aplecă repede spre podea, acolo unde îşi pusese haina şi un soi de pînză, şi, îmbrăţişîndu-l pe la spate pe Svetlogub cu o mişcare dibace a mîinilor, îi îndesă pe cap un sac de pînză pe care-l trase în grabă pînă la jumătatea spinării şi a pieptului.

„Părinte, în mîinile Tale încredinţez Duhul Meu“11, îşi aminti Svetlogub cuvintele *Evangheliei*.

Duhul său nu se împotrivea morţii, dar trupul tînăr şi puternic n-o primea, nu i se supunea şi voia să se lupte.

Ar fi vrut să ţipe, să se smulgă de acolo, dar în aceaşi clipă simţi o

scuturătură, îşi pierdu punctul de sprijin, îl sufocă scurt o spaimă animalică şi totul dispăru.

Trupul lui Svetlogub se legăna atîrnat în ştreang. Umerii i se ridicară şi se lăsară de două ori.

După ce aşteptă vreo două minute, călăul, încruntîndu-se posomorît, puse mîinile pe umerii celui spînzurat şi cu un gest hotărît îl împinse puţin în jos. Mişcările disparate ale corpului conteniră, rămase doar legănarea uşoară a unei păpuşi ce atîrna în sac, cu capul nefiresc ieşit înainte şi cu picioarele întinse, în ciorapi de puşcăriaş.

Călăul coborî de pe platformă şi îl anunţă pe comandant că trupul poate fi scos din ştreang şi îngropat.

Peste un ceas, luară trupul din spînzurătoare şi îl duseră într-un cimitir nesfinţit.

Călăul îndeplinise ceea ce intenţionase şi se învoise să facă, dar nu-i fusese uşor să-şi facă datoria. Cuvintele lui Svetlogub: „Şi nu ţi-e milă de mine?“ nu-i ieşeau din minte. Călăul era un ocnaş, un criminal, iar funcţia de călău îi oferea o libertate relativă şi ceva confort în traiul lui de temniţă, dar din ziua aceea el a refuzat să-şi mai îndeplinească sarcina pe care şi-o luase asupra sa şi în aceeaşi săptămînă şi-a băut nu numai toţi banii căpătaţi pentru execuţie, dar şi îmbrăcămintea destul de scumpă, ba chiar a ajuns să fie băgat la carceră, iar din carceră a fost mutat la spital.

VIII

Unul dintre capii partidului terorist, Ignati Mejeneţki, cel care îl atrăsese pe Svetlogub în activitatea teroristă, a fost mutat, din gubernia unde îl arestaseră, în Petersburg. În aceeaşi închisoare se găsea şi bătrînul rascolnic care asistase la executarea lui Svetlogub. Era condamnat la deportare în Siberia. Bătrînul încă se mai gîndea fără încetare cum şi unde să afle credinţa cea adevărată şi uneori îşi amintea de tînărul acela senin care, mergînd la moarte, zîmbea fericit.

Cînd îi ajunse la urechi că în aceeaşi închisoare este întemniţat şi camaradul acelui tînăr, rascolnicul se bucură şi îl rugă pe paznic să-l ducă la prietenul lui Svetlogub.

Cu toată rigoarea disciplinei din închisoare, Mejeneţki întreţinea totuşi

legături cu oameni din partidul său şi aştepta în fiece zi veşti în legătură cu planul aruncării în aer a trenului imperial, un plan pus la cale de el în cele mai mici detalii. Cînd paznicul intră în celula lui şi-i spuse încetişor, cu prudenţă, că un deţinut vrea să-l vadă, Mejeneţki se bucură sperînd că întîlnirea aceasta îi va da posibilitatea să comunice cu partidul său.

— Cine e? întrebă el.

— Un ţăran.

— Şi ce vrea?

— Să vorbească despre credinţă.

Mejeneţki zîmbi.

— Păi atunci adu-l la mine, spuse el.

„Rascolnicii urăsc şi ei guvernul. Poate o să-mi fie de folos“, îşi spuse el.

Paznicul plecă şi peste cîteva minute deschise uşa şi lăsă să intre în celulă un bătrîn uscăţiv, nu prea înalt, cu părul des şi cu o bărbuţă de ţap, rară şi căruntă. Avea ochii albaştri, blînzi şi obosiţi.

— Ce vrei de la mine? îl întrebă Mejeneţki.

Bătrînul îşi ridică ochii spre el şi, plecîndu-i apoi în grabă, îi întinse o mînă nu prea mare, uscată şi energică.

— Ce vrei de la mine? repetă Mejeneţki.

— Am o vorbă cu tine.

— Ce vorbă?

— Despre credinţă.

— Despre ce credinţă?

— Se spune că împărtăşeşti aceeaşi credinţă cu tînărul acela pe care slugile lui antihrist l-au pus în laţul spînzurătorii, la Odessa.

— Care tînăr?

— Acela pe care l-au spînzurat astă-toamnă la Odessa.

— Aşa e, te referi la Svetlogub?

— Chiar la el. Ţi-e prieten?

La fiecare întrebare, bătrînul îl privea cercetător şi cu blîndeţe pe Mejeneţki, apoi îşi lăsa îndată ochii în jos.

— Da, mi-e apropiat.

— Şi sînteţi de aceeaşi credinţă?

— Bineînţeles că da, răspunse Mejeneţki zîmbind.

— Păi, tocmai despre asta vreau să vorbim.

— Şi ce anume vrei să ştii?

— Vreau să cunosc credinţa voastră.

— Credinţa noastră… Atunci stai jos, spuse Mejeneţki ridicînd din umeri. Uite în ce constă credinţa noastră. Noi credem că sînt oameni care, după ce au pus mîna pe putere, chinuiesc şi înşală poporul. Că trebuie, fără să-ţi precupeţeşti puterile, să te lupţi împotriva acestora ca să scapi poporul pe care ei îl exploatează, spuse din obişnuinţă Mejeneţki, pe care îl chinuiesc, se corectă el. Aşadar, pe oamenii aceştia trebuie să-i distrugi. Ei ucid şi atunci trebuie să-i omori, pînă cînd o să le vină mintea la cap.

Bătrînul rascolnic oftă fără să-şi ridice ochii.

— Credinţa noastră înseamnă că, fără să ne cruţăm, trebuie să răsturnăm guvernul despotic şi să punem în loc unul liber, unul ales, care să ţină cu poporul.

Bătrînul oftă din rărunchi, se ridică, îşi îndreptă poala cămăşii, se lăsă în genunchi şi se aşternu la picioarele lui Mejeneţki, lovindu-se cu fruntea de scîndurile murdare ale duşumelei.

— De ce mi te închini?

— Nu mă amăgi, spune-mi care este cu adevărat credinţa voastră, se rugă bătrînul, fără să se ridice şi fără să înalţe capul.

— Ţi-am spus care este credinţa noastră. Şi acum scoală de jos, că altfel nu mai vorbesc cu dumneata.

Bătrînul se ridică.

— Asta era şi credinţa tînărului aceluia? întrebă el, stînd în picioare în faţa lui Mejeneţki şi privindu-l cînd şi cînd în faţă cu ochii lui blînzi pe care şi-i pleca îndată în jos.

— Chiar asta era, de aceea l-au şi spînzurat. Iar pe mine, pentru aceeaşi credinţă, mă vor duce acum în fortăreaţa Petru şi Pavel.

Bătrînul făcu o plecăciune adîncă şi ieşi fără o vorbă din celulă.

„Nu, nu în asta credea tînărul acela, se gîndea el. Tînărul acela cunoştea credinţa adevărată, iar omul ăsta ori s-a lăudat că este de aceeaşi credinţă, ori nu vrea să mi-o împărtăşească… Ei bine, am să ajung s-o cunosc de unul singur. Aici sau în Siberia. Dumnezeu e pretutindeni şi tot pretutindeni sînt şi oameni. Dacă ai pornit-o la drum, întrebi pe unde s-o iei“, îşi spunea bătrînul şi luînd iarăşi în mînă *Noul Testament*, care se deschidea singur la *Apocalipsă*, îşi puse ochelarii, se aşeză la fereastră şi se apucă să citească.

IX

Au mai trecut şapte ani. Mejeneţki îşi ispăşise condamnarea la regim celular în fortăreaţa Petru şi Pavel şi acum era trimis la ocnă.

Îndurase multe în aceşti şapte ani, dar felul de a gîndi nu i se schimbase şi nici energia nu-i slăbise. La interogatoriile care i se luaseră înainte de întemniţarea în fortăreaţă, îi uimise pe anchetatorii şi judecătorii săi cu dîrzenia şi dispreţul faţă de cei în puterea cărora se afla. În adîncul sufletului suferea că fusese prins şi că astfel nu mai putea duce la capăt treaba începută, dar nu-şi arăta chinul prin care trecea: îndată ce intra în contact cu oamenii legii, în el se aprindea o ură înverşunată. Tăcea cînd i se puneau întrebări şi vorbea doar cînd se ivea prilejul să-i insulte pe anchetatori, adică pe ofiţerul de jandarmi sau pe procuror.

La fraza obişnuită: „V-aţi putea uşura situaţia recunoscîndu-vă sincer faptele“, el zîmbise dispreţuitor şi, după o tăcere scurtă, răspunsese:

— Dacă credeţi că promiţîndu-mi avantaje sau înfricoşîndu-mă mă veţi forţa să-mi trădez tovarăşii, înseamnă că judecaţi după felul dumneavoastră de a fi. Vă închipuiţi oare că făcînd acele lucruri pentru care mă judecaţi nu m-am pregătit pentru ce e mai rău? Aşa că n-o să mă puteţi speria sau lua prin surprindere în nici un chip. Puteţi să faceţi cu mine ce vreţi, tot n-am să vorbesc.

Şi-i mersese la inimă să vadă cum anchetatorii se uitau jenaţi unul la altul.

Cînd îl închiseră în fortăreaţa Petru şi Pavel într-o celulă mică şi umedă, cu geam întunecat la fereastra înaltă, el înţelese că întemniţarea lui nu va dura luni, ci ani întregi şi îl cuprinse groaza. Îngrozitoare erau liniştea mormîntală, desăvîrşită, şi conştiinţa faptului că nu era singur, că aici, dincolo de zidurile de nepătruns, se aflau şi alţi deţinuţi condamnaţi la zece, douăzeci de ani, care se sinucideau, se spînzurau, înnebuneau sau se prăpădeau cu încetul de tuberculoză. În temniţă erau şi femei, şi bărbaţi, poate chiar şi prieteni de-ai lui… „Vor trece anii şi îţi vei ieşi şi tu din minţi, te vei spînzura sau vei muri şi nu se va mai şti nimic de tine“, îşi spunea el.

Şi în sufletul lui creştea ura împotriva tuturor oamenilor şi mai ales împotriva celor care erau pricina întemniţării lui. Ura asta cerea prezenţa obiectului urii, cerea agitaţie şi tumult. Iar aici domnea o linişte mormîntală, se auzeau doar paşii înfundaţi ai unor oameni tăcuţi care nu răspundeau la

întrebări, răzbătea zgomot de uşi deschise şi închise la orele obişnuite de masă. Prin geamurile tulburi se strecura lumina soarelui ce se înălţa, apoi iarăşi întuneric şi aceeaşi linişte, aceiaşi paşi înfundaţi şi aceleaşi zgomote. Şi tot aşa şi azi, şi mîine… Iar ura, negăsind o ieşire, îi rodea inima.

Încerca să bată în uşă, dar nu i se răspundea, iar ciocăniturile stîrneau din nou aceiaşi paşi înfundaţi şi glasul monoton al gardianului care îl ameninţa cu carcera.

Singurele clipe de odihnă şi alinare erau cele din timpul somnului. În schimb, trezirea era cumplită. În vis se vedea întotdeauna liber şi preocupat, în majoritatea cazurilor, de treburi pe care el le socotea total nepotrivite cu activitatea revoluţionară. Ba cînta la o vioară ciudată, ba le făcea curte fetelor, ba se plimba cu barca, ba mergea la vînătoare, ba căpăta titlul de doctor al unei universităţi străine pentru o descoperire ştiinţifică ciudată şi rostea discursul de mulţumire de după banchet. Visele erau atît de vii, iar realitatea atît de anostă şi monotonă, încît amintirea lor devenea aproape mai reală decît realitatea.

În vise îl chinuia doar faptul că, de cele mai multe ori, se trezea în clipa în care era pe punctul să ducă la capăt ce-şi propusese sau ce-şi dorea. Simţea brusc o strîngere de inimă şi toată ambianţa plăcută pierea fără urmă; rămîneau dorinţa chinuitoare, neîmplinită, mereu acelaşi perete cenuşiu cu pete de umezeală, luminat de un bec slab, şi sub trup – patul tare cu salteaua cu paie îngrămădite pe-o parte.

Somnul era singurul răstimp mai plăcut. Dar cu cît se prelungea întemniţarea, cu atît dormea mai puţin. Aştepta somnul ca pe cea mai mare fericire, şi-l dorea şi, cu cît şi-l dorea mai tare, cu atît mai greu adormea. Era de ajuns să-şi pună întrebarea: „Am s-adorm oare?“ şi starea de somnolenţă trecea pe dată. Alergatul sau săritul prin celulă nu ajutau la nimic. Mişcările tot mai repezi doar îi slăbeau puterile, îi iritau nervii şi mai tare, îi provocau dureri în moalele capului şi era suficient să închidă ochii, că pe un fond întunecat cu scînteieri începeau să se ivească mutre cu părul zburlit sau pleşuve, cu guri mari şi strîmbe, una mai înfiorătoare decît alta. Mutrele acestea se schimonoseau în cele mai sinistre feluri. Apoi ele începură să-i apară şi cînd avea ochii deschişi. Nu mai erau doar mutre, ci şi trupuri întregi care prindeau să vorbească şi să ţopăie. Totul devenea macabru, el sărea speriat în picioare, se dădea cu capul de perete şi ţipa. Ferestruica din uşă se deschidea.

— Nu e voie să ţipi, spunea un glas calm şi impasibil.

— Cheamă-l pe gardianul-şef! urla Mejeneţki.

Nu primea nici un răspuns şi ferestruica se închidea la loc.

Pe Mejeneţki îl cuprindea o disperare atît de cumplită, încît nu-şi mai dorea decît moartea.

Odată, pe cînd se afla într-o asemenea stare, se hotărî să-şi ia viaţa. În celulă era o răsuflătoare de care ar fi putut prinde o frînghie cu laţ şi apoi, urcat în picioare pe pat, să se spînzure. Dar nu avea frînghie. Începu să rupă cearşaful în fîşii, dar acestea se dovediră a fi prea puţine. Atunci se hotărî să moară prin înfometare şi nu mîncă două zile, dar în a treia zi se simţi foarte slăbit şi halucinaţiile se repetară cu o intensitate şi mai mare. Cînd îi aduseră mîncarea, îl găsiră pe jos fără simţire, cu ochii deschişi.

Veni doctorul, îl întinse pe pat, îi dădu brom şi morfină şi Mejeneţki adormi.

Cînd se trezi a doua zi, doctorul stătea aplecat deasupra lui şi clătina din cap. Deodată pe Mejeneţki îl cuprinse acea bine-cunoscută ură înverşunată, care înainte îi dădea puteri şi pe care n-o mai încercase de multă vreme.

— Cum de nu ţi-e e ruşine să lucrezi aici! îi spuse el doctorului în timp ce acesta, cu capul plecat, îi lua pulsul. De ce mă îngrijeşti acum, ca pe urmă să fiu torturat din nou? E ca şi cum ai asista la o bătaie cu vergile după care ai îngădui ca ea să se repete.

— Fii bun şi culcă-te pe spate, zise doctorul fără să-l privească şi scoţînd stetoscopul din buzunarul lateral.

— Aceia vindecau rănile ca să dea şi restul de cinci mii de nuiele. La dracu’, la naiba! urlă el dintr-odată, coborîndu-şi iute picioarele din pat. Şterge-o de aici, pot să crăp şi fără dumneata!

— Nu e bine ce faci, tinere, avem şi noi răspunsuri la grosolănii.

— La dracu’, la dracu’!

Mejeneţki arăta atît de înspăimîntător, încît doctorul se grăbi să iasă afară.

X

Poate din pricina doctoriilor, poate depăşise perioada de criză sau poate ura izbucnită împotriva doctorului îl vindecase, fapt este că din ziua aceea Mejeneţki îşi luă soarta în mîini şi începu o cu totul altă viaţă.

„N-au cum să mă ţină veşnic aici şi nici n-or s-o facă, îşi spunea el. Au să mă elibereze cîndva. Poate că – este foarte posibil – se va schimba regimul (ai noştri îşi fac treaba în continuare), iar eu trebuie să mă ţin în viaţă ca să ies de aici puternic şi sănătos şi să fiu în stare să-mi continui munca.“

Cu gîndul acesta în minte, chibzui îndelung la un mod de a-şi duce viaţa şi găsi următoarea soluţie: se culca la nouă seara şi se străduia sa rămînă în pat, fie că dormea sau nu, pînă la cinci dimineaţa. Atunci se scula, punea lucrurile în ordine, se spăla, făcea gimnastică şi apoi – după cum îşi spunea singur – pleca după treburi. În imaginaţia lui o pornea prin Petersburg, din Nevski Prospekt pe Nadejdinskaia, străduindu-se să-şi închipuie ce-ar fi putut întîlni pe drumul acesta: firme, case, sergenţi de stradă, trăsuri şi pietoni. Pe Nadejdinskaia, intra în casa unui cunoscut, colaborator al său, unde, împreună cu camarazii lor, puneau la cale următoarea acţiune. Aveau loc dezbateri, dispute, Mejeneţki vorbea şi în numele lui, şi al altora. Uneori vorbea cu voce tare, astfel că gardianul îi făcea observaţie prin ferestruică, însă Mejeneţki nu-l lua în seamă şi-şi derula mai departe imaginara lui zi petersburgheză. După ce zăbovea vreo două ceasuri la prietenul său, se întorcea acasă şi lua masa, mai întîi în mintea lui, apoi în realitate, adică mînca ce i se aducea, întotdeauna cu măsură. Apoi îşi imagina că rămîne acasă şi-şi petrece timpul ocupîndu-se de istorie, de matematică, iar uneori, duminica, chiar şi de literatură. A se ocupa de istorie însemna că, alegîndu-şi o epocă şi o ţară, rememora faptele în ordine cronologică. Iar la matematică făcea calcule mental şi rezolva probleme de geometrie. (Îndeletnicirea asta îl încînta cel mai tare.) Duminicile îşi rememora scrierile lui Puşkin, Gogol, Shakespeare, ba chiar compunea în minte texte proprii.

Înainte de a adormi mai făcea o mică excursie imaginară, purtînd cu camarazii săi, bărbaţi şi femei, tot felul de conversaţii, de obicei vesele şi presărate cu glume, iar uneori, serioase. Unele discuţii le reproduceau pe cele avute cîndva, altele erau improvizate pe loc. Aşa se derulau lucrurile pînă la căderea nopţii. Înainte de a se culca, mai făcea, ca exerciţiu, două mii de paşi prin celulă, pe urmă se băga în pat şi de cele mai multe ori adormea.

A doua zi o lua de la capăt. Cîteodată pleca în sud şi instiga poporul, începea o revoltă şi împreună cu oameni din popor îi alunga pe moşieri şi împărţea pămîntul ţăranilor. Totuşi, nu-şi imagina dintr-odată toate astea, ci treptat şi amănunţit. În închipuirea lui, partidul revoluţionar ieşea victorios

pretutindeni, puterea guvernului slăbea şi partidul ajungea în situaţia să-şi convoace toţi membrii. Familia imperială şi toţi asupritorii piereau şi se constituia republica, iar el, Mejeneţki, era ales preşedinte. Uneori ajungea prea repede la etapa aceasta şi atunci o lua de la capăt, atingîndu-şi scopul prin alte mijloace.

Aşa a dus-o un un an, doi, trei, uneori abătîndu-se de la acest program riguros, dar în majoritatea cazurilor ţinîndu-se de el. Controlîndu-şi imaginaţia, scăpase de halucinaţii. Doar cînd şi cînd mai avea insomnii şi năluciri, îi apăreau din nou mutre hîde în faţa ochilor şi atunci el privea spre răsuflătoare, închipuindu-şi cum prinde zdravăn funia de ea, cum face laţul şi se spînzură. Dar crizele acestea nu durau mult. Le biruia.

Aşa a trăit el timp de şapte ani. Cînd se împlini sorocul de stat în închisoare şi îl duseră la ocnă, Mejeneţki era în deplinătatea puterilor sale, sănătos şi oţelit sufleteşte.

XI

A fost transportat singur în regim de criminal deosebit de periculos, fără să i se dea posibilitatea să intre în contact cu alţii. Doar în închisoarea din Krasnoiarsk a izbutit pentru prima oară să comunice şi cu alţi condamnaţi politici, trimişi şi ei la ocnă. Aceştia erau şase: două femei şi patru bărbaţi, tineri cu toţii, de o altă factură, necunoscută lui Mejeneţki. Erau revoluţionarii generaţiei mai noi, urmaşii lui, şi de aceea îl interesau în mod deosebit. Mejeneţki se aşteptase să găsească în ei oameni care-i păşeau pe urme, preţuind astfel tot ce fusese făcut de predecesorii lor, mai ales de el, Mejeneţki. Se pregătise să fie blînd şi protector cu ei, însă, spre marea lui surprindere, tinerii aceştia nu numai că nu-l socoteau predecesorul şi învăţătorul lor, dar se purtau cu el cumva îngăduitor, ocolind şi scuzîndu-i ideile învechite. În opinia lor, a acestor noi revoluţionari, tot ce făcuseră Mejeneţki şi tovarăşii lui fusese doar un şir de greşeli, precum încercările de a instiga ţăranii şi, îndeosebi, teroarea şi asasinatele (guvernatorul Kropotkin12, Mezenţov13 şi însuşi Alexandru al II-lea14). Toate acestea duseseră ţara în perioada de reacţiune, care triumfase în timpul lui Alexandru al III-lea şi împinseseră societatea înapoi, înspre perioada iobăgiei. Calea de eliberare a poporului, în opinia lor, era cu totul alta.

Disputele între Mejeneţki şi noile lui cunoştinţe au durat două zile şi aproape două nopţi. Mai ales conducătorul lor, Roman – toţi ceilalţi îl tutuiau – l-a întristat grozav pe Mejeneţki prin fermitatea de neclintit a convingerilor sale şi prin negarea respectuoasă, dar ironică a întregii activităţi din trecut a lui şi a tovarăşilor săi.

În concepţia lui Roman, poporul era o mulţime necioplită, „o turmă“, iar cu un popor aflat pe o treaptă atît de joasă a dezvoltării sale nu se putea face nimic. Orice încercare de a ridica populaţia Rusiei de la sate era acelaşi lucru cu încercarea de a da foc la piatră sau gheaţă. Poporul trebuia educat, deprins cu ideea de solidaritate, şi asta o putea face doar marea industrie şi, decurgînd din ea, organizarea socialistă a maselor. Pămîntul nu-i era necesar poporului, pentru că tocmai pămîntul îl făcea conservator şi sclav. Nu doar la noi, ci şi în Europa. Şi cita din memorie părerile unor autorităţi în materie şi o mulţime de date statistice. Poporul trebuia să fie eliberat de pămînt. Cu cît mai repede, cu atît mai bine. Cu cît se vor duce mai mulţi în fabrici, cu cît capitaliştii vor acapara mai multe pămînturi, cu cît asuprirea va fi mai cruntă, cu atît va fi mai bine. Doar solidaritatea oamenilor din popor ar fi putut să distrugă tirania, mai ales capitalismul, iar la solidaritatea aceasta se putea ajunge numai prin uniuni şi corporaţii de muncitori, adică numai atunci cînd ţăranii vor înceta să mai fie proprietari de pămînt şi vor deveni proletari.

Mejeneţki discuta şi se înflăcăra. Îl irita mai ales una dintre femei, o brunetă drăguţă cu părul lung şi ochi extrem de strălucitori care, stînd la fereastră, ca şi cum n-ar fi luat parte la discuţii, arunca uneori cîte un cuvînt ce întărea argumentele lui Roman sau doar lua în rîs spusele lui Mejeneţki.

— Poţi oare să transformi toţi lucrătorii pămîntului în muncitori? întreba Mejeneţki.

— De ce nu? riposta Roman. Este o lege economică general valabilă.

— De unde ştim că legea asta e general valabilă? spunea Mejeneţki.

— Citiţi-l pe Kautsky15, intervenea bruneta, zîmbind ironic.

— Chiar dacă admitem, continua Mejeneţki, (deşi eu nu admit aşa ceva) că poporul ar putea deveni proletariat, de unde ştiţi că va îmbrăca forma preconizată de voi?

— Pentru că lucrul acesta este argumentat ştiinţific, intervenea bruneta, întorcîndu-şi faţa de la fereastră.

Iar cînd discuţia ajunse la forma de activitate necesară pentru a-şi atinge

scopul, diferenţa de opinii ieşi şi mai tare la iveală. Roman şi prietenii lui susţineau că trebuie pregătită o armată a muncitorilor, trebuie sprijinită transformarea ţăranilor în muncitori şi că în rîndurile acestora trebuie răspîndit socialismul. Mai afirmau că nu e necesar ca guvernul să fie înfruntat pe faţă, ci, dimpotrivă, trebuie folosit pentru a se atinge scopul revoluţionarilor. Iar Mejeneţki insista că e nevoie de o luptă făţişă cu guvernul, că acesta trebuie să fie terorizat, pentru că „e mai puternic şi mai viclean decît voi. Nu voi veţi păcăli guvernul, ci el pe voi. Noi ne-am propagat ideile în popor şi ne-am luptat cu guvernul“.

— Şi multe aţi mai înfăptuit! spuse ironic bruneta.

— Şi eu cred că o luptă făţişă cu guvernul este o irosire inutilă de forţe, adăugă Roman.

— 1 martie16 – o irosire de forţe! izbucni Mejeneţki. Ne-am jertfit pe noi înşine, ne-am jertfit vieţile, în timp ce voi staţi liniştiţi acasă, bucurîndu-vă de viaţă, şi faceţi doar propagandă.

— Nu ne bucurăm chiar aşa de mult de viaţă, replică liniştit Roman, uitîndu-se la tovarăşii săi, şi izbucni în rîs, un rîs nemolipsitor, dar puternic, distinct şi arogant.

Bruneta clătină din cap şi zîmbi ironic.

— Nu ne bucurăm chiar aşa de mult de viaţă, repetă Roman, şi dacă ne aflăm aici, asta se întîmplă din pricina reacţiunii, urmarea acelui 1 martie.

Mejeneţki tăcu. Simţind că se sufocă de mînie, ieşi pe coridor.

XII

Încercînd să se liniştească, Mejeneţki începu să umble încoace şi încolo pe coridor. Pînă la apelul de seară, uşile camerelor erau deschise. Un deţinut înalt şi blond, a cărui expresie blîndă a feţei nu era alterată nici măcar de ţeasta pe jumătate rasă, se apropie de Mejeneţki.

— În camera noastră e un deţinut care v-a zărit şi m-a rugat: „Cheamă-l, zice, la mine“.

— Ce deţinut?

— E poreclit „Puterea tutunului“. Un bătrînel din rîndul rascolnicilor. „Cheamă-l la mine, zice, pe omul acela.“ Adică pe domnia-ta.

— Şi unde e?

— Uite aici, în camera noastră. „Strigă-l, zice, pe boierul acela.“

Mejeneţki intră împreună cu deţinutul într-o încăpere nu prea mare, cu paturi din scînduri pe care stăteau puşcăriaşii, unii şezînd, alţii culcaţi.

La marginea patului, zăcea pe scîndurile goale, acoperit cu un halat cenuşiu, taman acel bătrîn rascolnic care, cu şapte ani în urmă, venise la Mejeneţki să-l întrebe de Svetlogub. Faţa palidă a bătrînului se uscase şi se zbîrcise, părul însă îi era tot des, iar bărbuţa-i rară încărunţise de tot şi stătea zburlită. Ochii lui albaştri erau blînzi şi cercetători. Era culcat pe spate şi se vedea că are febră: pomeţii obrajilor erau acoperiţi de o roşeaţă bolnăvicioasă.

Mejeneţki se apropie de el.

— Ce vrei de la mine? îl întrebă.

Bătrînul se înălţă cu greu într-un cot şi-i întinse o mînă mică, uscată şi tremurîndă. Adunîndu-şi puterile să vorbească, parcă făcîndu-şi avînt, începu să respire cu greutate şi, trăgîndu-şi anevoie răsuflarea, rosti încet:

— Domnul să fie cu tine. Nu mi-ai spus atunci, dar eu am să spun tuturor.

— Ce să le spui?

— Despre miel… despre miel am să le spun… tînărul acela era împreună cu mielul. Şi cei ce sînt cu el sînt aleşii şi dreptcredincioşii.

— Nu înţeleg, spuse Mejeneţki.

— Caută de înţelege cu sufletul. Ţarii vor primi putere odată cu fiara. Dar mielul îi va birui.

— Care ţari? întrebă Mejeneţki.

— Sînt şapte ţari: cinci au căzut, unul a rămas, unul încă nu e, adică n-a venit. Şi cînd va veni, nu stă mult… adică îi vine sfîrşitul… ai înţeles?

Mejeneţki clătina din cap, gîndind că bătrînul aiurează şi că vorbele lui n-au nici un sens. La fel credeau şi ceilalţi deţinuţi, tovarăşii săi de cameră. Cel cu capul pe jumătate ras, care îl chemase pe Mejeneţki, se apropie de el şi, atingîndu-l uşurel cu cotul ca să-i atragă atenţia, îi făcu cu ochiul spre bătrîn.

— Moşneagul nostru, „Puterea tutunului“, trăncăneşte verzi şi uscate, da’ nici el nu ştie ce spune.

La fel credeau, uitîndu-se la bătrîn, şi Mejeneţki şi ceilalţi din încăpere. Bătrînul însă ştia prea bine ce spusese, iar spusele lui aveau un înţeles limpede şi adînc pentru el. Înţelesul era că răul n-o să mai domnească mult în lume, că mielul îi va birui pe toţi prin bunătate şi smerenie, că mielul va şterge orice

lacrimă şi atunci n-o să mai fie nici plîns, nici boală, nici moarte. Şi el simţea că lucrul acesta se împlineşte de pe acum, se împlineşte pretutindeni în lume, pentru că se împlinea în sufletul lui luminat de apropierea morţii.

— Hai, vino repede! Amin. Vino, Doamne, Iisuse Hristoase! rosti el şi zîmbi uşor, cu înţeles, dar lui Mejeneţki i se păru un zîmbet de nebun.

XIII

„Iată un reprezentant al poporului, îşi spunea Mejeneţki, ieşind de la bătrîn. Unul dintre cei mai buni. Şi ce beznă e în capul lui! Ei (se referea la Roman şi la prietenii lui) spun că nu se poate face nimic cu un asemenea popor, în stadiul de acum.“

Un timp, Mejeneţki îşi dusese activitatea revoluţionară în mijlocul poporului şi cunoştea toată „inerţia“ – cum o numea el – a ţăranului rus. Avusese de-a face şi cu soldaţi în termen şi cu alţii, lăsaţi la vatră, cunoştea credinţa lor oarbă în jurămînt, în obligaţia de a se supune, şi mai ştia că nu puteau fi influenţaţi printr-un raţionament logic. Ştia toate astea, dar niciodată nu trăsese concluzia ce venea de la sine din cunoştinţele căpătate. Discuţia cu noii revoluţionari îl mîhnise şi-l supărase.

„Ei afirmă că tot ce-am făcut noi, ce-au făcut Halturin17, Kibalcici18, Perovskaia19 a fost inutil, ba chiar dăunător, că tocmai acţiunile acestea au provocat reacţiunea lui Alexandru al III-lea, că din pricina lor poporul e convins că întreaga activitate revoluţionară porneşte de la moşieri, care l-au omorît pe ţar pentru că le-a luat iobagii. Ce prostie! Cîtă lipsă de înţelegere şi ce impertinenţă să judeci lucrurile în felul ăsta!“, se gîndea el, continuînd să umble pe coridor.

Toate camerele erau cu uşile închise, în afară de cea în care se aflau noii revoluţionari. Apropiindu-se, Mejeneţki auzi rîsul brunetei pe care n-o putea suferi şi glasul puternic şi hotărît al lui Roman. Era limpede că vorbeau despre el. Mejeneţki se opri să asculte. Roman tocmai spunea:

— Nu înţelegeau legile economice şi de aceea nu-şi dădeau seama ce făceau. Şi aici, în mare parte, a fost…

Mejeneţki nu avu puterea şi nici nu dori să asculte pînă la capăt ce fusese „în mare parte“, nu mai era nevoie. Tonul din glasul lui Roman demonstra

întregul dispreţ al acestor oameni faţă de el, Mejeneţki, eroul revoluţiei, care-şi sacrificase doisprezece ani din viaţă pentru scopul acesta.

Sufletul lui Mejeneţki se umplu de o ură înverşunată, cum nu mai simţise vreodată. O ură împotriva tuturor şi a tot, împotriva acestei lumi absurde, în care puteau să trăiască doar oamenii aflaţi la nivelul dobitoacelor, ca bătrînul acela cu mielul lui, sau călăi şi temniceri pe jumătate animale, sau aceşti doctrinari obraznici şi înfumuraţi, morţi încă din faşă.

Intră paznicul de serviciu şi le duse pe deţinutele politice în partea rezervată lor. Mejeneţki se retrase în capătul mai îndepărtat al coridorului ca să nu le întîlnească. La întoarcere, paznicul încuie uşa de la camera noilor deţinuţi politici şi-i ordonă lui Mejeneţki să intre în celula lui. Acesta se supuse automat, dar îl rugă să nu-i încuie uşa.

În celula sa, Mejeneţki se culcă pe pat, cu faţa la perete.

„Oare, într-adevăr, îşi irosise de pomană toate forţele? Energia, voinţa, genialitatea lui (nu considerase niciodată pe cineva mai presus de el în privinţa calităţilor spirituale) fuseseră irosite în zadar?“ Îşi aminti că nu demult, pe drumul spre Siberia, primise o scrisoare de la mama lui Svetlogub, care îl dojenea ca o femeie, adică prosteşte, în opinia lui, pentru că îl dusese la pierzanie pe fiul ei, atrăgîndu-l în partidul revoluţionar. Cînd primise scrisoarea, doar zîmbise dispreţuitor: ce putea să înţeleagă femeia asta proastă din ţelurile împărtăşite de el şi Svetlogub? Dar acum, aducîndu-şi aminte de scrisoare şi de firea plăcută, încrezătoare şi înflăcărată a lui Svetlogub, începu să se gîndească la el, apoi la propria sa viaţă. Oare toată viaţa lui fusese o greşeală? Închise ochii şi încercă să adoarmă, dar deodată simţi îngrozit că-i revenise acea stare care îl chinuise în prima lună în fortăreaţa Petru şi Pavel. Simţi aceeaşi durere în moalele capului, văzu aceleaşi mutre oribile, cu părul zburlit şi cu gurile mari, pe un fond întunecat cu steluţe, toate acele creaturi îi apărură în faţa ochilor deschişi. În plus, un delincvent în pantaloni cenuşii şi cu capul ras se legăna deasupra lui. Şi, prin asociaţie de idei, Mejeneţki începu din nou să caute din privire răsuflătoarea de care ar fi putut să prindă o funie.

O ură insuportabilă, care se cerea consumată, îi ardea inima. Nu putea să stea locului, nu putea să se liniştească, nu putea să-şi alunge gîndurile.

„Cum să fac?“, începu el să se întrebe. „Să-mi tai venele? N-o să ştiu cum. Să mă spînzur? Bineînţeles, e cel mai simplu.“

Îşi aminti de funia cu care era legat braţul de lemne din coridor. „Să mă urc

pe lemne sau pe taburet. Pe coridor umblă gardianul. Dar el o să adoarmă sau o să plece. Trebuie să aştept şi pe urmă să iau funia şi s-o agăţ de răsuflătoare.“

Stînd în picioare lîngă uşa celulei, Mejeneţki asculta paşii gardianului şi, din timp în timp, cînd acesta se îndepărta spre capătul coridorului, arunca o privire prin uşa crăpată. Gardianul nici nu pleca, nici nu adormea. Mejeneţki asculta încordat sunetul paşilor lui pe coridor şi aştepta.

În timpul acesta, în camera unde se afla bătrînul bolnav, în întunericul abia luminat de o lampă ce fumega, în zgomotele nopţii – respiraţia celorlalţi în somn, bolboroseli, gemete, sforăituri şi tuse –, se săvîrşea lucrul cel mai solemn din lume. Bătrînul rascolnic murea şi duhului său i se dezvăluia ceea ce el dorise şi căutase cu atîta pasiune de-a lungul întregii sale vieţi. În mijlocul unei lumini orbitoare, el vedea mielul sub înfăţişarea unui tînăr luminos, iar în faţa acestuia se afla o mulţime imensă de oameni de toate naţiile, îmbrăcaţi în veşminte albe. Şi toţi se bucurau, căci răul pierise de pe pămînt. Bătrînul ştia că toate acestea se înfăptuiseră şi în sufletul lui, şi în lume. Se simţea alinat şi pătruns de o mare bucurie.

Însă pentru oamenii din cameră, realitatea era că bătrînul horcăia zgomotos în agonia morţii. Vecinul lui se trezi şi-i trezi şi pe ceilalţi. Cînd horcăitul încetă, iar bătrînul se linişti şi începu să se răcească, tovarăşii lui de cameră se porniră să bată în uşă.

Gardianul descuie uşa şi intră. Peste vreo zece minute, doi deţinuţi scoteau cadavrul din încăpere şi-l duceau spre camera mortuară. Gardianul ieşi în urma lor şi încuie uşa din nou. Coridorul rămase pustiu.

„Încuie, încuie, se gîndi Mejeneţki, care urmărea din dosul uşii sale tot ce se întîmpla, n-ai să mă împiedici să plec din mijlocul acestei grozăvii absurde.“

Mejeneţki nu mai încerca spaima aceea interioară care-l chinuise pînă acum. Era bîntuit de un singur gînd: ca nu cumva ceva să-l împiedice să-şi ducă intenţia pînă la capăt.

Se apropie cu inima fremătînd de legătura de lemne, desfăcu frînghia, o trase de sub ele şi, uitîndu-se spre uşă, o duse la el în celulă. Acolo se urcă pe taburet şi o petrecu în jurul răsuflătorii. După ce legă funia, strînse tare nodul, iar din cele două capete făcu un laţ. Laţul era prea jos. Legă din nou frînghia, făcu din nou un laţ, îl verifică pe măsura gîtului şi, trăgînd neliniştit cu urechea şi uitîndu-se spre uşă, îşi vîrî capul în laţ, îl potrivi bine şi, împingînd taburetul,

rămase atîrnat în aer…

Numai la rondul de dimineaţă gardianul îl văzu pe Mejeneţki stînd în picioare cu genunchii îndoiţi, lîngă taburetul răsturnat pe-o parte. Îl scoaseră din ştreang. Veni în fugă şi gardianul-şef şi, aflînd că Roman era doctor, îl chemă să dea primul ajutor spînzuratului.

Folosiră toate metodele de readucere la viaţă, dar Mejeneţki nu-şi reveni.

Trupul lui Mejeneţki fu dus în camera mortuară şi aşezat pe o laviţă, lîngă trupul bătrînului rascolnic.

1903-1904

1. Crucea Ordinului Sf. Gheorghe era cea mai înaltă distincţie militară în timpul Imperiului Rus.
2. Cum îţi vei aşterne, aşa vei dormi (în germ., în orig.).
3. Turbez de mînie cînd mă gîndesc la stirpea asta blestemată (în fr., în orig.).
4. Sluga lui Cicikov, din *Suflete moarte* de N. Gogol.
5. *Matei*, 5, 10-13.
6. *Matei*, 16, 24-26.
7. *Ioan*, 12, 24.
8. Prototipul personajului este Mihail Maksimovici Maksimov (1840-1910), un starover care-l vizita uneori pe Lev Tolstoi. Era poreclit „Puterea tutunului“, ca şi personajul lui Tolstoi, după felul în care eticheta cu înverşunare statul autocratic rus, acuzat printre altele şi că ocrotea Biserica nikoniană. Expresia „puterea tutunului“ se referă la faptul că staroverii considerau tutunul „iarba dracului“, iar pe cei care fumau – slugi ale antihristului.
9. Nikon (1605-1681), patriarh al Bisericii ortodoxe ruse (1652-1658). Reformele introduse de el au provocat schisma credincioşilor de rit vechi, cunoscuţi sub numele de rascolnici.
10. *Apocalipsa Sfîntului Ioan Teologul*, 22, 11-12.
11. *Luca*, 23, 46.
12. Dmitri Nikolaevici Kropotkin (1836-1879), general guvernator al Harkovului, a fost rănit mortal la Harkov, în 9/21 februarie 1879, de Grigori Goldenberg, membru al organizaţiei „Narodnaia volia” (Voinţa poporului).
13. Nikolai Vladimirovici Mezenţov (1827-1878), om politic şi de stat, a fost înjunghiat mortal la Sankt Petersburg, de către S.M. Kravcinski, în 4 august 1878.
14. Ţarul Alexandru al II-lea a fost rănit mortal la 1/13 martie 1881 de explozia unei bombe aruncate la picioarele lui de Ignati Grineviţki, membru al organizaţiei

anarhiste „Narodnaia volia“.

15. Karl Kautsky (1854-1938), om politic german şi unul dintre teoreticienii marxismului, lider al social-democraţiei germane, devenit după Primul Război Mondial unul dintre adversarii bolşevismului.
16. 1/13 martie 1881, data la care ţarul Alexandru al II-lea a fost asasinat de Grineviţki, membru al organizaţiei „Narodnaia volia“.
17. Stepan Nikolaevici Halturin (1857-1882), membru al organizaţiei „Narodnaia volia“, a fost autorul unei tentative de asasinat asupra ţarului Alexandru al II-lea (5 februarie 1880) şi a participat la asasinarea procurorului V. S. Strelnikov (18 martie 1882).
18. Nikolai Ivanovici Kibalcici (1853-1881), membru al organizaţiei „Narodnaia volia“, om de ştiinţă, a participat la asasinarea lui Alexandru al II-lea.
19. Sofia Lvovna Perovskaia (1853-1881) a făcut parte din conducerea organizaţiei „Narodnaia Volia“ şi a organizat împreună cu Andrei Jeliabov asasinarea lui Alexandru al II-lea.

Kornei Vasiliev

I

Kornei Vasiliev avea cincizeci şi patru de ani cînd venise ultima dată în sat. În părul lui negru, cîrlionţat nu se vedea încă nici un fir alb, şi numai barba neagră începuse să-i încărunţească în dreptul pometţilor. Faţa lui era netedă, rumenă, ceafa lată şi puternică, şi tot corpul lui vînjos era acoperit cu un strat de grăsime de la viaţa sătulă, de oraş.

Cu douăzeci de ani în urmă îşi făcuse serviciul militar şi se întorsese cu bani. La început, deschise o prăvălie, apoi lăsă prăvălia şi începu să facă negoţ cu vite. Mergea după „marfă“ (vite) la Cerkasî şi le aducea la Moscova.

În satul Gai, în casa lui de piatră cu acoperiş din tablă, locuiau bătrîna lui mamă, soţia cu cei doi copii (o fetiţă şi un băiat), precum şi un nepot orfan – un puşti mut, de cincisprezece ani – şi un lucrător. Kornei fusese însurat de două ori. Prima lui soţie fusese o femeie cam plăpîndă şi bolnăvicioasă şi murise fără să aibă copii, iar el, un văduv trecut de prima tinereţe, se însură a doua oară cu o fată frumoasă şi sănătoasă, fiica unei văduve sărace dintr-un sat vecin. Copiii lui erau de la cea de-a doua soţie.

Kornei vînduse atît de avantajos ultima „marfă“ la Moscova, încît cîştigase vreo trei mii de ruble. Aflînd de la un consătean că, nu departe de satul lui, un moşier scăpătat vindea avantajos o dumbravă, îi veni ideea să se ocupe şi cu negoţul cu lemne. Cunoştea cîte ceva despre îndeletnicirea asta, fiindcă înainte de a începe serviciul militar muncise ca ajutor de vechil la un negustor de lemne.

La staţia de cale ferată de unde drumul o lua spre Gai, Kornei întîlni pe un consătean de-al lui din Gai, pe Kuzma chiorul. Kuzma venea la fiecare tren după clienţi cu perechea lui de cai lăţoşi şi cam prăpădiţi. Era sărac şi de aceea nu-i plăceau oamenii bogaţi şi, mai ales, nu-l avea la inimă pe bogătaşul Kornei, pe care îl ştia de pe vremea cînd i se spunea Korniuşka.

Kornei, îmbrăcat într-un surtuc îmblănit şi un cojoc pînă-n pămînt, cu o valijoară în mînă, ieşi în faţa gării şi, scoţîndu-şi burta înainte, se opri, răsuflînd din greu şi privind în dreapta şi în stînga. Era dimineaţă. Vremea era liniştită, mohorîtă şi se lăsase un pic de ger.

— Cum e, nene Kuzma, n-ai găsit clienţi să-i duci cu sania? zise el. Mă iei pe mine, ce zici?

— Păi dacă-mi dai o rublă, te iau.

— Las' că şi şapte grivne-s de ajuns.

— Ai făcut burtă, şi tot vrei să scoţi treizeci de copeici de la un om sărac.

— Bine, lasă, îţi dau cît vrei, zise Kornei.

Şi aşezîndu-şi în mica sanie valiza şi bocceaua, se instală în largul lui pe locul din spate. Kuzma rămase pe capră.

— Bine. Dă-i drumul.

Ieşiră din hîrtoapele de pe lîngă gară la drum neted.

— Ei, ia spune ce mai e pe la voi, mai bine zis, pe la noi prin sat? întrebă Kornei.

— Puţine-s bune.

— Cum aşa? Bătrîna mea trăieşte?

— Trăieşte. Mai deunăzi a fost la biserică. Bătrîna ta trăieşte. Trăieşte şi gospodina ta cea tînără. Ce face? Şi-a luat un argat nou.

Şi Kuzma rîse ciudat, după cum i se păru lui Kornei.

— Ce argat? Da' cu Petra ce e?

— Petra s-a îmbolnăvit. L-a luat pe Evstignei Belîi din Kamenka, zise Kuzma, adică un om din satul ei.

— Ia te uită! făcu Kornei.

Încă de pe cînd Kornei o peţea pe Marfa, femeile din sat şuşoteau pe seama ei şi a lui Evstignei.

— Chiar aşa, Kornei Vasilici, zise Kuzma. În ziua de azi, muierile şi-au cam luat nasul la purtare.

— Că bine zici! i-o luă gura pe dinainte lui Kornei. Da' a cam îmbătrînit surul ăsta al tău, adăugă el, vrînd să schimbe vorba.

— Nici eu nu mai sînt chiar tînăr. Şi el precum stăpînul, răspunse Kuzma, dînd bice juganului lăţos şi cu picioare strîmbe.

La jumătatea drumului era un han. Kornei îi porunci să oprească şi intră. Kuzma îşi priponi calul de o iesle goală şi se apucă să aşeze căpăstrul pe capul

calului, fără să se uite la Kornei şi aşteptînd ca acesta să-l cheme.

— Intră, nene Kuzma, zise Kornei, ieşind în uşă, să bei un păhărel.

— Păi oi veni, răspunse Kuzma, prefăcîndu-se că nu se grăbeşte.

Kornei ceru o sticlă de vodcă şi îl cinsti pe Kuzma. Kuzma, care nu mîncase de dimineaţă, se ameţi pe dată. Şi îndată ce se ameţi, începu să-i povestească lui Kornei în şoaptă, aplecîndu-se spre el, ce se mai vorbea prin sat. Iar acolo umbla vorba că Marfa, nevasta lui, îşi luase ca argat pe fostul ei ibovnic şi că trăieşte cu el.

— Mie nu-mi pasă, da' mi-e milă de tine, zicea Kuzma, beat. Numai că nu-i frumos, rîde lumea. Se vede că nu se teme de păcat. Lasă, lasă, îmi spuneam, aşteaptă, că vine el, stăpînul. Asta e, frate Kornei Vasilici.

Kornei asculta în tăcere cuvintele lui Kuzma şi sprîncenele lui dese îi coborau tot mai jos peste ochii strălucitori şi negri precum cărbunele.

— Ei, cum e? Adăpi acum caii? întrebă el doar după ce goliră sticla. Dacă nu, să mergem.

Plăti hangiului şi ieşi pe uliţă.

Ajunse acasă pe înserate. Primul care-i ieşi în cale fu chiar Evstignei Belîi, omul la care-i stătuse mintea tot drumul. Kornei îl salută. Văzînd faţa uscăţivă şi spălăcită a lui Evstignei, care începuse să se agite, Kornei clătină din cap a nedumerire. „M-a minţit, cîinele bătrîn, îşi spuse el cu gîndul la cuvintele lui Kuzma. Da' cine ştie? Las' că aflu eu care-i adevărul."

Kuzma stătea lîngă cal şi-i făcea cu singurul lui ochi, arătînd spre Evstignei.

— Vasăzică stai la noi? întrebă Kornei.

— Păi, trebuie să muncesc undeva, răspunse Evstignei.

— Ai făcut focul în casă?

— Cum să nu? Matveevna e acolo, răspunse Evstignei.

Kornei urcă în pridvor. Auzind voci, Marfa ieşi în tindă şi, văzîndu-şi bărbatul, se înroşi, îi dădu bineţe în grabă şi cu multă gingăşie.

— Mămuca şi cu mine aproape că nu te mai aşteptam, zise ea, intrînd în casă după Kornei.

— Ei, şi cum o duceţi fără mine?

— Păi o ducem ca şi înainte, spuse ea şi, luînd-o în braţe pe fetiţa de doi ani care o trăgea de fustă şi-i cerea lapte, intră cu paşi mari şi hotărîţi în tindă.

Mama lui Kornei, cu ochii la fel de negri ca ai lui, intră şi ea în odaie, tîrîndu-şi cu greu picioarele.

— Mulţumesc c-ai venit să ne vezi, zise ea clătinînd din capul ce-i tremura.

Kornei îi povesti mamei sale cu ce treburi venise şi, amintindu-şi de Kuzma, ieşi să-i ducă banii. De cum deschise uşa spre tindă, îi văzu pe Marfa şi Evstignei în dreptul uşii care dădea în curte. Stăteau aproape unul de celălalt şi ea îi spunea ceva. Văzîndu-l pe Kornei, Evstignei o şterse în curte, iar Marfa se apropie de samovar şi potrivi coşul care duduia deasupra acestuia.

Kornei trecu tăcut pe la spatele ei aplecat şi, luîndu-şi bocceaua, îl chemă pe Kuzma să bea ceai în odaia cea mare. Înainte de ceai, Kornei împărţi darurile aduse de la Moscova celor de acasă: mamei, o broboadă de lînă, lui Fedka, o carte cu poze, nepotului mut, o jiletcă, iar soţiei, stambă de o rochie.

Cît timp băură ceai, Kornei stătu încruntat şi tăcut. Rîdea numai din cînd în cînd uitîndu-se la mutul care îi distra pe toţi cu bucuria lui. Nu-şi mai încăpea în piele de mîndru ce era de jiletca lui. O împăturea şi o desfăcea, o îmbrăca şi, uitîndu-se la Kornei, îşi săruta mîna şi zîmbea.

După ceai şi cină, Kornei se duse îndată în odaia unde dormea cu Marfa şi cu fetiţa. Marfa rămase în odaia mare să strîngă vasele. Kornei şedea singur la masă şi aştepta, cu capul sprijinit în mînă. Furia împotriva nevestei îi răvăşea tot mai tare sufletul. Luă de pe perete abacul, scoase din buzunar un carneţel şi, încercînd să-şi abată gîndurile, se apucă de socotit. Socotea, aruncînd din cînd în cînd cîte o privire spre uşă şi trăgînd cu urechea la glasurile din casă.

De cîteva ori auzi deschizîndu-se uşa de la intrare, cineva ieşi în tindă, dar nu era ea. În sfîrşit, se auziră paşii ei, uşa se deschise brusc şi Marfa, rumenă şi frumoasă, cu o basma roşie pe cap, intră cu fetiţa în braţe.

— Pesemne eşti ostenit de la drum, zise ea zîmbind, ca şi cum n-ar fi observat faţa lui posomorîtă.

Kornei îi aruncă o privire şi-şi continuă socotitul, deşi nu mai avea ce.

— S-a făcut tîrziu, zise dînsa şi lăsînd jos fetiţa din braţe se duse după peretele subţire despărţitor.

El o auzea cum face patul şi culcă fetiţa.

„Rîde lumea, îşi aminti el cuvintele lui Kuzma. Aşteaptă tu…“, se gîndi el, trăgîndu-şi cu greu răsuflarea, şi se ridică încet. Puse ciotul de creion în buzunarul de la vestă, atîrnă abacul în cui, îşi scoase haina şi se apropie de uşa peretelui despărţitor. Ea stătea cu faţa spre icoane şi se ruga. El se opri aşteptînd. Ea îşi făcu cruce vreme îndelungată, bătu mătănii, spunînd în şoaptă rugăciuni. Lui i se păru că terminase de mult toate rugăciunile şi că acum le

repeta înadins. Dar iată că Marfa făcu o mătanie pînă la pămînt, se îndreptă, mai şopti cîteva cuvinte de rugăciune şi se întoarse cu faţa spre el.

— Agaşka a adormit, zise ea arătînd spre fetiţă şi, zîmbind, se aşeză pe patul care scîrţîia.

— Evstignei e de multă vreme aici? întrebă Kornei intrînd pe uşă.

Marfa îşi aruncă calmă una dintre cozile ei groase de pe umăr pe piept şi începu să şi-o desplet ească mişcîndu-şi repede degetele. Îl privea drept în faţă, iar ochii ei rîdeau.

— Cine, Evstignei? Da' cine mai ştie, să fie vreo două-trei săptămîni.

— Trăieşti cu el? rosti Kornei.

Ea scăpă cosiţa din mînă, apoi o prinse din nou şi se apucă s-o împletească la loc.

— Cîte nu mai scorneşte lumea! Dacă trăiesc cu Evstignei? spuse femeia, pronunţînd apăsat numele lui Evstignei. Scorneli! Cine ţi-a zis?

— Spune: este adevărat sau nu? întrebă Kornei şi-şi strînse pumnii puternici înfundaţi în buzunare.

— N-are rost să flecărim degeaba. Să-ţi scot ghetele?

— Eu pe tine te întreb, repetă el.

— Ca să vezi ce mare scofală. Ce-mi trebuie mie Evstignei? ripostă ea. Cine te-a minţit în halul ăsta?

— Ce-ai vorbit cu el acolo în tindă?

— Ce-am vorbit? I-am zis că trebuie o doagă nouă la butoi. Da' de ce te legi de mine?

— Îţi poruncesc să spui adevărul. Te omor, tîrîtură afurisită.

O înşfăcă de cosiţă.

Ea îşi smulse cosiţa din mîna lui, cu faţa schimonosită de durere.

— Atîta ştii să faci: să loveşti. Ce-am văzut eu bun de la tine? La aşa viaţă, ce-ai putea să faci?

— Ce să faci, adică? rosti el, îndreptîndu-se spre ea.

— De ce mi-ai smuls jumate de cosiţă? Uite cum iese părul, şuviţe-şuviţe. Ce te legi de mine? Chiar aşa, de ce…

Nu apucă să-şi ducă vorba pînă la capăt. Kornei o prinse de mînă, o smuci de pe pat şi începu s-o lovească în cap, în şolduri, în piept. Cu cît o bătea mai mult, cu atît furia se aprindea mai tare în el. Ea striga, se apăra, voia să scape, însă el nu-i dădea drumul. Fetiţa se trezi şi se repezi la mama ei.

— Mămucă, urlă ea.

Kornei o apucă pe fetiţă de braţ, o desprinse de mama ei şi o aruncă într-un colţ, ca pe un pisoi. Fetiţa scoase un ţipăt ascuţit şi peste cîteva clipe nu se mai auzi deloc.

— Tîlharule! Ai omorît copilul! striga Marfa, dînd să se ridice ca să se ducă la fetiţă.

Însă el o înşfăcă din nou şi o lovi atît de tare în piept, încît ea căzu pe spate şi încetă să mai strige. Numai fetiţa urla disperată, fără să-şi tragă răsuflarea.

Bătrîna, fără broboadă, cu părul cărunt răvăşit, tremurînd din cap şi clătinîndu-se pe picioare, intră în odaie şi, fără să se uite la Kornei sau la Marfa, se apropie de nepoata care se îneca în lacrimi şi o ridică.

Kornei stătea în picioare, răsuflînd greu şi privind în jur ca şi cum atunci s-ar fi dezmeticit din somn, fără să ştie parcă unde este şi ce se întîmplă cu el.

Marfa îşi înălţă capul şi, gemînd, începu să-şi şteargă cu cămaşa faţa însîngerată.

— Nelegiuit blestemat! rosti ea. Trăiesc cu Evstignei şi am trăit şi înainte. N-ai decît să mă omori în bătaie. Iar Agaşka nu-i fata ta, cu el am făcut-o, zise ea repede şi-şi acoperi faţa cu cotul, aşteptînd să fie lovită.

Însă Kornei părea că nu înţelege nimic, răsufla cu greutate şi privea buimac în jur.

— Ia te uită ce i-ai făcut fetişoarei: i-ai rupt mîna, zise bătrîna, arătîndu-i mînuţa sucită a fetiţei care nu mai contenea cu ţipetele.

Kornei se întoarse şi ieşi în tăcere în tindă şi apoi în cerdac.

Afară vremea era mohorîtă şi la fel de geroasă. Fulgi îngheţaţi îi cădeau pe obrajii aprinşi şi pe frunte. Se aşeză pe o treaptă şi începu să mănînce zăpadă, adunînd-o cu mîna de pe parmalîcul cerdacului. Din spatele uşii se auzeau gemetele Marfei şi plînsul tînguitor al fetiţei. Pe urmă se deschise uşa care dădea în tindă şi el auzi cum mama şi fetiţa ieşiră din cameră şi, traversînd tinda, intrară în odaia mare. Kornei se ridică şi intră şi el în odaie. Lampa acoperită ardea cu flacără slabă pe masă. Din spatele peretelui despărţitor se auzeau gemetele Marfei, care se înteţiră la intrarea lui. El se îmbrăcă în tăcere, scoase de sub laviţă geamantanul, îşi aşeză lucrurile şi îl legă cu sfoară.

— Pentru ce m-ai lovit? De ce? Ce ţi-am făcut? începu Marfa cu glas plîngăreţ. Kornei nu-i răspunse, ridică geamantanul şi-o porni cu el spre uşă. Ocnaşule! Tîlharule! Aşteaptă tu, c-ai s-o păţeşti. Sau crezi că pentru tine nu

există judecată? spuse ea cu alt glas, plin de ură.

Kornei nu răspunse, împinse uşa cu piciorul şi o trînti atît de tare, încît se cutremurară pereţii.

Intrînd în casa mare, Kornei îl trezi pe mut şi-i porunci să înhame caii. Mutul, care nu se dezmeticise bine, se uită mirat şi întrebător la unchiul său şi începu să-şi netezească părul cu amîndouă mîinile. Înţelegînd, în cele din urmă, ce i se cerea, sări în picioare, îşi puse cizmele de pîslă, scurta zdrenţuită de blană, luă felinarul şi ieşi în curte.

Se luminase de-a binelea cînd Kornei, însoţit de mut, ieşi pe poartă într-o sanie lată şi joasă şi plecă înapoi pe drumul pe care venise cu Kuzma cu o seară înainte.

Ajunse la staţie cu cinci minute înainte de plecarea trenului. Mutul îl văzu cum îşi cumpără bilet, îşi ia geamantanul, se urcă în tren şi îi face semn cu capul. Apoi vagonul dispăru sub ochii lui.

În afară de loviturile primite în faţă, Marfa se alesese cu două coaste rupte şi cu capul spart. Fiind însă zdravănă şi sănătoasă, tînăra femeie îşi reveni într-o jumătate de an, iar urmele bătăii dispărură cu totul. Dar fetiţa rămase pe jumătate schiloadă pentru totdeauna. Avea două oase rupte la o mînă, astfel că un braţ îi era strîmb.

De Kornei, nimeni nu mai auzi nimic din clipa în care plecase. Nu se ştia dacă murise sau mai trăia.

II

Au trecut şaptesprezece ani. Era toamnă tîrzie. Soarele nu se înălţa prea sus pe cer, iar după trei se lăsa amurgul. Cireada din Andreevka se întorcea în sat. Ciobanului năimit i se încheiase sorocul şi acesta plecase înainte de Lăsata Secului, astfel că acum duceau vitele la păscut femeile şi copiii.

Turma abia ieşise de pe ţarina de ovăz la drumul mare de pămînt destul de noroios, brăzdat de făgaşe şi acoperit de urmele copitelor despicate, şi se apropia de sat mugind şi behăind fără încetare. În faţă mergea un bătrîn înalt, adus puţin de spate, cu barba căruntă şi părul creţ, cărunt şi el. Purta o zeghe înnegrită de ploaie şi peticită, pe cap avea o căciulă mare, iar în spate ducea un sac din piele. Numai sprîncenele dese îi erau negre. Mergea mişcîndu-şi cu greu

prin noroi ghetele ude ucrainene, butucănoase şi rupte, şi la fiecare al doilea pas se sprijinea într-un toiag de stejar. Cînd turma îl ajunse din urmă, el se opri, sprijinit în toiag. Nevasta tînără care mîna cireada, cu capul acoperit cu o basma grosolană de in, cu fusta sumeasă şi în picioare cu cizme bărbăteşti, trecea în fugă de pe o parte a drumului pe cealaltă, gonind oile şi porcii care rămîneau în urmă. Cînd ajunse în dreptul bătrînului, ea se opri şi-l cercetă cu privirea.

— Ziua bună, unchiaşule, îi dădu ea bineţe cu glas tînăr, sonor şi blînd.

— Ziua bună, fată cuminte, răspunse bătrînul.

— Rămîi aici peste noapte, nu-i aşa?

— Aşa se pare. Am ostenit, rosti bătrînul cu glasul răguşit.

— Să nu mergi la *deseatski*1, unchiaşule, zise cu blîndeţe nevasta tînără. Vino direct la noi, a treia izbă din capătul satului. Soacră-mea îi primeşte în casă pe călători.

— A treia izbă? Adică cea a lui Zinoveev? întrebă bătrînul ridicînd cu tîlc din sprîncene.

— Nu cumva îi cunoşti?

— Am mai fost pe aici.

— Ce ai, Fediuşka, de-ţi curg balele? Cotonoaga a rămas de tot în urmă, strigă nevasta cea tînără, arătînd spre o oaie care mergea şchiopătînd în trei labe în urma turmei. Ridicînd nuieluşa cu mîna dreaptă, în timp ce cu mîna stîngă, deformată, îşi ţinea basmaua pe cap în chip ciudat, din jos în sus, o luă la fugă înapoi după oaia neagră şi şontoroagă, udă toată, desprinsă de turmă.

Bătrînul era Kornei. Iar nevasta cea tînără era chiar Agaşka, căreia îi rupsese mîna cu şaptesprezece ani în urmă.

III

Dintr-un om puternic, bogat şi mîndru, Kornei Vasiliev devenise cel de acum: un cerşetor bătrîn care nu avea nimic în afară de hainele zdrenţuite de pe el, un livret militar şi două ruble în traistă. Această schimbare se petrecuse atît de încet, puţin cîte puţin, încît nici el n-ar fi putut spune cînd începuse şi cum anume. Kornei ştia un singur lucru în care credea cu tărie: vina pentru nenorocirea lui o purta ticăloasa de nevastă-sa. Îl durea şi i se părea ciudat să-şi

aducă aminte ce fusese înainte. Iar cînd îşi aducea aminte, se gîndea cu ură la cea pe care o credea pricina tuturor relelor pe care le suferise în cei şaptesprezece ani.

În noaptea cînd îşi stîlcise în bătaie nevasta, se dusese la moşierul care vindea dumbrava. Nu reuşise s-o cumpere. Fusese deja cumpărată de altcineva, aşa că el se întorsese la Moscova, unde căzuse în patima beţiei. Mai băuse el şi înainte, însă acum a băut în neştire două săptămîni în şir, iar cînd s-a trezit din beţie, a plecat mai la sud să cumpere vite. N-a fost o tranzacţie izbutită şi a ieşit în pagubă. Mai încercă o dată. Nu i-a mers nici a doua oară. Aşa că peste un an, din trei mii de ruble nu i-au mai rămas decît douăzeci şi cinci şi s-a văzut nevoit să se angajeze la stăpîn. Mai băuse el şi înainte, dar acum începu să bea tot mai des.

La început, a fost vechil la un crescător de vite, însă în anul următor, s-a îmbătat la un drum şi negustorul l-a concediat. Apoi, printr-o cunoştinţă, şi-a găsit de lucru la un neguţător de vinuri, însă nici aici n-a rămas prea mult. S-a încurcat la socoteli şi a fost dat afară. Să se întoarcă acasă, îi era şi ruşine şi, în plus, îl apuca mînia la un asemenea gînd. „Or trăi ei şi fără mine. Poate că nici băiatul nu-i al meu“, îşi spunea el.

Îi mergea din ce în ce mai prost. Fără băutură nu putea trăi. N-a mai încercat să se angajeze ca vechil, ci ca păzitor de vite, dar pe urmă nici în slujba asta nu l-a mai primit nimeni.

Cu cît îi era mai greu, cu atît mai mult o învinuia pe nevastă-sa, iar ura împotriva ei îi ardea sufletul tot mai tare.

Ultima dată Kornei s-a angajat ca păzitor la vitele unui necunoscut. În vite a dat o molimă. Nu era vina lui Kornei, însă stăpînul s-a supărat şi a încheiat socotelile şi cu el, şi cu vechilul. Pentru că nu se mai putea tocmi la nimeni, Kornei se hotărî să plece în lume. Îşi făcu rost de nişte cizme solide, de o traistă, luă cu el ceai, zahăr şi opt ruble şi se duse la Kiev. La Kiev nu-i plăcu şi o porni spre Caucaz, la Noul Athos. Înainte de a ajunge acolo, se îmbolnăvi de friguri. Îl lăsară puterile de tot. Îi mai rămăseseră doar şaptezeci de copeici şi nu mai avea nici un cunoscut, astfel că luă hotărîrea să meargă acasă la fiul lui. „Poate că ticăloasa mea o fi murit de-acum, îşi spuse el. Iar dacă o mai fi în viaţă, măcar înainte de moarte am să-i spun tot. Să afle nelegiuita ce-a făcut din mine“, se gîndi el şi o porni spre casă.

Frigurile îl scuturau o dată la fiecare două zile. Puterile îl lăsau tot mai

mult, aşa încît nu putea să meargă mai mult de zece-cincisprezece verste pe zi. Cu vreo două sute de verste înainte de casă, i se terminară toţi banii. Merse mai departe cerşind în numele lui Hristos şi înnoptînd acolo unde îl îndruma *deseatski*. „Poţi să te bucuri, uite în ce hal m-ai adus!“, i se adresa el în gînd nevestei şi, după un vechi obicei, mîinile bătrîne şi slabe i se strîngeau în pumni. Dar acum nu mai avea nici pe cine să bată şi nici putere în pumni.

Cele două sute de verste le-a străbătut în două săptămîni şi, la patru verste de casă, vlăguit şi bolnav, ajunse la locul unde se întîlni, fără să o recunoască şi fără să fie recunoscut, cu acea Agaşka pe care lumea o socotea fiica lui, deşi nu era, fetiţa căreia el îi rupsese mîna.

IV

Făcu aşa cum îi spusese Agafia. Ajuns la gospodăria lui Zinoviev, rugă să fie lăsat peste noapte acolo şi primi încuviinţarea.

Intrînd în izbă, Kornei se închină la icoane, ca de obicei, şi dădu bineţe gazdelor.

— Ai îngheţat de tot, moşule! Urcă pe cuptor, îi spuse stăpîna casei, o bătrînică uscăţivă şi veselă, care tocmai strîngea de pe masă.

Bărbatul Agafiei, un ţăran cu un aer tineresc, şedea pe o bancă lîngă masă şi turna gaz în lampă.

— Da’ ud mai eşti, moşule! zise el. Ce să-i faci, usucă-te!

Kornei se dezbrăcă, se descălţă, îşi atîrnă obielele în faţa sobei şi se urcă pe cuptor.

Agafia intră în izbă cu un urcior. Izbutise să aducă turma şi să rînduiască vitele la locul lor.

— N-a venit pe aici un călător bătrîn? întrebă ea. I-am zis să vină la noi.

— Uite-l acolo, zise stăpînul casei, arătînd spre sobă, unde şedea Kornei, ştergîndu-şi picioarele păroase şi slabe.

Gazdele îl chemară la ceai şi pe Kornei. El coborî de pe cuptor şi se aşeză pe marginea băncuţei. Îi dădură o cană cu ceai şi o bucată de zahăr.

Au vorbit despre vreme, despre recoltă. E greu de strîns grîul. Pe cîmpurile moşierilor, căpiţele au încolţit. Cum încep să le ducă de acolo – începe ploaia. Mujicii şi-au strîns grîul, dar la stăpîni se încinge de tot în cîmp. Iar şoarecii

mişună prin snopi, de te-apucă groaza.

Kornei povesti că văzuse pe drum un cîmp plin de căpiţe. Tînăra nevastă îi turnă a cincea cană de ceai slab, abia gălbui, şi i-l întinse.

— Lasă, unchiaşule, bea şi să fii sănătos, răspunse ea la refuzul lui.

— Da’ de ce ai mîna beteagă? o întrebă el, apucînd cu grijă cana plină şi ridicînd din sprîncene.

— I-a fost ruptă în copilărie, zise soacra vorbăreaţă. Tatăl ei a vrut s-o omoare pe Agaşka noastră.

— Păi de ce? întrebă Kornei.

Uitîndu-se la faţa tinerei, îşi aminti deodată de Evstignei Belîi cu ochii lui albaştri, şi mîna care ţinea cana începu să-i tremure aşa de tare, încît vărsă jumătate din ceai pînă s-o pună pe masă.

— A fost un om la noi în Gai, tatăl ei, Kornei Vasilievici se numea. Un bogătaş. S-a pornit împotriva neveste-sii. A stîlcit-o în bătaie, iar pe ea uite cum a schilodit-o.

Kornei tăcea, uitîndu-se pe sub sprîncenele lui negre, ce i se tot mişcau, cînd la gazdă, cînd la Agaşka.

— Da’ de ce? întrebă el, muşcînd din zahăr.

— Cine ştie? Cîte nu se mai trăncănesc pe seama femeii, iar ea trebuie să răspundă, zise bătrîna. Din pricina unui argat s-a iscat toată tărăşenia. Argatul, un om de treabă, era din satul nostru. A şi murit la ei în casă.

— A murit? repetă Kornei şi tuşi înfundat.

— A murit demult… De la ei am luat-o pe tînăra noastră. O duceau bine. Erau cei mai înstăriţi din sat. Cîtă vreme a fost în viaţă stăpînul casei.

— Da ce-a păţit? se interesă Kornei.

— Pesemne o fi murit şi el. De atunci s-a dus totul de rîpă. Să tot fie vreo cincisprezece ani.

— Or fi mai mulţi, că mămuca mi-a zis că abia mă înţărcase.

— Şi tu nu eşti supărată pe el că ţi-a rupt?… întrebă Kornei şi începu să plîngă încetişor.

— Păi nu era un străin, doar era tatăl meu. Hai, mai bea ceai, că ai venit pe frig. Să-ţi torn?

Kornei nu răspunse şi începu să plîngă cu suspine.

— Ce-i cu tine?

— Nu-i nimic, doar aşa. Iartă-mă, Hristoase.

Şi Kornei se prinse cu mîini tremurînde de stîlpul de la pat şi se căţără cu picioarele lui mari şi slabe pe cuptor.

— Ia te uită, îi zise bătrînica fiului său, făcîndu-i cu ochiul spre bătrîn.

V

A doua zi Kornei se sculă înaintea celorlalţi. Se dădu jos de pe cuptor, îşi frecă obielele uscate ca să le înmoaie, încălţă cu greu cizmele scorojite şi îşi puse traista în spate.

— Da’ nu vrei să mănînci ceva, unchiaşule? întrebă bătrîna.

— Să vă ajute Dumnezeu. O pornesc la drum.

— Uite, ia măcar nişte turtiţe de ieri. Ţi le pun în traistă.

Kornei mulţumi şi-şi luă rămas-bun.

— Să treci pe la noi cînd te întorci, de-om mai fi în viaţă…

Afară se lăsase o ceaţă deasă de toamnă care învăluia tot satul. Kornei însă cunoştea bine drumul, fiece coborîş sau suiş, fiece tufă, toate sălciile de pe drum şi pădurile la dreapta şi la stînga, chiar dacă în şaptesprezece ani unele mai fuseseră tăiate, cele bătrîne se făcuseră tinere, iar altele îmbătrîniseră.

Satul Gai era acelaşi ca odinioară, doar că la marginea lui se mai construiseră cîteva case noi. Unele dintre casele de lemn erau acum din cărămidă. Casa lui de piatră era neschimbată, numai că se învechise. Acoperişul nu mai fusese vopsit de mult, dintr-un colţ al casei lipseau nişte cărămizi, iar cerdacul se lăsase într-o parte.

În timp ce el se apropia de fosta lui casă, pe poarta care scîrţîia ieşi o iapă cu un mînz, un jugan bătrîn sur şi un cîrlan. Calul sur părea copia iepei pe care Kornei o adusese de la iarmaroc cu un an înainte de plecarea lui de acasă.

„O fi, pesemne, acela pe care-l purta în pîntece pe atunci. Aceeaşi crupă teşită, acelaşi piept larg şi aceleaşi picioare lăţoase“, se gîndi el.

Caii erau mînaţi la adăpat de un puşti cu ochi negri şi opinci noi în picioare. „O fi nepotul meu, adică fiul lui Fedka, are ochii negri ca el“, îşi spuse Kornei.

Băieţelul aruncă o privire spre bătrînul necunoscut şi o luă la fugă după mînzul de vreun an, cu coama tunsă, care începuse să se joace în noroi. În urma băiatului fugea un cîine, la fel de negru ca Volciok cel de altădată.

„Să fie cumva Volciok?“, îşi zise el. Şi socoti că acela ar fi trebuit să aibă

acum douăzeci de ani.

Se apropie de cerdac, urcă anevoie treptele pe care şezuse odinioară înghiţind zăpadă de pe parmalîc şi deschise uşa în tindă.

— Ce intri fără să ceri voie? se auzi din izbă un glas de femeie.

El îi recunoscu vocea. Şi iat-o şi pe ea, o bătrînă uscăţivă, vînoasă şi zbîrcită, ivindu-se în prag. Kornei se aşteptase s-o vadă pe Marfa cea tînără şi frumoasă, care-l jignise cîndva. O ura şi-ar fi vrut să-i facă reproşuri şi cînd colo în faţa lui stătea o bătrînă oarecare.

— Dacă vrei pomană, cere la fereastră, spuse ea cu un glas pătrunzător şi strident.

— N-am venit după pomană, ripostă Kornei.

— Atunci de ce? La ce ai venit?

Deodată femeia se opri. Şi el văzu după faţa ei că îl recunoscuse.

— Că nu puţini de-alde voi umblă creanga pe-aici. Hai, du-te, pleacă. Mergi cu Dumnezeu.

Kornei se rezemă cu spatele de perete şi, sprijinindu-se în toiag, o ţintui cu privirea. Simţi cu uimire că din sufletul său pierise acea ură împotriva ei, pe care o dusese cu sine atîţia ani, şi că un fel de slăbiciune plină de duioşie pune stăpînire pe el.

— Marfa! Cu toţii murim.

— Pleacă, du-te cu Dumnezeu, zise ea repede şi cu ură.

— Nimic mai mult n-ai să-mi spui?

— N-am ce să-ţi spun, răspunse ea. Mergi cu Dumnezeu. Du-te, pleacă. Pe-aici umblă brambura mulţi diavoli şi trîntori ca tine.

Ea se întoarse cu paşi repezi în izbă şi trînti uşa.

— De ce-i vorbeşti urît? se auzi o voce de bărbat, şi pe uşă intră cu toporul la brîu un ţăran negricios, ce semăna leit cu Kornei, cel de acum patruzeci de ani, doar că era mai mic de statură şi mai slab. Ochii negri însă îi erau la fel de strălucitori.

Era chiar Fedka, căruia cu şaptesprezece ani în urmă îi dăruise o cărţulie cu poze. Acesta o dojeni pe maică-sa că nu-i dăduse nimic cerşetorului. Cu el intrase înăuntru şi nepotul mut, ţinînd de asemenea un topor la brîu. Acum era un bărbat în toată firea, cu mustăcioara rară, vînos, cu zbîrcituri pe faţă, cu o privire pătrunzătoare, hotărîtă şi cercetătoare. Cei doi bărbaţi tocmai mîncaseră de dimineaţă şi erau gata să plece în pădure.

— Aşteaptă o clipă, unchiaşule, spuse Feodor şi făcu semn mutului mai întîi spre bătrîn, apoi spre casă. Şi îi arătă cu mîna cum se taie pîinea.

Feodor ieşi în uliţă, iar mutul se întoarse în izbă. Kornei continua să stea în picioare, cu capul plecat, rezemat de perete şi proptit în toiag. Simţea o mare slăbiciune şi-şi stăpînea cu greu hohotele de plîns. Mutul ieşi din casă cu o bucată mare şi aromitoare de pîine neagră, proaspăt scoasă din cuptor, şi, făcîndu-şi semnul crucii, i-o întinse lui Kornei. Acesta luă pîinea, îşi făcu şi el semnul crucii, iar mutul se întoarse spre uşa din izbă şi, trecîndu-şi mîinile peste faţă, se prefăcu că scuipă. Aşa îşi arăta el ciuda pe mătuşă. Deodată încremeni cu gura căscată, privindu-l ţintă pe Kornei, de parcă l-ar fi recunoscut. Kornei nu-şi mai putu stăpîni lacrimile şi, ştergîndu-şi ochii, nasul şi barba căruntă cu poalele hainei, se întoarse şi ieşi din casă. Încerca un sentiment aparte de înduioşare, de smerenie exaltată în faţa celorlalţi, în faţa ei, a fiului, a tuturor oamenilor, şi sentimentul acesta îi sfîşia sufletul, aducîndu-i şi bucurie, şi durere, în acelaşi timp.

Marfa îl privea de la fereastră şi răsuflă uşurată doar cînd văzu că bătrînul dispăruse după colţul casei.

După ce se asigură că bătrînul plecase, Marfa se aşeză la războiul de ţesut. Lovi de vreo zece ori cu spata, însă mîinile n-o prea ajutau, aşa că se opri şi începu să se gîndească, să-şi aducă aminte cum îl văzuse pe Kornei acum – îl recunoscuse –, pe bărbatul ei care o snopise în bătaie şi care mai înainte o iubise, şi i se făcu groază de ceea ce tocmai făcuse. Nu se purtase cum ar fi trebuit. Dar cum ar fi trebuit să se poarte? Căci el nu-i spusese că era Kornei şi că venise acasă.

Apucă din nou suveica şi continuă să ţească pînă seara.

VI

Kornei ajunse cu greu, spre seară, la Andreevka şi ceru din nou să fie lăsat să înnopteze la Zinovievi. Aceştia îl primiră.

— Ei, unchiaşule, de ce n-ai plecat mai departe?

— N-am plecat. M-am simţit slăbit. După cum se vede, trebuie s-o pornesc înapoi. Mă primiţi peste noapte?

— Sigur că da, cuptorul n-are de suferit de pe urma ta. Du-te să te usuci.

Pe Kornei l-au scuturat frigurile toată noaptea. Spre dimineaţă aţipi, iar cînd se trezi, toţi ai casei se împrăştiaseră pe la treburile lor, iar în izbă nu mai rămăsese decît Agafia.

Kornei stătea culcat pe cuptor, pe un caftan uscat pe care i-l aşternuse bătrîna. Agafia scotea pîinea din cuptor.

— Fată cuminte, o chemă el cu glas stins, vino încoace.

— Acuşica, unchiaşule, răspunse ea scoţînd pîinile. Ţi-e cumva sete? Vrei nişte cvas?

El nu răspunse.

După ce scoase şi ultima pîine, ea se apropie de bătrîn cu o cană de cvas. El nu se întoarse spre ea şi nu se apucă să bea, ci, aşa cum stătea cu faţa în sus, începu să vorbească, fără s-o privească.

— Gaşa, îi spuse el cu glas scăzut, mi s-a împlinit sorocul. Vreau să mor. Aşa că să mă ierţi, în numele lui Dumnezeu.

— Dumnezeu să te ierte. Păi mie nu mi-ai făcut nici un rău…

El tăcu un timp.

— Şi te mai rog ceva: să mergi, fată cuminte, la mama şi să-i spui că… pribeagul… adică să-i spui… că pribeagul de ieri, să-i spui…

Îl podidi un plîns cu suspine.

— Da’ ieri ai fost la ai noştri?

— Am fost. Spune-i că pribeagul de ieri… pribeagul, spune-i…, se opri din nou din pricina hohotelor de plîns şi, într-un tîrziu, după ce-şi adună ultimele puteri, îşi încheie vorba: pribeagul a venit să-şi ia rămas-bun de la ea.

Începu să scotocească în haină în dreptul pieptului.

— Am să-i zic, unchiaşule, am să-i zic. Dar ce tot cauţi tu acolo? zise Agafia.

Fără să-i răspundă şi strîmbîndu-se din pricina efortului, bătrînul scoase de la piept, cu mîna-i slabă şi păroasă, o hîrtie şi i-o întinse.

— Ia asta şi dă-o cui întreabă de ea. E livretul meu militar. Slavă Domnului, mi s-au dezlegat toate păcatele.

Chipul lui căpătă o expresie solemnă. Sprîncenele i se ridicară, ochii încremeniră aţintiţi în tavan şi el se linişti.

— O lumînare, rosti el, fără să-şi mişte buzele.

Agafia înţelese. Luă de la icoană o lumînare începută de ceară, o aprinse şi i-o dădu. El o apucă uşurel cu degetul mare.

Agafia se duse să pună livretul într-un sipet, iar cînd se apropie de bătrîn, văzu că lumînarea îi căzuse din mînă, ochii nemişcaţi nu mai vedeau, iar pieptul nu mai respira. Agafia îşi făcu semnul crucii, suflă în lumînare, scoase un prosop curat şi-i acoperi faţa.

Marfa nu putu să adoarmă toată noaptea tot gîndindu-se la Kornei. A doua zi de dimineaţă, îmbrăcă un zăbun, îşi acoperi capul cu o broboadă şi plecă să vadă pe unde era bătrînul de aseară. La puţină vreme, află că bătrînul e în Andreevka. Marfa luă o nuia din gard şi o porni spre Andreevka. Cu cît înainta, cu atît i se făcea tot mai frică. „Îmi cer iertare, îl iau acasă şi dezlegăm păcatul. Măcar să moară lîngă fiul lui“, se gîndea ea.

Apropiindu-se de gospodăria fiicei ei, Marfa văzu o mulţime mare de oameni adunaţi lîngă izbă. Unii stăteau în tindă, alţii sub ferestre. Toţi ştiau de-acum că bogătaşul acela, Kornei Vasiliev, care cu douăzeci de ani în urmă era vestit în satele din jur, murise ca un pribeag sărac în casa fiicei lui. Muierile şuşoteau între ele, oftau şi se văitau.

Cînd Marfa intră în izbă şi lumea îi făcu loc să treacă, ea văzu sub icoane trupul mortului, spălat, îmbrăcat şi acoperit cu o pînză. Lîngă el stătea Filipp Kononîci, care citea cu glas tărăgănat, ca un ţîrcovnic, cuvintele *Psaltirii*.

Nu mai putea nici să-l ierte, nici să-i ceară iertare. Iar pe chipul îmbătrînit, sever şi frumos al lui Kornei nu se putea desluşi dacă el o iertase sau mai era încă mînios.

1905

1. Înainte de 1917, persoană aleasă din rîndul ţărănimii, cu atribuţii poliţieneşti.